

TARİH ANABİLİM DALI
ADANA VİLAYETİ'NİN SOSYO-KÜLTÜREL, EKONOMİK,
İDARİ VE SİYASİ YAPISI (1960-1980)

DOKTORA TEZİ
HAZIRLAYAN
Nesrin HANGÜL
DANIŞMAN
Prof. Dr. Selçuk URAL
KARS-2019

**T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**ADANA VİLAYETİ'NİN SOSYO-KÜLTÜREL,
EKONOMİK, İDARİ VE SİYASİ YAPISI (1960-1980)**

Nesrin HANGÜL

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN VE JÜRİ ÜYELERİ

Prof. Dr. Selçuk URAL

Doç. Dr. İsmail EYYUPOĞLU

Doç. Dr. Nebahat ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YÜKSEL

Dr. Öğr. Üyesi İlyas TOPÇU

Bu çalışma BAP tarafından 2017-SB-69 nolu doktora tez projesi olarak desteklenmiştir.

Kars-2019

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Nesrin HANGÜL tarafından hazırlanan “Adana Vilayeti’nin Sosyo-Kültürel, Ekonomik, İdari ve Siyasi Yapısı (1960-1980)” başlıklı bu çalışma, 12/07/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Tarih Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak oy birliğiyle kabul** edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Selçuk URAL

İmza:

Üye : Doç. Dr. İsmail EYYUPOĞLU

İmza:

Üye : Doç. Dr. Nebahat ARSLAN

İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YÜKSEL

İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İlyas TOPÇU

İmza:

ONAY

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Yaşar KOP

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım “*Adana Vilayeti’nin Sosyo-Kültürel, Ekonomik, İdari ve Siyasi Yapısı (1960-1980)*” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

SCIENTIFIC ETHIC STATEMENT

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled “**Socio-Cultural, Economic, Administrative And Political Structure Of The Province Of Adana 1960-1980**” as a Doctoral Thesis I prepared, that I obtained all information in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and works which I used have been shown in the bibliography.

12/07/2019

Nesrin HANGÜL

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1
1. Adana Adının Anlamı	1
2. Coğrafya.....	1
3. Nüfus	3
4. Adana'nın Tarihi	7

BİRİNCİ BÖLÜM NÜFUS VE EĞİTİM

1.1. Nüfus	29
1.1.1. 1960-1980 Yıllarında Adana'da Nüfus	30
1.1.2. Göç ve İskân.....	41
1.1.3. Doğal Afetler.....	44
1.2. Eğitim.....	52
1.2.1. 1960-1980 Yılları Arasında Türkiye'de Eğitim.....	52
1.2.2. 1960-1980 Yılları Arasında Adana'da Eğitim	55
1.2.3. İlköğretim.....	60
1.2.4. Ortaöğretim	68
1.2.5. Mesleki Eğitim Okulları.....	74
1.2.6. Yükseköğretim	77

İKİNCİ BÖLÜM KÜLTÜR, SANAT VE BASIN HAYATI

2.1. Halkevi	82
2.1.1. Türkiye'de Halkevleri	82
2.1.2. Adana Halkevi ve Faaliyetleri.....	83

2.1.3. Akkapı Halkevi	86
2.2. Kütüphaneler	88
2.3. Müzeler	92
2.4. Sinema.....	95
2.5. Tiyatro	98
2.6. Dernek ve Kulüpler	99
2.7. Spor	107
2.8. Basın.....	112
2.9. Radyo	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİ, ULAŞIM VE SAĞLIK

3.1. 1960-1980 Arası Türkiye’de Ekonomik Durum	123
3.2. Adana’da Tarım	127
3.2.1. Tarım Ürünleri	129
3.2.1.1. Hububat	129
3.2.1.2. Pamuk.....	130
3.2.1.3. Bakliyat	132
3.2.2. Tarımsal Yatırımlar ve Eğitim Faaliyetleri	133
3.2.3. Sulama Faaliyetleri	135
3.2.4. Gübreleme	137
3.2.5. Tarım Aletleri.....	138
3.2.6. Zirai Kurumlar	140
3.3. Hayvancılık	141
3.3.1. Hayvan Hastalıklarıyla Mücadele ve Islah Çalışmaları	143
3.3.2. Hayvancılıkla İlgili Teşkilatlar	145
3.4. Arıcılık	146
3.5. Ormancılık ve Madenler	147
3.6. Sanayi.....	149
3.6.1. Adana Sanayi Sergileri.....	157
3.6.2. Sanayi Kuruluşları.....	159
3.7. Ticaret	162

3.8. Ticaret ve Sanayi İle İlgili Kuruluşlar.....	163
3.8.1. Adana Ticaret Odası.....	163
3.8.2. Adana Sanayi Odası	165
3.8.3. Adana Ticaret Borsası	166
3.8.4. Çukobirlik	167
3.9. Bankacılık/ Finans Sektörü	168
3.10. Ulaşım	171
3.11. Haberleşme.....	175
3.12. Sağlık	178
3.12.1. Sağlık Hizmetleri	179
3.12.2. Sağlık Personeli ve Eczaneler	187
3.13. Bayındırlık Faaliyetleri	188
3.14. Yapılaşma.....	194

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ VE İDARİ YAPI

4.1. İdari Yapı	198
4.1.1. Merkez İlçe.....	202
4.1.2. Bahçe İlçesi	203
4.1.3. Ceyhan İlçesi	204
4.1.4. Feke İlçesi	205
4.1.5. Kadirli İlçesi.....	206
4.1.6. Karaisalı İlçesi.....	207
4.1.7. Karataş İlçesi	208
4.1.8. Kozan İlçesi.....	208
4.1.9. Osmaniye İlçesi	209
4.1.10. Pozantı İlçesi	210
4.1.11. Saimbeyli İlçesi.....	211
4.1.12. Tufanbeyli İlçesi.....	211
4.1.13. Yumurtalık İlçesi.....	212
4.2. Adana’da Görev Yapan Valiler.....	213
4.3. 1960-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Siyasi Yapı	217

4.4. Adana’da Siyasi Parti Teşkilatları.....	226
4.5. Cumhuriyet Senatosu	240
4.5.1. Cumhuriyet Senatosu’nda Adana Senatörleri	241
4.6. Adana’da Genel Seçimler	245
4.7. Milletvekilleri (1960-1980).....	247
4.8. Adana Belediyesi	274
4.8.1. Belediye’nin Faaliyetleri.....	277
4.8.2. Belediye Seçimleri	288
4.8.3. Belediye Başkanları	292
SONUÇ.....	295
KAYNAKÇA	305
EKLER.....	331
ÖZGEÇMİŞ.....	349

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ADANA VİLAYETİ'NİN SOSYO-KÜLTÜREL, EKONOMİK, İDARİ VE SİYASİ
YAPISI (1960-1980)
DOKTORA TEZİ
Nesrin HANGÜL
Prof. Dr. Selçuk URAL
2019 - IX + 349

ÖZET

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Adana hem bölgenin, hem de Türkiye'nin önemli tarım ve ticaret merkezlerinden biri durumundaydı. Coğrafi konumu, iklimi ve su kaynakları sebebiyle Anadolu'nun en eski ve önemli yerleşim merkezlerindendi. Adana bu özellikleri sebebiyle nüfus itibariyle bölgenin birinci, Türkiye'nin beşinci en kalabalık vilayeti idi. Bu yönüyle hızla büyüyen ve ülkenin içinde bulunduğu şartlardan ötürü gecekonduyla ilk tanışan illerinden biri oldu.

13 ilçesi, 29 bucak/nahiye, 739 köyü bulunan Adana, bu rakamlarla Akdeniz bölgesinin birinci Türkiye'nin beşinci sayılı illerinden birisiydi. Karayolu bağlantılarının yanı sıra, Konya-Pozantı-Adana demiryoluyla Ankara ve İstanbul'a, Mersin demiryolu hattıyla Mersin limanına doğrudan erişimi mümkün hale geldi. Böylece pamuk başta olmak üzere tarım üretimi, ticareti ve ihracatı hızla artmaya başladı.

Adana pamuk üretimi başta olmak üzere buğday, arpa, yulaf, mısır, pirinç, nohut, fasulye, turuncgiller üretiminde Türkiye'nin önde gelen vilayetlerindendi. Marshall yardımları ve ithalata getirilen kolaylıklar sebebiyle Adana'da tarım araçları ve gübre kullanımı yaygınlaştı. Traktör başta olmak üzere modern tarım araçlarının bölgede kullanımı bir yandan verimi artırırken diğer yandan yeni arazilerin tarıma açılmasına vesile oldu. 1956'da yapımı tamamlanan Seyhan barajıyla sulama imkânları artırılarak tarımda üretim ve verimlilik noktasında üst seviyelere ulaşıldı. Tarımda görülen hızlı gelir artışı diğer sektörler için gerek duyulan mali kaynağı meydana getirerek yeni sanayi tesislerinin kurulmasını sağladı.

İş imkânları vilayetin hızla göç almasına neden olurken bu durum birçok sorunu da beraberinde getirdi. Göç, gecekondulaşmayı tetiklerken bunun karşısında yeni imar

planı düzenlemeleri ihtiyaç halini aldı. Sosyal yapıdaki değişimin belki de tek olumlu tarafı kültürel çeşitliliği ortaya çıkarmasıydı.

Sağlık ve eğitim alanında ciddi ilerlemeler elde edildi. Doktor, hemşire, ebe ve diğer sağlık personeli ve teşekküllerinde nitelik ve nicelik itibariyle gelişme sağlandı. Gezici tedavi hizmetleriyle verem, sıtma ve kolera gibi bulaşıcı hastalıklarda ciddi başarılar temin edildi. Buna rağmen söz konusu hizmetlerin nüfus artışı karşısında yeterli olduğu söylenemezdi.

Adana eğitim alanında gelişme gösteren şehirlerin başında geliyordu. Türkiye'nin birçok vilayetinin devlet okullarına henüz yeni kavuştuğu yıllarda, Adana'da ilkokul ve kolej seviyesinde özel okullar hizmet veriyordu. Bunun dışında Cumhuriyetten daha eski ortaokul, lise ve meslek lisesi seviyesinde okulları bulunuyordu. 1960-1980 yılları arasında tarım, sanayi ve ticaret alanındaki gelişmeler dikkate alınarak yeni ve çağdaş çok sayıda okul devreye sokuldu.

Araştırma konusunu teşkil eden dönemde Adana kültürel açıdan farklı bir konuma sahipti. Başka vilayetler bir veya iki müze, kütüphane ve kısıtlı sayıda sinemaya ve gazeteye sahipken Adana fevkaledede ileri bir noktadaydı. 9 halk kütüphanesi, 5 adet özel kütüphane bulunuyordu. Ayrıca 5 adet müze ve 37 sinema hizmet veriyordu.

Siyasi hayatı canlı illerden olan Adana'da seçimler dönemsel farklılıklar göstermiştir. 1960-1970 yılları arasında Türkiye'de AP'nin yıldızı parlak iken, Adana seçmeni de buna kayıtsız kalmadı. Fakat muhtıralar ve ekonomik sorunlar kendini gösterince Adanalıların da siyasi tercihleri buna bağlı olarak değişkenlik gösterdi. 1970 sonrası değişim Ecevitli CHP, MHP ve MSP üzerinde yoğunlaştı. Şunu belirtmekte fayda vardır ki, bu partilere ilgi 1960'lı yıllarda AP'ye verilen destek gibi sürekli ve artan bir yoğunlukta olmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Adana, Şehir Tarihi, Nüfus, Eğitim, Ekonomi.

Kafkas University
Institute of Social Sciences
History Department
Socio-Cultural, Economic, Administrative and Political Structure of the
Province of Adana (1960-1980)
Phd
Nesrin HANGÜL
Prof. Dr. Selçuk URAL
2019 – IX + 349

ABSTRACT

Beginning from the first years of the Republic, Adana had been one of the important agricultural and commercial centres of its region and of Turkey. It was one of the oldest and most important settlements of Anatolia due to its geographical position, climate and water resources. Because of these characteristics, Adana was regionally the first and nationally the fifth most crowded province demographically. It grew rapidly and became one of the first provinces that became familiar with shanties.

With 13 districts, 29 sub-districts and 739 villages, Adana ranked the first in the Mediterranean Region and the fifth in Turkey with these numbers. In addition to land routes, direct access to Ankara and Istanbul through the Konya-Pozantı-Adana railway and to the Port of Mersin through the Mersin railway became possible. Thus, agricultural production, commerce and exports primarily including cotton began to rise rapidly.

Adana was one of the leading provinces of Turkey in the production of cotton, in particular, wheat, barley, oat, corn, rice, chickpea, bean, and citrus fruits. Due to Marshall aid and opportunities of importation, agricultural means and use of fertilisers became widespread in the province. The introduction of modern agricultural vehicles primarily including tractors to the region both raised production and also made it possible to open new lands for agriculture. With the Seyhan Dam, the construction of which was completed in 1956, irrigation opportunities increased, and high levels of production and efficiency were achieved. The rapid increase of income in agriculture provided the finances needed for other sectors, and enabled to establish new industrial facilities.

While job opportunities resulted in a rapid reception of migration, this situation also brought many problems. Since the migration triggered squatting, new zoning arrangements became necessary. Perhaps, the only positive aspect of the change that occurred in the social structure was the emergence of cultural diversity.

Significant advances were made in the fields of health and education. Qualitative and quantitative improvements were achieved in terms of physicians, nurses, midwives and other health staff and organisations. Through mobile treatment services, significant accomplishments were made against contagious diseases like tuberculosis, malaria and cholera. However, these services were not sufficient in the face of a growing population.

Adana was leading among the cities that showed improvement in the field of education. Private elementary schools and colleges offered service in Adana during the years when state schools were being newly introduced to many provinces of Turkey. Furthermore, the province had secondary schools, high schools and vocational high schools that were older than the Republic. Between the years of 1960 and 1980, many new and modern schools were introduced in consideration of the developments in the fields of agriculture, industry and trade.

In the period covered by the present study, Adana had a distinguished position in cultural terms. While other provinces possessed one or two museums, libraries and a limited number of cinemas and newspapers, Adana was at a very advance point. It possessed 9 public libraries and 5 private libraries. Additionally, 5 museums and 37 cinemas were offering service.

As a province with a lively political life, elections in Adana showed periodic differences. As the AP (the Justice Party) was booming in Turkey between the years of 1960 and 1970, the voters of Adana were not indifferent to this. When memoranda and financial problems arose, however, the political preferences of the people of Adana showed variability accordingly. The interest after 1970 focused more on the CHP with Ecevit, the MHP and the MSP. It should be mentioned that the interest in these parties was not as continuous and climbing as the support given to the AP in the 1960s.

Keywords: Adana, City History, Population, Education, Econo

ÖNSÖZ

“Adana Vilayeti’nin Sosyo-Kültürel, Ekonomik, İdari ve Siyasi Yapısı (1960-1980)” başlıklı çalışma Adana vilayetinin adı geçen tarih aralığında sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik alanlarda değişimi ve gelişimi ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu kapsamda konu bütünlüğünü sağlamak üzere 1960 öncesi sürece de atıfta bulunuldu.

Çalışmanın temel kaynaklarını Cumhuriyet, TBMM ve Adana’da bulunan kamu kurumlarının arşivlerinden temin edilen belgelerin yanı sıra resmi yayınlar; Devlet İstatistik Enstitüsü verileri ve Resmi Gazete, Adana’da yayınlanan yerel gazete ve dergiler, il yıllıkları ve telif eserler meydana getirmiştir.

Çalışma; giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmaya bütünlük kazandırmak amacıyla Adana’nın adının anlamı, coğrafi özelliği, vilayetin yakın tarihi ile siyasi ve sosyal gelişimi ana hatlarıyla ele alındı.

Birinci bölümde nüfus ve eğitim başlığı ve buna ilişkin konular incelenmektedir. Nüfus konusu ele alınırken bütünlüğü korumak amacıyla 1927-1955 yılları arasında yapılan nüfus sayımları hakkında bilgi verilerek meydana gelen değişim ve göç hadiseleri konu edildi. Eğitim alanında görülen devletin ve mahalli idarenin yaptığı hizmetler ve aldığı tedbirler ile özel sektörün üstlenmiş olduğu rol istatistikî bilgilerin ışığında ortaya konuldu.

İkinci bölümde kültür, sanat ve basın konusuna değinildi. Bu kapsamda Adana Halkevi’nin faaliyetleri, dernek ve cemiyetler, kütüphaneler, sinema, tiyatro, basın, spor ve müze konuları incelendi. Sayısal verilerin yanı sıra Adana şehir kültürünün oluşumunda pay sahibi olan insanların çabaları kayıt altına alınmaya çalışıldı.

Üçüncü bölüm ekonomi, ulaşım ve sağlık olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar altında tarım, hayvancılık, sanayi, ticaret, ulaşım, haberleşme, yapılaşma ve sağlık konuları incelenerek vilayetin geçirmiş olduğu değişim ve gelişim verilere bağlı kalınarak anlatıldı.

Dördüncü bölümde vilayetin idari ve siyasi yapısı hakkında bilgi verilerek zaman içinde yaşanan değişiklikler ile belediye faaliyetleri ve belediye başkanları ile genel seçimler ve milletvekilleri hakkında elde edilen bilgiler paylaşıldı.

Çalışmanın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen ve bana yol gösteren kıymetli hocam ve danışmanım *Prof. Dr. Selçuk URAL*’a, yönlendirmeleriyle katkıda bulunan *Doç. Dr. Nebahat ARSLAN*’a teşekkür ediyorum. Belge toplanması aşamasında yardımlarını esirgemeyen arkadaşım *Dr. Öğr. Üyesi Suna ALTAN*’a, kuzenlerim *Ahmet DÖRTGÖZ*’e ve *Durdane DÖRTGÖZ*’e minnettarlığımı bildiriyorum. Bugünlere gelmemde maddi ve manevi desteğini esirgemeyen *annem Ayşe SOYER*’e *babam Sadullah SOYER*’e ve *kardeşim Ersin SOYER*’e, başarıım için her türlü özveriye ve sabrı gösteren *eşim Olcay HANGÜL*’e en derin şükranlarımı ve sevgilerimi sunuyorum.

27/06/2019

Nesrin HANGÜL

KISALTMALAR

AP	Adalet Partisi
ATAM	Atatürk Araştırma Merkezi
B	Birleşim
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BDİE	Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü
BİGM	Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü
BİUM	Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü
Bkz	Bakınız
C	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	Demokrat Parti
DSİ	Devlet Su İşleri
GP	Güven Partisi
Haz	Hazırlayan
HP	Hürriyet Partisi
KP	Köylü Partisi
MM	Millet Meclisi
s	Sayfa
S	Sayı
TBP	Türkiye Birlik Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

TD	Tutanak Dergisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu
vd.	Ve diğerleri
Yay	Yayınlayan
YTP	Yeni Türkiye Partisi
ZC	Zabıt Ceridesi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: 1927 ve 1955 Yılları Arasında Adana'nın İlçeler İtibariyle Toplam Nüfus Miktarı.....	30
Tablo 1.2: 1960-1980 Yıllarında İlçelerin Nüfusu.....	33
Tablo 1.3: Adana Nüfusunun 1960-1980 Yılları Arası Yaş Aralığı	36
Tablo 1.4: 1960-1980 Yıllarında Medeni Durum	37
Tablo 1.5: 1960-1980 Okuma-Yazma İle İlgili Veriler	38
Tablo 1.6: 1960-1980 Yılları Arası İktisadi Faaliyet Kollarıyla İlgili Veriler.....	40
Tablo 1.7: 1960-1980 Arasında Resmi İlkokullara İlişkin Veriler	63
Tablo 1.8: Meslek ve Teknik Okulların Öğrenci Mevcudu	75
Tablo 1. 9: Yaygın Eğitim Kurslarına Katılanlara İlişkin Veriler.....	77
Tablo 3.1: Adana'daki Zirai Üretim (1960-1980).....	128
Tablo 3.2: 1965 ve 1975 Yılları Hububat Üretimiyle İlgili Veriler	129
Tablo 3.3: 1960-1980 Yıllarında Pamuğun Ekim Alanı ve Üretimi	132
Tablo 3.4: 1965-1980 Yıllarında Baklagil Üretimi	132
Tablo 3.5: 1970-1980 Yıllarında Kullanılan Tarım Aletleri	139
Tablo 3.6: 1960-1980 Yıllarında Yetiştirilen Hayvan Türleri ve Sayıları	142
Tablo 3.7: İlçelerde Çıkarılan Madenler (1967).....	148
Tablo 3.8: 1978'de Sanayi'nin Sektörlere Göre Dağılımı	156
Tablo 3.9: 1960-1980 Yıllarında Hastane ve Yatak Sayısı	182
Tablo 3.10: 1960-1980 Yıllarında Sağlık Personeli Sayıları.....	187
Tablo 3.11: 1972-1973 Yıllarında İlçelere Göre Sağlık Personeli Dağılımı	188
Tablo 4.1: 1960-1980 Yılları Arasında Adana'ya Bağlı İlçelerin Bucak ve Köy Sayısı	201

GİRİŞ

1. Adana Adının Anlamı

“Adana” ismine ilk olarak Hitit Kralı Telipnu’nun mektubunda rastlanılmaktadır. Burada Adana ismi Adaniia (Adanaiya) veya Ataniia (Ataniya) şeklinde yazılıdır¹. Boğazköy ve Ortaköy’de bulunan bu tabletlerde “Adana” adının Hurri kökenli olduğunu kanıtlayan metinler mevcuttur².

Adana isminin oluşumuyla ilgili farklı iddialar da bulunmaktadır. Bunlardan biri Hititlerin fırtına tanrısı “Adad” ile Suriye ve Mezopotamya kavimlerinin fırtına tanrısı olan “Teşup”tan geldiği yönündedir. Bir başka iddiaya göre Fenikeliler Adana bölgesiyle yoğun ticari ilişkiler içinde olduğundan dolayı buraya “Efendi” anlamına gelen tarım ve bitki tanrısı Adonis’in ismini vermişlerdir³.

Vilayetin adına ilişkin bazı mitolojik olaylar da bulunuyordu. Bunların en yaygın olanı Bizanslı Etienne’ye göre Gök tanrısı Uranus’un oğulları “Adanus” ve “Sarus” Tarsus halkıyla yaptığı savaşın sonucunda şehre Adanus’a ithafen “Adania” denilmiştir⁴. Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra değişik ferman ve yazmalarda Adana ismi “Erdene, Edene, Ezene ve Azana” şeklinde geçmektedir⁵.

2. Coğrafya

Adana, tarih boyunca pek çok farklı uygarlığa ev sahipliği yapmıştı. Bunun sebebi kara ve deniz üzerinden yapılan ulaşımın kolaylığı ile Anadolu ve Mezopotamya’yı Doğu Akdeniz’e bağlayan köprü konumunda olmasıydı. Ayrıca tarıma elverişli bereketli toprakları, akarsuların bolluğu ve iklimin ılıman olması da büyük kitleleri buraya çekmekte etkili oldu⁶. Bu durum çok kültürlü bir yapının ortaya çıkmasını

¹ Gözde Ramazanoğlu, **Adana’da Tarih, Tarihte Adana**, İstanbul, Çetin Matbaacılık, 2006, s.14; Rukiye Akdoğan, “Hititler Döneminde URU Adaniya” **Archivum Anatolicum**, C:11/1 (2017), s. 3-4, 6.

² Ahmet Ünal, “Çukurova’nın Antik Devirlerde Taşıdığı İsimler İle Fiziki ve Tarihi Coğrafyası”, Haz. Erman Artun, M. Sabri Koz, **Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.20.

³ Erdem Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, Ankara, ATAM, 2017, s.8-9.

⁴Yusuf Halaçoğlu, “Adana Tarihçesi”, Haz. Erman Artun, M. Sabri Koz, **Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.11.

⁵ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, C:1, İstanbul, Anadolu Yayıncılık 1981, s.20.

⁶ Ünal, “Çukurova’nın Antik Devirlerde Taşıdığı İsimler İle Fiziki ve Tarihi Coğrafyası”, s.19.

sağladı. Adana sahip olduğu coğrafi konumu ve verimli toprakları sayesinde her asır ve dönemde iktisadi ve sosyal açıdan büyük bir gelişme gösterdi⁷.

Türkiye'nin güneyinde yer alan Adana'nın kuzeyinde Kayseri, doğusunda Kahramanmaraş, Gaziantep ve Osmaniye; güneydoğusunda Hatay; güneyinde Akdeniz; batısında Mersin ve Niğde bulunmaktadır⁸. 20.050 km²'lik yüzölçüme sahip olan Adana, Merkez, Bahçe, Ceyhan, Feke, Kadirli, Karaisalı, Karataş, Kozan, Mağara, Osmaniye, Pozantı, Saimbeyli ve Yumurtalık olmak üzere 13 ilçeye sahiptir⁹.

Adana'da önemli yeryüzü şekilleri arasında dağlar, ovalar, akarsular ve göller bulunmaktadır. Güneyden kuzeye doğru gidildikçe artan yükseltiye sahip ve 3.000 metreyi aşan dağlar genel adıyla Toroslar ve Anti Toroslar olarak iki grupta değerlendirilmektedir. Fakat bu dağ dizileri özel isimlerle anılmaktadır. Bunlardan biri Orta Torosların üzerinde bulunan Aladağlar'dır. Aladağlar Adana'nın kuzeybatısında bulunmakta ve Adana ile Niğde arasında doğal bir sınır oluşturmaktadır. Ayrıca Kayseri ile Adana arasında doğal sınır çizen Tahtalı dağları ve Hatay ile doğal sınır çizen Amanoslar uzanmaktadır¹⁰.

Çukurova'nın merkezi konumunda olan şehir, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin taşıdığı alüvyonları biriktirmesi sonucunda oluşan verimli topraklar üzerinde kurulmuştur¹¹. Adana il sınırları içerisinde Yüreğir, Misis, Ceyhan, Haruniye, Osmaniye ve Yumurtalık ovaları bulunmaktadır¹².

Bölgenin en önemli akarsuları Seyhan ve Ceyhan'dır. Doğu Toroslardan kaynaklanan her iki nehir ovaya inmeden birçok kolla beslenir ve büyür. Seyhan; Zamantı, Göksu, Doğançay, Eğlence Suyu, Körkün ve Çakıt Suyu ile Ceyhan ise

⁷ Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.1-2.

⁸ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.19; Ünsal Özmen, **Kent Kent Türkiye, Adana**, Ankara, Öz Yayınevi, 1968, s.44.

⁹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 030.01.00.00.115.728.9.1; M. Hadi Altay, **Adım-Adım Çukurova**, Adana, Kemal Matbaası 1965, s.9-10.

¹⁰ Fatih Adıgüzel, **Kentsel Gelişme İle Ulaşım Etkileşimi: Adana Örneği**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2014, s.20; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.8-9.

¹¹ Özmen, **Kent Kent Türkiye, Adana**, s. 47.

¹² Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.9.

Horman, Söğütlü, Göksun, Güredin, Aksu, Karsulu, Çayır Suyu, Çerpece ve Handeresi ile beslenmektedir¹³.

Adana'da yazın sıcak ve kurak, kışın ılık ve yağışlı olan Akdeniz iklim tipi egemendir. En fazla yağış Aralık'ta, en az yağış Temmuz'da görülmektedir. Bitki örtüsü kuraklığa uyum sağlamış sert yapraklı bodur makilerdir. Maki dışında daha yükseklerde karaçam ve sedir ağaçlarından oluşan ormanlar bulunmaktadır. Ormanlar ilin % 27'sini oluşturmaktadır¹⁴.

Bölgede çıkarılan başlıca madenler demir, krom, manganez, bakır ve kurşundur. Bolkar dağında petrol bulunsa da rezerv açısından zayıftır. Şehir, içmesuyu ve kaplıca açısından zengin kaynaklara sahiptir¹⁵. Bunlar; merkeze bağlı Suluca köyündeki Acıdere içmesi, Kurttepe içmesi, Ceyhan'ın Yılankale Kokarpınar içmesi, Haruniye ve Çiftehan kaplıcasıdır¹⁶.

3. Nüfus

Adana ve çevresi, sahip olduğu coğrafi konumu itibariyle tarihin her devrinde tarım ve ticaret merkezi olmuştur. Dolayısıyla nüfus uzun süreç içerisinde şekillendi. Adana ve çevresine Türklerin yerleşmesi, Arapların 8. yüzyılda bölgeyi ele geçirmesinden sonraki döneme rastlar. Abbasi idarecileri Selçuklu baskısından dolayı batıya doğru itilen Horasan Türklerinin Adana ve çevresine yerleşmesini kolaylaştırdı. Bu bağlamda Ceyhan Nehri boyu, Anavarza kalesinin çevresi ve Adana'nın batı kısmı Horasan Türkleri tarafından iskân edildi. Anadolu Selçuklu döneminde doğudan gelen Türk unsurlarıyla Adana ve çevresinin nüfus yapısı yeniden bir değişim sürecine girerken bölge Türkleşmeye devam etti. Osmanlı döneminde ise göçebe unsurları yerleşik hayata geçirilerek tarımın gelişmesi ve nüfusun artması sağlandı¹⁷.

Osmanlı döneminde çağdaş nitelikte nüfus sayımı Tanzimat öncesinde yapıldı. Nüfus sayımlarının amacı vergi toplamak ve askere alınacakların belirlenmesi olduğu için

¹³ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.10.

¹⁴ Altay, **Adım-Adım Çukurova**, s.10.

¹⁵ Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.8.

¹⁶ Hüseyin Kalaba, **Bütün Cepheleriyle Adana**, İstanbul, İtimat Matbaası, 1974, s.14-15.

¹⁷ Hamdi Kara "Cumhuriyet'e Kadar Çukurova Nüfusu", **A.K.D.T.Y.K., Coğr. Araşt.**, 1(1989), Ankara, s.115-117.

kadınlar ve çocuklar sayım dışı bırakıldı. 1831 yılında yapılan hazırlıklardan sonra Rumeli ve Anadolu sancakları ile kasabalarında nüfus sayımı yapıldı¹⁸.

1831 nüfus sayımında Osmanlı Devleti kendi içinde livâ ve sancaklara ayrılan 29 eyaletten oluşuyordu. Adana eyaleti ise; Adana, Tarsus, Alaiye, İç il (İçel), Sis, Uzeyir, Beylan (Belen) kazalarından meydana geliyordu. Sayıma göre; Adana’da 85.781 Müslüman, 2.361 reaya, 481 çingene, 2.727 Ermeni olmak üzere toplam 91.850 nüfusa sahipti¹⁹.

1864’te Vilayet Nizamnamesinin kabul edilmesiyle yeni bir idari örgütlenme yoluna gidildi. 1867’de vilayet oldu²⁰. Buraya Adana Sancağı ile birlikte, Kozan, Cebelberek ve İçil(İçel) Sancakları bağlandı²¹.

1877-1878 yıllarında Adana Sancağına; Tartuş, Karaisalı, Mersin kazaları, Kozan Sancağına Bilayköy, Hacin, Karhi, Sis kazaları, İçel Sancağına; Ermenek, Anamur, Sinanlı, Sarıkvan, Köseler kazaları, Payas Sancağına; Osmaniye kazası bağlıydı²².

1906’da Adana’ya Mersin, Cebelberek (Payas), Kozan ve İçel sancakları bağlıydı. Sancak ve kazalarda 435.795 Müslüman, 47.047 Ermeni, 11.067 Rum, 4.733 Protestan, 3.293 Ermeni Katolik, 1.339 Süryani, 391 Keldani, 350 Latin, 283 Rum Katolik ve 98 Yahudi olmak üzere toplam 504.396 kişi yaşıyordu²³.

1914’teki nüfus istatistiklerine göre Adana Ceyhan, Karaisalı, Yumurtalık, A. Kozan, Haçin, Feke, Kars, Cebelberek, Dört Yol, İslahiye, Bağçe (Bulanık), Hassa, Mersin ve Tarsus kazalarından müteşekkildi. Kazalar ve sancaklar toplamında 341.903 Müslüman, 50.139 Ermeni, 8.357 Rum, 5.036 Protestan, 2.511 Ermeni Katolik, 1.045 Jakobiler, 467 Süryani, 437 Rum Katolik, 406 Keldani, 302 Maroniler, 174

¹⁸Aytül Tamer, Alanur Çavlin Bozbeyoğlu, “1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar, *Nüfusbilim Dergisi*, , 26 (2004), s.75.

¹⁹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s.241; Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş 1, Anadolu’nun İdari Taksimatı*, İstanbul, Bilge, Kültür Sanat, 2015, s.111.

²⁰ Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş 1, Anadolu’nun İdari Taksimatı*, s.120.

²¹ Kemal Çelik, “Milli Mücadele Yıllarında Adana ve Çevresi”, Haz. Erman Artun, M. Sabri Koz, *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.109.

²² Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, s.255.

²³ Çanak, *Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)*, s.86.

Latin, 66 Yahudi olmak üzere toplam nüfus 411.023 idi. 1906 yılına göre Adana’da yaşayan nüfusta yaklaşık 90.000 azalma olduğu görülmektedir²⁴.

Cumhuriyetin ilk yıllarında milli sınırlar içerisinde vatandaşların sayısı hakkında net bir bilgi yoktu. Yeni devletin ekonomik ve sosyal projeler hazırlayabilmesi için nüfusun sayısı başta olmak üzere niteliklerinin bilinmesi gerekiyordu. Bu sebeple kısa süre içerisinde genel nüfus sayımının yapılmasına karar verildi²⁵.

28 Ekim 1927’de yapılan nüfus sayımına göre Adana’nın toplam nüfusu 227.718’idi. Bunun 116.341’ini erkekler, 111.377’sini kadınlar oluşturuyordu. Adana’nın nüfus yoğunluğu kilometre kareye 18 olup yüzölçümü 16.160 km²’ye gerilemişti.

Kazaların Nüfusu; Merkez 109.215, Feke, 10.495, Kadirli 24.178, Karaisalı 38.578, Kozan 26.685, Saimbeyli 18.566 idi²⁶. Kazalar içinde kilometre kareye düşen 36.8 ile en fazla olan Adana Merkez kazasıdır. Onu sırayla Kadirli (16.0), Kozan (11.8), Karaisalı (8.5), Saimbeyli (6.6) ve Feke (5.1) takip ediyordu. Yüzölçümü olarak bakıldığında en büyük kaza Karaisalı (4.555), en düşük yüzölçümüne sahip kaza ise Kadirli’dir(1.515)²⁷.

Medeni duruma göre vilayette 119.280 bekâr, 91.457 evli bulunuyordu. Dul sayısı 15.562, boşanmışların sayısı 1.226 idi²⁸. Sayım sonucuna göre nüfus, meslek değerlendirildiğinde nüfusun 58.652’si ziraat, 5.680’i ticaret, 789’u serbest, 1.033’ü memur, 175 hâkim, 1.922 ordu mensubu ve 594’ü PTT çalışanıdır. 2.188 kişi ise muhtelif işlerle uğraşıyordu. Mesleği olmayanların sayısı 150.968 idi. Eğitim

²⁴ Karpas, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, s. 360-361.

²⁵ Selçuk Ural-Nebahat Arslan, “Atatürk Dönemi Iğdır’da Nüfus Sayımları (1923-1938)”, **Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 18 (2016), s.504-505; Nüfus sayımı için ilk resmi hazırlık 1926 yılında İstatistik Umum Müdürlüğü’nün kurulmasıyla başladı. Müdürlüğe Belçikalı İstatistikçi Camille Jackquart getirildi. Kurumun amacı düzenli ve sistemli olarak istatistiksel veri toplamaktı. 1927 yılı genel nüfus sayımının sağlıklı şekilde yapılması için devlet 10 Nisan 1927 tarihinde binalara numara ve sokaklara isim verilmesi hakkında 1003 sayılı kanunu çıkardı. Selçuk Ural, Nebahat Oran Arslan, **Cumhuriyet Devri Kars Tarihi (1923-1950)**, Kars, Eser Basın Yayın Dağıtım Matbaacılık, 2015, s.33; Nebahat Oran Arslan, İlyas Topçu, “Cumhuriyet Dönemi Kars’ta Nüfus”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 12(2012), s.93.

²⁶ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (BİUM), **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül I, Mufasssal Neticeler**, İUM Neşriyatından: 7, Ankara, Hüsnütabiat Matbaası 1929, s.II.

²⁷ BİUM, **28 Teşrinievvel 1927, Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 1, Mufasssal Neticeler**, , s.II.

²⁸ BİUM, **28 Teşrinievvel 1927, Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 1, Mufasssal Neticeler**, s.XX.

açısından değerlendirildiğinde okuma-yazma bilenlerin sayısı 18.015 iken bilmeyenlerin sayısı 209.703'tü²⁹.

Dinler itibariyle Adanalıların 227.068'i Müslüman, 219'u Katolik, 55'i Protestan, 56'sı Ortodoks, 120'si Ermeni, 27'si Hristiyan, 159'u Musevi idi. Engelli itibariyle bakıldığında; 223.132 kişinin herhangi bir engeli yokken 845 kişi kör, 959 kişi sağır-dilsiz, 884 kişi total, 530 kişi çolak, 32 kişi kanburdu. 2.236 kişinin ise değişik engeli vardı³⁰. Lisan olarak en çok konuşulan dil 206.386 ile Türkçedir. Onu 11.959 ile Arapça, 5.744 ile Kürtçe, 2.048 ile Çerkezce takip ediyordu. Bu dillerin dışında Rumca, Ermenice, Fransızca, İtalyanca, İngilizce, Acemce, Yahudice, Tatarca, Arnavutça, Bulgarca konuşulan diller arasındaydı³¹.

1935 nüfus sayımına göre Seyhan/Adana vilayetinin nüfusu 155.927 kişi artarak 383.645'e yükseldi. Erkekler toplam nüfusun 199.525'ini kadınlar 184.120'sini oluşturuyordu. Şehir nüfusunun toplamı 109.839 idi. Bunun 57.990'ını erkekler, 51.849'unu kadınlar meydana getiriyordu. Nahiye ve köylerde 141.535 erkek, 132.271 kadın olmak üzere 273.806 kişi yaşıyordu.

Kazaların Nüfusu; Merkez 130.471, Bahçe 17.855, Ceyhan 54.226, Dört Yol 24.028, Feke 12.073, Kadirli 27.941, Karaisalı 41.843, Kozan 31.151, Osmaniye 24.119, Saimbeyli 19.938 idi³². Kilometre kareye düşen insan sayısı Merkez'de 44, Ceyhan'da 30, Dört Yol'da 29, Osmaniye'de 28 idi³³.

Medeni hale göre 206.397 kişi bekâr, 145.626 evli çift bulunuyordu. Dulların sayısı 20.570, boşananların sayısı 1.274'tü. 9.778 kişinin de medeni durumu bilinmiyordu. Okuma-yazma bilenlerin sayısı 54.672 idi. 44.771'i erkek, 9.901'i kadındı. Bilmeyenlerin sayısı 328.201'di. Okuma-yazması olmayan erkek sayısı 154.188, kadın sayısı 174.013'tür. Dinler itibariyle 382.879 Müslüman bulunuyordu. Diğer dinlerden 459 gayrimüslim, 302 Musevi yaşıyordu. Dil itibariyle en fazla konuşulan dil 346.162 ile Türkçe, onu 17.772'yle Arapça takip ediyordu³⁴. Meslek olarak

²⁹ BİUM, 28 Teşrinievel 1927, Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 1, Mufasssal Neticeler, s.XXXIV.

³⁰ BİUM, 28 Teşrinievel 1927, Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 1, Mufasssal Neticeler, s.XLVIII.

³¹ BİUM, 28 Teşrinievel 1927, Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 1, Mufasssal Neticeler, s.LXII.

³² Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü (BİGD), 20 İlkteşrin 1935, Genel Nüfus Sayımı, Seyhan Vilayeti, Neşriyat Sayısı:75, Cilt:48, İstanbul, Hüsnütabiat Basımevi, 1937, s.5.

³³ BİGD, 20 İlkteşrin 1935, Genel Nüfus Sayımı, Seyhan Vilayeti, s.22.

³⁴ BİGD, 20 İlkteşrin 1935, Genel Nüfus Sayımı, Seyhan Vilayeti, s.108-110.

toprak mahsulleri, sanayi ve küçük sanatlar, ticaret, nakliye ve muvasala, umumi idare ve hizmetler, serbest meslekler, ev iktisadiyatı ve şahsi hizmetler kollarında çalışan 383.645 kişi vardı³⁵.

4. Adana'nın Tarihi

Adana, stratejik konumu itibariyle tarih boyunca çeşitli toplulukların hâkim olduğu bir coğrafya oldu. Hitit, Asur ve Pers İmparatorluğu hâkimiyeti süreleri ve etkileri itibariyle önemli yer tutuyordu. İskender'in kısa bir süre hâkimiyeti altında kalan Adana bölgesi, onun ölmesiyle Selefkos'lara verildi. Selefkoslar, M.Ö. 190'da Romalılarla yaptıkları savaşı kaybederek yıkıldı³⁶. Ortaya çıkan kargaşadan faydalanan Akdeniz korsanları yaklaşık yüz elli yıl bölgeye hâkim oldular. M.Ö. 12'de Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına giren bölge siyasi istikrara kavuştu³⁷.

Dört buçuk asır Roma egemenliği altında bölgede bulunan Anavarza, Magarsos, Komana (Şar), kentleri geliştirildi. Romalılar yaptıkları suyuollarıyla tarımın ilerlemesine, büyük yolların üzerinde kurulan kale ve yerleşim yerleriyle ticaretin ve şehirciliğin gelişmesine katkıda bulundu. Açık hava tiyatroları, hipodromlar, köprüler inşa edildi. M.S. 395'te Roma'nın ikiye ayrılmasıyla Adana ve çevresi Doğu Roma sınırları içerisinde kaldı³⁸.

Müslümanların bölgeye yönelik ilk akınları keşif amaçlı olup Hz. Ömer döneminde (M.634-644) başladı. Bölgede ilk Müslüman hâkimiyeti Emevi Halifesi Abdülmelik zamanında (M.709) gerçekleştirildi. Türklerin buraya yerleştirilmesi de Abbasi hükümdarı Harun Reşit döneminde oldu³⁹.

Adana 10. yüzyılda Rumların, 11. yüzyıl sonlarında Selçukluların ve ardından bir süre Haçlılar'ın eline geçse de 12. yüzyılda Konya Selçuklularının yönetimi altına

³⁵ BİGD, 20 İlkteşrin 1935, Genel Nüfus Sayımı, Seyhan Vilayeti, s.111.

³⁶ Dört Bin Yıllık Öykü; Adana, Edit. S. Haluk Uygur, Adana, Ulusoy Ofset, 2006, s.11-12; Ramazanoğlu, Adana'da Tarih, Tarihte Adana, s.17; Halaçoğlu, "Adana Tarihçesi", s.11.

³⁷ Sargon Erdem, "Adana", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C1, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, s.349.

³⁸ Kasım Ener, Tarih Boyunca Adana Ovasına Bakış, Adana 1993, s.84-85; Mehmet Bozdoğan, Adana İli (Coğrafyası-Tarihi-Turizmi-İlçeleri), Adana, Kemal Matbaası, 1969, s.56; Halaçoğlu, "Adana Tarihçesi", s.11; Dört Bin Yıllık Öykü; Adana, s.12.

³⁹ Halaçoğlu, "Adana Tarihçesi", s.11-12; Dört Bin Yıllık Öykü; Adana, s.12.

girdi. Bu hâkimiyet uzun sürmeyerek tekrar Bizans İmparatorluğu ile Kilikya Ermenileri arasında el değiştirdi. Adana, 14. yüzyıl ortalarından itibaren Memlûklerin eline geçti. Memlûklü hâkimiyeti devam ederken Anadolu'da beylikler dönemi başlamış ve Memlûk sultanı 1352'de Adana ve çevresini kendisine bağlı Oğuzların Yüreğir boyundan Ramazan Bey'e vermiştir⁴⁰.

Ramazanoğulları beyliği Memlûklu devletinin tamamen ortadan kalkmasıyla etkin bir güç haline geldi⁴¹. Beyliğin Adana'daki egemenliği 1352-1608 yıllarını kapsadı. Türkmen göçleriyle Adana'nın Türkleşmesi Ramazanoğulları döneminde iyice kuvvetlendi. Şehir içerisindeki mahalle ve yer isimleri Türkçeleştirilirken, şehirde Türk nüfusu hızla arttı⁴². 1517'de Osmanlı Devleti'ne bağlanan Ramazanoğulları Adana'daki yönetimini kılıç hakkı sebebiyle yurtluk ve ocaklık şeklinde 1608'e kadar devam ettirdi. Şehir bu tarihten itibaren eyalet haline geldi⁴³. 1833-1840 yılları arasında Mısır'ın hâkimiyetinde kalan Adana, 1840'ta yapılan "Londra Muahedesi" ile tekrar Osmanlı Devleti'ne bağlandı⁴⁴.

4.1. Milli Mücadele Yıllarında Adana

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak I. Dünya Savaşı'ndan çekildi. Mondros Mütarekesi'nin 10. ve 16. maddeleri Adana ve çevresini ilgilendiriyordu. Bu maddeler savaş devam ederken imzalanan gizli antlaşmaların uygulanması için doğrudan ya da dolaylı olarak gerekli ortamın oluşmasına zemin hazırlayacak nitelikteydi⁴⁵.

⁴⁰ Yusuf Halaçoğlu, "İslami Devir, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C1**, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları 1988, s.349-350.

⁴¹ Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.16.

⁴² Ramazanoğlu, **Adana'da Tarih, Tarihte Adana**, s.32, 36, 56.

⁴³ Suavi Aydın, "Toroslarda Yaylacılık ve Çukurova'nın Önemi", **Kebikeç**, 21(2006), s.117; Ramazanoğlu, **Adana'da Tarih, Tarihte Adana**, s.57.

⁴⁴ Halaçoğlu, "Adana Tarihçesi", s.12; Ramazanoğlu, **Adana'da Tarih, Tarihte Adana**, s.62

⁴⁵ 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin Adana ve çevresini ilgilendiren maddeleri şöyledir; "10. Madde: Toros Tünelleri'nin müttefikler tarafından işgali. 16. madde: Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtaat en yakın İtilâf komutanına teslim olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizamı muhafaza için gerekli miktardan maadası 5.maddedeki şartlara tevfikân kararlaştırılacak vechiyle geri çekilecektir". Selçuk Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s.33-34; Kadir Aslan, **Milli Mücadelede İlk Kurşun ve Dörtöl**, İskenderun, Dörtöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2008, s.26; Adana ve çevresini ilgilendiren Sykes-Picot Antlaşmasıyla Suriye'nin tamamı, Musul, Adana ve çevresi Fransa'ya; Irak, İran, Hicaz, Filistin'in güneyi İngiltere'ye bırakıldı.

Gizli anlaşmalar neticesinde işgal edilen ilk yer Dört Yol'du. Ardından 17 Aralık 1918'de Mersin, 19 Aralık 1918'de Tarsus işgal edildi. Yarbay Romieu komutasındaki Fransız kuvvetleri ise 21 Aralık 1918'de Adana'yı işgal etti⁴⁶.

İşgal haberleri Adana'da yaşayan yerli Ermeniler üzerinde büyük sevinç sebebiyet verdi. Ermeni evleri, dükkânları bayraklarla donatıldı. Suriye'ye gönderilen Ermenilerin işgalden sonra dönmesiyle şehirde asayişsizlik önlenemez bir hal aldı. Gasp, yağma ve işkence vakaları her geçen gün artmaya başladı⁴⁷.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla "Büyük Ermenistan" hayalini gerçekleştirmek isteyen Ermeniler, Fransızların desteğiyle büyük gruplar şeklinde Adana, Tarsus, Kozan, Saimbeyli, Zeytin, Osmaniye, Maraş, Antep ve Urfa civarına yerleşmeye başladı. Yanlarında silah ve cephane, akıllarında ayaklanma fikriyle geliyorlardı. Ayrıca başka bölgelerde bulunan Ermenilerin Adana ve çevresine göç etmesi de teşvik edildi⁴⁸.

Adana vilayetinin askeri idaresinden İngilizler, mülki idaresinden Fransızlar sorumluydu. İşgalle birlikte Vali Nazım Bey görevinden istifa etti. Nazım Bey bir müddet vekâleten görevini yürüttükten sonra görevi Mektupçu Esat Bey'e bıraktı. Esat Bey göreve başladıktan yaklaşık bir ay sonra Fransızların baskısı sonucu görevden azledildi⁴⁹. Yerine Celal Bey atandı. Celal Bey Adana'ya geldiğinde halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı. İki gün boyunca Fransız temsilcilerle görüşmemesi Fransızları tedirgin etti. Yerli işbirlikçilerin engellemeleriyle vali çalışamaz duruma getirildi. Yerine eski belediye başkanlarından Bağdadizade Abdurrahman Efendi atandı⁵⁰.

⁴⁶İzzet Öztoprak, "Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C:VIII 22(Kasım 1991), s.117.

⁴⁷ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi (İSH), Klasör (K)57, Gömlek (G)76, Belge (B)76-1.

⁴⁸**Türk İstiklâl Harbi IV.Cilt, Güney Cephesi**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1966, s.11; Süleyman Hatipoğlu, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2001, s.46; ATASE, İSH, K.47, G.146, B.146-2.

⁴⁹Kamil Erdeha, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul, Remzi Kitapevi 1975, s.306; Yusuf Delikoca, **Çukurova Kahramanları**, Adana, Ekrem Matbaası, 2006, s.102; Esat Özoğuz, **Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları**, İstanbul 1934,s.20-22.

⁵⁰Erdeha, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, s.318; Çanak, **Tarihi, Siyasi, Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1926)**, s.40.

15 Eylül 1919'da İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Suriye Anlaşmasına göre Antep, Maraş, Urfa, Adana ve Suriye'nin kıyı kesimleri Fransızlara, Musul İngilizlere bırakıldı⁵¹. Bu değişikliğin ardından Albay Bremond, Adana Valiliği'ne, rütbesiz Normand vali yardımcılığına, Yarbay Andree, Osmaniye, Çalyan Garabet, Haçin Kaymakamlığı'na, Binbaşı Taillardat ise Kozan İşgal Komutanlığına getirildi, Kars (Kadirli) işgaline Üsteğmen Suby, Ceyhan'ın işgaline ise Yüzbaşı Arrigi görevlendirildi⁵².

Adana'yı işgal eden altı Fransız taburundan üçü Ermenilerden oluşuyordu. Bu taburlar zamanla "Ermeni Alayı" adını aldı. Türkler bu taburlara yaptıkları katliamlardan ötürü "Ermeni İntikam Alayı" adını verecekti. Fransa Adana ve çevresindeki işgalleri bu taburlarla gerçekleştirdi⁵³.

Fransa'nın bölgede bir Ermeni devleti kurulmasını teşvik etmesinin pek çok nedeni vardı. Bu kapsamda; varlığını devam ettirmek, Türkiye'nin müdahalesini önleyerek Suriye'deki egemenliğini garanti altına almak sayılabilir⁵⁴.

Ermeniler İntikam Alayı'nın yanı sıra gençlik teşkilatları kurarak sistemli şekilde Türklere karşı tedhiş hareketlerini arttırıyordu. Şubat 1919'da korkunç bir hal alan bu hareketler karşısında Fransa, Ermeni taburlarından birini dağıtarak 1 Mart 1919'da Port Said'e göndermek zorunda kaldı. Yine de Ermenileri desteklemeye devam etti. Fransız yönetimi halkın elinden silahlarını toplayarak Türkleri savunmasız bıraktı. Böylece soygun, yağma, katliamlar karşısında Türkleri göçe zorladı⁵⁵.

⁵¹Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s.54; Yusuf Ziya Bildirici, "Çukurova'da Fransız-Ermeni İlişkileri ve 1919 Yılı Katliamları" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XII, 36 (Kasım1996), s.757.

⁵²Ulvi Keser, "Milli Mücadele'de Adana ve Ermeni Doğu Lejyonu", **Tarihte Adana ve Çukurova Cilt:IV**, Milli Mücadeleden Günümüze Adana ve Çukurova, Edit. Yılmaz Kurt, M. Fatih Sansar, Ankara, Akademisyen Kitapevi, 2016, s. 43.

⁵³Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu 1988, s.180.

⁵⁴ Hatipoğlu, **Türk Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915-1921)**, s.45.

⁵⁵Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Ankara Türk Tarih Kurumu,1985, s.277-278; Tevfik Bıyıklıoğlu, **Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Ankara 1962, s.76-77; Kemal Çelik, **Milli Mücadele'de Adana Ve Havalisi (1918-1922)**, Ankara, TTK, 1999, s.71.

Ermenilerin sayıları arttıkça azgınlıkları da artıyor, intikam duyguları her hallerine yansıyor⁵⁶. Şubat 1919'dan itibaren Türk dükkânları Ermeniler tarafından yağmalanmaya, savunmasız ahali katledilmeye başlandı⁵⁷.

Ermeniler Fransa'nın desteğini alarak 16 Haziran 1920'de Şişmanyân Hükümeti'ni kurdular. Hükümetin polis, jandarma ve askeri teşkilatı bulunuyordu. Bu tarihten itibaren Ermeni baskı ve katliamları daha geniş çaplı bir hal aldı⁵⁸. Baskılara daha fazla dayanamayan Türk halkı, yavaş yavaş şehri terk etmeye başladı. Toroslara doğru yaşanan göç hadisesi “Kaç-kaç” olarak adlandırıldı. Bu olayda Fransa kabilelerin üzerlerine uçaklardan bomba ve sivri çiviler atarak muhacirlerin yaralanmasına, bazılarının da ölmesine sebep oldu⁵⁹. Kaç-kaç nedeniyle Adana'yı terk etmek zorunda kalan halkın çoğunluğu Konya, Niğde, Bor ve Ulukışla'ya, bir kısmı Beledik, Pozantı, Karapınar'a ve bir kısmı ise Torosların eteklerine yerleşti⁶⁰. Ermenilerin Türklere karşı zulümleri 1921 Ankara Antlaşması'na kadar devam etti⁶¹.

4.2. Adana'da Milli Teşkilatlanma ve Adana'nın Kurtuluşu

Mütareke hükümlerinin tatbikatının ardından işgallerin başlaması yöre halkının kendini korumak amacıyla yerel milli teşkilâtlar meydana getirmek zorunda bıraktı. İşgaller karşısında yörenin genç aydınları bir araya gelerek toplantılar düzenledi. Bu toplantılar sonucunda “Gizli Teşkilât” adıyla bir komite kuruldu. Teşkilâtın kalıcı olabilmesi için Eczacı Basri Bey ve Doktor Ali Hikmet Bey bu işle görevlendirildi.

⁵⁶Tevfik Coşkun, **Kadirli Milli Mücadelesi ve Hatıralar**, Kadirli 1967, s.17.; ATASE, İSH, K.46, G.120, B.120-1; ATASE, İSH, K.47, G.137, B.137-1.

⁵⁷ Adana'da meydana gelen Ermeni olaylarından bazıları şu şekildedir; Sarraf Vanlı Ahmet Efendi'nin evi yağmalanarak şehit edildi. Türk jandarmalarının idaresinde bulunan silah deposuna baskınlar düzenlenerek iki jandarma ve iki sivil şehit edildi. 11 Haziran 1920'de Kahyaoğlu Çiftliği'nde 43 erkek, 21 kadın ve sayısı tespit edilemeyen çocuklar Ermeniler tarafından katledilmiştir. 12 Haziran'da Yüreğir Ovası'nda 150 kişi, 15 Haziran 1920'de Camili ve Dedepınar köylerinden Feytullah Çiftliği'ne topladıkları yaklaşık 200 kadar kişiyi katlederek evlerini yakıp yıkmışlardır; Abdülcani Girici, **1920 Adana Ermeni Mezalimi Hatıraları**, Der. Yusuf Turan Günaydın, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi 2011, s.68,76; Taha Toros, **Kurtuluş Savaşında Çukurova**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s.177, 180; Hatipoğlu, **Türk Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri,1915-1921)**, s.48-50.

⁵⁸ Hatipoğlu, **Türk Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri,1915-1921)**, s.50.

⁵⁹Yusuf Ayhan, **Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu**, Adana, İpek Matbaası, 1963, s.55; Hatipoğlu, **Türk Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri,1915-1921)**, s.52.

⁶⁰ Çelik, “Milli Mücadele Yıllarında Adana ve Çevresi”, s.119.

⁶¹ Çelik, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, s.486.

Eşraftan Suphi Paşa ile yapılan görüşme neticesinde kendisinden teşkilata yardım edeceği sözü alınarak teşkilâtın başına geçirildi⁶².

Mütareke hükümleri gereğince Posta-Telgraf merkezleri Fransızların kontrolündeydi. Teşkilat adına çalışan Fasih İncirlioğlu, Vehbi Necip Savaşan, Ferid Celal Güven, Mühendis Ziya Akverdi, Kemal Akverdi, Naci Akverdi, Feyzi Dural, Nazmi Talay, Hasan Ataş, Tarsuslu Necmettin Eliyeşil, Şadi Eliyeşil, Muvaffak Uygur ve Semih Uygur gibi gençler birbirinden habersiz şekilde bilgi topluyordu. Bu bilgiler Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Konya'da bulunan Fahrettin Paşa'ya gönderiliyordu. Ayrıca Kuva-yı Milliye komutanlarıyla da paylaşılıyordu⁶³.

Kozan'da işgale ve Ermeni zulmüne karşı mücadele etmek amacıyla Kozanlı Ali Şâdi Bey, Hüseyin Efendi, Yarımzâde Ahmet Efendi ve Baytar Müfettişi Muzaffer Bey'ler tarafından "İntibah Cemiyeti" kuruldu. Kozan, Haçin, Feke ve Kadirli'den yeni katılanların artmasıyla cemiyet büyük bir direniş kuvvetine dönüştü⁶⁴.

İstanbul'da bulunan Adanalılar ise işgal karşısında bir araya gelerek 21 Aralık 1918'de Kilikyalılar Cemiyetini kurdu. Cemiyetin kurucuları ve yönetim kurulu üyeleri arasında: Sabık Ayan Reisi Menemenlizâde Rifat Bey, Sabık Hariciye Nazırı Menemenlizâde Nabi Bey, Sabık Nafia Nazırı Ali Münif Bey, Sabık Ayntab Mebusu Ali Hayati Bey, Sabık İçel Mebusu Hafız Mehmet Emin Bey, Sabık Maraş Mebusu Abdulkadir Bey, Mahkeme-i Temyiz Hukuk Dairesi Reisi Evliyazâde Hacı Evliya Bey, Şûrâ-yı Osmanî Azâsı Tarsuslu Mısriyâde Seyfettin Bey ve Beyoğlu Daire-i Belediyesi Müdürü Ramazanoğlu Saffet Bey bulunuyordu⁶⁵.

⁶² Erdeha, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, s.311-312; Çelik, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, s.125-126.

⁶³ Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi**, s.19-20; Çelik, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, s.105.

⁶⁴ Ayhan, **Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu**, s.103.

⁶⁵ Kilikyalılar Cemiyetinin altı maddelik nizamnamesinin birinci maddesinde kuruluş nedeni dolayısıyla amacı şöyle açıklanıyor; *Kilikya namı kadimi altında bulunan Adana ve mülhakatı ile içel ve Maraş sancaklarında ve buralara mücavir olan Ayıntap sancağı ile Antakya, İskenderun, Beylan ve Reyhaniye kazalarında nüfus-ı umumiyyenin yüzde doksanını mütecaviz bir ekseriyet teşkil eden Türkleri temsil etmek ve mahallerin efkâr ve âmali ekseriyete tevfikân kema-kân Devlet-i Osmaniye'ye merbutiyetlerini teyit için dahilen ve haricen lazım gelen teşebbüsât ve neşriyat ve mesaide bulunmak üzere Dersaadet'e Kilikyalılar Cemiyeti namıyla yeni bir cemiyet teşkil edilmiştir. Aynı nizamnameye göre cemiyetin örgütlenmesi de birinci maddede mezkûr vilayet ve sancaklar merakizinde birer şubesi bulunacak şeklinde açıklanmıştır. Cemiyetin çalışma yeri olarak İstanbul Müdafaa-i Milliye Cemiyeti merkez binası gösterilmiş olup, hükümet merkezinde kurulma nedeni de burada bulunan Adana*

Cemiyet; işgal altında bulunan Adana, Maraş, İçel, Antep, Antakya, İskenderun adına İstanbul'daki işgal makamlarına bölgenin coğrafi ve tarihi durumu hakkında muhtıra göndererek soy ve nüfus bakımından Türk olduğunu ve Wilson Prensiplerine uyulması gerektiğini belirtti. Girişimlerden sonuç alamayan cemiyet, hükümetin desteğini sağlayamadı⁶⁶.

Sivas Kongresi'nde tüm cemiyetler "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti" adı altında birleştirildi⁶⁷. Sivas'a giden Ahmet Remzi Bey⁶⁸, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmeler neticesinde Kayseri'ye giderek burada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Adana şubesini kurdu⁶⁹. 4 Aralık 1919'da Ali Fuat Paşa

eşrafının ulusal hakları gerektiğinde daha kuvvetler savunabilecekleri düşüncesidir. Öztoprak, "Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları", s.121-123.

⁶⁶ Hatipoğlu, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)**, s.66-67.

⁶⁷ Sivas Kongresinde tüm yurttan kurulan "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri" Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adı altında birleştirildi. Cemiyetin kurulduğuyla ilgili yazı ve bildirge cemiyetler kanunu gereğince Sivas Valiliğine bildirilerek cemiyete yasal nitelik kazandırıldı. Cemiyetin yayınladığı bildiride Anadolu ve Rumeli'deki tüm Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Heyetleri'nin, Hukuk-ı Milliye ve Menafi-i Osmaniye'yi savunmak üzere Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirildikleri belirtilmiştir. Cemiyetin idare merkezinin şimdilik Sivas olduğu vurgulanmıştır. İhsan Güneş, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C:III, 8 (Mart 1987), s.428; 12 Eylül'de dağılan kongre murahhaslarına temsil ettikleri mülklerde Müdafaa-i Hukuk Şubesi kurma vazifesi verilmiştir. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, İstanbul, Arba Yayınları 1952, s.510.

⁶⁸ Ahmet Remzi Bey, "Mondros Mütarekesi'nden sonra Adana'nın işgale uğraması üzerine "Adana" ismiyle bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Üçüncü sayısında gazetenin kapatılması üzerine, "Yeni Adana" isminde bir gazete ile işgalcilere karşı mücadelesini sürdürmüştür. İşgal kuvvetleri tarafından evinde yapılan aramalarda silah ve cephane bulunması üzerine hakkında yakalama kararı çıkarılmıştır. Ahmet Remzi Bey, bu durum üzerine kılık değiştirerek gizlice Adana'dan ayrılmış ve önce Boğazlıyan'a, ardından Kayseri'ye geçmiştir. Kayseri'de iken Sivas Kongresi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adında bir cemiyetin kurulması için izin almıştır. Pozantı'nın, Milli Kuvvetlerin eline geçmesinden sonra 5 Ağustos 1920 tarihli Pozantı Kongresi'ne katılmıştır. Pozantı'da Yeni Adana Gazetesi'ni yeniden çıkarmaya başlamış ve bölgede, Milli Mücadele'nin sesi olmaya çalışmıştır", Tekin İdem, "Ahmet Remzi Yüreğir'in Hayatı ve 8. Yasama Dönemi Meclis Faaliyetleri", **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, XXII (Haziran 2015), s.346-347.

⁶⁹ Ahmet Remzi Yüreğir, "Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nasıl Kuruldu", **Yeni Adana**, 5 Ocak 1953, Adana 1953, s.2-3; Ahmet Remzi Bey, hatıralarında Cemiyetin kuruluşunu şöyle anlatıyordu: "Sivas Kongresi'ne katılmış tekrar Boğazlıyan'a dönmüştüm. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa'dan ekim ayı sonunda aldığım yazıda 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın Sivas'tan, 11. Tümen Kumandanı Yarbay Mümtaz Bey'in Niğde'den Kayseri'ye geleceği ve benim de orada bulunmam emrediliyordu. Adana Cephesi'ne atanan Kemal Doğan ve Osman Tufan, Ali Fuat Paşa'nın başkanlığında toplandık. Ali Fuat Paşa ile Kayseri'deki konuşmamızın sonucunu Mustafa Kemal Paşa hazretlerine bildirdim. Mustafa Kemal Paşa'dan: Ali Fuat Paşa hazretleri ile 11. Tümen Komutanı Mümtaz Bey ile kararlaştırdığınız tarzda icrası münasip görülmüştür, tel cevabını aldım. Ali Fuat Paşa ile 3-4 Kasım 1919'da yaptığımız toplantılarda kendisi, Cemiyetimizin Niğde'de bulunmasını uygun bulmuştu. Ali Fuat Paşa 5 Kasım 1919'da Ankara'ya, biz de işlerimizi bitirerek, verilen direktife göre Niğde'ye hareket ettik. Böylece Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kasım 1919 başında çalışmaya başladı ve Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emirle ödevine devam etti." Kasım Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s.27; Çanak, **Tarihi, Siyasi, Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1926)**, s.42.

Kayseri’de yaptığı toplantıda cemiyetin merkezinin Niğde’de bulunmasının iyi olacağını belirtmesi üzerine cemiyetin merkezi Niğde’ye taşındı⁷⁰.

Karaisalı kurtarıncı cemiyetin merkezi buraya taşındı. Pozantı’nın kurtarılmasının ardından Pozantı’ya naklolan cemiyet seçilmiş üyelerle teşkilât yapısını daha da genişletti⁷¹. Cemiyetin yönetim kurulunda; Ahmet Remzi (Yüreğir), Sinan (Tekelioğlu) Bey, Şeyh Saadettin Efendi (Karaisalı Kaymakamı), Kethüdazâde İbrahim Bey, Manisalı Ali Bey ve Zamir Bey (Damar Arıkoğlu) bulunuyordu⁷².

Bölge halkı düşmanla mücadele için milli müfrezeler kurmuştu. Sivas Kongresi’nden sonra Mustafa Kemal Paşa Adana’dan gelen heyeti kabul ederek onlarla görüştü. Adana’nın durumu hakkında bilgi alarak vilayet çapında silahlı bir teşkilat kurulmasına karar verdi⁷³. Bu doğrultuda 1 Kasım 1919’da 20. Kolordu’ya bağlı olarak “Kilikya Kuvayı Milliye Komutanlığı” adı verilen bir komutanlık kuruldu. Komutanlık Adana vilayetinin tamamıyla Tarsus ve Mersin’i kapsıyordu. Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle genel komutanlığa Binbaşı Kemal Bey atandı. Fakat komutanlığın sorumluluk bölgesi çok geniş olduğu için Seyhan nehri esas alınarak Doğu ve Batı Kilikya cephesi olmak üzere ikiye ayrıldı. Doğu Kilikya Cephesi Komutanlığı’na Yüzbaşı Osman Nuri, Batı Kilikya Cephesi Komutanlığı’na “Tekelioğlu Sinan Bey” takma adıyla Yüzbaşı Ali Ratıp getirildi⁷⁴.

Kuvayı Milliye komutanlığına atanan bu subaylardan Kemal Doğan Bey ve Osman Tufan Bey’in görev bölgesi Kozan, Feke, İslâhiye, Maraş, Osmaniye iken, Tekelioğlu Sinan Bey’in sorumluluk bölgesi Ceyhan nehrinden Mersin’e kadar olan

⁷⁰ Yücel Özkaya, **İstiklâl Harbi’nde Yararlı ve Zararlı Cemiyetler**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2011, s.49.

⁷¹ Çelik, **Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, s.133-134.

⁷² Öztoprak, “Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları”, s.132.

⁷³ Cezmi Eraslan vd., **Milli Mücadelede Pozantı ve Pozantı Kongresi**, Pozantı, Ankara Dizgievi, 2011, s.87.

⁷⁴ Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, s.31; Çelik, **Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, s.149; Topçu Binbaşı Kemal “Kozanoğlu Doğan Bey” ve Piyade Yüzbaşı Osman Nuri “Aydinoğlu Tufan Bey” takma adı ile göreve başladı. Toros, **Kurtuluş Savaşında Çukurova**, s.77; Erdeha, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, s.310; Mustafa Onar, **Kuruluşundan Kurtuluşuna Bağlantıları İle Saimbeyli**, Adana, Ulusoy Ofset Matbaacılık, 2009, s.179.

hattı içine alıyordu. Komutanlar sorumluluk bölgelerinde yöre halkı ile kaynaşıp milli kuvvetler kurarak etkili bir şekilde mücadele ettiler⁷⁵.

11 Şubat 1920’de Maraş’ın kurtarılması Fransızlara karşı başarı sağlanmasında önemli bir dönüm noktası oldu. 7 Mart 1920’de Kadirli kurtarıldı. 27 Martta Kozan milli kuvvetler tarafından kuşatıldı. Tekelioğlu Sinan Bey’in komutasındaki kuvvetler 6 Nisan’da Hacıkırı’yı, 7 Nisan’da Kelebek ve 10 Nisan’da Belemelik’i kurtardı⁷⁶.

Toros tünellerinden sorumlu olan Binbaşı Mesnil komutasındaki Fransız taburu Pozantı’da kuşatıldı. Kavaklıhan muharebelerinde Fransızlar püskürtülerek Pozantı ile irtibatları tamamen kesildi. Bu durum karşısında Binbaşı Mesnil, askerleriyle birlikte Karboğazı mevkiinde milli kuvvetler tarafından esir alındı⁷⁷. Türk kuvvetlerinin başarıları üzerine Fransızlar ateşkes teklifinde bulunmak zorunda kaldı. 29/30 Mayıs 1920 gecesi yirmi günlük mütareke yapıldı⁷⁸. Fransızlar 18 Haziran’dan itibaren tekrar saldırıya başlayarak Yüreğir Ovası’na hâkim oldular. Ermeniler Adana’da baskı ve katliamları arttırdı⁷⁹.

5 Ağustos 1920’de Mustafa Kemal Paşa ile Fevzi Paşa’nın Pozantı’ya gelerek burada kongre düzenlemesi Adana’nın kurtuluş mücadelesinin sistemli şekilde yürütülmesini sağladı. Kongre sonucunda milli teşkilat tamamen oluşturulmuş oldu.

⁷⁵Kuva-yı milliyenin örgütlenmesi şu şekilde gerçekleşti; Ali Fuat Paşa 4 Aralık 1919 tarihinde Kayseri’de Adana ve çevresinde kuva-yı milliyeye teşkilatını kurmakla görevlendirilen komutanlarla bir toplantı yaptı. Toplantı sonucunda komutanlara; Niğde’de bulunan 11. Fırka kumandanı kendi bölgesindeki örgütlenmenin güçlenmesine çalışacak, Kilikya’nın kurtuluş hareketini Topçu Binbaşı Mehmet Kemal Bey beraberindekilerle birlikte doğrudan doğruya yönetecekti. Yusuf Delikoca, **Pozantı’nın Kurtuluşu ve Şehit Kasım Hoca**, Adana, Ekrem Matbaası, 2011, s.56-57; Toros, **Kurtuluş Savaşında Çukurova**, s.77-78; Çelik, **Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, s.151.

⁷⁶Hatipoğlu, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)**, s.77-78; Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, s.35.

⁷⁷İsmail Ferahim Şalvuz, **Kurtuluş Savaşında Kahraman Çukurovalılar (Adana, Tarsus, Mersinliler)**, Sadeleştiren Halil Atılğan, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s.4,11.

⁷⁸Mütarekenin hususları şu şekildedir; “Mütareke süresi 20 gündür. Pozantı ve Sis’te bulunan Fransız kıtaları bütün eşya ve gereçleriyle birlikte Adana-Mersin demiryoluna kadar çekileceklerdir. Antep Fransızlar tarafından boşaltılacak ve şehir içindeki Fransız kuvvetleri ordugâhlarına çekileceklerdir. Mütarekenin ilk on günü içinde elimizde bulunan Fransız esirlerinin geri verilmesine başlanacaktır. Fransızlarda bulunan siyasi tutuklular ve esirler teslim alınacaktır. Adana valisi ile Osmanlı Hükümeti memurları arasında serbestçe haberleşme yapılacaktır. Pozantı-Sis ve Antep’in boşaltılması şartları ve esirlerin değiştirilmesi hakkında ayrıca bilgi verileceğinden şimdilik yalnız 30 Mayıs sabahından itibaren mütareke yapılması sağlanmalıdır. Bu emir 30 Mayıs 1920 sabahına kadar en ileri hattaki kıtalara dahi tebliğ edilmiş bulunacaktır”. **Türk İstiklal Harbi IV. Cilt, Güney Cephesi**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1966, s.152-153.

⁷⁹Çanak, **Tarihi, Siyasi, Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1926)**, s.51.

Adana işgal altında olduğu için Pozantı vilayet merkezi yapılarak mülki ve askeri teşkilat burada tesis edildi. Böylece Adana Ankara'ya resmen bağlanmış oldu⁸⁰. Kongre sonrasında Pozantı ve Adana arasında haber alma teşkilatı kurularak başına Ahmet Remzi Bey getirildi. Bu teşkilat vasıtasıyla Adana'dan alınan haberler Pozantı'ya ve önemine göre Ankara'ya ulaştırılıyordu⁸¹.

Kozan ve Osmaniye mütareke hükümlerine göre boşaltıldığı için Fransızlarla çarpışmalar daha çok Adana ve Ceyhan bölgelerinde vuku buluyordu⁸². Milli kuvvetlerin Maraş galibiyeti, Urfa ve Adana'da güçlü direniş hareketleri, Bolşevik propagandasının Ortadoğu ve Türkiye'de artması, Fransa'nın birtakım çözüm yolları aramasına neden oldu⁸³. Türkiye ile yakınlaşması daha kalıcı ve zorunlu hal aldı. Taraflar 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nı imzaladı. Antlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra İcra Vekilleri Heyeti 27 Ekim 1921 tarihinde toplanarak Adana'nın yeniden livaya dönüştürülmesini ön gören 25 Ekim 1921 tarihli ve İdare-i Umumiye Müdüriyeti'nin tezkeresini kabul etti⁸⁴.

Fransızlarla yapılan tahliye protokolüne göre 1 Aralık 1921'de Hükümet Konağı sivil Türk yöneticilere teslim edilerek Türk bayrağı asıldı⁸⁵. 20 Aralık 1921'de başlayan Fransız tahliyesinin son bulduğu 5 Ocak 1922, Adana'nın düşman işgalinden kurtarıldığı tarih olarak ilan edildi⁸⁶. 5 Ocak sabahı Hükümet Konağında bulunan

⁸⁰ Eraslan vd., **Milli Mücadelede Pozantı ve Pozantı Kongresi**, s.104; Özmen, **Kent Kent Türkiye Adana**, s.33; Mülki teşkilat üyelerinin isimleri şu şekildedir; Vali Vekili: İçel Milletvekili İsmail Safa (Özler), Mektupçu: Süleyman Faik (Çelik), Kadı: Kadı-zade Feyzi (Oldaç), Defterdar Vekili: Hasan (Aktaş), Sıhhiye Müdürü: Dr. Osman Hayri (Kasal), Maarif Müdürü: Muallim Agâh (Doğrul), Ziraat ve Orman Müdürü: Halil, Tapu Müdürü: Mustafa Nuri, Jandarma Kumandanı: Binbaşı Cemil, Polis Müdür Vekili: Komiser Mahmud, Belediye Başkanı: Dıblanzade Mehmed Fuad. Mustafa Kemal Paşa askeri ve mülki yönetimi birleştirerek yakın arkadaşı Mehmet Nuri (Conker) Bey'i Adana Vali Vekili ve 41. Tümen komutanı sıfatıyla Pozantı'ya gönderdi. Ayrıca Bkz. Hatipoğlu, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)**, s.100, 105; Askeri idare ise şu şekildeydi; Güney Cephesi Kumandanı Kurmay Albay Selahattin Adil (2. Kolordu Kumandanı), Pozantı'daki Adana ve Tarsus cephelerinin bağlı olduğu 41. Tümenin Komutanı Yarbay Hayri, bu komutanlığa bilahare Kurmay Yarbay Mehmet Nuri (Conker) atandı. Ayrıca Bkz. Özmen, **Kent Kent Türkiye Adana**, s.35.

⁸¹ Ayhan, **Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu**, s.94-96.

⁸² Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s.59.

⁸³ Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)**, s.63, 73.

⁸⁴ Musa Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, 1. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s.15-16

⁸⁵ İsmail Özçelik, **Milli Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa 1919-1921)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2005, s.182.

⁸⁶ Selma Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, Adana, Güney Basımevi, 1967. s.214.

büyük bayrak indirilerek askeri bando eşliğinde caddelerde gezdirildi. Daha sonra saat kulesine getirilip Ulucami arasına çekildi. Dükkânlar, evler, okullar bayraklarla süslendi. Geceleri fener alayları düzenlenerek on binlerce insan davullar eşliğinde caddelerden geçerek gösteriler düzenledi⁸⁷.

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, 1 Aralık 1921’de Adana merkez sancağı, Ceyhan ve Yumurtalık kazasında yeni mülki idarenin oluşturulduğunu 4-5 Ocak 1922 tarihinde bildirdi. Böylece Pozantı Kongresi sonrası Pozantı’ya taşınan il merkezi bu kararla yeniden Adana’ya taşındı. Ankara Antlaşması gereğince Fransızlarla devir teslim işlerini idare etmekle görevlendirilen Hamit Bey, Vali Serficeli Hilmi Bey’in yerine Adana valiliğine getirildi⁸⁸.

4.3. Cumhuriyet Döneminde Adana

4.3.1. Atatürk Dönemi Adana

Lozan görüşmeleri devam ederken 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan temsilcileri “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi” imzaladı. 17 Temmuz 1923’te çıkarılan kararname ile mübadele edilenlerin Adana’nın da içinde bulunduğu sekiz bölge de iskân edilmesi uygun bulundu⁸⁹. Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti ihtiyaçtan dolayı bu sayıyı ona çıkardı. Bu karardan sonra Adana’da büyük nüfus hareketi yaşandı. Siros’dan gelerek Adana’da iskân edilenlerin toplam sayısı 40.000’i buldu. Bunların içinde 20.000 tütüncü, 15.000 çiftçi ve 5.000 bağcı-zeytinci bulunuyordu⁹⁰. Göçler neticesinde birbirinden farklı düşünceye sahip insanların bir araya gelmesi Adana’nın kültürel yapısının çeşitlilik kazanmasına da katkıda bulundu.

Cumhuriyetin ilanından sonra Adana ekonomisinde de önemli gelişmeler yaşandı. Ankara Antlaşması’nın imzalanmasıyla Adana’yı terk eden Ermeni ve Rumlardan kalan mallar devlet hazinesine devredildi. Tırpani fabrikası adıyla çırçır ve iplik-bez

⁸⁷ Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, s.258.

⁸⁸ Toros, **Kurtuluş Savaşında Çukurova**, s.273; Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Zabıt Ceridesi (ZC), Devre:1, Cilt:16, 12 Ocak 1922, s.18-19.

⁸⁹ Yusuf Ziya Bildirici, “Adana’da Mübadele ve Mülteci Sorunları”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, XXXIV (Haziran 2018), s.689-690.

⁹⁰ Zekai Güner, “Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin İskân Politikası”, **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICENAS 38** (2007), Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s. 1461-1462.

fabrikası Ziraat Bankası'na; yine çırçır, iplik ve bez fabrikası olarak anılan Simyonoğlu fabrikası Milli Mensucat Şirketi'ne devredildi. Ziraat Bankası devraldığı fabrikayı 1925'te faaliyete geçirdi. Bunların yanı sıra 1925'te Adana'da 260 işyeri, 8 prese çırçır fabrikası, 2 iplik ve bez fabrikası ile fırın, demirci, marangozhane gibi küçük işletmeler bulunuyordu⁹¹.

Adana'da pamuk üzerinde yoğunlaşmış bir sanayi vardı. Ekonomik gücünü pamuktan alan Adana'da Nisan 1924'te "Birinci Adana Beynelmilel Ziraat Sergisi" açıldı. Sergiye Almanya, Çekoslovakya, Fransa, ABD, İngiltere, İtalya, Macaristan, Belçika, İsviçre, İsveç ve Hindistan'dan firmalar katıldı. Sergide Türkiye'de yetiştirilen ürünler, tarımsal sanayi ürünleri, tarım aletleri ve yetiştirilen hayvanlar tanıtıldı⁹².

Adana Valisi Hilmi Uran'ın başkanlığında Mayıs 1924'te Adana'da pamuk üreticileri ve ithalatçıların katılmasıyla Birinci Pamuk Kongre'si düzenlendi. Kongrede Adana Borsası'nın modern pamuk borsası haline getirilmesi, dünya pamuk fiyatlarını takip etmek amacıyla radyo kurulması, uluslararası pamuk yöntemlerine uygun borsa nizamnamesinin hazırlanması, üretim ve nakliyat masraflarının azaltılması için önlem alınmasının yanı sıra kredi, işçi, makine ve tohum ihtiyaçlarının bir program dâhilinde karşılanmasına karar verildi⁹³.

İkinci Pamuk Kongresi 11 Ekim 1925'te yapıldı. Kongrede genellikle makine, kredi, işçi, haşere, elyaf, çiftçi kooperatif meseleleri ile uluslararası piyasada pamuğun durumu ve Türkiye'ye etkisi gibi konular üzerinde görüşler ortaya koyuldu. Kongre katılımcılar bakımından uluslararası nitelikteydi. Kongre bitiminde encümen hazırladığı raporda görüşülen konu başlıkları yer alıyordu⁹⁴.

1930'lu yıllarda hazırlanan sanayi planlarında Adana yatırım yapılacak yerler arasında gösterilmedi. Bunun nedeni muhtemelen Adana'da bankacılık ve şirketleşmenin henüz gelişmemiş olmasıydı. Birinci Sanayi Planına temel oluşturan

⁹¹ M. Bülent Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, Adana Sanayi Odası, Adana, Yeniden Grup Matbaacılık, 2008, s.101-102.

⁹² Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.114-115.

⁹³ Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.116.

⁹⁴ Mehmet Ali Karaman, "1925 Adana Pamuk Kongresi ve Cumhuriyet'in Kuruluş Dönemi Pamuk Politikaları", **Tarihte Adana ve Çukurova Cilt:IV, Milli Mücadele'den Günümüze Adana ve Çukurova**, Edit. Yılmaz Kurt vd., Adana, Akademisyen Kitapevi, 2016, s.233-234; Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.117.

ve 1932’de Sovyet uzmanlarının hazırladığı raporda; Adana’da üretilen pamuğun kalitesinin düşük olduğu, üreticilerin yeteri kadar gayret göstermediği ve bu sebeple kalitenin her yıl düştüğü, Adana Numune Çiftliği’nde ciddi çalışmalar yürütülürse pamuğun kalitesinin yükseleceği vurgulandı⁹⁵.

Eğitim faaliyetlerini sistemli şekilde yürütmek amacıyla Adana, İçel, Mersin ve Cebelibereket sancaklarını kapsayan Adana Mıntıkası Maarif Eminliği kuruldu. Cumhuriyetten önce 60 olan okul sayısı Cumhuriyetin ilanından 1938’e kadar artış gösterdi. Bu sürede 1 kız, 1 erkek iki lise, 3 ortaokul, 1 öğretmen okulu, 1 orta tecim, 1 kız enstitüsü, 1 akşam kız sanat okulu, 1 özel ilkokul, 2 biçki-dikiş yurdu ve 144 ilkokul olmak üzere toplam 156 okul açıldı⁹⁶. Adana’da eğitim alanında en önemli sorunlardan biri öğretmen eksikliğiydi. Sorunun giderilmesi için öğretmen kursları açıldı. Ayrıca okuma-yazma bilen ve askerliğini bitirmiş olanların eğitim sıfatıyla çalışması için 1936’da yasa çıkarıldı. Okul sayısını arttırmak için bir yandan yeni okullar yapılırken diğer yandan okula uygun yerlerin kiralanması yoluna gidildi⁹⁷. Okul sayısındaki artışa bağlı olarak ilk on yıl içinde öğrenci sayısı iki katına çıktı.

1928’de yeni harflerin kabulüyle okuma-yazma öğretmek amacıyla Millet Mektepleri açıldı. 1928’den 1949’a kadar faaliyet gösteren Millet Mektepleri’nde dersler dört aylık ve iki aylık süreler şeklinde verildi. Hiç okuma yazması olmayanlar dört aylık dersanelere, eski harflerle okuyup yazabilenler ise iki aylık dersanelere

⁹⁵ Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.121-122; 1929 ekonomik buhran içinde Türkiye içine girdiği ekonomik krizden çıkmak, hızlı kalkınmayı sağlamak, yer altı ve yer üstü kaynaklarını saptanmak yabancı uzmanların görüşlerine başvurdu. Bu amaçla çağrılan ilk grup, başarılı bir plan deneyleri olması yanında uluslararası denge oyununda ulusal kurtuluş mücadelesini destekleyen ve katkı sağlayan Sovyet uzman heyeti olmuştur. Sovyet uzman heyeti, Sovyet proje tröstü yöneticisi Profesör Orloff (İktisatçı), Prof. Kovalefski (İktisatçı), Mamurin (Tekstil Mühendisi), Gogolin (Kimyager), Prof. B. Volinski (Enerji Uzmanı), Troyanski (Maden Mühendisi), Prof. Nikolayef (Mimar), Prof. A. Samgin (Mühendis, Su ve Kanalizasyon Uzmanı), Mark (İnşaat Mühendisi) 1932 yılında Türkiye’ye gelmiş ve ayrıntılı incelemeler sonucunda 1934 yılı başında uygulamaya konulan I. Sanayi Planının omurgasını oluşturan, “Türkiye Pamuk, Keten, Kendir, Kimya, Demir Sanayi Hakkında Rapor” isimli bir çalışma hazırlamıştır”. Hüseyin Yayman, **Türkiye’nin İdari Reform Politikası**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s.95-96.

⁹⁶ Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana’nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s.132.

⁹⁷ Özlem Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana’nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, Ankara, Gece Kitaplığı, 2017, s.132-133; Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.326-327.

yönlendirildi⁹⁸. Adana genelinde açılan 154 Millet Mektebi'nde 1928-1938 arasında kırk binden fazla kişi okuma yazma öğrendi⁹⁹.

Şubat 1923'te faaliyete geçen Adana Türk Ocağı, Cumhuriyet'in ilanından önce kurularak şubeleriyle yaptığı çalışmalarla bölgenin gelişiminde ve inkılâpların halka benimsetilmesinde etkin bir rol oynadı¹⁰⁰. 10 Nisan 1931'de kapatılan Türk Ocakları'nın yerine 19 Şubat 1932'de Halkevleri geçti. Adana Halkevi 24 Şubat 1933'te açıldı. Halkevi 9 şubeden meydana geliyordu. Bunlar; Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi, Ar Şubesi, Gösteri Şubesi, Spor Şubesi, Sosyal Yardım Şubesi, Halk Dersaneleri ve Kurslar Şubesi, Kitapsaray ve Yayın Şubesi, Köycülük Şubesi, Müze ve Sergi Şubesi idi¹⁰¹.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Adana'da görülen en önemli sağlık sorunu sıtma ve trahomdu. Salgın hastalıkları önlemek üzere 1925'te Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne bağlı Sıtma Savaş Enstitüsü kuruldu¹⁰². Sıtma ile mücadelede devlet, bataklıkları kurutma çalışmalarını genişletirken, hastalığa neden olan anofel cinsi sivri sineklerin çoğalmasını engellemek amacıyla yumurtalarını imha etmede mazot, ham petrol, motorin kullandı. Bu dönemde sıtmayla mücadelede kullanılan kinin ilacı devlet tarafından hastalara ücretsiz dağıtıldı¹⁰³. Yaz ve kış aylarında yılda iki defa olmak üzere bölge ahalisi muayeneden geçirildi. Hastalık tespit edilenler yataklı dispanserlerde gözetim altına alınarak tedavi edildi¹⁰⁴.

⁹⁸ Ali Ata Yiğit, **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950)**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992, s.67.

⁹⁹ Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s.133.

¹⁰⁰ *Adana Türk Ocağı İdare Heyeti; Reis Avukat Fahri, Kâtip Tüccardan Baki Tonguç, Murahhas Tüccardan Fasih, Muhasip: Tüccardan Vehbi, Veznedar: Baytar Müdürü Adil, Aza: Sıtma Mücadele Reisi Ekrem Tok, Lise Müdürü Nahid Cemal Beyler'den oluşmuştur.* Mehmet Pınar, "Adana Türk Ocağı ve Faaliyetleri (1923-1931)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:8, 41 (Aralık 2015), s.537-538.

¹⁰¹ Ömer Türkoğlu, "Halkevlerinin Kuruluş Amaçları, Örgütsel Yapısı ve Bazı Uygulamaları", **Kebikeç**, 3(1996), s.98; Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s.149-157; Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s. 321-322.

¹⁰² Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.125.

¹⁰³ Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.176-177,179; Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s.116; Gözde Ramazanoğlu, **Kurum ve Kuruluşlarıyla Adana'da Sağlık (1560-1960)**, Ankara, Akademisyen Kitapevi, 2018, s.99.

¹⁰⁴ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.125; Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.176.

Adana'da 1930'da Trahomla Mücadele Teşkilatı kuruldu. Teşkilat 1931'de 30 yataklı hastanesini faaliyete geçirdi. 1932-1937 yılları arasında 1.814 kişi ameliyat edildi, 1.602.398 kişiye ilaç dağıtıldı¹⁰⁵.

Ankara'da TBMM'nin toplanması kapsamında seçimlerde Adana'yı temsil etmek üzere Abdullah Faik Efendi (Çapuroğlu), Dr. Eşref Bey (Akman), İbrahim Bey (Kethüzade), Mehmet Hamdi Bey (İzgi), Tevfik Bey (Gülezkade) milletvekili seçildiler. Tevfik Bey (Gülezkade) ile İbrahim Bey (Kethüzade) meclise katılmadan istifa etti. Boşalan milletvekillikleri için yapılan seçimlerde Zamir Bey (Damar Arıkoğlu), Zekai Bey (Apaydın) seçildi¹⁰⁶.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte 1938'e kadar 4 genel seçim yapıldı. 1923'te 3, 1927'de 4, 1931'de 4 ve 1935'de 8 milletvekili Adana'yı temsil etti¹⁰⁷:

1923 seçimlerinde; İsmail Safa Bey (Özler), Zamir Bey (Damar Arıkoğlu), Kemal Bey (Mehmet Kusun);

1927 seçimlerinde; Hilmi Bey (Mustafa Hilmi Uran), Kadri Bey (Ramazanoğlu), Kemal Bey (Mehmet Kusun), Zamir Bey (Damar Arıkoğlu);

1931 seçimlerinde; Ali Münif Bey (Ali Münif Yeğenağa), Arukoğlu Damar Bey (Damar Arıkoğlu), Hilmi Bey (Mustafa Hilmi Uran), Ömer Resul Bey (Ömer Biçer);

1935 seçimlerinde; Damar Arıkoğlu, Ömer Biçer, Naci Eldeniz, İbrahim Mete, Esmâ Nayman, Tevfik Tarman, Hilmi Uran, Ali Münif Yeğenağa¹⁰⁸.

Bu dönemde Adana'da valilik görevini sırasıyla Hilmi Bey (Uran) (1923-1925), Mustafa Reşat Bey (1925-1927), Müştak Lütfi Bey (1927-1928), Raif Bey (1929-1929), Vehbi Bey (1930-1932), Raif Bey (vekil) (1932-1932), Mümtaz Bey (1932-

¹⁰⁵ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1973, s.131; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.125.

¹⁰⁶ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.46; Kethüdazâde İbrahim Bey milletvekilliğinden “devam etmekte olan savaş sırasında cepheyi bırakmanın doğru olmayacağı” gerekçesiyle istifa ettiğini belirtmiştir. Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.250.

¹⁰⁷ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2007)**, Yayın No:3168, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2008, s.6-7.

¹⁰⁸ **Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Albümü-1920-2010, 1. Cilt-1920-1950**, Edit. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, Ankara, Gökçe Ofset Matbaacılık, 2010, s. 81, 133, 185, 284-285.

1934), Nuri Bey (1934-1934), Tevfik Hadi Bey (1934-1939) yürüttü¹⁰⁹. Adana belediye başkanlıklarında ise Ali Münif Bey (Yeğenağa) (1922-1926), Turhan Cemal Beriker (1926-1938), Yusuf Ziya Özbakan (1938) görev aldı¹¹⁰.

Mustafa Kemal Paşa 1918-1938 yılları arasında 9 kere Adana'yı ziyaret etti. Mustafa Kemal Paşa'nın ziyaretleri bazen uzun sürmüş bazen de kısa süreli gününbirlik olmuştur¹¹¹. İlk ziyaretinde 31 Ekim 1918'de Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı görevini devralmak üzere Adana'ya geldi. Diğerinde ise 5 Ağustos 1920'de Pozantı'da kongreye başkanlık etmek üzere geldi. Milli mücadele içindeki son ziyaretini 15 Mart 1923'te yaptı. Eşi Latife Hanımla Adana Türk Ocağı'nı ziyaret eden Paşa, Adana Türk Ocağı hatıra defterine eşi Latife Hanımla birlikte duygularını yazmıştır¹¹².

Cumhuriyetin ilanından sonraki ziyaretini 13 Ocak 1925'te Adana Belediyesi'nin kendisine hemşehrilik belgesi vermesi vesilesiyle gerçekleştirdi. Diğer ziyaretleri ise 16 Mayıs 1926, 15 Şubat 1931, 25 Ocak 1933, 19 Kasım 1937, 24 Mayıs 1938 tarihlerinde gerçekleştirdi¹¹³.

4.3.2. İsmet İnönü Dönemi Adana

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından Cumhurbaşkanlığı görevine İsmet İnönü seçildi. Böylece Milli Şef Dönemi başlamış oldu. İnönü dönemi, II. Dünya Savaşı ve çok partili hayata geçişin yaşandığı dönem olması bakımından önemlidir¹¹⁴.

1939'da Amerika'dan getirilen akala cinsi pamuk tohumlarından Çukurova topraklarında yapılan denemelerde iyi sonuçlar elde edildi. Adana Islah

¹⁰⁹ Adana 1967 İl Yıllığı, Haz. Kasım Ener v.d., Adana, İpek Matbaası, 1968, s.5.

¹¹⁰ Cumhuriyetin 50. Yılında Adana 1973 İl Yıllığı, Adana, Kemal Matbaası, s.394.

¹¹¹ Gülseren Akalın, "Adana'nın Gazili Günleri", Haz. Erman Artun, M. Sabri Koz, **Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.137.

¹¹² Akalın, "Adana'nın Gazili Günleri", s.138; Altın Yurd, 15 Mayıs 1923, C:1 Sayı:1; Taha Toros, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, Adana, Çukurova Gazeteciler Cemiyeti, 1981, s.19.

¹¹³ Erdem Çanak, "Atatürk'ün Adana Ziyaretleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:XXX, 90 (Kasım 2014), s.51-52; Akalın, "Adana'nın Gazili Günleri", s.140-141.

¹¹⁴ Cemil Koçak, **Siyasal Tarih (1923-1950)**, Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980, Yay. Yönet. Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınevi, 2013, s.164; İsmet İnönü, 26 Aralık 1938'de olağanüstü toplanan Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurultayında tüzük değişikliğiyle partinin değişmez genel başkanı seçildi ve kendine milli şef ünvanı verildi. Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III, Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.8.

İstasyonu'nda akalanın 130 çeşidi geliştirildi. 1940 yılından itibaren Çukurova'da akala cinsi pamuğun ekimine başlandı¹¹⁵. Savaş sonrası akala türünün ve tarımda makineleşmenin yaygınlaşmasıyla pamuk ekim alanları 200.000 hektardan 250.000 hektara çıkartılırken üretim miktarı 45.000 tona yükseldi¹¹⁶. Ekim alanlarının genişlemesinde ve verimin arttırılmasında Marshall Planı kapsamında Amerika'dan uygun ödeme şartıyla getirilen traktörlerin etkisi de büyüktü¹¹⁷.

Adana'da tarıma ve tüketime bağlı olarak başlayan sanayi faaliyetleri 1940'tan itibaren büyük ölçekli fabrikalaşma sürecine girdi. Savaş yıllarında durum kesintiye uğrasa da savaştan sonra bütün hızıyla devam etti¹¹⁸.

Ülke genelinde görülen ekonomik sıkıntılar Adana'ya da yansdı. Adana'da karaborsacılık, vurgunculuk, kaçakçılık, stokçuluk ve vergi yükü ile birlikte gelen hayat pahalılığı gibi sorunlar önlenemez bir hal aldı¹¹⁹. Savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılardan dolayı 11 Kasım 1942'de Varlık Vergisi kabul edildi¹²⁰. Kanun çerçevesinde Adana'nın her kazasında komisyonlar kuruldu. 16 Aralık 1942'de asılan listeye göre Adana'da Ceyhan hariç 1.057 mükelleften toplam 8.504.387 lira tahsil edilecekti¹²¹. Listelerin ardından verginin tahsil süreci başladı. 15 günlük ödeme süreci içerisinde ödeme yapmayanların mallarına ihtiyati haciz konuldu. Bazı vatandaşlar ise vergi borçlarını pamuk satarak ödemeye çalıştı¹²².

¹¹⁵ Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s.176.

¹¹⁶ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.74.

¹¹⁷ Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.548. Marshall Planı; II. Dünya Savaşı'ndan ekonomik ve sosyal bakımdan bitkin çıkan Avrupa devletlerinin kalkınmasını sağlamak amacıyla ABD, 1948 yılında dört yıl süreli "İktisadi İşbirliği Kanunu" kabul etti. Bu kanunun öncülüğünü ABD Dışişleri Bakanı Genaral Marshall üstlendiği için bu plana Marshall Planı adı verildi. Türkiye, 4 Temmuz 1948'de Ankara'da ABD ile imzaladığı antlaşma ile ekonomik yardım almaya başladı. Mehmet Gönlübol, vd, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965 Yılları)", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1996, s.220-222.

¹¹⁸ Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s.210.

¹¹⁹ Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s.171-172.

¹²⁰ İbrahim İnci, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması", **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:10, 2(2012), s.280; Gürbüz Arslan, "Varlık Vergisi Kanunu'nun Çıkarılması, Uygulanması ve Sonuçları", **Tarih Dergisi**, 61 (2015/1), s.123-124.

¹²¹ Mehmet Çelik, "Adana'da Varlık Vergisi Uygulamaları (1942-1944)", **Kebikeç**, 21(2006), s.201-204.

¹²² Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s.251-252.

Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmese de uzun süre savaşın etkisi altında kaldı¹²³. Savaş yıllarında tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan Türkiye'nin tarım üretimi düştü. Karaborsacılık sosyal sınıfların farklılaşmasına ve harp zenginlerinin ortaya çıkmasına neden oldu¹²⁴.

Siyasette tek parti döneminin bitmesine ve çok partili dönemin başlamasına neden olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısının görüşülmesine 14 Mayıs 1945'te başlandı ve 11 Haziran 1945'de kanunlaştı. Kanun toprak mülkiyetindeki eşitsizlikleri en aza indirmek, toprağı olmayan ya da az olan çiftçileri topraklandırarak kırsaldan kente yapılan göçü azaltmak ve üretimi arttırmak gibi sosyal-ekonomik hedefleri gözetiyordu¹²⁵. Bir yandan hazineye ait arazinin topraksız köylülere dağıtılması hazırlıkları yapılırken diğer yandan bataklıkların ve göllerin kurutulmasından elde edilecek toprakların dağıtılmasına çalışıldı. Tapu Umum Müdürlüğü 8 arazi dağıtım komisyonu oluşturulmasına karar verirken bunlardan 2'si Adana'da kuruldu¹²⁶.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Meclis'te büyük tartışmalara neden oldu. Büyük topraklara sahip olan milletvekilleri kanunu eleştirerek şiddetle karşı çıktı. Bu durum CHP'de muhalif bir grubun ortaya çıkmasına neden oldu. Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü grubu CHP'den ayrılarak 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurdu¹²⁷.

Eğitimde döneme damgasını vuran en önemli girişim 17 Nisan 1940'da Köy Enstitülerinin kurulması oldu. Köy Enstitüleri köy öğretmeni ve köye faydalı diğer meslek erbabı yetiştirmek üzere ziraata elverişli yerlerde açılmasına karar verildi.

¹²³ Koçak, **Siyasal Tarih (1923-1950)**, s.164.

¹²⁴ Selçuk Ural, Nesrin Hangül, "Demokrat Parti Hükümet Programlarında Tarım 1950-1960", Yay. Haz.Arzu Güvenç Saygın, vd., **Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları, Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, (12-14 Nisan 2018), Ankara, ATAM Yayınları, 2019, s.80; İrfan Bülbül, "II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 0/9 (Ekim 2012), s.5.

¹²⁵ Meral Balcı, Yeşim Karadeniz, "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalif Oluşuma Etkisi ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 57(Temmuz 2018), s.273.

¹²⁶ Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s.174.

¹²⁷ Muharrem Turp, "Demokrat Parti Döneminde Tarım Alanında Yapılan Kanuni Düzenlemeler (1950-1960)", Yay. Haz.Arzu Güvenç Saygın, vd., **Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları, Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, (12-14 Nisan 2018), Ankara, ATAM Yayınları, 2019, s.111; Balcı, Karadeniz, "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalif Oluşuma Etkisi ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu", s.271.

Kanun yürürlüğe girdikten sonra 1940'da 14, 1948'de 7 olmak üzere 21 Köy Enstitüsü açıldı¹²⁸. Adana'nın Bahçe ilçesine bağlı Düziçi Köy Enstitüsü 1940 yılında açıldı. Adana Düziçi Köy Enstitüsü ilk mezunlarını 1944'te verdi. Bu mezunlardan 23'ü Adana'da göreve başladı¹²⁹.

Savaş yıllarında ekonomik sıkıntılardan ve hayat pahalılığından dolayı halk çocuklarını okula gönderemez hale geldi. İlkokullarda öğretmen öğrenci ihtiyaçlarında kısıtlamaya gidildi. Okullaşma oranı düştü. 1948'e kadar il özel idarelerinin bütçelerinden karşılanan ilköğretim giderleri ve öğretmen maaşları bu tarihten itibaren devlet bütçesi içerisine alınarak öğretmenlerin ekonomik sıkıntıları giderilmeye çalışıldı¹³⁰.

İnönü döneminde üç genel seçim yapıldı. Adana 1939 seçimlerinde 9, 1943 seçimlerinde 9, 1946 seçimlerinde 10 milletvekili çıkardı. 1939'da; Damar Arıkoğlu, Salahattin Çam, Naci Eldeniz, Şemsa Işcen, İbrahim Mete, İsmail Safa Özler, Tevfik Tarman, Ahmet Kutsi Tecer, Sinan Tekelioğlu, Hilmi Uran, 1943'te; Damar Arıkoğlu, Salahattin Çam, Kemal Çelik, Naci Eldeniz, Şemsa Işcen, Cavit Oral, Kemal Satır, Sinan Tekelioğlu, Hilmi Uran, Ali Münif Yeğenağa, 1946'da; Kemal Çelik, Makbule Dıblan, Kasım Ener, Kasım Gülek, Cavit Oral, Kemal Satır, Sinan Tekelioğlu, Hilmi Uran, Ali Münif Yeğenağa ve Ahmet Remzi Yüreğir milletvekili seçildi¹³¹.

Valilik görevinde ise sırayla; Ali Rıza Çevik (1939- 1939), Faik Üstün (1939-1942), Akif İyidoğan (1942-1946), Zühtü Durukan (1946- 1950), Adana'ya hizmet etti¹³². Belediye başkanlıklarını ise Vedat Güçlü (vekil) (1938), Kasım Ener (1938-1946), Fazlı Meto (1946-1947), Hazım Savcı (1947-1950) yürüttü¹³³.

¹²⁸ Ali Ata Yiğit, "İnönü Döneminin Köye Özel Öğretmen Yetiştirme Projesi: Köy Enstitüleri", Edit. Hasan Celal Güzel v.d., **Türkler C:17**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.448.

¹²⁹ Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s. 302-305.

¹³⁰ Filiz Meseci Giorgetti, Betül Batır, "İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 13-14 (Ekim 2012), s.50.

¹³¹ **TBMM Albümü-1920-2010, 1. Cilt-1920-1950**, s.352-354, 423-424, 498-499.

¹³² Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.7.

¹³³ **Adana 1967 İl Yıllığı**, s.18.

4.3.3. Adnan Menderes Dönemi Adana

27 yıl süren tek parti dönemi 1950’de Demokrat Parti’nin seçimleri kazanmasıyla sona erdi. Liberal ekonomi anlayışına sahip olan Demokrat Parti (DP), Marshall Planıyla ABD’den ekonomik yardımlar aldı. Ülke ekonomisini canlandırmak için üreticilere büyük miktarda ve düşük faizli krediler verdi. Tarıma çok önem verilerek taban fiyat politikası, kooperatifleşme, zirai ilaç, tohum ıslahı, sulama, yeni alanların tarıma açılması ve traktör dağıtımı gibi çalışmalarda ciddi ilerlemeler sağlandı¹³⁴. Dönemin diğer belirgin özellikleri karayollarına öncelik verilmesiyle ulaşımın geliştirilmesi ve hızlı kentleşme olarak gösterilebilir¹³⁵. 1950’li yıllarda yaşanan gelişim büyük toprak sahiplerinin sermaye birikimi için yeni fırsatlar yarattı¹³⁶.

1950’li yılların başından itibaren baraj inşası gündeme alınmıştır. Etüt çalışmalarının tamamlanmasının ardından 1953’te yapımına başlanan baraj 1956’da faaliyete geçirilmiştir. İstimlâk bedeli dışında 140.000.000 liraya mâl olan baraj inşasında günlük 1.250 işçi ve 230 memur görev almıştır¹³⁷. Barajın hizmete girmesiyle 154.000 hektar arazi sulama imkânına kavuşurken 850.000 hektar alan da selden kurtarılmıştır. Ayrıca barajdan yıllık 284 milyon kilovat enerji elde edilmeye başlanmıştır¹³⁸.

Adana ve çevresindeki pamuk üreticileri pamuk fiyatının artmasından ötürü çok kâr elde ederek hızla zenginleşti. Üreticilerin bazıları pamuğa dayalı sanayi alanlarına yatırım yaparak Adana’yı hızla sanayileşen ve kalkınan bir kent durumuna getirdi¹³⁹. Sanayinin gelişmesiyle iş imkânları arttı ve kırsal alandan kente yoğun göç başladı. Artan nüfusa karşılık eğitim yatırımları yetersiz kalırken okuma yazma oranında artış sürdürüldü¹⁴⁰.

¹³⁴ Emin Çarıkçı, “Menderes Döneminde Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler”, Edit. Hasan Celal Güzel v.d., **Türkler C:17**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.625.

¹³⁵ Çarıkçı, “Menderes Döneminde Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler”, s.630.

¹³⁶ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s.331.

¹³⁷ Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.6.

¹³⁸ Kalaba, **Bütün Cephesiyle Adana**, s.14.

¹³⁹ Birgül Bozkurt, “Demokrat Parti’nin Adana’da Örgütlenmesi”, **Tarihte Adana ve Çukurova Cilt:IV, Milli Mücadele’den Günümüze Adana ve Çukurova**, Edit. Yılmaz Kurt vd., Adana, Akademisyen Yayınevi, 2016, s.351.

¹⁴⁰ Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana’nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s.415.

Bu dönemde üç genel seçim yapıldı. Seçim sonuçlarına göre Adana 1950’de 11, 1954’te 13 ve 1957’de 16 milletvekili çıkarabiliyordu. Adana’da 1950 ve 1954 seçimlerini DP, 1957’de yapılan seçimi ise Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kazandı.

1950 seçimlerinde Adana’da CHP, Millet Partisi (MP) ve DP yarıştı. MP % 2.1, CHP % 45.0 oranında oy alırken DP ise % 53.1’lik oy oranıyla birinci geldi¹⁴¹. Buna göre; Zeki Akçalı, Remzi Oğuz Arık, Arif Nihat Asya, Sedat Barı, Tevfik Coşkun, Yusuf Ziya Eker, Reşat Güçlü, Mahmut Kibaroglu, Salim Serçe, Sinan Tekelioğlu, Cezmi Türk DP listesinden meclise girdiler¹⁴².

1954 seçimlerinde parti sayısı arttı. CHP, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP), DP, Köylü Partisi (KP) ve bağımsız adayların katıldığı bu seçimde CHP % 45.7, CMP % 1.2, KP % 3.8 oy oranına ulaştı. DP oyların % 49.2’sini aldı¹⁴³. DP listesinden Mustafa Akçalı, Sedat Barı, Zahit Akdağ, Enver Batumlu, Ahmet Kınık, Cavit Oral, Lütfi Sezgin, Nurullah İhsan Tolon, Sinan Tekelioğlu, Salim Serçe, Ahmet Topaloğlu, İsmet Uslu ve Mehmet Ünaldı milletvekili seçildi¹⁴⁴.

1957 seçimlerine ise; CHP, CMP, DP, Hürriyet Partisi (HP) iştirak etti. Seçim sonuçlarına göre CMP oyların % 2,2’sini, HP % 0,3’ünü, DP % 42,4’ünü, CHP ise % 55,1’ini alarak 16 milletvekili çıkarmayı başardı¹⁴⁵. CHP’den; Nevzat Arman, Suphi Baykam, Hamza Eroğlu, Kazım Bozdoğan, Mehmet Geçioğlu, Kasım Gülek, Ahmet Karamüftüoğlu, Saim Karaömerlioğlu, M. Kemal Küçüktepepınar, Muslihittin Yılmaz Mete, Kemal Sariibrahimoğlu, Rıza Tekeli, Turgut Yeğenağa, Kemal Satır, Hamdi Öner ve Ali Menteşoğlu milletvekili seçilerek mecliste Adana’yı temsil ettiler¹⁴⁶.

DP döneminde; Cemal Dinç (1953-1955), Kazım Arat (1955-1957), Hilmi İncesulu (1957- 1959) ve Turhan Kapanlı (1959-1960) Adana’da valilik görevlerini yürüttü¹⁴⁷. Belediye Başkanı 8 isim Adana’da görev üstlendi. Bunlar; Danış Arıkoğlu (1950), Numan Güreli (1950-1951), Zahit Akdağ (1951-1954), Ali Sepici (1954-1955), Ali

¹⁴¹ TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2007)*, s.29.

¹⁴² TBMM Albümü-1920-2010, 2. Cilt-1950-1980, Edit. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, Ankara, Gökçe Ofset Matbaacılık, 2010, s.591-592.

¹⁴³ TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2007)*, s.29.

¹⁴⁴ TBMM Albümü-1920-2010, 2. Cilt-1950-1980, s.665-667.

¹⁴⁵ TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2007)*, s.29.

¹⁴⁶ TBMM Albümü-1920-2010, 2. Cilt-1950-1980, s.687-688.

¹⁴⁷ Aktan, *Dünkü ve Bugünkü Adana*, s.7.

Bozdoğanoglu (1955-1956), Hilmi İncesulu (1956-1958), Galip Avşaroğlu (1958-1959) ve Ali Sepici (1959-1960)'dir¹⁴⁸.

¹⁴⁸ Adana 1967 İl Yıllığı, s.18-19.

BİRİNCİ BÖLÜM

NÜFUS VE EĞİTİM

1.1. Nüfus

Cumhuriyet devri Adana'nın nüfusuna ilişkin ilk bilgiler 28 Ekim 1927 nüfus sayımına dayanıyordu. Sayıma göre Adana ve kazalarının toplam nüfusu 227.718 idi. Adana kazası 109.215 kişiyle nüfusun yarısını barındırırken, Karaisalı 38.578, Kozan 26.685, Kadirli 24.178, Saimbeyli 18.566 ve Feke 10.495 kişiden oluşuyordu¹. Adana'nın 1927 sayımında 227.718 olan nüfusu 1935'de 155.927 kişi artarak 383.645'e yükseldi. 1940'da yapılan sayımda ise nüfusun bir önceki sayıma göre 7.868 kişi azaldığı görülmektedir. Bu durum 24.028 nüfuslu Dört Yol kazasının 1939 yılında Hatay'a bağlanmasıyla açıklanabilir. 1945 sayımında 418.740'a yükselen Adana'nın nüfusu 1950'de 500.000 barajını aşarak 508.518'e çıktı. Beş yıl sonra bu rakam 628.505'e yükseliyordu.

1950-1960 yılları II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinin ortadan kalktığı, sağlık alanındaki ilerlemenin sonucu bebek ölümlerinin azaldığı ve sanayileşmenin hızla geliştiği bir dönem olarak kabul edilmektedir. Adana bu sürede % 41.4'lük nüfus artışıyla devrin en hızlı büyüyen şehirlerinden biri oldu².

İklim, endüstri, iş gücü ve ticaret Adana'nın göç alarak büyümesine neden oldu. Hasat zamanı ovalardaki nüfus, yazın komşu illerden gelen geçici işçilerle birlikte hızla artıyordu.

Merkez daha kalabalık olmakla birlikte şehrin dış semtleri yeni yerleşim yerleri haline geldi. Hızlı nüfus artışı sonucunda şehir kuzey, batı ve doğu yönünde büyürken merkezden sonra en çok Ceyhan'da ve Osmaniye'de hızlı nüfus artışı yaşandı³.

¹ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (BİUM), **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri**, Fasikül I, Mufasssal Neticeler, İUM Neşriyatından: 7, Ankara, Hüsnütabiat Matbaası, 1929, s.II.

² Rüya Kasarcı, "Türkiye'de Nüfus Gelişimi", **Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 5(1996), s.249,255.

³ Selma Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, Adana, Güney Basımevi, 1967, s.24.

Tablo 1.1: 1927 ve 1955 Yılları Arasında Adana'nın İlçeler İtibariyle Toplam Nüfus Miktarı

Kazalar	1927	1935	1940	1945	1950	1955
Bahçe	--	17.855	19.558	22.352	26.362	31.657
Ceyhan	--	54.226	54.331	61.262	78.074	93.300
Dört Yol	--	24.028	--	--	--	--
Feke	10.495	12.073	13.476	13.544	14.822	16.126
Kadirli	24.178	27.491	26.013	31.670	43.144	53.342
Karaisali	38.578	41.843	43.447	45.417	49.509	44.647
Kozan	26.686	31.151	35.752	40.563	52.820	63.940
Merkez	109.215	130.471	138.783	152.970	186.071	241.394
Osmaniye	--	24.119	24.778	29.054	34.661	47.670
Pozanti	--	--	--	--	--	9.985
Saimbeyli	18.566	19.938	19.639	21.908	23.055	26.444
Toplam	227.718	383.645	375.777	418.740	508.518	628.505

İlçelerde sayım yıllarında artan nüfus dikkat çekmektedir. En fazla nüfus artışı merkez ilçede olmakla birlikte onu Ceyhan takip ediyordu. 1939 yılında Hatay'ın anavatana katılması sonucunda Dört Yol Hataya'a bağlandı. Bu sebeple 1940 nüfus sayımı bir önceki sayıya göre azalma göstermiştir. 1927 sayımında 6 ilçenin nüfusu Adana sınırları içerisinde sayılırken 1935'te 10, 1940'tan 1955'e kadar 9, 1955'te 10 ilçenin nüfusu sayılmıştır. 1940 yılında Kadirli ve Saimbeyli'nin nüfusunda önceki sayıya göre azalma görülürken 1955'te Karaisali'nin nüfusunun azaldığı görülmektedir.

1.1.1. 1960-1980 Yıllarında Adana'da Nüfus

23 Ekim 1960'da yapılan sayımda Türkiye nüfusu bir önceki döneme göre 3.690.057 artarak 27.754.820'ye ulaştı. Coğrafi bölgeler itibariyle Adana, Antalya, Hatay ve İçel Akdeniz kıyıları bölgesi içinde yer alıyordu. Yüzölçümü bakımından Adana Antalya'dan sonra 17.249 km²'lik alanla ikinci sıradaydı. Bölgenin ortalama nüfus yoğunluğu 35 iken Adana 44'lük yoğunluğuyla birinci sırada geliyordu. Akdeniz kıyıları bölgesinde 1960 sayımında nüfus, bir önceki sayıya göre 341.294'lük artışla 2.062.665'e yükseldi. Adana, 760.803'lük nüfusuyla bölgenin birinci vilayeti konumundaydı. Onu sırayla 444.523 ile İçel, 441.209 ile Hatay, 416.130 ile Antalya takip ediyordu⁴. 1965 nüfus sayımına göre 902.712 kişilik nüfusuyla bölgenin

⁴ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (BDİE), **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu**, Yayın No: 452, Basım yeri ve yılı yok, s.V, VII.

birincisi olurken onu sırasıyla 511.273 ile İçel, 506.154 ile Hatay ve 486.910 ile Antalya takip ediyordu⁵.

1970'te Adana 1.000.000 nüfus barajını geçti. 1.035.377 kişilik nüfusuyla bölgenin birincisi olurken onu sırasıyla Hatay (591.064), İçel (590.943), Antalya (577.334) takip ediyordu⁶. Bu veriye göre Adana 20 yıl içinde nüfusunu ikiye katlayan ve hızlı büyüyen vilayetlerin başında geliyordu.

1975 nüfus sayımında Adana; İstanbul, İzmir, Ankara ve Konya'dan sonra Türkiye'nin beşinci büyük şehriydi. Sayım sonuçlarına göre Akdeniz kıyısının toplam nüfusu 3.368.762'ye yükselirken Adana 1.240.475'lik nüfusa ulaştı. İkinci sırada Hatay (744.113), üçüncü sırada İçel (714.817), son sırada Antalya (669.357) yer alıyordu⁷.

1980 verilerine göre Akdeniz bölgesinin toplam nüfusu 3.934.651'di. Adana bölge içerisinde 1.485.743 nüfusuyla ilk sırada yer alıyordu. Hatay 856.271 ile ikinci, İçel 843.931 ile üçüncü, Antalya 748.706 ile dördüncü sıradaydı⁸.

Yirmi yıllık periyodda Adana nüfus hareketlerine bakıldığında şöyle bir manzara çıkmaktadır:

Yıl	<u>Şehir Nüfusu</u>			<u>Köy ve Bucak Nüfusu</u>			
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	G. Toplam
1960	177.335	156.704	334.039	217.948	208.816	426.764	760.803
1965	222.644	199.654	422.298	243.388	237.026	480.414	902.712
1970	273.546	252.120	525.668	253.248	256.461	509.709	1.035.377
1975	370.247	335.939	706.186	268.787	265.502	534.289	1.240.475
1980	430.255	412.590	842.845	319.962	322.936	642.898	1.485.743

⁵ BDİE, 24.10.1965 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş (İl, İlçe, Bucak ve Köy(Muhtarlık) Nüfusları, Yayın No:537, Ankara, DİE Matbaası 1968, s.XI.

⁶ BDİE, 25 Ekim 1970, Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş (İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları), Yayın No:672, Ankara DİE Matbaası, 1973, s.XV.

⁷ BDİE, 26 Ekim 1975, Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş (İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları), Yayın No: 813, Ankara DİE Matbaası, 1977, s.XII.

⁸ BDİE, 12 Ekim 1980, Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, Yayın No:954, Ankara, DİE Matbaası 1981, s. XVIII, 1960-1975 yılları arasında yapılan sayımlarda Akdeniz Kıyısı olarak geçen bölge 1980 nüfus sayımı verilerinde Akdeniz olarak geçiyordu.

1960'ta nüfus yer ve cinsiyet olarak değerlendirildiğinde; 334.039 kişi şehirde, bucak ve köylerde ise 426.764 kişi yaşıyordu. Cinsiyet itibarıyla şehir, bucak ve köylerde erkek nüfusu kadın nüfusundan kalabalıktı. Şehirde 177.335 erkeğe karşılık 156.704 kadın bulunuyordu. Bucak ve köylerde erkek nüfus 217.948 iken kadın 208.816'da kalmıştı⁹. Şehir nüfusu kırsal nüfusun gerisinde yer alıyordu. Bu açıdan bakıldığında kırsalın ağır bastığı bir vilayet konumundaydı.

1965'te Adana'nın toplam nüfusu bir önceki sayıma göre 141.909 artarak 902.712'ye yükseldi. Nüfusun 466.032'si erkek, 436.680'i kadındı. Kilometre kareye düşen kişi sayısı önceki döneme göre artarak 52'ye yükseldi. Şehir nüfusu kırsalın gerisinde kalmakla birlikte artış hızları farklıydı. Şehir nüfusu 88.000 artarken kırsalda nüfus ancak 54.000 kişiyle sınırlı kaldı. Bu da yakın zamanda şehir nüfusunun kırsal nüfusu geçeceğini gösteriyordu. Bu durum 1970'te gerçekleşti. Şehir nüfusu 525.000 civarına çıkarken kırsal nüfus 509.000 olarak tespit edildi¹⁰.

1975'te Adana'nın 1.240.475 olan nüfusunun 639.034'ü erkek, 601.441'i kadındı. Şehirlerde 370.247 erkek, 335.939 kadın olmak üzere toplam 706.186 kişi yaşıyordu. Köylerde ise 268.787 erkek, 265.502 kadın olmak üzere toplam 534.289 kişi ikamet ediyordu. Vilayetin bu dönemki kilometre kareye düşen kişi sayısı 72'ye ulaştı¹¹.

1980 nüfus sayımı verileri incelendiğinde Adana'nın şehir nüfusu 842.845, köy nüfusu 642.898 olarak belirlendi. Toplam nüfusun 750.217'sini erkekler,

⁹ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, Yayın No: 452, s. XII; İlçeler şehir nüfusu olarak değerlendirildiğinde Merkez 213.548'le birinci. Onu takip eden ilçeler sırayla şöyledir; Ceyhan (31.592), Osmaniye (27.451), Kozan (15.159), Kadirli (10.964), Karataş (3.313), Pozantı (2.470), Feke (2.446), Mağara (2.443), Saimbeyli (2.188), Karaisalı (1.750), Yumurtalık (1.392), Bahçe (1.323). Bucak ve köy nüfusu olarak değerlendirildiğinde Ceyhan (63.359), Kozan (60.724), Kadirli (53.295), Merkez (49.110), Karaisalı (42.781), Bahçe (36.933), Osmaniye (32.108), Karataş (25.500), Mağara (15.420), Yumurtalık (14.768), Feke (13.608), Pozantı (9.840), Saimbeyli (9.318), BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı (İl, İlçe, Bucak ve Köyler), Yayın No: 444, Ankara DİE Matbaası 1963, s.3.

¹⁰BDİE, 24.10.1965 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş (İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.XIII; Beş bine yakın görevli tarafından yapılan sayım sabah saat 8 de başladı. Başlama saatinden itibaren her sayım memuru, kendisine verilen bölgedeki evlerde gerekli soruları sorarak cevaplarını sayım defterine yazmışlardır. Ancak sayım işinin iyi düzenlenmemiş olmasından dolayı birçok sayım memuru yazacağı mahalli bulamamış bazen de bir eve iki sayım memurunun geldiği görülmüştür. Sayım komitesi emrinde çalışan birçok vasıta öğleye kadar yerini bulamayan memurları Nüfus Müdürlüğüne getirip götürdü. Sayım süresince ilgililerden başkasının sokağa çıkmasına izin verilmemesine rağmen yasağa uymayanlar oldu görevli Emniyet mensupları tarafından yakalanarak karakollara götürüldü. Öğleden sonra sayımı bitiren memurlar dosyaları Nüfus Müdürlüğündeki Sayım Komitesine teslim etmişlerdir. Yeni Adana, 25 Ekim 1965, Sayı:12250.

¹¹ BDİE, 26 Ekim 1975, Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş (İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları), s. XIV.

735.526'sını kadınlar oluştuyordu. Kilometre kareye düşen kişi sayısı 86 idi¹². 1975 ve 1980 sayım sonuçları karşılaştırıldığında Adana'da hızlı nüfus artışının yaşandığı görülmektedir.

Tablo 1.2: 1960-1980 Yıllarında İlçelerin Nüfusu

İlçeler	1960		1965		1970		1975		1980	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
Merkez	149.735	130.923	182.738	164.355	212.754	200.611	281.173	260.378	337.542	328.190
Bahçe	19.749	18.507	23.766	22.635	29.643	28.087	39.992	34.093	45.939	43.097
Ceyhan	48.810	46.141	54.770	52.816	58.249	57.424	67.173	63.913	72.283	72.911
Feke	8.121	7.933	8.933	8.594	9.592	9.965	11.375	10.872	12.370	12.117
Kadirli	33.227	31.032	38.461	36.518	43.058	42.081	47.442	45.591	49.790	49.727
Karaisalı	21.963	22.568	23.701	23.742	23.970	24.672	25.898	26.694	26.844	27.850
Karataş	14.993	13.820	17.039	15.666	21.142	18.609	19.491	17.673	33.919	32.721
Kozan	38.665	37.218	47.279	45.606	52.048	52.521	58.254	57.425	65.439	65.361
Osmaniye	30.467	29.092	36.603	35.057	42.386	40.302	51.318	49.002	64.654	63.304
Pozantı	6.497	5.813	6.573	6.282	6.941	6.613	8.202	7.339	9.291	8.425
Saimbeyli	5.815	5.691	6.719	6.456	6.852	7.069	8.162	7.771	10.274	10.132
Tufanbeyli	9.067	8.796	10.396	9.938	11.403	11.516	11.411	11.639	12.220	11.642
Yumurtalık	8.174	7.986	9.054	9.015	8.758	9.116	9.143	9.051	9.652	10.049
Toplam	760.803		902.712		1.035.377		1.240.475		1.485.743	

Nüfus sayım sonuçlarına göre en fazla nüfus artışı merkez ilçede yaşandı. Onu sırayla Ceyhan ve Osmaniye takip etti. Her sayımda ilçelerin nüfus miktarı ve nüfus yoğunluğu artsada genel sıralama değişmemiştir. Adana'nın kuzeyinde bulunan Saimbeyli, Feke, Tufanbeyli gibi ilçeler dağlık ve tarım arazilerinin azlığı nedeniyle vilayetin en az nüfus artışının yaşandığı ilçelerdi. Ceyhan, Osmaniye, Kadirli ve Kozan ilçeleri ise ekonomik ve ticari imkânlar kuvvetli olduğu için sürekli nüfus artışı yaşadı.

Vilayet genelinde nüfus artışı görülürken ilçelerde de paralel bir artış söz konusudur. Bunu ilçelerin iç dinamiklerinden kaynaklı göçmenin yanı sıra tarım ve sanayinin gelişmesine bağlı olarak dışarıdan göç alınması şeklinde açıklamak mümkündür.

İlçelerin nüfusuna cinsiyet açısından bakıldığında Karaisalı'da kadın nüfusunun her sayımda yüksek olduğu göze çarpmaktadır. 1965 sayımında Yumurtalık'ta kadın erkek sayısı hemen hemen birbirine eşitken 1970 ve 1980 sayımlarında kadın sayısı erkek sayısından fazlaydı. 1970 genel itibarıyla Feke, Saimbeyli, Tufanbeyli,

¹² BDİE, 12 Ekim 1980, Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, s. XX.

Karaisalı, Kozan ilçelerinde kadın sayısının fazla olduğu bir yıldır. Ceyhan'da kadın nüfusun ilk yüksek olduğu yıl 1980 idi.

1965 sayımında bütün ilçelerde nüfus artışı görülürken en az nüfus artışı Pozantı'da oldu. En büyük artış ise 66.435 ile Merkez ilçede meydana geldi. 1965 sayımında merkez ilçe kilometre kareye düşen kişi sayısının en fazla olduğu ilçe durumundaydı. Onu sırasıyla Ceyhan (75), Osmaniye (73), Bahçe (62), Kadirli (53), Kozan (44), Yumurtalık (36), Mağara (21), Pozantı (17), Karaisalı (17), Feke (13), Saimbeyli (12) takip ediyordu¹³.

1970 sayımında Adana'nın kilometre kareye düşen kişi sayısı 60'a yükseldi. Nüfus ise 132.665 kişilik artışla 1.035.377'ye ulaştı. Nüfusun 526.796'sını erkekler, 508.581'ini kadınlar oluşturuyordu. Şehirlerin nüfusları itibarıyla Merkez ilçe birinci olup onu Ceyhan (51.183), Osmaniye (46.355), Kadirli (28.109), Kozan (26.097), Bahçe (4.182), Karataş (4.126), Feke (4.006), Tufanbeyli (Mağara) (3.960), Pozantı (3.779), Saimbeyli (2.637), Yumurtalık (2.137), Karaisalı (1.643) takip ediyordu.

Kırsal nüfusa bakıldığında ilçeler büyükten küçüğe doğru şu şekilde sıralanıyordu; Kozan (78.472), Merkez ilçe (65.911), Ceyhan (64.490), Kadirli (57.030), Bahçe (53.548), Karaisalı (46.999), Osmaniye (36.333), Karataş (35.620), Tufanbeyli (18.959), Yumurtalık (15.737), Feke (15.551), Saimbeyli (11.284) ve Pozantı (9.775) son sırada geliyordu¹⁴.

1975'te ilçeler toplam nüfus üzerinden değerlendirildiğinde merkez ilçe 541.551 ile birinci sırada yer alıyordu. Onu sırayla Ceyhan (131.086), Kozan (115.679), Osmaniye (100.320), Kadirli (93.033), Bahçe (74.085), Karaisalı (52.592), Karataş (37.164), Tufanbeyli (23.050), Feke (22.247), Yumurtalık (18.194), Saimbeyli (15.933) ve Pozantı (15.541) takip ediyordu.

İlçeler şehir nüfusuna göre sıralandığında 475.384 ile merkez ilçe birinci sıradaydı. Ceyhan 62.909 ile ikinci, Osmaniye 61.581 ile üçüncü, Kadirli 34.779 ile dördüncü,

¹³ BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yayın No:568, Ankara, DİE Matbaası, 1969, s.7.

¹⁴ BDİE, 25 Ekim 1970, Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş (İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları), s.XVII.

Kozan (32.045)ile beşinci, Bahçe 10.212 ile altıncı sıradaydı. Diğer ilçeler ise 10.000'in altında bulunuyordu.

İlçelerin köy nüfusuna bakıldığında Kozan ilk, Ceyhan ikinci sıradaydı. Diğer ilçeler; Merkez ilçe (66.137), Bahçe (63.873), Kadirli (58.254), Karaisalı (50.276), Osmaniye (38.739), Karataş (31.566), Tufanbeyli (18.736), Feke (16.671), Yumurtalık (15.752),Saimbeyli (12.311), Pozantı (10.133) şeklinde sıralanıyordu¹⁵.

1980 sayımında ilçeler nüfus itibariyle; Merkez ilçe (665.732), Ceyhan (145.194), Kozan (130.800), Osmaniye (127.958), Kadirli (99.517), Bahçe (89.036), Karataş (66.640), Karaisalı (54.694), Feke (24.487), Tufanbeyli (23.862), Saimbeyli (20.406), Yumurtalık (19.701) ve Pozantı (17.716) son sırada geliyordu.

Şehir nüfusu itibariyle Merkez İlçe 574.515'le birinciydi. Onu sırayla Osmaniye (84.212), Ceyhan (57.307), Kozan (42.462), Kadirli (40.643), Bahçe (12.366), Pozantı (6.453), Karataş (5.695), Tufanbeyli (5.044), Feke (4.932), Saimbeyli (4.061), Karaisalı (2.711) ve Yumurtalık (2.444) takip ediyordu.

Köy nüfusu itibariyle ilçeler önemli bir gelişme kaydetti. Nüfusu 10.000'in altında ilçe bulunmazken Merkez ilçe (91.217) birinci, Kozan (88.338) ikinci sıradaydı. Onları Ceyhan (87.887), Bahçe (76.670), Karataş (60.945), Kadirli (58.874), Karaisalı (51.983), Osmaniye (43.746), Feke (19.555), Tufanbeyli (18.818), Yumurtalık (17.257), Saimbeyli (16.345), Pozantı (11.263) takip ediyordu¹⁶.

¹⁵ BDİE, 26 Ekim 1975, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri), Yayın No:843, Ankara, DİE Matbaası 1979, s.5.

¹⁶ BDİE, 12 Ekim 1980, Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, s.XX; BDİE, 12 Ekim 1980, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri), Yayın No: 990-52, Ankara, DİE Matbaası, 1983, s.4; Nüfus yoğunluğu açısından 421 ile Merkez ilçe birinci sıradadır. Onu diğer ilçeler şu şekilde takip ediyordu; Osmaniye (131), Bahçe (118), Ceyhan(102), Kadirli (66), Kozan (62), Karataş (52), Yumurtalık (39), Tufanbeyli (25), Pozantı (23), Karaisalı (19), Feke (18), Saimbeyli (18)

Tablo 1.3: Adana Nüfusunun 1960-1980 Yılları Arası Yaş Aralığı

Yaş Aralığı	1960	1965	1970 ¹⁷	1975	1980
0-4	128.469	142.046	156.525	178.582	218.470
5-9	126.627	149.904	161.308	177.122	216.958
10-14	95.990	127.534	148.448	174.933	199.965
15-19	69.061	94.210	125.568	147.565	179.191
20-24	55.786	60.643	81.508	111.952	130.482
25-34	114.171	122.722	124.300	161.683	205.478
35-44	63.659	88.170	107.609	120.747	130.137
45-54	51.006	50.360	53.975	79.480	104.375
55-64	34.908	39.747	43.289	44.826	49.261
65+	20.204	25.660	32.110	40.979	47.136

1960 nüfus sayımında 0-24 yaş arası 475.933 olan nüfus 1965'te 574.337'ye yükseldi. 1965'de bir önceki sayıma göre 45-54 yaş grubunda yaklaşık bin kişilik azalmanın dışında her yıl her yaş grubunun sayısında artış yaşandı. Tablodan da anlaşılacağı üzere Adana genç bir nüfus yapısına sahipti.

1960'da doğum yerleri itibariyle başka vilayetlerde doğup Adana'ya yerleşenlerin sayısı 124.610'du. Yabancı memleketlerde doğup Adana'da yaşayanların toplamı 17.431 idi. Yabancı memleketlerde doğanlar içinde Balkan doğumlular ön sıradaydı. Bunların sayısı 12.562 idi. 1960 verileri incelendiğinde ABD doğumlu 2.235 kişi Adana'da yaşıyordu¹⁸.

1965'te doğum yerleri itibariyle Adana'da doğanların toplam sayısı 737.500 idi. Başka illerde doğup Adana'da yaşayanların sayısı ise toplam 147.004' idi. Yabancı memleketlerde doğup Adana'da yaşayan yabancıların sayısı 18.039'a yükseldi¹⁹.

1970'de 835.375 kişi Adana'da dünyaya gelirken, Türkiye'nin başka vilayetlerinde doğup Adana'da yaşayanların mevcudu artmaya devam ederek 184.820'ye ulaştı.

¹⁷ BDİE, 25 Ekim 1970, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri), Yayın No:690, Ankara, DİE Matbaası, s.6, 8, 10,12.

¹⁸ Balkan ülkelerinden Yunanistan doğumlu 1.788 kişi (868 erkek, 920 kadın) Adana'da yaşıyordu. Yunanistan'ın ardından 1.314. kişiyle Bulgaristan geliyordu. Bu kadar Balkan doğumlu insanın olması Balkanlardan muhacir olarak gelip bu bölgeye iskân edilmesinden kaynaklıydı. BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, Yayın No: 452, s.32, 39.

¹⁹ Doğum yeri yabancı memleket olup Adana'da ikamet edenlerin ülkeleri ve sayısı şu şekildedir; Birleşik Amerika 288, Okyanusya 3, Arap memleketleri 697, Afganistan, İran ve Pakistan 180, İsrail 31, Diğer Afrika ve Asya 221, Bulgaristan 6.541, Rusya 433, Yugoslavya 610, Yunanistan 3.037, diğer Avrupa ülkelerinde 1.405'ti. BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, s.71, 97, 99.

Yabancı ülkelerde doğup Adana’da yaşayanların sayısı ise ilk defa azalarak 15.136’ya geriledi²⁰.

1975’te ise Adana doğumluların sayısı 965.612’ye ulaştı. 1980 yılında doğum yerleri itibariyle Adana’da doğanların sayısı ilk defa bir milyonu aşarak 1.156.877’ye ulaştı. Bunların 574.180’i erkek, 582.697’si kadındı.

Tablo 1.4: 1960-1980 Yıllarında Medeni Durum

Medeni Durum	1960			1970			1980		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T
Bekâr	58.664	31.231	89.895	143.413	106.686	250.099	211.002	171.220	382.222
Evli	145.624	142.516	288.140	181.785	185.735	367.520	267.853	276.853	544.706
Boşanmış	1.704	1.896	3.600	1.497	2.215	3.172	1.817	2.960	4.777
Dul	3.921	20.844	24.765	4.522	25.369	29.891	5.477	32.687	38.164
Bilinmeyen	1.872	1.445	3.317	2.206	2.085	4.291	--	--	--
Toplam	211.785	197.932	409.717	333.423	322.085	655.508	486.149	483.400	969.549

Medeni hal yönünden 1960 sayımı incelendiğinde Adana’da nüfus artışıyla birlikte genç nüfusun da hızla arttığı görülmektedir. Bekâr erkek sayısı kadınların yaklaşık iki katına yakındı. Erkeklere oranla boşanan kadın sayısı daha fazlaydı²¹.

1970 sayımında evliler 367.520 ile en büyük grubu oluşturuyordu. Bekârların genel nüfus içinde oranı 1960 yılına göre artış gösteriyordu. Eşi ölen erkeklerin sayısı 4.522 iken eşi ölen kadınların sayısı 25.364’tü. Boşananların sayısı 1960 verilerine göre düştü²².

²⁰ BDİE, 25 Ekim 1970, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri), s.15.

²¹ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, Yayın No: 452, s. 201; 1965’deki veriler ışığında medeni hal itibariyle evliler en büyük kitleyi oluşturuyordu. 328.193 evliye karşılık 144.618 bekâr bulunuyordu. Evlilerin 165.794’ü erkek, 162.399’u kadındır. Boşanan sayısı erkeklerde 1.786 iken kadınlarda 2.227’ydi. Medeni durumu bilinmeyen 631 erkek, 595 kadın mevcuttur. Medeni hal durumunda eşi ölen 4.179 erkek varken kadınlarda bu sayı çarpıcı bir şekilde 23.927’ydi. BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, s. 258

²² BDİE, 25 Ekim 1970, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri), s. 20; 1975 Medeni hal itibariyle 179.292’si erkek, 137.014 kadın toplam 316.306 kişi nüfusun bekâr sayısını oluşturuyordu. Evli sayısı ise 440.324’tü. Evli çiftlerin 221.985’i erkek, 218.339’u kadındır. Eşi ölen erkeklerin sayısı 5.602 iken eşi ölen kadınların sayısı 27.978’dir. Boşanan çiftlerin 1.681’i erkek, 2.538’i kadındır. Durumu bilinmeyen 9.290 erkek, 5.828 kadın mevcuttur., BDİE, 26 Ekim 1975, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, s.11.

1980’de bekâr sayısı 382.222’ydi. Buna karşılık evli sayısı 544.386’ydı. Boşananların içinde kadınlar 2.960 ile yine birinci durumdaydı. Eşi ölen erkeklerin sayısı 5.477 iken eşi ölen kadınlar erkeklerin yaklaşık 6 katıydı.

1960 nüfus sayımı dillere göre tedkik edilirse Türkçeyi anadili belirtenlerin sayısı 735.788’di. Türkçeyi Arapça ve Kürtçe takip ediyordu. Bu diller dışında Abazaca, Farsça, Arnavutça, Boşnakça, Çerkezce, Gürcüce, Lazca, Pomakca, Ermenice, Almanca, İngilizce, Fransızca, Yahudice, İtalyanca, İspanyolca, Bulgarca, Sırpça ve Rusça vilayette konuşuluyordu²³.

1965’te ilk üç sıra değişmedi. Birinci dil Türkçe, ikinci Arapça, üçüncü en çok konuşulan dil Kürtçeydi. Vilayette ayrıca Abazaca (70), Acemce (46), Arnavutça (483), Boşnakça (312), Çerkezce (51), Kırmancı (2), Lazca (12), Zazaca (332), Ermenice (28), Yahudice (29), Rumca (51), Almanca (78), Flamanca (4), İngilizce (4.750), Fransızca (20), İspanyolca (32), İtalyanca (17), Bulgarca(11), İsveççe (2), Romence (17), Rusça (3), Sırpça (6), diğer diller (103) konuşuluyordu²⁴.

Dini gruplara bakıldığında 1960 nüfus sayımına göre Adana’da en büyük dini grubu Müslümanlar (757.578) oluşturunuyordu. 2.926 Gregoryan, Katolik, Ortodoks, Protestan gibi Hristiyan unsurlar, 218 Musevi bulunuyordu. Vilayetin köklü bir tarihe sahip olması onu din, dil, kültür açısından zengin kılıyordu²⁵. 1965’te sıralama değişmedi. Müslüman ve Hristiyanların sayısı artarken Musevilerin sayısı düştü²⁶.

Tablo 1.5: 1960-1980 Okuma-Yazma İle İlgili Veriler

	1960			1970			1980		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T
Okuma-Yazma Bilen	173.426	69.573	242.999	315.025	179.385	494.410	498.615	343.617	842.232
Okuma-Yazma Bilmeyen	139.165	220.327	359.492	115.822	235.777	351.599	116.989	262.562	379.551
Bilinmeyen	725	425	1.150	388	349	737	263	219	482

1960’da Adana’da okuma-yazma bilen 242.999 kişiye karşılık 359.492 kişi okuma-yazma bilmiyordu. Adana’da ilkokul mezunu 118.289, ortaokul mezunu 13.419, lise

²³ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, Yayın No: 452, s.150-151.

²⁴ BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, s.184-185.

²⁵ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, Yayın No: 452, s. 8-9.

²⁶BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, s.228-229.

mezunu 4.928, meslek okul mezunu 5.030 ve yüksek okul mezunu 2.415 kişi bulunuyordu. Yaklaşık 4.000 öğrencinin ortaokuldan mezun olduktan sonra okula devam etmediği anlaşıyordu. Liseye giden öğrencilerin çoğunun meslek edinme düşüncesiyle meslek okulunu tercih ettiği bir gerçektir²⁷.

1965'te okuma-yazma oranında artış görüldü. Okur-yazar sayısı 365.036'ya çıkarak nüfusun % 50.22'sine tekabül eder hale geldi. Okuma-yazma bilen erkekler 249.171, kadınlar 115.865'ti. Buna karşın okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı 360.079 olarak gerçekleşti²⁸. Şehirlerde okuma-yazma oranı 213.178 ile % 61.02'ye tekabül ederken kırsalda bu oran 151.858 ile % 40.23 idi. Bütün bu gruplar içerisinde okuma-yazma bilmeyen kadınların sayısı erkeklere oranla hemen hemen iki kat fazlaydı²⁹.

1970'te ilkokulu bitiren 248.577 kişi bulunuyordu. Sırasıyla ortaokul mezunu 36.071 kişi, orta dengi okul bitiren 1.170 kişi, lise bitiren 14.113 kişi, lise dengi okul bitiren 8.835 kişi, yüksekokul ve fakülte mezunu 5.174 kişi bulunuyordu. Buna karşılık okuma-yazma bilmeyenlerin yaklaşık 8 binlik bir azalmayla 351.599'a indi³⁰.

1975'te okuma-yazma bilen grup içerisinde erkekler 412.419 ile önde olmak üzere toplam 672.190 kişi okuma-yazma biliyordu. Okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı ise 352.048'di. Okuma-yazma bilmeyenlerin içinde kadınların sayısı erkeklerin sayısından iki kat fazlaydı³¹.

²⁷ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, Yayın No: 452, s.213,221.

²⁸ BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, s.270-271.

²⁹ 1965 nüfus sayımına göre mezun olunan öğrenim kurumları incelendiğinde ilkokul mezunu 172.825 (120.424 erkek, 52.401 kız), ortaokul mezunu 22.716 (17.188 erkek, 5.528 kız), lise mezunu 8.661 (6.798 erkek, 1.863 kız), meslek okulu mezunu 7.087 (4.219 erkek, 2.868 kız), yüksekokul ve fakülte mezunu 3.678 (3.037 erkek, 641 kız), derecesi bilinmeyen 435 (292 erkek, 143 kız) bulunuyordu. Mezun olmayan öğrencilerin 56.610'u erkek, 23.615'i kızdı. BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, s.274-275, 278-279, 294-295.

³⁰ BDİE, 25 Ekim 1970, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri), s.21-22.

³¹ İlkokulu bitirenlerin sayısı 371.900, ortaokulu bitiren sayısı 53.021, orta dengi meslek okulları bitiren sayısı 1.029, lise bitiren sayısı 26.796, lise dengi meslek okullarını bitiren sayısı 12.881, yüksek okul ve fakülte bitiren sayısı 9.017'dir. Öğretim kurumu bilinmeyen 575 kişi bulunuyordu. Orta dengi okullardan mezun olanların sayısı dışında diğer okullardan mezun olanların sayısında büyük artışlar meydana gelmiştir. BDİE, 26 Ekim 1975, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri s.14

1980’de okuma-yazma bilen 842.232 kişi bulunuyordu. Bu sayının 498.615’ini erkekler, 343.617’sini kadınlar oluşturuyordu. Okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı yaklaşık 28 binlik bir artışla 379.551’e yükseldi³².

1975 maluliyetlere göre resmi nüfus istatistiğinde 20.885 kişinin bir sakatlığı mevcuttu. Sakatlığın türleri ise şu şekildedir; iki gözü kör, bir gözü kör, sağır, sağır dilsiz, çolak, topal, kambur, kötürüm³³.

Tablo 1.6: 1960-1980 Yılları Arası İktisadi Faaliyet Kollarıyla İlgili Veriler³⁴

İktisadi Faaliyet Kolları	1960	1970	1980
Ziraat, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık	203.526	237.460	325.021
İmalat Sanayii	24.444	41.060	69.627
İnşaat ve Bayındırlık İşleri	8.467	10.105	20.880
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	8.548	11.635	17.584
Mali Kurumlar, Sigorta, Gayrimenkul İşleri	13.839	3.508	8.202
İstihrac Sanayii	344	752	1.013
Elektrik, Gaz ve Su	521	648	1.135

İktisadi faaliyet kolları bölge ekonomisinin hangi alanlarda yoğunlaştığını göstermesi bakımından önemliydi. Veriler incelendiğinde bölgenin iklimi ve toprak verimliliğinin ön plana çıktığı ve ziraat, ormancılık, balıkçılık ve avcılık kolunda çalışan kişi sayısının fazla olduğu görülecektir. İkinci olarak imalat sanayinde çalışan sayısı fazlaydı. Bütün yıllara bakıldığında mali kurumlar, sigorta, gayrimenkul işleri hariç diğer faaliyet kollarında sayısal olarak büyük bir artış söz konusuydu.

İktisadi faaliyet kollarında çalışanlar cinsiyet açısından değerlendirildiğinde erkekler bütün iş kollarında birinci sıradaydı. Erkeklerin ve kadınların en fazla çalıştığı iş kolları ziraat, avcılık, ormancılık ve balıkçılık’tı. Bu durum 1980’de de devam etti.

³²İlkokul bitiren sayısı 455.435, ortaokul bitiren sayısı 73.363, ortaokul dengi meslek okulları bitiren sayısı 986, Lise bitiren sayısı 40.239, lise dengi meslek okul bitiren sayısı 24.321, Yüksekokul ve fakülte mezunu 24.573 kişi mevcuttur. BDİE, 12 Ekim 1980, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri), s.16,18.

³³Sayılarla ve cinsiyet itibarıyla şu şekildedir; iki gözü kör olan 2.432 (1.221 erkek, 1.211 kadın), bir gözü kör 3.727 (2.255 erkek, 1.472 kadın), sağır 1.047 (594 erkek, 453 kadın), sağır dilsiz 1.546 (918 erkek, 628 kadın), çolak 1.013 (693 erkek, 320 kadın), topal 6.598 (4.126 erkek, 2.472 kadın), kambur 109 (54 erkek, 55 kadın), kötürüm 916 (483 erkek, 433 kadın), diğer grubunda ise 2.475 (1.528 erkek, 947 kadın) kişi bulunuyordu. BDİE, 26 Ekim 1975, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri) s.16-17.

³⁴ 1960 yılı verileri için bkz: BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, Yayın No: 452, s.466; 1970 yılı için bkz: BDİE, 25 Ekim 1970, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri) s.78,80; 1980 yılı için bkz: BDİE, 12 Ekim 1980, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri), s.60.

1960- 1980 yılları arasında çocuk ölümlerinin sayısı önemli bir yer tutmaktadır. 1968 yılı verilerine göre 1 yaşından küçük toplam 627 çocuk ölümü gerçekleşti. 1970’te bu sayı 530’a geriledi. 1974’te ölen çocuk sayısı 736’ya yükseldi. Çocuk ölümleri yıllara göre değişiklik gösterse de ölümler Pnömoni, yeni doğmuş çocuk ishali, gastrit-düodenit anterit ve kolit ve enfeksiyon gibi hastalıklardan kaynaklandı³⁵.

Vilayetin nüfusu genel olarak değerlendirildiğinde ortaya şu tablo çıkmaktadır; vilayette en hızlı nüfus artışının merkez ilçe, Ceyhan ve Osmaniye’de olduğu görüldü. 1960’da kırsal nüfusun ağır bastığı vilayette sonraki dönemlerde şehir nüfusunun hızla arttığı tespit edildi. Nüfus cinsiyet olarak değerlendirildiğinde erkekler lehine bir artış gözlemlendi. Bu durum iş için göç eden erkeklerin eşlerini yanlarında getirmedikleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Yaş grupları incelendiğinde en büyük dilimi 0-24 yaş grubunun oluşturduğu görüldü. Bu vilayetin genç nüfus yapısına sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Medeni durumda evli bireyler büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Dul bireyler arasında kadınların erkeklere oranla yaklaşık beş kat fazla olduğu dikkati çekmektedir. Bu durum kadınların ortalama yaşam süresinin erkeklerden daha uzun olduğuna işaret etmektedir. Vilayette anadilini Türkçe olarak belirtenlerin yanı sıra Arapça ve Kürtçe olarak belirtenlerin sayısının da fazla olduğu dikkati çekmektedir. Dini grupta Müslümanların fazla olduğu gözlemlendi. Ayrıca Musevilere göre Hristiyanların daha fazla olduğu görüldü. İktisadi faaliyet alanını belirleyen en önemli etkenin bölgede yapılan tarım türü olduğu anlaşılmaktadır. Ziraat, ormancılık, avcılık ve balıkçılık kolunda çalışan nüfusun fazla olduğu dikkati çekmektedir.

1.1.2. Göç ve İskân

Adana’nın nüfus yapısında Cumhuriyetle birlikte önemli değişimler meydana geldi. Cumhuriyetin ilk yıllarında Feke, Saimbeyli gibi ilçelerde yaşayan azınlıkların Adana’dan ayrılması vilayetin nüfusunun önemli derecede azalmasına neden oldu. 1935-1940 yılları arasında sağlık koşullarının iyi olmaması, özellikle sıtma hastalığının yaygın şekilde görülmesi vilayetin nüfus artış hızını azaltan bir başka

³⁵ DİE, **Hayati İstatistikler, İl ve İlçe Merkezlerinde Ölümler 1968**, Yayın No:599, Ankara, DİE Matbaası, 1969, s.62; DİE, **Hayati İstatistikler, İl ve İlçe Merkezlerinde Ölümler 1970**, s.71; BDİE, **Hayati İstatistikler, İl ve İlçe Merkezlerinde Ölümler 1974**, Yayın No:794, Ankara DİE Matbaası 1977, s.123.

nedendi³⁶. Bataklıkların kurutulması, taşkından koruma tedbirlerinin alınması ve tıbbi müdahaleler sıtmanın azalmasını sağladı. Sıtma ile yapılan mücadelede başarı elde edilmesi vilayetin nüfusunun artmasını etkiledi. 1950’lerde tarımda makineleşmeye bağlı tarıma dayalı sanayinin gelişmesi Adana’nın nüfusunun artmasında önemli rol oynadı³⁷.

Pamuk tarımında büyük oranda iş gücüne ihtiyaç duyuluyordu. Pamuğun hasat zamanında iş gücünü yakın köylerden ya da komşu illerden gelen mevsimlik işçiler oluşturuyordu. Böylece Adana’da pamuk hasat edilirken geçici mevsimlik iş göçü görülüyordu. 1955-1960 döneminde Adana’da net göç oranı erkeklerde % 9.3 iken kadınlarda 7.1’di³⁸.

Mevsimlik işçi göçü dışında Adana’ya zaman zaman afetzede aileler de yerleştirildi. 1966’da doğuda yaşanan depremten dolayı 107 aileden oluşan 509 depremzede Adana’ya gönderilerek çeşitli yerlerde 6 aylığına iskân edildi. 30 aile (159 kişi) Adana Merkeze, 13 aile (49 kişi) Karataş-Mihmandar’a, 15 aile (52 kişi) Karataş-Hacıali’ye, 16 aile (65 kişi) Ceyhan’a, 10 aile (54 kişi) Kadirli’ye, 10 aile (60 kişi) Osmaniye’ye, 13 aile (70 kişi) Kozan’a yerleştirildi. Adana merkezde 30 aileye kiralık ev tutulurken 28 aile Hacıali çiftliği ve çayır-mera devlet binalarına yerleştirildi. 58 aile için 15 günlük iâşelerini temin maksadıyla 28.559.018 lira harcandı. Diğer ilçelerdeki aileler ise aynı usulle yerleştirilerek iâşeleri temin olundu³⁹.

Çevre vilayetlerden yaşanan göçlere bakıldığında 1960 sayımına göre en fazla göç 15.360 kişiyle Kahramanmaraş’tan oldu. Onu sırayla Malatya (12.491), İçel (10.611), Kayseri (8.997), Gaziantep (7.992), Urfa (7.136) ve Elazığ (6.929) takip ediyordu⁴⁰. 1965’te ise sıralama Malatya (13.175), Kahramanmaraş (11.753), İçel

³⁶ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.105.

³⁷ **Çukurova Bölgesi (Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni)**, İmar ve İskân Bakanlığı, Ankara 1970, s.59.

³⁸ Ender Kamil Boyacı, “Çukurova’da Tarım İşçileri ve Endişe”, **Yansıma**, Sayı:40 (Nisan 1975), s.15; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.55; **Çukurova Bölgesi, Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni**, s. 40.

³⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.01.00.00.115.728.9.5.

⁴⁰ BDİE, **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu**, s.38-39.

(11.122), Urfa (8.655), Gaziantep (7.739), Kayseri (7.425), Elazığ (6.739) ve Adıyaman (6.549) şeklinde gerçekleşti⁴¹.

1960-1965 döneminde Adana'nın aldığı net göç oranı toplamda % 22,4'tür. Bunun %10,0'ını erkekler, % 12,4'ünü kadınlar oluşturuyordu. 1965-1970 döneminde Adana'ya gelen iç göç sayısı 80.733 iken dış göç sayısı 69.121'di⁴².

Göç eden nüfusun işgücüne katılma oranı erkeklerde % 77,45 kadınlarda % 19,60'tı. Erkeklerle göre kadınların oranı az olsa da onların da çalışmak için göç ettiği sonucunu vermektedir. Göç edenler sektörler itibariyle değerlendirildiğinde tarım sektöründe % 23.18, sanayi sektöründe % 28.27, hizmetler sektöründe % 43.01, iyi tanımlanmayan faaliyetlerde ise % 5.54 oranında istihdam edildiği anlaşıyordu⁴³.

Göç edenler meslek açısından incelendiğinde başı tarım çalışanları çekiyordu. Bunları sırayla zanaatçılar, işçiler, bilim ve teknik elemanları ile serbest meslek çalışanları, ticaret ve satış personel grupları izliyordu⁴⁴.

1967'de Adana'dan yurtdışında çalışmak için İş ve İşçi Bulma Kurumuna müracaat eden 3.701 vasıflı işçiden 89'u kadın olmak üzere 370 işçi Batı Almanya ve Hollanda'ya gitti. 1970'de Fransa'ya ilk defa 40 kişilik işçi kafilesi gönderildi⁴⁵.

1973'te yurtdışına çıkmak üzere pasaport alan 10.063 kişiden 2.731'i turist, 7.332 kişi ise işçi olarak gitti⁴⁶. 1975 yılının ilk dokuz ayında Adana'dan çalışmak için 20'si kadın 48 kişi yabancı ülkelere gönderildi. Kendi olanaklarıyla yurtdışında iş

⁴¹ BDİE, 24 Ekim 1965, Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, s.77-95.

⁴² Çukurova Bölgesi, Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni, s.40; 1965-70 döneminde Adana'ya göç edenlerin 31.622 erkekten % 24,48 'i okuma yazma bilmezken bu oran kadınlarda % 55,21'dir. İlkokul mezunu olanların % 39,61'i erkek, 21,49'u kadındır. Lise mezunu olanların % 4,61'i erkek, 3,49'u kadındır. Yüksek okul fakülte mezunlarının % 5,24'ü erkek, % 2,27'si kadındır. Göç edenlerden okuma yazma bilmeyenlerin oranı %37,1 idi. Adana'ya göç edenlerin Türkiye'deki göçlere göre eğitim düzeyi daha düşüktür. 1965'te Adana'da % 49,5 olan okuma-yazma oranı 1975'te %34,3'e düştü. Samira Yener, 1965-1970 Döneminde İller Arası Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Nisan 1977, s.38; Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.112.

⁴³ Yener, 1965-1970 Döneminde İller Arası Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri, s.13, 42, 51, 67.

⁴⁴ Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.112.

⁴⁵ Yeni Adana, 20 Ocak 1968, Sayı: 12936; "Şehrimizden Fransa'ya İlk İşçi Kafilesi Gidiyor", Yeni Adana, 31 Temmuz 1970, Sayı: 13716. Adana iş ve işçi bulma kurumu tarafından Federal Almanya'ya sıra beklemeden hemen gönderilmek üzere kız enstitüsü, akşam kız sanat okulu, özel dikiş kursu mezunu veya terzilikle uğraştığını belgelerle ispat eden 35 yaşını doldurmamış okur-yazar olan kadınların gönderileceği duyuruldu. "Almanya'ya Çok Sayıda Kadın İşçi Gönderilecek", Yeni Adana, 11 Ağustos 1970, Sayı:13725.

⁴⁶ Yeni Adana, 26 Ocak 1974, Sayı:14861.

bulan 48 kişinin 39'u Avustralya'ya gitti. Patlak veren petrol bunalımı ve ekonomik kriz nedeniyle 1975 yılında yabancı ülkelerin işçi talepleri dursa da 1974'te gerçekleşen talep üzerine 206'sı kadın 700 işçi yurtdışına gönderildi. 1975 yılı itibariyle yurtdışında çalışmak için Adana'da 7.300'ü kadın 35.349 kişi sıra bekliyordu⁴⁷.

Adana'ya en fazla göçün pamuk hasadı zmaanında olduğu görülmektedir. Mevsimlik işçi sayısı ve komşu illerden gelen işçi sayısının bu dönemde arttığı gözlenmektedir. Çevre illerin yanı sıra güney doğu illerinden de göçlerin olduğu tespit edilmektedir. Adana'dan il dışına göç edildiği gibi yurt dışına da çalışmak amaçlı yapılan göçler olduğu görülmektedir. Bu göçler en fazla Almanya, Hollanda ve Fransa'ya yapılmaktadır. Bazı dönemler bu ülkelerden işçi talebi olmuştur. Bu durum Adana'da bulunan kalifiye elemanın varlığıyla yorumlanabilir.

1.1.3. Doğal Afetler

Adana'da en fazla görülen doğal afetlerin başında sel baskınları geliyordu. Seyhan, Ceyhan ve Berdan nehirlerinin kış aylarında aşırı yağışlardan dolayı taşması bölgenin günlerce sular altında kalmasına ve tarım arazilerinin zarar görmesine neden oluyordu⁴⁸. Su taşkınlarını önlemek amacıyla 1936 yılında Seyhan nehrinin üzerine regülatör inşa edilerek baraj kurulması için çalışma başlatıldı. Baraj kurulana kadar nehirlerin taşması devam etti. 1956 yılında Seyhan üzerine kurulan barajla nehrin bahar aylarında yol açtığı taşkınlar önemli ölçüde önlendi⁴⁹. Bununla birlikte aşırı yağışlar nehirlerin taşmasına neden oluyordu.

⁴⁷ **Yeni Adana**, 17 Ekim 1975, Sayı: 15384. İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla yurtdışına çalışmaya giden işçilerle ilgili araştırma yapan bir yetkili araştırma sonucunu şöyle açıkladı; “Yurtdışında çalışan işçilerimizin %80'e yakını köylüdür. Bunların gittikleri ülke koşullarına uyumları biraz geç oluyor ancak işlerinde başarı sağlamaları uzun sürmüyor. Bunların hemen hepsi belirli süre yurtdışında çalıştıktan sonra köyüne dönüyor ve yatırımını köyde yapıyor. Çok azı kentlerde yerleşmeye ve yeni iş imkânları aramayı tercih ediyor. Şehir çocuklarının yurtdışında uyumları daha kolay oluyor. Bunlar çok kısa zamanda gittikleri ülkenin yaşantısına alışıyorlar. Bunlardan bir kısmı yabancılarla evleniyor bir de sanatkâr yani vasıflı işçilerimiz dış ülkelerde daha iyi tutuluyor. Bunlar arasında da yabancılarla evlenenler çok. Yabancılarla evlenen işçilerimizle vasıflı işçilerimiz pek yurda dönmek istemiyorlar. İşçi olarak gittikleri ülkeye yerleşmeyi planlıyorlar”. **Yeni Adana**, 28 Ekim 1974, Sayı:15088.

⁴⁸ Erdem Çanak, **Tarihi, Siyasi, Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan), (1923-1956)**, Ankara ATAM 2017, s.206-208.

⁴⁹ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.10.

21 Şubat 1963 gecesı başlayan şiddetli yağmurlar sebebiyle Ceyhan Nehri yükselmeye başladı. Nehrin yükselişi on saat öncesinden il radyosu ile halka bildirilerek tedbirli olmaları istendi. Kadirli ilçesine bağlı Kesikkeli ve Mecidiye köyleri ile Ceyhan ilçesine bağlı Hamitbeybucağı köyünün tamamı, Mercimek ve Küçük Mangıt köylerinin bir kısmı, Karataş'a bağlı Adalı köyü ile merkeze bağlı Herekli köyünün tamamı sular altında kaldı. Önceden sel felaketine karşı gerekli önlemleri alan yardım ve kurtarma komiteleri, faaliyete geçerek sel sahasını kontrol altına almayı başardı. İskenderun ve Mersin'den getirilen üç motorla Türk ve Amerikan hava birliklerinin yardımlarıyla selden zarar gören köylere her türlü yiyecek, çadır ve ilaç gönderildi. Ayrıca köylerdeki bazı hastalar da helikopterlerle vilayete getirildi⁵⁰.

Ceyhan nehri 4 metreye yükselince bazı yollar trafiğe kapandı. Yedi mahalle sular altında kaldı, 11 gecekondı çöktü. Ceyhan-Kadirli karayolu trafiğe kapandı. Misis bölgesinde bazı köylerde deniz halini alan sular yüzünden yüzlerce kişi sabaha kadar boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Herekli'de evlerinin çatısında mahsur kalan köylüleri kurtarma çalışmaları başlatıldı. Ceyhan ilçesinde su baskınına uğrayan köylerden Kesikkeli, Cihanbeyli ve Mercimek köyelerine beş yüzer ekmek ile onar kilo sucuk helikopterle gönderildi. Ayrıca Herekli Köyü'ne 200 ekmek gönderildi⁵¹. Yardım ekiplerine mensup iki temizlik görevlisi ve bir arabacı suda boğularak öldü⁵².

Felaketzedelere gıda yardımının yanı sıra giyecek yardımı da yapıldı. Bu maksatla İncirlik hava üssüne ait bir helikopter Ceyhan kaymakamlığının emrine verildi. Kızılhaç teşkilatı da yetkililere başvurarak felaketzede köylülere yardım yapacaklarını bildirdi⁵³. Kesikkeli, Mercimek ve Yeşilyurt köyelerine yardımlar devam etti. Bu köylere 15 traktör yağ, çay, pekmez, ekmek ve ilaç gönderildi. Ayrıca felaketzedeler için yardım kampanyası yapılarak 4.000 TL toplandı⁵⁴.

1963 yılı Mayıs ayında Ceyhan ve Kadirli ikinci kez sel felaketi yaşadı. Misis bucağına bağlı bazı köyler sular altında kaldı. Ceyhan Nehri üzerindeki birçok köy tahliye edildi. Sahil köylerinde de tehlikeye karşı tedbirler alındı. Ceyhan'ın Küçük

⁵⁰ BCA, 030.01.00.00.121.773.3.1.

⁵¹ Yeni Adana, 25 Şubat 1963, Sayı:11432.

⁵² Yeni Adana, 28 Şubat 1963, Sayı:11433.

⁵³ Yeni Adana, 2 Mart 1963, Sayı:11435.

⁵⁴ Yeni Adana, 5 Mart 1963, Sayı:11437.

ve Büyük Mangıt köyleriyle, İnceyer, Hamitbey, Mercimek köyleri tahliye edilerek yüksek yerlere nakledildi. Köylülere çadır ve yiyecek yardımı yapıldı. Kadirli'nin Kesikkeli ve Mecidiye köylerini su tamamen istila ettiğinden bu köylerle irtibat kesildi. Köy halkı yapılan yardımlar neticesinde Tatarlı ve Tozlu köylerine yerleştirildi. Misis bucağına bağlı Herekli köyü de tahliye edildi. Karataş'taki Adalı köyünde selden zarar görmüş köy halkı Bebeli köyüne nakledildi⁵⁵.

Sele maruz kalan Herekli köyünde 39, Kesikkeli köyünde ise 53 aileye evlerinin yeniden inşası için Bakanlar Kurulu tarafından 7.550 lira tahsis edilerek valiliğe gönderildi. Bu arada Herekli köyünün yerinin değiştirilmesi için harcanacak ödenğin daha sonra gönderileceği ve inşaatlara yakın zamanda başlanacağı bildirildi⁵⁶.

1965'in Aralık ayında dört gün devam eden ve bazen şiddetini artıran yağmurlar Ceyhan, Osmaniye ve İskenderun'da hasara sebep oldu. Bazı mntıkalar sular altında kalırken sabaha kadar metrekareye 8 kilogram yağmur düştüğü belirlendi. Kanalizasyonu olmayan kenar semtlerde birçok ev, Mirzaçelebi, Yeşiloba, Sugediği, Cemalpaşa ve Baraj yolunda 200'e yakın ev su altında kaldı. Belediye suyun tahliyesi için harekete geçerken Karşıyaka'da Cumhuriyet Ortaokulu'nun alt katı, Toros İlkokulu'nun da bahçesi sular altında kaldığından eğitim bir süre aksadı⁵⁷.

1966 Ocak ayında yağın son yağmurlarla Ceyhan Nehri bazı yerlerde 6 metreye kadar yükseldi. Bu sebeple birçok köy ve binlerce dönümlük arazi sular altında kaldı. Belediye gazinosu ve sebze hali sel suları altında kaldı. Nehrin taşmasıyla arazileri zarar gören köyler şunlardı: Bekirli, Mürşaa, Elmacalı, Hamitbey bucağı, Mustafa beyli Harası, Küçük Mangıt, Büyük Mangıt, Yılankale, Sirkeli ve Burhaniye. Nehir yatağına yakın köylerde birçok ev su baskınına uğradığından açıkta kalan köylülere, İncirlik hava üssünden kalkan helikopterlerle yiyecek maddeleri ve battaniye yardımı yapıldı. Şehir içinde ise hayat felce uğradı. İçme suyu depoları zarar gördüğünden şehir susuz kaldı. Diğer taraftan Kadirli - Kozan yolu trafiğe kapandı. Büyük Mangıt

⁵⁵ **Yeni Adana**, 16 Mayıs 1963, Sayı: 11497.

⁵⁶ **Yeni Adana**, 17 Temmuz 1963, Sayı:11550.

⁵⁷ **Yeni Adana**, 28 Aralık 1965, Sayı:12305.

köyünde Musa Yürüktümür'e ait Çırçır ve Prese fabrikası ile fabrikanın karşısında bulunan Mevlit Şen'e ait benzin istasyonu da sular altında kaldı⁵⁸.

Ceyhan ilçesinin 40 köyü ile irtibatı tamamen kesildi. Küçük ve Büyük Mangıt, Sarıbahçe, Hamitbey Bucağı, İnceyar, Irmaklı, Eskikent, Cihanbeyli, Yenikent, Celil Uşağı, Eski yazı ve Dikilitaş köyleri tamamen sel sularına teslim oldu. Köylüler geceyi damlarda uyumadan geçirmek zorunda kalırken zarar gören ailelere imkânsızlıklar yüzünden yardımda bulunulamadı. Cihanbekirli, Kösreli bucağı, Mustafabeyli, Azizli, Hamitbey bucağı ve Küçük Mangıt köyleri tamamen tahliye edildi. Deliçay ve Sunbas çayının taşmasıyla Ceyhan-Kadirli yolu, Ceyhan nehri yüzünden Kadirli-Osmaniye yolu kapanırken tren seferleri de durduruldu⁵⁹.

Selden Yeşilevler, Denizli, Narlıca, Karşıyaka, Hakimevleri, Mirzaçelebi, Reşatbey, Kurtuluş ve Çınarlı mahalleleri de zarar gördü. Ceyhan, Osmaniye ve Kadirli ilçelerinde yaşanan afete ilişkin olarak Vali Mukadder Öztekin, İmar İskân Bakanlığından afet bölgesi için 120.000 liralık yardım geldiğini, su altında kalan 17 köyle irtibat sağlandığını, diğer 15 köyde şimdilik bir tehlikenin olmadığını, irtibat sağlanan köylere gıda ve ilâç yardımı yapıldığını açıkladı⁶⁰.

Adana'da yaşanan sel felaketi milletvekilleri tarafından Meclis gündemine taşındı. Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu konuşmasında sel felâketlerinin yaşanmasının nedeni olarak Ceyhan ve kolları üzerinde yapılacak barajların ele alınamamasını gösterdi. Meydana gelen taşkınların büyük kayıplara sebep olduğu, hükümetçe alınan tedbirlerin de yetersiz olduğu yolunda iddialarda bulundu. Ayrıca sel bölgesini gezdiğini, bu son sel felâketinin hepsinden daha şiddetli olduğunu ve özellikle Ceyhan havzası, Ceyhan, Kozan, Kadirli, Osmaniye ve Bahçe köylerinin tamamen su altında kaldığını belirtti⁶¹. Kemal Sarıbrahimoğlu'nun konuşması şöyledir; *"Bugünlerde devam eden yağmurun ve Ceyhan nehrinin üzerinde bir baraj yapılmamış olmasının tabii ve zaruri bir neticesi idi. Mahallî makamlar elde bulunan imkânlarla halkın yardımına koşmuşlardır. İncirlik Hava Üssündeki Amerikan makamları ilk gün muvassalası kesilen Kadirli'ye valinin havadan gidip gelebilmesi*

⁵⁸ **Yeni Adana**, 7 Ocak 1966, Sayı: 12314.

⁵⁹ **Yeni Adana**, 8 Ocak 1966, Sayı: 12315.

⁶⁰ **Yeni Adana**, 10 Ocak 1966, Sayı: 12316.

⁶¹ **Millet Meclisi (MM)**, Tutanak Dergisi (TD), 10 Ocak 1966, Cilt (C): 2, Birleşim (B): 33, Oturum (O):1, s.298-300.

için bir helikopter vermişler, ondan sonraki günler, su baskını yüzünden evlerin damında, ağaçların üzerinde geceleyen ve gündüzleyen halkın kurtarılması için istendiğinde helikopter ve sair yardım vasıtalarını vermemişlerdir. Bir kısım köylerle ve Kadirli ile muvasala tamamıyla kesilmiş olduğundan, vilâyet makamları ordu birliklerine ait uçaklarla, keşif uçaklarıyla halkın durumunu tespiti gayret eylemiştir. Elde helikopter bulunmadığı, Ankara'dan istendiği, fakat hava müsait olmadığı için Ankara'dan da temin edilemediği için İskenderun'dan ve sair yerlerden getirilen küçük motörlerle kurtarılma işlerine devam edilmek istenmiştir. Fakat maalesef bunların halkın kurtarılmasını mümkün kılacak kâfi derecede vasıtalar olmadığı şüpheden varestedir. Halen yağışlar devam etmektedir. Halk perişandır, yüz binlerce dönüm arazi su altındadır, buğday mahsulü harab olmuştur. Pamuk ekimine hazırlanmış olan tarlalar sel, su ve mil altında kalmıştır. Yeniden işlenmesi, yeniden ekilebilir hale getirilmesi büyük emek ve masraf isteyecektir. Muhterem arkadaşlarım, Ceyhan ve Ceyhan'a bağlı Sumbaz, Kesik, Filgen, Deliçay gibi sular üzerinde barajlar süratle inşa edilmediği takdirde pamuk ambarı, beyaz altın diyarı Adana, felâketler memleketi haline gelmekte devam edecektir. Ceyhan üzerinde baraj yapılması için etütlerin devam etmekte olduğunu biliyoruz. Ama benim istirhamım, bu etütler süratlendirilmeli, biran evvel Ceyhan'ın ana kolu üzerinde ve etütleri, hazırlıkları ilerlemiş olan Kozan'ın Filgen suyu üzerinde ve Kadirli'nin Savrun ve hatta Sumbaz suları üzerinde barajlar inşa edilmelidir. Aslında 1961 -1962 yıllarında bu saydığım sular üzerinde baraj yapılması plâna alınmış, yanılmıyorsam 280 milyon liralık da tahsisat ayrılmış idi. Bunlardan ancak Kadirli'nin Kesiksu'yu üzerinde baraj inşaatı ihale edilebildi, diğerleri askıdadır. İlgili makamlar ehemmiyetle üzerinde dururlarsa plâna alınmış, tahsisatı konmuş, etütleri son safhasına gelmiş olan bu barajların ihalesi ve süratle inşası mümkün olabilir. Bu suretle Çukurova çiftçisi gökten yağan, aslında çiftçi için altın değerinde olan suların tahribatından kurtulmuş olur⁶².

Devlet Bakanı Cihat Bilgehan iddiaları reddederek hükümetin derhal harekete geçtiğini savundu. Ayrıca 120.000 liralık yardım yapıldığını, Ceyhan'ın on bir, Osmaniye'nin dört, Kadirli'nin iki köyü mahsur bir haldeyken yedi tane motor temin edilerek irtibatın sağlandığını ifade etti.

⁶² **Millet Meclisi (MM)**, Tutanak Dergisi (TD), 10 Ocak 1966, Cilt (C): 2, Birleşim (B): 33, Oturum (O):1, s.298-300.

Adana Milletvekili Bekir Tünay ise Mecliste yaptığı açıklamada Kemal Sariibrahimoğlu'nu destekleyerek Cihat Bilgen'in açıklamasına karşılık halkın perişan olduğunu ve yardımların belirtilen miktardan az olduğunu ve geç yapıldığını belirten konuşması şu şekildedir; *“Sayın Başkan sayın milletvekilleri Adana sel felâketini hepimiz okuduk, duyduk ve biliyoruz. Ben bu felâketi çok yakından izledim. Kozan, Kadirli, Ceyhan ve Osmaniye bölgelerinde suyun kenarına kadar olan, erişebildiğim köylere kadar gittim. Sel bir âfet halini almıştır. Ve aşağı - yukarı altı yedi günden beri devam etmektedir. Hububat ekimi tamamen mahvolmuş, yok olmuştur. Pamuk için hazırlanan toprak tamamen su altındadır. Bunun miktarı iki yüz bin dönümün üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Pamuk ekiminin de, bu sahalarda yapılabilmesi ihtimali zayıf görülmektedir. Sular çok yüksektir ve tahminen kaim ve kesif surette mil tabakası bırakacağı sanılmaktadır. Öyle sanılır ki, köylerde, mahsur durumda kalan vatandaşlar yiyeceklerini, içeceklerini, yakacaklarını, tohumluklarını tamamen kaybetmiş durumdadırlar. Eğer canlarını kurtarabilmişlerse ne mutlu onlara. Bu durumda bulunan köylere Hükümetimiz elini uzatmıştır şüphesiz, şayanı teşekkürdür. Fakat gönderilen miktar, elli bin lira Ceyhan'a, elli bin lira Kadirli'ye, on beş bin lira da Osmaniye'ye olmak üzere 115 bin liradır, bizim bildiğimiz. Bu miktar son derece az ve kifayetsizdir. Bunun psikolojik etkisi bile olumsuz yönde tecelli edecektir. Sayın Bakanın biraz evvel lütfedip söylemiş bulundukları bakanlar daha bu sabah saat 10.30 da hareket etmişlerdir. Sel felâketi altı günden beri vardır. Ve bu köylere yapılan motor yardımı da üç gün evvel başlamıştır”⁶³.*

Felaketin bilançosu kısa süre sonra ortaya çıktı. Merkez ilçe, Ceyhan, Kozan, Kadirli ve Osmaniye ilçelerine bağlı 22 köyde 381 yıkık ve ağır, 140 orta ve 58 az hasarlı olmak üzere 579 meskenin tespiti yapıldı. Yıkılan ve ağır hasar gören meskenlerdeki vatandaşlar kısmen çadırlara, kısmen de diğer sağlam binalara yerleştirildi⁶⁴. Su baskını sırasında üstün gayret ve başarı gösteren 22 memura da 500'er lira ikramiye verildi⁶⁵.

⁶³ MM, TD, 10 Ocak 1966, C:2, B: 33, O:1, s.298-300.

⁶⁴ Yeni Adana, 19 Şubat 1966, Sayı: 12349.

⁶⁵ BCA, 030.18.01.02.198.59.17.1.

Ceyhan'ın Cebre, Küçük Mangıt, Ceyhanbekirli, Büyük Mangıt ve Ekinyazı köyleri ile Kadirli'nin Mecidiye, Kerimli köyleri, Merkeze bağlı Büyükkapılı köyünde zarar gören aileler ilgili bakanlıkların temsilcilerinden kurulu komite tarafından belirlenen yerlere yerleştirildi⁶⁶.

Adana'nın Kadirli ilçesine bağlı Mecidiye köyünde su baskınından zarar gören aileler Bakanlıklararası Komite tarafından seçilen Mecidiye köyüne bir kilometre mesafede Kesikkeli köyündeki Kerim Arıkan'ın varislerine ait tarlaya yerleştirildi⁶⁷. Tufanbeyli ilçesine bağlı Ayvat köyünde ise çığ ve su baskınına maruz kalan aileler aynı köyün 200 metre güneyindeki hazine arazisine yerleştirildi⁶⁸.

1968'de, iki yıl öncesi gibi bir felaket yaşandı. Mart ayında Maraş ve Adana dolaylarına yağın şiddetli yağmurun yanısıra eriyen kar Ceyhan nehrinin hızla yükselmesine neden oldu. İlçedeki belediye gazinosu ve 15 dükkân sular altında kaldı. İçme kuyularını sel bastığı için halk susuz kaldı. Hamitbey bucağı, Küçük ve Büyük Mangıt, Celiluşağı, Hüruşağı, Köşreli köyleri zarar gördü⁶⁹.

Aralık ayında Ceyhan nehri yine taşarak 100.000 dönüm arazi sular altında kaldı. Bazı köylerle irtibat kesildi. Ceyhan kaymakamlığı olası bir afete karşı tedbirler aldığından sel baskınına uğrayan yerlerde can kaybı yaşanmadı⁷⁰.

Yağmurlar Baraj Gölü'nün su seviyesinin yükselmesine yol açtı. Devlet Su İşleri (DSİ) yetkilileri Baraj Gölü'nün suyunun bir kısmını nehir yatağına aktarınca kıyıboyu köyleri için taşkın tehlikesi baş gösterdi. Bu nedenle yaklaşık 6.000 köylü gruplar halinde şehre getirildi. Büyük bir kısmı şehirdeki dost ya da akrabalarının evinde misafir edildi. Açıkta kalan 49 kişi valilik tarafından Birinci İnönü İlkokulu'na yerleştirildi. Kızılay Adana Şubesi mağdur vatandaşların sabah kahvaltılarını karşıladı. Çocuk Esirgeme Kurumu da öğle ve akşam yemeklerini verdi⁷¹.

⁶⁶ BCA, 030.18.01.02.198.57.20.1. BCA, 030.18.01.02.198.57.20.2.

⁶⁷ BCA, 030.18.01.02.229.4.1.

⁶⁸ BCA, 030.18.01.02.219.35.14.

⁶⁹ Yeni Adana, 4 Mart 1968, Sayı: 12973.

⁷⁰ Yeni Adana, 28 Aralık 1968, Sayı:13226.

⁷¹ Yeni Adana, 31 Aralık 1968, Sayı:13228.

Kadirli ilçesine bağlı Kesikkeli köyünde 1969 yılında meydana gelen sel nedeniyle konutları yıkılan 43 afetzedeye borçlandırılma suretiyle evlerini yapmak üzere Bakanlar Kurulu tarafından ödenek tahsis edildi. Daha sonra borç miktarında belli bir oranda indirimle gidildi⁷².

Yumurtalık ilçesine bağlı Deveciuşağı köyünde yaşanan su baskını üzerine aileler köyün kuzey batı kesimine yerleştirildi⁷³. Bu felaketlerin boyutları genişleyince Adana, Mersin, Tarsus ve Antalya’da sel felaketinden zarar görenlerden 1969 yılı Ocak, Mart ve Mayıs aylarında silâh altına alınacak olanların celpleri bir yıl ertelendi⁷⁴.

Adana, ikinci ve üçüncü derece deprem bölgesinde yer almaktadır. Torosların bulunduğu bölgeler deprem açısından tehlikesizdi. Kozan’ın kuzeyi, Karataş, Yumurtalık, Kadirli’nin doğusu Osmaniye ve Bahçe’nin önemli bir bölümü deprem açısından risk teşkil ediyordu⁷⁵.

Cumhuriyet dönemindeki ilk deprem 1929 yılında Kozan, Feke ve Karaisalı’da meydana geldi. Herhangi bir zayiata neden olmadı. 1945 ve 1952 yıllarında Ceyhan ve Kozan’da yaşanan depremde can ve mal kaybı yaşandı. Ceyhan’a bağlı misis nahiyesi ve Kurt köyü ağır hasar gördüğü için uygun görülen başka bir yerde yeniden kuruldu⁷⁶.

Bahçe ilçesine bağlı Pirsultanlı, Gümüş ve Bayındırlı Köylerinde 7 Nisan 1967’de deprem meydana geldi. Depremden zarar gören aileler köy hudutları içerisinde hazineye ait olan yerlerde iskân edildi⁷⁷. 59 ailenin her birine 7.500’er lirayı geçmemek üzere 442.500 lira arazi temini için alt yapı ve imar planı gibi işler için 44.500 lira olmak üzere toplam olan 487.000 lira tahsisat ayrıldı⁷⁸. Gümüş Köyü’nde 36 ailenin her birine 9.000’er lirayı geçmemek üzere inşaat yardımı için 324.000 lira altyapı ve imar planı gibi işler için 32.500 lira olmak üzere toplam 356.500 lira fon

⁷² BCA, 30.18.1.2.332.36.16.

⁷³ BCA, 030.18.01.02.324.78.9.1; BCA, 030.18.01.02.324.78.9.4.

⁷⁴ BCA, 030.18.01.02.229.6.14.

⁷⁵ Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.11.

⁷⁶ Çanak, Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana(Seyhan) (1923-1956), s.204-206.

⁷⁷ BCA, 30.18.1.2.218.30.1.1-2.

⁷⁸ BCA, 030.18.01.02.209.56.7.

ayrıldı⁷⁹. Bahçe ilçesinin Böcekli Köyü’nde yaşanan depremde ötürü zarar gören 16 aileye 9.000 yardım ve kamu hizmetleri için 14.500 lira, toplamda ise 158.500 lira ayrılmasına, Çerçioğlu Köyü’nde 28 aileye 9.000 yardım kamu hizmetleri için 25.500 toplamda 277.500 lira yardım yapılmasına karar verildi⁸⁰.

Genel olarak doğal afetler değerlendirildiğinde 1963, 1965, 1966 ve 1968 yıllarında can ve mal kaybına neden olan sel baskınlarının olduğu görüldü. Sel baskınları en fazla Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin taşması sonucu bu nehirleri besleyen kollara yakın olan Kadirli, Ceyhan ve Bahçe ilçelerinin merkez ve köylerinde olduğu tespit edildi. Selden tarım arazileri büyük hasar gördü. Tehlike altında olan köyler güvenilir bölgelere taşındı. Felaketzedelere Kızılay gıda, giysi, çadır yardımında bulundu. Selin dışında bazı ilçelerde yer kayması ve deprem görüldü. Can kaybının yaşanmadığı bu felaketlerde yetkililer tarafından felaketzedelere gereken yardım yapılarak felaketzedeler güvenilir bölgelere yerleştirildi.

1.2. Eğitim

1.2.1. 1960-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Eğitim

1960 darbesinden sonra oluşturulan Kurucu Meclis Türkiye’nin üçüncü anayasasını hazırladı. 1960 Anayasasında toplumun yeniden düzenlenmesi hedefi doğrultusunda eğitime önem verilmiş ve örgütsel gelişmeye ortam hazırlandı⁸¹. Eğitim Reformu çalışmalarıyla eğitim camiasında yapısal düzenlemeler yapılarak bakanlık teşkilatı genişletildi⁸².

Eğitim sistemi; ilköğretim, ortaöğretim (ortaokul-lise) ve yükseköğretim kurumlarından oluşuyordu. 1961’de çıkarılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim

⁷⁹ BCA, 030.18.01.02.210.65.9.

⁸⁰ BCA, 30.18.1.2.210.62.3.2.; BCA, 030.18.01.02.210.62.3.1.

⁸¹ Muhammet Ahmet Tokdemir, “1960’tan Günümüze Ülkemizde Eğitim”, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Otorite Yayınları, 2012, s.319; Ercan Türk, **Milli Eğitim Bakanlığında Yapısal Değişmeler ve Türk Eğitim Sistemi**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 1999, s.82.

⁸² Eğitimde örgütsel düzenlemeler şu şekildedir; “1960’ta Zat İşleri Genel Müdürlüğü, Eğitim Araçları ve Teknik İşbirliği Genel Müdürlüğü, İşletme ve Donatım Genel Müdürlüğü, Mesleki ve Teknik Öğretim Etüd ve Programlama Dairesi, Din Öğretimi Genel Müdürlükleri, 1961’de Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, 1966’da Eğitim Birimi Müdürlüğü, Organizasyon ve Metod Birimi Müdürlüğü, Mesleki ve Teknik Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü, 1967’de Özlük İşleri Genel Müdürlüğü, 1968’de Mesleki ve Teknik Yükseköğretim Danışma Kurulu ve Sekreterliği, 1970’te Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü kuruldu”. Türk, **Milli Eğitim Bakanlığında Yapısal Değişmeler ve Türk Eğitim Sistemi**, s.82-83.

Kanunu'nda ilköğretim kurumları mecburi ve isteğe bağlı olmak üzere iki şekilde düzenlendi. Mecburi olanlar; ilkokullar, yetiştirici ve tamamlayıcı sınıf ve kurslar, özel eğitim ve öğretime muhtaç çocuklar için kurulacak okul, sınıf ve gezici öğretmenlikler idi. İsteğe bağlı olan okullar ise okul öncesi eğitim kurumları ve tamamlayıcı sınıf ve kurslardı. Okul öncesi eğitim kurumlarında; zorunlu öğrenim çağına gelmeyen çocuklar eğitiliyordu⁸³. 1962'de Anaokulları ve Anasınıfları Yönetmeliği çıkarıldı. Okul öncesi eğitim kurumları bağımsız olarak ya da gerekli yerlerde ilkokula bağlı anasınıfları şeklinde açılabilmesi hükmüne bağlandı⁸⁴. İlkokul program taslağı 1962'de beş yıl süreyle denenip geliştirilmek üzere kabul edildi. 1968'de son halini alan program ilkokullarda uygulanmaya başlandı. Programın amacı ortak bir anlayışla kullanılacak yöntem ve tekniklerde görüş birliği oluşturmak, uygulamaları kolaylaştırarak verimi arttırmaktı⁸⁵.

1973'te yürürlüğe giren Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre Türk milli eğitim sistemi örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölümden oluşuyordu. Örgün eğitim; okul öncesi eğitim, temel eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarından oluşmaktaydı. Yaygın eğitim ise genel ve mesleki teknik olmak üzere iki bölümden oluşan, örgün eğitim ile birbirini tamamlayan kurumlardı.

Okul öncesi eğitimin amaç ve görevleri; çocukların beden, zihin ve duygu gelişmesini, iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak, çocukları temel eğitime hazırlamak, olumsuz şartlara sahip çevreden ya da aileden gelen çocuklar için ortak yetişme ortamı hazırlamak, çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamak olarak belirtildi⁸⁶.

Temel eğitim okullarında beş yıllık dönemden sonra ilkokul, üç yıllık dönemin sonunda ise ortaokul diploması alınırdı. 7-14 yaş grubundaki çocukların eğitim dönemini kapsıyordu. Temel eğitimin amaçları; çocukların iyi bir vatandaş olmaları için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlık kazandırmak, milli ahlak

⁸³ “İlköğretim ve Eğitim Kanunu”, **Resmi Gazete**, 12 Ocak 1961, Sayı: 10705.

⁸⁴ **Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)**, Yay. Haz. Ercan Türk, Meral Katırcı, Ankara 2010, s.85-86.

⁸⁵ **Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)**, s.88; Tokdemir, “1960’tan Günümüze Ülkemizde Eğitim”, s.321-322.

⁸⁶ “Milli Eğitim Temel Kanunu”, **Resmi Gazete**, 24 Haziran 1973, Sayı: 14574.

anlayışına uygun olarak yetiştirmek, çocukları ilgi ve kabiliyetlerine göre yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamaktı⁸⁷.

Ortaöğretim; temel eğitime dayalı en az üç yıllık öğrenim veren lise, teknik lise ve tarım meslek lisesi gibi kurumları içeriyordu. Ortaöğretimin amacı; öğrencilere asgari genel kültür vererek onların kişi ve toplum sorunlarını tanımlarını sağlamak, ülkenin iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunma bilincini kazandırmak, ilgileri ve kabiliyetleri doğrultusunda yüksek öğretime ve mesleğe hazırlamaktı⁸⁸. Yaygın eğitim ise örgün eğitim ile birbirini tamamlayan genel ve mesleki teknik olmak üzere iki bölümden oluşan kurumlardı⁸⁹.

Demokrat Parti döneminden itibaren eğitimde görülen Amerikan etkisi 1960'lı yıllardan sonra da devam etti. Bu etkiyle 1964'te Fen Liseleri açıldı. 1975 yılı sonunda ise yabancı dile önem veren ve bir yıl hazırlık sınıfı olmak üzere toplam dört yıl eğitim veren Anadolu Liseleri açıldı. 1974-1975 öğretim yılında sanat enstitüleri meslek lisesine, tekniker okullar da teknik liselere dönüştürüldü. 1975'te Mektupla Öğretim Postası kuruldu. 1976'da Yay-Kur (Açıköğretim) çalışmaları başlatıldı⁹⁰.

Bu dönemde öğretmenlerin lise düzeyinde yetiştirilmesi uygulaması devam ettirildi. 1960'ta 53 olan ilköğretmen okulu, 1970'lerde 89'a yükseldi. Bu okullar 1974'te Öğretmen liselerine ya da iki yıllık eğitim enstitülerine dönüştürüldü. Kentleşmenin ve okullaşma oranının artmasıyla öğretmen ihtiyacında da bir artış yaşanınca 1960'da lise ve dengi okul mezunu olup ya da yüksek öğretimden ayrılanlara askerliklerini yedek subay statüsünde ilkokul öğretmeni olarak yapma imkânı getirildi. 1961'de lise ve dengi okullardan mezun olanların kurslarla geçici öğretmen olmalarının yolu açıldı. 1974'te öğretmen açığını kapatmak amacıyla gece öğretimi uygulamasına geçildi. 1963'te çıkarılan bir başka yasayla bu kişilerden isteyenlerin öğretmenliğe devam edebilmesine hak tanındı⁹¹.

⁸⁷ “Milli Eğitim Temel Kanunu”, **Resmi Gazete**, 24 Haziran 1973, Sayı: 14574.

⁸⁸ “Milli Eğitim Temel Kanunu”, **Resmi Gazete**, 24 Haziran 1973, Sayı: 14574.

⁸⁹ “Milli Eğitim Temel Kanunu”, **Resmi Gazete**, 24 Haziran 1973, Sayı: 14574.

⁹⁰ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.279; Tokdemir, “1960'tan Günümüze Ülkemizde Eğitim”, s.323.

⁹¹ Tokdemir, “1960'tan Günümüze Ülkemizde Eğitim”, s.324-326.

1960-1980 yılları arasında Milli Eğitim Şurâları da gerçekleştirildi. Milli Eğitim Şurâsı, Bakanlığın en yüksek danışma kuruluydu. Eğitim ve öğretimle ilgili konular tetkik edilerek teklif niteliğinde kararlar alınırdı⁹². Bu dönem içerisinde 1962’de yedinci (Milli eğitim sisteminin bütününün gözden geçirilmesi), 1970’te sekizinci (Ortaöğretimin yeniden yapılandırılması ve Yükseköğretim), 1974’te dokuzuncu (Milli eğitim sistemi ve yönlendirme) Milli Eğitim Şurâsı toplandı⁹³.

1.2.2. 1960-1980 Yılları Arasında Adana’da Eğitim

Cumhuriyet döneminde eğitim modernleşme ve kalkınma meselesi olarak ele alındı⁹⁴. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle eğitim alanında önemli gelişmeler yaşandı. 1943 yılında toplam ilkokul sayısı 221’e ulaştı. 1885’te ortaokul olarak açılan Erkek Lisesi 1923’te lise adını aldı. 1932’de Kız Lisesi’nin açılmasıyla lise sayısı 2’ye çıktı. Adana’da ilk ortaokul 1928’de, ikincisi 1937 yılında açıldı⁹⁵.

Cumhuriyetin ilk yıllarında çalışma alanlarında yetişmiş eleman sıkıntısını gidermek amacıyla meslek okulları açıldı. 1910’da kurulan fakat savaş yıllarında kapanan Adana Ziraat Mektebi 1930’da faaliyete geçti. Okulun önceliği Adana’ya uygun bitkileri tespit ederek yetiştirilmesini temin etmektir. Bu amaçla okula 1.350 dönüm arazi tahsis edildi. Ayrıca burada ilkokul mezunlarına tarım makinelerinin kullanımı öğretildi⁹⁶.

Adana’da imalat sanayinin gelişmesine en büyük katkı 1860 yılında Islahhane adıyla açılan Adana Sanayi Okulu’na aitti. 1878’de kapatılan okul 1900’de yeniden açıldı. 1906’da yeniden kapatılan okul Adana’nın kurtuluşuyla tekrar öğretime başladı. Okulda tornacılık, tesviyecilik, ocakçılık, demircilik ve marangozculuk bölümleri bulunuyordu. Mali nedenlerden dolayı 1924 yılında tamamen kapatıldı⁹⁷.

⁹² Zeynep Kılıç, Semra Güven, “Türk Milli Eğitim Şurâlarında Alınan Kararların İncelenmesi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:10, Sayı:53, Volume:10, s. 589-590.

⁹³ Türk, **Milli Eğitim Bakanlığı’nda Yapısal Değişimler ve Türk Eğitim Sistemi**, s.186-187.

⁹⁴ Özlem Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana’nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, Ankara, Gece Kitaplığı 2017, s.415.

⁹⁵ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.121.

⁹⁶ Çanak, Tarihi, **Siyasi, Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.307-309.

⁹⁷ Cezmi Yurtsever vd., **Adana’da Cumhuriyet Öncesi ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim**, Adana, Adana Valiliği Yayını, , s.40; Çanak, Tarihi, **Siyasi, Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.295-296.

1925'te İktisat Vekâleti tarafından Adana Ticaret Okulu açıldı. Bu okul 1938'de Ticaret Lisesi'ne dönüştürüldü. Lisenin amacı şehirde gelişen ticaret alanına yönetici yetiştirmektir⁹⁸.

1939 yılında çıkarılan kanunla ilkokul çağındaki bütün çocukların okullara devam etmesi zorunlu tutuldu. Okulların açılmasının ardından mahalle temsilcileri ve köy muhtarları köy ve şehir merkezlerini gezerek okula gitmeyen çocukları tespit edip ilgili yerlere bildirdi. Eğitimin parasız ve zorunlu tutulmasıyla ilkokullarda öğrenci sayısında ciddi artışlar yaşandı⁹⁹.

1940 yılının başında Adana vilayetinin genelinde 167 ilkokulda 323 öğretmen, 36 eğitimci ile 15.113'ü erkek, 6.677'si kız olmak üzere toplam 21.790 öğrenci bulunuyordu¹⁰⁰. Sanat okullarında öğrencilerin çoğu mali sıkıntılar nedeniyle eğitimi yarıda bırakmak zorunda kalıyordu. Fabrika ve iş yerlerinde az tahsilli kısa sürede yetişmiş pratik eleman ihtiyacı ortaya çıkınca Sanat okullarının teşkilat yapısı değiştirilerek iki döneme ayrıldı. Birinci dönem üç yıllık, ikinci dönem iki yıllık sürelerle ayrıldı. Birinci dönemi bitiren öğrencilerin çalışmalarının önü açıldı. Böylece sanayide hızlı gelişen Adana'nın kalifiye eleman ihtiyacının giderilmesinin yolu açılmış oldu¹⁰¹.

II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda ekonomik ve sosyal sıkıntılar eğitim alanında da kendini gösterdi. İlkokullarda öğrenci ve öğretmenlerin ihtiyaçlarında kısıtlamaya gidildi. Bu dönemde okullaşma oranı düşerken okula gidemeyen öğrencilerin sayısı arttı. Ders araç-gereçlerinin temininde sıkıntılar yaşandı¹⁰².

Adana'daki okuma-yazma durumu, nüfusun öğrenim düzeylerine göre dağılımı ve okullaşma oranlarının Türkiye ortalaması ile karşılaştırılması eğitim seviyesiyle ilgili ipuçları veriyordu. 1950'de % 30,6 olan okuryazar oranı 1975'te % 65,7'ye yükseldi.

⁹⁸ Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s.137-138.

⁹⁹ Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s.280.

¹⁰⁰ Sadık Can, **Cumhuriyet Dönemi Adana'da Eğitim (1923-1950)**, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin 2006, s.114.

¹⁰¹ Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s.282.

¹⁰² Can, **Cumhuriyet Dönemi Adana'da Eğitim (1923-1950)**, s.116-117.

1950-1975 yılları arasında 6 yaş ve üzeri olan nüfusun artış oranı % 140 iken okuma bilenlerin artış oranı % 414'tü¹⁰³.

Yatırımlar sonucunda 1960'da 550 olan ilkokul sayısı 1970'de 934'e, 1980'de 1.072'ye yükseldi. Bu süreler içerisinde köy ilkokullarının sayısı % 71, şehirdeki ilkokulların sayısı % 73 arttı¹⁰⁴. 1950'de her 100 çocuktan 55'i ilkokula gidiyordu. Bu sayı 1960'da 83'e, 1970'te 88'e ulaştı. Türkiye ortalamasının 84 olduğu 1970 yılında Adana'da bu sayının 88 olması başarıyı işaret ediyordu¹⁰⁵.

Adana ve köylerinde 1923-1960 arası 266 okul inşa edilirken 1960-1964 arasında 351 ilkokul inşa edilerek fevkâlade bir ilerleme sağlandı¹⁰⁶. 1966'da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilen tiplere uygun köy ilkokul sayısı 643'e çıkarıldı. Buna karşın eski tip okulları bulunan köy sayısı 112'idi. 71 köy okulu esaslı onarıma ihtiyaç duyarken hiç okulu olmayan köy sayısı 86'idi¹⁰⁷. Okulsuz köylerde okul çağına gelmiş çocuklar için nüfusu kalabalık köylerde okul inşa ettirilmesi prensip olarak kabul edildi¹⁰⁸.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 1964 yılı programında Adana'da ilkokul yapımı ve donatımı için 3.100.000 lira bütçe öngörüldü. İnşa edilecek ilkokulların dersane toplamı 88'idi. Vatandaşların da katkısıyla 9'u merkezde, 85'i köylerde olmak üzere toplam 186 dersanelik 94 ilkokul hizmete açıldı. Program fazlası olarak Karataş ilçesinin Havutlu Bucağı, Çavuşlu ve İnnaplı, Yumurtalık'a bağlı Dokuztekneler ve Kozan'a bağlı Gaziköy köylerinde de ilkokul inşasına başlandı. Böylece 1964 yılı içerisinde Adana'da yapılan ilkokulların dersane toplamı 200'ün üstüne çıktı¹⁰⁹.

¹⁰³ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.122.

¹⁰⁴ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1960-1961**, Yayın No:465, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1965, s.3; DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1967-1972**, Yayın No:818, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1977, s.5; DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim, 1979-1980**, Yayın No:961, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1981, s.1; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.122.

¹⁰⁵ Yaktı, **Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)**, s.415-416.

¹⁰⁶ **Yeni Adana**, 24 Ağustos 1964, Sayı:11889.

¹⁰⁷ **BCA**, 030.01.00.00.115.728.9.2.

¹⁰⁸ Nüfuslarına göre okul inşası için sıraya alınmış olan okulsuz köylerden 1960 programına 1955 nüfus sayımına göre nüfusu en çok olan Şeyhmurat Köyü, 367 nüfuslu Tabaklar ve 346 nüfuslu Tuzkuyusu köylerinin de aynı yıl programına alınması kararlaştırıldı. **BCA**, 030.01.00.00.118.747.1.9.

¹⁰⁹ **BCA**, 030.01.0.0.114.722.5; **Yeni Adana**, 28 Şubat 1964, Sayı:11743.

1965'te ise ilkokul inşaatlarına 19.768.000 lira yatırım yapılması kararlaştırıldı. Plana göre yatırımlar üç aşamada gerçekleşecekti. Birinci aşamada 7'si il ve ilçe merkezlerinde olmak üzere 63 ilkokul binası, 7.564.201 lira yatırımla inşa edilecek, ikinci aşamada 82 köyde bulunan 136 dershanelik ilkokul binasının 7.885.000 liraya onarılması takip edecekti. Ayrıca bu kapsamda 131 öğretmen lojmanı inşaatı da bulunuyordu. Üçüncü aşama çalışmalarında ise 46 köyde 46 dershanelik okul ve 46 öğretmen lojmanı, 2.990.000 lirayla tamamlanacaktı. Bu suretle 1965-1966 öğrenim yılında Adana'nın bütün köyleri ilkokula kavuşmuş olacaktı¹¹⁰.

1965 yılı içinde inşasına başlanılan 7 şehir ve 60 köy okulu olmak üzere 67 ilkokuldan 1 şehir, 33 köy ilkokulu olmak üzere 34 ilkokul hizmete açıldı. İnşasına başlanılan 208 öğretmen evinden ise 68'inin inşası tamamlanarak köy öğretmenlerinin hizmetine açıldı. Geriye kalan 6 şehir, 33 köy okulunun inşasının bitirilmesine hız verildi. Nüfusu 250 ve daha yukarı olan bütün köylerde okul açıldığı yetkililer tarafından bildirildi. Böylelikle planlama esaslarına göre okulsuz köy kalmamış, 10 yıllık planın amaçları 6 yıl önce tahakkuk ettirilmiş oldu.

Nüfusu 250'den aşağı olan 50 köy 1966 yılında okula kavuşturulmak üzere programa alındı. İl genelinde 827 ilkokulda 132.618 öğrenci öğrenim görüyordu. Ayrıca Cumhuriyet, Beşocak ortaokulları ile Kozan Özel Lisesi resmi lise olduğundan üç yeni orta öğretim okulu açılmış oldu. Bunlarla beraber 6'sı özel, 40'ı resmi olmak üzere toplam 46 orta dereceli okul hizmet veriyordu¹¹¹. Bu dönemde Adana'nın her dalda kalifiye işçi, yönetici ve uzman ihtiyacını karşılamak amacıyla teknik program uygulayan Tekniker Okulu açıldı¹¹².

MEB dışında 1910 yılında kurulmuş olan Bölge Ziraat Okulu, diğeri Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı 1965 yılında kurulan Ana Sağlık Koleji Adana'da eğitime katkı sunuyordu. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak öğrenimde güçlük çeken çocukları eğiterek topluma faydalı olmaları amacıyla 1961 yılında merkezde Rehberlik ve Araştırma Merkezi açıldı. Yine 1961 yılında ilkokul çağında

¹¹⁰ **Yeni Adana**, 16 Ocak 1965, Sayı:12014.

¹¹¹ **Yeni Adana**, 30 Ekim 1965, Sayı: 12255.

¹¹² **Adana 1967 İl Yıllığı**, s.119.

beslenmeye muhtaç öğrenciler için Beslenme Eğitimi Bürosu açıldı. Bu büro öğrencilere gıda olarak süttozu, un ve yağ dağıtıyordu¹¹³.

Adana'da kadrolu öğretmen sayısı ihtiyacı karşılayamadığından her dönem vekil öğretmenlerin görevlendirilmesi yoluna gidilmişti. 1961-62 ders yılında tayin edilen 200 yedek subay öğretmen için vilayet merkezinde 20 günlük mesleğe hazırlık kursu açıldı. Kursun bitiminde yedek subay öğretmenler köy okullarında göreve başladı¹¹⁴.

1960'da öğretmen sayısı 1.740 iken (1.198'i erkek, 542'si kadın) 1970'de 4.349'a, 1980'de 6.554'e çıkarıldı. 1972-1978 yılları arasında öğretmen sayısı % 35 civarında arttı. Bu sürede şehir okullarındaki öğretmen sayısı köylerdeki orana daha fazla artarken 1970'lerin sonunda şehir ve köy ilkokullarındaki öğretmen sayıları eşitlendi¹¹⁵.

1960'lı yılların sonunda ilkokul öğrencilerinin sayısı 160.536 (90.139'u erkek, 70.397'si kız) idi. 1970'li yılların sonunda bu sayı 205.148'e (108.512'si erkek, 96.636'sı kız) ulaştı. 1970'li yıllarda köy okullarında erkek öğrenci sayısında azalma görülürken kız öğrenci sayısı arttı¹¹⁶.

Eğitimle ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında ortaya şu tablo çıkmaktadır; II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda eğitim alanında görülen sorunların yatırımlar sonucunda giderildiği görülmektedir. Bu bağlamda ilkokul sayısının arttığı fakat artan nüfusa karşılık zamanla okul sayısının az geldiği tespit edilmektedir. Okul sayısının artmasıyla okullaşma oranı ve okuma-yazma oranının yükseldiği anlaşılmaktadır. Eldeki veriler bunu destekler niteliktedir. Ayrıca kalkınma planlarında eğitim alanlarına büyük miktarlarda ödenek ayrıldığı gözlenmektedir. Vilayette şehir okullarının yanı sıra köy okullarının yapılmasına önem verilmesi dikkati çeken ayrı bir husustur. Gelişen sanayi ve ticaret sonucunda vilayette okul sayısı ile birlikte çeşidinin de arttığı görülmektedir.

¹¹³ Adana 1967 İl Yıllığı, s.124.

¹¹⁴ Akşam Postası, 2 Eylül 1961, Yıl:1, Sayı: 116; BCA, 30-1-0-0-114-722-5-2.

¹¹⁵ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1960-1961, s.3; DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1967-1972, s.5; DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim, 1979-1980, s.1; Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.122.

¹¹⁶ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1967-1972, s.5; DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim, 1979-1980, s.1; Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.122.

Resmi okulların yanında özel okullar da hizmet veriyordu. Genellikle ilkokul-ortaokul veya ortaokul-lise şeklinde eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü gözlenmektedir. Bu okulların velilerin ilgisi veya okul sahiplerinin mali durumları neticesinde zaman zaman açılıp kapandığı görülmektedir. Ortaokul ve lise düzeyinde eğitim veren mesleki teknik eğitim okulları da mevcuttu. Bu okullarda tarım ve tarıma dayalı sanayileşmede görülen ilerlemelere bağlı olarak ortaokul düzeyinde İmam Hatip Ortaokulu, Kız Sanat Ortaokulu ve Öğretmen Okulu gibi okulların açıldığı tespit edilmektedir. Lise düzeyinde ise Yapı-Sanat Enstitüsü, Sanat Enstitüsü ve Ticaret Lisesi gibi birçok bölümün açıldığı görülmektedir. Örgün eğitim yanı sıra yaygın eğitimde okuma çağında olup ilkokulu bitirdikten sonra okula devam etmeyen kişilerle birlikte yetişkinler için mesleki ve teknik yaygın eğitim kursları açıldı. Kursların daha çok giyim, nakış, el sanatları, beslenme, çocuk gelişimi, çıraklık, kuran kursu, yöneticilik gibi alanlarda verildiği görülmektedir.

1.2.3. İlköğretim

1.2.3.1. Anaokul

Adana'da 1960'da Eğitim Yuvası adında bir özel anaokulu vardı. Okul, "Filiz", "Gonca" ve "Gül" isimlerini taşıyan üç sınıfıyla hizmet veriyordu. Filiz sınıfında 4, Gonca sınıfında 10 ve Gül sınıfında 15, toplamda 29 öğrenci 2 kadrolu öğretmen gözetiminde eğitim alıyordu¹¹⁷.

1970'e kadar öğretmen, sınıf ve öğrenci sayılarında inişli çıkışlı bir seyir söz konusuydu. Adana'nın nüfusu sürekli artarken öğrenci sayısındaki değişiklik ailelerin okul öncesi eğitime verdiği değer ve mali durumla ilişkilendirilebilir.

1971'de Adana'da özel anaokulu sayısı 2'ye çıktı. İki okulda 4 öğretmen görev yapıyorken 46 öğrenci bulunuyordu¹¹⁸. Ertesi yıl öğrenci sayısının artmasına bağlı

¹¹⁷ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1961-1965**, Yayın No:530, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1967, s.473.; DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1960-1961**, s.402.

¹¹⁸ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1967-1972**, s.455.

olarak öğretmen sayısı 5'e çıkarıldı¹¹⁹. 1976'da özel anaokul sayısı 1'e düştü. 30 öğrenciye karşılık 2 kadın öğretmen bulunuyordu¹²⁰.

1967'de Adana'da 1 tane resmi anaokulu vardı. Okulda 113 öğrenciye karşılık 9 öğretmen görev yapıyordu. 1968'de resmi anaokulu sayısı 2'ye çıkarıldı. 9 öğretmene karşılık öğrenci sayısı artarak 141'e ulaştı. 1970'de anaokullarında 2'si idareci olmak üzere toplamda 10 öğretmen görev yapmaya başladı. Öğrenci mevcudu da 169'a yükseldi¹²¹. 1972'de öğrenci sayısı ilk defa 300'ü geçerek 338'e ulaştı¹²². 1974'te resmi anaokul sayısı 3'e çıktı. Okulların şube sayısı 16 idi. 394 öğrenciye karşılık 18 kadın öğretmen görev yapıyordu¹²³. 1977'de öğretmen sayısı 21'e yükseldi¹²⁴. 1979'da 3 resmi anaokulunda öğrenim gören öğrencilerin sayısı 243 (146'sı erkek, 97'si kız) ve öğretmen sayısı ise 16'ya geriledi¹²⁵.

1.2.3.2. İlkokullar

1.2.3.2.1. Resmi İlkokullar

1960'da Adana vilayeti genelinde toplam 550 ilkokul vardı. Bunların 478'i köylerdeydi. Toplam öğrenci sayısı 91.756 (58.869'u erkek, 32.887'si kız) olup bunların 43.467'si şehirde, 48.289'u köylerde öğrenim görüyordu¹²⁶. Okullarda 1.198 erkek, 542 kadın olmak üzere 1.740 öğretmen görev yapıyordu.

1965'te ilkokul sayısı 226'lık artışla 776'ya (91'i şehir 685'i köy) çıktı. İlkokula giden öğrenci sayısı 128.519 idi (77.200 erkek, 51.319 kız). Öğrencilerin 59.125'i şehirde, 69.394'ü köy okullarında öğrenim görüyordu. Okullarda görev yapan öğretmenlerin sayısı 2.805 idi. Kadın öğretmenlerin sayısı 1960 yılına göre yaklaşık

¹¹⁹ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, 1972-1974, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1974, s.147.

¹²⁰ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1976-1977, Yayın No:868, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1979, s.61.

¹²¹ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1967-1972, s.455.

¹²² DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, 1972-1974, s.147.

¹²³ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1974-1975, Yayın No:812, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1977, s.127.

¹²⁴ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, ilköğretim, 1977-1978, s.55.

¹²⁵ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, ilköğretim, 1979-1980, s.86.

¹²⁶ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1960-1961, s.3,114-115.

iki kat artış gösterdi¹²⁷. Vilayet genelinde var olan bir yatılı bölge ilkokulunda ise toplam 463 öğrenci mevcuttu¹²⁸.

1970’de faaliyette olan 934 okuldan 109’u şehirde 825’i köyde bulunuyordu. Vilayet genelinde 161.536 öğrenci ilkokula gitmekteydi. Bunların 77.233’ü şehirde, 84.303’ü köylerde öğrenim görmekteydi. 1960 yılında köy ve şehir okullarında okuyan öğrencilerin farkı 10.269 iken bu fark 1970 yılında 7.070’e düşerek kapanmaya başladı. Bu da şehirleşmenin doğal bir sonucu kabul edilebilir. Vilayet genelinde 1.937’si şehirde, 2.412’si köy okullarında olmak üzere 4.349 öğretmen görev yapmaktaydı¹²⁹.

1975’te ilkokul sayısı ilk defa 1.000’i geçerek 1.027’ye ulaştı. Öğrenci sayısı ise 189.159 olarak gerçekleşti. Şehirdeki okullarda öğrenim gören öğrencilerin sayısı 100.190’ı geçerken köy okullarında ise 88.969’a geriledi. Vilayet genelinde görev yapan 5.771 öğretmenin 2.699’u şehirlerde, 3.072’si ise köy okullarında görev yapıyordu¹³⁰.

1979’da ilkokul sayısı artmaya devam 1.072’ye yükseldi. Öğrenim gören öğrencilerin toplam sayısı 205.148 idi. Bunların 119.331’i şehir, 85.817’si köy

¹²⁷ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1965-1967**, s.50-51.

¹²⁸ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1965-1967**, s.208-212.; Okullar öğretim şekline göre değerlendirildiğinde şehirdeki okulların 11’i Normal öğretim, 80’i ikili öğretimdir. Köydeki okulların ise 573’ü normal öğretim, 112’si ikili öğretimdir. Derslik sayısına göre şehirdeki okulların 1’i 2 dershaneli, 1’i 3 dershaneli, 89’u 5 ve üzeri dershanelidir. Köydeki okulların 267’si 1 dershaneli, 293’ü 2 dershaneli, 66’sı 3 dershaneli, 20’si 4 dershaneli, 39’u 5 ve üzeri dershanelidir. Öğretmen sayısına göre şehirdeki okulların 1’i 4 öğretmenli, 1’i 5 öğretmenli, 1’i 6 öğretmenli, 8’i 7 öğretmenli, 80’i 8 ve üzeri öğretmenlidir. Köydeki okulların ise 268’i 1 öğretmenli, 256’sı 2 öğretmenli, 83’ü 3 öğretmenli, 33’ü 4 öğretmenli, 20’si 5 öğretmenli, 11’i 6 öğretmenli, 1’i 7 öğretmenli, 13’ü 8 ve üzeri öğretmenlidir, DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1965-1967**, s.2-3.

¹²⁹ Öğretim şekline sınıflandırıldığında şehirdeki okulların 11’i normal öğretim, 98’i 2’li öğretimdir. Köydeki okulların 432’si normal öğretim, 393’ü 2’li öğretimdir. Derslik sayısına göre şehirdeki okulların 2’si 1 dershaneli, 1’i 2 dershaneli, 3’ü 3 dershaneli, 1’i 4 dershaneli, 11’i 5 dershaneli, 91’i 6 ve üzeri dershanelidir. Köydeki okulların ise 340’ı 1 dershaneli, 320’si 2 dershaneli, 82’si 3 dershaneli, 17’si 4 dershaneli, 33’ü 5 dershaneli, 33’ü 6 ve üzeri dershanelidir. Okullar öğretmen sayısına göre sınıflandırıldığında şehirdeki okulların 2’si 1 öğretmenli, 1’i 2 öğretmenli, 1’i 5 öğretmenli, 1’i 6 öğretmenli, 2’si 7 öğretmenli, 102’si 8 ve üzeri öğretmenlidir. Köydeki okulların ise 207’si 1 öğretmenli, 281’i 2 öğretmenli, 109’u 3 öğretmenli, 94’ü 4 öğretmenli, 55’i 5 öğretmenli, 30’u 6 öğretmenli, 12’si 7 öğretmenli, 37’si 8 ve üzeri öğretmenlidir. DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1967-1972**, s.5, 250-251, 412.

¹³⁰ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, ilköğretim, 1978-1979**, s.2

okullarında öğrenim görüyordu. Vilayet genelinde öğretmen sayısı 6.554'tü. Bunların 3.405'i şehir, 3.149'u köy okullarında çalışıyordu¹³¹.

Tablo 1.7: 1960-1980 Arasında Resmi İlkokullara İlişkin Veriler

Yıllar	Okulun Yeri	OkulS ayısı	Öğretmen Sayısı		Öğrenci Sayısı		Diploma Alanlar	
			E	K	E	K	E	K
1960-61	Şehirde	72	438	453	25.067	18.400	2.879	1.964
	Köyde	478	760	89	33.802	14.487	3.699	1.170
1961-62	Şehirde	78	467	508	27.031	20.329	2.919	2.055
	Köyde	539	905	150	37.746	17.692	4.069	1.196
1962-63	Şehirde	82	481	587	29.306	22.598	3.383	2.521
	Köyde	588	971	207	41.084	20.440	4.681	1.594
1963-64	Şehirde	85	449	640	29.500	23.508	3.779	2.752
	Köyde	613	998	247	42.736	21.924	5.403	1.882
1964-65	Şehirde	89	522	706	31.815	25.392	3.819	2.854
	Köyde	668	1.017	327	44.260	24.235	6.131	2.442
1965-66	Şehirde	91	568	764	32.823	26.302	4.422	3.231
	Köyde	685	1.068	405	44.377	25.017	6.628	3.083
1966-67	Şehirde	96	588	824	34.768	28.068	4.709	3.643
	Köyde	725	1.165	515	46.826	27.619	7.158	3.177
1967-68	Şehirde	105	635	940	37.409	30.243	5.080	3.744
	Köyde	750	1.228	578	47.430	29.249	6.641	3.172
1968-69	Şehirde	108	660	1.070	39.219	32.175	5.457	4.334
	Köyde	793	1.398	763	49.344	32.324	7.507	3.894
1969-70	Şehirde	109	727	1.125	40.303	33.471	6.242	4.945
	Köyde	823	1.479	882	50.051	34.375	7.856	4.594
1970-71	Şehirde	109	737	1.200	41.915	35.318	6.336	5.053
	Köyde	825	1.449	963	48.224	35.079	8.193	4.750
1971-72	Şehirde	113	766	1.297	44.062	37.323	6.691	5.467
	Köyde	838	1.584	905	48.718	36.412	7.593	4.708
1972-73	Şehirde	114	797	1.376	48.032	41.348	6.692	5.602
	Köyde	845	1.654	856	49.086	38.672	6.845	4.534
1973-74	Şehirde	115	802	1.463	50.109	44.043	7.377	6.055
	Köyde	851	1.645	891	48.978	40.041	8.178	5.805
1974-75	Şehirde	121	927	1.688	53.498	46.115	8.115	6.524
	Köyde	875	2.086	911	48.598	40.838	8.321	6.212
1975-76	Şehirde	124	985	1.714	53.397	46.793	8.947	7.612
	Köyde	903	2.079	993	47.867	41.102	8.647	6.741
1976-77	Şehirde	128	1.040	1.851	57.276	50.448	9.624	8.344
	Köyde	911	2.081	1.014	47.747	41.249	8.726	7.068
1977-78	Şehirde	133	1.150	1.962	60.074	52.502	9.362	8.276
	Köyde	916	2.033	1.058	46.149	40.979	7.624	6.499
1978-79	Şehirde	135	1.185	2.002	61.766	54.463	9.449	8.314
	Köyde	921	1.993	1.182	45.914	40.836	8.232	6.901
1979-80	Şehirde	136	1.270	2.135	63.020	56.311	10.402	9.048
	Köyde	936	1.964	1.185	45.492	40.325	10.408	8.897

¹³¹ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim, 1979-1980, s.1.

1.2.3.2.2. Özel İlkokullar

1961-1965 yılları arasında Adana’da “Sarsar” adında bir özel ilkokul vardı. Okul normal öğretim veriyordu. 1961’de 4 dershaneli ve 2 öğretmenli olan okulda 24 erkek, 9 kız olmak üzere toplam 33 öğrenci eğitim görüyordu. 1962’de öğretmen sayısı 7’ye, öğrenci sayısı 110’a ulaştı. 1964’te dershane sayısı ise 5’e öğrenci sayısı 124’e yükseldi¹³². 1967’de öğrenim gören öğrenci sayısı 492’ye çıkarıldı ki bu 5 yıllık periyoda göre oldukça mühim bir gelişmedir. Görev yapan öğretmen sayısı da 28’e yükseldi¹³³.

Adana Hastaş Koleji 4 Temmuz 1969’da Eskişehir Yeni Kolejler Anonim Ortaklığına devredildi. Seyhan Işık Koleji de 1968-69 öğrenim yılı sonunda kapandı¹³⁴.

1972’de Adana’da 3 olan özel ilkokul 1973’te 1’e düştü. Öğrenci sayısı 1972’de 414 iken 1973’te 205’e indi. 1972’de 21 öğretmen varken 1973’te bu sayı 13’e geriledi¹³⁵.

1974’te öğrenci sayısında nisbi bir artış sağlandı ve 222’ye yükseldi. 1975’te ise hızla 77’ye düştü. Görev yapan öğretmen sayısı ise 1974’te 11’e, 1975’te 5’e indi¹³⁶.

Özel ilkokulların sayısında görülen değişim okullara duyulan ilgi ve ekonomik durumla açıklanabilir. Öğrenci sayısının azalmasıyla alakalı olarak öğretmen sayısında da düşüşler meydana gelmiştir.

1.2.3.2.3. Halk Dershaneleri

Vatandaşların yeni rejimin değerleri doğrultusunda yetiştirilmeleri amacıyla 1926 yılında Maarif Teşkilâtı’na Dair Kanun çıkarıldı. Kanunun 6. maddesine göre ilköğretim çağı geçmiş ve hiç öğrenim görmemiş kişileri işe alan kuruluşlar bu kişilere ilköğretim vermekle zorunlu tutuldu. Bu amaçla Maarif Vekâleti “Halk

¹³² DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1961-1965, s.32-33, 374.

¹³³ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1967-1972, s.241.

¹³⁴ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1967-1972, s.241.

¹³⁵ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, 1972-1974, s.13.

¹³⁶ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1974-1975, s.46; DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1978-1979, s.32.

Terbiyesi Şubesi”ni kurdu¹³⁷. Şubenin çalışmaları sonucunda 1927’de hazırlanan “Halk Dershane ve Konferansları Talimatnamesi” çıkarıldı. 1928’de yeni harflerin kabulü üzerine Halk Dershaneleri Millet Mektepleri şekline dönüştürüldü¹³⁸. 1929 yılından itibaren tüm yurttan sabit ve seyyar olmak üzere A ve B dersaneleri adıyla açıldı. Okul olan yerlerde sabit, olmayan yerlerde seyyar olarak faaliyete geçildi. 16-45 yaş arasındaki kişilerin gitmekle zorunlu olduğu mekteplerin A dershanesine; okuma-yazma bilmeyenlerle eski harflerle okuma yazma bilenlerin gideceği, B dershanelerine ise; A dershanesini bitirmiş okuma yazmayı öğrenmiş kişilerin giderek vatandaşlıkla ilgili gerekli bilgileri alacağı belirtildi¹³⁹.

Millet Mektepleri Talimatnamesinin 2. maddesine dayanılarak Halk Okuma Odaları açıldı. Bu doğrultuda Adana’nın merkezi dâhil birçok ilçesinde okuma odaları açıldı. Halk odalarını cumhuriyet döneminin en kapsamlı eğitim ve kültür projesi olan halkevlerinin açılması izledi¹⁴⁰. Halkevleri ise Halk Dershaneleri ve Kursları Kolu olarak faaliyet yürüttü¹⁴¹. Halkevlerinin yürüttüğü etkinlikler 1933 yılında İlköğretim Genel Müdürlüğü’ne devredildi. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1953 yılında okuma-yazma, basit yurttaşlık bilgisi öğretilmesi amacıyla halk sınıfları açıldı. 1960 yılında Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü’nün kurulmasıyla halk eğitimi etkinlikleri düzenli bir yapıya kavuşturuldu¹⁴².

1960 yılında nüfusun % 40.1’i okuma-yazma bilmiyordu. Toplumsal kalkınma, sosyal, ekonomik, kültürel ve tarım alanlarında halkın sıkı bir eğitimden geçmesiyle mümkündü. Bu amaçla okuma-yazma bilmeyen vatandaşların okuryazar olması için Halk Dershanelerinde açılan kurslara gitmesine karar verildi¹⁴³.

1960’da A ve B adında iki halk dershanesi vardı. A dershanesinin sayısı 68 (35’i şehirde, 33’ü köylerde), B dershanesi ise 8 (2’si şehirde, 6’sı köylerde)’di. Halk dershanelerinde 74 öğretmen görev yapıyordu. A dershanesinin 1.525 öğrencisi

¹³⁷ Çanak, **Tarihi, Siyasi, Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.316-317.

¹³⁸ Halk dershanelerinin amacı; çeşitli nedenlerle hiç okuyamamış, geri kalmış ve istediği tahsili yapamamış kişileri hayati ve medeni bilgilerle donatmak, milli kültür ve ülküyü takviye etmek olarak belirtildi. Güray Kırpık v.d., **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Otorite Yayınları, 2012, s.287-290.

¹³⁹ Çanak, **Tarihi, Siyasi, Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.317-318.

¹⁴⁰ Kırpık v.d., **Türk Eğitim Tarihi**, s.287-290.

¹⁴¹ Anıl Çeçen, **Halkevleri**, Ankara, Gündoğan Yayınları, s.158.

¹⁴² Adil Türkoğlu, Sanem Uça, “Türkiye’de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Dergisi**, 2 (Aralık 2011) s.54.

¹⁴³ **Adana 1967 İl Yıllığı**, s.126-127.

varken B dershanesinin öğrenci sayısı 389'du. A dershanesine gidenlerden 842 erkek okuma-yazmayı öğrenerek başarılı olurken kadınlarda 306 kişi başarılı oldu. B dershanesine gidenlerden 292 erkek başarılı olurken kızların 9'u başarı sağladı¹⁴⁴.

1961'de derslik, öğretmen ve öğrenci sayılarında büyük artış yaşandı. A dersliğinin sayısı 91'e yükselirken, B dersliğinin sayısı da 12'yi buldu. Öğretmen sayısı da bir önceki yıla göre artarak 103'e çıktı. A dershanesinde 2.869, B dershanesinde 320 öğrenci vardı. A dershanesinden 1.667, B dershanesinden 210 öğrenci başarılı başarılı oldu.

1962'de derslik sayısı A, B ve C olmak üzere üçe çıktı. A dersliğinin sayısı 92, B dersliğinin sayısı 11, C dersliğinin sayısı 17'ydi. Derslik sayısının üç olmasıyla artması beklenen öğretmen sayısı 102 idi. A dershanesinde 2.551, B dershanesinde 335, C dershanesinde 693 öğrenci eğitim görüyordu. Başarı oranı bu yıl çok yüksekti. A dershanesinde 1.888, B dershanesinde 279, C dershanesinde 606 öğrenci başarılı oldu.

1963'te bir önceki yıla göre A dersliğinin sayısı 75'e düşerken, B dersliğinin sayısı 31'e çıktı. Öğretmen sayısı 108'e yükseldi. A dershanesinin derslik sayısına bağlı olarak öğrenci sayısında da azalma yaşandı. B dershanesinde ise öğrenci sayısı önceki yıla göre yaklaşık iki kat arttı¹⁴⁵.

1965 yılında il merkezi, ilçe ve köylerde 58, 1966 yılında 33 Halk Dershanesi açıldı. 1 Kasım 1967'de ise Toros ilkokulunda, merkeze bağlı Akkuyu, Belören, Çirişgediği; Kozan'a bağlı Kıbrıslı, Oruçlu, Zerdali, Dağlıca, Akçalıuşağı, Tepecikören, Tekelli; Feke'ye bağlı Kayadibi, Gürmüze, Konakkuran, Koçyazı; Kadirli'ye bağlı Azaplı, Gafarlı, Heyikli, Akdam, Aşağıkarakütük; Ceyhan'a bağlı Tumlu, Faydalı, Doruk, Sarıgeçili köylerinde birer Halk Dersanesi açılarak hizmete girdi. Ayrıca okullar dışında fabrikalarda da 11 tane Halk Dersanesi açıldı¹⁴⁶.

1965 ve sonraki yıllarda A ve B derslikleri değişmedi. Dersliklerin, öğretmenlerin ve öğrencilerin sayısı inişli çıkışlı bir seyir izlese de okuma-yazma oranında artış meydana gelmiştir.

¹⁴⁴ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1960-1961, s.410-411.

¹⁴⁵ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1961-1965, s.487.

¹⁴⁶ Adana 1967 İl Yıllığı, s.128-129.

1.2.3.2.4. Yetiştirme Yurdu

1957’de kurulması kararlaştırılan Yetiştirme Yurtları, beden, ruh ve ahlâk gelişmeleri tehlikede olup anne ve babasız, anne ve babası belli olmayan, anne ve babası tarafından terkedilen, anne ve babası tarafından ihmal edilip dilenciliğe, alkol veya uyuşturucu madde kullanmaya maruz bırakılan 7-18 yaşlarındaki çocukların bakılıp yetiştirilmesinden sorumlu olan kurumlardı¹⁴⁷.

Aynı yıl Adana’da açılan Yetiştirme Yurdu, okuma yazma öğretiminin yanı sıra çocuklara hayatta başarılı olmaları amacıyla marangozculuk, möblecilik, ayakkabıcılık ve terziilik gibi sanatlarda eğitim veriyordu¹⁴⁸.

1965’te yetiştirme yurdunda 146 çocuk ve 7 kadrolu öğretmen bulunuyordu. Yurtta kalan çocukların 89’u ilkokula, 2’si ortaokula, 1’i Sanat Enstitüsü’ne, 1’i Yapı Enstitüsü’ne, 3’ü diğer okullara gidiyordu.

1966’da yurda 208 çocuk kabul edilirken 86 çocuk da sırada bekliyordu. Öğretmenlerin sayısı ise 8’e yükseldi. Yıl içerisinde yurttan 69’u iş ve sanatta yetişerek meslek sahibi oldu. 20’si orta ve yüksek öğrenimini bitirdi. İş ve sanatta yetişmeden reşit olup ayrılanlar ise 22’ydi¹⁴⁹.

1.2.3.2.5. Yatılı Bölge Okulu

1961 tarihli 222 sayılı kanuna göre kurulan bu okullar çeşitli sebeplerle ilkokulu bulunmayan ve birbirine yakın birkaç köyün bulunduğu veya evleri, ev grupları dağınık olan köylere yakın yerlerde açılan beş yıllık yatılı okullardı¹⁵⁰.

1967’de bir tane yatılı bölge okulu bulunuyordu. Okulda 529 öğrenci varken 17 öğretmen görev yapıyordu. 1970’de ise okul sayısı değişmezken öğrenci sayısı 504’e, öğretmen sayısı 16’ya geriledi. 1974’te görev yapan 19 öğretmen vardı. Okulun şube sayısı 16, öğrenci sayısı ise 482’ydi¹⁵¹.

¹⁴⁷ “Korunmaya muhtaç çocuklar hakkında Kanun”, **Resmi Gazete**, 24 Mayıs 1957, Sayı:9615.

¹⁴⁸ **Adana 1967 il Yılı**, s.123.

¹⁴⁹ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1965-1967**, s.292, 297.

¹⁵⁰ “İlköğretim ve Eğitim Kanunu”, **Resmi Gazete**, 12 Ocak 1961, Sayı:10705.

¹⁵¹ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1974-1975**, s.130, Bu bilgiler köy okulları ile ilgili verilen bilgiler içinde de geçmiştir.

1976'da okulun şube sayısı 13'e düştü. Sonraki yıllarda öğrenci ve öğretmen sayısında da yıllara göre değişiklik yaşandı¹⁵². 1978 yılında öğretmen, en az öğrenci sayısı itibariyle en az sayılara ulaşılsa da 1979 yılı itibariyle öğretmen sayısı 17, öğrenci sayısı 439'a çıktı¹⁵³.

1.2.3.2.6. Sağır-lar İlkokulu

Türkiye'de Sağır-dilsiz ve kör çocukların yetiştirilmesi ve bunlara ilkokul seviyesinde bilgileri özel şekilde aktaran okullardır. Adana'da Sağır-lar İlkokulu, Yetiştirme Yurdu bünyesinde 1962 yılında faaliyete geçti. Bu okulda öğrenciler, hazırlık 1, hazırlık 2 dâhil olmak üzere 8 yıl eğitim alıyordu. Ayrıca öğrenciler okulda gündüz, yatılı paralı ya da yatılı parasız olarak öğrenim görüyordu¹⁵⁴.

1967 yılında öğrenci sayısı 254'idi. Okulda 14'ü kadın 21 öğretmen görev yapıyordu. 1970'de öğrenci sayısı 242'ye, öğretmen sayısı ise 18'e düştü¹⁵⁵. 1965-1980 yılları arasında öğrenim gören öğrenciler cinsiyet itibariyle değerlendirildiğinde erkeklerin kızların sayısının iki katı kadar olduğu görülecektir.

1.2.4. Ortaöğretim

1.2.4.1. Ortaokullar

İlkokula dayalı eğitim süresi 3 yıl olan okullardı. Müstakil olarak faaliyet gösterdikleri gibi liselere bağlı olarak da açılıyordu. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yabancı dilde öğretim yapan okullar da açıldı.

İlkokulu bitirmiş çocukların küçük yaşta meslek seçimiyle ilgili karşılaştığı sorunları ortadan kaldırmak amacıyla 1953-54 öğretim yılında açılan ortaokullar, 1959-60 öğretim yılından itibaren müfredat değişimiyle birlikte Erkek Orta Sanat Ortaokulu adını aldı¹⁵⁶.

¹⁵² DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1976-1977, s.63.

¹⁵³ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, ilköğretim, 1978-1979, s.120; DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, ilköğretim, 1979-1980, s.82.

¹⁵⁴ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1965-1967, s.308.

¹⁵⁵ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1967-1972, s.458, 462.

¹⁵⁶ DİE, Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973), DİE, Yayın No:691, Ankara 1973, s.10.

Adana’da ortaöğretimle ilgili okullar sayı ve çeşitlilik bakımından fazlaydı. Nüfusun artışı, sanayi, ticaret ve sosyal yönden bölgenin merkezi durumunda olması ortaöğretim okul ve öğrenci sayısının da hızla artmasına neden oldu. Adana’da ziraat, ticaret ve sanayi alanında görülen gelişme okullarda büro yönetimine yardımcı olması için Sekreterlik Okulu gibi yeni bölümlerin açılmasını zorunlu kıldı¹⁵⁷.

Adana’da ortaokul sayısı 1960’ların ortalarında 25 iken, 1977’de 73’e yükseldi. Bunlar arasında 1 Akşam ortaokulu, 1 Anadolu lisesi orta bölümü ve 6 özel ortaokul hizmet veriyordu¹⁵⁸. 1960’lı yıllarda merkez kazada bulunan resmi ortaokulların isimleri şu şekildeydi; Atatürk, Hürriyet, İstiklâl, Milli Mensucat, Tepebağ, Karşıyaka-Yavuzlar, Vehbi Necip Savaşan idi.

Atatürk ortaokulu; 1960 yılında 812 öğrenci, 13 öğretmen bulunuyordu. 1962’de öğrenci sayısı 582’ye düşerken öğretmen sayısı 24’e çıktı. 1964’te öğrenci sayısı 556, öğretmen sayısı 28 idi.

Hürriyet Ortaokulu; 1962 yılında 198 olan öğrenci sayısı 1964’te 412’ye ulaştı. 1962’de 15 olan öğretmen sayısı, 1964’te 34’e yükseldi.

İstiklâl Ortaokulu; 1960 yılında 1.210 öğrenci, 40 öğretmen görev yapıyordu. 1962’de öğrenci sayısı 1.321’e öğretmen sayısı 46’ya çıktı. 1964’te ise öğrenci sayısı 1.452’ye çıkarken öğretmen sayısı 40’a düştü.

Milli Mensucat; 1961 yılında 263 olan öğrenci sayısı 1964’te 552’ye yükseldi. Öğretmen sayısı 1961’de 1 iken 1964’te 17’ye çıktı.

Tepebağ; 1960 yılında 1.574 öğrenci, 25 öğretmen bulunuyordu. 1964’te öğrenci sayısı 1.250’ye düşerken öğretmen sayısı 48’e çıktı.

Karşıyaka Ortaokulu; 1960 yılında öğrenci sayısı 517, öğretmen sayısı 28 idi. 1964’te öğrenci sayısı 533’e, öğretmen sayısı 30’a çıktı.

Vehbi Necip Savaşan; 1961 yılında 235 olan öğrenci sayısı 1964’te 491’e yükseldi. 1961’de öğretmen sayısı 2 iken 1964’te 21 idi.

¹⁵⁷ Adana 1967 İl Yıllığı, s.119.

¹⁵⁸ Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.123; Adana 1967 İl Yıllığı, s.122.

1960'lı yıllarda ilçelerde faaliyette bulunan ortaokullar; Bahçe, Düziçi, Feke, Kadirli, Karaisalı, Karataş, Kozan, Osmaniye, Pozantı, Saimbeyli, Yumurtalık ve Tufanbeyli idi.

Bahçe Ortaokulu; 1960 yılında 161 öğrencisi, 9 öğretmeni vardı. 1965'te öğrenci 209'a, 1969'da ise 958'e çıktı. 1965'te öğretmen sayısı 13'e, 1969'da ise 22'ye ulaştı.

Düziçi Ortaokulu; 1964'te 223 öğrenci, 17 öğretmen vardı. 1966'da öğrenci 483'e çıkarken öğretmen 8'e düştü.

Feke Ortaokulu; 1960'da 73 öğrenci, 7 öğretmen bulunuyordu. 1965'te öğrenci 170'e, 1969'da 188'e çıktı. Öğretmen ise 1969'da 6'ya düştü.

Kadirli Ortaokulu; 1960'da 1.167 öğrencisi varken bu sayı 1965'te 1.708'e, 1969'da 2.433'e çıktı. Öğretmen sayısı 1960'da 34, 1965'te 45, 1969'da 35 idi.

Karaisalı Ortaokulu; Öğrenci sayısı 1960'da 282, 1965'te 231, 1969'da 293 idi. Öğretmen ise 1960'da 7, 1965'te 11, 1969'da 13 idi.

Karataş Ortaokulu; 1961'de 40 öğrencisi vardı. Bu sayı 1965'te 163'e, 1969'da 165'e yükseldi.

Kozan Ortaokulu; 1960'da 1.344 olan öğrenci sayısı 1964'te 1.849'a, 1969'da 3.080'e çıktı. Öğretmen sayısı ise 1960'da 15 iken 1964'te 22'ye, 1969'da 66'ya yükseldi.

Osmaniye Ortaokulu; 1960'da 1.206 öğrencisi varken bu sayı 1965'te 1.441'e, 1969'da 2.140'a ulaştı. Öğretmen sayısı ise 1960'da 18, 1965'te 67, 1969'da 71'e çıktı.

Pozantı Ortaokulu; Öğrenci sayısı 1960'da 191 iken bu sayı 1965'te 220'ye 1969'da 275'e çıktı. Öğretmen sayısı ise 1960'da 8, 1965'te 11, 1969'da 16 idi.

Saimbeyli Ortaokulu; 1960'da 200, 1965'te 257, 1969'da 205 öğrenci mevcuttu. Öğretmen sayısı ise 1960'da 7, 1965'te 14'e çıktı. 1969'da 5'e düştü.

Yumurtalık Ortaokulu; 1966'da 61, 1969'da 136 öğrencisi vardı. Öğretmen sayısı ise 1966'da 3 iken 1969'da 8'e yükseldi.

Tufanbeyli Ortaokulu; 1967'de 172 olan öğrenci sayısı, 1969'da 344'e çıktı. Öğretmen sayısı ise 1967'de 8 iken, 1969'da 5'e düştü.

1960'da ortaokul öğrencilerinin sayısı 10.336'ydı. Bunların 8.041'i erkek, 2.295'i kız idi. Öğretmenlerin sayısı ise 280 idi¹⁵⁹. 1970'te ortaokul sayısı 36'ya çıktı. Öğrenci sayısı 1965 yılına göre yaklaşık iki kat artarak 28.865'e ulaştı. Öğretmenlerin sayısı 717 idi¹⁶⁰. 1979'da 89 okul mevcuttu. Okulların şube sayısı 883'tü. Öğrenci sayısı beş yıl öncesine göre yaklaşık 1,5 kat artarak 45.169'a ulaştı. Görev yapan öğretmen sayısı 1.064 idi¹⁶¹.

1.2.4.1.1. Özel Ortaokullar

Adana'da özel ortaokulların açılması 1959 yılına rastlar. Kolejler genelde ilkokul-ortaokul veya ortaokul-lise şeklinde faaliyetlerini yürütüyordu. Merkezde 1959 yılında Çukurova Koleji, 1960'da Adana Koleji, 1962'de Ayas ve Ata kolejleri açıldı. Bu kolejlerden Çukurova Koleji'nin ilkokul kısmı olmayıp orta ve lise kısmı vardı. Diğer kolejlerin ilk, orta ve lise bölümleri vardı. Ceyhan'da ise Gülbüz Koleji ve Sarsar Okulu hizmet veriyordu ki bunların ilk ve orta kısmı olup lise kısmı yoktu¹⁶².

1960'da 2 ortaokul mevcuttu. Okulların toplam şube sayısı 5'ti. Ders kesiminde olan toplam öğrenci sayısı 168 idi. Okullarda 25 öğretmen görev yapıyordu¹⁶³. 1970'de okul sayısı 8'e yükseldi. Öğrenim gören toplam öğrenci sayısı bini aşarak 1.070'e ulaştı. Görev yapan öğretmenlerin sayısı ise 35'i erkek, 40'ı kadın olmak üzere 75'e çıktı¹⁶⁴. 1979'da okul sayısı 6'ya düştü. Ders gören öğrenci sayısı 842'ye, öğretmen sayısı 34'e geriledi¹⁶⁵.

¹⁵⁹ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim 1960-61**, Yayın No:466, Ankara 1965, s.2, 352.

¹⁶⁰ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim 1967-1971**, Yayın No:761, Ankara 1976, s.12.

¹⁶¹ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim 1979-1980**, s.1,10.

¹⁶² Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.123; **Adana 1967 İl Yıllığı**, s.122.

¹⁶³ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1960-1961**, s.172, 372.

¹⁶⁴ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1967-1971**, s.71.

¹⁶⁵ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1979-80**, s.5, 13.

1.2.4.1.2. Akşam Ortaokulu

1965 yılından itibaren gündüzleri öğrenime devam edemeyecek öğrenciler için faaliyete geçirildi¹⁶⁶. 1965'te eğitim gören öğrencilerin sayısı 116 iken 1970'de 323'e yükselerek yaklaşık üç kat artış gösterdi. 1979'da öğrenci sayısı 261'e düştü. Okula devam eden öğrencilerin büyük çoğunluğu erkekti¹⁶⁷. 1971 yılında 10 öğretmen görev yaparken 1976'da 25'e çıktı. Fakat üç yıl sonra bu sayı 8'e düştü¹⁶⁸.

1.2.4.2. Lise

1966 yılında merkezde Erkek Lisesi, Kız Lisesi ve Karşıyaka Lisesi; ilçelerde ise Kozan, Osmaniye ve Ceyhan'da bulunuyordu. 1972 yılında 5'i merkezde, Ceyhan, Kadirli, Karaisalı, Kozan ve Osmaniye'de birer tane olmak üzere toplam 10 resmi lise bulunuyordu. 1979 yılında bu sayı 26'ya ulaştı¹⁶⁹. 1970'de merkezde 5, Ceyhan'da da 2 olmak üzere 7 özel lise bulunuyordu. Bu okullarda İngilizce ve Almanca eğitim veriliyordu¹⁷⁰.

1.2.4.2.1. Resmi Liseler

1960-1970 yılları arasında Erkek, Kız, Ceyhan, Osmaniye, Karşıyaka ve Kozan liseleri faaliyettedir. Erkek Lisesi; 1961 yılında 32 şubeli olup 2.177 öğrencisi ve 53 öğretmeni vardı. 1966'da şube sayısı aynı kalırken öğrenci sayısı 1.862'ye düştü, öğretmen ise 57'ye çıktı. Kız Lisesi; 1961'de 10 şubeli olup, 458 öğrencisi, 26 öğretmeni vardı. 1966'da şube sayısı 13'e, öğrenci 673'e çıkarken öğretmen 21'e düştü. Ceyhan Lisesi; 1961'de 5 şubeli olup, öğrenci 337, öğretmen sayısı 19 idi. 1966'da ise şube sayısı 18'e, öğrenci 982'ye, öğretmen 82'ye yükseldi. Osmaniye Lisesi; 1964'te 12 olan şube sayısı 1966'da 14'e çıktı. Öğrenci sayısı 1964'te 689'a 1966'da 924'e yükseldi. Öğretmen sayısı ise 1964'te 15, 1966'da 26 idi. Karşıyaka Lisesi; 1966'da 10 şubesi olup 415 öğrencisi, 17 öğretmeni vardı. Kozan Lisesi;

¹⁶⁶ DİE, **Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973)**, DİE, Yayın No:691, Ankara 1973, s.10.

¹⁶⁷ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1965-67**, s.49; DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1967-71**, s.67; DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1979-80**, s.4, 12.

¹⁶⁸ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1971-73**, s.51; DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1976-78**, s.24; DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1979-80**, s.12.

¹⁶⁹ Adana 1973 İl Yıllığı, s.128; DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1979-80**, s.4, 12.

¹⁷⁰ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1967-71**, s.181, 257; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.123.

1965'te 17 şubesi, 901 öğrencisi, 12 öğretmeni mevcuttu. 1966'da ise şube 18'e çıkarken öğrenci 945'e öğretmen 20'ye yükseldi.

1965'te şube sayısı 100'e çıktı. Ders kesiminde olan öğrencilerin sayısı 4.974'e yükseldi. Öğrenci sayısının artmasıyla birlikte öğretmen sayısı da 194'e ulaştı¹⁷¹. 1970 yılında okul sayısı 8'e şube sayısı da 203'e çıktı. Öğrenci sayısı 11.265 idi. Öğretmen sayısı da 296'ya yükseldi¹⁷². 1979'da okul sayısı yaklaşık üç kat artarak 26'ya yükseldi. Şube sayısı da 476'ya çıktı. Toplam öğrenci sayısı 22.854'e, öğretmen sayısı 936'ya ulaştı¹⁷³.

1.2.4.2.2. Özel Liseler

1960-1967 yılları arasında faaliyette olan özel liselerin isimleri şu şekildeydi; Özel Osmaniye, Ayas Koleji, Çukurova, Adana Koleji, Kozan ve Ata Koleji idi. Özel Osmaniye; 1960'da 306 olan öğrenci sayısı 1963'te 413'e çıktı. Öğretmen sayısı ise 1960'da 12 iken 1963'te 20'ye yükseldi. Ayas Koleji; 1962'de öğrencisi 14, 1966'da 72 idi. Öğretmen ise 1962'de 16, 1966'da 29 idi. Çukurova; 1961'de 26 olan öğrenci sayısı, 1966'da 173'e çıktı. Öğretmen sayısı ise 1961'de 10, 1966'da 29 idi. Adana Koleji; 1963'te 89 öğrenci, 41 öğretmen vardı. 1966'da öğrenci 214'e, öğretmen çıkarken öğretmen 39'a düştü. Kozan; 1961'de öğrenci 126, öğretmen sayısı 10 idi. 1964'te öğrenci 735'e çıkarken öğretmen sayısı 27'ye yükseldi. Ata Koleji; 1965'te 15 olan öğrenci sayısı 1966'da 60'a öğretmen sayısı ise 1965'te 12 iken 1966'da 35'e yükseldi.

1970'te 7 okul faaliyet yürütüyordu. Toplam öğrenci sayısı 896'ya çıkarken öğretmen sayısı 78'e yükseldi¹⁷⁴. 1979'da okul sayısı 6'ya düşerken öğrenci sayısı 1.015'i buldu. Buna karşın öğretmen sayısı 54'e geriledi¹⁷⁵.

1.2.4.2.3. Akşam Lisesi

1968'de bir tane Akşam Lisesi bulunuyordu. 1968'de öğrenci sayısı 44 iken bu sayı 1970'de 158'e çıktı. Öğrenci sayısı 1978 yılına kadar sürekli artış gösterdi. 1978'de

¹⁷¹ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1965-67**, s.208, 281.

¹⁷² DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1967-71**, s.152, 196.

¹⁷³ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1979-80**, s.29, 40.

¹⁷⁴ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1967-71**, s.181.

¹⁷⁵ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1979-80**, s. 35, 42.

532 olan öğrenci sayısı 1979’da 211’e düştü. 1971’de 11 öğretmen görev yapıyorken bu sayı 1978’de 31’e yükseldi. Fakat bir yıl sonra 11’e düştü¹⁷⁶.

1.2.5. Mesleki Eğitim Okulları

1.2.5.1. Orta Meslek ve Teknik Okulları

Cumhuriyetin ilk yıllarında meslek okullarının yaygınlaştırılması ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma getirilmesi için 1927 yılında meslek okullarına ait işler “Yüksek Öğretim Dairesi”ne devredildi. Meslek Mektepleri Hakkında Kanun ile sanat okulları Maarif Vekâletine bağlandı. Mevcut okullar ortaokul ve lise düzeyinde yeniden örgütlendi. Bu okullarda kültür dersleri artırılırken yeni meslek dersleri de konuldu¹⁷⁷.

1933’te Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kuruldu. 1935’te bölge sanat okulları Maarif Vekilliği’ne devredildi. 1938’de ülkede bulunan bütün mesleki ve teknik öğretim okulları Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlandı¹⁷⁸.

Adana’da tarım ve tarıma dayalı sanayileşme alanında görülen ilerlemelere bağlı olarak mesleki eğitim veren birçok okul açıldı¹⁷⁹. Ortaokul düzeyinde eğitim veren meslek teknik okullar içinde İmam Hatip Ortaokulu, Kız Sanat Ortaokulu ve Öğretmen Okulu vardı. Lise düzeyinde eğitim veren meslek ve teknik okullar grubu içinde ise Yapı-Sanat Enstitüsü, Sanat Enstitüsü ve Ticaret Lisesi bulunuyordu¹⁸⁰.

¹⁷⁶ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1967-71, s.179; DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim, 1978-1979, s.35; DİE, Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1979-80, s.33, 41.

¹⁷⁷ Kırpık v.d., Türk Eğitim Tarihi, s.275.

¹⁷⁸ Kırpık v.d., Türk Eğitim Tarihi, s.276-277.

¹⁷⁹ Çanak, Tarihi, Siyasi, Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956), s.365.

¹⁸⁰ Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.123.

Tablo 1.8: Meslek ve Teknik Okulların Öğrenci Mevcudu

Yıl	Okul Adları	Öğrenci		
		E	K	T
1960	Bahçe-Düziçi İlköğretmen Okulu	837	24	861
	Kız İlköğretmen Okulu	--	451	451
	İmam Hatip Okulu (orta)	291	--	291
	İmam Hatip Okulu (Lise)	122	--	122
	İsmet Paşa Kız Enstitüsü	--	444	444
	Erkek Orta Sanat Okulu	322	--	322
	Ceyhan Bağlı Erkek Orta Sanat Okulu	162	--	162
	Erkek Sanat Enstitüsü	263	--	263
	Ceyhan Erkek Sanat Enstitüsü	73	--	73
	Adana Yapı Sanat Enstitüsü (Orta)	226	--	226
	Adana Yapı Sanat Enstitüsü(Enstitü kısmı)	162	--	162
	Motor Makine Enstitüsü	72	--	72
	Akşam Tekniker Okulları	364	--	364
	Orta Ticaret Okulları	285	66	351
	Resmi Ticaret Lisesi	387	13	400
	Bölge Ziraat Okulu	141	--	141
1970	Bahçe İlköğretmen Okulu (6 Sınıflı)	973	147	1.120
	İlköğretmen Okulu (3 sınıflı)	--	717	717
	İmam Hatip Okulu	360	--	360
	Osmaniye İmam Hatip Okulu	67	--	67
	Adana Kız Enstitüsü	--	220	220
	Ceyhan Kız Enstitüsü	--	76	76
	Osmaniye Kız Enstitüsü	--	32	32
	Adana Sanat Enstitüsü	832	29	861
	Ceyhan Sanat Enstitüsü	284	--	284
	Osmaniye Sanat Enstitüsü	162	--	162
	Yapı Sanat Enstitüsü	588	32	620
	Motor Sanat Enstitüsü	406	--	406
	Adana Teknisyen Okulu	287	6	293
	Resmi Ticaret Lisesi	320	103	423
	Sekreterlik Okulu	--	28	28
	Ziraat Meslek Okulu	72	--	72
	Sağlık Koleji	--	199	199
	İmam Hatip Ortaokulu	1.270	--	1.270
	Osmaniye İmam Hatip Ortaokulu	713	--	713
	Adana Kız Sanat Ortaokulu	--	198	198
	Ceyhan Kız Sanat Ortaokulu	--	178	178
	Osmaniye Kız Sanat Ortaokulu	--	94	94
1979	Öğretmen Lisesi (6 Sınıflı)	607	82	689
	İmam Hatip Lisesi	1.807	98	1.905
	Kız Meslek Lisesi	--	1.319	1.319
	Tekstil Kız Meslek Lisesi	--	200	200
	Endüstri Meslek Lisesi	3.457	194	3.651
	Yapı Meslek Lisesi	608	115	723
	Motor Meslek Lisesi	556	--	556
	Erkek Teknik Lisesi	525	14	539
	Ticaret Lisesi	1.709	1.175	2.884
	Akşam Ticaret Lisesi	313	24	337
	Tarım Meslek Lisesi	43	--	43
	Sağlık Meslek Lisesi	--	447	447
	Adana İmam Hatip Ortaokulu	3.187	1.231	4.418
	Kız Sanat Ortaokulu	--	187	187

1.2.5.2. Mesleki ve Teknik Yaygın Eğitim

Örgün eğitime alternatif olarak yaygın eğitim oluşturuldu. Yaygın eğitime yetişkinler dışında okul çağında olup ilkokulu bitirdikten sonra örgün eğitime gitmeyen kişiler alındı. Mesleki ve teknik yaygın eğitimde faaliyette bulunan Pratik Kız Sanat okullarında giyim, nakış, el sanatları, aile ekonomisi, beslenme ve çocuk gelişimi gibi konularda dersler verildi. Bu okul dışında mesleki eğitim vermek üzere Pratik Sanat okulları, çıraklık eğitim merkezleri, kuran kursları, yöneticilik eğitimi, mesleki ve genel bilgi kursları açıldı¹⁸¹.

AİD (Uluslararası Kalkınma Ajansı), yardımından elde edilen 3.000.000 lirayla 27 Şubat 1964'te Yetişkinler Eğitim Merkezi açıldı. Merkezin amacı işsiz, okuyamamış, elinde bir mesleği olmayan 16-25 yaş arasında gençleri meslek sahibi yaparak, hayata atılmalarını sağlamaktı. Eğitim süresi beş ay olan merkez; motor bakım, şoförlük, dizel-oto elektrik, radyo, elektrik tesisatçılığı, elektrik bobinaj, dülgerlik, servis, şase-oto kaporta, oksijen ve elektrik kaynakçılığı alanlarında eğitim verdi¹⁸².

¹⁸¹ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.124-125; Yurt Ansiklopedisi, **Türkiye Genel**, C11, s.8641.

¹⁸² **Yeni Adana**, 28 Şubat 1964, Sayı:11743.

Tablo 1. 9: Yaygın Eğitim Kurslarına Katılanlara İlişkin Veriler

Yıl	Kursun Adı	Kursa Katılan		
		E	K	T
1960-61	Ceyhan Akşam Kız Sanat Okulu	--	180	180
	Kadirli Akşam Kız Sanat Okulu	--	139	139
	Osmaniye Akşam Kız Sanat Okulu	--	140	140
	Kız Enstitülerine Bağlı Akşam Kız Sanat Okulu	--		
	Sabit Biçki-Dikiş Kursu	--	808	808
	Gezici Biçki Dikiş Kursu	--	68	68
	Gezici Demircilik-Marangozluk Kursu	--	201	201
	Yapı Kursu	37	--	37
	Kuran kursu	9	--	9
	Yardımcı Hemşire Kursu	156	--	156
	Özel Biçki-Dikiş Kursu	--	15	15
	Adana Sümerbank Okuma Yazma Kursu	--	50	50
		44	22	66
1970-71	Akşam Kız Sanat Okulu	--	1.883	1.883
	Gezici Biçki Dikiş Kursu	--	1.236	1.236
	Özel Biçki-Dikiş Kursu	--	299	299
	Sabit Demircilik-Marangozluk Kursu	90	--	90
	Gezici Demircilik-Marangozluk Kursu	12	--	12
	Yapı Kursu	8	--	8
1979-80	Pratik Kız Sanat Okulu	--	2.585	2.585
	Olgunlaşma Enstitüsü	--	85	85
	Kuran Kursu	475	371	846
	Üniversiteye Hazırlık Kursu	597	382	979
	Biçki-Dikiş Kursu	--	199	199
	El Sanatları Kursu	--	110	110
	Meslek Kursu	199	3.066	3.265
	Sanayi Kursu	99	--	99
	Öğretim Kurumlarına Hazırlama Kursu	63	--	63
	Sosyal-Kültürel Kurslar	30	10	40

1.2.6. Yükseköğretim

Yükseköğretim; orta öğretime dayalı en az iki yıllık yüksek öğrenim veren üniversite, akademi ve yüksek okullardan oluşmaktaydı. Amacı; öğrencileri ilgi, kabiliyetleri ölçüsünde ülkenin bilim politikasına, toplumun yüksek seviyede ve çeşitli kademelerdeki insan gücü ihtiyaçlarına göre yetiştirmek, çeşitli kademelerde bilimsel öğretim yapmak, yurdumuzu ilgilendirenler başta olmak üzere bütün

bilimsel, teknik ve kültürel sorunları çözmek için bilimleri genişletip derinleştirecek inceleme ve araştırmalarda bulunmaktı¹⁸³.

Adana'da yükseköğretim olanakları 1960'lı yıllarda oluşturulmaya başlandı. 1967'de İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi kuruldu. 1972'de Adana'da yükseköğretim kurumu olarak Ziraat Fakültesi, Tıp Fakültesi, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Mühendislik Yüksek Okulu ve Eğitim Enstitüsü bulunuyordu. 1973 yılında Çukurova Üniversitesi açılınca Ziraat ve Tıp Fakültesi üniversiteye bağlandı¹⁸⁴.

1.2.6.1. İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi

Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, 18 Mayıs 1967'de kurularak faaliyete geçti. Akademi, bilimsel özerkliğe ve tüzel kişiliğe sahip eğitim ve araştırma yapan yüksek dereceli akademik bir kurumdur. Gece ve gündüz öğretim yapan akademi, asli görevlerini yerine getirirken bünyesinde kurduğu İşletme Enstitüsü'nün açtığı kurs, seminer ve konferanslarla Çukurova'nın sosyal ve kültürel gelişmesini sağlayan çalışmalar da yürüttü¹⁸⁵. 1978 yılında Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde Ekonomi ve İşletme olmak üzere 2 fakülte bulunuyordu¹⁸⁶.

Yabancı uyruklu öğrencilerin de bulunduğu akademide 1970 yılında öğrenci sayısı 3.487 idi. Bu öğrencilerin 3.221'i erkek, 266'sı kızdı. Görev yapan öğretim üyelerinin 27'si erkek, 4'ü kadındı¹⁸⁷.

1975 yılında öğrenci sayısı 3.656'ya çıkarken öğretim elemanlarının sayısı da 49'a yükseldi¹⁸⁸. 1979'da öğrenci sayısı 1975 yılına göre 3.078'e gerilerken öğretim elemanlarının sayısı da 46'ya düştü¹⁸⁹.

¹⁸³ "Milli Eğitim Temel Kanunu", **Resmi Gazete**, 24 Haziran 1973, Sayı:14574.

¹⁸⁴ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.124.

¹⁸⁵ **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.142.

¹⁸⁶ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.124.

¹⁸⁷ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1970-74**, Yayın No: 805, Ankara, DİE Matbaası 1977, s.30, 88.

¹⁸⁸ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1974-78**, Yayın No:902, Ankara, DİE Matbaası, 1980, s.16, 33, 89.

¹⁸⁹ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1979-80**, s.7, 22.

1.2.6.2. Adana Eğitim Enstitüsü

Enstitü, 1971-1972 öğretim yılında Matematik ve Fen Tabiat Bilgileri olmak üzere iki bölümle öğretime açıldı¹⁹⁰. Enstitü ilk mezununu 1973 yılında verdi. 1971 yılında 4 öğretim üyesine karşılık 96 öğrenci bulunuyordu. 1975'te öğrenci sayısı sekiz yüzün üstüne çıktı. Dolayısıyla öğretim elemanı sayısı da 28'e yükseldi. 1979'da ise 36'ya çıktı¹⁹¹.

1.2.6.3. Mühendislik Yüksek Okulu

1472 sayılı kanunla Özel Yüksek Okul öğrencilerinin öğrenimlerini devam ettirebilmelerini sağlamak amacıyla Adana Akademisine bağlı olarak Adana Akdeniz Mühendislik Özel Yüksek Okulu ile Çukurova Mühendislik Özel Yüksek Okulu birleştirilerek Adana Mühendislik Yüksek Okulu adıyla 1 Kasım 1971'de öğretime başladı. Okul; İnşaat ve Makina olmak üzere iki bölümden oluşuyordu. Gündüz bölümlerinde öğretim 4 yıl, gece bölümlerinde 5 yıl sürüyordu¹⁹². 1971 yılında öğrenci sayısı 1.206'idi¹⁹³. 1975'te bu sayı iki kat artarak 2.452'ye ulaştı. Öğretim elemanı sayısı ise 63'ü bulurken 1979'da 35'e düştü¹⁹⁴.

1.2.6.4. Çukurova Üniversitesi

Üniversite 22. 11. 1973 tarih ve 1786 sayılı kanunla kuruldu. Üniversiteye bağlı açılan Tıp Fakültesi 1971-72 öğretim yılında Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi ise Ankara Üniversitesi içinde faaliyete geçti. 1973-74 öğretim yılından itibaren her iki fakülte Çukurova Üniversitesinde hizmet vermeye başladı¹⁹⁵. 1977'de Temel Bilimler Fakültesi, 1978'de İdari İlimler ve Mühendislik Fakülteleri'nin açılmasıyla üniversiteye bağlı fakülte sayısı 5'e yükseldi¹⁹⁶. 1982'de Temel Bilimler Fen-Edebiyat Fakültesine; İdari Bilimler, Adana İktisadi ve Ticari Bilimler

¹⁹⁰ Adana, 1973 İl Yıllığı, s.142.

¹⁹¹ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1970-74, s.44, 94; DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1980-81, Yayın No: 1016, Ankara, DİE Matbaası, 1982, s.11.

¹⁹² Adana, 1973 İl Yıllığı, s.142.

¹⁹³ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1970-74, s.59.

¹⁹⁴ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1974-78, s.24, 38, 100; DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1979-80, s.12, 26.

¹⁹⁵ "Çukurova Üniversitesi Kuruluş kanunu", Resmi Gazete, 30 Kasım 1973, Sayı: 14728; Esin Kâhya, Ayşegül D. Erdemir, Osmanlı'dan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, s.335.

¹⁹⁶ Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.124.

Akademisi'nin Ekonomi ve İşletme Fakültesiyle birleştirilerek İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine; Mühendislik Fakültesi ise Adana İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi'nin Mühendislik Fakültesi ile birleştirilerek Mühendislik-Mimarlık Fakültesine dönüştürüldü¹⁹⁷.

1973'te 87 öğretim elemanının görev yaptığı iki fakültede 391 öğrenci bulunuyordu. 1975'te öğrenci sayısı 608'e çıkarken öğretim elemanlarının sayısı da 234'e çıktı¹⁹⁸. 1979'da öğrenci sayısı 1.366'ıdı. Öğretim elemanlarının sayısı ise 436'ya yükseldi¹⁹⁹.

Tıp Fakültesi; Atatürk Üniversitesi bünyesi içinde Rektör Prof. Dr. Kemal Bıykoğlu ve Kurucu Dekan Prof. Dr. Lütfullah Aksungur'un çabaları, Devlet Planlama Teşkilâtı ve Milli Eğitim Bakanlığı yetkililerinin destekleriyle 21 Mart 1971'de kuruldu ve 4 Eylül 1972'de faaliyete geçti²⁰⁰.

1973 yılında öğrenim gören öğrenci sayısı 180, görev yapan öğretim elemanı 44 idi²⁰¹. 1975'te öğrenci sayısı 308'e, öğretim görevlileri 175'e, 1979 yılında öğrenci sayısı 462'ye, öğretim elemanlarının sayısı 280'e yükseldi²⁰².

Ziraat Fakültesi'nin kuruluşu 1969 yılında gerçekleştirildi. Fakültenin kurulma amacı zirai potansiyele sahip Çukurova ve Akdeniz bölgesinde araştırma ve projeler geliştirmekti. İdare binalarında öğretimin yanında elverişli arazi ve laboratuvar imkânlarıyla özel araştırma projelerine hız verildi²⁰³. 1973'te 211 öğrenci, 43 öğretim üyesi bulunuyordu. 1975'te öğrenci sayısı 379'a, 1979'da 677'ye yükseldi. Öğretim elemanları ise 1975'te 59, 1979'da 100'e ulaştı²⁰⁴.

Temel Bilimler Fakültesi 1973 yılında kuruldu. Dört yıl sonra Karaköy'de bulunan Ziraat Okulu'na ait dersliklerde eğitim-öğretime başlandı. Fakülte, kampus alanı

¹⁹⁷ <https://www.cu.edu.tr/cu/institutional/university/tarihce>, Erişim Tarihi:13.05.2019.

¹⁹⁸ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1974-78, s. 2.

¹⁹⁹ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1979-80, s.1, 6.

²⁰⁰ Adana, 1973 İl Yıllığı, s.144.

²⁰¹ DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1970-74, s.30, 86.

²⁰² DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1974-78, s.15, 33, 87; DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1979-80, s.6, 22.

²⁰³ Adana, 1973 İl Yıllığı, s.141.

²⁰⁴ Ziraat Fakültesine bağlı Bahçe Bitkileri, Tarla Bitkileri, Hayvan Yetiştirme bölümleri mevcuttu. Daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız, DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1970-74, s.30, 86; DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1979-80, s.6, 22; DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1974-78, s.15, 88.

içerisindeki binasına 1980 yılında taşındı. Fakültenin ismi 1983'te "Fen-Edebiyat Fakültesi" olarak değiştirildi²⁰⁵. 1977'de 50 öğrenci yeni kayıt yaptırırken 140 öğretim elemanı görev yapıyordu. 1978'de öğrenci sayısı 104'e çıktı. Öğretim elemanı sayısı ise 31'e düştü. 1979'da öğrenci sayısı 143'e yükselirken 38 öğretim elemanı hizmet veriyordu²⁰⁶.

Mühendislik Fakültesi, Çukurova Üniversitesi Senatosu'nun kararıyla 15.05.1974'te kuruldu. Üniversite senatosunun oluşturduğu 16 kişilik Fakülte Kurulu'nun 1978'de gerçekleştirdiği toplantıyla faaliyete başlamasına karar verildi. Fakülte Kurulu'nun 1979 yılında aldığı kararla 1979'da İnşaat ve Makine bölümleriyle eğitim-öğretime başladı. 1979 yılında 36 öğrenci ve 6 öğretim elemanı mevcuttu²⁰⁷.

İdari Bilimler Fakültesi, 1979-80 öğretim yılında 48 öğrenciyle eğitim-öğretim faaliyetlerine başladı. Görev yapan 12 öğretim elemanı bulunuyordu²⁰⁸.

²⁰⁵ <https://fen.cu.edu.tr/cu/our-faculty/hakkinda>, Erişim Tarihi, 13.05.2019.

²⁰⁶ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1974-78**, s.15; DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1978-79**, s.6, 29; DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1979-80**, s. 6, 22.

²⁰⁷ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1979-80**, s. 6, 22;

<https://muhendislik.cu.edu.tr/cu/fakultemiz/tarihce>, Erişim Tarihi: 13.05.2019.

²⁰⁸ DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1979-80**, s.6, 22.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR, SANAT VE BASIN HAYATI

2.1. Halkevi

2.1.1. Türkiye’de Halkevleri

CHP’nin kültür-eğitim kuruluşlarından biri olan Halkevleri 1932’de açıldı ve 1951 yılında kapatıldı. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Halkevlerinin eski yöneticileri bir araya gelerek yeniden örgütlenme konusunda görüş birliğine vardılar. Darbenin lideri Cemal Gürsel’le yaptıkları görüşmede onun da onayı alınarak 1960’ta “Türk Kültür Derneği” adıyla yeniden kuruldu. Behçet Kemal ve arkadaşları Halkevlerinin eski kadrolarıyla iletişime geçerek Türk Kültür Derneğini Halkevleri seviyesinde geliştirmek için yoğun bir çaba harcadı¹.

Dernek, 12 Nisan 1961’de Bakanlar Kurulu’nun 5/1066 sayılı kararıyla kamu yararına hizmet eden dernekler arasına alındı. Tüzük değişikliklerinin görüşülmesi amacıyla 21 Nisan 1963 tarihinde yapılan olağanüstü tüzük kurultayında derneğin adı yeniden Halkevi’ne dönüştürüldü².

Genel Başkan ve Yönetim Kurulunun istifası üzerine yenilenen seçimlerde Genel Başkanlığa Prof. Tahsin Banguoğlu seçildi. İlk genel yönetim kurulu üyeliklerine Halil Sezai Erkut, Behçet Kemal Çağlar, Orhan Asena, Ceyhun Atuf Kansu, Sadi Irmak, Şevket Evliyagil, Mahir Canova, Necmettin Esin, Mehmet Ali Çamlıca, Yüksek Altınar seçildi³.

Eski örgütlenme yapısına sahip olan Halkevi, Köycülük, dil tarih ve edebiyat, müzik, gösteri, folklor, spor, turizm ve gezi, kitaplık ve yayın olmak üzere 9 koldan

¹ Anıl Çeçen, **Halkevleri**, İstanbul, Gündoğan Yayınları 1990, s.217-221; **Yeni Adana**, 20 Şubat 1961, Sayı: 10811.

² **BCA**, 030.18.01.02.159.18.14; “Kararnameler”, **Resmi Gazete**, 28 Nisan 1961, Sayı:10794; Yaşar Akyol, “Türkiye’de Halkevleri’ne İlişkin Çalışmalar ve Değerlendirmeler Üzerine”, http://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/pdf/dergisayi6-7/cilt2_sayi6-7_yasar_akyol.pdf. s.132. Erişim Tarihi: 12.06.2019.

³ Çeçen, **Halkevleri**, s.221.

meydana geliyordu. 24 Nisan 1965'te Ankara'da yapılan ilk kurultayda Halkevlerinin şube sayısının 200'e çıktığı görüldü⁴. Ekim 1966'da "Halkevleri" adlı derginin ilk sayısı yayınlandı⁵.

2.1.2. Adana Halkevi ve Faaliyetleri

21 Nisan 1963'te Halkevlerinin açılmasıyla Adana Halkevi de çalışmalarına başladı. Halkevi adıyla ilk toplantısını 26 Ekim 1963'te yaptı. Toplantı samimi bir hava içerisinde geçti. Atatürk ilkelerinin halka iletilmesini vazife edinen Halkevi'nin daha etkili olabilmesi için maddi imkânlar aranması konusu üzerinde duruldu. Eski halkevi mensuplarının yeni çatı altında birleşmeleri için bir çağrı yayınlanmasına karar verildi. Halkevi kollarının tamamen faaliyete geçmesinin sağlanması amacıyla yapılan çalışmaların geniş bir vatandaş kitlesini kapsamaları için Halk Eğitim Müdürlüğü ile işbirliği yapılacağı belirtildi⁶. Yapılan seçimler sonunda Başkanlığa Dr. Selahattin Özbey, Başkan Yardımcılığına Kadri Ağbalı, Yazmanlığa Çetin Remzi Yüreğir, Veznedarlığa Recep Tekeş, Saymanlığa Cevat Mutluay getirildi⁷.

Adana Halkevi tarafından 6 Ocak 1964 tarihinde "Ülkü" adında aylık gazete çıkarılmaya başlandı. Gazetenin sahibi Adana Halkevi adına Selahattin Özbey, sorumlu yönetmeni Çetin Remzi Yüreğir idi. Fakat gazetenin 12. sayısında sahibi ve sorumlu yönetmenliğine Çetin Remzi Yüreğir getirildi. Gazete Atatürk Parkı

⁴ Orhan Özcan, "Halkevlerinin Dramı", **Kebikeç**, 3(1996), s.91; Çeçen, **Halkevleri**, s.227-228.

⁵ Başbakan Süleyman Demirel derginin ilk sayısında yayınlanmak üzere gönderdiği "Halkevleri İçin" başlıklı yazısında düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir; "*Anayasamıza göre halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama devletin başta gelen görevlerindendir. Gerçekten Türk milletinin yüksek kabiliyet ve istidatlarını geliştirerek onu iktisadi ve sosyal alanda olduğu kadar kültür ve sanat bakımından da güçlü kılmak ve böylece çağdaş medeniyet âleminin ileri seviyesine çıkarmak, Türk devletinin ve Cumhuriyet hükümetlerinin eğitim hizmetinde başlıca vazifesidir. Süratle erişmek mecburiyetinde olduğumuz ileri medeniyet ve refah seviyesinin okul içi ve okul dışı eğitim faaliyetlerinde bizden istediği geniş gayretler, devletin yanında gönüllü kuruluşların, bu arada değerli bir halk eğitim kurumumuz olan Halkevlerinin yardımcı çalışmalarında büyük bir kuvvet kaynağı bulacaktır. Bu kuvvete vatandaş olarak yeni kuvvetler katmak ve hükümet olarak da onu bütün imkânlarla desteklemek vazifemizdir. Halkevleri, etrafında bütün vatandaşların elele çalışacakları kültür merkezleridir. Halkevleri, bilginin, sanat zevkinin, kültürce yükselmenin değerlerini geliştirir ve memleket sathına yayarken ortaklaşa benimsediğimiz milli bir müessese hüviyetini ne kadar gerçekleştirebilirse o derece başarı gösterecek telkinlerinde her türlü siyasi propagandadan ve taraf olmaktan uzak kaldığı ölçüde eğitimi ve kültürün paylaşıldıkça zenginleşen hazinelerini milletimize açmış olacaktır. Çok partili hayatımız içinde Halkevlerinin milli bir müessese olarak kuruluşunun büyük faydalarını bu yöndeki ciddi başarılarla yakın zamanda idrak edeceğimize inanıyorum. Büyük Atatürk'ten aldığımız batı medeniyetçiliği ilhamı ve milletimizin kültürel kalkınma yolundaki sarsılmaz azmi bu alanda başarı ümitlerimizin teminatıdır".* **BCA**, 030.01.124.796.01.

⁶ **Yeni Adana**, 28 Ekim 1963, Sayı: 11638.

⁷ **Ülkü**, 6 Ocak 1964, Sayı: 1.

içerisindeki halkevi binasından idare edildi. Yeni Adana Basımevi'nde basılan gazete 4 sayfadan oluşuyordu. Gazetenin isim logosunun altında “ulusçu, devrimci, halkçı aylık gazete” ibaresi yazılıydı. İncelenen bir yıllık yayınlarda gazetede Selahattin Özbey, Mehmet Demir, Hüseyin Kalaba, Anadol C. Korzay, Mustafa Onar, Ahmet Uğur ve İlhan Nallıoğlu'nun eğitim, kültür ve sağlıkla ilgili yazıları yayınlandı. Gazetenin her sayısında Halkevi'ne kabul edilen üyelerin isimleri listeler şeklinde verildi. Yurt içinde bulunan halkevlerinin durumuyla ilgili ayrıntılı bilgiler verilerek Adana Halkevi'nin sosyal ve kültürel faaliyetleri geniş bir şekilde gazetenin sütunlarında yer aldı⁸.

Adana Halkevi Gösteri kolu tarafından haftada bir gün Hürriyet, Döşeme, Denizli ve Yavuzlar mahallelerinde film gösterimleriyle halkın ilgisi çekilmeye gayret edildi. Toplam sekiz gösteri yapıldı. Yaklaşık 960 kişiye, köy kalkınması, Yedinci Kıta Antarktika ve Atatürk konulu filmler seyrettirildi. Ayrıca yazın haftada iki defa Halkevi bahçesinde faydalı, eğitici ve düşündürücü kültür-sanat filmleri sunuldu⁹. Halkevi, öğretmen ve öğrencilere sinemada eğitsel, tarihi ve milli konularda yabancı dillerden çevrilmiş öğretici filmler de izlettiriyordu¹⁰. Adana Halkevi folklor ekibi ise Kadirli ve Ceyhan ilçelerinde tiyatro düzenledi¹¹.

Adana Halkevi müzik kolunun düzenlediği flüt kursları büyük ilgi gördü. Kurslar her pazar saat 10:00 ila 12:00 arasında veriliyordu. Çarşamba günleri saat 18:30'da bir saatlik çalışma süresi ayrılmaktaydı. Halkevi'nin iki aylık flüt kurslarını öğretmen okulu müzik öğretmeni Saadettin Ünal yönetti. İki aylık sürenin sonunda başarılı olanlara sertifikaları verildi. Ayrıca yaylı sazlar orkestrasının kurulması için ön çalışmalar yapıldı¹².

Dil Tarih ve Edebiyat Kolu çalışmaları kapsamında ortaokul ve lise öğrencileri için genç kuşakları Atatürk İlke ve İnkılâpları konusunda düşünmeye ve yazmaya teşvik etmek amacıyla Atatürk konulu bir yazı yarışması düzenlendi. Yarışmaya Adana dâhilinde bütün ortaokul ve lise öğrencileri katılabilecekti. Ortaokullar için “Atatürk ilkelerine niçin bağlı olmalıyız” liseler için “Atatürk ilkelerinin halka mal

⁸ **Ülkü**, 6 Ocak 1964, Sayı: 1; **Ülkü**, Aralık 1964, Sayı:12.

⁹ **Ülkü**, 6 Ocak 1964, Sayı:1; **Yeni Adana**, 22 Aralık 1964, Sayı:11992.

¹⁰ **Yeni Adana**, 13 Şubat 1969, Sayı: 13266.

¹¹ **Yeni Adana**, 9 Mayıs 1967, Sayı: 12718.

¹² **Ülkü**, Şubat 1964, Sayı:2.

edilmesinde gençliğin görevi” konuları belirlendi. Yarışmayı Karaisalı ve Osmaniye’den iki genç kazandı¹³.

Halkevi Aralık ayı içinde üç kurs birden açarak faaliyetlerini sürdürdü. Rejisör Ozboran yönetiminde açılan tiyatro kursları haftada bir defa ve Ticaret Lisesi’nin sahnesinde yapılacaktı. Adana için büyük bir yenilik oluşturan ikinci faaliyet Kız Öğretmen Okulu öğretmenlerinden Nejat Akkan’ın yönetiminde açılan resim ve heykel kursuydu. Kurs sayesinde şehirde plastik sanatlar alanında elemanlar yetiştirilmeye başlandı. Cumartesi günleri saat 14.30’da yapılan derslere bütün sanatseverlerin katılabileceği duyuruldu. Üçüncü etkinlik ise Müzik Kolu’nda 15 Aralık’tan itibaren nota öğretimi ile birlikte bağlama kurslarının verilmesiydi¹⁴.

Halkevi’nin çalışmaları arasında milli günlerde açık oturumlar düzenlenmesi önemli bir yere sahipti. 10 Kasım’da Atatürk’ü anma programları yapıldı. Verem Savaş Derneği’nin salonunda 19 Şubat Halkevlerinin kuruluş yıldönümü münasebetiyle Atatürk Kitapları Sergisi düzenlenerek sergilenen kitapların birer nüshası Halkevi kitaplığına alındı. Çamlıdere Halkevine ve Denizli İyi Ahlak Kitaplık Derneği’ne kitap bağışında bulunuldu. Halkevi’nin çatısı altında dispanser faaliyete sokuldu. Açılışından itibaren 181 hasta ücretsiz muayene edilerek ilaçları ücretsiz verildi¹⁵.

1964 yılında yapılan Genel Kurul toplantı sonucunda yönetim kurulu üyelerinden başkanlığa Çetin Remzi Yüreğir, başkan yardımcılığına Ali Şeker, yazmanlığa Osman Sarıkaya, saymanlığa Mustafa Onar, veznedarlığa Recep Tekeş getirildi¹⁶.

Yeni yönetim kurulu çalışmalarını bir disiplin içinde yürütmek amacıyla çalışma kolları yönergesi hazırladı. Kol başkanları, kol çalışmalarını üçer aylık programlar halinde yönergeye göre düzenleyeceklerdi. Buna göre; Köycülük Kolu: Osman Sarıkaya, Kitaplık ve Yayın Kolu: Çetin Remzi Yüreğir, Dil Tarih ve Edebiyat Kolu: Mehmet Ali Gül, Plastik Sanatlar Kolu: Nejat Akkan, Müzik Kolu: Yalçın Yüreğir,

¹³ **Ülkü**, Nisan 1964, Sayı:4.

¹⁴ **Ülkü**, Aralık 1964, Sayı:12.

¹⁵ **Ülkü**, Ekim 1964, Sayı:10.

¹⁶ **Ülkü**, Kasım 1964, Sayı:11.

Gösteri Kolu: Anadol C. Korzay, Folklor Kolu: Hüseyin Kalaba tarafından sevk ve idare edildi¹⁷.

Halkevi çalışmalarını yürütürken Halkevleri Genel Merkezi ile yakın ilişki içerisinde olsa da Türk Halk Ozanları ve Folklorunu Tanıtma Derneği, Türkiye Kütüphaneciler Derneği, Çukurova Havacılık Kulübü ve Emekli Öğretmenler Derneği gibi derneklerle işbirliği yapma yoluna da gitti¹⁸.

31 Ekim 1965'te Atatürk Parkı içerisindeki Halkevi binasında yapılan olağan toplantısında kongre başkanlığına Ahmet Akkoyunlu, kâtipliklere de Ali Zor ve Hamdi Yargı seçildi. Halkevi Yönetim Kurulu Başkanı Çetin Remzi Yüreğir, yıllık çalışma raporunu okumuş ve rapor üyeler tarafından onaylanmıştır. Yapılan seçim sonunda yönetim kuruluna Çetin Remzi Yüreğir, Turan Özmen, Hakkı Gülmen, Mustafa Onar, Metin Yurtlugil, Haysiyet Divanına Dr. Selahattin Özbey, Yalçın Remzi Yüreğir, Dr. Burhanettin Yerdelen, Denetleme Kuruluna Ethem Aydın, Ali Şeker, Recep Tekeş ve Kurultay delegeliğine de Hakkı Gülmen seçildi¹⁹.

2 Şubat 1970'te yapılan Halkevi kongresinde başkanlığa Mehmet Atılan seçildi. Yönetim kuruluna seçilen üyeler arasında yapılan görev taksimine göre ikinci başkanlığa Anadol Korzay, sekreterliğe Kahraman Yalçın, muhasipliğe Muzaffer Eryurt, veznedarlığa Yalçın Remzi Yüreğir, üyeliklere Ali Şahin ve Samittin Kipri getirildi²⁰.

1971 ve 1973 yıllarında halkevlerinin kuruluş yıldönümüne ithafen Adana halkevi başkanı Mehmet Atılan'ın Yeni Adana gazetesine demeçlerde bulunduğu tespit edildi. 1973 yılından itibaren yapılan incelemelerde halkevleriyle ilgili basına yansıyan bilgiler oldukça kısıtlı olduğu ve elde başka bir veri olmadığı için halkevleriyle ilgili 1980 yılına kadar herhangi bir bilgi elde edilemedi.

2.1.3. Akkapı Halkevi

Halkevi faaliyetlerinin günden güne artmasıyla ilgi de o oranda artmaya başladı. Halkevinin genişleyen görev sahası içerisinde bulunan pek çok kişi Halkevi ile daha

¹⁷ **Ülkü**, Aralık 1964, Sayı:12.

¹⁸ **Ülkü**, Ekim 1964, Sayı:10.

¹⁹ **Yeni Adana**, 1 Kasım 1965, Sayı:12256.

²⁰ **Yeni Adana**, 3 Şubat 1970, Sayı:13566; **Yeni Adana**, 4 Şubat 1970, Sayı:13567.

yakından ilgilenererek görev almak için üye oldu. Adana Halkevi de 1965 yılında Akkapı semtinde Akkapı Halkodasını açtı. Geniş ve kalabalık bir semt olan Akkapı'da bir Halkodasının açılması, o semt halkı ve bilhassa gençleri tarafından memnurlukla karşılandı. Açılışından kısa bir süre sonra üye sayısında büyük artış meydana geldi. Akkapı Halkodası olumlu çalışmalarından dolayı genel merkez tarafından 1966 yılında Halkevi haline getirildi. Böylece, Adana Halkevinin bir kolu olan Akkapı Halkodası müstakil bir Halkevi haline getirildi.

Vali Lütfi Hancıoğlu'nun da katıldığı Akkapı Halkevi'nin açılışı Belediye bandosunun icra ettiği törenle gerçekleştirildi. Akkapı Halkodasının Halkevi haline getirilmesi ile ilgili olarak Salih Apaydın şunları söyledi: *“Halkodamız, Adana Halkevi Başkanının şahsi gayretleri ile Mart 1965 ayında kuruldu ve faaliyete geçti. Semtimiz çok geniş olduğu için muhitte hemen ilgi topladı ve gençler üye olmaya başladılar. Nispeten şehrin kenar mahallesi sayılan Akkapı semtinde açılan bu Halkodası, semt halkına bir ışık tuttu ve Halkodasında kurulan 1.000 kitaplık kütüphane sayesinde halk kitap okumaya başladı. Bilhassa gençler ve okul çağındaki öğrenciler halkodamızın bu kütüphanesinden çok faydalanıyorlar, Bütün ansiklopedileri aldık, okulda öğretmeni tarafından görevlendirilen öğrenci Halkodamıza gelir ve bu ansiklopedilerden istediği bilgiyi alır. Halkodamızı Halkevleri Genel Merkezi, daha fazla imkânlarla sahip olmamız için Halkevi haline getirdi. Bunun için sevincimiz sonsuzdur. Çünkü Halkevi olmakla daha geniş bir imkâna sahip olduk, daha geniş bir muhite hitap edeceğiz. Ayrıca, ilerde birkaç tane halkodası da açmayı düşünüyoruz. Semtimizde alışılmamış bir müessese olan Halkevimize karşı ilgi çok fazladır”*²¹.

Akkapı Halkevi'nin ilk çalışması gençler arasında futbol maçı düzenlemek oldu. Bir semt kütüphanesi açıldı. Sağlık kolu faaliyeti kapsamında cuma günleri Halkevi binasında Dr. Ayhan Özcandan tarafından, semt halkı parasız muayene edilerek ilâçlar parasız verilmeye başlandı. Ağustos ayı başından itibaren okuma-yazma ile ilkökul ve ortaokul bütünleme imtihanları için kurslar açıldı. Kursların parasız olacağı belirtildi. Ayrıca Halkevi tarafından halı dokuma kursu açıldı²².

²¹ **Yeni Adana**, 31 Ocak 1966, Sayı: 12332.

²² Mehmet Birbiri, “37. Yılında Halkevleri”, **Yeni Adana**, 20 Şubat 1969, Sayı: 13272; **Yeni Adana**, 27 Temmuz 1966, Sayı:12482; **Yeni Adana**, 19 Mart 1969, Sayı:13293.

Bir evin alt katında iki odada faaliyetlerini sürdüren Halkevi Salih Apaydın'ın topladığı bağışlarla her türlü ihtiyaca cevap verecek yeni bir binanın hazırlıklarına başladı²³.

Akkapı Halkevi'nin 30 Ekim 1966'da yapılan yıllık kongresine Vali Muavini Mustafa Oğuz da katıldı. Kongre başkanlığına Çetin Remzi Yüreğir, ikinci Başkanlığı da Doktor Vehbi Batman seçildi. Yönetim kurulu tarafından okunan faaliyet raporundan sonra söz alan üyeler çalışmaları olumlu bulduklarını belirtti. Raporun kabulünden sonra yapılan seçimlerde yönetim kuruluna Salih Apaydın, Zuhul Karahan, Tahir Boğa, Necati Gizir, Süleyman Çalışkanyürek, Necdet Tanacı, Ali Cömertbay; Denetleme Kuruluna Meral Kartal, Tahir Memili, Hamit Batuman; Onur kuruluna Recep Parlak, Süleyman Akkapılı ve Suphi Akeloğlu, kurultay delegeliğine ise Salih Apaydın seçildi²⁴.

13 Şubat 1967'de Akkapı İlkokulu konferans salonunda “*Türkiye'nin kalkınmasında iktisat uzmanları mı yoksa fen uzmanları mı daha önemli rol oynar?*” konulu bir münazara düzenlendi. Öğretmen Zuhul Karahan, Avukat Fetva Yazıcıoğlu, Avukat Kubilayhan Uzel, Avukat Oğuz Yazıcıoğlu, Mühendis Fehim Yalçın ve Öğretmen Recep Parlak'dan oluşan jüri heyeti önünde yapılan münazara ilgiyle izlendi²⁵.

Halkevlerinin 35. kuruluş yıldönümü sebebiyle Akkapı Halkevi gösteri kolu tarafından Akkapı İlkokulu salonunda “Kerpiç Mehmet” ve “Andaval Berberi” isimli iki temsil verildi²⁶.

Akkapı Halkeviyle ilgili basına yansıyan bilgilerin reklamlardan öteye gitmediği tespit edildi. Faaliyetleri ve yıl yıl değişen yönetim kurullarıyla ilgili herhangi bir bilgi elde edilemedi.

2.2. Kütüphaneler

Adana'da 1969 yılı itibariyle Ceyhan, Feke, Osmaniye, Kozan, Saimbeyli ve Merkezde toplam 6 tane Halk Kütüphanesi bulunuyordu. Kütüphane sayısı 1973'te Kadirli'de bir kütüphanenin açılmasıyla 7'ye ve 1979'da Osmaniye'de iki yeni

²³ **Yeni Adana**, 19 Mart 1969, Sayı: 13293.

²⁴ **Yeni Adana**, 31 Ekim 1966, Sayı:12569.

²⁵ **Yeni Adana**, 14 Şubat 1967, Sayı:12649.

²⁶ **Yeni Adana**, 18 Şubat 1967, Sayı: 12653.

kütüphanenin açılmasıyla 9'a yükseldi. Ayrıca biri gezici olmak üzere 3'ü merkezde, 1'i, Ceyhan'da diğeri Kozan'da olmak üzere beş çocuk kütüphanesi mevcuttu. Adana Bölge Müzesi, Türk-Amerikan Derneği, Ticaret ve Sanayi Odası ve Atatürk Gençlik Sarayı gibi özel kütüphaneler zengin kitaplığa sahiplerdi²⁷.

2.2.1. Müze İhtisas Kütüphanesi

1924'te Alyanakzade Halil Kamil Bey tarafından kuruldu. Adana Eski Eserler Müzesi Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren kütüphane farklı dil ve konularda 2.800 cilt kitap ve 449 cilt Şeri Mahkeme Sicillerine sahiptir²⁸.

2.2.2. Amerikan Kütüphanesi

28 Nisan 1953'te "Türk-Amerikan Kütüphanesi" adıyla kuruldu. 1963'te adı "Amerikan Kütüphanesi" olarak değiştirildi. Kütüphanede 1967 yılında 500'ü Türkçeye çevrilen toplam 5.000 kitap bulunuyordu²⁹.

2.2.3. İl Halk Kütüphanesi

İl Halk Kütüphanesi 9 Eylül 1963'te uzun uğraşlar sonucunda açıldı. Kütüphane gerçekte Ramazanoğlu Kütüphanesindeki kitap ve risalelerin yeni binaya taşınmasıyla ortaya çıktı. Halkı kütüphaneye çekmek amacıyla İl Halk Kütüphanesi" adı verildi. Ramazanoğlu Kütüphanesinin bulunduğu eski bina, eski yazı kitapları ve az kullanılan kitapları saklamak için kullanılacak, ayrıca üniversite ve lise öğrencileri burada ders çalışabilecekti. Kütüphanede ünlü kişilerin resimler, yazılar, kitaplarla anıldığı ve tanıtıldığı bir köşe yapıldı. Bu köşede tanıtıma ilk

²⁷Adana 1973 İl Yıllığı, s.164; 1976'da il genelinde toplam 14 kütüphane bulunuyordu. Kütüphanelerdeki mevcut kitap sayısı 80.039'dur. Okuyucu sayısının 80.890'ı erkek, 45.076'sı kızdır. 1977'de 14 kütüphane mevcuttur. Kütüphanelerde bulunan kitap sayısı 76.881'dir. Toplam 159.227 olan okuyucunun 104.657'si erkek, 54.570'i kızdır. 1978'de 14 kütüphanede 83.538 kitap vardı. Toplam okuyucu sayısı 234.944'tür. Bu okuyucuların 146.304'ü erkek, 88.640'ı kızdır. 1979'da 16 kütüphane bulunuyordu. Kütüphanelerin mevcut kitap sayısı 82.454 idi. Okuyucu sayısı 123.921'i erkek, 83.964'ü kız olmak üzere toplam 207.885'tir. Ayr. Bkz. DİE, Kültür İstatistikleri 1979, Yayın No:984, Ankara 1982, s. 7.

²⁸Adana 1967 İl Yıllığı, s.137.

²⁹Adana 1967 İl Yıllığı, s.136; Aktan, Dünkü ve Bugünkü Adana, s.113.

olarak 10 Kasım'da Atatürk'le başladı³⁰. Bugünkü Kültür Sitesi'ndeki modern binaya ise 5 Ocak 1976'da geçti³¹.

Kütüphane genellikle satın alma, bağış, resmi kurumlardan ve diğer kütüphanelerden devir yoluyla kitap temin etti. Kitaplar konularına göre Felsefi, Dini, Sosyal, Filoloji, Nazarî Bilimler, Tatbiki Bilimler, Güzel sanatlar, Edebiyat, Tarih, Coğrafya ve Biyografi şeklinde tasnif edildi. Kütüphanede “Genel Okuyucu Servisi” ve “Ödünç Kitap Verme Servisi” yer alıyordu³².

1960 yılında 3 kütüphane bulunuyordu. Kütüphanelerdeki toplam kitap sayısı 15.298 idi. 1965 yılında kütüphane sayısı 5'e çıkarken toplam kitap sayısı 34.621'i buldu. Okuyucu sayısı ise iki katına çıkarak 68.762'ye yükseldi. 1970 yılında kütüphane sayısı 6'ya yükseldi. Kitap sayısı 48.192'yi, okuyucu sayısı 137.752'yi buldu. 1975 yılında kütüphane sayısı 7'ye 1980'de 9'a yükseldi. Bu dönemde kütüphane sayısı ve kitap sayısı artarken okuyucu sayısı 1980'de 95.030'a geriledi. 1980'de bu düşüşün yaşanmasında siyasi kargaşa ortamı ve 12 Eylül askeri darbesinin etkili olması muhtemeldir.

2.2.4. Atatürk Gençlik Sarayı Kütüphanesi

10 Kasım 1964'te açılan Atatürk Gençlik Sarayı, lise çağındaki gençlerin boş vakitlerini geçirdiği büyük bir yerdi. Atatürk Gençlik Sarayı ve Spor Tesislerine Yardım Derneği tarafından sarayın kitap ve araç-gereç ihtiyaçları karşılanıyordu. Kütüphanede yaklaşık 1.500 cilt kitap ve dergi bulunuyordu³³.

Sarayın 670 üyesi vardı. Üyeler lise seviyesinde bulunan çeşitli okullara devam eden öğrencilerdi. Ders yılı başında okul müdürleri ile yapılan temaslarda her okulun öğrenci sayısına göre kontenjan tespit edilirdi. Üye olan öğrenciler sarayın iç tüzüğüne uyarak ayda bir liralık üye ücretini vermek ve haftada bir kez saraya

³⁰ Tuncer Uçarol “Adana İl Halk Kütüphanesi Açıldı”, **Yeni Adana**, 20 Kasım 1963, Sayı: 11658.

³¹ Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.117; Özmen, **Kent Kent Türkiye, Adana**, s.79; **1991 Adana İl Yıllığı**, Kemal Matbaası, s.62

³² **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.166.

³³ **Adana 1967 İl Yıllığı**, s.137.

uğramak zorundaydı. Sarayda gazete ve dergi okumak için geniş bir salonun yanı sıra masa tenisi salonu, basketbol ve voleybol sahaları bulunuyordu³⁴.

2.2.5. Çocuk Kütüphanesi

Çocuk kütüphanesi, 16 yaşına kadar çocukların fikir ve ruh gelişimini sağlamak, kitap okuma alışkanlığı kazandırmak, güzel sanatlar alanında yeteneğini keşfettirmek ve milli varlığa yararlı bir duruma getirmek amacıyla kurulmuş eğitime yardımcı kurumdu. Kütüphane öğretmen ve kütüphane memurları tarafından yönetilmekteydi³⁵.

1969-1970 yılları arasında Merkez’de 3 ve Ceyhan’da 1 olmak üzere 4 kütüphane vardı. 1980 yılına gelindiğinde Merkezde 5, Ceyhan’da 1, Kozan’da 1 olmak üzere 7 çocuk kütüphanesi hizmet veriyordu.

1970 yılında 4 kütüphanede toplam 11.547 kitap bulunuyordu. Okuyucu sayısı ise 41.628 idi. 1975 yılında kütüphane sayısı 5’e çıktığı halde kitap sayısı 10.797’ye düştü. 1980 yılında kütüphane sayısı 7’ye çıkarılırken girişimler sayesinde kitap sayısında artış sağlanarak 19.187’e ulaşıldı. Aynı yıl okuyucu sayısı ise 103.799 olarak gerçekleşti.

2.2.6. Hacı Ömer Kültür Sitesi

Hacı Ömer Sabancı Holding tarafından yaptırılan Kültür Sitesi 5 Ocak 1976’da düzenlenen törenle hizmete açıldı. Hacı Ömer Kültür Sitesi adını alan binada büyük bir halk kütüphanesi, bir çocuk kütüphanesi, tiyatro salonu, sergi salonları ve yöneticiler için lojmanlar bulunuyordu. Balkanların ve Ortadoğu’nun en büyük kültür sitesi olduğu belirtilen bina Avrupa’da ikinci sırayı alıyordu. 10.000.000 liraya mal olan binanın teknik özellikleri çağın koşullarına cevap verecek nitelikteydi³⁶.

³⁴ **Yeni Adana**, 19 Şubat 1969, Sayı:13271; Atatürk Gençlik Sarayı’nda yapılan spor programı şu şekildeydi; Antreman haftanın pazartesi günleri; güreş, halter, yüzme, atletizm ve basketbol. Salı günleri; boks, jimnastik, atletizm ve voleybol; Çarşamba günleri; güreş ve halter. Perşembe günleri boks, jimnastik, atletizm, yüzme ve basketbol. Cuma günleri; halter, güreş, jimnastik. Cumartesi günleri; yüzme. Pazar günleri; boks, voleybol, basketbol antrenmanları yapılmaktadır. **BCA**, 030.01.0.0.114.722.5.

³⁵ DİE, **Kültür İstatistikleri 1978**, s.VII

³⁶ **Yeni Adana**, 5 Ocak 1976, Sayı: 15449.

Kültür Sitesi, gezici kütüphane servisi aracılığıyla 15 günde on semte giderek belirli duraklarda özellikle okul bahçelerinde konaklayıp çeşitli hikâye ve romanları 15 günlüğüne depozito karşılığı öğrenciye ulaştıran bir hizmet gerçekleştirdi. Kenar mahallelerde oturan yurttaşlara kültürel hizmet götürmeyi amaçlayan gezici kütüphanede içi raflarla konularına göre ayrılarak sıralanmış 2.500 kitap bulunuyordu³⁷.

2.3. Müzeler

Adana Bölge Müze Müdürlüğüne bağlı il merkezinde 2 müze vardı. Bunlar Atatürk Bilim ve Kültür Müzesi ile Etnoğrafya müzesiydi. Müze müdürlüğüne bağlı ilçelerde Misis Mozaik Müzesi, Karatepe Açık Hava Müzesi bulunuyordu³⁸.

Adana Bölge Müze Müdürlüğüne bağlı müzelerde 1975 yılı itibariyle toplam 61.245 eser, Müze kitaplığında ise 3.499 kitap bulunuyordu. Yılsonunda ziyaretçilerin toplam sayısı 16.346 olup bunların 16.174'ü yerli, 172'si yabancıydı³⁹.

1980'de eser sayısı 104.335'e yükseldi. Müzedeki kitap sayısı da 282 adet artarak 3.781'e çıktı. 13.581 ziyaretçinin 13.254'ü yerli, 327'si yabancı idi⁴⁰.

2.3.1. Adana Bölge Müzesi

1924'te Halil Kamil Alyanak tarafından kuruldu. Halil Kamil Bey o dönem Adana Valisi Hilmi Bey'in emriyle müzeye tahsis edilen Cafer Paşa Medresesine ait eserleri taşıyarak düzenlemelerde bulundu. Halil Kamil Beyden sonra müze müdürlüğü yapan Ali Rıza Yalın'ın etnoğrafya ve folklor konusundaki çalışmaları sayesinde Adana Müzesi araştırma merkezi haline geldi. Ali Rıza Bey, kültür belgelerinin toplanmasına, arşivlenme ve sergilenmesine ağırlık vererek Adana Müzesi'ni bilimsel yönü ağır basan bir müze haline getirdi. Müzede yontma taş devrinden Hitit, Sümer ve Babil medeniyetlerine ait kalıntılar yer alıyordu⁴¹.

³⁷ **Yeni Adana**, 14 Ocak 1977, Sayı:15770.

³⁸ **Adana**, s. 68.

³⁹ **DİE, Kültür ve Spor İstatistikleri Müzeler 1975-1976**, Yayın No: 844, Ankara, DİE Matbaası, 1978, s.8, 10, 17, 19, 31-32, 34, 53, 59.

⁴⁰ **DİE, Kültür İstatistikleri 1980**, s.59-60, 64, 68, 71-73, 78, 86.

⁴¹ **Adana 1991 İl Yıllığı**, s.59; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s. 149-150; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s. 118; **Yeni Adana**, 13 Ocak 1966, Sayı:12319.

Müzede arkeolojik, etnografik, sikke, mühür, tablet, kitap, şeriye sicilleri gibi eserler bulunuyordu. Bu eserler ya bağış yoluyla, ya geri alma, ya da satın alma yoluyla müzeye kazandırıldı. Müzeye paralı ya da parasız iki şekilde giriş yapılıyordu. Ziyaretçi sayısı kayıt altına alınıyor, müzenin yıllık geliri hesaplanıyordu⁴².

2.3.2. Etnografya Müzesi

1937’de Müze Müdürü Ali Rıza Yalın Çukurova’nın etnografyasını ön plana çıkartmak amacıyla Adana Bölge Müzesine yeni bir bölüm ekleyerek Türkiye’nin ilk Açık Hava Müzesi özelliğini taşıyan Etnografya Müzesini kurmuş oldu. Müze’ye Toroslarda yaşayan Yörük aşiretlerine ait karaçadır, yerli giysiler, çalgılar ve silahlar konuldu. 1960’ta yeni bir caddenin açılması yüzünden Etnografya Müzesi kaldırıldı. 1972’de Garajlar semtindeki binaya taşındı. 1972-82 yılları arasında müzeye ait eserler Bölge Müzesi’nin bir bölümünde sergilenmeye devam etti⁴³.

2.3.3. Karatepe Müzesi

Adana’nın yaklaşık 130 km güney doğusunda, Kadirli’nin 23 km doğusunda, Ceyhan Nehri’nin batı yönünde Aslantaş adıyla da anılan Karatepe Son Hitit çağında hudut kalesi olarak kurulmuştu⁴⁴. Eti hiyeroglif yazı ve dil sisteminin çözümünü sağlayan çift dilli yazıtlarıyla ve dönemin din, sanat ve yaşayışını aksettiren önemli bol sayıda taş, heykel ve kabartmalarla bütün bir mimari kompleks olması bölgeyi bilimsel ve turistik bakımdan önemli hale getiriyordu⁴⁵.

Bölgeye 1946’da Prof. H. Th. Bossert ve Halet Çambel tarafından ilk ilmi ziyaret yapıldı. 1947’de yüzey araştırması tamamlanarak kazı çalışması başladı⁴⁶. İstanbul Üniversitesi’nin öncülük ettiği kazıya Bossert ve Bahadır Alkım, Halet Çambel, Muhibbe Darga, Nihal Olgunsu katıldı⁴⁷. Türkiye’de ilk defa modern müzecilik anlayışına göre eserlerin kendi tarihi ve doğal çevreleri içerisinde muhafaza ve teşhiri

⁴² DİE, **Kültür İstatistikleri** 1978, s.

⁴³ **Adana 1991 İl Yıllığı**, s.59.

⁴⁴ Altay, **Adım Adım Çukurova**, s.53.

⁴⁵ BCA,030.01.0.0.114.721.4.

⁴⁶ İrfan Tuğcu, “Karatepe-Aslantaş (Azatiwataya) Tasvir Sanatında Tekne Betimlemeleri”, **Çukurova Araştırmaları Dergisi**, 2 (Kış:2016), s.41; Altay, **Adım Adım Çukurova**, s.53-54.

⁴⁷ Fatma Şahin, İrfan Tuğcu, “Karatepe ve Efsanevi Arkeolog Prof. Dr. Halet Çambel”, Haz. Erman Artun, Sabri Koz, **Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.88.

yoluyla birinci sınıf bilimsel ve turistik bir merkez kurulması için çalışıldı. Açık hava müzesinin tesisleri içerisinde koruyucu betonarme çatılar ve bir misafirhanesi de mevcuttur. Uzak bir dağ başında kurulan müzenin işleyişi ve korunması için bazı tamamlayıcı tesislerin kuruluşu zorunluydu⁴⁸. Tarihi kalıntılarla bir arada bulunan doğal çevrenin korunması için 7.700 hektarlık ormanlık bölge 1958 yılında milli orman parkı haline getirildi. Buradaki eserlerin önemine yakışır derecede teşhir edilmesi için Karayolları Bölge Müdürlüğü Karatepe'yi stabilize yolla Kadirli'ye bağladı. 1959 yılında şehirlerarası telefon hattı çekilerek bir de PTT şubesi açıldı. 1961 yılında Devlet Su İşleri 6,5 km'lik su hattı döşedi. Ormanın korunması ve parkın devamlılığı için o bölgede yaşayan halka yeni geçim ve iş imkânlarının sağlanması için Adana Valiliğinin yardımıyla 1961 yılında iki sanat kursu atölyesi açıldı. 1961 yılında burada çalışan personel için lojman inşaatı başlatıldı⁴⁹. Bütün bu tesislerin kurulması ve buranın turistik bir yer haline getirilmesi Prof. Halet Çambel'in girişimleriyle meydana geldi⁵⁰.

2.3.4. Misis Mozaik Müzesi

1959'da Misis Höyüğü'nün batı yönündeki sırt üzerinde açıldı. Bulunan mozaiklerin tamamı rastlantı sonucu Misis höyüğü'nde çalışan Prof. Bossert ile Dr. Ludwing Budde tarafından arkeolojik bir kazıda meydana çıkarıldı. Burada bulunan mozaikler Genç Roma devrine ait Bazilika tipinde bir tapınağın taban mozaığıdır. Küp şeklindeki ufak renkli taşlardan yapılan figürlerin etrafı bitkisel ve geometrik motiflerle çevrelenmiş bir karenin içinde bir kümes ve etrafında 18 adet kuş ve kümes hayvanı görülmektedir. Bu motiflerin çevresinde 16 adet vahşi ve evcil hayvan vardır. Bununla Nuh peygamberin tufan esnasında gemisine aldığı hayvanlar tasvir edilmektedir. Bu şekillerin gün ışığında seyredilmesi için bina Almanya'dan özel getirilen cam tuğlalarla çevrildi⁵¹.

2.3.5. Atatürk Bilim ve Kültür Müzesi

Mustafa Kemal Paşa ve eşi Latife Hanım Adana'yı ziyaretlerinde İstasyon'dan vali konağına gelmişler tanışma ve dinlenmeden sonra Seyhan nehri kıyısında kendileri

⁴⁸ BCA,030.01.0.0.114.721.4.

⁴⁹ Altay, *Adım Adım Çukurova*, s.56; BCA,030.01.0.0.114.721.4.

⁵⁰ Altay, *Adım Adım Çukurova*, s.56.

⁵¹ Adana 1991 İl Yıllığı, s. 60; Adana 1973 İl Yıllığı, s.151.

içi hazırlanmış olan Suphi Paşa konağına yerleşmişlerdi. Konak, Ticaret Odası Başkanı Abdullah Güven'in başkanlığında ve Atatürk Kültür Müzesi Derneği tarafından 1975 yılında başlatılan çalışmalar sonucunda, Adanalı vatandaşların ve kuruluşların bağışlarıyla 5 Ağustos 1976'da müzeye dönüştürüldü⁵². Konak bugünkü haliyle düzenlenip Atatürk Bilim ve Kültür Müzesi ve Kütüphanesi olarak 19 Mayıs 1981'de faaliyete geçirildi. Müze kütüphanesinde 1.700 adet Osmanlıca ve Türkçe kitap ile 17 ciltten oluşan Yeni Adana Gazetesi koleksiyonu bulunmaktadır⁵³.

2.4. Sinema

Adana'da kültür ve eğlence alanında en çok hizmet veren kuruluşlar sinemalardı. Adana'da ilk sinema salonu Rumlar tarafından kuruldu. Adana Rum Sineması olarak bilinen sinemada gösterilen filmler hakkında herhangi bir bilgi olmamakla birlikte sinemanın 1910'lu yıllarda kurulduğu bilinmektedir. 1923 yılında faaliyette olan bir başka sinema ise Adana Şark sinemasıydı⁵⁴. 1932 yılında Adana'da beş sinema bulunuyordu. Bunların 4'ü merkezde, 1'i Ceyhan'da idi. 1950'li yıllarda iktisadi gelişmeye bağlı olarak yaşanan gelişmeden en fazla yazlık sinemalar etkilendi. 1967'de kışlık sinema 8'e, yazlık sinema sayısı 48'e ulaştı⁵⁵.

1970'de vilayet genelinde 94 sinema bulunuyordu. Sinemaların koltuk sayısı 58.372, seyirci sayısı ise 8.524.114'e ulaşmıştı⁵⁶. 1973 yılında faaliyette olan kışlık sinema 11 olup; Sun, Alsaray, Arı, Arzu, Nur, Erciyes, Çelik, Lüks, Asri, Ünal ve İpek sinemalarıydı. Yazlık sinemalar ise; Sular, Alemdar, Melek, Dilek, Cemalpaşa, Mehtap, Güneşli, İpek, Seyhan, Sümer, Venüs, Emek, Çiçek, Kervan, Arzu, Kiremithane, Baykal, Renk, Dünya, Bağdat, Şan, Akkapı, Barbaros, İstanbul,

⁵² **Yeni Adana**, 6 Ağustos 1976, Sayı: 15637.

⁵³ **Adana 1991 İl Yılı**, s.60; Şehrin aydınları 4 bini aşan Atatürk hakkındaki yerli ve yabancı eserleri toplayıp, derlemek amacıyla derneği faaliyete geçirmek için girişimde bulundular. Vali Mukadder Öztekin'in başkanlığında toplanacak olan müteşebbis kurul, Dünyanın her tarafında yazılan eserleri topladıktan sonra tercüme ettirecek ve ileride kurulması düşünülen Atatürk Enstitüsü'nün nüvesini atacaklardır. Bu gaye ile kurulacak olan dernek, ilk olarak Atatürk'ün Adana'ya gelip kaldığı Suphi Paşa Konağı'nı alıp restore ettirecek, müteakibinde de Dışişleri ve Turizm-Tanıtma Bakanlığı kanalıyla, yurt dışındaki eserlerin toplanmasına çalışacaktır. 10-15 gün içinde gerekli formaliteler tamamlandıktan sonra dernek, kitap kampanyası başlatacaktır. Derneğe verilecek fazla kitaplar ise, kütüphanenin şubesi olacak olan ilçelere gönderilecektir. **Yeni Adana**, 4 Ocak 1965, Sayı: 12003.

⁵⁴ Tolga Akay, "Osmanlı Devleti'nde Tiyatro ve Sinemanın Yaygınlaşması: Adana Vilayeti Örneği", **Tarihte Adana ve Çukurova Cilt:III, Osmanlı Döneminde Adana ve Çukurova II**, Edit. Yılmaz Kurt vd., Adana, Akademisyen Kitapevi, 2016, s.275-276.

⁵⁵ Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana(Seyhan) (1923-1956)**, s.402-403.

⁵⁶ **DİE, Kültür ve Eğlence Yerleri İstatistikleri, 1970**, Yayın No:665, Ankara, DİE Matbaası, 1973, s. 9.

İstiklal, Güney, Köşk, Bulvar, Narlıca, Şehir, Lale, Renk, Zafer, Esendam, Işık, Akıncılar, Maviköşe, Yeşilevler, Halk, Ses, Denizli, Yavuzlar, Türen, Gar, Sema, Aile, Çamlı, Site, Mine, Yeni, Erciyes ve Şoray sineması idi.

Yazlık sinema sayısının fazla olması iklimle ilişkilidir. Yazları aşırı sıcak olmasından dolayı halk açık sinemalara gitmeyi tercih ediyordu. Talep bu yönde olunca açık sinema sayısında da artış olması gayet tabiidir. Fakat seyirci sayısı itibariyle kışlık sinemalar, yazlık sinemaları 10'a katlıyordu.

1973 yılından sonra sinema sayısında büyük değişiklik yaşandı. Bu değişikliğin nedeni artan gecekondulaşmayla sinemalara ayrılan alanların azalmasıdır.

1978'de 36 kışlık ve 9 yazlık olmak üzere toplam 45 sinema vardı. Kışlık sinemalarda oynatılan film sayısı 2.716 olup bunun 2.189'u yerli, 527'si yabancı idi. Yerli film seyredenlerin sayısı 1.932.800 iken yabancı film seyredenlerin sayısı 665.620 olarak gerçekleşti. Yazlık sinemalarda 325'i yerli, 78'i yabancı olmak üzere 403 film gösterildi. Yerli film izleyen seyirci sayısı 176.100'dür. Yabancı film izleyen seyirci sayısı 67.500'dür⁵⁷.

1980'e gelindiğinde vilayet genelinde 31 kışlık, 6 yazlık toplam 37 sinema hizmet veriyordu. Kışlık sinemalarda 2.515'i yerli, 694'ü yabancı olmak üzere toplam 3.209 film sahnelendi. Kışlık sinemalara 1.133.372 seyirci gitti. Yazlık sinemalarda oynatılan film sayısı 453 olup 266'sı yerli, 187'si yabancıydı. Yazlık sinemaların seyirci sayısı 76.142 idi⁵⁸.

2.4.1. Adana Festivali

Güney Bölgesi Gazetecileri tarafından ilk defa 6-13 Ekim 1963'te düzenlendi. Festivalin geçiş alanında bulunan işyerlerinden festival geçidinde yer almaları temin edildi. Birçok şehirden folklor ve eğlence ekibi festivale davet edildi. Geçit töreninin ilginç olması için bütün tedbirler alındı⁵⁹.

Festivalde Ankara, Malatya ve Diyarbakır üslerinden kalkan F-84, F-86, F-100 uçakları Adana semalarında ilk defa akrobasi gösterisi yaptı. Bu gösteri büyük ilgiyle

⁵⁷ DİE, Kültür İstatistikleri 1978, s.197, 201, 207.

⁵⁸ DİE, Kültür İstatistikleri 1980, s.97, 104, 108-109.

⁵⁹ Yeni Adana, 5 Ekim 1963, Sayı: 11619.

izlendi. “Uçan Bando” adını alan Türk Hava Kuvvetleri bandosu da çeşitli yerlerde gösteriler düzenledi. Festivale katılan Bursa Kalkan, Zafer, Kastamonu, Karayılan, Afyon, Erzurum, Düziçi, Adana ve Milli Türk Talebe Birliği folklor ekipleri şehirde çeşitli gösteriler yaptı⁶⁰.

2.4.2. Altın Koza Film Festivali

Altın Koza Film Festivali sanata katkı sağlamak amacıyla genç ve yetenekli sanatçıları ülke sanatına kazandırmak, Adana’yı kültür sanat merkezi haline getirmek amacıyla düzenlendi⁶¹. Çukurova’nın ürünü pamuğu simgeleyen “Altın Koza Film Festivali” ilk kez 1969’da ‘Altın Koza Film Şenliği’ adıyla Adana Belediye Başkanı Erdoğan Özlüsen’in öncülüğünde gerçekleştirildi⁶².

Şenlik, ilk kez düzenlendiği 1969 yılından itibaren Türk sinemasına verdiği ödüllerle destek olmaya başladı. İlk yıl şenliğe 9 film katıldı. Bu filmler; Orhan Elmas’ın Ezo Gelin, Atıf Yılmaz’ın Köroğlu ve Menekşe Gözler, Lütfi Akad’ın Kader Böyle İstedi, Orhan Aksoy’un Kadın Asla Unutmaz ve Kederli Günlerim, Metin Erksan’ın Kuyu, Yılmaz Güney’in Seyyit Han, Yılmaz Duru’nun Mekânsız Kurtlar idi⁶³. Metin Erksan, Kuyu filmi ile “En İyi Yönetmen” ve “En İyi Film” dallarında Altın Koza’yı hak ederken, Fatma Girik, Ezo Gelin ile “En İyi Kadın Oyuncu”, Yılmaz Güney, Seyyit Han ile “En İyi Erkek Oyuncu” ödülünü kazanan ilk sanatçılar oldular⁶⁴.

1973’te Altın Koza’da Cumhuriyet’in 50. yılı münasebetiyle Türk sinemasına uzun zamandır hizmet eden Lütfi Akad’a “Gelin” filmi dolayısıyla onur armağanı verildi. Yılın en iyi filmi olarak Lütfi Akad’ın “Gelin” filmi seçildi. İkinciliği Ertem Eğilmez’in “Canım Kardeşim”, üçüncülüğü Nejat Saydam’ın “Mahpus” filmi aldı. En başarılı yardımcı kadın oyuncu Türkan Şoray, en başarılı erkek oyuncu Kadir

⁶⁰ **Yeni Adana**, 7 Ekim 1963, Sayı: 11621.

⁶¹ Candan Yaygın, “Adana’da Bir Kültür-Sanat Işığı: Altın Koza”, Haz. Erman Artun, Sabri Koz, **Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana:Köprü Başı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.563.

⁶² **Geçmişten Günümüze Adana Belediyesi ve Başkanları**, Yay. Haz. Candan Yaygın, v.d., Adana, Ulusoy Ofset, 2009, s.30.

⁶³ Yaygın, “Adana’da Bir Kültür-Sanat Işığı: Altın Koza”, s.563-564.

⁶⁴ “Altın Koza Film Festivali Sonuçları Açıklandı”, **Yeni Adana**, 19 Mayıs 1969, Sayı:13345.

İnanır seçildi. En başarılı yönetmen Ertem Eğilmez, en başarılı görüntü yönetmeni Erdoğan Engin seçilirken, en başarılı müzik ödülü Cahit Oben'e verildi⁶⁵.

Altın Koza, 1973 yılına kadar aralıksız beş kez sinemaseverlerle buluştu. Ancak bu tarihten sonra ekonomik zorluklardan ötürü on dokuz yıl düzenlenemedi. 1992 yılında yeniden tertiplenen festival "Altın Koza Kültür Sanat ve Film Festivali" adını aldı.

1992'de düzenlenen Ulusal Uzun Film Yarışması'nın yanı sıra Öğrenci Filmleri Yarışmasını da programına ekleyerek Türkiye'de ilk kez bu alanda yarışma düzenleyen festival oldu. Bu açıdan festival bir öncüdür. Altın Koza Kültür ve Sanat Festivali ayrıca resim, tiyatro, müzik, fotoğraf ve düşünsel çalışmaları Adanalı sanatseverlerin beğenisine sundu⁶⁶.

2.5. Tiyatro

1880'de Şair Ziya Paşa Adana valiliği döneminde bütün olumsuzluklara rağmen şehirde tiyatro binası inşa ettirerek tiyatronun gelişmesi için ilk adımı attı. Temsiller vermesi için İstanbul'dan tiyatro topluluğu getirtti. Halkın tiyatroyu benimsemesi için bütün memurların tiyatro izlemesini mecbur tuttu. Ayrıca tiyatroya gelenlerin kılık kıyafetlerine özen göstermelerini şart koştu⁶⁷.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Adana tiyatro konusunda öndeydi. Adana'ya gelen tiyatro kumpanyalarının gişeleri hareketli geçer, günlerce oyunlar oynanırdı. Tiyatrocu Ömer Aydın, Muhlis Sabahaddin ve Ertuğrul Muhsin en büyük başarılarını Adana'da elde etti. Yunan mezaliminden Atatürk devrimini dile getiren eserlere, Şeyh Said isyanına kadar birçok ünlü oyunlar Adana'da sahnelendikten sonra yurda yayıldı⁶⁸.

Eskiden güldürme ya da ağlatma üzerine kuruluyken artık öğretici, düşündürücü, terbiye yönü olan tiyatro, son senelerdeki gelişmesiyle önemli bir kültür kurumu

⁶⁵ **Yeni Adana**, 5 Kasım 1973, Sayı: 14792.

⁶⁶ <http://www.adanafilmfestivali.org.tr/sayfalar/tarihce>.Erişimtarihi:9.08.2018; **Geçmişten Günümüze Adana Belediyesi ve Başkanları**, s.30.

⁶⁷ Akay, "Osmanlı Devleti'nde Tiyatro ve Sinemanın Yaygınlaşması: Adana Vilayeti Örneği", s.272; Abdullah Uçman, " Ziya Paşa ve Adana", Haz. Erman Artun, Sabri Koz, **Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana:Köprü Başı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.400.

⁶⁸ Yusuf Ayhan, "Tiyatrosuz Adana", **Dernek**, 7 Ekim 1968, Sayı:5, s.2; **Adana**, s.69.

haline geldi. Bir şehirde modern tarzda tiyatronun olması o şehrin kültürel faaliyetleri açısından ciddi bir zenginlik teşkil eder⁶⁹.

Ali Bozdoğanoglu ve Ali Sepici'nin belediye başkanlığı dönemlerinde başlatılan girişimlerden 1956 yılında sonuç alınarak Adana'da yeniden bir tiyatro salonu açıldı. Yurdun sayılı tiyatro salonlarından olup teknik açıdan bütün imkânlara sahipti. Tiyatro kültürü ve sevgisi almış bir seyirci topluluğu da vardı. 1958'de Devlet Tiyatrosu sanatçıları çeşitli sanat gösterileri sergiledi. Bu gösterilere yöre sanatçıları da katıldı⁷⁰.

Şehir Tiyatrosu 15 Ekim 1958'de Cevat Fehmi Başkut'un "Harput'ta Bir Amerikalı" oyunu ve yerleşik kadrosuyla perdesini açtı. Yöre sanatçılarından oluşan çocuk tiyatrosu kadrosu meydana getirildi. 1965'e kadar birçok oyuncu tiyatro kadrosuna katılsa da şehir tiyatrosu bu tarihte kapatıldı. 550 kişilik olan Şehir Tiyatrosu binası Ankara ve İstanbul'dan gelen tiyatro topluluklarına ev sahipliği yapmaya devam etti⁷¹.

Şehir tiyatrosu, Gündüz Aykut'un öncülüğünde Adana'da bulunan 15 tiyatro topluluğunun birleştirilmesi sonucu 1 Kasım 1974'te Adana Belediyesi Ziyapaşa Şehir Tiyatrosu adıyla yeniden kuruldu. İlk oyun Bünyamin Satanoğlu'nun yönetmeni olduğu "Pir Sultan Abdal"dı⁷².

2.6. Dernek ve Kulüpler

Adana'da dernek ve kulüplerin gelişimi 1950'li yıllarda başladı. 1946'da 16 dernek varken 1950'de 48'e, 1960'da 593'e yükseldi. 1970'lerde 1000'in üzerinde dernek faaliyet yürütüyordu. Dernekler spor, din ve kültür alanında hızlı bir gelişme gösterdi. 1970'lerde Adana'da kültür alanında 200'ün üzerinde dernek varken din ve

⁶⁹ Refik K. Şölen, "Tiyatro Mevsimi Başlarken", **Dernek**, 7 Ekim 1968, Sayı:5, s.3.

⁷⁰ Mustafa Bozer, "Tiyatro Mevsiminde Devlet Tiyatrosu", **Dernek**, 7 Ekim 1968, Sayı:5, s.2; Nurhan Tekerek, **Cumhuriyet Döneminde Adana'da Batı Tarzı Tiyatro Yaşamı (1923-1990)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1992, s.178-179.

⁷¹ Mahmut Hazım Kısakürek, "Adana Belediye Şehir Tiyatrosu Tarihçesi", **Altın Şehir Adana Kent Kültürü ve Sanat Dergisi**, 2 (Mayıs-Haziran 2011), s.102; Mustafa Bozer, "Tiyatro Mevsiminde Devlet Tiyatrosu", **Dernek**, 7 Ekim 1968, Sayı:5, s.2; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.112; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.168; **Adana**, s.69.

⁷² Kısakürek, "Adana Belediye Şehir Tiyatrosu Tarihçesi", s.102; Bozer, "Tiyatro Mevsiminde Devlet Tiyatrosu", **Dernek**, 7 Ekim 1968, Sayı:5, s.2; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.112; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.168; **Adana**, s.69.

spor alanında 190 dernek bulunuyordu. Bu dernekler daha çok okul, cami, spor tesisi yaptırma şeklinde faaliyet yürütüyordu⁷³.

2.6.1. Adana Bankacılar Derneği

Derneğin merkezi Adana'daydı. Amacı banka mensupları arasında manevi ve maddi dayanışmayı arttırmak, banka mensuplarının mesleki bilgileri arttırmak, memleket içinde ve dışında bankacılık hareketlerini takip etmek ve üyelerine bildirmek, derneğin mali imkânları nispetinde üyelerine maddi yardımda bulunmak, yapı ve istihlak kooperatifleri kurmaktır. Derneğin kurucu üyeleri Arslan Akalın, Fazlı Akgün, Mükerrrem Aydar, Ahmet Bakioğlu, Kenan Belir, Fehmi Genç, Davut Giresunlu, Servet Gökün, Burhan Gözet, Ethem Gün, Rifat Kalyoncuoğlu, Mustafa Piyale, Hasan Süncü, Ahmet Tuncar, Şerafettin Tuncay, Zekiye Tunçsoy, Mehmet Yerlioğlu, Faruk Yunak, Azmi Zallak'tı⁷⁴.

2.6.2. Adana Bölgesi Amatör Sporcuları Koruma ve Spor Tesislerini Yaptırma Derneği

Kasım 1971'de kuruldu. Amacı Adana bölgesi amatör sporcularına ayni ve maddi yardımlarda bulunmak, gençlerin boş zamanlarını en iyi şekilde değerlendirmeleri için imkân sağlamaktır. Spor tesisleri açmak, öğretmen ve antrenör tutmak, sporcuların ihtiyaçlarını karşılamak, sporla ilgili gazete, dergi çıkarmak, tesislerin projelerini hazırlatmak, tesislerin işletilmesi için personel temin etmek, spor tesislerinin bakım ve onarımı için gerekli araç ve makineleri temin etmek diğer amaçlarını teşkil ediyordu. Adana valisi derneğin fahri başkanıydı. İsteddiği zaman yönetim kurulu toplantılarına katılabilirdi. Derneğin kurucuları Süleyman Çelik, Necdet Bora, Rauf Demirkan, Sami Kayahan, Hanifi Soylu, Yılmaz Ergün, Enis Sayit, Tuncay Şenyüz, İsmet Yurdakul, Ali İhsan Türkmen, Şahide Sinyılmaz, Ali Timur, Ali Özdemir, Mümin Ertürk, Kemal Şensert, Zahit Akdağ, İlhan Uluscu, Osman Meriç'ti⁷⁵.

⁷³ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.131.

⁷⁴ **Adana Bankacılar Derneği Tüzüğü**, Adana, Kemal Matbaası, 1964.

⁷⁵ **Adana Bölgesi Amatör Sporcuları Koruma ve Spor Tesislerini Yaptırma Derneği**, Basım yeri ve yılı yok. s.1,5.8.

2.6.3. Adana Hayır Cemiyeti

1966 yılında kurulan cemiyetin Ceyhan ve Osmaniye’de de şubesi bulunuyordu. Amacı acizler yurdu, huzur evi kurmak olan cemiyet amacına uygun olarak ihtiyar hastalıkları hastanesi, bakım ve huzur yurdunun temelini attı. Başka derneklerle işbirliği yaparak yardım faaliyetlerini sürdürmeye devam etti⁷⁶.

2.6.4. Adana Musiki Derneği

1974 yılında kuruldu. Adana’da kurulan ilk musiki derneği olması bakımından önemlidir. Kurucuları Mahmut Akan, Ümit Öcal, Sefa Ürgenç, Ahmet Polat Öz, Zambak Baysal, Sabahattin Türker, Vural Sakallı’ydı. Faaliyeti itibarıyla bir eğitim kurumu olan derneğin amacı Türk Sanat ve Türk Halk müziğini tanıtmak, yaşatmak yaygınlaştırmak, bu konularda eğitim ve neşriyat yapmak, üyelerine ve halka açık konserler, resitaller ve konferanslar vermektir⁷⁷.

2.6.5. Adana Rotary Kulübü

3 Mayıs 1968’de iş ve meslek sahibi tanınmış kişilerin girişimiyle kuruldu. Kulübün amacı çeşitli iş ve meslek sahibi üyelerin dostluk ve hizmet anlayışını geliştirmektir. Dünya çapında faaliyet gösteren Rotary kulüpleri sosyal hizmet projelerinde de yer aldı. Adana Rotary Kulübü de bu kapsamda toplumun ihtiyaçlarına cevap vererek Adana’da ilk kan bankası, ilk üst geçit, engelliler parkı, görme engelliler için spor salonu yaptı⁷⁸.

1968-1969 yılları arasında Başkan Prof. Şekip Yeğin, As Başkan ve Genel Sekreter Fuat Tuncel, Muhasip Ferit Erçetin, Üye Burhan Ulutan, Turhan Arun idi. Kulübün başkanlıklarını birer yıl şeklinde sırayla Fuat Tuncel, Doç. Dr. Adnan Lavkan, Avukat Turhan Arun, Dr. Şahap Keleşoğlu, İhsan Zümreoğlu Cahit Gürol, Dr. Celal Arabacıoğlu yaptı⁷⁹.

⁷⁶ Adana 1973 İl Yıllığı, s.267.

⁷⁷ Yeni Adana, 12 Mart 1974, Sayı:14897;http://adanamusikidernegi.com/?SyfNmb=1&pt=Anasayfa, Erişim Tarihi: 3.5.2019.

⁷⁸ http://www.adanarotary.org.tr/rotary-hakkinda.html, Erişim Tarihi: 3.5.2019.

⁷⁹ Adana Rotary Kulübü, Kuruluşundan Bugüne Kadar Adana Rotary Kulübü Yönetim Kurulu, Basım yeri, yılı ve sayfa numarası yok.

2.6.6. Adana Sinema ve Kültür Derneği

30 Aralık 1975'te faaliyete geçen derneğin başkanlığını Molla Aran, ikinci başkanlığını Turan Altıntaş, saymanlığını  apan Yağan, yazmanlığını Mine G kbuket  stlendi. Derneğin amacı üyelerine sinema ve diğer alanlarda yerli ve yabancı sanat ürünlerini izleme olanağı sağlamak ve kültür çabalarını su yüzüne çıkarmaktı. Ayrıca Adana'yı sanat merkezi haline getirmek için girişimlerde bulunmayı taahhüt ediyordu⁸⁰.

2.6.7. Adana Türk-Amerikan Derneği

Dernek, 18 Ekim 1970'de Türk-Amerikan Derneğinin Adana şubesi  yeleri, bağımsız bir dernek kurma kararını almasının sonucunda ortaya  ıktı. Derneğin amacı Türklerle Amerikalılar arasındaki dostluk ve kültür ilişkilerini kuvvetlendirmektir. Kurucu  yeler arasında Bülent Toksöz, Dr. Halil Tekin, Mustafa Paksoy, Ali doğan Ekmekçi, Hadi Taylan gibi isimler bulunuyordu⁸¹.

2.6.8. Adana Verem Savaş Derneği

1945'de Seyhan Veremle Savaş Derneği adıyla kurulan dernek 1973'te Adana Verem Savaş Derneği adını aldı. Kurucu  yeleri A. Cevdet  amurdan, Bedri Görgün, Coşkun güven, İhsan  nal, Kasım Ener, Nevzat Arman, Nihat Oral, Nevzat Güven, Orhan Toroslu, A. Tefik Ramazanoğlu'dur. Derneğin amacı veremle mücadelede her türlü eğitim ve propagandayı yapmak veya yaptırmak, verem savaşı dispanserleri, aeryom, sanatoryom, prevantoryom, hastane, rehabilitasyon merkezi, laboratuvarları ve benzeri müesseseleri kurmak ve çalıştırmak, yönetmek ve bu hususta hükümet, belediye ve diğer müesseselerle işbirliği yapmak, verem savaşı dernekleri veya verem savaşına yardımcı olan kuruluşlara maddi ve manevi yardımcı olmak, personel temin etmek, veremden korunma, aşılama, tedavi hususunda her türlü çalışma ve incelemeyi yapmak veya yaptırmaktı⁸².

⁸⁰ Yeni Adana, 31 Aralık 1975, Sayı:15445.

⁸¹ Adana Türk-Amerikan Derneği Tüzüğü, Adana, İpek Matbaası, s.1,16.

⁸² Adana Verem Savaş Derneği Tüzüğü, Adana, Kemal Matbaası 1974, s.1-6.

2.6.9. Çukurova Gazeteciler Cemiyeti

1975 yılında kurulan cemiyetin amacı; milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti anlayışı çerçevesinde düşünce, iletişim ve basın özgürlüğünü sağlamak, gazetecilik mesleğinin geleneklerini, ahlak ve ilkelerini korumak, gazetecilerin mesleki ve sosyal haklarını korumak, geliştirmek, meslekle uyuşmayan davranışlara karşı çıkmak, kamu kurumu sorumluluğuyla toplumun sosyal ve kültürel yönden gelişmesine katkıda bulunmak, gerektiğinde devletin kurumu gibi vatandaşa ve ülkeye yararlı kamu hizmet ve etkinliklerini gerçekleştirmek idi.

Cemiyetin kurucuları Erdoğan Varol, Bilal Tipi, Mehmet Yapıcı, A. Vahap Ünkat, Kurtar Çakın, Ergin Gözet, Abdullah Bulca idi⁸³.

2.6.10. Çukurova Havacılık Kulübü

1964 yılında kurulan kulüp, Çukurova bölgesinde amatör havacıları bir araya getirmeyi planlıyordu. Ayrıca üyelerine planör ve motorlu uçak uçuşları sağlayacak, üyelerin ve talebelerin boş zamanlarını geçirmesi için planör ve uçak modelleri geliştirebilecekleri etkinlikler düzenlenecekti. Kulüp uluslararası Sivil Hava Federasyonu'na dâhil olduğu için milletlerarası öğrenci mübadelesinde bulunacak müsabakalara katılacaktı⁸⁴.

2.6.11. Çukurova Üniversitesi Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

1977'de kurulan derneğin amacı Çukurova üniversitesinin gelişimini en kısa zamanda tamamlayabilmesi için halktan özel ve kamu kuruluşlarından maddi ve manevi destek sağlamak, Çukurova üniversitesi bina ve tesislerin yapılabilmesi ve öğrenim imkânlarının geliştirilmesi için gerekli araç gereç malzeme temin etmek üzere ilgili kuruluşlarla temasa geçmek, Çukurova üniversitesi mensupları arasında her türlü dayanışmayı sağlamaktır. Ayrıca Meclisten, Cumhuriyet Senatosundan ve Bakanlar Kurulu'ndan Çukurova Üniversitesi ile ilgili her türlü kanun kararname ve yönetmeliklerin en kısa zamanda çıkarılmasını temin için yetkililer nezdinde gerekli girişimlerde bulunmak ve hükümetin yardımlarını temin etmektir. Milli Eğitim Bakanı, Tarım Bakanı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, Adana milletvekilleri ve

⁸³ <http://cgc.org.tr/tarihce/> Erişim Tarihi: 04.08.2019.

⁸⁴ **Yeni Adana**, 28 Nisan 1964, Sayı: 11791.

senatörleri, Adana Valisi ile üniversite rektörü derneğin tabi üyeleri sayıldı. Adana Valisi derneğin fahri başkanlığını yürütecekti⁸⁵.

2.6.12. Dosteller Cemiyeti

1962’de Adanalı hanımlar tarafından kurulan cemiyet ilkokul çağındaki birçok öğrenciye giyecek, yiyecek, kitap ve gıda yardımında bulundu. Ayrıca çocuk bahçesi, okul, çocuk yuvası yaptırarak hizmete açtı. Çeşitli sosyal kurumlara yardımlarda bulunarak felaketzedelere, Kıbrıs Türklerine, yardıma muhtaç kişilere maddi yardımlarda bulundu⁸⁶.

2.6.13. Gençlik Kültür Derneği

Dernek ilk toplantısını 8 Eylül 1963’te yaptı. Gençlerin boş zamanlarında güzel sanatlar, kültürel gezi ve kamplar, eğlence günleri düzenlemeleri amacıyla kuruldu. Heyet Başkanı Refik Çulpa’nın açılış konuşmasıyla başlayan toplantıda idare heyeti seçimleri yapıldı. Kapalı oyla yapılan seçimler sonunda yönetim kuruluna Olcay Doğruöz, Aysel Bulca, Erhan Erik, İsmet Doğan, Ayhan Ateşok, Ahmet Ertufan, Deprem Er Ağca, Gülay Tekkaraca, Alev Ateş seçildi. Vali ve Belediye Başkanı Mukadder Öztekin onursal üye seçildi. Seçimlerden sonra üyelerden Ayhan Ateşok, Deprem Er Ağca, Hilmi Önder derneğin amacı hakkında birer konuşma yaptı⁸⁷.

2.6.14. Kozan Köylü Kulübü

Kulüp, 1960 yılında Emin Kurdoğlu, Mesut Yiğenoğlu, Yusuf Özden, Abdullah Çolak, Çerkez Şahin, Hasan Boduk tarafından kuruldu. Amacı; köylerin ve köylülerin gelişmesi açısından yapılması gereken işleri karar altına alarak ilgili makam ve müesseselerin yardımını sağlamaya çalışmak, her köyün ziraatine uygun bağcılık, bahçecilik ve zeytin yetiştirmeyi teşvik ederek gerekli yardımları sağlamak, dağlık mıntikalarda zeytinciliği teşvik ederek genel ölçüde zeytin bahçeleri meydana getirmek, bu hususların temini için gerekli broşürleri temin etmektir⁸⁸.

⁸⁵ **Yeni Adana**, 30 Nisan 1977, Sayı:15861.

⁸⁶ **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.267-269.

⁸⁷ **Yeni Adana**, 9 Eylül 1963, Sayı:11596.

⁸⁸ **Yeni Adana**, 24 Kasım 1960, Sayı:10736.

2.6.15. PTT Teknisyenleri Derneği

Merkezi Ankara’da bulunan derneğin İstanbul ve İzmir’den sonra üçüncü şubesi 16 Aralık 1962’de Adana’da PTT idaresine ait binada açıldı. Derneğin amacı teknisyenlerin çalışma koşullarını iyileştirerek verimli çalışmalarını sağlamaktı. Derneğin başkanlığına Telgraf Telefon Müdürü Sulhettin Dericioğlu, sekreterliğe Meral Talay, muhasipliğe; Necati Tabakan, üyeliklere Celal Emil, Emin Duru, murakıplığa; Hüseyin Karakoç ve Cevdet Uyanık seçildi⁸⁹.

2.6.16. Sağlık Spor Derneği

Sağlık teşkilatı personeli tarafından “Sağlık Spor” adıyla 20 Mart 1973’te kuruldu. Derneğin merkezi Adana’da olup şubesi yoktu. Derneğin amacı her yaştaki üyenin muhtelif sporları tam bir sportmenlikle yapmaları, sporcular ve üyeler arasındaki sosyal dayanışmayı sağlamak, sevgi ve saygı hislerini yerleştirmek, ruhen ve ahlaken iyi yetişmelerini sağlamak, üyelerin spor ve iş faaliyetleri haricinde kalan boş zamanlarını değerlendirmektir. Ayrıca her spor branşından sporcu yetiştirmek, sporu kendilerine meslek olarak seçenler için profesyonel ekipler oluşturmak derneğin idealleri arasındaydı. Kurucuları Muhittin Yalçın, Celal Arabacıoğlu, Adil Tamer, Cabir Samra, İrfan Öztan, Hasan Basri Yavuz, Abdulkadir Şendal, Rasim Koptagel, Abdullah Bozoklar, Feridun Çağırınbaş ve Derviş Topaloğlu idi⁹⁰.

2.6.17. Topraksızları Topraklandırma-Köyleri Kalkındırma Derneği

Dernek mensupları ilk olarak civar kazalarda şubeler açmak üzere üye kaydetmeye başladı. Dernek, sosyal adaleti yayma bürosu, köylü ve topraksızlar bürosu, sağlık bürosu ve kanun bürosu olmak üzere 4 gruptan oluşuyordu. Dernek, avukat, doktor, öğretmen ve akademisyenlerden faydalanarak vatandaşlara köylerdeki hazine ve arazilerin tespitini sağlayarak ilgili mercilere bildirmek, üyelerin sağlığıyla alakadar olmak, çıkan veya çıkacak olan toprak kanunu ve köy kanunlarını yakından takip etmek gibi alanlarda faaliyet yürütecekti⁹¹.

⁸⁹ **Yeni Adana**, 17 Aralık 1962, Sayı:11372.

⁹⁰ **Yeni Adana**, 29 Eylül 1973, Sayı: 14763.

⁹¹ **Yeni Adana**, 22 Ekim 1963, Sayı: 11633

2.6.18. Türk Anneler Derneği

10 Haziran 1972’de faaliyete geçen derneğin kurucuları, yoksullara, yetiştirme yurdundaki öğrencilere, okullarda bakıma muhtaç olan çocuklara giyecek yiyecek yardımı yaparak faaliyetlerini sürdürmeyi hedefliyordu. Ayrıca balo ve konserler düzenleyerek elde edilen gelirler anaokulu yaptırmak için kullanıldı⁹².

2.6.19. Türk-Alman Dostluk Cemiyeti

Türk-Alman Dostluk Cemiyeti Adana Şubesi 8 Ocak 1963’te açıldı. Şehir tiyatrosunda yapılan açılışa ünlü Alman “Die Brücke” tiyatrosu davet edildi. Kadrosunda rejisör Dr. Horst Antlitz, Inge, Rassert, Elisabeth Bergner, Dieter Brammer gibi kıymetli sanatçılar yer alıyordu⁹³. Cemiyet, çeşitli kültür hizmetleri yanında açtığı dil kurslarıyla büyük faydalar sağladı⁹⁴.

2.6.20. Trafik Kazalarını Önleme Cemiyeti

1959’da İstanbul’da kurulan cemiyetin Adana şubesi 31 Aralık 1966’da açıldı. Amacı trafik kazalarını önlemek ya da azaltmak olan cemiyet, Milli Eğitim Müdürlüğüyle iş birliği yaparak köylerde trafikle ilgili konferanslar verdi. Broşürler dağıtıp, film gösterileri yaptı. Adana Trafik Şubesi’ne değişik markalarda 4 otomobil ve 1 adet motosiklet bağışladı⁹⁵.

2.6.21. Yardım Sevenler Derneği

Fikret Çakmak Hanım tarafından 1928’de Ankara’da kurulan derneğin Adana şubesi 1960’da faaliyete geçti. Derneğin amacı muhtaç öğrencilere giyecek ve yiyecek yardımı yapmak, okuyan kız öğrencilere yüksek öğrenim olanağı sağlamak, imkânlar dâhilinde kız talebe yurtları açmaktı⁹⁶.

⁹² Adana 1973 İl Yıllığı, s.266.

⁹³ Yeni Adana, 4 Ocak 1963, Sayı: 11388.

⁹⁴ Adana 1973 İl Yıllığı, s.141.

⁹⁵ Adana 1973 İl Yıllığı, s.266.

⁹⁶ Adana 1973 İl Yıllığı, s.265.

2.7. Spor

Cumhuriyetin ilk yıllarında Adana’da Atıcılık, Atletizm, Güreş, Boks, Tenis, Bisiklet, Futbol, Yüzme gibi spor dallarında ilerlemeler sağlandı⁹⁷. Adana’nın sahip olduğu iklim özelliklerinden dolayı yüzme ve sutopu dallarında dereceler alındı. Birçok defa Türkiye birinciliği elde edildi⁹⁸.

Adana’da spor etkinlikleri Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü, Kulüpler ve Milli Eğitim Müdürlüğü Lig Heyeti tarafından yürütülüyordu. Etkinliklerin düzenlenmesinde belediye ve mahalli derneklerin de yardımları sağlanıyordu. 1966’da Beden Terbiyesi Adana Bölge Müdürlüğüne 9.470 sporcu kayıtlıydı. 16 kulüp, 44 okul spor çalışmalarını bölge tesislerinde yapıyordu⁹⁹.

1978’de Adana’da 3 stadyum, 2 kapalı spor salonu, 2 futbol sahası, 1 yüzme havuzu, 1 tenis kortu olmak üzere toplam 9 spor tesisi bulunuyordu. Kapalı spor tesislerinin biri 500-800 m², diğeri 200-500 m²’lik alana sahipti. Tesisler 3.000 kişilik seyirci kapasitesine sahipti. Kapalı spor salonunda atletizm, basketbol, boks, güreş, halter, hentbol, jimnastik, judo voleybol spor dalları çalışmaları yapıyordu.

Yüzme havuzu ise 1.500 kişilik olup yerden ısıtma sistemine sahipti. 6 kulvarlı havuz mayıs ayından ekim ayına kadar faaliyetteydi. 1.100 üyesi mevcuttu. Havuzda yüzme kursları da veriliyordu.

Adana’da toplam 20 spor kulübü bulunuyordu. Bunların 17’si Gençlik Spor Kulübü, 3’ü İhtisas Spor Kulübü idi. Lisansı olmayan sporcuların 2.024’ü erkek, 151’i kadındı. Lisanslı 3.652 erkek, 157 kadın sporcu bulunuyordu.

Lisanslı sporcuların spor dallarına göre dağılımı şu şekildeydi; Atletizm 275, basketbol 417, bisiklet 23, boks 218, futbol 2.059, güreş 60, halter 27, hentbol 37, judo 30, masa tenisi 76, voleybol 399, yüzme 197¹⁰⁰. Kadın sporcular yüzme,

⁹⁷ “Türkiye’de Resmi Spor Tarihi”, **Yeni Adana**, 12 Haziran 1969, Sayı:13366.

⁹⁸ Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana(Seyhan) (1923-1956)**, s.222; **Adana 1967 İl Yıllığı**, s.146.

⁹⁹ Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.121; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.197.

¹⁰⁰ BDİE, **Spor İstatistikleri 1978**, Yayın No:899, Ankara, DİE Matbaası, 1980, s.1-2, 6-11.

voleybol, atletizm, basketbol ve masa tenisi spor dallarını tercih ediyordu. 19 teknik eleman, 44 antrenör, 151 hakem görev yapıyordu¹⁰¹.

2.7.1. Futbol

Adana'nın ilk spor kulübü 1913'te kurulan Adana Türk Gücü'dür. 1923'ten sonra Adana Bölgesi Lig maçlarının başlamasının ardından bu dalda spor çalışmaları hız kazandı. Seyhan Spor, Hanedan Spor, Milli Mensucat, Sümer Spor, Çukurova Spor, Ceyhan Gençlik, Ceyhan Spor, Osmaniye Gençlik, Kozan Gençlik, Karagücü ilk amatör kulüplerdendi. Bu kulüpler ileride profesyonel kulüplerin kurulmasına zemin hazırladı.

1940'ta Devlet Demiryolları çalışanları tarafından Adana Demirspor kuruldu. Futbol ve yüzmede başarılı neticeler elde eden kulübün ayrıca güreş, atletizm, basketbol, voleybol ve bisiklet dallarında da çalışmaları mevcuttu¹⁰².

Demirspor kurulduğu yıl bölge ligine katılarak 1943-1959 arasında 15 kez şampiyon oldu. 1954'te Türkiye futbol şampiyonu oldu ve ülke çapında ismini duyurmayı başardı. 1960-1961 döneminde Türkiye futbol ligine girmeyi başaran takım aynı yıl küme düştü. 1973-1974 döneminde tekrar birinci lige girmeyi başardı¹⁰³.

Akınspor ve Adana Gençlik kulüplerinin 1966'da birleşmesiyle Adanaspor kuruldu. Kurucuları arasında Mehmet Eroğlu, Mustafa Bekbaş, Ali Gedikbaş, Ahmet Kavrakoğlu, Musa Çaldağ, Nevzat Ağaoğlu, Cumali Aslankeser, Selim Zeper ve İsmail Kaplakaslan yer alıyordu. 1970-1971 döneminde grup birincisi olarak birinci

¹⁰¹ Teknik eleman, antrenör ve hakemlerin çalışma alanları şu şekildeydi; 14'ü futbol, 1'i voleybol, 2'si diğer spor dallarında olmak üzere toplam 19 teknik eleman mevcuttu. 22'si futbol, 6'sı basketbol, 3'ü boks, 4'ü güreş, 3'ü voleybol 2'si judoda toplam 44 antrenör görev yapıyordu. Hakem sayısı 151 olup bunların 37'si masa tenisi, 30'u yüzme, 20'si voleybol, 26'sı futbol, 16'sı atletizm, 13'ü basketbol, 9'u boks spor dalında çalışıyordu. 5 hakem uluslararası nitelikte olup çoğu bölge hakemiydi. **Yurt Ansiklopedisi, Adana**, s.162; BDİE, **Spor İstatistikleri 1978**,Yayın No: 899, Ankara, DİE Matbaası, 1980, s.10-16.

¹⁰² Süleyman Çelik, **Adana 50. Yıl Spor Yıllığı (1923-1973)**, Adana, Kemal Matbaası, 1973, s.59; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.122.

¹⁰³ Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.122; **Yurt Ansiklopedisi, Adana**, s.163; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.200.

lige girmeyi başardı. Aynı yıl Gençlik ve Spor Bakanlığı kupasını kazandı. 1971-1984 yılları arasında Türkiye 1. Ligde mücadele etti¹⁰⁴.

1967'de yerel ligde oynayan üç kulübün birleşmesiyle kurulan Ceyhanspor'un yaklaşık 1.500 civarında üyesi olup Türkiye 3. Liginde oynuyordu. 1949'da kurulan Osmaniyespor Adana yerel liginde oynayarak 7 kez birinci oldu. Demirspor'dan sonra en fazla birincilik kazanan takım Osmaniyespor oldu¹⁰⁵.

2.7.2. Basketbol ve Voleybol

1940'da başlayan basketbol çalışmaları 1953'te ilk basketbol takımı Torosspor'un kurulmasına kadar okullarda oynandı. Takım 1953-1960 yılları arasında 7 kez birinci oldu. 1960-1967 yılları arasında bölge birinciliğini Karataşspor aldı. 1967'den itibaren Demirspor yerel ligde, grup birincilikleri ve 1970'de Anadolu Kupası birinciliğini elde ederek Türkiye 2. Basketbol Ligine girdi. 1972-1973 sezonunda grup şampiyonu olarak Türkiye 1. Ligine çıkmayı başardı¹⁰⁶.

Önceleri okullarda oynanan voleybol, 1957'de uluslararası kurallara uygun olarak oynanmaya başlandı. 1960'da Adana Karması Türkiye üçüncüsü oldu. 1960-1961 sezonunda yapılan ilk bölge birinciliği yarışmasını dört takım arasından Torosspor kazandı. 1961-1962 sezonunda yapılan yarışmayı 9 takım arasından yine Torosspor kazandı. 1962-1963'te Karataşspor, 1963-1964'te Torosspor, 1965-1972 arasında Demirspor, 1970'de yapılan ilk teşvik turnuvasında Adanaspor yedi takım arasından birinci olmayı başardı. 1973'te Milli Mensucat bölge birinciliğini kazandı¹⁰⁷.

2.7.3. Halter, Güreş ve Boks

1962'de başlayan Halter sporunda Adana'yı temsil eden Mehmet Suvar ve Salih Suvar kardeşler Balkan Şampiyonasında altın madalya kazandı. İzmir Akdeniz

¹⁰⁴Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.165; <http://www.adanaspor.com.tr/adanaspor>, Erişim Tarihi: 13.09.2018; Milli forma giyen Adanalı futbolcuların isimleri şöyledir; Mustafa Ertan, Muharrem Gülergin, Yaşar Kartal, Selami Tekkazancı, Cengiz Atahan, Özden Uçal, Nuri Şengezer, Mustafa Öz, Metin Gören, Ayr. Bkz. Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.122.

¹⁰⁵ Çelik, **Adana 50. Yıl Spor Yıllığı (1923-1973)**, s. 39; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.165.

¹⁰⁶ **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.198; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.165.

¹⁰⁷ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.165; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.198-199; Çelik, **Adana 50. Yıl Spor Yıllığı (1923-1973)**, s.41.

oyunlarında da bronz madalya elde ettiler. İsmail Bayam, Bilal Doğan, Ergun Kıran Adana'nın ünlü haltercilerindendi¹⁰⁸.

Güreşte ilk resmi karşılaşmalar 1938'de başladı. 1971'de Güreş Federasyonu'nun düzenlediği bölgelerarası güreş liginde Adana Karması grup şampiyonluğunu kazandı. İsmet Atlı, Hanefi Demirkaya, Mehmet Kartal, Mehmet Çelebi, Hüseyin Atlı, Kemal Dişiçürük önemli başarılar kazanan güreşçilerdendi¹⁰⁹.

Boksun geçmişi 1926 yılına kadar uzanır. Adana'da kurulan ilk boks kulübü Milli Mensucat'tır. 1946-1947 sezonunda Adana'ya İngiliz antrenörünün ve profesyonel boksör Edip Dayan'ın gelmesiyle bu spor dalında profesyonelleşme yoluna gidildi. Dr. Eşref Göksel ve Mehmet Musaballı tarafından Güreş ve Boks İhtisas Kulübü'nün kurulmasıyla boksda önemli ilerlemeler kaydedildi. Ülkü Alpan, İsmail Atıcı, Turgut Doğan, Ali Yaylacı, Atilla Pakyürek, Ahmet Berkman milli boksörlerdendi¹¹⁰.

2.7.4. Atletizm, Bisiklet ve Jimnastik

Atletizm dalında resmi çalışmalar 1937'de başladı. Atletizmin gelişmesine Seyhanspor, Adana Demirspor, İncirlikspor, Torosspor gibi kulüpler katkıda bulundu. Bu dalda pek çok kıymetli atletler yetişti. Adana'da atletizm alanında en başarılı olunan dönem 1960-1965 yılları arasındır. Bu dönemde başarıları olan atletler; Mehmet Çetinel, Yaşar Coşkun, Mehmet Meliki ve Sedat Akkar'dı¹¹¹.

Bisiklet spor dalında 1962'de yarışmalara katılan Adana Bisiklet Takımı Türkiye ikinciliğini, 1965-1966 sezonunda Türkiye üçüncülüğünü elde etti. Bu dalda milli forma giyen sporcular Ali Kongo, Ahmet Ecesoy, Ertuğrul Arlı, İbrahim gönül, Ahmet Avcılar ve Erol Berk'ti.

¹⁰⁸ Çelik, **Adana 50. Yıl Spor Yıllığı (1923-1973)**, s.44; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.165; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.199.

¹⁰⁹ Çelik, **Adana 50. Yıl Spor Yıllığı (1923-1973)**, s.55; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.123-124; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.165; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.200.

¹¹⁰ Çelik, **Adana 50. Yıl Spor Yıllığı (1923-1973)**, s.56; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.165; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.200; Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana(Seyhan) (1923-1956)**, s.244.

¹¹¹ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.165; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.197; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.122.

Jimnastik alanında 1962’de başlayan çalışmalar neticesinde 1964’te Adana’da Okullararası Türkiye Jimnastik Birinciliği yarışması düzenlendi. Bu yarışmada Adana, bölgesi ikinci oldu¹¹².

2.7.5. Tenis ve Atıcılık

Tenisin geçmişi 1938’e kadar uzanır. 1968’de Atatürk Gençlik Sarayı’nın masa tenisi salonunu açmasıyla bu dalda çalışmalar başladı.

Atıcılıkla ilgili faaliyetler 1940’da başladı. 1946-1949 yılları arasında yapılan Türkiye Yivli Silahlar birinciliğini 3 kez üst üste Adana’dan İzzet Erozan kazandı. 1969’da Akademilerarası Türkiye Atıcılık Birinciliği yarışmasını erkeklerde ve bayanlarda Adana İktisadi ve İdari İlimler Akademisi takımı kazandı. Adana İktisadi ve İdari İlimler Akademisi takımı 1970’te düzenlenen Türkiye Trap Birinciliğini elde etti. 1971’de Manisa’da yapılan yarışmalarda bayanlar Türkiye Birinciliğini Kılıçyıldır kardeşlerden kurulu bölge takımı kazandı¹¹³.

Bölgenin atış poligonu yoktu. Baraj yolu üzerinde gerekli arsa temin edilse de bütçe ayrılmadığı için yapılmadı. Atıcılığa emek veren sporcular Coşkun Girici, Tahsin Harazer, İzzet Erozan’dı¹¹⁴.

2.7.6. Yüzme

1938’de Belediye Başkanı Turhan Cemal Beriker döneminde yapılan yüzme havuzu sayesinde yüzme sporunda büyük başarılar elde edildi. 1964, 1965, 1966 ve 1969 yıllarında Adana Demirspor, Türkiye su topu şampiyonluklarını elde etti. Yüzme ve sutopu dalında milli forma giyen bazı sporcuların isimleri şöyleydi; Muharrem Gülergin, Recai Çevik, Nihat Erdem, Sefa Aydın, Ahmet Güçlüoğlu, Şükrü Ağaçoğlu, Halil Yüksel, İlhan Demirdal ve Şaban Şimşek¹¹⁵.

¹¹² Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.165; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.199, 203; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.123; Çelik, **Adana 50. Yıl Spor Yıllığı (1923-1973)**, s.47.

¹¹³ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.165; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.197.

¹¹⁴ Çelik, **Adana 50. Yıl Spor Yıllığı (1923-1973)**, s. 36.

¹¹⁵ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.162-163; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.199; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.122.

2.8. Basın

Basın toplumu bilgilendirme ve yönlendirme gibi rolleri itibariyle hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri oldu¹¹⁶. Yerel basın, genel olarak kasaba ve şehirde yaşayan insanların gündelik hayatlarını ilgilendiren gelişmelere ve haberlere yer vermesi bakımından ulusal basından ayrılmaktadır¹¹⁷.

Cumhuriyetle birlikte Adana yerel basınında nitelik ve nicelik itibariyle bir zenginlik gözlenmiştir. Gazeteler Adana'nın tarihi, ekonomisi, siyaseti ve kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler sundukları gibi vilayetin sorunlarına buldukları çözüm yollarıyla topluma yol gösterici olmuşlardır.

Atatürk döneminde yayın hayatına başlayan gazeteler dönemin ruhuna uygun şekilde inkılâpların yanında yer almakla birlikte Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmek için gayret sarf etmişlerdir. Ayrıca sözü edilen gazetelerde Türkiye'nin büyük kalem ve fikir üstatları yazılar kaleme almışlardır. Bunlar sayesinde gazetelerin daha uzun ömürlü oldukları söylenebilir.

İnönü dönemi gazeteler dönemin şartları icabı dünya savaşına ilişkin ajans haberlerine büyük yer ayırırken diğer yandan Adana ve çevresine ilişkin haberleri de asla ihmal etmemişlerdir. Bu yönleriyle her nerede çıkarsa çıksın gazeteler bölge gazetesi olma iddiasını taşımış ve sürdürmüşlerdir.

Menderes döneminde yayın hayatına başlayan birçok gazete görülmektedir. Bu dönemde de dünyada yaşanan siyasi gelişmeler yakından takip edilirken Adana ve çevresiyle ilgili haberlere geniş yer verilmiştir.

1960-1980 yılları arasında çıkarılan gazeteler sayı bakımından dikkat çekmektedir. Fakat bu dönemde gazetelerin daha çok siyasi nitelikte olduğu görülmüştür.

¹¹⁶ Ali Murat Vural, **Yerel Basın ve Kamuoyu**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1999, s. 30; Yaşar Öztürk, "Yerel Anadolu Basını", **Yerel Basın Kurultayı Bildiriler**, 15-17 Mayıs 1992, Adana 1992, s. 149.

¹¹⁷ Vural, **Yerel Basın ve Kamuoyu**, s. 41.

2.8.1. Gazeteler

2.8.1.1. Adana Ticaret ve Sanayi Odası Gazetesi

15 Eylül 1961’de yayın hayatına başlayan gazete on beş günde bir çıkarılıp okuyuculara ücretsiz dağıtılırdı. Sahibi Adana Ticaret ve Sanayi Odası adına İrfan Tuğberk’ti. Yazı İşleri Müdürlüğü’nü Kayhan Soyupak yapıyordu. Adana’nın özellikle Çukurova bölgesinin tarım, pamuk, sanayi ve ticaret alanlarındaki gelişmeleri ve sorunlarını ele alıyordu¹¹⁸.

2.8.1.2. Akşam Postası

7 Nisan 1961 tarihinde yayın hayatına başlayan gazetenin isim logosunun altında “günlük, siyasi gazete” ibaresi yazılıydı. İmtiyaz sahibi ve mesul müdürü Şahin Gürtunç’tu. Gazete 25 kuruşa satılıyordu.

Dört sayfadan oluşan gazetenin ilk sayfasında iç ve dış siyasi haberler genişçe yer alıyordu. İlk sayfada “Baş Yazı” başlığı altında Necati E. Kahyaoğlu’nun yazılarına yer veriliyordu. İkinci sayfada “Şehir Haberleri” başlığı altında yerel haberler anlatılıyordu. Üçüncü sayfada “Yurtta ve Dünyada” başlıklı yazıda çeşitli iç dış haberlerden bahsediliyor, sineme, foto, sigorta gibi çeşitli ilanlar bu sayfada bulunuyordu. Son sayfada spor başlığı altında spor haberlerine ayrılmış olsa da ilk sayfadaki haberlerin devamı bu sayfada veriliyordu¹¹⁹.

2.8.1.3. Bayrak

Gazetenin ilk sayısı 16 Eylül 1965’te yayınlandı. İsim logosunun altında “*Bayrakları Bayrak Yapan Üstündeki Kandır. Toprak Eğer Uğrunda Ölen Varsa Vatandır*” ibaresi yazılıydı. Bu ibarenin altında “milliyetçi, siyasi haftalık gazete” yazısı bulunuyordu. Sahibi Mehmet Gürer Akalın’dı. Fiyatı 25 kuruş, sorumlu müdürü Ömer Çölekoğlu idi¹²⁰.

¹¹⁸Selçuk Ural, Muharrem Turp, “Adana’da Yerel Basın (1923-1965)”, Edit. Yılmaz Kurt, vd., **Tarihte Adana ve Çukurova Cilt IV, Milli Mücadele’den Günümüze Adana ve Çukurova**, Akademisyen Kitapevi, s.225.

¹¹⁹ **Akşam Postası**, 7 Nisan 1961, Sayı: 1

¹²⁰ **Bayrak**, 16 Eylül 1965, Sayı:1.

Dört sayfadan oluşan gazetenin bütün sayfalarında siyasi haberlere yer verildi. İlk sayfada M. Zeki Sofuoğlu'nun yazıları bulunuyordu. Ayrıca az da olsa muhasebe ve sağlıkla ilgili ilanlara da yer veriliyordu¹²¹.

2.8.1.4. Çukurova

Gazete 7 Nisan 1961'de yayın hayatına başladı. Mehmet Olgunbaş tarafından çıkarılan gazete 25 kuruştan satıldı. İlk sayfada “Hak, Hürriyet ve Millet Yolunda” ibaresi yazılıydı. Yazı işleri müdürlüğünü Mehmet Olgunbaş yürüttü. Dört sayfadan oluşan gazetenin birinci sayfasında yerel ve ulusal siyasi haberlere yer verildi. İkinci sayfada “Olaylar ve Yankılar” adlı köşede basında yankı uyandıran haberler değerlendirildi. “Şehir Haberleri” başlığı altında ise yerel haberlere değiniliyordu. Üçüncü sayfada yerel ve ulusal haberler aktarılırken son sayfa spor haberlerine ayrıldı¹²².

2.8.1.5. Dernek

15 Mayıs 1968 tarihinde ilk sayısı yayımlandı. Gazetenin isim logosunun altında “Adana Öğretmenleri Yardımlaşma Derneği Yayın Organı” ibaresi yazılıydı. Sahibi Adana Öğretmenleri Yardımlaşma Derneği adına Mustafa Yoğurtçu idi. Yazı işleri ve Mesul Müdür Mustafa Bozer'di. Gazetenin fiyatı 50 kuruştı.

Dört sayfadan oluşan gazetede eğitim ve öğretmenlerle ilgili haberler geniş yer tuttu. İlk sayfada “Baş Yazı” başlığı altında Rasim Antepioğlu'nun yazıları yer alıyordu. 1 Aralık 1968'de yapılan toplantıda yeni yönetim kurulu ve yayın ekibi görev aldı¹²³.

2.8.1.6. Dirlik

Aydın Remzi Yüreğir tarafından 3 Temmuz 1963'te yayın hayatına sokuldu. Logosunda “Günlük Siyasi Gazete” yazılıydı. Gazete dört sayfadan oluşuyor ve 25 kuruştan satılıyordu.

İlk sayfada ulusal haberlere, ikinci sayfada yerel haberlere, üçüncü sayfada Nevzat Güven'in yazıları yayınlanmış, borsa bülteni, bulmaca, basından özetler başlıkları

¹²¹ **Bayrak**, 30 Eylül 1965, Sayı:3.

¹²² Ural, Turp, “Adana'da Yerel Basın (1923-1965)”, s.224-225.

¹²³ **Dernek**, 15 Mayıs 1968, Sayı:1; **Dernek**, 7 Ocak 1969, Sayı:7.

altında çeşitli haberlere yer verildi. Son sayfada “spor” başlığı altında futbol, güreş, basketbol haberlerine değiniliyordu¹²⁴.

2.8.1.7. Güney

Baki Dıblan tarafından 21 Mart 1965’te çıkarıldı. Logosunda “Hak ve Hakikat Yolunda Haftalık Siyasi Tarafsız Gazete” ibaresi yazılıydı.

Dört sayfadan oluşan gazetenin birinci sayfasında yerel ve ulusal haberler, ikinci sayfada “İç Haberler” başlığı altında yerel haberlere, “Serbest Kürsü” adlı köşede Ahmet Topallı’nın yazılarıyla, “Basın Âlemi Diyor ki” başlığı altında basında yankı bulan haberlere yer verildi. Üçüncü sayfada “Dış Haberler” başlığı altında uluslararası haberler, son sayfada ise “Spor” başlığı altında spor haberlerine değinildi¹²⁵.

2.8.1.8. Güney Postası

14 Ekim 1960 tarihinde Aydın Remzi Yüreğir tarafından çıkarılmaya başlandı. Gazetenin isim logosunun altında “*günlük, siyasi, tarafsız gazete*” ibaresi yazılıydı. Fiyatı 25 kuruştı. İmtiyaz sahibi İbrahim Günay, Mesul Müdürü Şahin Gürtuç’tu.

Günlük olarak yayınlanan gazete toplam 6 sayfadan oluşuyordu. Birinci sayfada iç ve dış haberlere yer veriliyordu. İkinci sayfada “Şehir Haberleri” başlığı altında Adana’da meydana gelen çeşitli haberlerden bahsediliyordu. Günün Yazısı başlığı altında çeşitli konulardan bahsediliyor, Borsa ve Piyasa Haberleri başlığı altında da ekonomi ile ilgiler bilgiler okuyuculara aktarılıyordu. Üçüncü sayfada dış politika haberlerine, dördüncü sayfada ise birinci sayfadaki haberlerin devamına yer veriliyordu. Beşinci sayfada “Sütunlar Arasında” başlığı altında Ulus, Akşam, Vatan, Cumhuriyet gibi gazetelerden seçilen haberlerden bahsediliyordu. “Yurtta ve Dünyada” başlığı altında çeşitli haberler bulunuyordu. Son sayfada ise spor haberleri veriliyordu¹²⁶.

¹²⁴ Ural,Turp, “Adana’da Yerel Basın (1923-1965)”, s.225.

¹²⁵ Ural,Turp, “Adana’da Yerel Basın (1923-1965)”, s.225-226.

¹²⁶ **Güney Postası**, 1 Ocak 1961, Yıl:1, Sayı:80

2.8.1.9. Hürses

26 Mayıs 1969 tarihinde kuruldu. İlk sayısı 16 Haziran 1969 tarihinde yayınlandı. Kurucuları Ahmet ve Pakize Yılmaz'dı. Gazetenin isim logosunun altında “*Haftalık, Sosyal-Edebi ve Kültürel Gazete*” ibaresi yazılıdır. Sorumlu Neşriyat Müdürü Ramazan Yılmaz, İdare Müdürü Aysel Yılmaz'dı. Gazetenin fiyatı 25 kuruştı. Dış münasebetler şefi Tuncay Yılmaz'dı¹²⁷. Dört sayfadan oluşan gazetenin ilk sayfasında “Başyazı” başlığında Tuncay Yılmaz'ın yazıları bulunuyordu. İkinci sayfada mizah yazıları ve bulmaca vardı. Üçüncü sayfada hikâye bölümü ve mektuplaşmak isteyenlerin isim listeleri, dördüncü sayfada şiir defteri başlığı altında çeşitli şiirler yer alıyordu¹²⁸.

2.8.1.10. Milliyetçi Hareket

İsim logosunun altında “Milliyetçi Muhafazakâr Siyasi Haftalık Halk Gazetesi” ibaresi yazılıydı. Fiyatı 25 kuruştı. İmtiyaz sahibi Faruk Akkūlah, Yazı İşleri Müdürü Ruhi Ünalır, Müessese Müdürü Muammer Türe, İstihbarat Müdürü Bedri Hucent idi¹²⁹.

Dört sayfadan oluşan gazetenin ilk sayfasında “Baş Yazı” adı altında Dr. Hikmet Temüroğlu'nun yazıları yer alıyordu. Ayrıca siyasi haberlere yer veriliyordu. İkinci sayfada “İç Haberler” ve “Dış Haberler” başlıkları altında siyasi haberler bulunuyordu. Üçüncü ve dördüncü sayfalarda da siyasi haberlere yer veriliyordu. Son sayfa da manifatura, mobilya, ticaret ilanlarına ayrılmıştı¹³⁰.

¹²⁷ **Hürses**, 16 Haziran 1969, Yıl:1, Sayı:1/1; **Hürses**, 23 Haziran 1969, Yıl:1, Sayı:1/2.

¹²⁸ **Hürses**, 30 Haziran 1969, Sayı:1/3.

¹²⁹ Gazetenin ilk sayısında Ruhi Ünalır “Çıkarken” başlıklı yazısında gazetenin yayınıyla ilgili şu cümlelere yer vermiştir; “*Milliyetçi, muhafazakâr, siyasi halk gazetesi olan milliyetçi Hareket bugünden itibaren neşir hayatına çıkmıştır. Şimdilik haftada bir gün, cuma günleri çıkacak olan Milliyetçi Hareket'in Çukurovamızda büyük bir boşluğu dolduracağı muhakkaktır Çukurova'nın en ücra köşelerine köylere kadar gönderilecek olan bu mütevazı mevkute çıkarılırken hiçbir kâr gayesi gözetilmemiş olup tamamen amatör milliyetçi bir grup tarafından finanse edilmektedir. Küçükte olsa milliyetçiliğin sesini duyuracak olan Milliyetçi Hareket, vatan ve milletimiz için yararlı gördüğü fikriyatı her ne pahasına olursa olsun savunacaktır. Gazetenizde kendi yazılarını okuyacak ve okutacaksınız. Milliyetçi Hareket'in vatan ve millete hayırlı olmasını Cenabı Haktan niyaz eder Gazetenin çıkmasında maddi ve manevi emeği geçen dava yoldaşı arkadaşlarımıza teşekkür eder yardımlarının devamını rica ederiz*” **Milliyetçi Hareket**, 4 Nisan 1969, Yıl:1, Sayı:1.

¹³⁰ **Milliyetçi Hareket**, 11 Nisan 1969, Yıl:1, Sayı:2.

2.8.1.11. Tel

İlk sayı 23 Eylül 1968’de yayınlandı. Gazete isminin logosunun altında “Haftalık Halk Gazetesi” ibaresi yazılıydı. Sağında sahibi, adresi, telefon ve matbaa ile ilgili bilgilere yer verildi. Solunda “Eğriye Eğri Doğruya Doğru” ibaresi bulunuyordu. Sahibi İzzet Sevgi, Yazı İşleri Müdürü Cavit Saraçoğlu’ydu. Fiyatı ilk sayıda 25 kuruş olsa da ikinci sayıda 50 kuruş olarak belirlendi. Dört sayfadan oluşan gazete siyasi haberler içeriyordu. İlk sayfada “Baş Yazı” başlığı altında Yesari Büyükburç’un yazılarına yer veriliyordu¹³¹.

2.8.1.12. Yeni Adana

25 Aralık 1918’de yayın hayatına başlayan gazetenin kurucusu ve başyazarı Ahmet Remzi Yüreğir’di. Sahipleri Aydın Remzi Yüreğir, Yalçın Remzi Yüreğir, Çetin Remzi Yüreğir’di. Adana Gazetecilik-Matbaacılık Kollektif ortaklığı adına imtiyaz sahibi Yalçın Remzi Yüreğir’di. Gazetenin fiyatı 25 kuruştı. Mesul Müdür Şahin Gürtunç’tu¹³².

Gazete dört sayfadan oluşuyordu. Gazetenin birinci sayfasında siyasi haberler yer alıyordu. İkinci sayfada “Günün Yazısı” başlığı altında çeşitli iç ve dış konular, “İç Haberler” başlığı altında şehirle ilgili yerel haberler bulunuyordu. Ayrıca “Fikir ve Sanat” başlığı altında kültürel haberler, “piyasa” başlığı altında ekonomik konular yer alıyordu. Üçüncü sayfada sağlıklı ilgili konular ve uluslararası konular bulunuyordu. “Basın ne diyor” başlığı altında basında yer alan haberler vardı. Dördüncü sayfada spor haberleri bulunurken birinci sayfada yer alan haberlerin devamı bu sayfada veriliyordu¹³³.

¹³¹ **Tel**, 23 Eylül 1968, Yıl:1, Sayı:1; **Tel**, 30 Eylül 1968, Yıl:1, Sayı:2; **Tel**, 14 Ekim 1968, Yıl:1 Sayı:4; **Tel**, 16 Aralık 1968, Yıl:1, Sayı:13.

¹³² **Yeni Adana**, 11 Ocak 1960, Yıl:42, Sayı:10488; Milli mücadele döneminde çıkan önemli gazetelerden biridir. 17 Aralık 1918’de Mersin, 21 Aralık 1918’de Adana Fransızlar tarafından işgal edilince işgalin haksızlığını kamuoyuna duyurmak için gazeteler yayınlandı. Bu gazetelerden biri de Ahmet Remzi ile Yozgatlı Avni’nin 25 Aralık 1918’de çıkarttığı Adana’dır. Üç sayı çıktıktan sonra gazete, Fransızlar tarafından kapatıldı. Ahmet Remzi ve Avni Bey gazeteyi Yeni Adana adıyla yayımlamaya devam etti. Bir müddet Pozantı’da tren yolunda bulunan bir vagon içerisinde şapoğraf ile basıldı. Selçuk Ural, Nesrin Soyer, “Atatürk Dönemi Adana’da Yerel Basın 1923-1938”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:10, (Sonbahar 2012), s.190.

¹³³ **Yeni Adana**, 27 Ocak 1960, Sayı:10502; **Yeni Adana**, 24 Kasım 1960, Sayı: 10736.

2.8.1.13. Yenifikir

İlk sayısı 5 Ocak 1960 tarihinde yayınlanan gazetenin isim logosunun altında “Kemalizm Yolumuzdur” ibaresi vardı. Bunun altında “haftalık siyasi gazete” yazılıydı. Başyazarı Dr. Y. Ceylanoğlu’ydu. Gazete isminin solunda M. Kemal Atatürk’ün “Bende bu vekayin ilk hissi, ilk teşebbüsü bu memlekette bu güzel Adana’da doğmuştur” sözü bulunuyordu. Fiyatı 25 kuruş yıllık 1.250 kuruştı. Gazetenin imtiyaz sahibi Dr. Yalçın Ceylanoğlu, Mesul Müdürü M. Ali Gözler’di. Dört sayfadan oluşan gazetenin ilk sayfasında iç siyasi haberler yer alıyordu. İkinci sayfada “Bir Çırpıda” başlıklı köşede M. Ali Gözler’in yazılarına yer veriliyordu. Bu sayfada yine “Küçücük-Fıçıık” başlığı altında mizah ve magazinle ilgili yazılar bulunuyordu. Üçüncü sayfada “Türk Basınından Özetler” köşesinde Yenigün, Akbaba gibi gazetelerden alınan haberlere değiniliyordu. Son sayfada spor haberleri okuyuculara aktarılıyordu¹³⁴.

2.8.1.14. Yurtta Birlik

26 Temmuz 1968 tarihinde ilk sayısı basıldı. Sahipleri Sait Karaçiçek, Fehmi Arazlı, sorumlu müdür Fehmi Arazlı’ıdi. Gazetenin isim logosunun altında “Aynı Amaç Uğrunda” ibaresi ve onun da altında “Haftalık, Tarafsız Siyasi, Ticari Aktüalite Gazetesi” ibaresi vardı. Fiyatı 50 kuruştı. Dört sayfadan oluşan gazetede siyasi ve ekonomik haberler geniş yer tutuyordu¹³⁵.

¹³⁴ **Yenifikir**, 5 Ocak 1960, Yıl:1, Sayı:1

¹³⁵ **Yurtta Birlik**, 26 Temmuz 1968, Yıl:1 Sayı:1; “Karşınıza Çıkarken” başlıklı başyazı ile gazetenin amacı ilk sayıda şu cümlelerle belirtildi; “Elinizdeki dört sayfa ile karşınıza çıkmış olmamız küçümsemenize sebep olabilir. Oysaki dört sayfa kâğıdın üzerine binen yükleri göz önüne alacak olursanız bu konuda takdirden başka bir şey düşünmeyeceğiniz muhakkaktır. Yurtta Birlik, bugüne kadar Adana’da her nasılsa akla gelmemiş bir yokluğu dolduracak hiçbir dernek veya dernekler birliği tarafından anlatılmayan tarzda Esnaf ve Küçük Sanatkâr ile ticaret adamının dert ve davalarını gücünce aksettirmeğe çalışacak, önde gelen savunucularından olacaktır. Mahalli olayları, umumi dert ve eksikleri dile getirmeğe çalışacak ilgili makamların konu ile ilgilenmelerini sağlamak amacı ile samimi ikazlarda bulunacaktır. Piyasa hareketlerini yakından takip edecek, mühim olayların Esnaf ve Ticaret erbabınca takibini kolaylaştıracak haberleri en doğru şekilde ulaştırmaya ve kendilerine ışık tutmaya çalışacaktır”.

2.8.2. Dergiler

2.8.2.1. Adalet Dergisi

Derginin ilk sayısı 17 Nisan 1961 tarihinde yayımlandı. İmtiyaz sahibi Hilmi Kürklü, yazı işleri müdürü Dr. Sakıp Önal'dı. Derginin isim logosunun altında “ haftalık siyasi, milliyetçi dergi” ibaresi bulunuyordu. Zemin matbaasından çıkan derginin fiyatı 100 kuruştı. 18 sayfadan oluşan dergi de siyasi haberlerin yanı sıra spor ve sinemayla ilgili haberlere yer veriliyordu¹³⁶.

2.8.2.2. Alemara

Sahibi Ali Okur, Yazı İşleri Müdürü Recep Garip ve Teknik Sekreter Bekircihan Can'dı. 20 sayfadan oluşan derginin yayın heyeti Ali Okur, Recep Garip, Mehmet Yılmaz, Bekir Cihan Can, Ali Abacı, Ramazan Günel, Mehmet Çakmakçı, Abdullatif Kılıçaslan'dan meydana geliyordu¹³⁷. Fikir, Edebiyat ve Aksiyon aylık dergisiydi. Fiyatı 7,5 liraydı¹³⁸.

2.9. Radyo

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de ilk düzenli radyo yayını 6 Mayıs 1927'de başladı. 1927'den 1936'ya kadar radyo yayınının denetimi Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi'ne aitti. Yayın kalitesi ve tekniğini geliştirememesi nedeniyle 1936'dan itibaren radyo yönetimi PTT'ye geçti ve radyo yayınları devlet tarafından yürütülmeye başlandı¹³⁹.

¹³⁶ Derginin ilk sayısında yayına çıkma amacı şu cümlelerle anlatılıyordu; “ Bu bizim için murattı, Tanrıya şükürler ederim eriştik. Ama nasıl; tesis mi kurduk, sermaye mi bulduk hayır. Dostların ortaya attığı fikrin ilhamıyla harekete geçtik. Teşvik gördük, derme çatma bir sermaye ve alın teri ile takdim olunan bu mütevazi nüshayı çıkardık. Fakat Adalet Mecmuası maddiyatının bir araya getiremeyeceği üstün fikir adamlarıyla değerli meslektaşların imzalarını taşımak şerefine sahip oldu. Bizlere bu şerefi layık görenlere sonsuz minnetlerimizi bilvesile teyit etmek isteriz. Teşebbüsümüzde sadece hizmet gayesi güdülmüştür. Kendi ölçülerimiz çerçevesinde mecmuayı yaşatabilirse bahtiyar olacağız. Tutumumuz: adalet rehberimiz, milliyetçilik meşalemiz, doğruluk prensibimiz olacaktır. Hak, adalet ve memleket menfaatleri uğruna mücadele vereceğiz. Hiçbir parti ile ilgimiz yoktur. Siyasi münakaşalarımız medeni ölçüler dairesinde yapılacaktır. Seviyesiz politikaya itibar etmeyeceğiz”. **Adalet**, 17 Nisan 1961, Yıl:1, Sayı:1.

¹³⁷ **Alemara**, Eylül 1978, Sayı:2

¹³⁸ **Alemara**, Ekim 1978, Sayı:3

¹³⁹ Şermin Tekinalp, **Radyo ve Televizyon**, İstanbul, Der Yayınevi, 2003, s.105-106; Jale Sarmaşık, **Türkiye’de Radyo ve Televizyon Düzeni, (1927-2000)**, İstanbul, SAFA Tanıtım ve Matbaacılık, 2000, s.1,5.

1954'te ABD ile imzalanan “askeri kolaylıklar” anlaşması uyarınca Adana İncirlik'te Amerikan üssü radyosu faaliyete geçti. Bu radyo üste çalışan Amerikalı personellerin ihtiyacını karşılamak için kurulsa da batı müziğinde son çıkan şarkıları çaldığı için Türk gençleri tarafından da dinleniyordu¹⁴⁰.

Komşu ülkelerden gelen radyo sinyallerini bastırmak ve merkez radyoların yayını alamayan bölgelere yayın yapmak amacıyla 10 Şubat 1959'da 27 ilde düşük güçte radyo istasyonu kurulması kararlaştırıldı. İlk etapta 7 ilde; Erzurum, Kars, Trabzon, Diyarbakır, Urfa, Van, Edirne'de yayın ihalesi yapıldı. 27 Mayıs 1960 devrimi yaşanınca radyo istasyonu kurulması öngörülen illerde değişiklik yapılarak yayınların Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya, Adana, Gaziantep ve Kars'ta yapılmasına karar verildi¹⁴¹.

Adana İl Radyosu, Nisan 1962'de Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Basın-Yayın Genel Müdürlüğüne bağlı olarak hizmete girdi. Radyonun başında bir radyo şefi, üç teknisyen, 1 spiker, 2 muhasebeci, 1'er tane gece gündüz bekçisi, 2 müstahdem bulunuyordu. Adana İl Radyosu 2 kw'lık orta dalga üzerinden yayın yapmakta idi¹⁴².

Adana İl Radyosu'nda yayınların % 70'i Türk müziği, % 20'si Batı müziği ve %10'u sözlü yayınlardan oluşuyordu. Türk müziği dinleyicinin zevkine göre belirli saatlere ayrılıyordu.

Radyonun sözlü yayınlarına; gazeteci Yalçın Remzi Yüreğir, Müze Müdürü Hadi Alpay, Teknik Ziraat Müdürlüğü elemanları, Kız Öğretmen Okulu son sınıf öğrencileri, Devlet Tiyatrosu sanatkârları destek verirken, müzik yayınlarına ise Selahattin Sarıkaya'nın yönetimindeki “Çukurova'dan Sesler Korosu”, Mahmut Akalın yönetimindeki “Klasik Sazlar Topluluğu” ve Yaşar Şenyaylar yönetimindeki

¹⁴⁰ Özden Cankaya, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT (1927-2000)**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları 2003, s.53.

¹⁴¹ Ünsal Oskay, **Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1971, s.16; Cankaya, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT (1927-2000)**, s.117; Tekinalp, **Radyo ve Televizyon**, s.109.

¹⁴² Recep Ünal, Mert Şahin, “Türkiye’de Bölge Radyoculuğu Deneyimi: TRT Çukurova Radyosu Örneği”, **Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi** 29 (Temmuz 2018), s.339.

“Oyun Havaları Ekibi” Ceyhanlı Aşık Ferrahi ve Aşık Koç Yüzbaşı katkı sağlıyordu¹⁴³.

1963’te Türk Dil Kurumu Tanıtma Kolu tarafından hazırlanan “Arı Dile Doğru” programı Adana, Erzurum, Antalya ve Gaziantep İl Radyolarında yayınlanmaya başladı. Haftada bir yayınlanan ve ilgiyle takip edilen program Adana Radyosunda pazartesi günleri yayımlandı¹⁴⁴.

Adana Radyosu 1964’te kurulan Türkiye Radyo-Televizyon Kurumuna bağlandı. Böylece teknolojik açıdan ilerlemenin, kurumsallaşmanın önü açıldı. Radyo şefliği yerine radyo müdürlüğü kadrosu oluşturuldu. Yayın ve yapım kadrosunun sayısı arttırıldı. Adana İl Radyosu “Çukurova’dan Sesler Korosu” aracılığıyla Adana ve çevre illerden birçok ses ve saz sanatçısı yetiştirdi¹⁴⁵. Amerikan Haberler Merkezi ile Adana radyosunun işbirliği neticesinde belirli günlerde İngilizce öğrenmek isteyenler için yayın yapıldı¹⁴⁶.

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), 1965 yılında Adana, Mersin, Gaziantep, Kahramanmaraş, Hatay ve Niğde’yi içine alan bir bölgede radyo istasyonu kurmak için hazırlıklara başladı. Radyonun Mersin’e bağlı Kazanlı’da kurulmasına karar verildi. Bu kararın alınmasındaki en önemli neden 1950’li yıllarda ABD’nin, Ortadoğu ülkelerine yönelik radyo yayını yapmak üzere Mersin Kazanlı’da radyo verici istasyonu kurulmasıydı. 27 Mayıs darbesiyle bu girişim askeri hükümet tarafından durdurulmuş ilgili arazi ve tesis kamulaştırılarak PTT’ye devredildi. 1965’te Bölge radyosunun Mersin’de kurulmasının kararlaştırılmasıyla arazi TRT’ye

¹⁴³ **Yeni Adana**, 26 Mart 1963, Sayı:11455.

¹⁴⁴ **Yeni Adana**, 18 Mayıs 1963, Sayı:11499.

¹⁴⁵ Ünal, Şahin, “Türkiye’de Bölge Radyoculuğu Deneyimi: TRT Çukurova Radyosu Örneği”, s. 339-340; Çukurova’dan Sesler Topluluğu sayesinde adını duyuran sanatçıların bazılarının isimleri şöyledir; “Müslüm Gürses, Mustafa Canan, Selahattin Sarıkaya, Mürüvvet Kekilli, İsmail Polat, Halit Arapoğlu, Mahmut Özçiftçi, Sadık İçlises, İzzet ve Sadık Altınmeşe, Kenan Şele, Fahri Işık, Canan Işık, Nurinnisa Toksöz, Ali Limoncu, Necla Babacan, Şaban Gen, Kazım Sanrı, Necla Dönmez, Ayten Mağaracı”. Halil Atılğan “Çukurova Türküleri”, Haz. Erman Artun, Sabri Koz, **Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana:Köprü Başı**, İstanbul Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.470.

¹⁴⁶ **Yeni Adana**, 20 Ocak 1964, Sayı: 11710.

verildi. Mersin Kazanlı'daki antenlere 300 Kw verici montajına başlandı. 6 Şubat 1968'de ilk deneme yayınları yapıldı¹⁴⁷.

3 Mart 1968'de TRT Çukurova Bölge Radyosu'nun yayına başlamasıyla Adana İl Radyosu'nun faaliyeti durdurularak radyoya ait teknik teçhizat kurulmakta olan Trabzon Radyosu'na nakledildi. Mevcut radyo personelinin çoğu TRT Çukurova Bölge Radyosu'nda görevine devam etti¹⁴⁸.

Çukurova Bölge Radyosu, 1 radyo müdürü, 4 spiker, 3 programcı, 2 muhabir, 1 yayın şefi, 1 reklam hizmetleri görevlisi, 3 idari ve mali hizmetler görevlisi, 2 memur, 3 müstahdem olmak üzere toplam 20 kişilik bir personel sayısı ile hizmete girdi. Radyonun ilk dönemlerinde bölgesel yayınlar kısıtlı olup Ankara'dan gelen bantlar yayınlandı¹⁴⁹.

1974'te Kıbrıs'a düzenlenen askeri harekâtla ilgili haberler Çukurova Radyosu aracılığıyla takip edildi¹⁵⁰. 1974 yılında Radyo, "Sabahtan Sabaha" "Cumartesi Şenliğine" ve "Pazardan Pazara" programlarını Ankara Radyosu'na bağlanarak ortak verdi. Çukurova radyosunda saat başı haber verme uygulamasına da başlanacağı bildirildi. TRT Haber Merkezi tarafından hazırlanan haber ve haber programları sabah 6'da başlayarak saat 24:00'e kadar sürecekti. Saat başı haberlerin bir bölümünün Gaziantep İl Radyosu ile ortaklaşa verileceği belirtildi¹⁵¹.

12 Eylül 1980 darbesinde Çukurova Radyosu Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından idare edilmeye başladı. İdareyi ele alan sıkıyönetim komutanlığının ilk işi radyonun diskoteğinde bulunan ve yasaklanan bantların imha edilmesi oldu¹⁵².

¹⁴⁷ **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.189-190; Ünal, Şahin, "Türkiye'de Bölge Radyoculuğu Deneyimi: TRT Çukurova Radyosu Örneği", s.340-341; **BCA**, 030.18.01.02.161.40.5; **Yeni Adana**, 4 Ağustos 1967, Sayı: 12793.

¹⁴⁸ Ünal, Şahin, "Türkiye'de Bölge Radyoculuğu Deneyimi: TRT Çukurova Radyosu Örneği", s.340.

¹⁴⁹ Ünal, Şahin, "Türkiye'de Bölge Radyoculuğu Deneyimi: TRT Çukurova Radyosu Örneği", s.342-343.

¹⁵⁰ Ünal, Şahin, "Türkiye'de Bölge Radyoculuğu Deneyimi: TRT Çukurova Radyosu Örneği", s.346.

¹⁵¹ **Yeni Adana**, 1 Ekim 1974, Sayı:15068.

¹⁵² Ünal, Şahin, "Türkiye'de Bölge Radyoculuğu Deneyimi: TRT Çukurova Radyosu Örneği", s.346.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİ, ULAŞIM VE SAĞLIK

3.1. 1960-1980 Arası Türkiye’de Ekonomik Durum

Türk ekonomisi II. Dünya Savaşı’ndan dış borçlarını ödemiş, altın ve döviz biriktirmiş olarak çıktı. Biriktirilen altın ve döviz ülkede yatırım yapılacak düzeydeydi¹. Kalkınma için gerekli adımlar CHP Hükümeti tarafından 1947 Kalkınma Planı’nda batılı uzmanların görüşleri dikkate alınarak dış kaynak kullanımını sağlamak amacıyla hazırlandı². Önceki sanayi planlarına göre dengeli kaynak dağılımını ve büyümeyi öngörüyordu. Tarımın geri kalmış yapısını iyileştirerek onu ekonominin diğer kesimleriyle bütünleştirmeyi amaçlıyordu. Yatırımların tahsisinde tarıma, haberleşmeye, enerjiye ve karayolu ulaştırmasına öncelik veriyordu. 1947 Kalkınma Planı kaynakların teminine bağlıydı. Dış kaynak temin edilemediği için uygulamaya konulamadı³.

1946-1950 yılları arası iktisat politikasında esaslı planların hazırlandığı dönem oldu. Bu dönem Demokrat Parti’nin 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelmesiyle tamamlandı⁴. Demokrat Parti, özel sektöre ve tarıma dayalı bir ekonomik politika izledi. Marshall planından sağlanan fonla traktör başta olmak üzere tarımsal araç ve makineler ithal edildi. Tarımda traktörün kullanımının artması ekilebilir alanların genişlemesinde ve tarımsal üretimin artmasında rol oynadı. 1950’lerin başında hava koşullarının elverişli olması, Kore Savaşı’nın yarattığı durum nedeniyle üreticiler artan talep karşısında yüksek fiyatlarla ürün sattılar⁵. Böylece ekonomi hızlı bir gelişme sürecine girdi. Bu dönemde ekonomik yatırımlar dış yardımlarla karşılanıyordu. Ekonomik ilerleme de tarımsal üretime bağlıydı. Bu durum çok fazla sürmedi.

¹ Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl), 1963-1967**, Ocak 1963, s.10.

² İlhan Tekeli, Selim İlkin, **1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 1974, s.17; Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye (2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı)**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1998, s.356.

³ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitapevi Yayınları, 2002, s.100-101.

⁴ Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, s.101.

⁵ Şevket Pamuk, **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 229.

Kore Savaşı'nın bitmesiyle uluslararası piyasalardaki avantajlı durum sona erdi ve ihraç edilen ürünlerin fiyatı düşmeye başladı. Hava koşullarının da olumsuz gitmesiyle üretim gerileyerek tarımsal gelirler azaldı. Artan enflasyon, dış ödemeler açığının büyümesi ekonomik dengeyi bozdu⁶.

1960 öncesinde hazırlanan sanayi planları tüm ekonomiyi kapsamayan sadece kamu yatırımlarını disiplin altına almayı amaçlayan planlardı. Planların kabul ve uygulanma şekilleri bir usule bağlanmadığı için bu döneme plansız dönem denilmekteydi⁷. Ekonomik etkinliklerde liberal planlama anlayışı uygulanmıyor, devlet günlük ve özel girişimin eğilimlerine göre ekonomik kararlar alıyordu. Bu iki durum tam bir uyuşma içerisinde gerçekleşmeyip iki yönlü enflasyonun ortaya çıkmasına neden oluyordu. 1958 Ağustos kararları diye anılan önlemler ekonomik sorunları çözemedi. Ekonomik sıkıntılar siyasal ve toplumsal sıkıntıların artmasına neden oldu. Siyasal baskının artmasıyla 27 Mayıs 1960'ta askeri darbe meydana geldi⁸. Darbenin yapılma nedeni ekonomik sorunlara ve ekonomik planın olmayışına bağlandı. Yeni kurulan Devlet Planlama Teşkilatı tarafından “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı” hazırlandı. Kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici nitelik taşıyan plan, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün başkanlığındaki ortak hükümet zamanında hazırlandı. 1962'de geçiş programı ile başlayan plan, 1963'te yürürlüğe girdi⁹. İki ayrı düzeyde oluşan planlama örgütünün üst düzeyinde karar organı olarak “Yüksek Planlama Kurulu” bulunuyordu. Kurul Başbakan ya da yardımcısının başkanlığı altında hükümet tarafından atanan üç bakan, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı ve üç daire başkanından oluşuyordu¹⁰.

⁶ Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, s.231;Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl), 1963-1967**, s.11.

⁷ Adnan Erdal, Önder Dilek, “Kamu Müdahaleciliğinin Yeni Evresi ve Planlı Ekonomi: 1960-1980 Dönemi”, **Türkiye'nin Ekonomi Politikası (1923-2007)**, Edit. Mehmet Dikkaya, Deniz Özyakışır, Adem Üzümcü, Ankara, Orion Kitapevi, 2008, s.125; Mehmet Dikkaya, Deniz Özyakışır, “ Türkiye Ekonomisinde Yeni Arayışlar: 1946-1960 Dönemi”, **Türkiye'nin Ekonomi Politikası (1923-2007)**, Edit. Mehmet Dikkaya, Deniz Özyakışır, Adem Üzümcü, Ankara, Orion Kitapevi, 2008, s.121.

⁸ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)**, Ankara, İmge Kitapevi, 2005, s.109; Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye (2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı)**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1998, s.359.

⁹ Ahmet Kılıçbay, **Türk Ekonomisi (Modeller, Politikalar, Stratejiler)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s.123; Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye (2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı)**, s.361.

¹⁰ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye (2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı)**, s.363.

On beş yıllık bir görüşle hazırlanan planın hedefleri şu şekilde belirtildi; “*Türkiye'nin kalkınması için gerekli olan her sahada yeter sayıda ve üstün nitelikte ilim adamı ve teknik mütehasssın yetiştirilmiş olması, yüzde 7'lik bir gelişme hızının sağlanması, istihdam meselesinin çözülmesi, dış ödeme dengesine ulaşılması ve bu hedeflerin sosyal adalet ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmesi, şeklindedir*”¹¹.

Bu hedefler çerçevesinde yürürlüğe konan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), maliye ve para politikaları, kaynakların tam kullanılmasına, enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerin gelişmesini önleyecek şekilde tespit edildi. Kamu yatırımlarının, vergiler, kamu teşebbüslerinin yaratacağı fonlar ve dışarıdan alınması planlanan kaynakların gerçek tasarruflarla finanse edilmesi planlandı. Planın ön gördüğü dönem sonunda hedeflenen miktarda dış finansman kaynakları sağlanamadı. Tarımsal gelişim hava şartlarına bağlı olduğu için hedeflenen % 7 yerine yıllık % 6,5 büyüme gerçekleştirildi¹².

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), Adalet Partisi iktidarı zamanında hazırlanarak yürürlüğe konuldu. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının amacı; “*Türk milletini hür ve medeni bir ortamda, demokrasi ve karma ekonomi düzeni içinde adalete ve tam çalışma esasına bağlı olarak herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesine ulaştırmak, Türkiye’de bir yandan kişi başına düşen geliri artırmayı hedef alırken, gelir grupları ve bölgeler arasında dengeli gelişmeyi sağlamak, çok sayıda vatandaşa iş imkânları yaratmak, kalkınmanın nimet ve külfetlerinin fırsat eşitliğine, sosyal adalet ilkesine göre paylaşılarak iktisadi ve sosyal düzende olumlu bir gelişme elde etmektir*”¹³.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının birinci plandan farkı çok yönlü olmasıdır. Tarım, madencilik, imalat sanayi, inşaat hizmetler ve kamu kesimi tek tek ele alınıp incelenirken plan ulusal ve uluslararası olmak üzere ikiye ayrıldı. Planın amacı

¹¹ Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl), 1963-1967**, s.33.

¹² Erdal, Dilek, “Kamu Müdahaleciliğinin Yeni Evresi ve Planlı Ekonomi: 1960-1980 Dönemi”, s.127.

¹³ Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972**, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, s.2.

ekonomide hızlı gelişme sağlamak ve bu gelişmeyi sürekli hale getirmektir. Öncekinden farklı olarak sanayi sektörüne ayrı bir önem verildi¹⁴.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1973-1977) milli gelirin artırılması, sanayinin geliştirilmesi ve dış kaynaklara bağımlılığın azaltılması amaçlandı. 1963'te Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile imzalanan ortaklık antlaşmasının 1973'te yürürlüğe girmesiyle gümrük indirimlerinin uygulanması, önceki on yılda uygulanan planların hedeflerine varılamaması yapısal değişikliği zorunlu kıldı. Bu sebeple plan, 22 yıllık yeni stratejinin ilk planı olarak hazırlandı. Türkiye'de siyasi alanda koalisyon hükümetleri döneminin başlamasıyla bağlantılı olarak planın uygulanmasında ve koordinasyonunda güçlükler yaşandı¹⁵.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), ekonomik ve siyasi istikrarsızlıktan dolayı 1978'de hazırlanması gereken plan bir yıl sonra uygulamaya koyuldu. Yüksek enflasyon ve dış ödemeler açığının yoğun olduğu bu dönem kamu kesimi ağırlıklı sanayileşme stratejisini benimsemiş, ödemeler bilançosu açıklarını gidermeyi ve kendi ayakları üzerinde duran bir ekonomiyi hedef almıştı¹⁶.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planını hazırlayan CHP kısa bir zamanda iktidardan ayrıldı. Ülkede siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle yaşanan ekonomik sıkıntılar 1970'li yıllarda derine inmeden alınan yapay önlemler sonucunda giderek arttı. İthalat ve üretimde sıkıntıların yaşandığı, kıtlıkların arttığı, enflasyonun yüksek olduğu dönemde iş başına Süleyman Demirel geldi¹⁷.

Ekonomi politikası ve plan anlayışı farklı olan Demirel, 24 Ocak 1980'de radikal istikrar ve liberalleşme programını yürürlüğe koydu. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı yapmış olan Turgut Özal başbakanlık müsteşarı sıfatıyla bu programın uygulanmasından sorumlu tutuldu. 24 Ocak kararları cumhuriyet döneminin önemli

¹⁴ Erdal, Dilek, "Kamu Müdahaleciliğinin Yeni Evresi ve Planlı Ekonomi: 1960-1980 Dönemi", s.128.

¹⁵ Abdullah Takım, "Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları", **Maliye Dergisi**, Sayı:160 (Ocak-Haziran 2011), s.156-157; Erdal, Dilek, "Kamu Müdahaleciliğinin Yeni Evresi ve Planlı Ekonomi: 1960-1980 Dönemi", s.128.

¹⁶ Takım, "Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları", s.157.

¹⁷ Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, s.265.

bir iktisadi olayı idi¹⁸. Bu programın temel amacı kısa sürede ödemeler dengesini iyileştirip enflasyonu düşürerek istikrarı sağlamak, ihracata yönelik bir ekonomi yaratmaktı. Bütüncül ve yapısal bir ekonomik dönüşüm için gerekli altyapı hazırlandı. Rekabete hazır yerli sanayiler oluşturmak amacıyla mevcut sanayileri tam kapasitede çalıştırmak için gerekli yeniliklerin tamamı yapıldı¹⁹. 24 Ocak kararlarından 8 ay sonra gerçekleşen 12 Eylül askeri darbesi sonucu Turgut Özal ekonomi politikasının sorumlusu oldu. Böylece bu kararlar askeri yönetim tarafından da desteklenmiş oldu²⁰.

3.2. Adana'da Tarım

Adana, eskiçağlardan beri sahip olduğu verimli topraklarıyla pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştı. Bir tarafı denizle çevrili Adana, içinden geçen Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin oluşturduğu alüvyal topraklar sayesinde Akdeniz havzasının en verimli ovasına sahipti²¹.

Tarımsal üretime elverişli toprakların kaderi sulama, gübreleme ve makineleşmeyle birlikte değişmeye başladı. Tarımın gelişmesi Adana'nın sanayi alanında ilerlemesine katkı sağladı²².

Tarım ve sanayinin gelişmesi Adana'da köyden kente, mevsimlik işçi ve çevre şehirlerden göçleri hızlandıran bir etki meydana getirdi. Göçlerle birlikte şehrin sosyal yapısında büyük bir değişim meydana gelirken gibi yapılaşmanın artmasıyla verimli tarım alanları da azalmaya başladı²³.

¹⁸ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye (2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı)**, s.372; Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, s.265.

¹⁹ Mehmet Dikkaya, Deniz Özyakışır, "Türkiye Ekonomisinde Radikal Dönüşüm: 1980-2007 Dönemi", **Türkiye'nin Ekonomi Politikası (1923-2007)**, Edit. Mehmet Dikkaya, Deniz Özyakışır, Adem Üzümcü, Ankara, Orion Kitapevi, 2008, s.142; Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye (2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı)**, s.372; Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, s.265.

²⁰ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye (2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı)**, s.372.

²¹ Ali Başçetinçelik, "Sabandan Uyduya: Çukurova'da Tarım", Haz. Erman Artun, M. Sabri Koz, **Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.583-584.

²² **Yeni Adana**, 19 Mart 1964, Sayı: 11760.

²³ Hamdi Kara, "Çukurova'da Kentleşme ve Sanayileşmenin Tarım Topraklarına Etkisi", **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih, Coğrafya-Fakültesi Dergisi**, C:32, 1-2(1988), s.268; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.70.

Adana 1.567.227 hektarlık yüzölçümüne sahipti. Bu alan içerisinde 569.211 ha ekili alan, 21.576 ha dikili saha, 769.110 ha orman, 571 ha ağaçlık alan, 179.759 ha çayır-mera bulunuyordu²⁴. Değişime bağlı olarak nadasa bırakılan topraklar 1950’de 60 bin hektar iken 1970’de 30 bin hektara düştü.

Üretilen tarım ürünlerinin en başında pamuk ve buğday geliyordu. Sonraki yıllarda sulamanın ve gübrelemenin gelişmesiyle tarımda çeşitlilik yakalandı.

Tablo 3.1: Adana’daki Zirai Üretim (1960-1980)²⁵

Ürün	Ekim Alanı (Hektar)			Üretim (Ton)		
	1960	1970	1980	1960	1970	1980
Buğday	148.618	293.952	303.211	230.217	671.546	766.161
Arpa	53.801	32.540	15.675	100.188	73.735	30.960
Çavdar	1.499	2.435	1.949	1.997	2.483	2.000
Yulaf	28.771	13.717	1.715	50.000	23.700	2.540
Mısır	1.810	1.920	3.510	4.643	5.760	9.490
Pirinç	4.010	7.204	3.687	8.948	17.290	7.199
Fasulye	2.230	1.560	1.800	2.542	2.045	2.620
Mahlut	10.207	12.550	10.775	13.675	10.639	12.665
Susam	19.200	25.007	7.763	10.100	11.804	3.742
Kavun Karpuz	3.050	--	--	90.500	314.750	326.100
Turunçgiller²⁶	1.090	1.727.530	1.581.776	215.299	89.155	117.156

Adana tarımının belkemiğini oluşturan tarım ürünlerinin başında buğday gelir. Söz konusu yıllarda buğdayın ekim alanı sürekli artış gösterdi. 1960-1970 arası buğday üretimi yaklaşık 2 kat arttı. 1980 yılında mısıra ayrılan ekim alanı önceki yıllara nazaran arttı. Arpa ve yulafın ekim alanı her dönemde yarı yarıya azaldı. Dolayısıyla üretim de düştü. Çavdar, pirinç, fasulye, mahlut ve susamın ekim alanlarında yıllara göre değişiklik söz konusuydu. Mahlut ve fasulye hariç diğer ürünlerin ekim alanı arttıkça üretimde artış yaşandı. 1970 ve 1980 yıllarına ait kavun-karpuzun ekim alanı bilinmese de buğdaydan sonra üretim miktarı en fazla tarım ürünüdür. Turunçgillerin üretim miktarı ve ağaç sayısı yıllara göre değişiklik göstermektedir.

²⁴ Çukurova Bölgesi (Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni), Ankara, İmar ve İskân Bakanlığı-Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü Bölge Planlama Dairesi 1970, s.82.

²⁵ BDİE, **Zirai Bünye ve İstihsâl (1959-1961)**, Yayın No: 445, Ankara 1963, s.18; BDİE, **Tarımsal Yapı ve Üretim (1970-1972)**, Yayın No:725, Ankara 1975, s.53-55; BDİE, **Tarımsal Yapı ve Üretim (1980)**, Yayın No: 985, Ankara 1982, s.28-31.

²⁶ Ağaç adeti 1000. 1970 ve 1980 yıllarında meyve veren ağaç sayısı verilmiştir.

1960-1980 yılları arasında tahıl grubunda; buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır, darı, pirinç, mahlut, baklagiller grubunda; bakla, bezelye, nohut, fasulye, mercimek, fiğ, burçak, endüstri bitkiler grubunda; tütün, şekerpancarı, pamuk, keten, yağlı tohumlar grubunda; çiğit, susam, keten, yerfıstığı, soya ekimi, yumru bitkiler grubunda; soğan, sarımsak, patates ekimi yapılmaktaydı. Sert kabuklular sınıfında; antepfıstığı, badem, ceviz, meyvelerden; erik, kayısı, kiraz, şeftali, vişne, armut, zerdali, incir, dut, nar, çilek vs. yetiştiriliyordu²⁷.

1980 verilerine göre bütün ilçelerde buğday, arpa üretilirken pirinç üretimi yalnız Merkez, Ceyhan, Kadirli, Karataş ve Kozan'da gerçekleştiriliyordu. Vilayetin dağlık ilçeleri olan Feke, Saimbeyli, Tufanbeyli ve Pozantı'da pamuk üretimi yapılmıyordu²⁸.

3.2.1. Tarım Ürünleri

3.2.1.1. Hububat

Adana'da hububat sınıfında buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır, darı, pirinç ve mahlut üretimi yapılmıyordu.

Tablo 3.2: 1965 ve 1975 Yılları Hububat Üretimiyle İlgili Veriler

Ürünler	1965		1975	
	Ekim Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)	Ekim Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)
Buğday	150.399	237.158	310.072	676.860
Arpa	50.477	92.758	30.502	68.227
Çavdar	3.725	3.492	3.315	4.598
Yulaf	24.695	51.972	6.645	12.067
Mısır	2.578	6.560	7.067	5.684
Darı	10	6	85	220
Pirinç	4.885	14.376	2.879	5.771
Mahlut	10.304	7.360	16.020	15.820

²⁷ BDİE, *Zirai Bünve ve İstihsâl (1959-1961)*, s.18; BDİE, *Tarımsal Yapı ve Üretim (1970-1972)*, s.53-55; BDİE, *Tarımsal Yapı ve Üretim (1980)*, s.28,31.

²⁸ BDİE, *Tarımsal Yapı ve Üretim (1980)*, s.30.

1960'lı yıllarda Adana çiftçileri arasında hububat ekimine yönelik meydana geldi. Bu artışta 193 sayılı kanun gereği 500 dönüme kadar yapılan hububat ekiminin vergiden muaf tutulmasının etkili olduğu söylenebilir²⁹.

Hububat grubunda en fazla ekilen ürün buğdaydı. Buğdaydan sonra arpa, yulaf, mahlut, pirinç, çavdar, mısır, darı geliyordu. 1975'te aşağı yukarı sıralama değişmezken pirinç iki kademe geriledi. Bunun sebebi ekim alanının yarı yarıya azalmasıydı.

3.2.1.2. Pamuk

Anadolu'ya Hindistan'dan getirilen pamuğun gelişimi Cumhuriyetle birlikte yeni bir döneme girdi. Adana'nın simgesi haline gelen pamuk bölgede en çok üretilen tarım ürünüydü. Pamuk üretiminin artmasında Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Adana'da açılan Ziraat Mektebi'nin payı büyüktü³⁰.

Pamuğun kültürel koşullarda ıslahı, çiftçilerin yeni ziraai metotlar üzerine gösterdikleri gayret ve yeteneklerin sonucu olarak üretimde büyük başarılar elde edildi. Pamuk Islah İstasyonları Amerika'dan getirilen pamuk çeşitleri üzerinde araştırmalar yaparak bölgede ekilebilecek türleri elde etmeyi başardı³¹. 1932'de ekilen pamukların % 75'i yerli, % 25'i Amerikan menşeli iken 1974'te % 98'i Amerikan, % 2'si ise kapalı koza yerli pamuk seviyesine ulaştı³².

Çukurova bölgesinde 1927-1980 yılları arasında sekiz pamuk türü ekildi. Bu dönemde toplaması zor, kısa lifli olan yerli pamuk üretimi bırakılarak uzun süre akala türü ekildi. Akala, kozası açık, lifleri uzun, verimi fazla fakat hastalıklara karşı dayanıksızdı. Akala'dan sonra iane, ekspres, cleveland ekildi³³. Cleveland ise kozaları orta büyüklükte olup açık, lifleri kaliteli, erken yetişir fazla verim alınan pamuk türüydü. 1945'te clevelandın üretimi bitince 1959'a kadar coker ekildi. 1962'de

²⁹ **Yeni Adana**, 5 Şubat 1964, Sayı: 11724.

³⁰ Cezmi Yurtsever, **Çukurova'da Tarımın Tarihi, Adana Ticaret Borsası (1913-2013)**, Favori Basım, 2013, s.213.

³¹ Funda Cengiz, **Türk Pamuklarının Fiziksel Özelliklerinin Araştırılması ve Dünya Pamukları İle Karşılaştırılması**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2004, s.12; Oktay Gencer, "Türkiye'de Pamuk Çeşitleri ve Standardizasyonu", **Yeni Adana**, 30 Kasım 1974, Sayı:15117.

³² Gencer, "Türkiye'de Pamuk Çeşitleri ve Standardizasyonu", **Yeni Adana**, 30 Kasım 1974, Sayı:15117.

³³ Yurtsever, **Çukurova'da Tarımın Tarihi, Adana Ticaret Borsası (1913-2013)**, s.223.

deltapine ekilmeye başlanınca akala ortadan kalktı. Cokerin ise ekim miktarı azaldı. 1969'da carolina queen türü ekilmeye başlandı. 1969-1976 yılları arasında Çukurova'da ve Güneydoğu'da yaklaşık 252.000 ton pamuk üretimi gerçekleşti. Bu üretimin % 78'ini deltapine, % 12'sini coker, % 10'unu caroline queen türleri oluşturuyordu³⁴.

Adana'nın 13 ilçesinin 9'u pamuk tarımına elverişlidir. Çiftçilik yapan ailelerin % 80'i pamuk tarımıyla uğraşıyordu³⁵. Pamuk üretiminde elde edilen bir kilo kütlü pamuğun % 60'ı çekirdek, % 40'ı saf pamuktu. Çekirdekler bitkisel yağ fabrikalarına gönderilir, yağı alındıktan sonra küspe şeklinde hayvan yemi olarak satışa sunulurdu. Yağı yemeklerde, sabun ve mum yapımında kullanılırdı³⁶.

Pamuğun yarattığı katma değer ve istihdam Adana'yı cazibe merkezi haline getirdi. Pamuk üretiminde artışla Adana'da Sümerbank, Çukobirlik ve Bossa gibi pamuğa dayalı sanayi kuruluşları hizmete sokularak ülke ve bölge ekonomisi canlandırıldı. Tarım, ticaret ve sanayi kazançları ülke ekonomisine istihdam, tekstil sektörünün gelişmesi ve ihracatın artması şeklinde yansdı³⁷.

³⁴ Mehmet Bozdoğan, **Adana İli (Coğrafyası, Tarihi, Turizmi, İlçeleri)**, Adana, Kemal Matbaası, 1972, s.40; Selma Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, Adana, Güney Basımevi, 1967, s.52; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.76; Yılda bir defa üretimi yapılan pamuğun yetiştirme alanlarını sıcaklık, gün ışığı, yağış, nem ve rüzgâr gibi iklim faktörleri belirlemektedir. Pamuk tarımında yıllık ortalama sıcaklık 19 C°, yaz mevsimi sıcaklığı 25 C° ve daha fazla, kozaların gelişme döneminde sıcaklığın 30-32 C° olması gerekir. Aksi durumda kozaların olgunlaşması gecikir ve lif kalitesi düşer. Adana'da pamuğun ekimi ve hasatı arasında geçen süre ortalama 256 gündür. Pamuğun ekimi Nisan'ın ilk yarısında yapıp hasatı ekim ayı sonuna doğru yapılır. Oktay Gençer, "Penbenden Pamuğa", Haz. Erman Artun, M. Sabri Koz, **Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.595.

³⁵ Gençer, "Penbenden Pamuğa", s.596.

³⁶ Abdullah Hacıoğulları, **Adana'nın Simgeleri**, Adana, Ekrem Matbaası, 2012, s.13; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.52.

³⁷ Ali İhsan Ökten, "Adana Tarımı Nasıl Eski Yıllardaki Gibi Olur", **Altın Şehir Adana Kent Kültürü ve Sanat Dergisi**, 3(Temmuz-Ağustos 2011), s.48; Yurtsever, **Çukurova'da Tarımın Tarihi**, Adana Ticaret Borsası (1913-2013), s.213.

Tablo 3.3: 1960-1980 Yıllarında Pamuğun Ekim Alanı ve Üretimi³⁸

		1960	1965	1970	1975	1980
Ekim Alanı (Hektar)	Pamuk Saf³⁹ Pamuk Tohum	253.250	281.716	150.189	203.183	200.000
Üretim (Ton)	Pamuk Saf Pamuk Tohum	50.000 81.000	109.842 178.122	102.126 163.400	96.443 154.309	117.600 166.160

Pamuk için ayrılan ekim alanı 1960 ve 1965 yıllarında artarken 1970’de 150.000 hektara düşmüş, takip eden on yıl boyunca ise toparlanma dönemine girmiştir. Fakat buna rağmen 1960’daki seviye yakalanamadı. 1960’da toplamda 131.000 ton ürün elde edilirken 1965’te bu rakam 287.964 tona çıkarak rekor kırdı. Fakat takip eden 15 yıl boyunca bu rekolte bir daha yakalanamadı. Ekim alanlarının farklı olmasına rağmen yıllık verimin birbirine yakın olmasında sulama, gübreleme ve tarımda makineleşmenin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

3.2.1.3. Bakliyat

Tablo 3.4: 1965-1980 Yıllarında Baklagil Üretimi

Ürünler	1965		1975		1980	
	Ekim Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)	Ekim Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)	Ekim Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)
Bakla	125	155	195	330	35	52
Nohut	1.129	693	1.480	1.741	1.620	1.773
Fasulye	2.130	2.549	1.696	2.379	1.800	2.629
Mercimek	578	469	850	632	413	632
Fiğ	--	--	15	18	15	--
Burçak	245	152	200	200	150	131

Bakliyat sınıfında bakla, nohut, fasulye, mercimek, fiğ ve burçak üretimi yapıldı. Bakliyat grubunda en fazla ekim alanı fasulyeye aitti. Onu sırayla nohut, mercimek, burçak ve bakla takip etmektedir. Nohutun ekim alanı beş yıllık periyotta artış gösterirken fasulye, bakla ve mercimeğin ekim alanında azalış artış söz konusuydu. Fiğin 1975 ve 1980’de ekim alanı hiç değişmedi. Ekim alanı artan ürünlerde elde

³⁸ BDİE, **Zirai Bünye ve İstihsal 1960-1962**, Yayın No:455, Ankara, DİE Matbaası 1964, s.18; BDİE, **Zirai Bünye ve İstihsal 1965**, Yayın No:501, Ankara 1967, s.35; BDİE, **Tarımsal Yapı ve Üretim (1974-1976)**, Yayın No: 858, Ankara, DİE Matbaası, 1978, s.51; BDİE, **Tarımsal Yapı ve Üretim (1970-1972)**, s.53; BDİE, **Tarımsal Yapı ve Üretim (1980)**, s.29.

³⁹ Pamuk ve tohum için ekilen alan aynıdır.

edilen rekolte arttığı gibi tersi durumlarda da azalma görülüyordu. Mercimeğin ekim alanı 1975 ve 1980’de değişiklik gösterse de elde edilen üretim miktarı aynıydı. Burçağın rekoltesi bütün yıllarda düşüktü. Bu durum muhtemelen toprak çeşidiyle alakalıdır.

3.2.2. Tarımsal Yatırımlar ve Eğitim Faaliyetleri

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında tarım teknik donanımlardan yoksun geleneksel yöntemlere göre yapılıyordu. Cumhuriyetin ilanıyla tarım önem kazandı. Geleneksel üretimden teknolojik üretime geçerken ekonominin önemli bir parçası haline geldi. Tarım Bakanlığı yönetici, yönlendirici ve destekleyici görevlerine uygun olarak kurumsallaşma çerçevesinde merkezde yönetim ve yönlendirme birimlerini, taşrada uygulama ve destek politikalarını yürütecek birimler oluşturdu⁴⁰.

Adana’da tarımla ilgili çalışmaları Adana Bölge Ziraat Mücadele Başkanlığı, Zirai Donatım Kurumu Teknik Ziraat Müdürlüğü, Ziraat Odaları Birliği ve Ziraat Bankası koordineli şekilde yürüttü⁴¹.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planına uygun olarak tarımda 1966 yılı yatırımların miktarı 5.496.000 lira idi. Yatırım sahaları arasında; Seyhan nehri sağ sahil 2. kısmının tamamlanması Yüregir ovası sulamasının 2-8. kısımlarının tamamlanması, Ceyhan nehri üzerinde Kesikkuyu sulaması, hayvan satış yeri, koyun suni tohumlama binası, Zirai Mücadele Enstitüsü tesisleri makine ve teçhizat, arazi depolaması, çiftlik konutları, telefon santrali, tarım aletleri ve motorlu taşıt ve gübre deposu bulunuyordu⁴².

Adana’da önemli bir gelir kaynağı olabilmesi için zeytinciliğin geliştirilmesine büyük çaba gösterildi. Pamuk ve hububat ekimine elverişli olmayan 1,5.000.000-2.000.000 dekar civarındaki arazinin zeytinlik haline getirilmesi planlandı. Bu doğrultuda 1965 yılında dikimi öngörülen 150.000 adet deliceden 35.000 adedi dikildi. Ayrıca mevcut zeytinliklerin verimini artırmak amacıyla teşkilata mensup

⁴⁰ Zeynep Dernek, “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, Süleyman Demirel Üniversitesi, **Ziraat Fakültesi Dergisi**, 1(1):1-12 (2006), s.1-4.

⁴¹ **Yeni Adana**, 15 Haziran 1964, Sayı: 11829.

⁴² **Yeni Adana**, 23 Şubat 1966, Sayı: 12352.

ekiplerce 7.500 adet zeytin budandı⁴³. 1966'da ise yabani zeytinliklerin plantasyonuna başlandı. Kozan, Kadirli, Karaisalı ve Ceyhan ilçelerinde zeytin budama kursları sonucunda 80 kursiyer budama ustası olarak yetiştirilmişti. Ayrıca, Kadirli, Ceyhan, Kozan, Osmaniye ve Yumurtalık ilçelerinde delice sökümü gerçekleştirildi. Program gereğince Ceyhan'da 35.000, Kozan'da 25.000, Kadirli'de 15.000, Yumurtalık'ta 13.000, Karaisalı'da 15.000 adet olmak üzere toplam 103.000 zeytin ağacı dikimi yapıldı⁴⁴.

Fideliklere zarar veren fide çürüklüğüne karşı yetiştiricilerin mücadele etmesini teşvik ve kolaylaştırmak bakımından il radyosunda programlar yapıldı. Gazetede makale yayınlandı ve 500 adet sirküler dağıtılarak mücadelenin zaman ve metodu anlatıldı. Ayrıca hastalık ve zararlılar milyonlarca liralık mahsul kaybına sebep oluyor başlıklı renkli afişin 300 adedi köylülere dağıtıldı⁴⁵.

Tahran'da yapılan Milli Eğitim Bakanlığı toplantısında gelişmekte olan ülkelere Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) 15.000.000 lira yardım yapmasına karar verildi. Toprak-Su tarafından Aşağı Seyhan Sulama tesislerine yapılan yatırımın verimli şekilde kullanılması amacıyla bölge halkının eğitilmesi lüzumlu görüldü. UNESCO 15.000.000 liralık yardımın dışında eğitim programı için 5.000.000 ayrı bir yardım daha yapacağını belirtti. Eğitim programı çerçevesinde 137 köyün nüfusu tespit edilerek Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderilirken Adana Halk Eğitimi Başkanlığı da programı başlattı. Aşağı Seyhan bölgesinde 137 köy halkının kültürel ve zirai yönden eğitilmesini öngören program UNESCO'nun 5 milyon liralık yardımı kapsamında yürütülecekti⁴⁶.

Adana Teknik Tarım Müdürlüğü uzmanları Mart-Nisan aylarında tarımsal konularda 16.071 üreticinin eğitimini tamamladı. Tarım uzmanları 480 köyde seminer, konferans ve kurslarda arıcılık, tavukçuluk, pamuk, Meksika menşeli buğday ve çeşitli mahsulün ekimi, sulanması, toprak karakteri, ıslahı ve çeşitli zararlılarla mücadele gibi teknik konularda bilgi vererek dergi ve broşürler dağıttı⁴⁷.

⁴³ BCA, 030.01.0.0.114.722.5.

⁴⁴ Yeni Adana, 23 Şubat 1966, Sayı: 12352.

⁴⁵ BCA, 030.01.0.0.114.722.5.

⁴⁶ Yeni Adana, 5 Aralık 1966, Sayı: 12590.

⁴⁷ Yeni Adana, 9 Mayıs 1970, Sayı: 13645.

Tarımda gübre kullanımı ve sulamanın Çukurova'ya hızla yayılmasıyla bölgenin ekosisteminde büyük değişiklikler meydana gelmeye başladı. Bunun sonucunda beyazsinek, kırmızı örümcek, prodenya gibi böcekler ile geliç gibi yabancı otlar ortaya çıkarak üreticilere zor zamanlar yaşattı⁴⁸.

1969'da pamukta dikenlikurt salgınından ötürü mücadele için Tarım Bakanlığı'na bağlı Zirai Mücadele Genel Müdürlüğü tarafından 1 Eylül 1969 tarihi itibarıyla Çukurova'ya 361 ton ilaç sevk edildi. Ayrıca 95 ton ilacın acilen imal edilip sevkinin yapılacağı belirtildi⁴⁹.

1975-1980 yılları arasında Çukurova'da özellikle pamuk ekimine büyük zararlar veren beyazsineğe karşı tedbirler alınarak Adana, Tarsus, Ceyhan, Karataş, Osmaniye, Antakya ve Andırın olmak üzere sekiz yerde teknik düzeyde aydınlatıcı konferanslar verildi⁵⁰. Beyazsinekten pamuk mahsulü hasar gören çiftçilere 1976 yılı için kimyevi gübre, tohumluk ve zirai mücadele için kredi verilmesi kararlaştırıldı⁵¹. Pamuk üretimini azaltan beyazsineğe karşı üreticiler alternatif ürünler aramaya başladı ve Adana Çiftçiler Birliği'nin desteğiyle Adana'da başlatılan mısır üretimi denemeleri başarıyla sonuçlandı⁵².

3.2.3. Sulama Faaliyetleri

Adana kışları yağışlı, yazları sıcak ve kurak geçen bir iklime sahipti. Yazları sebze, turunçgiller ve çeltik üretimi sulama olmadan yapılamazdı. Pamuk ve tahıl gibi ürünler sulama olmadan da yetiştirilebilir fakat verimi düşük oluyordu. Dolayısıyla tarımda verimin doğrudan sulamayla ilişkisi bulunuyordu. İlin sahip olduğu su gücü tamamen kullanılmamakla birlikte sulanan arazi Türkiye ortalamasının üzerindeydi⁵³.

Bölgede sulama çalışmaları 1940'lı yıllara kadar uzanıyordu. Seyhan Barajının yapılmasından sonra sulanan arazilerin miktarında önemli artış meydana geldi. Sulama karık, salma suyu, kanal ve nehirlerden motopomplarla su çekme, yer altı

⁴⁸ Ökten, "Adana Tarımı Nasıl Eski Yıllardaki Gibi Olur", s.45.

⁴⁹ BCA, 030.01.00.00.82.520.4.

⁵⁰ Yeni Adana, 6 Eylül 1975, Sayı:15353.

⁵¹ BCA, 030.18.01.02.347.110.2.2.

⁵² Ökten, "Adana Tarımı Nasıl Eski Yıllardaki Gibi Olur", s.48.

⁵³ Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.79.

sularından pompaj ve artezyen yoluyla yapıyordu. Etkili sulama faaliyetlerini DSİ, Yol, Su ve Elektrik Genel Müdürlüğü (YSE), Toprak-Su gibi devlet kuruluşları yürütüyordu⁵⁴. 1960'ların başında devlet kuruluşları 11.000 hektarlık alanı sularken, özel girişimciler 52.000 hektarın sulamasını yapıyordu.

Çukurova sulama projeleri için Dünya Bankasıyla 31 Mayıs 1963'te Washington'da imzalanan 21.000.000 dolarlık kredi anlaşması Aralık 1963'te yürürlüğe girdi. Kredinin 11.600.000 doları proje sahasındaki DSİ hizmetleri, 800.000 doları Toprak-Su hizmetleri ve çiftçinin tarla hizmetleri ihtiyaçlarında kullanılacaktı⁵⁵.

DSİ Altıncı Bölge Müdürlüğü, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının 1964 yılı uygulama programına 44.580.000 liraya mal olan Kadirli-Kozan ve Ceyhan'da 20 adet, yaklaşık 3.000 metrelik yeraltı suyu araştırma sondajının yapılması, Yüreğir ve Tarsus ovalarında sulama ve drenaj şebekesi inşaatlarının başlanması işlerinin alındığını belirtti. Bu plana göre işler tamamlandığında yaklaşık 120.000 dekar arazi sulanmış ve drenaj şebekesi tamamlanmış olacaktı⁵⁶.

1964'te Adana bölgesinde DSİ vasıtasıyla 232.500 dönümlük arazi sulandı. Bunun 35.000 dönümü Seyhan sol, 30.000 dönümü Seyhan sağ sahilinde, 1.000 dönümü Yenice'de, 22.000 dönümü Tarsus-Mersin arasında, 25 Silifke'de ve 500 dönümü de Gülnar-Gilindere arasında arazi sahasını kapsıyordu. Sulanan arazinin 186.000 dönümünde pamuk, 3.000 dönümünde narenciye, 13.000 dönümünde çeltik, 11.000 dönümünde yer fıstığı ve 19.500 dönümünde ise sebze ziraatı yapıldı⁵⁷. Yapılan hesaplara göre, 232.500 dönüm arazinin sulanmasından sonra temin edilen gelir artışı 48.000.000 liraydı. Sulanan arazi ile sulanmayan arazi arasında, dört misli bir verim farkı meydana geldi. DSİ'nin Adana, İçel, Maraş, Gaziantep ve Hatay illerinde, şimdiye kadar yapılan çalışmalar sonunda sulamadan 48, kurutmadan 70, taşkından korunmadan 28 ve enerji istihsalinden 61 milyon liralık gelir artışı kaydedildi⁵⁸.

1966-1972 arasında 671.840 dekar arazi düzeltilerek sulanabilir hale getirildi. Seyhan Nehri'nin üzerine kurulan regülatör, DSİ'nin sulama tesislerini arttırması,

⁵⁴ **Adana İmar Komisyonu Raporu**, Tuğrul Matbaası, Adana 1964, s.23; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.79; **Çukurova Bölgesi (Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni)**, s.89.

⁵⁵ **Yeni Adana**, 2 Aralık 1963, Sayı: 11668.

⁵⁶ **Yeni Adana**, 2 Nisan 1964, Sayı: 11772.

⁵⁷ **Yeni Adana**, 11 Aralık 1964, Sayı: 11983.

⁵⁸ **Yeni Adana**, 11 Aralık 1964, Sayı: 11983.

Toprak-Su'nun düzeltme çalışmaları sulama açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkardı. Toprak-Su 1966'da 37.440 dekar, 1967'de 61.140 dekar, 1968'de 70.050 dekar, 1969'da 97.120 dekar, 1970'de 143.980 dekar, 1971'de 135.610 dekar ve 1972'de 126.500 dekarlık araziye tesviye ederek sulanabilir hale getirdi⁵⁹.

Çok verimli bir saha olan Hacılar köyü topraklarının Cumbasçayı, Deliçay ve Anavarza kalesi arasında kalan yaklaşık 15 bin dönüm arazinin sulanması için 6 kilometre uzunluğunda yedek kanallar yapılması için Hacılar köyü üç kişilik uzman heyetine "Köy Kalkınma Planı" hazırlattı. Bu plana istinaden Maliye Bakanlığı 50 yıl vade ile ve elli taksitle ödenmek şartıyla Hacılar köyüne beş milyon lira faizsiz kredi açtı. Türkiye'de ilk defa kendi gayreti ile köy kalkınma planı hazırlatan ve örnek bir teşebbüse girişen Hacılar köyünde kanalların yapımı 1965 yılının Aralık ayı ortasında tamamlanacaktı⁶⁰.

3.2.4. Gübreleme

1950'lerde tarımda başlayan makineleşme gübre kullanımını arttırdı. Türkiye'nin gübre kullanımı 1963'te 426.000 tonu buldu. Bu şekilde 569.000 hektar arazi gübrelendi. Gübrelenen arazinin ekim yapılan araziye oranı % 3,7 idi. Gübre miktarı 1965 yılında 802.000 tona ve 1970'de ise 2.217.000 tona, arazi ise 1.175.000'den 3.782.000 hektara ulaştı⁶¹.

Gübrelemenin verim artışı üzerindeki etkisi ürün çeşidine ve diğer etmenlere göre % 15-70 arasında değişim gösteriyordu. Pamuğa ayrılan gübre oranı % 40 idi. Sebze üretiminde de gübre kullanımının yüksek bir payı vardı. Meyvecilikte kullanılan gübre oranı % 5 civarındaydı. Bağ ve zeytinliklerde hiç gübre kullanılmazken turunçgillerde kullanılan gübre oranı fazlaydı⁶².

Türkiye'de en fazla azotlu ardından fosforlu gübre kullanılıyordu. Aynı dönemde en fazla gübrenin Çukurova bölgesinde ve iller arasında Adana'da olduğu tespit edildi. Adana'da gübre kullanımı tahminlerin çok üstünde seyrediyordu. Örneğin 1962'de tüketilen tüm gübre miktarı 2.000 ton iken bu rakam 1971'de 400.000 tona ulaştı.

⁵⁹ Adana 1973 İl Yıllığı, s.324.

⁶⁰ Yeni Adana, 15 Eylül 1964, Sayı: 11908.

⁶¹ Yeni Adana, 8 Aralık 1973, Sayı: 14821.

⁶² Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.78-79.

Bunun içinde en yüksek pay suni gübreye aitti. Adana'nın yıllık gübre ihtiyacının 100.000 tonu ithalatla karşılanıyordu. Türkiye'nin ihtiyacına ayrılan 250.000 ton kompoze gübrenin % 40'ı Adana'da değerlendiriliyordu. Gübre kullanımı 1967'de 208.000, 1969'da 292.000 ve 1971'de 400.000 ton olarak gerçekleşti⁶³. 1970'li yıllarda küçük işletmelerde gübre kullanımı ciddi derecede arttı. Özellikle pamuk ekimi yapan işletmelerde azotlu gübre kullanımı oldukça fazlaydı. 1970'li yıllarda artan gübre kullanımı 1980'de devlet desteğinin çekilmesiyle olumsuz etkilendi⁶⁴.

3.2.5. Tarım Aletleri

Demokrat Parti döneminde ekonomide liberal politikalar izlenmesi ve Marshall yardımıyla tarımda makineleşme arttı⁶⁵. Marshall Planına göre Amerika'dan getirilerek üreticiye satılan tarım araçları 6 taksitte ödeniyordu. 1950'den sonra Avrupa'dan getirilen traktörlere de aynı kolaylıklar sağlandı. Alım kolaylığı arttıkça traktörün ithalatı da ciddi boyutlara ulaştı. Adana'da 1948'den itibaren başlayan traktör artışı 1952- 1963 yılları arasında % 44,3 artış gösterdi⁶⁶. Toprağın zamanında ve daha iyi sürülmesi sağlanarak verim arttırılırken yardımcı tarım araçlarının numuneleri de yerli atölyelerde yapılmaya başlandı⁶⁷.

1950'lerden sonra karasaban, döven, hayvan pulluğu gibi tarım araçlarının kullanımında azalma görülürken traktör, kùltivatör, harman makinesi ve diğerk makinelerin kullanımı artmaya devam etti⁶⁸.

⁶³ **Yeni Adana**, 8 Aralık 1973, Sayı: 14821.

⁶⁴ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.78.

⁶⁵ Ümit Yurtoğlu, **1923-1960 Yılları Arası Hükümet ve Siyasal Parti Programlarında Tarım**, Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat 2018, s.130-131.

⁶⁶ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.80-81.

⁶⁷ **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.326.

⁶⁸ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.80.

Tablo 3.5: 1970-1980 Yıllarında Kullanılan Tarım Aletleri⁶⁹

Yıllar	Karasaban	Pulluk	Traktör	Ekremöz	Selektör
1970	18.811	11.276	8.909	2.319	67
1971	17.260	12.024	9.581	2.816	29
1972	16.640	11.079	11.085	3.132	36
1973	15.030	10.908	11.662	3.011	30
1974	13.632	9.829	14.022	3.023	20
1975	13.076	3.880	12.747	3.792	27
1976	12.260	3.524	15.924	--	20
1977	11.209	4.254	16.413	--	26
1978	9.575	10.973	23.924	--	128
1979	17.731	2.749	16.804	--	119
1980	17.020	2.660	16.992	--	100

1978'e kadar Adana'da kullanılan tarım araçlarında modernleşme göze çarpmaktaydı. Modern tarım araçlarında önemli artışlar yaşanırken döven, karasaban, hayvan pulluğu gibi tarım aletlerinde de azalma meydana geldi. Bu durum 1978'de tersine döndü. Bunun başlıca nedenleri, 1973'te yaşanan petrol kriziyle petrol fiyatlarının yükselmesi, Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra ABD'nin ambargosu sonucu yaşanan döviz sıkıntısı ile siyasi istikrarsızlık nedeniyle 1977'de baş gösteren ekonomik sıkıntılar idi. 1979-1980 yıllarında daha hissedilir hale gelen bu sıkıntılar çiftiçilerin alım gücünün düşmesine neden oldu.

1979'da Adana'da 15.000'i aşan çeşitte tarım makinesi vardı. Çoğunluğu özel şirketlere ait olan 76 ilaç uçağı, 1 ilaçlama helikopteri bulunuyordu. Bunun yanı sıra özel şirketler elinde bulunan harman makineleri ova hasadını gerçekleştiriyordu. Aşağı Seyhan ve Ceyhan ovaları makineli tarımın çok geliştiği bölgelerdi. Ayrıca Misis-Toprakkale-Osmaniye ve Kozan-Kadirli arasında kalan ovanın kuzey kısmında da makineleşme oranı yoğundu⁷⁰.

Adana'da özel nitelikli tarım araçları da kullanılıyordu. Bunlar; gübreli ekim makinesi, pancar ekim makinesi, balya makinesi, döğen, savurucu, orak makinesi,

⁶⁹ BDİE, **Tarımsal Yapı ve Üretim (1970-1972)**, s.56; BDİE, **Tarımsal Yapı ve Üretim (1973-1975)**, Yayın No: 827, Ankara, DİE Matbaası 1978, s. 54; BDİE, **Tarımsal Yapı ve Üretim (1976-1978)**, Yayın No: 895, Ankara 1979, s.54; BDİE, **Tarımsal Yapı ve Üretim (1979)**, Yayın No: 941, Ankara 1981, s.31; BDİE, **Tarımsal Yapı ve Üretim (1980)**, s.31.

⁷⁰ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.82.

tarktör pulluğu, biçer-döver, slaj makinesi, tarımsal ilaç uçağı, tozlayıcı, motopomp, derin kuyu pompa, yağmurlayıcılar, kuluçka makinesi ve süt sağma makinesi idi⁷¹.

3.2.6. Zirai Kurumlar

Zirai Araştırma Enstitüsü; Pamuk, bostan, turfanda sebze ve meyvelerin pazarlanmasını, ekimini ve türlerini tespit ederek üreticiyi uyarmak ve bu gibi işleri organize etmek amacıyla kuruldu⁷².

Adana Zirai Araştırma Enstitüsü, araştırma laboratuvarlarını genişletmek üzere Pamuk Test Laboratuvarı kurmak üzere gerekli alet ve makineleri Cento yardımı dâhilinde İngiltere tarafından temin etti. Bu kapsamda Nisan 1964'te gönderilen ekipmanlar arasında terazi, vorgel kutuları, el takometresi, ipliğin görünüşüyle ilgili sarma makinesi bulunuyordu. Bu ekipmanlar sayesinde pamuğun her türlü tahlil, analiz ve test işlemleri kolayca yapılmaya başlandı⁷³.

Bölge Ziraat Mücadele Karantina Başkanlığı; 15 Ocak 1960'ta kuruldu. Adana, İçel Hatay, Maraş, Antep ve Antalya illerini kapsamaktaydı⁷⁴. Görevi; tarla, bağ, bahçe, mera, fidelik gibi alanlarda hastalık ve zararlılarla mücadele ederek üretimin devamını sağlamaktı⁷⁵.

Çukurova Bölgesi Pamuk İşleri Teknik Müfettişliği, 1964'te kuruldu. Görev alanında Adana, Hatay, İçel, Maraş, Antep, Urfa, Diyarbakır, Mardin, Malatya, Adıyaman, Kars (İğdır) illeri bulunuyordu. Görevi bölgede kaliteli pamuk çeşitlerinin yetiştirilmesini ve pamuk üretiminin artmasını sağlamaktı. Pamukla ilgili her kuruluşla koordineli çalışarak pamuk tohumluğu ihtiyaç ve fiyat işlerini düzenlemekte⁷⁶.

Toprak Su Toprak Tahlil Laboratuvarı, 1962'de kuruldu. Çukurova'da ekilmekte olan çeşitli kültür nebatlarından elde edilen verim tatminkâr değildi. Halkın gübreleme ve sulama kültürü çok iyi değildi. Son birkaç yıl içerisinde Toprak-Su teşkilatı muhtelif

⁷¹ BDİE, *Tarımsal Yapı ve Üretim* (1980), s.31.

⁷² *Yeni Adana*, 19 Mart 1976, Sayı:15518.

⁷³ BCA,030.18.01.02.179.45.19.2; BCA,030.18.01.02.179.45.19.1; *Yeni Adana*, 18 Ağustos 1961, Sayı: 10961.

⁷⁴ *Adana 1967 İl Yıllığı*, s.283.

⁷⁵ Resmi Gazete, “*Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu*” 24 Mayıs 1957, Sayı: 9615.

⁷⁶ Aktan, *Dünkü ve Bugünkü Adana*, s. 53.

bölgelerde sulama kontrolleri yapmak suretiyle bölgenin en mühim zirai mahsullerinden olan pamuk veriminde hissedilir derecede bir artış sağlayabildi. Sulu ziraat sahalarında gübreleme en başta düşünülmesi gereken bir konuydu. Toprakların durumları ile hububat, bakliyat, sebze ve narenciye ziraatında muhtelif mahsullerin gübre ve su ihtiyaçları kesin olarak tespit edilemiyordu. Bu durum muhtelif bölgelerde ayrı ayrı tespit edilerek çiftçilere gerekli bilgilerin verilmesi şarttı. Çünkü bazı bölgelerde hatalı sulamalar neticesinde bazı araziler çoraklaştı. Toprağın durumu tespit edilerek çiftçilerin uyarılması, tedbirlerin devlet ile işbirliği yaparak alınması kısa zamanda başarının yolunu açacaktı⁷⁷.

3.3. Hayvancılık

Adana'da tarımda meydana gelen ilerleme hayvancılık alanında istenilen seviyede gerçekleşmedi. Hayvancılık tarıma elverişli olmayan dağlık bölgelerde geçim kaynağı olarak yapılıyordu. Endüstri sanayinin gelişmesiyle birlikte nüfusun hızlı bir şekilde artması şehir ve kasabalarda hayvansal ürünlere olan ihtiyacı arttırdı. Adana'da ulaşım imkânlarının gelişmiş olmasından dolayı her mevsim diğer illere ve komşu memleketlere kasaplık hayvan ihracı yapılmaya başlandı⁷⁸.

Nüfusun artması hayvan yetiştiriciliğini de olumlu etkiledi. Sosyal ve ekonomik hayatın sağladığı tüketim gücü Adana'da hayvan yetiştiriciliğini ön plana çıkardı. Et, süt, yumurta, tavuk eti tüketiminin artması süt inekçiliği, besi hayvancılığı ve tavukçuluğu geliştirerek modern tarzda tavukhanelerin ve mandıraların kurulmasını sağladı.

Adana'nın coğrafi durumu, iklim şartları hayvancılığı yakından etkilemiş tarımın geliştiği ovalık yerlerde meralar ekime ayrıldığından buralarda ahır hayvancılığı gelişti. Ovada süt inekçiliği gelişirken merkeze yakın yerlerde besi hayvancılığı ve tavukçuluk, dağlık yerlerde keçi ve koyun besiciliği ilerledi⁷⁹.

Hayvancılığın gelişmesi için iyi bir veteriner teşkilatının olması şarttı. Yüksek verimli hayvanlar çevre şartlarına hassas oldukları için üreme düzenleri

⁷⁷ Yeni Adana, 8 Kasım 1962, Sayı: 12743

⁷⁸ Orhan Düzgüneş, **Çukurova Hayvancılığını Geliştirme İmkânları**, Ankara Üniversitesi, Adana, Adana Ziraat Fakültesi Halk Konferansları No:21, 1972, s.1.

⁷⁹ Adana 1973 İl Yıllığı, s.329-330.

değişmekteydi. Adana ve çevresi sıcak ve nemli olduğundan hayvanlardaki düzen bozukluğu ciddi seviyelere çıkıyordu. Bu durumu engellemek için özel veteriner servisleri kurulmalıydı. Hayvancılıkla ilgili bir başka önemli sorun da eğitimli hayvan bakıcısı bulmaktı. Devlet kurumlarında da tecrübeli ve eğitimli hayvan bakıcısı bulma sıkıntısı çekildi. Bu sorunun önüne geçebilmek için açılan bazı tarım meslek okullarının hayvancılıkta usta, kalfa ve kâhya yetiştirmek amacıyla düzenlenmesi teklif edildi⁸⁰.

Tablo 3.6: 1960-1980 Yıllarında Yetiştirilen Hayvan Türleri ve Sayıları

Hayvan Cinsi	Hayvanlar (Baş)				
	1960	1965	1970	1975	1980
Koyun	277.841	357.280	211.830	265.220	357.460
Kılkeçi	705.130	559.480	452.730	472.090	559.170
Tiftikkeçi	15	800	1.055	230	--
Sığır	221.015	289.750	--	10.227	25.963
Manda	19.190	19.980	8.350	7.550	4.672
Deve	6.532	1.440	540	270	960
At	46.454	31.150	27.025	15.920	14.200
Katır	1.595	2.150	1.730	1.550	2.690
Eşek	31.525	33.920	26.295	19.230	25.750
Tavuk, Horoz	698	850	1.052.060	1.051.500	1.332.732

Tavuk ve horoz sayısı 1980'e kadar sürekli bir artış gösterdi. Koyun sayısında dalgalanmalar meydana gelse de 1980'de 357.460 seviyesine ulaşıldı. Kılkeçisi ormanlara zarar verdiği için sayısı azaltılmak istenmişse de 1980'de tekrar yükselmeye başlamıştır.

1960'da 51.342 ton inek sütü, 36.388 ton kılkeçi sütü, 12.950 ton koyun sütü, 2.490 ton manda sütü istihsal edildi. Ayrıca 308 ton kıl, 211 ton yapağı elde edildi. 1965'te süt üretiminde büyük bir artış yaşandı. İnekten 62.280 ton, kılkeçisinden 32.860 ton, koyundan 20.130 ton ve mandadan 3.170 ton süt istihsal edildi. Ayrıca 250 ton yapağı, 250 ton kıl ve 40.685 yumurta üretimi sağlandı.

1970'li yıllarda hayvansal üretimde elde edilen miktar yıllara göre değişse süt üretiminde; inek ilk sırada olup onu kılkeçisi, koyun ve manda, et üretiminde; koyun

⁸⁰ Düzgüneş, Çukurova Hayvancılığını Geliştirme İmkânları, s.4.

birinci olup onu sırayla kılkeçisi, inek ve manda, deri üretiminde; koyun, kılkeçi, sığır ve manda takip ediyordu⁸¹.

3.3.1. Hayvan Hastalıklarıyla Mücadele ve İslah Çalışmaları

1964 Ocak ayında 21.265 hayvana koruyucu aşı ve ilaçlama yapıldı. 15 bin 556 baş hayvan da muayeneden geçirildi. Ayrıca bu ay içinde 33.153 baş hayvan başka illere ihraç edildi. Orman içi köylere damızlık ivesi koyun temin etmek maksadıyla Gaziantep'ten 685 baş damızlık ivesi gebe koyun⁸² getirildi. Damızlıklardan doğacak dişi koyunlar orman içi köylerine damızlık olarak verilecekti. Bazı köylerde görülen koyun çiçeği hastalığı zamanında yapılan koruyucu aşı ve ilaçlamalarla önlendi⁸³.

Adana Veteriner Müdürlüğünün dokuz aylık çalışmaları kapsamında 1964 yılı içerisinde Adana'da 10 yerde faaliyete giren aşım durağında 1.448 kısırağa bedelsiz aşım yapıldı. 1963'te aşımı yapılan halk kısıraklarından doğan 492 tay tespit edildi. Adana, Ceyhan ve Osmaniye'nin merkez ve köylerinde sığırların suni tohumlaması yapıldı. Üç sığır suni tohumlama merkezinde 555 inek parasız tohumlandı. 1963'te suni olarak tohumlanan ineklerden 422 dana elde edildi.

Yaz besisi yapmak isteyen 20 besiciye A.İ.D. (Uluslararası Kalkınma Ajansı) besi kredisi fonundan 368.000 lira besi kredisi verildi. Bu parayla 4.750 koyun ve 700 sığır alınarak satışları yapıldı. Kış besisi yapmak üzere Adana merkez kazasına 1.000.000, Ceyhan'a 500.000, Osmaniye'ye 150.000, Kozan'a 100.000 ve Mağara ilçesine 50.000 olmak üzere toplam 1.800.000 lira ödenek Ziraat Bankası'na gönderildi. Krediler Eylül ayında besicilere dağıtıldı.

⁸¹ 1970'te 45.070 inek sütü, 25 ton tiftikkeçi sütü, 24.135 ton kılkeçi sütü, 8.700 ton koyun sütü, 980 manda sütü verimi alındı. 150 ton yapağı, 200 ton kıl, 1 ton tiftik, 75. 139.900 adet yumurta elde edildi. 2.480 ton koyun eti, 1.470 ton kılkeçi eti, 740 ton sığır eti, 560 ton manda eti üretimi sağlandı. 248.520 ton koyun derisi, 135.660 ton kılkeçi derisi, 11.850 ton sığır derisi, 4.380 ton manda derisi elde edildi. 1980'de 65.330 ton inek sütü, 26.945 ton kılkeçi sütü, 15.090 ton koyun sütü, 735 ton manda sütü sağlandı. Hayvanlardan 240 ton yapağı, 235 ton kıl, 74.678 adet yumurta elde edildi. 4.890 tonluk et üretiminde koyun eti 3.100 ton ile birinci, sığır eti 1.450 ton ile ikinci, kılkeçi eti 340 ton ile üçüncü sıradaydı. Deri üretiminde ise koyun derisi 311.560 ton ile birinci, kılkeçi 31.190 tonla ikinci, sığır derisi 19.680 tonla üçüncü, manda derisi 10 tonla son sıradadır. BDİE, **Zirai Bünye ve İstihâl (1959-1961)**, s.18; BDİE, **Tarımsal Yapı ve Üretim (1970-1972)**, s.55; BDİE, **Tarımsal Yapı ve Üretim (1980)**, s.31.

⁸² *Sıcak ve kurak iklim koşullarına çok iyi uyum sağlayan Türkiye'de daha çok Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin ve Hatay bögesinde yetiştirilen ivesi koyunu, yaylaya gitme gereksinimi olmayan, yüksek süt üretimine sahip olup kötü bakım beslenme koşullarında bile verimli olan, iklim koşullarına hastalık ve parazitlere karşı dayanıklı olan yerli koyun ırkıdır.* <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ivesi-koyunu-nedir-nasil-yetistirilir>. Erişim Tarihi:18.05.2019.

⁸³ **Yeni Adana**, 10 Şubat 1964, Sayı: 11728.

Adana Veteriner Müdürlüğü'nde toplanarak Çukurova'da mevcut tohumlamaları yapılmış 535 damızlık ivesi koyun pilot bölge köylerine dağıtıldı. Orman içi pilot bölge köylerinin sığırlarının ıslahı için de bedelsiz olarak 4 baş boğa tahsis edildi⁸⁴.

Adana Veteriner Müdürlüğü Mart ve Ekim aylarını kapsayan 7 ay zarfında Adana'ya bağlı köylerde 18 şap, yanıkara, koyun çiçeği, proplazmas kuduz, şarbon, çiçek, difteri, 24 Ruam hastalığı tespit edildi. Bu hastalıklardan Ruama karşı 12.858 ve çeşitli hastalıklara karşı da 157.247 olmak üzere toplam 170.101 hayvana koruyucu aşı yapıldı. Ayrıca, köyleri dolaşan Veteriner ekipleri, köylüye hayvan yetiştirilmesi hakkında bilgi vererek 131.162 hayvanı taramak suretiyle muayene ve tedavi etti⁸⁵.

Tavuklarda görülen hastalıkları önlemek ve yetiştiricilere öğretmek amacıyla tavuk hastalıkları kursları açıldı. İlk defa iki gün süreyle Osmaniye'de açılan kurs; takip eden zamanda Kozan, Kadirli ve Ceyhan ilçelerinde de açıldı⁸⁶. Köylerde fazla yumurta elde edilmesi, tavukların yemlenmesi ve modern kümesler inşa edilmesi yönünde çalışmalar yürütüldü. Tavukçuluğun geliştirilmesi amacıyla banka kredisinden faydalandırılmak suretiyle Yeşiloba Mahallesi ile İncirlik köyünde 1.000'er tavukluk kümes yapımı sağlandı⁸⁷.

1964'ün Aralık ayında 26 köyde teknik toplantılar yapılarak çiftçilere günün tarım konuları açıklandı. Tütün ve pamuk üretimi hakkında bilgi verildikten sonra "Tütün Denklenmesi ve Muhafazası" adlı broşürden 2.500 adet, "Hangi Çeşit Pamuk Tohumluğu Ekelim" adlı broşürden 4.000 adet dağıtıldı⁸⁸.

Adana Veteriner Müdürlüğü Mayıs 1966'da 2 kuduz, 3 Ruam, 1 Şarbon, 1 Koyun Çiçeği hastalığı tespit etti. Tedbirlerin zamanında alınmasıyla hastalıkların yayılması engellendi. Hastalıkların görüldüğü yerlerde 51.009 baş hayvana aşılama ve ilaçlama yapıldı. Hayvan Pazarlarında 5.076 hayvanın muayenesi yapılarak satılmasına, muayene edilen 41.837 baş hayvanın ihracına, 753 büyükbaş ve 18.088 küçükbaş hayvanın kesimine müsaade edildi.

⁸⁴ **Yeni Adana**, 24 Eylül 1964, Sayı: 11916.

⁸⁵ **Yeni Adana**, 21 Aralık 1964, Sayı:11991.

⁸⁶ **Yeni Adana**, 19 Nisan 1966, Sayı: 12397.

⁸⁷ **BCA**, 030.01.0.0.114.722.5.

⁸⁸ **BCA**, 030.01.0.0.114.722.5.

Ceyhan ilçesindeki sunî tohumlama istasyonlarında 250 baş inek sunî olarak tohumlandı. Besi hayvanlarının geliştirilmesi için 1 milyon 488 bin liralık kredi tahsis edildi⁸⁹.

3.3.2. Hayvancılıkla İlgili Teşkilatlar

Adana'da hayvancılıkla ilgili kuruluşlar şöyle sıralanmaktadır; Veteriner İşleri Müdürlüğü, Çukurova Harası, Subtropikal Hastalıklar ve Gıda Kontrol Bölge Laboratuvarı, Hayvancılığı Kalkındırma ve Proje Müdürlüğü ve Zirai Araştırma İstasyonu⁹⁰.

Veteriner İşleri Müdürlüğü; Müdürlüğün temel görevi hayvanların sağlıklarını korumak, bölge hayvanlarının islahını yapmak, bulaşıcı hastalıklardan dolayı hayvanları ve hayvansal gıdaları kontrol etmek ve hayvanlara koruyucu aşılar yaparak kontrol etmektir. İslah amacıyla suni tohumlama istasyonları ve aşım durakları kurarak damızlık hayvan dağıtımını yapmaktı⁹¹.

Çukurova Harası Müdürlüğü; 1931'de kurulan Çukurova Harası döner sermaye ile çalışan hayvan ıslah ve araştırma kurumuydu. Adana, İçel, Hatay, Maraş ve Gaziantep illerinde hayvan verimliliğinin arttırılması için çalışmakla görevliydi. Çukurova Harası'nda atçılık, sığırcılık, koyunculuk, tavukçuluk ve ziraat şubeleriyle bölge hayvancılığına yönelik hizmetler verildi. Çukurova Harası bölgede hayvanların ıslahı için gerekli damızlıkları yetiştirerek ıslah çalışmalarında bulundu⁹². Her yıl yetiştiricilere belirli sayılarda damızlık inek, boğa, koyun, koç, at, eşek, civciv ve yumurta veriyordu⁹³.

Subtropikal Hastalıklar ve Gıda Kontrol Laboratuvarı Müdürlüğü; 1964'te açılan kurum, Adana, Maraş, İçel, Urfa, Gaziantep ve Hatay'ı içerisine alıyordu. Bu illerde görülen her türlü hayvan hastalıklarının teşhisi ve hayvansal gıdaların kontrolünden

⁸⁹ Yeni Adana, 11 Haziran 1966, Sayı: 12443.

⁹⁰ Adana 1973 İl Yıllığı, s.335.

⁹¹ Adana 1967 İl Yıllığı, s.285.

⁹² Ünsal Özmen, Kent Kent Türkiye Adana, Ankara, Öz Yayınevi, 1968, s.59; Adana 1967 İl Yıllığı, s.298, Erdem Çanak, Tarihi, Siyasi, Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956), Ankara, AAM, 2017, s.558-559.

⁹³ Adana 1973 İl Yıllığı, s.335.

sorumluydu. Laboratuarda çalışmalar bakteriyoloji, parazitoloji ve gıda kontrolü olmak üzere 3 şube üzerinden yürütülüyordu⁹⁴.

Hayvancılığı Kalkındırma ve Proje Müdürlüğü; 1972’de kuruldu. Merkezi Adana’da olmak üzere Hatay ve İçel’i içine alıyordu. Hayvancılığın gelişmesi için ihtiyaç olan nüvelikleri kurmak, bu nüveliklerin çalışmalarını plan ve projeye bağlı kontrolünden ve yürütülmesinden sorumluydu.

Yem Bitkileri Üretme ve Zootečni Deneme İstasyonu Müdürlüğü; 1961’de kuruldu. Mihmandar bucağında 400 dekar arazi, Karataş’ın Akyatan mevkiinde 4.560 dekar kumluk arazinin ıslahı için çalışmalar yürüttü. Görevi çorak ve kumsal sahaların ziraat yapabilir hale gelmesini sağlayarak yem bitkilerinin ekimini artırmaktı. Yabancı kültür sığır ırklarıyla melezleme yaparak ovaya uygun tipini bulabilmek de çalışmaları arasındaydı⁹⁵.

3.4. Arıcılık

Adana’da arıcılık çalışmaları eskiden beri mevcut olmakla birlikte geleneksel yöntemlere dayanıyordu. Köylerde ve dağlık bölgelerde arıcılık faaliyeti daha fazlaydı. Arıcılık yetiştirme ve bakımıyla ilgili kursların açılması ve kursiyerlere Ziraat Bankası’nın kredi temin etmesi arıcılığın gelişmesine ciddi katkılar sundu. Narenciye ve sebze bahçeleri polinasyon bakımından önemli bir rol oynadı⁹⁶.

1963-1967 yılları arasında alınan tedbirler ve getirilen yenilikler sayesinde yeni tip arı kovanlarının sayısı artırıldı. Özellikle Ceyhan’da bu alanda ciddi ilerlemeler sağlandı⁹⁷.

1960’da toplam kovan sayısı 29.678’idi. Bu kovanlardan elde edilen bal miktarı 199 tondur. 1965’te 34.600 kovana karşılık elde edilen bal miktarı 250 tona çıktı. 1970’te 35.296 kovandan 360 ton bal ve 22 ton balmumu elde edildi. 1975’te 36.967

⁹⁴ BCA, 030.01.0.0.114.722.5.3; Adana 1967 İl Yıllığı, s.286; Adana 1973 İl Yıllığı, s.335.

⁹⁵ Aktan, *Dünkü ve Bugünkü Adana*, s. 54; Adana 1967 İl Yıllığı, s.286.

⁹⁶ Çukurova Bölgesi (Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni), s.99.

⁹⁷ Hüseyin Kalaba, *Bütün Cephesiyle Adana*, İstanbul, Kalaba Yayınları, 1974, s.27; Aktan, *Dünkü ve Bugünkü Adana*, s.43.

kovandan 432 ton bal, 36 ton balmumu, 1980'de ise 33.311 kovandan 393 ton bal, 29 ton balmumu temin edildi⁹⁸.

3.5. Ormancılık ve Madenler

Adana, orman bakımından Türkiye'nin en zengin illeri arasındadır. Ormanlar genellikle Toros dağlarının kıyıya bakan yamaçlarında 250 metre ile 2.250 metre rakımları arasında yer alır⁹⁹. Ormanlarda genellikle kızılçam, karaçam ve meşe ağaç türüne rastlanır. Ormanların % 42'si kızılçam, % 28'i karaçam, % 21'i meşe ağaçlarından oluşurken diğer ağaç türleri ise sedir, göknar, kayın ve ardıç idi¹⁰⁰.

Ormanlık alanlar yaklaşık 717.733 hektara tekabül ediyordu. Orman alanlarının ilçelere göre dağılımında Karaisalı % 25,4'lük pay ile birinci sıradaydı. Onu sırayla % 14,1 Kozan, % 11,4 Feke ve % 10,4 Saimbeyli takip ediyordu. En az orman payı olan ilçeler % 5 ile Ceyhan ve % 0,7 ile Karataş'tı¹⁰¹.

Bölgenin en güzel orman alanı Adana'nın tam kuzeyine denk düşen Pos bölgesiydi. Pos bölgesinde bulunan ormanlar kereste bakımından büyük önem taşıyordu. Yılda yaklaşık 50 bin metre küp civarında kerestelik tomruk, 10 bin ton civarında yakacak odun elde ediliyordu¹⁰².

Bölge 7 orman işletmesine taksim edildi. Bunlar; Adana-Merkez, Osmaniye, Feke, Kozan, Pozantı, Saimbeyli ve Pos. İşletmelerde kendi arasında bölümlere ayrıldı. Feke işletmesinin 8, Pozantı işletmesinin 6, Kozan işletmesinin 9, Osmaniye işletmesinin 7, Saimbeyli işletmesinin de 5 bölge şefliği mevcuttu¹⁰³.

1937 ve 1945 yıllarında çıkarılan orman yasalarıyla orman alanlarındaki toplumsal yaşam önemli derecede değişti. Bu yasalarla özel, ortak ve vakıf mülkiyetlerinde bulunan ormanlar ve işletmeleri devlet kontrolüne geçti. Yasalar orman köylerine yalnızca gereksinimi için yakacak odun ve hayvan otlatma izni verdi. Ormanların 10

⁹⁸ BDİE, *Zirai Bünye ve İstihsâl (1959-1961)*, s.18; BDİE, *Tarımsal Yapı ve Üretim (1970-1972)*, s.55; BDİE, *Tarımsal Yapı ve Üretim (1980)*, s.31.

⁹⁹ *Adana 1973 İl Yıllığı*, s.336.

¹⁰⁰ Yurt Ansiklopedisi, *Adana*, s.89.

¹⁰¹ Yurt Ansiklopedisi, *Adana*, s.89.

¹⁰² Özmen, *Kent Kent Türkiye, Adana*, s.50.

¹⁰³ Özmen, *Kent Kent Türkiye, Adana*, s.51; Kalaba, *Bütün Cepheleriyle Adana*, s.17.

km uzağında bulunan köylere işletme tarafından belirlenen fiyatların onda biri karşılığında yakacak odun temin hakkı tanındı¹⁰⁴.

1956'da çıkarılan yasayla orman köylerinde kooperatifçiliğin özendirilmesi ve ağaç hammaddesine dayalı sanayinin geliştirilmesi amaçlandı. Orman köylerinde kurulan kalkındırma kooperatiflerini güçlendirmek ve kredi temin etmek için Orman Köy İşleri Genel Müdürlüğü kuruldu. 1968'de yapılan değişiklikle ormanlarda kesme, toplama, taşıma, bakım, imar gibi ormancılığa ait işlerin orman kooperatiflerine teslimi uygun görüldü¹⁰⁵.

Teknik Ziraat ve Topraksu teşkilatları tarafından arazisi dar ve dağlık, halkı fakir bulunan bölgelerde bağ ve bahçeliği geliştirmek amacıyla ağaçlandırma çalışması kapsamında muhtelif cins meyve fidanı verilerek ağaçsız köylerin ağaçlandırılması çalışmaları yapıldı¹⁰⁶.

Adana, madenler bakımından büyük rezervlere sahipti. İl genelinde 50'ye yakın maden yatağı tespit edildi. Tespit edilen madenler şöyle sıralanabilir; Kömür (linyit), krom, çinko, kurşun, bakır, manganez, manyezit, barit, maden kömürü, oniks, altın, zümrüt kuvarsit, fosfortuzu, amyant ve civa kuvars kristalleridir.

Tablo 3.7: İlçelerde Çıkarılan Madenler (1967)¹⁰⁷

İlçeler	Çıkarılan Madenler
Karaisali	Krom, demir, bakır, kurşun, maden kömürü
Pozantı	Krom, çinko, kurşun, bakır, kuvarsit, pirit.
Kozan	Maden kömürü, demir, çinko
Osmaniye	Maden kömürü, krom, çinko, bakır, manyezit, demir, amyant, kükürt
Bahçe	Krom, barit, volfram, civa, manyezit, demir, maganez
Feke	Bakır, maden kömürü, kurşun, barit
Saimbeyli	Maden kömürü, demir, çinko, kurşun
Mağara	Maden kömürü, kurşun, çinko, bakır, demir
Ceyhan	Altın, manganez, demir

¹⁰⁴ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.89.

¹⁰⁵ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.90.

¹⁰⁶ **BCA**, 030.01.0.0.114.722.5; **Yeni Adana**, 8 Mart 1963, Sayı:11440.

¹⁰⁷ **Adana 1967 İl Yıllığı**, s.309-310.

Linyit yatakları devamlı, krom, çinko, demir, bakır ve kurşun yatakları ise aralıklı olarak işletilmektedir. Krom ve bakırın büyük bir kısmı ise dış piyasalara sevk edilirdi¹⁰⁸. 1950-1960 yılları arasında yıllık bazda 111.627 ton krom, 17.100 ton linyit, 600 ton manyezit ve 438 ton manganez çıkarıldı.

Bölgede petrol aramalarına da gayret edildi. Adana'da Kuranşa köyünde Mobil şirketi tarafından yapılan araştırmalarda fazla petrol bulunamadı. 1961 yılında Bulğurdağ'da yapılan petrol aramalarında petrole rastlandı. Petrol rezervleri tam olarak bilinmeyen bu kaynaklar 1.644 m. derinlikte olup 3 kuyu aracılığıyla üretime geçirildi¹⁰⁹. Mobil şirketi tarafından Adana'ya 35 kilometre mesafede bulunan sahada çıkarılan petrollerin Mersin tasfiyehanesine nakline başlandı. Böylece nakledilen petrol ile kuyuların üretim potansiyelleri öğrenilebilecekti. Bu bölgedeki gelişim sondajları tamamlandıktan sonra Mobil Adana bölgesinde 13 kuyuda arama yaptı. Fakat petrole rastlanmadığı için çalışmalara son verildi¹¹⁰.

Bölgede madencilik mali durumun yetersizliği, bilimsel ve teknik imkânların zayıflığı gibi nedenlerden dolayı gelişme gösteremedi. Bununla orantılı olarak madencilik alanında çalışanların sayısı da azdı. Adana'da kömür istihracında 15, metalik maden istihracında 56, petrol ve doğal gaz istihracında 34, taş, kil, kum ve toprak istihracında 73, diğer madenlerde 23 toplam 201 kişi çalışıyordu. Katma değerden elde edilen miktar 2.049.007 liraydı¹¹¹.

3.6. Sanayi

Türkiye 1920'li yıllarda imparatorluktan ulus devlete geçiş süreci yaşadı. Bu süreçte yeni devletin ekonomi alanındaki amacı yeni sınırlar içerisinde milli ekonomi oluşturmaktı¹¹². Cumhuriyetin kuruluş yılında ulusal iktisadi politikanın belirlenmesi amacıyla 17 Şubat 1923'te İzmir'de İktisat Kongresi düzenlendi. Kongrede alınan

¹⁰⁸ Özmen, **Kent Kent Türkiye, Adana**, s.70; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.40.

¹⁰⁹ **Akşam Postası**, 22 Ağustos 1961, Sayı: 107; **Çukurova Bölgesi (Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni)**, s.17; "Petrol Araştırmaları", **Adalet**, 1 Mayıs 1961, Sayı:3.

¹¹⁰ **Akşam Postası**, 14 Ekim 1961, Sayı: 152; Özmen, **Kent Kent Türkiye, Adana**, s.70.

¹¹¹ **Çukurova Bölgesi (Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni)**, s.109.

¹¹² Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, s.179.

kararlar sonucu 1923-1929 yılları arasında liberal bir politika ekonomiye hâkim oldu¹¹³.

1929 yılında dünyada başlayan durgunluk Türkiye’de ekonominin gerilemesine neden oldu. Avrupa ve Türkiye ekonomik buhranı atlatamadan dünya savaşı ile yeni bir zorlu sürece girdi. Avrupa baştanbaşa yıkılırken Türkiye de ciddi durgunluk dönemine girdi. Aynı yıllarda Türkiye’nin sanayileşme süreci oldukça yavaş bir seyir takip etti. Savaş, savunma masraflarını arttırdığı için sanayi alanına yatırım yapılamadı. İşgücünün büyük bir kısmı askere alındığı için sanayinin gelişme unsuru olan sermaye ve iş gücü yetersiz kaldı¹¹⁴.

II. Dünya Savaşı’nın ardından ortaya çıkan yeni oluşumlar, siyasi ve ekonomik açıdan Türkiye’yi de yakından etkiledi. Türkiye, ABD tarafından yapılan yardımlardan yararlanmak amacıyla 1947’de İktisadi Kalkınma Planı hazırladı. ABD, Türkiye’ye Truman Doktrini ve Marshall planı çerçevesinde birçok uzman gönderdi. Uzmanların hazırladıkları raporlar doğrultusunda 1950’li yıllardan itibaren tarımda makineleşme ile karayollarının yapımına büyük hız verildi. Bu durumdan Adana da payını alarak tarımda ve tarımsal sanayide makineleşmede ivme yakalandı¹¹⁵.

Adana’da büyük çapta sanayinin kurulmasına yönelik girişimler 1940’lı yılların sonunda görüldü. 1945-1950 arasında tarım ve ticaretten sağlanan yeni kaynaklar sanayileşme için gerekli sermaye gücünü yarattı¹¹⁶. Sümerbank’ın başlattığı girişimlerin bizatihi kendisi önemli bir yere sahiptir. Sümerbank’ın Adana’daki ilk girişimi Tırpani kardeşlerin kurduğu Malatya Bez ve İplik TAŞ Mensucat fabrikasını 1946’da satın alıp Sümerbank Kayseri Pamuklu Sanayisine bağlı Adana Bez Fabrikasını açmak oldu. 1949’da Sümerbank pamuk fabrikalarının ihtiyacını temin etmek amacıyla Adana Pamuk Satın Alma ve Çırçır fabrikalarını kurdu¹¹⁷.

¹¹³Özer Özçelik, Güner Tuncer, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9(1), s.253.

¹¹⁴ **Adana 1973 İl Yılı**, s.299.

¹¹⁵ Çanak, **Tarihi, Siyasi, Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.585.

¹¹⁶ **Yeni Adana**, 3 Kasım 1973, Sayı:14791.

¹¹⁷ M. Bülent Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, Adana Sanayi Odası, Adana, Yeniden Grup Matbaacılık, 2008, s.157.

Devletin başlattığı bu girişimler Adana’da yeni sanayi kuruluşları ortaya çıkarmaya başladı. 1948’de ekonomik canlılıktan dolayı Kayserili ve Adanalı işadamları birleşerek Akbank’ı kurdu. Akbank ile yerel fonlar değerlendirilerek sanayi alanına yeni kaynak temin edilmesi sağlandı¹¹⁸.

1950 seçimlerini takiben Demokrat Parti’nin liberal tutumu, desteği ve ucuz fiyatla temin edilen alt yapı girdileri Adana’da sanayileşme hamlesini desteklemeye devam etti. Tarım, ticaret ve diğer sektörlerdeki gelişme ve genişleme 1963’e kadar çeşitli aşamalardan geçti¹¹⁹. Bu dönemde Çukurova, Türkiye’ye oranla daha hızlı bir büyüme gösterdi. Bölgenin devlet bütçesinden geniş pay alması, ulaşım olanaklarının iyi olması, tarımda verimlilik artışı, 1956’da Seyhan Hidroelektrik Santralının faaliyete geçmesi ve alt yapı hizmetlerinin iyileştirilmesi, tarım ve sanayideki gelişmenin kaynakları olarak sıralanabilir¹²⁰.

1950-1962 yılları arasında Adana’da on ve daha fazla işçi çalıştıran özel ve kamu işyerlerini kapsayan imalat sanayisinin yarattığı yıllık ortalama katma değer %41,1 oranında artış gösterdi. Bu artışa rağmen Adana’nın sanayi yapısı çeşitlilik göstermekten uzaktı. Sadece kendi içinde geçirdiği değişim çırcır, prese gibi pamuk işleme tesislerinin yerini büyük ölçekli dokuma sanayisinin almasıydı. Dokuma sanayisi pamuklu dokuma ürünlerinde uzmanlaşmış durumdaydı¹²¹.

1960’lı yıllarda Adana sanayisinin gelişmesinde büyük ölçekli pamuklu dokuma fabrikalarıyla, aile şirketleri belirleyici unsur haline geldi. Planlı döneme Adana, sermaye birikimini tamamlamış bir halde girdi. Birinci beş yıllık dönemde (1963-1968) Adana’da sanayinin üst düzeye ulaşmasını temin edecek yatırımların artırılması öngörüldü. İkinci plan döneminde Adana’da büyük atılımlar gerçekleştirildi¹²². Özel sektör yatırımlarına önem verilmesi, bankacılık sistemi ile sanayi arasındaki ilişkinin kuvvetlenmesi ve holdingleşmenin yaygınlaşması

¹¹⁸ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.94; Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.157.

¹¹⁹ **Yeni Adana**, 3 Kasım 1973, Sayı:14791.

¹²⁰ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.94; Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.157.

¹²¹ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.94; Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.169.

¹²² **Yeni Adana**, 3 Kasım 1973, Sayı:14791.

başlaması Türkiye’de olduğu gibi Adana’da da önemli değişikliklerin yaşanmasına neden oldu. Dokuma sektörünün yanı sıra başka sektörler de gelişti¹²³.

Sanayileşme sürecinde sermaye sahiplerinin büyük arazilere sahip olmasından dolayı çırçır, prese, un, buz, çeltik sanayilerin hepsi bir arada kuruldu. 1960’lardan sonra bu durum değişerek fabrikalar birbirinden bağımsız bölümler olarak kurulmaya başladı¹²⁴.

1964 sanayi ve işyerleri sayımına göre Adana’da 5’i devlet, 80’i özel kesim olmak üzere toplam 85 işyeri bulunuyordu. Bu işyerlerinin 11’i 1940’tan önce, 6’sı 1940-1944 yılları arasında, 9’u 1945-1949 yılları arasında, 24’ü 1950-1954 yılları arasında, 18’i 1955-1959 yılları arasında 15’i 1960-1963 yılları arasında kuruldu. Yıllık ortalama ücretli çalışanların sayısı toplam 13.371’idi. Bunların 2.279’u devlet, 11.092’si özel sektördeydi¹²⁵.

1963-1967 yılları arasında özel sektörün yaptığı yatırımlar her yıl devletin yaptığı yatırımlardan daha fazlaydı. Devletin en az yatırım yaptığı tarih Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulanmaya başladığı 1963’tü. Devletin yaptığı yatırım miktarı yıllara göre değişmekle birlikte en fazla yatırım 35.057,004 lira ile 1966’da yapıldı. Özel sektörün yatırımları 1963’ten 1966’ya kadar düzenli bir artış gösterdi. 1966’da 120.108,006 lira yatırım yapılırken 1967’de miktar 100.782,005 liraya düştü.

Çukurova bölgesinde 1963-1967 yılları arasında devletin yatırım oranı Hatay’da % 5,4, İçel’de 45,9 iken Adana’da % 48,7 şeklinde gerçekleşti. Buna göre Adana başı çekiyordu. Özel sektörde ise Adana açık ara öndeydi¹²⁶.

Devlete ait işyerlerinin sayısında fazla bir değişiklik meydana gelmedi. 1963’te 5 olan işyeri sayısı 1965 ve sonraki yıllarda ancak 7’ye çıktı. Özel sektöre ait işyerlerinin sayısı yıllara göre dalgalanma göstermekle en fazla işyeri 1963’te 80, 1964’te 70 olarak gerçekleşti.

¹²³ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.94; Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.169.

¹²⁴ Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.179-180.

¹²⁵ DİE, **Sanayi ve İşyerleri Sayımı: İmalât Sanayii 1964**, Yayın No:547, Ankara, DİE Matbaası, 1968, s.307, 432.

¹²⁶ **Çukurova Bölgesi (Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni)**, s.111.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Adana'yı ziyareti sırasında sunulmak üzere hazırlanan rapor, 1968 yılı sonunda Adana sanayisinin ulaştığı noktayı gözler önüne seriyordu. Raporda; zirai ürünlere dayalı hammaddelerin fazlalığı, işçi temininin kolaylığı, Güney ve Güneydoğu Anadolu'yu da içine alan bölgenin merkezi durumunda olması, limanlara yakınlığı ve ulaşım imkânlarının kolaylığından ötürü son 15 yılda sanayide önemli ilerlemeler yaşandığı vurgulandıktan sonra Adana sanayisi 7 başlıkta ele alındı:

1. Çırçır ve Presse Fabrikaları: Çırçır ve prese fabrikaları mevsimlik olarak hizmet veriyordu. Eylül'den şubata kadar faaliyet gösteren bu fabrikalarda yaklaşık 2.700 mevsimlik işçi istihdam ediliyordu. Adana'da yaklaşık 85 adet çırçır ve prese fabrikası bulunuyordu. Bu fabrikaların 75'inde rollergin tesisleri, 10'unda sawgin tesisleri vardı. Çırçır ve prese fabrikalarında 1968 yılında yaklaşık 300.000 ton çekirdekli pamuk işlenerek 120.000 ton elyaf pamuk ve 180.000 ton çiğit elde edildi.
2. Tekstil Sanayisi: 6'sı özel sektöre ait olmak üzere 7 adet tekstil fabrikası mevcuttu. Bunların 5'inde iplik ve dokuma tesisleri, 2'sinde iplik ve dokuma tesisleri yanında basma tesisleri bulunuyordu. Bu fabrikalarda teknolojik seviyeyi yükseltmek, kapasiteyi arttırmak amacıyla sürekli yatırımlar yapıldı. 1968 yılsonu itibariyle bu sanayi koluna 1.488,3 milyon lira sermaye tahsis edildi. 1968 yılsonu itibariyle 7 işletmede elde edilen iş sayısı 218,34'e, tezgâh sayısı ise 3.510'a çıktı. Yaklaşık 2 yıl içinde iş sayısı % 28, tezgâh sayısı % 25 artış gösterdi. Bu sanayi kolunda 1968'de 62,1 milyon lira değerinde 4.478 ton iplik, 95,1 milyon lira değerinde 35, 9 milyon metre muhtelif bez, 423,8 milyon lira değerinde 79,5 milyon metre muhtelif mamul bez olmak üzere toplam 581,1 milyon liralık üretim meydana geldi. 2 yıl öncesine göre mamul bez üretiminde % 20 artış sağlandı. Toplam üretimde % 22 oranında artış oldu. Bu sanayi kolunda 1968'de idareci personel 335, teknik personel 61, teknisyen ve ustalar 544 ve işçiler 11.971 olmak üzere toplam 12.911 personel istihdam edildi.
3. Gıda Sanayisi: Tekstil sanayiinden sonra en gelişmiş sanayi Yağ sanayisiydi. Özel sektöre ait 12 yağ fabrikası hizmet veriyordu. Bu

fabrikalarda hammadde olarak pamuk çekirdeği kullanılıyordu. 1968'de bu sanayi dalı 185,1 milyon lira sermayeye sahipti. 88,8 milyon liralık 19,5 ton rafine pamuk yağı, 24,8 milyon liralık 5,7 ton nötrale yağ, 27 milyon liralık 5,2 ton margarin, 61,3 milyon liralık 88,4 küspe, 8,3 milyon liralık 10 ton linter pamuğu üretildi. Yağ sanayisi sektöründe 71 idareci, 10 teknik personel, 97 teknisyen ve ustabaşı, 1.492 işçi olmak üzere toplam 1.670 personel çalışmaktaydı. Dört un fabrikasında 2 yıl içinde % 30 oranında artış sağlandı. Burada çalışan personel sayısı 363 idi. 1968'de açılan Adana Süt Mamülleri Sanayi Müessesesi'nde günlük 35 ton süt işleme kapasitesine sahip pastörize süt fabrikasında aynı yıl içinde 376.766 litre süt, 72 ton yoğurt, 70,3 ton ayran, 24,7 ton peynir ve 1,3 ton yağ üretimi elde edildi.

4. Elyaf ve Plastik Sanayi: SASA Sun'i ve Sentetik Elyaf Sanayi A.Ş. tarafından mensucat ve diğer sanayi dallarında kullanılan polyester elyafı üretmek amacıyla yıllık 10.000 ton kapasiteli bir tesis kuruldu. Tesis tam kapasiteyle üretime geçtiğinde 8 milyon dolarlık döviz tasarrufu sağlanmış olacaktı. 1969 yılı başında Bossa Ticaret ve Sanayi İşletmeleri T.A.Ş. tarafından kurulan plastik-çuval tesisinde polipropilen kanaviçe çuval, plastik boru üretmek amacıyla yatırımlara devam edildi.
5. İnşaat Malzemesi Sanayi: Bu kolda bir çimento fabrikası, bir tuğla, kiremit fabrikası ve bir atermit fabrikası olmak üzere üç büyük tesis vardı. Bunların yanında tuğla ocakları, briket, karo ve diğer inşaat malzemeleri üreten imalathaneler mevcuttu. Büyük işletmelerde 1968 yılında 78,2 milyon lira değerinde 461 ton portland çimento, 5 milyon lira değerinde 30,6 milyon adet tuğla, 3,5 milyon lira değerinde 9,2 milyon adet kiremit, 4,6 milyon lira değerinde 5,552,3 ton atermit levha, 987 bin liralık 995,4 bin ton künk boru, 2 milyon liralık 1,2 milyon adet briket, 1,5 milyon adet karo imal edildi. Bu işyerlerinde çalışan sayısı 1.065 idi.
6. Metal Mamul Eşya Sanayi: Bu sanayi kolunda römork, harman-hallaç makinaları, muhtelif mibzerler, pulverizatörler, gübre makineleri, diskler, tesviye bıçakları, çapa, kültivatörler, köten gibi ziraat aletleri çırcır makineleri ve parçaları, santrifüj su tulumbaları, tanklar, çeşitli su

pompaları, piston, segman, gömlek ve burçları, vantilatör, sanayi tipi soğutucular, klima cihazları, ticari tip buzdolapları, teneke kutular, gazoz kapağı, çeşitli madde mamülleri ve çeşitli yedek parçalar üretiliyordu. Büyük sanayinin ihtiyacını karşılamak üzere basınçlı ve basınçsız kaplar, konveyörler, alüminyum ve paslanmaz çelik aparatlar, buhar kazanı, tanklar ve demir konstrüksiyon imalatı ile uğraşıyordu.

7. Elektrik Üretim Sanayi: Adana, İçel, Hatay, Gaziantep il ve ilçe belediyeleriyle buralarda kurulu sanayinin elektrik ihtiyacı Çukurova Elektrik A.Ş. tarafından karşılanıyordu. 1968 yılında 439,4 milyon kilovatsaatlik elektrik enerjisi üreten şirkette toplam 399 personel çalışmaktaydı¹²⁷.

1970'lerde Adana'da bütün sanayi kolları önceki yıllara göre daha da gelişti. Dokuma sanayi önemini korumaya devam ederken, kimya ve madeni eşya, makine-taşıt araçları sanayilerinde önemli gelişmeler yaşandı. Özellikle kimya sanayine yoğun bir yatırım yapılarak kısa sürede büyük bir gelişme sağlandı¹²⁸. Sanayinin 1970'lerde gelişmesini sağlayan nedenlerin başında bankacılık sisteminin büyümesi gösterilebilir. Zira 1961'de Adana'da 46 banka şubesi bulunurken bu sayı 1980'de 164'e ulaştı¹²⁹.

1972 yılsonu itibariyle yağ üretimi margarinde 22.500 ton ve rafine yağında 13.500 tona ulaştı. 1973'te mevcut yağ üreten tesislerin modernizasyonu için 103,8 milyon liralık yatırım planlandı. Aynı yıl 74.000 ton un, 23.500 ton kepek üretildi. Çırcırlama fabrika sayısı 91'e çıktı. 1968'e göre 5 yeni fabrikanın açılması anlamına geliyordu. Bu fabrikalarda 43 grup sawgin ve 2.608 adet rollergin makinesi bulunuyordu. Çırçır fabrikalarının mevcut kapasitesi Çukurova'da üretilen pamuğu 3-4 ay içinde işleyecek büyüklükteydi. Aynı zamanda fabrikalarda 4.000 mevsimlik işçi istihdam ediliyordu.

¹²⁷ Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.175-178.

¹²⁸ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.98.

¹²⁹ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.97.

Tekstil gelişen önemli bir sanayi koluydu. 1869'da kurulan ilk iplik ve dokuma tesisinden 1975 yılında 600.000 iğlik bir iplik kombinası seviyesine gelindi¹³⁰. Bu tesislerde 1972'de 11.500 ton iplik, 84.500 ton bez üretilirken bu iş kolunda 16.000 işçi çalışıyordu.

Adana, tek polyester tesisi elyaf sanayine ev sahipliği yapıyordu. Alınan teşvik belgeleriyle bu sanayi kolu önemli bir gelişme potansiyeli kazandı. Bu alanda faaliyet gösteren tesislerin % 25'ini kolektif şirket, %13'ünü anonim şirket, % 2,7'si ise kamu teşekkülleri oluşturuyordu. Tesislerin % 42'si doğrudan tarımsal hammadde işliyordu. Tarımsal hammaddenin % 70'e yakın bölümünü pamuk oluşturuyordu¹³¹.

Tablo 3.8: 1978'de Sanayi'nin Sektörlere Göre Dağılımı¹³²

Sektörler	İşyeri Sayısı	%	Yıllık Ücretli ortalama İşçi Sayısı	%	Katma Değer (Milyon TL)	%	Ücretlilere Yapılan Yıllık Ödeme(Milyon TL)	%
Dokuma	56	27,1	24.392	61,4	7.552,9	52,9	1.953,7	55,3
Gıda- İçki	49	23,7	4.036	10,2	1.149,9	8,1	360,8	10,2
Kimya	19	9,2	3.494	8,8	2.630,6	18,4	422,5	12,0
Makine sanayisi	38	18,4	2.250	5,7	367,2	2,6	133,6	3,8
Metal Dışı Madeni Eşya	15	7,2	1.178	4,3	521,6	3,7	212,3	6,0
Tütün	2	1,0	3.019	7,6	1.957,4	13,7	396,6	11,2
Diğerleri	28	13,4	1.351	2,0	110,2	0,6	52,7	1,5
Özel	193	93,2	33.518	84,4	11.391,1	83,5	2.850,8	80,7
Devlet	14	6,8	6.202	15,6	2.350,8	16,5	681,5	19,3
Toplam	207	100,0	39.720	100,0	14.289,8	100,0	3.532,2	100,0

Adana sanayisinin ağırlığını % 93,2 oranıyla özel sektör oluşturuyordu. Devlet ise % 6,8'lik bir paya sahipti. Yıllık ücretli çalışan işçilerin oranı özel sektörde % 84,4 iken; devlet sektöründe 15,6' idi. Ücretli çalışanlara yapılan yıllık ödeme özel sektörde 2.850,8 milyonla % 80,7 orana sahipti.

Dokuma % 61,4'lük çalışma oranıyla Adana sanayisinin en fazla istihdam sağlayan sektörüydü. Katma değer itibarıyla % 52,9'luk orana sahipti. İkinci sırada kimya

¹³⁰ Pamuk, yün vb.den iplik eğirmekte kullanılan, ortası şişkin, iki ucu sivri ve çengelli olan, ağaçtan yapılmış araç, eğirmen, kirmen. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid= Erişim Tarihi:19.05.2019.

¹³¹ Serdar Özyaydemir, "Adana Ekonomisinin Önemi", **Yeni Adana**, 7 Kasım 1973, Sayı: 14794.

¹³² Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.179; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.101.

geliyordu. Tütün sektöründe 2 firma olmasına rağmen katma değer içindeki payı % 13,7’idi.

1980’li yılların başlarında Adana, Türkiye genelinde göre işyeri sayısı bakımından altıncı, çalışan sayısı bakımından beşinci, özel sektörün yarattığı katma değer açısından dördüncü, firma büyüklüğü açısından dördüncü sırada bulunuyordu. Adana sanayisinde özel sektörün payı büyüktü. Toplam işyerlerinin % 95’ini ve toplam katma değer % 95’ten fazlasını özel sektör temin ediyordu¹³³.

3.6.1. Adana Sanayi Sergileri

Birinci Adana Sanayi Sergisi’nin Cumhuriyetin 50. yılı münasebetiyle Sanayi Bakanlığı’nın öncülüğünde 18 Ekim 1973’te açılması kararlaştırıldı. Serginin 400.000 TL’ye mal olması planlandı. Bunun için komiteye Ticaret Odası 100.000, Sanayi Odası 130.000 ve Sanayi Bakanlığı 120.000 TL katkıda bulundu. Sanayi sergisinde; Tekel, Güney Sanayi, Paşabahçe, Enver Erler, Hacı Ömer Holding, Ayas, Çukobirlik, Köseoğlu Koll. Şirketi, Meysu, Atermit Milli Mensucat Sanayi, Sümerbank, Çukurova İhracat İthalat Açık Sanayi, Çetinel Açık Sanayi, Paktaş ve Çukurova Hidroelektrik gibi kuruluşların pavyonları bulunacaktı¹³⁴.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının yanı sıra Sümerbank, Adana Bez Fabrikası, Adana Ticaret Odası, Adana Sanayi Odası ve Adana Belediyesi’nin desteğiyle düzenlenen sergi bir ay açık kalacaktı¹³⁵. Sanayi sergisinin açılış töreninde Adana Sanayi Odası Başkan yardımcısı Mustafa Piyale yaptığı konuşmasında tekstil sanayi başta olmak üzere elyaf sanayi, gıda sanayi, metal ve maden’den eşya mamülleri, çimento sanayi gibi kollarda üretim yapan sanayi kuruluşlarının ekonomiye sunduğu katkıları belirterek vilayette faaliyette olan tekstil fabrikasına yapılacak ilaveyle 1973 ve 1974 yıllarında tekstil üretiminin artacağından bahsetti.

Vali Nezih Okuş yaptığı konuşmada Adana’da ilk defa bir sanayi sergisinin açıldığına vurgu yaptı. Atatürk parkında açılan sergide 16 pavyonda çelik döküm

¹³³ Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.180.

¹³⁴ **Yeni Adana**, 6 Ekim 1973, Sayı:14768.

¹³⁵ **Yeni Adana**, 18 Ekim 1973, Sayı: 14777.

sanayi, montaj sanayi, tekstil sanayi, seramik, makina imalatı, sıhhi tesisat ve klima sanayine ait binlerce ürün sergilendi¹³⁶.

Sergiye ziyaret için gelenlerin sayısı 500.000'i geçti. Sergiyi gezmek için civar il ve ilçelerden gelenlerin sayısı oldukça fazlaydı. En çok ilgiyi filtreli sigarayı piyasaya süren Tekel gördü. Filtreli sigarayı piyasada temin edemeyen halk sergi içerisinde açılan satış bürosunda sigara temin etme gayretine girdi. Çeşitli tekstil kuruluşları da ilgi gören diğer kuruluşlardı¹³⁷.

İkinci Adana Sanayi Sergisi ise Atatürk Parkında 35 firmanın katılımıyla 20 Eylül 1974'te açıldı. Açılış merasiminde Belediye Başkanı Ege Batur'un ardından Sanayi ve Ticaret Odalarının temsilcileri birer konuşma yaptı. Adana Sanayi Odasının düzenlediği sergi 20 Ekime kadar günün her saati ziyaretçilere açık tutuldu. Sergide Tekel satış mağazası halka satışlarda bulundu. Ayrıca büyük ilgiyle izlenen sergide Kıbrıs barış harekâtıyla ilgili bir resim bölümü açılarak kısa metrajlı bir film gösterildi¹³⁸.

Adana Üçüncü Sanayi Sergisi 20 Eylül 1975'te açıldı. Atatürk parkının batı kesiminde yer alan sergiye 51 firma katıldı. 20 Ekim'de kapanması planlanan serginin süresi on gün uzatılarak 31 Ekim'e ertelendi. Serginin son 11 günlük hâsılatı Hava ve Kara Kuvvetleri Komutanlığına ayrıldı. Yaklaşık bir aylık sürede sergiyi 62.000 kişi gezdi. Adana Sanayi fuarının çekirdeğini oluşturan sergi bölge ekonomisi ve sınai mamullerin tanıtılmasında önemli rol üstleniyordu¹³⁹.

Adana Dördüncü Sanayi Sergisi 20 Eylül 1976'da yine Atatürk Parkında törenle açıldı. Sergi alanında 42 firmanın reyonundan başka bir yanda hayvanat bahçesi

¹³⁶ Vali Nezih Okuş'un yaptığı konuşmanın tamamı şu şekildedir; “Gelişmiş sanayi kolu olarak tekstil sanayi başta olmak üzere elyaf sanayi, yaş ve diğer gıda sanayi, metal ve maden'den eşya mamülleri, elektrik enerjisi üretimi, çimento sanayi ve daha birçok kollarda üretim yapan muhtelif büyüklükte çok sayıdaki sınai kuruluşlar üretimleriyle ekonomimize önemli katkılarda bulunmaktadır. Şehrimizde kurulu tekstil fabrikasına kapasite ilavesi ile modernizasyon maksadı ile planlanan ve realizasyonuna teşebbüs edilen yatırım tutarı ile 3 yeni tesis için yapılacak yatırım tutarının 2.206000.000 TL olduğu hususunu dikkatlerinize arz ederim. 1973 ve 1974 yıllarında bu yatırımların gerçekleştirilmesiyle vilayetimizdeki tekstil mamülleri üretimi bir misli daha büyüyecektir. Tekstil sanayinde olduğu gibi sanayinin diğer alt sektörlerine dâhil işyerlerinin yarattıkları istihdam gücü, üretim değerleri ve milli gelire katkıları da dikkate alındığında şehrimiz sanayiinde büyük aşamaların kazanıldığı ortaya çıkmaktadır”. **Yeni Adana**, 19 Ekim 1973, Sayı: 14778.

¹³⁷ **Yeni Adana**, 1 Kasım 1973, Sayı: 14789.

¹³⁸ **Yeni Adana**, 19 Eylül 1974, Sayı: 15058; **Yeni Adana**, 20 Eylül 1974, Sayı: 15059; **Yeni Adana**, 30 Eylül 1974, Sayı: 15067.

¹³⁹ **Yeni Adana**, 22 Eylül 1975, Sayı: 15366; **Yeni Adana**, 18 Ekim 1975, Sayı: 15385.

diğer yanda aile bahçesinin açılması sergiye gösterilen ilgiyi arttırdı. Sergide halkı cezbeden bir diğer neden tekel ürünlerinin sabah dokuzdan akşam 23'e kadar satışının yapılabilmesiydi. Adanalıların büyük kısmı sigara ihtiyacını buradan karşıladı. 20 Eylül'de açılan sergiyi 5 Ekim itibarıyla 120.670 kişi gezerken Adanalıların dışında çevre illerden gelenler de ziyaret etti¹⁴⁰.

3.6.2. Sanayi Kuruluşları

3.6.2.1. Cam Fabrikası

Köprü köyünde kurulan Cam Fabrikası 2 Mart 1961'de törenle açıldı. Büyük Cam Sanayi Limited Şirketinin kurucuları G. Bindebir Yüksel Beling ve Yaşar Baydoğan'dı. 300.000 TL yatırım yapılarak açılan fabrika 100 işçi istihdam ederek 21.000 adet züccaciye imal edecek kapasiteye sahipti¹⁴¹.

3.6.2.2. Süt Fabrikası

Süt Fabrikası, Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'na bağlı olarak kışla yolu üzerinde kuruldu. 15 dönümlük alana yayılmış olan tesisler 17.500.000 TL'ye mal oldu. Fabrikada son sistem makinelerle süt el değmeden ham şekilde depolanıp, pastörize halinde şişelenebiliyordu. Sütler yarım ve birer litrelik şişelerde satışa sunulacaktı. İskenderun ve Mersin'e kadar uzanan bir alanda dağıtım yapılacaktı. Fabrikada 85 kişi çalışacak köylerin süt üretimini değerlendirmek için Solaklı ve Yenice'de olmak üzere iki süt depolama merkezi istasyonu meydana getirildi. Fabrika'nın asıl amacı sadece temiz, sağlıklı süt ve yoğurt yapmak değil, bilakis bölge hayvancılığını teşvik etmektir. Çukurova'nın ağırlıklı yapısında hayvancılık sadece % 25 yer tutuyordu. Amaç bu oranı artırmak ve Çukurova'nın hayvancılığa elverişli alanlarında yeni tip gelir kaynağını üreticiye sevdirmek ve kabullendirmekti¹⁴².

3.6.2.3. Coca-Cola Fabrikası

Coca-Cola'nın yeni tesisi bütün Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu'nun ihtiyacını karşılayacak donanıma sahip olacaktı. Fabrikada portakal ve limon suyu tesisleri de

¹⁴⁰ **Yeni Adana**, 20 Eylül 1976, Sayı: 15675; **Yeni Adana**, 2 Ekim 1976, Sayı:15684; **Yeni Adana**, 5 Ekim 1976, Sayı:15686.

¹⁴¹ **Yeni Adana**, 3 Mart 1961, Sayı: 10821.

¹⁴² **Yeni Adana**, 20 Ekim 1967, Sayı:12859.

yer alacaktı. Portakal ve limonun posası kimyevi gübreye dönüştürülecek portakal ve limon kabuklarından elde edilecek esans Amerika'daki Coca-Cola fabrikasına ihraç edilecekti. Fabrika dünyada mevcut 1.916 Coca-Cola fabrikasına ham madde veren yedinci fabrika niteliğindeydi. Fabrikanın faaliyete geçmesiyle bütün Orta-Doğu memleketlerine ihracat yapılarak, yılda üç milyon dolarlık ihracat geliri elde edilecekti. Bu arada Türkiye'deki diğer Coca-Cola fabrikaları da ham maddeyi Adana'daki tesisten alacaktı. Ayrıca İncirlik ve Çiğli hava üsleriyle yapılan anlaşmaya göre bu tesislere günde yüz bin şişe Coca-Cola verilmesi taahhüt edildi¹⁴³.

3.6.2.4. Linter Tesisi

Linter tesisi Zirai Donatım Kurumu tarafından Hacı Ali çiftliğinde 1966'da kuruldu. Bu tesis saatte 5 ton pamuk çekirdeğini hav denilen kısa elyafdan temizleyecek kapasiteye sahipti. Tesis 1.500.000 TL'ye mal oldu. Linter, Çukurova için büyük bir ihtiyacı karşıladı. Linter çekirdeğin üzerinden hav denilen kısa elyafı alır böylece mibzerde pamuk ekimi kolaylaşıyordu. 100 kg çekirdekten barut imalinde, döşeme yapımında kullanılan 3-4 kg Linter pamuğu çıkıyordu¹⁴⁴.

3.6.2.5. İplik ve Dokuma Fabrikası

1977'de işletmeye açılan fabrika 100.800 iğlikti. Yıllık üretim kapasitesi 13.000 tonun üzerindeydi. Dokuma fabrikası 1980'de faaliyete geçti. Fabrikada 604 sulzer dokuma tezgâhı bulunuyordu. Yıllık üretim kapasitesi 54 milyon metreydi¹⁴⁵.

3.6.2.6. Sawgin Tesisleri

Adana Merkez, Ceyhan, Misis, Mihmandar, Tarsus, Reyhanlı ve Yenice kooperatiflerinde sekiz adet sawgin tesisi bulunuyordu. Çukobirlik, Dünya Bankası İskân Fonundan elde ettiği krediyle ortaklarından aldığı pamuktan pamuklu bez üretmek için 1978'de Ortadoğu'nun en büyük ve en modern fabrikasını kurma teşebbüsünde bulundu. Bunun için Pilsa ve Paktaş fabrikasında çalışmış olan ve dokuma konusunda deneyimli makine mühendisini fabrika müdürü olarak işe aldı. Özel sektörde dokuma makineleri konusunda deneyimli teknisyen grubunu

¹⁴³ **Yeni Adana**, 23 Mart 1966, Sayı: 12376.

¹⁴⁴ **Yeni Adana**, 11 Ağustos 1966, Sayı: 12500.

¹⁴⁵ Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.159.

bünyesine alarak İsviçre'ye kursa gönderdi. Kısa sürede 604 adet dokuma makinesi çalıştırılarak faaliyete geçirildi. Pamuklu bezleri mamul hale getirmek için boya-apre-baskı fabrikası kuruldu¹⁴⁶.

3.6.2.7. Elyaf Fabrikası (SASA)

1967'de Adana-Tarsus yolu üzerinde Başbakan Süleyman Demirel tarafından temeli atıldı. Balkanların ve Ortadoğu'nun tek suni elyaf fabrikası 1969'da üretime başladı¹⁴⁷. Teknolojisini Imperial Chemical Industries adlı yabancı kuruluştan aldı. 1970 başlarında genişletilen fabrikada polimer-cips ve polyester elyafı üretiliyordu. Ayrıca tekstil sektörüne yönelik polyester elyaf, iplik ve benzeri ürünler, şişe üretimi için resin, pet şişe ve polyesterin ana hammaddelerinden biri olan DMT üretiliyordu¹⁴⁸.

3.6.2.8. Teknoloji ve Otomotiv Fabrikası (TEM-SA)

Hacı Sabancı, Şevket Sabancı, Yılmaz Civelek, Sermet Doğan Ünal ve Kemal Ünlü'nün ortaklığıyla 1968'de kuruldu. İlk kurulduğu yıllarda mühendislik ve tarım aletleri alanında faaliyet gösteriyordu. 1984'te otomotiv sanayine geçti. Sektördeki ilk Adana firması olan Temsa bu alandaki faaliyetlere aynı yıl Japonya ile imzaladığı teknik lisans ve distribütörlük anlaşmalarıyla başladı¹⁴⁹.

3.6.2.9. Mensucat Fabrikası (MENSA)

1972'de Adana'da dört aile tarafından 30 milyon lira sermayeyle kuruldu. Hisselerin yarısından fazlası sanayicilik tecrübesine sahip olan Tekin ailesine aitti. Diğer ortaklar tüccar ve çiftçiydi. 1974'te karşılaşılan mali güçlükler nedeniyle ortaklık yapısı değişerek kurucu hisselerin bir kısmı özel şahıslara devredildi. Türkiye İş Bankası da firmaya %20 hisse ile ortak oldu. İşletme bünyesinde 1980 yılı içerisinde dokuma ünitesi, 1982'de ise boya baskı terbiye ünitesi faaliyete geçerek şirket entegre tesis halini aldı¹⁵⁰.

¹⁴⁶ Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.159.

¹⁴⁷ **Yeni Adana**, 6 Ocak 1969, Sayı:13233.

¹⁴⁸ Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.181.

¹⁴⁹ Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.182; <https://temsa.com.tr/tr/temsa>, Erişim Tarihi:19.05.2019.

¹⁵⁰ Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.181-182.

3.6.2.10. Sigara Fabrikası

150 milyon lira yatırım bütçesine sahip Adana Sigara Fabrikasının temeli 1968’de atıldı. 1973 yılında faaliyete geçmesi planlanırken bazı nedenlerle fabrikanın yapımı gecikti. 1975 yılında faaliyete geçen fabrika, %70’i filtreli olmak üzere 7.500.000 kg sigara üretecek kapasiteye sahipti¹⁵¹.

3.7. Ticaret

1920’lerin başında Adana bölgesel ölçekte bir tarım ve ticaret merkezi konumundaydı. Avrupa ve İstanbul’u Ortadoğu’ya bağlayan Bağdat demiryolu üzerinde olduğu için önemli bir ticaret merkezi işlevini yerine getiriyordu. Bu demiryolu Afyon, Eskişehir, Konya, Kayseri gibi ticareti en gelişmiş illerle bağlantı sağlıyordu¹⁵². Adana’da ticaretin büyük bir kısmı Mersin ve İskenderun limanlarından denizyolu vasıtasıyla Avrupa’ya, karayoluyla Ortadoğu ülkelerine yapılıyordu¹⁵³.

Adana’nın ticari etki alanı İçel, Hatay, Konya, Niğde, Kayseri, Kahramanmaraş, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Bingöl, Muş ve Siirt’e kadar uzanıyordu. Adana’nın merkez olmasında bölgelerdeki pamuk başta olmak üzere tarım ürünlerinin üreticisi, toplayıcısı ve pazarlayıcısı olmasının payı büyüktü¹⁵⁴.

Adana’da ticaret işleri Ticaret Borsası’nın çalışmalarıyla gelişme gösterdi. Borsa ve Çukobirliğin kurulmasından sonra Adana pamuğun pazarlama merkezi durumuna geldi. Borsa’da yapılan alım-satımlar hızlı bir şekilde gelişti. Ticaret hacmi 1963’te 526 milyon iken, 1970’de 1.040 milyarı aşarken 1976’da 3,5 milyara ulaştı. Bunun % 70’ten fazlasını pamuk, kütlü ve çiğit alım-satımı oluşturuyordu¹⁵⁵.

Pamuk en fazla İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Belçika ve Portekiz’e ihraç ediliyordu. Pamuğun değer fiyatına satılmasında Çukobirlik, Sümerbank, Ticaret Borsası ve mensucat fabrikalarının işbirliği yapması önemli rol oynuyordu¹⁵⁶.

¹⁵¹ **Yeni Adana**, 23 Eylül 1974, Sayı: 15061.

¹⁵² Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.91.

¹⁵³ **Adana İmar Komisyonu Raporu**, s.25.

¹⁵⁴ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.102.

¹⁵⁵ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.102.

¹⁵⁶ Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.76.

İhracatta toptancı firmalar öncü role sahipti. İhraç mallar içinde pamuktan sonra sırasıyla çiğit, küşpe, canlı hayvan, narenciye, bakliyat ve maden cevherleri geliyordu. İthal edilen mallar ise daha ziyade makine ve aksamı, kimyevi madde, lastik, sargılık kaba bez, jüt ve çuval, sac ve suni elyaftı¹⁵⁷. İthal yapılan ülkeler arasında Batı Almanya, İtalya, İngiltere, ABD, Fransa, İsviçre, Hindistan, Avusturya, İspanya ön sırada geliyordu¹⁵⁸.

Bunların dışında kendi hesabına çalışan, günlük ihtiyaçlarını karşılayan bakkal, kasap, manav, kuruyemişi gibi küçük işletmeler sayıca fazlaydı. İş boyutları bakımından küçük olan bu işletmelerin ticaretten elde ettikleri gelir de azdı¹⁵⁹.

3.8. Ticaret ve Sanayi İle İlgili Kuruluşlar

3.8.1. Adana Ticaret Odası

Türkiye'nin en eski odalarından olan Adana Ticaret Odası, 1894'te kuruldu. 1909 olaylarından olumsuz etkilenen oda, Ziraat Odası'yla birleşerek "Ticaret ve Ziraat Odası" adı altında faaliyetlerini yürüttü. 1911'de Ziraat Odasından ayrılarak yeniden "Ticaret Odası" adını aldı. Fransızların işgalini takiben odanın yönetimi tamamen Ermenilere geçti. Kurtuluşun ardından Oda 1925'de çıkarılan 655 sayılı kanunla Ticaret Borsası'yla birleşerek Ticaret ve Sanayi Odası adını aldı. 1966 yılı sonuna kadar ortak çalışmasını devam ettirdi¹⁶⁰.

Adana Ticaret Odasının görevleri mal almak ya da mal satmak isteyen firmaların iş tekliflerini ilgili yerlere duyurmak, tüketim ve üretim mallarının muhafazası esnasında ortaya çıkan firelerin oranının Ticaret Odasının belirlediği komiteler tarafından tespit edilmesi, ticari faaliyet yürüten tüccarlara fatura tasdikleri, rayiç fiyat tespiti gibi konularda bilgi vermek, rapor hazırlamak ve yayın yapmaktı¹⁶¹.

¹⁵⁷ Adana İmar Komisyonu Raporu, s.25; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.75.

¹⁵⁸ Adana İmar Komisyonu Raporu, s.25.

¹⁵⁹ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.102.

¹⁶⁰ **Kuruluşunun 80. Yılında Adana Ticaret Odası**, Kemal Matbaası Adana 1974, s.17-21; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.129; **Adana 1967 İl Yıllığı**, s.230.

¹⁶¹ **Adana 1967 İl Yıllığı**, s.230-232.

Adana Ticaret Odası; 5-7 kişiden oluşan meslek komiteleri ile üç yıl süreyle seçilen ve ikişer kişiden oluşan Oda Meclisi ile Oda Meclisi'nin kendi arasından 1 yıl süreyle seçtiği 9 kişilik yönetim kurulundan oluşuyordu¹⁶².

1967'de Odaya kayıtlı olan 19 meslek grubu vardı. Bunların üye sayıları şöyleydi; *“İhracatçılar 45, ithalatçılar 37, mensucat hammaddeleri satıcıları 395, hububat bakliyat tohumlar vesair toprak mahsulleri satıcıları 187, kabzımallar ve sebze meyve komisyoncuları 94, inşaat malzemesi satıcıları 295, kereste ve mahrukat satıcıları, hızarıcılar ve doğramacılar 89, yiyecek maddeleri satıcıları 207, canlı hayvan deri ve et satıcıları 90, motorlu taşıt araçları ziraat makina ve aletleri ve yedek parçaları satıcıları 146, manifaturacılar 207, tuhafiyeye, attariye, kırtasiye ve giyim eşyası satanlar 101, mobilya mefruşat ve ev araçları satıcıları, kuyumcu, antikacı ve sarraflar 154, eczaneler, ecza ve sıhhi malzeme depoları, kimyevi maddeler ve zirai mücadele ilaçları, itriyat imal edenler ve satanlar 104, mücahitler ve yapı kooperatifleri 273, bankalar, sigorta ve komisyoncular 77, mobilyacılar, depo, garaj, yağlama yıkama, benzin servis istasyonları işletenler 100, otel, han, hamam, lokanta, eğlence yerleri işletenler, sinemacılar, reklamcılar ve film ticareti yapanlar 99, küçük sanayiciler ve matbaalar 132’idi”*¹⁶³.

Meslek grupları içerisinde birinci sırayı mensucat hammaddeleri satıcıları alıyordu. Onu sırayla inşaat malzemesi satıcıları, mücahitler ve yapı kooperatifleri, yiyecek maddeleri satıcıları ve manifaturacılar idi. Üye sayısı az olan meslek grupları ise ithalatçılar, ihracatçılar, bankalar, sigorta ve komisyoncular, kereste ve mahrukat satıcıları, hızarıcılar ve doğramacılar takip ediyordu.

Adana Ticaret Odası'nın dolaylı olarak yaptığı işler arasında resmi teşekküllerle işbirliği yapmak, diğer odalarla işbirliği yapmak, eğitim yardımları ve burs vermek bulunuyordu¹⁶⁴. Odanın 1960'larda 2.500 olan üye sayısı 1970'lerde 4.000'i 1980 başlarında 8.200'ü geçti¹⁶⁵.

¹⁶² Adana 1967 İl Yıllığı, s.234.

¹⁶³ Adana 1967 İl Yıllığı, s.235.

¹⁶⁴ Kuruluşunun 80. Yılında Adana Ticaret Odası, s.51-53.

¹⁶⁵ Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.129.

3.8.2. Adana Sanayi Odası

Adanalı sanayiciler 5590 Sayılı kanunundan yararlanarak 1966 yılının ortalarında bağımsız bir oda kurmak için girişimde bulundu. Çalışmalar neticesinde Adana sanayisinin büyük bir kısmını meydana getiren ve 161 firmayı temsil eden 181 sanayici 5 Temmuz 1966'da odanın kuruluşu için resmi adımı attı¹⁶⁶. Adana Sanayi Odasının kuruluşunda rol alan sanayicilerin % 31,7'si dokuma, ipplik, çırçır sanayinde, % 21,7'si metal ve madeni eşya sanayinde, % 14,9'u gıda sanayisinde faaliyet gösteriyordu¹⁶⁷.

5 Aralık 1966'da ilk yönetim kurulu ve ilk meclis toplantısı gerçekleştirildi. Adana Valisi Ö. Lütfi Hancıoğlu'nun başkanlığında yapılan toplantıda Meclis üyeliklerine; Kemal Tuncel, Ahmet Kavrakoğlu, Hizbullah Ocak, Sakıp Sabancı, Selahattin Canka, Kenan Çetinel, Yalçın Yarman, Rüstem Sardaşlar, İhsan Fikri Pancaroğlu, Bahri Ay, Teyfik Yılmaz Sergici, Kadir İpek, Bahtiyar Olgun ve Mehmet Nuri Sabuncu seçildi. Meclis Başkanlığına Selahattin Canka getirilirken Sakıp Sabancı Yönetim Kurulu Başkanlığına, Yalçın Yarman Yönetim Kurulu Başkanvekilliğine, Kenan Çetinel Muhasip Üyeliğe, Hizbullah Ocak ile Ahmet Kavrakoğlu yönetim kurulu üyeliklere uygun görüldü¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Notere sunulan tutanak şu şekildeydi; “Bilindiği gibi, içinde bulunduğunuz planlı kalkınma devrinde esas gaye, milli gelirimizin süratle yükseltilmesidir. Bu gayenin gerçekleşmesinde sanayi faaliyetleri birinci derecede önem taşımaktadır. Bugün refah seviyeleri yükselmiş medeni memleketler, hemen istisnasız sanayide ileri gitmiş memleketlerdir. Memleketimizde sanayinin inkişâfı, bu sahada mevcut çeşitli engellerin ve ağır formalitelerin giderilmesine ve bunların yerine teşvik edici, yapıcı faktörlerin ikame edilmesine bağlı bulunmaktadır. Kanaatimizce sanayi gelişmesine müsaait bir ortamın tesisi ancak bu sahada uzun emek, bilgi ve tecrübe sahibi sanayicilerin birlikte çalışmasına bağlıdır. Tecrübeler, bütün iyi niyetlere rağmen, aynı problemlerle karşı karşıya olmayan gruplar içinde, bunların hallinin pek güç olduğunu göstermiştir. Yurdun süratli kalkınma ihtiyacı, sanayi ile ilgili muhtelif problemlerin ciddiyetle ele alınmasını ve ilgili mercilere kolaylıkla ulaştırılmasını zaruri kılmaktadır. Planla ilgili hususlar, sanayi yatırımlarının teşviki, çeşitli vergi münasebetleri, sanayi bölgeleri, sanayi mamüllerinin ihracı, sanayimizin reorganizasyonu, işveren ve işçi münasebetleri ve nihayet Müşterek Pazar gibi çeşitli önemli mevzularda bilgi, ihtisas ve tecrübeye dayanan çalışmalara süratle başlamak zorundayız. Adana'da kurulacak bir sanayi odasının bu sahada yapacağı müsbet çalışmaların ve bilhassa ilgili resmi organlarla yakın temaslar sonunda varılacak neticelerin ehemmiyetine samimiyetle inanıyoruz. Bu itibarla, Adana vilayeti içinde faaliyette bulunan biz sanayiciler, 5590 Sayılı Kanunun 3. ve 4. maddeleri mucibince -gereğince- Adana Sanayi Odası kurulması, hakkındaki dileğimiz, işbu tutanakla tespit ederek, bunun tahakkuku için alakalı makamlar ve şahıslar nezdinde bizleri temsile ve muameleleri icraya yetkili olmak üzere; Sakıp Sabancı, Ahmet Kavrakoğlu, Yalçın Yarman, Hizbullah Ocak, Mustafa Paksoy ve Selahattin Cankayı vekil ve temsilci seçtik”. Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.194-196; <http://www.adaso.org.tr/adaso/tarihce>, Erişim Tarihi: 20.10.2018.

¹⁶⁷ Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.196.

¹⁶⁸ <http://www.adaso.org.tr/adaso/tarihce>, Erişim: 20.10.2018.

Odanın organları; meslek komiteleri, oda meclisi, yönetim kurulu ve umumi kâtiplik olmak üzere 4 bölümden oluşuyordu. Odanın 7 meslek komitesi olup her meslek komitesinden 2'şer üyenin seçilmesiyle oluşan 14 kişilik oda meclisi, meclisin kendi üyelerinden seçmiş olduğu 5 kişilik yönetim kurulu bulunuyordu. Umumi katiplik yönetim kurulunun aldığı kararları uygulayan yönetim kurulunda oy hakkına sahip bir genel sekreter ve yardımcısıyla yeteri kadar teknisyenden meydana geliyordu¹⁶⁹.

Adana Sanayi Odası Meclisi 1967'de yaptığı düzenlemeyle sanayicileri yedi grupta sınıflandırdı. Buna göre; 1. Çırçır ve Prese Fabrikaları, 2. Yağ, Sabun ve Tahin Sanayisi, 3. Basma-İplik Dokuma ve Kimya-Kauçuk Sanayisi, 4. Makine ve Alet İmalat Sanayisi, 5. Tamir ve Demir İşleri, 6. İnşaat Malzemesi İmal Edenler ve Muhtelif Ağaç Sanayisi, 7. Muhtelif Sanayiler¹⁷⁰.

Odanın üye sayısı başlangıçta 216 iken, 1970'lerin ilk yarısında 300'e, 1980'lerin başında 600'e ulaştı. 1970'lerin sonunda en fazla üye barındıran işkolları madeni eşya ve makine sanayi, besin ve dokuma sanayisiydi¹⁷¹.

Adana Sanayi Odası, Hacı Sabancı Organize Sanayi Bölgesinin kurulması başta olmak üzere, bölge sanayisinin gelişmesi için birçok önemli kararın altına imza attı. İlin ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerine en büyük destek veren kurumlar arasında ilk sıralardaydı¹⁷².

3.8.3. Adana Ticaret Borsası

1866'da Adana'nın Mersin'e demiryolu ile bağlanmasından sonra Çukurova'da pamuk ziraati ve ticaretinde büyük bir gelişme meydana geldi. Pamuk alım satımlarının merkezde toplanması, alıcı ve satıcıların piyasadan haberdar olması zorunluluk haline geldiği için tüccar ve tacirlerin girişimi sonucu 1913'te Ticaret Borsası açıldı. Bilahere Adana Ticaret Odası'na bağlandı. Telsiz aracılığıyla dünya borsasından pamuk fiyatlarını takip ederek günlük bültenler şeklinde üyelerine duyuruyordu. Ayrıca Adana Borsasında alım-satım yapıyordu¹⁷³.

¹⁶⁹ Adana 1967 İl Yıllığı, s.255.

¹⁷⁰ Varlık, Adana Sanayi Tarihi, s.197.

¹⁷¹ Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.130.

¹⁷² <http://www.adaso.org.tr/adaso/tarihce>, Erişim: 20.10.2018; Varlık, Adana Sanayi Tarihi, s.198.

¹⁷³ Aktan, Dünkü ve Bugünkü Adana, s.83.

1944'te Adana Ticaret ve Sanayi Odası'ndan ayrılarak faaliyetlerini bağımsız olarak sürdürdü. 1951'de meslek komiteleri oluşturuldu. Üyelerinin az olması nedeniyle 1962'de kapatıldı. 1964'te pamuk alım-satım yönetmeliği değişti¹⁷⁴.

Borsaya dâhil edilen mallar belirlenen yer ve saatte toplanarak arz ve talebi karşılaştırarak piyasa fiyatını belirlemek, belirlenen fiyatları duyurmak, alım satımlar sonunda çıkan anlaşmazlıkları gidermek, laboratuarda borsaya dâhil edilen malların kalitelerini belirlemek, Ticaret Bakanlığının verdiği görevleri yerine getirmek Adana Borsası'nın görevleri arasındaydı¹⁷⁵.

Borsanın 1965'te tescilden elde ettiği gelir 705.677 lira idi. 1966'da Borsaya kayıtlı 470 üye bulunuyordu. Adana Ticaret Borsası'nda ticareti yapılan pamuk, kütü, koza, çiğit, susam, buğday, arpa, yulaf, hububat, pamuk ürünlerine ilaveten bakliyat, nebatî yağlar, kuru ve yaş meyveler, küçükbaş ve büyükbaş hayvan et ve derileri ticareti de eklendi¹⁷⁶.

3.8.4. Çukobirlik

Çukobirlik, 1940'da pamuk üreticilerinin ürünlerini değerlendirmek ve üreticiye destek sağlamak amacıyla Adana, Ceyhan ve Tarsus Tarım Satış Kooperatifleri'nin bir araya gelerek 275 ortakla oluşturdukları kooperatifler birliğidir¹⁷⁷. Birliğin üye sayısı 1960'da 17 iken 1973'te 20'ye yükseldi. Çukobirlik Mersin'den Şırnak'a Elazığ'dan Hatay'a uzanan 12 ilde 38 kooperatifle hizmet veriyordu¹⁷⁸.

Birliğin temel görevleri üreticilerin ürünlerini değerlendirmek, tarımsal girdileri sağlamaktı. Birlik, Çukurova'da üretilen pamukların pazarlanmasında önemli görevler üstlenmişti. Pamuk hasat edildikten sonra Çukobirliğin Mihmandar, Kadirli, Ceyhan, Adana, Osmaniye, Ayas, Misis'te bulunan depolarına getirilerek Çukobirlik tarafından satın alınırdı¹⁷⁹. Destekleme kapsamında ortaklardan alınan kütü pamuk

¹⁷⁴ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.130.

¹⁷⁵ **Adana 1967 İl Yıllığı**, s.236.

¹⁷⁶ Erdoğan Güneş, **Çukurova'da Pamuk Üretimi, Üretim Maliyeti, Fiyat Oluşumu ve Pazarlaması Üzerine Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993, s.90; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.83.

¹⁷⁷ <http://www.cukobirlik.com.tr/?tekd=2&syf=Tarihce>, Erişim: 6.10.2018.

¹⁷⁸ Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.159.

¹⁷⁹ Yurtsever, **Çukurova'da Tarımın Tarihi**, Adana Ticaret Borsası (1913-2013), s.224.

kooperatiflerin fabrikalarında çırçırlanır, saf pamuk ve çiğit elde edilirdi¹⁸⁰. Saf pamuğun bir kısmı iç ve dış pazarlara sürülür bir kısmı da birliğe ait iplik fabrikalarında hammadde olarak kullanılırdı.

1970'li yıllarda Adana'da birliğin 5 fabrikası bulunuyordu. Bunlar Adana Sawgin ve Rollergin Çırçır ve Prese Fabrikası, Mihmandar Sawgin ve Rollergin Çırçır ve Prese Fabrikası, Misis Çırçır ve Prese Fabrikası, Ceyhan Çırçır ve Prese Çeltik Fabrikası, Ceyhan Sawgin ve Prese Fabrikası idi¹⁸¹.

Güneyin en büyük çiftçi kuruluşu olan Çukobirlik her geçen gün artan ihtiyaçları karşılamak için büyük yatırımlara girişerek Adana'nın çeşitli yerlerinde bulunan tesislere yenilerini ekledi. Misis'te yeni bir tesisin hizmete girmesiyle günde 80 ton işlenen pamuk 250 ton işlenmeye başladı. Böylece Çukobirlik tesislerinde yaklaşık olarak günde 8.000 ton sawgin çekimi yapılır hale geldi. Çukobirlik, Adana bölgesinde yetişen bütün pamukları işleyebilecek alt yapıya sahipti¹⁸².

1970'lerin ortasından itibaren finansman açığı veren bir politika sürdürdüğü için mali açıdan zayıflamaya başladı. Özkaynak, yabancı kaynak oranı sürekli düşerek borç yükü arttı. 1970'lerin sonunda destekleme alımlarıyla ayakta durabiliyordu¹⁸³.

1978-1979 döneminde Çukobirlik'in iç ve dış ticaretinde genel olarak balyalı lif pamuk önemli rol oynamaktaydı. Ayrıca pamuğun işlenmesinin ardından kalan artık madde ve barutla yem endüstrisinde kullanımı olan linter ve küspe ticareti de yapılmaktaydı. İç ve dış ticarete büyük yer tutan pamuk, linter ve küspe ve iplik ürünlerine pamuklu ham ve mamul bez satışları da eklendi¹⁸⁴.

3.9. Bankacılık/ Finans Sektörü

Adana'da sanayinin gelişmesinde bankacılık sisteminin güçlenmesi ve sanayiye destekleyen yatırımlar yapması etkili oldu. Banka mevduatında ve kredilerinde

¹⁸⁰ Güneş, **Çukurova'da Pamuk Üretimi, Üretim Maliyeti, Fiyat Oluşumu ve Pazarlaması Üzerine Bir Araştırma**, s.86.

¹⁸¹ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.77.

¹⁸² **Yeni Adana**, 30 Eylül 1974, Sayı:15067.

¹⁸³ **Çağının Tanığı: Yeni Adana (25 Aralık 1918- 25 Aralık 1996)**, 79. Yıl, Yeni Adana Yayını, s.53.

¹⁸⁴ Güneş, **Çukurova'da Pamuk Üretimi, Üretim Maliyeti, Fiyat Oluşumu ve Pazarlaması Üzerine Bir Araştırma**, s. 86-87.

Adana 1968'den itibaren Türkiye ortalamasını geçti. 1970'li yıllarda diğer illerde yaratılan kaynaklar bankalar sistemi aracılığıyla Adana'ya kredi olarak aktarıldı¹⁸⁵.

1967'de Adana'da şubesi bulunan bankaları içinde; Akbank, Anadolu Bankası, Demirbank, Emlak Kredi Bankası, Etibank, Halk Bankası, İstanbul Bankası, İş Bankası, Osmanlı Bankası, Pamukbank, Sümerbank, T.C. Ziraat Bankası, Türk Ticaret Bankası, Türkiye Garanti Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası ve Yapı ve Kredi Bankası bulunuyordu¹⁸⁶.

Adana'da banka şubeleri 1961'de 46 iken 1972'de 111'e, 1980'de 164'e yükseldi. Bu şubelerin 91'i merkezde, 15'i Ceyhan'da, 13'ü Kozan'da, 12'si Osmaniye'de, 6'sı Kadirli'de, 5'i Bahçe'de yer alıyordu. Diğer ilçelerde şube sayısı 1 ila 4 arasında değişiyordu. 1980'de Türkiye'de hizmet veren her 100 bankadan yaklaşık 48'i Adana'da faaliyet yürütüyordu¹⁸⁷. 1980'de ithalat-ihracat işlemlerinin hızlandırılmasına yönelik olarak T.C. Merkez Bankasının bir şubesi açıldı¹⁸⁸.

3.9.1. Sümerbank

1933'te Mustafa Kemal Paşa'nın adını verdiği Sümerbank, ekonominin ve sanayinin önemli yapıtaşlarından olup 1964'te iktisadi devlet teşekkülü haline getirildi¹⁸⁹.

Çukurova pamuğu Sümerbank Pamuk Satınalma ve Çırçır Fabrikasına gönderilerek pamuklar çırçırlandı. Sonrasında pamuğun bir kısmı Sümerbank'a bağlı dokuma fabrikalarına gönderilir, bir kısmı Adana'daki Bez fabrikasına ya da Kayseri Pamuklu Sanayi Fabrikasına gönderilerek dokunurdu. Sümerbank'ın Adana'da toptancı mağazasıyla beraber dört satış mağazası vardı. Buralarda kumaş, yünlü elbiselik kumaş, halı, pamuklu mensucat ve ayakkabı satışı yapılıyordu¹⁹⁰.

3.9.2. Akbank

Kayseri'den gelen işadamları ile Adanalı çiftçiler arasında çırçır ve Presse fabrikaları, iplik fabrikaları, pamuk üretimi ve ticareti konularında gelişen işbirliği

¹⁸⁵ Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.186; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.97.

¹⁸⁶ **Adana 1967 İl Yıllığı**, s.23.

¹⁸⁷ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.97.

¹⁸⁸ Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.186.

¹⁸⁹ Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.81.

¹⁹⁰ Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.81.

Adana’da küçük çaplı sanayileşmenin çekirdeğini oluşturdu. Bu gelişimin mali bir kuruma dayanması ihtiyacı 1948’de Akbank’ın kurulmasına yol açtı¹⁹¹. Akbank’ın kurucuları Ömer Sabancı, Bekir ve Ahmet Sıpmaz, Nuri Has, Behice Naci Yazgan, Mustafa Özgür ve İbrahim Tekin idi. 1948’de bankanın kurucu meclisi 20’si tüccar, 14’ü küçük sanayici, 8’i çiftçi, 13’ü serbest meslek sahibi üyelerden oluşuyordu. Başlangıçta biri Adana merkezde ve diğeri Ceyhan’da olmak üzere 2 şubesi bulunan bankanın 1951’de İzmir, Ankara, İstanbul, 1952’de Kayseri şubeleri açıldı. 1953-1954 yıllarında Adana’da özel dokuma fabrikalarının kurulmasıyla yayılmaya başladı. 1960’ların başında Sabancı ailesi diğerk ortakların hisselerini satın alarak bankanın yönetimini devr aldı. 1962’de yapılan olağanüstü genel kurul toplantısında büyük yayılma politikasına girildi. Akbank mevduat ve plasmanlar açısından en önemli gelişimini 1960-1970 arasında gösterdi. Banka kanalıyla 1966’da SASA, 1968’de TEMSA, 1971’de PİLSA ve TEKSA, 1972’de EXSA kuruldu¹⁹².

3.9.3. Ziraat Bankası

1863’te çiftçilere tarımsal kredi sağlamak amacıyla kurulan Memleket Sandıkları 1888’de isim değiştirerek Ziraat Bankası adını aldı. Zirai üretimin gelişmesi sebebiyle milli gelirin artması, Zirai üretime dayalı sanayinin gelişmesi, yurtdışına satılan zirai ürünlerden dolayı ülkeye döviz temininin sağlanması bankanın görevleri arasındaydı¹⁹³.

Adana’da Ziraat Bankası çiftçinin tohum, gübre, ilaç, akaryakıt, araç ve makineleri almasını sağlayan belirli miktarda krediyi düzenleyerek çiftçiye verirdi. Ayrıca sulama kanalları açma, bataklıkları kurutmak için başvuruda bulunan çiftçilere de gerekli miktar banka tarafından verildi. Böylece bankanın verdiği krediler sayesinde yeni tarım alanları açıldı. Üretimde devamlılık sağlanarak üretimin artmasına katkıda bulunuldu¹⁹⁴.

¹⁹¹ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.99.

¹⁹² Varlık, **Adana Sanayi Tarihi**, s.187; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.99.

¹⁹³ Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.56; Filiz Yetiz, “Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**,; Cilt:9 2(Nisan 2016), s.110.

¹⁹⁴ Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.56-57.

3.10. Ulaşım

Adana tarihi çağlar boyunca stratejik bir konumda yer aldı. Doğal bir kesişme noktasında bulunan ilin en eski yollarından biri Gülek Boğazı'ndan geçer. Diğer tarihi Kozan, Feke ve Saimbeyli üzerinden geçen Hitit yoludur. Gülek Boğazından geçen yol güneyi İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğuya bağladığı gibi Ortadoğu ve körfez ülkelerine bağlayarak köprü görevi görmekteydi¹⁹⁵.

Adana kara, hava, deniz ve demir yolları vasıtasıyla yurt içine ve yurt dışına bağlantısı bulunuyordu. Onun bu özelliği ticaretin gelişmesinde ve üretilen ürünlerin kolayca pazarlanmasında önemli rol oynadı.

3.10.1. Karayolları

Karayolları, kuzey-güney ve doğu-batı olmak üzere iki yönlü uzanmıştır. Kuzey-güney yönünü oluşturan hattın kuzeyi Pozantı'dan başlayarak Adana'ya, oradan güneye Tarsus'a uzanıp doğu-batı yoluyla birleşmekteydi. Kuzey-güney hattının güneyini Toprakkale-İskenderun hattı oluşturmuyordu. Doğu-batı hattı ise Mersin'den başlar Adana-Ceyhan-Osmaniye üzerinden devam ederek Bahçe'nin doğusunda vilayeti terk ederdi¹⁹⁶.

Çukurova'nın İç Anadolu ve İç Anadolu üzerinden Ege, Marmara ve Avrupa ile olan ticaret ve ulaşımı Pozantı-Adana hattı üzerinden gerçekleşiyordu. Hattın yoğunluğunun azaltılması için yolun iki gidiş, iki gelişli otoyol olması planlanarak uygulamaya konuldu. Doğu-batı yolunun İskenderun'da kurulan sanayi tesislerinden sonra yoğunluğu artınca Toprakkale-İskenderun hattıyla, Mersin-Toprakkale hattının otoyol olması planlandı¹⁹⁷. Adana-Kozan yolu diğer önemli bir hattı. Saimbeyli'ye uzanan bu yol Kayseri'ye bağlanıyordu.

Adana 1980'de karayollarının yanı sıra köy yolları bakımından da iyi durumdaydı¹⁹⁸. İl ve köy yollarının yapımını 1955-1965 arasında TCK, 1965'te köy yollarının yapımını YSE Genel Müdürlüğü üstlendi¹⁹⁹.

¹⁹⁵ Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.85; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.119.

¹⁹⁶ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.119.

¹⁹⁷ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.119.

¹⁹⁸ Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.86; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.119.

1961 yılı içerisinde İmamoğlu, Karsantı, Haruniye Ilıca, Adana, Karaisalı yollarının yapımına başlandı. Adana ile diğer ilçeler arasındaki yollar da bakıma alındı. Bu yollar tamamlandığı zaman 225 km’lik yapımına geçilmesi planlandı²⁰⁰. İl dâhilinde onarıma muhtaç olan köy yolları, köy halkının da yardımıyla yapılmaya devam edildi²⁰¹.

İl çalışmaları arasında yol, onarım ve inşasına da gereken önem verilerek Fevzipaşa-Osmaniye arası ve İmamoğlu-Kozan arasının asfaltlanmasına başlandı. Ayrıca Kozan yolu da Handeresine kadar uzatıldı²⁰².

1966 yılı Adana’da “Köy yılı” ilan edildi. İl Genel Meclisi köy yollarının yapılması için on yıllık bir program hazırladı. Program gereğince her yıl köy yollarına 7 milyon lira ayrılacak; bunun iki milyonu makine ve araçlara, 5 milyonu da yol yapımı işine harcanacaktı²⁰³.

1966’da YSE Müdürlüğü tarafından 144 köyün 454 km yolu, Karayolları tarafından 103 köyün 918 km yolu, DSİ Müdürlüğü tarafından 43 köyün 563 km yolu, Orman Müdürlüğü tarafından 5 köyün 50 km yolu ve Topraksu tarafından 2 köyün 20 km’lik yolu kalkınma planı dâhilinde standartlara uygun olarak yapıldı²⁰⁴.

1966 yılında Adana’nın 727 köyünden 550’sinde stabilize veya asfalt yol mevcut değildi. Bu köylere yol yapımının toplam miktarı ise 2.105 km’yi buluyordu. Yolu hiç olmayan köy sayısı 316 idi. Bununla birlikte 1966 yılı köy yolları yapımı projesinin % 40’ı gerçekleştirildi. Köy yolu yapım, bakım ve onarımında YSE

¹⁹⁹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Cumhuriyetin Harcı C3, (Modernitenin Altyapısı Oluşturulurken)**, İstanbul 2004, s.443.

²⁰⁰ **Yeni Adana**, 9 Mayıs 1961, Sayı: 10877.

²⁰¹ Kozan ilçesine bağlı Yüksekören - Karacaören, İdem - Koyunevi köy yollarına stabilize yapılmış ve greyderle tesviye edildi. Yine Kozan ilçesine bağlı Bağtepe, Arslanlı-Tılan, Hamzakamışoba-Gaziköy, Sokutaş, Işıklı, Zağarlı, Çağsırlı köy yollarının greyderlerle tesviyesi ve gereken yerlerinde stabilesi yapıldı. Yağmurlardan dolayı bozulan Terliksiz, Kırhasan ve İshacı köy yollarının da bazı kısımları tesviye edildi. Bunlara ilaveten son yağışlarla bozulan ve geçite kapanan Solaklı-Tuzla yolunun tamirine devam edildi. Ceyhan, Kırmıt, İmamoğlu yolları greyderlerle tarandı. Kozan Sarkıntı il yolunun da menfezlerinin yapımına başlanılarak iki tanesi ikmal edildi. **Yeni Adana**, 9 Şubat 1962, Sayı:11111.

²⁰² **Yeni Adana**, 30 Ağustos 1963, Sayı:11588.

²⁰³ **Yeni Adana**, 25 Aralık 1965, Sayı: 12303.

²⁰⁴ **BCA**, 030.01.00.00.115.728.9.2.

Müdürlüğü tarafından 20 adet kamyon, 7 grayder, 5 dozer, 4 yükleyici, 1 kompresör, 1 seyyar tamir pikabı, 7 pikap ve jeep kullanıldı²⁰⁵.

Kasım 1966 yılı içinde Adana'da 17 köyün 88 kilometrelik yolu yapılarak hizmete girdi. Merkez ilçeye bağlı yedi köyün 50 kilometrelik yolu yapıldı. Ceyhan'dan dört Karataş'ta bir, Kozan'da bir köyün yolu yapılarak hizmete girdi²⁰⁶. Köy yollarının bakım, yapım ve onarımı için YSE Müdürlüğünce 1966 yılının sonuna kadar 2.075.600 lirası yapım işlerinde, 589.000 lirası onarım işlerinde, 214.200 lirası bakım işlerinde olmak üzere toplam 2.878.800 lira yatırım yapılması planlandı²⁰⁷.

1966 yılında YSE Müdürlüğüne bağlı 12 köyün 63 km'lik yolu, Karayollarına bağlı 15 köyün 85 km'lik yolu, DSİ Müdürlüğü'ne bağlı 6 köyün 56 km'lik yolu, Orman Müdürlüğü'ne bağlı 43 köyün 2.347 km'lik yolu, Topraksu'ya bağlı 35 köyün 150 km'lik yolu bozuktur²⁰⁸.

1967 yılı içerisinde 30 köy yeni yola kavuştu. 1967 yılında yapımına başlanan merkez ilçe köy yollarının büyük bir kısmı tamamlandı. 128 kilometrelik yol yapıldı. Bu yollardan başka 100 km uzunluğunda köy yolu kaplanırken 120 kilometrelik yolun da stabilize edilmesi tamamlandı. Köy yollarının yapımı için 1967 yılı bütçesinden özel idarece 5.232.000 TL, Köy İşleri Bakanlığınca 873.000 liralık yatırım yapıldı²⁰⁹.

1979'da 3.559 km yolun yapım ve onarımı gerçekleştirildi. 271 metrelik köprü yapımı ile sekiz içme suyu ünitesi tamamlandı YGS Müdürlüğü tarafından yıl içinde 68 km yol tesviye edildi. 97 kilometrelik yolun onarımı yapıldı. 127 kilometrelik bölümün stabilize çalışmaları gerçekleştirildi. Ayrıca iki kilometrelik yol asfaltlandı²¹⁰.

3.10.2. Demiryolu

1886'da Adana'ya ilk demiryolu Adana-Mersin hattının işletmeye açılmasıyla başladı. 1908'de Almanlar tarafından bu hatta ek olarak Pozantı-Yenice ve Adana-

²⁰⁵ BCA, 030.01.00.00.115.728.9.3.

²⁰⁶ Yeni Adana, 28 Aralık 1966, Sayı:12610.

²⁰⁷ BCA, 030.01.00.00.115.728.9.3.

²⁰⁸ BCA, 030.01.00.00.115.728.9.2.

²⁰⁹ Yeni Adana, 19 Ocak 1968, Sayı: 12935.

²¹⁰ Yeni Adana, 15 Ocak 1980, Sayı: 15593.

Ceyhan-Bahçe bölümü yapıldı²¹¹. Adana, İstanbul-Bağdat demiryolu hattı üzerinde bulunuyordu. Haftada iki gün Bağdat'a giden ve Bağdat'tan dönen Toros Ekspresi Adana'dan geçiyordu. İstanbul'dan kalkıp Eskişehir, Afyon, Konya illerinden geçerek doğu ve güneydoğu illerine giden ve yine aynı şekilde İstanbul'a dönen günlük yolcu trenleri Adana'nın muhtelif yerlerinden geçiyordu. Ayrıca Ankara-Adana arasında haftada iki gün moda tren seferleri yapılıyordu²¹².

Cumhuriyet döneminde kuzeyde yer alan demiryolu Mersin Limanı ile Ortadoğu arasında önemli bir bağlantı noktasıydı. Bu demiryolu hattı ilk zamanlarda yoğun olarak kullanılmadı. Şehirde tarımsal üretimin artması ve ticaretin gelişmesi demiryolunun önemini arttırdı²¹³. Dünya'da 1973'te petrol krizinin ortaya çıkması ve petrol fiyatlarının yükselmesi nedeniyle demiryolu taşımacılığına yeniden önem verilmeye başlandı. Bunun yanı sıra İran-Irak savaşı da 1980'li yıllarda transit taşımada Adana-Bağdat demiryolunu yeniden önemli bir duruma getirdi²¹⁴.

3.10.3. Hava ve Deniz yolu

II. Dünya Savaşı sürerken Türkiye 1944'te Uluslararası Sivil Havacılık teşkilatına kurucu üye olarak katıldı. 1949'da Bayındırlık Bakanlığına bağlı Havameydanları Bürosu'nun kurulmasıyla modern hava alanlarının yapımına başlandı. 1949-1957 yılları arasında işletmeye açılan hava alanları arasında Adana da vardı²¹⁵.

Adana'da iki havaalanı bulunuyordu. Bunlardan biri sivil diğeri askeriydi. Sivil havaalanı batıda Tarsus yolunun güneyindeydi. 1955'te iktisadi bir devlet oluşumu haline getirildi. Askeri havaalanı ise Ceyhan yolunun kuzeyinde bulunan İncirlik havaalanıydı²¹⁶.

Adana'nın sivil havaalanı Türkiye'de dördüncü büyük havaalanıydı. Alan, Devlet Havayolları Genel Müdürlüğü'ne bağlıydı. Uluslararası standartlara göre A sınıfı grubuna giriyordu. İç ve dış hatları olan alanın yıllık trafik kapasitesi 20.000 iniş

²¹¹ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.120; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.89-90.

²¹² **Yeni Adana**, 20 Ağustos 1974, Sayı:15035.

²¹³ Fatih Adıgüzel, Emin Toroğlu, Ömer Kaya, "Kentsel Gelişme İle Ulaşım İlişkisi: Adana Örneği", **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/6 (2015), s.38.

²¹⁴ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.120.

²¹⁵ Tekeli-İlkin, **Cumhuriyetin Harcı C3, (Modernitenin Altyapısı Oluşturulurken)**, s.447.

²¹⁶ Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.92; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.120.

kalkıştır. Bu kapasitenin yaklaşık % 20'si kullanılmaktaydı. Havaalanına yapılan iniş kalkışlar, taşınan yolcu ve yük sayısı her yıl artış gösteriyordu. Havaalanı bölgenin ihtiyaçlarını karşılayacak durumdaydı. İçel ve Hatay alandan en fazla yararlanan diğer illerdi²¹⁷.

Adana'nın denize kıyısı olmasına karşın limanı bulunmuyordu. Deniz yolu bağlantısı İskenderun ve Mersin limanları vasıtasıyla temin ediliyordu. İskenderun; Adana'ya demiryoluyla 138, karayoluyla 137 km, Mersin; demiryoluyla 68, karayoluyla 69 km uzaklıktaydı²¹⁸.

3.11. Haberleşme

Cumhuriyetin ilk yıllarında ulaşım ve haberleşmeye değer verilerek bu alanlarda büyük adımlar atıldı. Posta ve Telgraf İşleri, Osmanlı döneminde bakanlık ya da genel müdürlük şeklinde yürütüldü. 23 Ekim 1920 tarihinde umum müdürlük haline getirilerek Dâhiliye Vekâleti'ne bağlandı. Haziran 1933'te Dâhiliye Vekâleti'nden ayrılarak Nafia Vekâleti'ne bağlandı. 31 Mayıs 1939'da Ulaştırma Bakanlığı'na bağlandı²¹⁹. Adana'nın da aralarında bulunduğu 13 il başmüdürlük yapılarak teşkilat faaliyetlerini bu şekilde yürütüldü. 1980'li yıllara kadar bu sayı 16 bölge ve 3 telefon olmak üzere toplam 19 başmüdürlüğe çıkarıldı²²⁰.

Adana'da PTT hizmetlerini Bölge PTT Başmüdürlüğü yürütüyordu. 1973'te Adana'da 20 merkez, 26 şube, 19 acente, 59 pul satıcısı ve 46 köy dağıtıcısı bulunuyordu. Adana'da Büyük Postane ile Gar, Eski İstasyon, Adliye müdürlükleri haricinde Adana Posta Müdürlüğüne bağlı Hükümet, Karşıyaka, Sebze Hali şubeleri mevcuttu. Bunlar haricinde ilçelerde, köy ve bucaklarda da posta teşkilatı kuruldu. Şehir içinde bazı yerlerde posta kutuları ile posta pulu satış yerleri de vardı²²¹.

1980 yılında PTT teşkilatının olduğu bucak ve köylerin isimleri şöyleydi;²²²

²¹⁷ **Yeni Adana**, 20 Ağustos 1974, Sayı:15035; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.120.

²¹⁸ **Yeni Adana**, 20 Ağustos 1974, Sayı:15035.

²¹⁹ Yurda Güven Bezaz, **Haberleşme ve Tarihçesi**, Ankara, Basım yılı yok, s.108; **Geçmişten Günümüze Posta**, PTT Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, Cem Web Ofset 2007, s.222.

²²⁰ Bezaz, **Haberleşme ve Tarihçesi**, s.142.

²²¹ **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.367; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s. 93.

²²² BDİE, 12 Ekim 1980, **Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri)**, s.5-11.

Merkez ilçenin merkez bucağına bağlı Buruk, Gökçeler ve İncirlik; Yakapınar bucağına bağlı Baklalı ve Yürekli,

Bahçe ilçesinin merkez bucağına bağlı Hasanbeyli ve Kızlaç, Haruniye bucağına bağlı Haruniye, Alibozlu, Ellek, Hacılar ve Yarbaşı,

Ceyhan merkez bucağına bağlı Büyükmandı, Doruk, Hamdili, Kurtkulağı, Mustafabeyli, Narlık ve Sarımaçı, Köşreli bucağına bağlı Köşreli, Tatarlı ve Yenikent, Sağıkaya bucağına bağlı Sağıkaya ve Gümürdülü,

Feke ilçesinin Mansurlu bucağı,

Kadirli ilçesinin merkez bucağına bağlı Aşağıçayanlı, Halitağalar, Karaömerli, Küçükçınar, Kümbet, Mehmetli, Yalınızdu, Yoğunluk,

Karaisalı'nın merkez bucağına bağlı Bucak, Salbaş, Çatalhan bucağına bağlı Cevherli, Karsantı bucağına bağlı Akören,

Karataş'ın merkez bucağına bağlı Yemişli, Doğankent bucağı, Tuzla bucağına bağlı Hakkıbey,

Kozan'ın merkez bucağına bağlı Arslanlı, Gazi, Hacıbeyli, İmamoğlu bucağına bağlı Ayvalı, Tepecikören bucağı,

Osmaniye'nin merkez bucağına bağlı Tençi, Kaypak bucağı, Tecirli bucağı ve bucağa bağlı Kırmıtlı, Toprakkale bucağı ve bucağa bağlı Tüysüz,

Pozantı'nın Kamışlı bucağına bağlı Yukarıyirikler,

Saimbeyli'nin merkez bucağına bağlı Değitmençiuşağı,

Yumurtalık'ın merkez bucağına bağlı Zeytinbeli.

Telefon şebekesinin genişletilmesi için şehrin muhtelif semtlerine yeni hatlar döşendi. Şehrin telefon ihtiyacını karşılamak için yapılan yatırımlar 4 milyon liraya mal oldu. Yatırımlar neticesinde 3.500'lük olan şebeke 12.000'e yükseltildi. İlk

etapta abone numaralarına 1.000 adet ilave edildi. Sonrasında 2.000 abone numarası daha ilave edilecekti²²³.

Adana PTT Başmüdürlüğü'ne bağlı PTT Müdürlüğü'nün santral kapasitesi 6.500, Ceyhan'ın 500 idi. Telefon santrali otomatikti. Adana telefon ve telgraf açısından toplama merkezi görevini üstlenmişti. PTT Bölge Başmüdürlüğü'nün çalışmalarıyla 1966 Şubat ayında Adana-Ankara telefon hattına 12 kanal daha ilave edildi. 24 kanal üzerinden çalışan Ankara-Adana telefon hattı 36'ya çıkarıldı. Adana-Gaziantep-İskenderun-Antakya 3, Adana-Kadirli 3, Adana-Osmaniye arasına 3 kanal ilave edildi²²⁴.

Adana'da şehirlerarası ve uluslararası telefon konuşmaları kuranpörtör ve radyolink sistemden faydalanarak Ankara-İstanbul-Adana ve İzmir arasında yapıyordu. 1 Ekim 1973'te radyolink sistemlerden yararlanılarak televizyon yayınına başlandı²²⁵.

1966'da 7.499 telefon abonesi bulunan Adana'da her dakikada 36 kişinin telefonla konuştuğu tespit edildi. 264.262'si yurtdışına olmak üzere 3.223.735 mektup gönderilirken buna karşılık Adana'ya yurt içi ve yurt dışından 3.947.000 mektup geldi. 1966'da 9.875'i yurtdışı 792.641'i şehirlerarası olmak üzere 9.213.875 telefon görüşmesi yapıldı. Her gün Adana'ya ortalama olarak 10.400 mektup, 415 telgraf gelirken buna karşılık 8.932 mektup, 393 telgraf gönderiliyordu²²⁶.

Telgraf haberleşmesinde PTT şubeleri sadece telgraf alır, çekimini müdürlükler yapardı. Hızlı haberleşme aracı olarak geliştirilen Teleks'ten, PTT Müdürlüğü tarafından belirli bir ücret karşılığında üye olan aboneler yararlanırken özellikle Adana ve İskenderun'da kullanılmaktaydı²²⁷.

Çukurova televizyonu teknik deneme yayınına 25 Eylül 1974'te başladı. Davudi Dağına kurulan vericiyle 30 kW'a çıkan Çukurova televizyonunun vericisinin açılışı 1 Ekim 1974'te yapıldı. Böylece Kıbrıs'ın güney kesimi Adana, İçel,

²²³ **Yeni Adana**, 9 Mayıs 1962, Sayı: 11185.

²²⁴ **Yeni Adana**, 9 Şubat 1966, Sayı: 12340.

²²⁵ Bezaz, **Haberleşme ve Tarihçesi**, s.145; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**,

²²⁶ **Yeni Adana**, 8 Şubat 1967, Sayı: 12644.

²²⁷ Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.93-94.

Kahramanmaraş, Hatay ve Gaziantep, Adana vericisinin programlarını seyretme olanağına kavuştu²²⁸.

1973 yılı sonunda Adana’da kayıtlı televizyon sayısı 1.470 iken Çukurova televizyon vericisinin hizmete geçmesinden sonra ruhsat almak için başvuranların sayısı 1974 yılı sonunda 6.240’a yükseldi²²⁹.

3.12. Sağlık

Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanı olmasının ardından Türkiye’de sağlık alanında önemli gelişmeler meydana geldi. Bu dönemde sağlık örgütünü genişletmek, salgın hastalıklarla mücadele etmek, sağlık personel sayısını arttırmak, sağlık hizmetlerini köylere kadar götürmek temel amaçlardı. Bu doğrultuda sıtma, frengi, trahom gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele programları hazırlandı²³⁰. Yerel yönetimlerin sağlık kuruluşu açması teşvik edildi. Hastanesi olmayan yerlerin sağlık ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 1924’te nüfusun çoğunlukta olduğu her biri 5 yataklı olmak üzere 150 ilçe merkezinde ve 1936’da 20 ilçe merkezinde muayene ve tedavi evleri açıldı²³¹. Görevleri ve idareleri özel bir talimatnameyle belirtilen bu kuruluşlarda bütün hastaların muayene ve tedavileri ücretsiz yapılmaktaydı. İlaç alamayacak durumda olanların ilaçları karşılıksız verilirdi. 1924’te illere rehberlik etmesi için Ankara, Erzurum, Diyarbakır, Sivas’ta 1936’da ise Haydarpaşa’da Numune hastaneleri açılmaya başlandı. Birçok şubesi olan bu hastaneler muayene ve tedavi araçlarına da sahip olması sağlık alanında iyi hizmet vermelerini sağladı²³².

1945’te sağlık merkezlerinin sayısı 8 adetti. Bu sayı 1950’de 22, 1955’te 181, 1960’da 283’e yükseldi. Hastane ve yatak sayısında da artışlar sağlandı. Çocuk ölümlerinin ve enfeksiyona bağlı hastalıkların fazla olması nedeniyle Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNİCEF) ve Dünya Sağlık Örgütü’nün yardımıyla hamile annelerin sağlıklı doğum yapmaları, çocukların doğum sonrası aşısı, beslenme, bakım ve kontrolü gibi konularda yardımcı olacak

²²⁸ **Yeni Adana**, 27 Eylül 1974, Sayı: 15065; **Yeni Adana**, 2 Ekim 1974, Sayı:15069.

²²⁹ **Yeni Adana**, 22 Ocak 1975, Sayı:15159.

²³⁰ Umut Karabulut, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir bakış: Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)”, **ÇTTAD**, VI/15(2007), s.153.

²³¹ Sağlık Bakanlığı “**Stratejik Plan 2013-2017**”, Aralık 2012, s.21.

²³² **Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri**, İstanbul, Bayrak Matbaası, 1998, s.344,348; Sağlık Bakanlığı “**Stratejik Plan 2013-2017**”, Aralık 2012, s.21.

sağlıklı çocuklar yetiştirerek çocuk ölümlerini azaltmak için 1955'te Ana ve Çocuk Sağlığı şubesi kuruldu²³³. Ana ve Çocuk Sağlığı merkezleri şube ve köy istasyonları şeklinde hizmet verdi²³⁴.

Milli Sağlık Programına göre; ülke Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Sakarya, Samsun, Seyhan/Adana, Sivas, Trabzon ve Van şehirlerinin bulunduğu 16 sağlık bölgesine ayrıldı. 1961'de Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi hakkında kanun çıkarıldı. Sağlık teşkilatları; Sağlık evleri, sağlık ocakları, ilçe ve il hastaneleri olarak örgütlendi. 1978'de kamu personeli olan doktorların muayenehane açması yasaklandı²³⁵.

3.12.1. Sağlık Hizmetleri

Cumhuriyetin ilk yıllarında Adana'da sağlık hizmetleri yetersiz durumdaydı. O yıllarda sıtma, trahom, kolera, veba, frengi ve verem gibi bulaşıcı salgın hastalıklar çok yaygındı. On beş yıl boyunca bu hastalıklarla mücadele edilerek önemli başarılar elde edildi. 1928'de Sıtma Enstitüsü, 1930'da Trahomla Mücadele Teşkilatı kuruldu²³⁶. İlçelerde de İl Özel İdaresine bağlı hastaneler açıldı. 1930'da doğumdan önce ve sonra annelerde ve süt çocuğu dönemindeki çocuklarda meydana gelen ölümlere karşı Adana Doğum ve Çocuk Bakımevi açıldı. Bakımevlerinde gebe kadınlarla süt çocukları ücretsiz olarak yatırılır ve tedavi edilirdi. Anne olan ya da ileride anne olacak kadınlara hamileyken dikkat edilmesi gereken hususlar,

²³³ Sağlık Bakanlığı “**Stratejik Plan 2013-2017**”, s.22.

²³⁴ Rıdvan Ege, **Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri (1923-1998)**, Türk Hava Kurumu Basımevi, 1998, s.73.

²³⁵ 15.1. 1961 gün ve 224 sayılı “**Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirme Hakkında Kanun**” ile sağlık sorunlarının çözümlenmesinde bir reform yapılmış, sağlık hizmetlerinin en ücra yerlerde oturanlara eşit olarak ulaşma olanağı yaratılmıştır. Bu sosyalleştirme kanunu daha sonradan çıkarılan 1961 Anayasasının 8. Maddesinde belirtilen “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir”, bu hakkı sağlamak için “Sosyal Sigortalar ve Sosyal yardım teşkilatı kurmak ve kurdurmak devletin ödevlerindendir.” İlkeleri ve yeni düzenleme ile perçinleşmekteydi. Kanundaki Sosyalleştirme deyimi “Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi, vatandaşların sağlık hizmetleri için ödedikleri prim ile amme sektörüne ait müesseselerin bütçelerinden ayrılan tahsisat karşılığı her çeşit sağlık hizmetlerinde ücretsiz ve kendisine yapılan masrafin bir kısmına iştirak suretiyle eşit şekilde faydalanmasıdır” diye açıklanmaktadır. Kanunlar çıkmıştı fakat uygulamada tıkanıklık vardı. Nihayet 1962'de IX. İnönü Hükümeti “Sosyalleştirme Dairesi” kurdu ve her ilde valilerin başkanlığında hareketli bir çalışmaya geçildi. Sağlık ocakları yanına sağlık evleri getirildi” Bkz. Ege, **Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri (1923-1998)**, s.71; Sağlık Bakanlığı “**Stratejik Plan 2013-2017**”, s.22-24.

²³⁶ Bilal Ak, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sağlık Hizmetleri”, s.422; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.252.

çocukların bakımı, beslenmesi hakkında uzman doktorlar tarafından eğitim verilirdi²³⁷.

Adana'da sağlık kuruluşları merkezde toplandı. Numune Hastanesi, Devlet Hastanesi, Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesi, Askeri Hastane, Adana Doğum ve Çocuk Bakımevi merkezde bulunan hastanelerdendi. Ceyhan, Kozan ve Osmaniye merkezlerinde birer Devlet Hastanesi bulunuyordu. Hastanesi olmayan ilçeler kendilerine yakın olan sağlık kuruluşuna gidiyordu. Adana merkezde 7, Osmaniye'de bir tane özel klinik bulunuyordu²³⁸.

1960 yılının başlarında Adana'da veremle mücadele eden 3 verem dispanseri vardı. Teşhisi yapılan veremli hastaları tecrit ve tedavi etmek için 250 yataklı Verem Hastanesi hizmet veriyordu²³⁹.

Sağlık personelinin artışı sağlamak için Adana'da Kız Sağlık Koleji açıldı. 1966'da Adana Devlet Hastanesinde yardımcı hemşire yetiştirme kursu açıldı²⁴⁰.

Adana'da 1960-1967 yılları arasında Sosyal Sigortalar Kurumu'na bağlı 1 hastane bulunuyordu. 1968-1974 yılları arasında hastane sayısı 2'ye, yatak sayısı 175'e yükseltildi. 1975-1976 yıllarında hastane sayısında bir değişiklik olmazken yatak sayısı 150'ye düştü. 1977-1980 yılları arasında hastane sayısı 1'e düşerken yatak sayısı 610'a yükseldi²⁴¹.

1960'da şehirde 3 tane sağlık merkezi vardı. Yıl içerisinde tedavi olanların sayısı 26.224'tü²⁴². 1975'te sağlık merkezinin sayısı 3'e, 1980'de 6'ya çıktı²⁴³. 1960-1974

²³⁷ Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri, s.348-349; Yurt Ansiklopedisi Adana, s.125.

²³⁸ Adana 1973 İl Yıllığı, s.257.

²³⁹ Yenifikir, 12 Ocak 1960, Sayı:2.

²⁴⁰ Aktan, Dünkü ve Bugünkü Adana, s.95.

²⁴¹ BDİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1968, Yayın No: 580, Ankara, DİE Matbaası, 1969, s.81; BDİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1975, Yayın No: 750, Ankara, DİE Matbaası, 1976, s.77; BDİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1981, Yayın No: 960, Ankara, DİE Matbaası, 1981, s.87.

²⁴² 1961-1974 yılları arasında sağlık merkezinin sayısı 2'ye düştü. 1961'de 7.421 kişi, 1962'de 8.045 kişi, 1963'te 4.740 kişi, 1964'te 1.941 kişi, 1965'te 3.339 kişi, 1966'da 1.968 kişi, 1967'de 1.164 kişi, 1968'de 2.049 kişi, 1969'da 2.028 kişi, 1970'de 1.399 kişi, 1971'de 1.708 kişi, 1972'de 2.036 kişi, 1973'te 1.785 kişi, 1974'te 3.433 kişi tedavi edildi. BDİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1968, s.82.

²⁴³ Hastanelere karşı daha az olanaklara sahip olan yataklı tedavi kurumlarıdır. BDİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1975, s.78; BDİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1981, s.88. 1975'te 4.788 kişi, 1976'da 5.043 kişi, 1977'de 3.811 kişi, 1978'de 2.153 kişi, 1979'da 33.037 kişi, 1980'de 9.332 kişi tedavi edildi.

yılları arasında Adana’da 2 Muayene ve Tedavi Evi bulunuyordu. 1960’da 1.052 kişi tedavi olurken 1970’te 4.520 kişi ve 1974’te 2.006 kişi olarak gerçekleşti²⁴⁴.

Mersin, Tarsus, Adana ve İskenderun’u kapsayan güney bölgesi İşçi Sigortaları Kurumu Hastanelerinde 1963’te 21.808 işçi, çeşitli hastalıklardan tedavi gördü. Aynı dönemde çeşitli iş kazalarında 6.260 işçi yaralandı. Bunların 6.085’inin tedavileri yapıldı²⁴⁵.

1964’te Merkez ilçe ve köylerinde 11.503 kişiye tifo, 11.876 kişiye difteri, 2.223 kişiye boğmaca ve 2.615 kişiye çiçek aşısı yapıldı²⁴⁶. Sağlık Müdürlüğü ambulansıyla gebe ve yaralılar getirilerek tedaviye alınırken doğumevi ambulansıyla 23 hasta kadının doğum yapması sağlandı. Ana ve çocuk sağlığı merkezi ziyaretçi ebeleri 366 evi dolaşarak ana ve çocuk sağlığı konularında eğitim verdi. Muhtaç olanları merkeze davet ederek kendilerine süttozu, vitamin ve ilaç yardımında bulundu²⁴⁷.

1964’te ilçelerde 2.184 kişiye çiçek, 5.295 kişiye difteri, 13.118 kişiye tifo, 494 kişiye boğmaca ve 2755 kişiye tetanoz aşısı uygulandı. Merkez ve diğer ilçelere bağlı köylerde 71.344 kişiye ikinci defa çocuk felci aşısı uygulandı.

Sağlık yatırımları yönünden iki gelişme yaşandı. Bunlardan ilki Bölge Hastanesi temelinin atılması, diğeri ise Hıfzısıhha Enstitüsü inşaatının tamamlanmasıydı²⁴⁸.

1964’te İşçi Sigortaları Kurumu kendi tesislerinde 78.859 hasta, anlaşmalı müesseselerde 9.603 olmak üzere toplam 88.462 sigortalıyı tedavi ettirdi. Aynı süre içinde kurumun sağlık tesislerinde 2.784.628, anlaşmalı müesseseler ve hekimler nezdinde 791.417 olmak üzere toplam 3.576.045 kişi ayakta muayene ve tedavi edildi. Kurum tesislerinde 4.861 hasta yatırılarak tedavileri yapıldı. Kurum

²⁴⁴ Muayene ve Tedavi Evleri 1937 yılında hastanesi bulunmayan yörelerin sağlık ihtiyacını olabildiğince karşılamak için kuruldu. Adana’da Bahçe ve Feke ilçe merkezlerinde beşer yataklı muayene ve tedavi evi vardı. **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.260; BDİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1968**, s.83; BDİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1975**, s.79.

²⁴⁵ **Yeni Adana**, 5 Şubat 1964, Sayı: 11724.

²⁴⁶ **BCA**, 030.01.0.0.114.722.5.

²⁴⁷ **BCA**, 030.01.0.0.114.722.5.

²⁴⁸ **BCA**, 030.01.0.0.114.722.5.

tesislerinde 200.347 anlaşmalı tesis ve hekimler nezdinde 26.733 olmak üzere toplam 227.080 adet poliklinik hizmet verdi²⁴⁹.

535 yataklı İşçi Hastanesinin temeli 1965 yılında atıldı. Törene Çalışma Bakanı Bülent Ecevit başta olmak üzere İşçi Sigortaları Kurumu Genel Müdürü Dr. Fikret Pamir, Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy ve İşçi Sigortaları İdare Meclisi üyesi Hasan Özgüneş ile Çalışma Bakanlığı mensupları katıldı. Adana'daki sağlık hizmetlerinden Hatay ve İçel'i de yararlandığından temeli atılacak olan 535 yataklı tesis hastane sorununu büyük ölçüde çözmüş olacaktı²⁵⁰.

Tablo 3.9: 1960-1980 Yıllarında Hastane ve Yatak Sayısı²⁵¹

Yıllar	Toplam		Kamu Hastaneleri		Özel Hastaneler	
	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı
1960	10	693	6	570	4	123
1961	11	779	8	684	3	95
1962	11	749	7	650	4	99
1963	11	759	7	650	4	109
1964	11	731	7	650	4	81
1965	12	1.121	7	1.025	5	96
1966	12	746	7	650	5	96
1967	12	746	7	650	5	96
1968	14	996	9	865	5	131
1969	14	996	9	890	5	106
1970	17	1.235	11	1.090	6	145
1971	17	1.214	10	1.045	7	169
1972	18	1.453	11	1.260	7	193
1973	18	1.422	11	1.229	7	193
1974	18	1.455	10	1.245	8	210
1975	16	1.146	9	955	7	191
1976	20	1.412	13	1.221	7	191
1977	19	2.035	12	1.844	7	191
1978	18	1.834	11	1.643	7	191
1979	21	2.304	14	2.135	7	169
1980	22	2.323	15	2.158	7	165

²⁴⁹ **Yeni Adana**, 18 Ocak 1965, Sayı: 12015.

²⁵⁰ **Yeni Adana**, 18 Ocak 1965, Sayı: 12015.

²⁵¹ Askeri hastaneleri kapsamaz. Kamusal hastaneler Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına, diğer bakanlıklara, resmi kuruluşlara, Sosyal Sigortalar Kurumuna, Üniversitelere ve Belediyelere bağlı tüm hastaneleri kapsar. Özel hastaneler kişilere, derneklere, yabancılara ve azınlıklara ait hastaneleri kapsar; BDİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1968**, s.69; BDİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1975**, s.72; BDİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1981**, s.82.

Hastanelerin sayısı ve büyütülmesi istenilen seviyede olmadığından yatak sayısının da yetersiz kaldığı söylenebilir. Özel hastanelerin yatak ve hastane sayısında kamu hastanesine göre büyük değişiklikler yoktu. Kamu hastanelerinin 1960'da 570 olan yatak sayısı 1965'te 1.025'e 1980'de 2.158'e çıkarıldı. Bunun artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu anlaşıyordu.

Ocak 1964'te Kadirli Veremle Savaş Derneği tarafından Kadirli Verem Savaş Dispanseri açıldı²⁵². Mağara ilçesinde Tifo hastalığının yaygın hal alması üzerine ilgililer harekete geçti. İl Sağlık Müdürlüğü tarafından yapılan tetkikler neticesinde içme suyuna lağımaların karıştığı tespit edildi. İl Sağlık Müdürlüğü bu durum üzerine Mağara'da koruyucu tedbirler aldı. İlçe içme suyunun ve kanalizasyon sisteminin ıslah çalışmalarına başlandı. Ayrıca Mağara'da ateşli hastaların derhal tecrit edilmesi ve hükümet tabipliğine bildirilmesi için halkın bilgilendirilmesi konusunda kampanya başlatıldı. Bu hususta öğretmenler ve din görevlilerinden faydalanıldı²⁵³.

Şehir içinde görev alan sağlık ekipleri 30.371 kişiye yeniden test yaptı. Bunlardan 6.996 kişiye de B.C.G aşısı uygulandı. Ayrıca testi müsbet çıkan 20.790 kişi Seyhan Veremle Savaş Dispanserinde teşhise alındı. Bunlardan 457 hasta tespit edilerek tedavilerine başlandı. Başka hastalığa müsait durumda olanların da koruyucu tedavileri yapıldı²⁵⁴.

Eğner-Pozantı arasında 12 köyde genel sağlık taraması yapan, İl Sağlık Müdürlüğü ekibi, köylerinde su, gıda ve iklim durumlarına göre bazı hastalıklar tespit etti. Sağlık taramasında çeşitli hastalıklardan şikâyeti olan 178 vatandaş muayene edilirken Eğner köyündeki vatandaşların büyük bir kısmının böbrek hastalığına yakalandıkları görüldü. Tetkikler sonunda içme sularından kaynaklandığı anlaşıldı. Aynı şekilde Akören köyünde de halkın büyük bir kısmında anemi/kansızlık durumu tespit edildi.

²⁵² Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Verem ve Savaşı Umum Müdürü Dr. Hamdi Açıoğlu açılış töreninde bulundu. Vilayeti temsilen Vali Muavini Bedrettin Oğuz, Jandarma Müfettişi, Jandarma Alay Komutanı, Müftü Seyhan Veremle Savaş Derneği İdare Heyeti Başkan ve üyeleri, Sağlık Müdür Vekili, bina mimarı Y. M. Ulvi Özdemir, Belediye bandosu, ayrıca Kozan, Osmaniye, Ceyhan Verem Savaşı Derneği mensupları ve Belediye Reisleri de törene katıldı. **Yeni Adana**, 11 Ocak 1964, Sayı: 11703.

²⁵³ **Yeni Adana**, 20 Ocak 1964, Sayı: 11710.

²⁵⁴ **Yeni Adana**, 28 Nisan 1964, Sayı: 11791.

Yine incelemeler sonunda köy halkının normal beslenme rejimi tatbik etmedikleri anlaşıldı²⁵⁵.

Sağlık Teşkilatı ile Veremle Savaş Derneğinin merkez ilçe köylerinde ortaklaşa yürüttükleri taramaların neticesinde veremin köylerde tahminlerden daha yaygın olduğu gerçeğini ortaya koydu. Bazı köylerde veremli oranının yüzde 5 ve hatta yüzde 7'ye yükseldiği görüldü. Ortalama olarak veremli oranı ise % 2,5'du. Veremli oranının yüksek oluşuna karşılık, hastaların dörtte üçü hasta olduklarını dahi bilmemekteydi. Öte yandan köy halkı verem taramasına büyük bir ilgi göstermekte, muayeneye geliş oranı çoğu zaman % 99'a ulaştı²⁵⁶.

Adana Veremle Savaş Derneği 1964 yılında 122.272 röntgen muayenesi, 169.501 tüberkülin testi, 50.044 B.C.G. verem koruma aşısı, 3.181 balgam ve kültür muayenesi yaptı. Bu arada 2.547 hasta teşhis edildi²⁵⁷.

Narlıca mahallesinde Mart 1965'te kızamık hastalığı salgın halini aldı. Bölgede 15 çocuk ölümü üzerine yapılan incelemelerde bu mınıtkada kızamık hastalığının ağır seyrettiği ve halen yüze yakın çocuğun kızamıklı bulunduğu tespit edildi. Çocuklara iyi bir şekilde bakılamaması ve bunların tedavilerinin yapılmamasından dolayı hastalık ölümcül hale gelmişti²⁵⁸.

Aynı tarihte İl Sağlık Komisyonu, Vali muavini Mustafa Oğuz başkanlığında düzenlenen toplantıda şehir içme sularının tetkikine ilişkin raporu ele aldı. İçme suyu olmayan semtlerde kuyu ve tulumba sularının koli bakımından kontrolü ve artezyen sularının sıhhi yönden incelenmesi istendi. Ayrıca gazoz ve cola imalatçılarının kullandığı suların tahlil edilmesi ve kontrolsüz su kullandığı görüldüğü takdirde bu gibi meşrubatların satışının yasaklanmasına karar verildi. Diğer taraftan Belediyenin silaj usulü ile meskûn yerlere hendek kazarak şehrin çöplerinin oraya dökülmesi ve üzerlerinin topraklarla örtülmesi kabul edildi²⁵⁹.

²⁵⁵ **Yeni Adana**, 5 Ekim 1964, Sayı: 11925.

²⁵⁶ **Yeni Adana**, 9 Ekim 1964, Sayı:11929.

²⁵⁷ **Yeni Adana**, 6 Ocak 1965, Sayı: 12005.

²⁵⁸ **Yeni Adana**, 30 Mart 1965, Sayı: 12074.

²⁵⁹ **Yeni Adana**, 30 Mart 1965, Sayı: 12074.

Koleranın Irak ve İran'da salgın halini alması üzerine salgının ülkeye sıçramaması için Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı güney sınırlarında tedbirler aldı.²⁶⁰ İl Sağlık Müdürlüğüne bağlı, sağlık müesseseselerince il dâhilinde 92.264 kişiyi muhtelif cins aşı yapıldı. Bunlardan 80.000'ni kolera aşısıydı. Sağlık Müdürlüğü il dâhilinde tespit edilen 6 tifo, 18 boğmaca, 2 difteri, 1 dizanteri, 1 tifo, 1 kuduz, 8 kızamık, 2 kızıl, 5 çocuk felci 9 hepatit ve 1 menenjitli hasta tedavi altına alındı²⁶¹.

1970 yılında Rusya'da başlayan kolera salgını sonucu Adana, hassas bölge ilan edildi. Olası kolera salgını önlemek adına il dâhilinde bulunan içme suları kontrol altına alındı. Hastalık şüphesi olan hastaların durumlarının çok sıkı incelenmesi hususunda doktorlara gereken talimat verildi. İzinde olan sağlık personellerinin izinleri kaldırıldı. Bölgede bulunan nehir, göl ve kanalda yıkanmak yasaklandı²⁶². Halkın aşılama çalışmaları başlatıldı. Birçok mahallede bulunan 40 okulda aşılama istasyonları kuruldu. Poliklinik ve hastanelerin de aşılama işlemlerine katılmasıyla Adana'da 54 aşı istasyonu faaliyete geçirildi²⁶³. Kolera salgınının ön tedbirlerini almak için yapılacak çalışmalar kapsamında şehir içme sularını klorlama işine devam edilecek, içme sularından alınan numuneler her gün laboratuvarda tahlile gönderilecek, açıkta satılan meşrubat ve gıda maddeleri sıkı bir şekilde kontrole tabi tutularak halkın sağlığıyla umuma açık yerlerin temizliği devamlı kontrol edilecek, sivrisinek mücadelesine hızlı şekilde devam edilecekti²⁶⁴. Haftada iki gün Bağdat seferi yapan Toros ekspresi ile Halep-Bağdat arasında işleyen mototrenlerle Bağdat'tan Türkiye'ye demiryolu ile yolcuların gelip gitmemesi kararlaştırıldı²⁶⁵.

1975 yılı içinde Adana'da 232 kişide tifo, sarılık, boğmaca, kızamık, difteri ve polio gibi çeşitli bulaşıcı hastalık görüldü. 1975'te 12 karaciğer iltihaplanması, 119 kızamık, 43 tifo, 37 boğmaca, 20 dizanteri, 18 çocuk felci, 10 menenjit, 4 difteri vakası teşhis edilerek tedavileri yapıldı²⁶⁶.

Adana'da son yıllarda tarım ilaçlarının çok kullanılması sonucunda sinekler ilaca karşı bağışıklık kazandığı için sineklerle etkili mücadele yapılamadı. Bu durum sinek

²⁶⁰ **Yeni Adana**, 9 Şubat 1966, Sayı: 12340.

²⁶¹ **Yeni Adana**, 8 Temmuz 1966, Sayı: 12466.

²⁶² **Yeni Adana**, 18 Ağustos 1970, Sayı: 13731.

²⁶³ **Yeni Adana**, 20 Ağustos, 1970, Sayı: 13733.

²⁶⁴ **Yeni Adana**, 19 Ağustos 1970, Sayı:13732.

²⁶⁵ **Yeni Adana**, 24 Ağustos 1970, Sayı:13736.

²⁶⁶ **Yeni Adana**, 14 Ocak 1976, Sayı:15463.

sayısının artmasıyla birlikte sıtma salgınını beraberinde getirdi. Dünya Sağlık Teşkilatı'nda Adana'daki sinekleri yok edecek yeni bir tür ilaç henüz bulunamamıştı. Sivrisinekle kimyasal mücadele yapılamayınca biyolojik mücadele yapıldı. Bu kapsamda Japonya'dan sinek larvalarını yiyerek çoğalan kambuzya türü balık getirilerek özel çiftliklerde üretimine başlandı. Adana'da 12 yerde üretilen 3-5 cm boyundaki balıklar sivrisinek üreme yerleri olan bataklıklara bırakıldı. Kambuzya türü balıklar sineklerin larvalarını yiyerek çoğalmalarını kısmen de olsa önlemekteydi. Bunun dışında bataklıklara mazot ve sulandırılmış abate ilacı dökülerek larvalar yok edilmeye çalışıldı²⁶⁷.

Çukurova'da gün geçtikçe sıtma olayları artmaya başladı. Mevsimlik işçilerinde içinde bulunduğu 1.585 kişi sıtmaya yakalandı. Sıtmaya yakalanan mevsimlik işçilerin çoğu sağlık kurumlarına başvurmuyor, başvuruların bir kısmı ise tedavileri bitmeden Adana'dan ayrıldı. Bu durum sıtma vakasının doğu ve güneydoğu illerine yayılması riskini arttırmaktaydı²⁶⁸.

Adana'da günden güne artan sıtma ile mücadelenin etkin bir şekilde yapılması için Sıtma Savaşı Eredikasyon Bölge Başkanlığı, Kolordu Komutanlığı, Adana Müftülüğü ve Sağlık Müdürlüğü işbirliği neticesinde düzenlenen seminerlerde asker, ebe ve hemşirelerle müftülük emrinde çalışan köy imamaları eğitildi²⁶⁹.

Sivrisineklerin yetiştirme süreçlerini kapsayan zaman içerisinde geçirdikleri evreler laboratuvarlarda incelenerek sivrisineklerin hangi dönemlerde ilaçlardan daha çok etkilendiği saptandı²⁷⁰. Sıtmayla ilgili mücadelenin daha başarılı olması için halka sıtma hakkında bilgi vermek amacıyla sabancı kültür sitesinde sıtma sergisi açıldı. Sergide sıtma ile ilgili fotoğraflar ve sıtmayı anlatan kısa bilimsel yazılar ve filmler yer aldı. Sergide ayrıca 1978'e oranla sıtmanın %70 civarında azaldığı belirtildi²⁷¹.

²⁶⁷Yeni Adana, 4 Eylül 1975, Sayı: 15351.

²⁶⁸Yeni Adana, 4 Eylül 1975, Sayı: 15351.

²⁶⁹Yeni Adana, 14 Temmuz 1977, Sayı:15925.

²⁷⁰Yeni Adana, 8 Şubat 1979, Sayı: 16410.

²⁷¹Yeni Adana, 22 Mayıs 1979, Sayı:16498.

3.12.2. Sağlık Personeli ve Eczaneler

1950’li yıllarda tarıma dayalı sanayinin gelişmesiyle Adana’da hızlı nüfus artışı yaşandı. Bu durum beraberinde birçok sıkıntıyı ortaya çıkarsa da sağlık hizmetlerinin gelişmesini de zorunlu kıldı.

1970’li yıllarda sağlık kurumları bakımından gelişme gösteren Adana’da doktor sayısı da doğal olarak sürekli bir artış gösterdi. 1978’de iki katına yakın bir artış yakalandı. Bir önceki yıla göre 260 artarak 631’e yükseldi. Diş hekimi sayısında da yıllara bakıldığında düzenli olmasa da bir artış söz konusuydu. Bu dalda en yüksek artış 1975’te yaşandı ve 59 olan personel sayısı 100’e çıktı. Diğer personellerde olduğu gibi hemşire sayısında da düzensiz bir artış söz konusuydu. Onar yıllık süreçte değerlendirildiğinde hemşire sayısı 1960’ta 24, 1970’te 152, 1980’de 666’ya ulaştı. Ebe sayısı hemşire sayısına paralel şekilde arttı. Sağlık memuru sayısında ise göreceli bir iyileşme saptandı. Eczane sayısı ise düzenli bir şekilde arttı.

Tablo 3.10: 1960-1980 Yıllarında Sağlık Personeli Sayıları²⁷²

Yıllar	Doktor	Diş Hekimi	Hemşire	Eczaneci	Ebe	Sağlık Memuru
1960	207	46	24	45	74	72
1961	205	50	22	48	89	77
1962	210	44	93	50	79	87
1963	223	46	50	52	87	105
1964	228	42	48	52	73	102
1965	233	41	70	53	81	89
1966	236	43	81	56	91	96
1967	257	42	106	61	113	100
1968	259	45	131	66	135	110
1969	245	50	134	67	200	147
1970	245	55	152	75	225	146
1971	284	58	158	91	263	189
1972	273	58	210	103	268	169
1973	283	61	290	113	309	160
1974	343	59	292	111	301	141
1975	351	100	344	185	353	161
1976	372	135	391	248	406	170
1977	371	145	451	312	467	160
1978	631	162	489	375	570	166
1979	530	161	588	385	552	174
1980	777	158	666	401	561	183

²⁷²Devlet hesabına ve serbest çalışan bütün sağlık personelleri kapsamıştır. BDİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1968, s.84; BDİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1975, s.80; BDİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1981, s.89.

Tablo 3.11: 1972-1973 Yıllarında İlçelere Göre Sağlık Personeli Dağılımı²⁷³

İlçeler	Doktor	Sağlık Memuru	Hemşire	Ebe	Ebe Hem.	Hem. Yard.	Tek.	S.S.M	Ha. Ba.
Merkez	52	40	78	63	10	55	57	61	287
Bahçe	--	2	1	14	--	--	--	1	--
Ceyhan	8	8	3	24	3	3	1	--	36
Feke	--	3	--	2	--	--	--	--	--
Kadirli	1	3	--	22	--	--	1	--	--
Karaisalı	--	4	1	19	--	--	--	--	1
Karataş	1	4	--	17	--	--	--	--	--
Kozan	3	4	--	27	--	3	--	--	--
Osmaniye	6	7	3	15	--	4	1	1	17
Pozantı	1	2	--	2	--	--	--	--	--
Saimbeyli	1	1	--	5	--	--	--	--	--
Tufanbeyli	--	2	--	2	--	--	--	--	--
Yumurtalık	1	4	--	6	--	--	--	--	1
Toplam	74	84	86	218	13	65	60	64	349

Sağlık personelinin Merkez ilçede daha fazla olduğu görülmektedir. İlçelere gidildikçe sağlık personelinin sayısında bir düzensizlik ve yetersizlik söz konusuydu. Merkezden sonra Ceyhan ve Osmaniye'nin sağlık personeli konusunda diğer ilçelere göre iyi durumda olduğu gözlenmektedir.

3.13. Bayındırlık Faaliyetleri

3.13.1. Su İşleri

Adana'da içme suyu kuyular, menbalar ve suni göllerden sağlanıyordu. Bölgenin fiziki ve jeolojik yapısı yeraltı sularının oluşumu için uygun bir ortama sahipti. Şehir suyundan yararlanan konutların oranı Adana'da % 65 civarındaydı. Suyu bulunmayan konutlarda oturanlar ihtiyaçlarını genelde çeşmelerden ya da kuyulardan temin ediyordu²⁷⁴.

Şehir içme suyu 20-30 metre derinlikteki kuyulardan çekiliyordu. Kuyu suları santrifüj tulumbarlarla ve 4-5 atmosfer basınçla ve font borularla şehre ulaştırılıyordu. İçme suyu mevcut abonelere ancak yeterli geldiğinden sanayiye verilemiyordu²⁷⁵.

²⁷³ Adana 1973 İl Yıllığı, s.254.

²⁷⁴ Çukurova Bölgesi (Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni), s.138.

²⁷⁵ Adana İmar Komisyonu Raporu, s.47.

1961 yılı içerisinde köy içme suyu programına alınan köylerden Cumafakılı, Gökmustafalı, Peçenek, Yeniköy, Hurşudiye, Akoluk, Hacılı, Karaisalı ilçesinin Akgedik, Kozan'ın Eşkiler mahallesi Kırmancılı, Dereli, Alpu, Hunuplu, Kalemli köylerinin içme su tesisleri ikmal edilerek 52 çeşme yapıldı. Ayrıca Kadirli İlçesi'nin Karatepe Eski Eserler Müzesi'ne de su getirilmesi faaliyetine devam edildi. Bunlara ilaveten köy halkının maddi yardımlarıyla program haricinde Bahçe ilçesinin Arıklıkış, Hasanbeyli, Yeşilköy, Böcekli, Gökçayır köyleri ile Akçakolunlu mahallesi ve Feke'nin İncirli köylerinin de içme su ihtiyaçları temin edildi²⁷⁶.

Ağustos 1963'te yarım milyon lira tahsilâtla Misis'e bağlı Havraniye köyü içme suyu şebekesi tamamlandı. 6 km'den getirilen pınar suyuna bağlı beş çeşme Misis'te, iki çeşme de Havraniye'de hizmete sokuldu²⁷⁷.

Mayıs 1964'te Adana vilayetinde Devlet Su İşleri ve Bayındırlık Müdürlüğünce ayrı ayrı yaptırılacak içme suyu tesisleri 6 gruba taksim edildi. Devlet Su İşlerinin, içme suları tesisleri için harcayacağı para miktarı 2.124.000 lira olarak tespit edildi. Bu arada İl Bayındırlık Müdürlüğü tarafından da bazı ilçe mahallerinde ve köylerde içme suları, 1964 yılı programına alındı.

DSİ 6. Bölge Müdürlüğü tarafından yaptırılacak köy içme suyu tesisleri şunlardı:

1. Grup: Bu grupta Değer (Dağcı), Müminli ve Zıpkıcı köyleri bulunmaktadır. 234.000 liraya mal olacaktı.
2. Grup: Bu grupta sadece Feke ilçesi merkez içme suyu tesisleri bulunmaktadır. Bu tesis için sarf edilecek para miktarı 45.000 liraydı.
3. Grup: Karaisalı Merkez Ayakkıf Grubu adını taşıyan bu grupta, Karaisalı merkez içme suyu tesisleri ile Güvenç, Kuyucu, Çakallı, Ayakkıf köyleri ve Saklı mahallesi bulunmaktadır. Sarf edilecek para miktarı 690.000 liraydı.
4. Grup: Karaisalı Akçalı grubu adı altında çalışacak bu grup, 20 köy ve mahallenin içme suyu tesisleri yapacaktı. Bu köy ve mahalleler şunlardı: Eğlence, Çamköy, Bekirli, Çocuklar, Emelcik, Akçalı, Müsait, Caylaz (Körüklü), Kırıklı ve Topraklı köyleri ile Gödebekirli, Fakılar, Kesri, Karacanlı, Musait (Göçmen), Topaktaş, Gölüklü, Kaşoba, Kangallı ve

²⁷⁶ **Yeni Adana**, 9 Şubat 1962, Sayı:11111.

²⁷⁷ **Yeni Adana**, 30 Ağustos 1963, Sayı:11588.

Sadıkali mahalleleri 20 köy ve mahalleden müteşekkil bu tesislerin proje tutarı 1.788.000 liraydı.

5. Grup: Osmaniye – Zorkun grubunda bir içme suyu tesisi bulunmakta ve proje tutarı 176.000 lira olarak belirtilmekteydi.
6. Grup: Bu grupta ise, Saimbeyli ilçesinin merkez içme suyu tesisleri ele alınmaktadır. Bu iş için de sarf edilecek para miktarı 427 bin liradır.

İl Bayındırlık Müdürlüğü tarafından 1964 yılı programına 8 ilçede mahalle ve köy içme suları dâhil oldu. Tespit edilen programa göre: Bahçe ilçesinde: Aşağı Kardere, Pekdemir, Bilallik köyleri, Ceyhan ilçesinde: Sarıkeçili köyü, Kadirli ilçesinde: Yoğunluk köyünün Taş mahallesi, Köseli Köyünün Genceller mahallesi, Kozan ilçesinde: Acar Mantaş köyü, Mağara ilçesinde: Doğanbeyli köyü, Osmaniye ilçesinde: Curfali, Yanıkkışla köyleri, Yumurtalık ilçesinde: Gül ovası köyü içme suyu tesisi inşa edilecekti²⁷⁸.

1965 yılında 44 köy içme suyuna kavuştu. 1966'da ise 11 köyün içme suyu tamamlanacaktı. Bu arada 12 köyün projeleri tamamlanırken 59 köyün de projeleri yaptırılmaya başlandı²⁷⁹.

1966'da köy içme suları için Köy İşleri Bakanlığınca ayrılan 5.000.000 liraya il bütçesinden ilâve yapılarak, köylerin bir an önce içme suyuna kavuşması hedeflendi. Bu arada kendi imkânlarını kullanmak isteyen köylere öncelik tanınacak ve gerekli yardım yapılacaktı²⁸⁰.

1966 yılı köy içme suyu yatırım projesinin gerçekleştirilmesi için çalışmalara hız verildi. Temmuz ayı sonu itibariyle projenin % 59'u gerçekleştirildi. Plan gereğince bu yıl 58 köyün içme suyu temin edilecekti. Projenin yatırım tutarı ise 3.872.000 lira idi²⁸¹.

CHP Adana milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu Adana'nın içme suyuyla ilgili durumu meclis gündemine taşıyarak içme suyuyla ilgili çalışmaların yavaş olduğunu, kaç köy ve mahallede içme suyu olduğunu bunların kaçının sağlıklı olduğu, sağlıklı

²⁷⁸ **Yeni Adana**, 6 Mayıs 1964, Sayı: 11798.

²⁷⁹ **Yeni Adana**, 10 Ocak 1966, Sayı: 12316.

²⁸⁰ **Yeni Adana**, 25 Aralık 1965, Sayı: 12303.

²⁸¹ **Yeni Adana**, 16 Ağustos 1966, Sayı: 12504.

olan içme sularıyla ilgili ne gibi tedbirlerin alındığı, içme suyu olmayan köy ve mahaller için ne düşünüldüğüyle ilgili Köy İşleri Bakanlığı'na soru önergesi sundu²⁸².

Köy İşleri Bakanlığı'nın vermiş olduğu cevapta ilçeler itibarıyla sulu, susuz ve suyu yetersiz olan köy ve mahallelerin toplamının 1.352 olduğunu belirtiyordu. Buna göre aşağıdaki tasnif ortaya çıkıyordu:

	Sulu Adet	Yetersiz Adet	Susuz Adet	Yekûn Adet
Merkez	7	11	84	102
Bahçe	10	18	97	125
Ceyhan	16	6	74	96
Feke	7	2	79	88
Kadirli	10	2	183	195
Karaisalı	13	15	219	247
Karataş	--	--	75	75
Kozan	6	7	193	206
Mağara	2	15	20	37
Osmaniye	16	15	54	85
Saimbeyli	2	1	37	40
Yumurtalık	5	4	21	30
Yekûn	97	108	1.147	1.352

1967 yılı içme suyu açısından değerlendirildiğinde susuz köy ve mahalle sayısının fazla olduğu göze çarpıyordu. Merkez ve Feke ilçelerinde 7 sulu köy veya mahalle bulunuyorken Mağara ve Saimbeyli'de 2 köy veya mahalle suya sahipti. Diğer

²⁸² Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu'nun Köy İşleri Bakanlığına sunduğu yazılı soru önergesi şu şekildedir; "1. Adananın hangi köy ve mahallesinde içme suyu vardır? 2. Bunlardan hangileri sıhhat şartlarına uygun ve içmeye elverişlidir? 3. Sıhhat şartlarına uygun olmadığı tespit edilen hangi köy ve mahallenin suyudur? 4. Sıhhat şartlarına uygun olmayan suların ıslahı veya yenilerinin getirilmesi için ne gibi tedbirler düşünülmektedir? 5. Adana'nın vilâyet hudutları dâhilindeki köy ve mahallelerinin hangilerinde içme suyu mevcut değildir? 6. Bunların sıhhi içme sularına kavuşturulması için ne gibi tedbirler düşünülmektedir? 7. 1967 programında Adana ili ve ilçelerinin hangilerine yeni su getirilmesi, hangilerinin sıhhat şartlarına uygun olmayan sularının ıslahı mevzuunda yer verilmiştir? 8. Yıllardan beri ilgili memurlara Yumurtalıkın Akpınar köyü hudutları dâhilindeki Davudi namı ile mâruf akarsuyundan faydalanılarak, Yumurtalık ve bir kısım Ceyhan ve Karataş köylerine içme suyu verilmesinin mümkün olduğunu ifade ve ikaz etmiş bulunmaktayım. Yapılan etütlerden saniyede 80 litre su aktığı bu suyun 80 - 100 köye kâfi geleceği şifâhen tarafıma ifade edilmiş idi. Bu çalışmalar şimdi ne safhadadır? 9. Ceyhan'ın Tatarlı köyünden çıkıp Mercin köyünden geçerek Ceyhan nehrine dökülen büyük bir akarsudan faydalanmak suretiyle, Ceyhan, Kadirli ve Kozan'ın birçok köyleriyle Adana'nın Yüreğir ovasındaki ve Karataş'ın hemen bütün köylerinin içme suyu kavuşturulmasının mümkün olacağını ilgililere üç sene kadar evvel duyurmuştum. Not almışlar gereken tetkikatı yapıp programa alacaklarını söylemişlerdi. Aynı zatlar makamları birer derece yükselmek kaydı ile halen aynı işlerin başında bulunmaktadırlar. Bu mevzuda bugüne kadar bir çalışma yapmışlar mıdır? Çukurova'nın bir susuzluklar ülkesi olduğuna göre böyle bir fırsattan faydalanmakta acele edilmesi lüzumuna inanılmakta mıdır?". MM, TD, C:11, B:36, O:2, Ankara, TBMM Matbaası, 1967, s.450.

ilçelere göre gelişmiş olan merkez ilçenin 7 adet sulu mahalle veya köyünün olması artan gecekondu karşısında yeterli hizmet götürülemediğiyle açıklanabilir.

Köy İşleri Bakanlığı verdiği diğer cevaplarda suyu mevcut olan köy ve mahallelerin suyunun sağlık açısından uygun olduğu söz konusu tesislerin bakım ve onarımının 7478 sayılı kanun gereğince köy ihtiyar heyetlerine bırakıldığını, 1967 bütçe yılı programlarında Adana'ya 2.710.000 lira tahsis edildiğini ve susuz köyler için Ceyhan Nehri'ne dökülen akarsudan faydalanma imkânlarının araştırıldığını belirtti²⁸³.

²⁸³ Köy İşleri Bakanlığı'nın yazılı soru önergesine verdiği cevabı şöyledir; 2. Bunlardan suyu mevcut olanların sıhhi şartları uygun olduğu kabul edilmektedir. Esasen mevcut tesislerin bakım ve onarımı 7478 sayılı kanun gereğince köy ihtiyar Heyetlerine bırakılmıştır. Ancak bunların ne miktarının sıhhat şartlarına uygun olmadığı hakkında elimizde tam bir doküman mevcut değildir. 3. Etüt programlarına alınan işlerin etütleri yapıldıkça köylerin içme sularının sıhhat şartlarına uygun olup olmadığı hakkında kesin bilgi sahibi olunmaktadır. 4. Köy içme suları hakkındaki 7478 sayılı kanun gereğince köylere sıhhat şartlarına uygun içme suyu getirilmesi işi; programlara alınmakta ve bütçe imkânları dâhilinde hareket edilmektedir. 5. 1. maddedeki listede belirtildiği üzere addeden gösterilmiştir. 6. Köy işleri Bakanlığı YSE Genel Müdürlüğünce sarf edilmek üzere devlet bütçesinden ayrılan tahsisatlar aşağıda belirtilen esaslara göre illere tevzi edilmektedir. a) Türkiye'de içme suyuna ihtiyacı olan 13.995.000 köylü nüfustan her vilayete düşen miktarın yüzde nispeti tespit edilerek puanlandırılmıştır. b) Türkiye'de suyu getirilmesi lazım gelen (Susuz suyu yetersiz olan) 44.449 üniteden her ilin hissesine düşen miktarın % de nispeti tespit edilerek puanlandırılmıştır. Bu puanlar dağıtımında esas alınmıştır. Bu duruma göre Adana il'i 1967 bütçe ile yılı programları için 940.000 TL nakit ve 1.120.000 TL boru bedeli olarak bakanlık yardımından cema'an 2.060.000 TL ayrıyeten İl Özel İdare Bütçesine de 260.000 TL nakit ve 390.000 TL boru bedeli olarak toplam 650.000 TL tahsis edilecektir. Böylelikle Adana il'ine 1967 bütçe yılı programları için 2.710.000 TL ayrılması öngörülmüş bulunmaktadır. 7. Adana ili program teklifler henüz il ve YSE Adana Mütaka Kontrol Amirliğince tekemmül ettirilerek merkeze gönderilmemiştir. Bu bakımdan hangi köylerin programlara dâhil edileceği ve bunların hangilerinin sıhhat şartlarına uygun olmayan köyler olduğu bugün içinde bilinmemektedir. 8. Adana Ceyhan ve havalesini kapsayan susuz köyleri içmesuyu temini maksadıyla ilişik II Nolu listede isimleri yazılı 208 gün istikşafi etütleri ihaleye çıkarılmış ve iş 22.9.1965 tarihinde 142.000 TL'ye ihale edilmiştir. Mukavele hükümlerine göre etüt sahasındaki bütün menbaların verimlerinin asgari mevsimlerde ayrı ayrı tarihlerde olmak üzere üçer defa ölçümleri gerekmektedir. Müteahhit mukavele hükümlerine göre: a) 1965 yılının 12. ayında 84 menba ölçümü, 1965 yılının 9. ayında 123 menba ölçümü olmak üzere cema 207 debi ölçümü b) 1966 yılının sekizinci ayında 235 debi ölçümü, c) 1966 yılının onuncu ayında 242 debi ölçümü yapmış olup bu menbaların asgari verimlerine göre mezkur köylerin içme suyu istikşafi etüt raporları hazırlanmaktadır. Bu arada Yumurtalık ile bir kısım Ceyhan ve Karataş köylerine isalesi teklif edilen ve veriminin 80 lt/sn belirtilen Akpınar köyü hudutları dahilindeki Davudi menbaında 23 Aralık 1965 tarihinde 4,76 lt/sn, 4 Ağustos 1966 tarihinde 4,18 lt/sn. ve 24 Ekim 1966 tarihinde de 1,90 lt/sn. su ölçülmüştür. Bu duruma göre Davudi menbaından 80-100 köye değil de ancak 4-5 köye su getirilebilecektir. Menba safiyetlerinin bu şekilde değişiklik arz etmesi etüd çalışmalarımızın genişlemesine ve raporların tanziminin gecikmesine sebebiyet vermiştir. 9. Adana-Ceyhan, Kadirli ve Kozan'ın birçok köyleriyle Yüreğir ovası ve Karataş'ın hemen bütün köylerinin içme suyuna kavuşması için Tatarlı köyünden çıkıp Mercin köyüne girerek Ceyhan Nehri'ne dökülen büyük akarsudan faydalanma imkânları araştırılmaktadır ve sekizinci maddede bahsedilen istikşafi etüt raporları tanziminde bu ve buna benzer akarsularla en ufak hatta kuru menbalar bile yer almıştır. Mezkûr rapor ikmal edilmek üzeredir. Raporun tasdikini müteakip bir an önce içme suyuna kavuşturulmasına inandığımız mezkûr köylerin proje çalışmalarına geçilecek ve bütçe imkânlarına göre peyderpey programlara alınacaktır". **Yeni Adana**, 28 Şubat 1967, Sayı: 12661.

1973'te merkez ilçeye bağlı 110 köyün 9'u içme ve kullanma suyunu dereden, 30'u kaynak suyundan, 71'i kuyudan temin ediyordu. Ayrıca merkeze bağlı bucak ve köylerde 11 tane su deposu bulunuyordu. İçme ve kullanma suları dezenfeksiyona elverişli ise dezenfeksiyonu yapılmaktaydı. İlçelerde içme suyu daha çok kuyulardan ve kaynak suyundan kullanılıyordu. Ceyhan, Kadirli, Kozan ve Osmaniye içmesuları gaz klor cihazlarıyla klorlanmaktaydı²⁸⁴.

1975 yılı içerisinde Akkapı mahallesine saniyede 300 litrelik kapasitede dört yeni kuyu açılması, Barajyolu'na bir yeraltı gömme deposu yapılması kararlaştırıldı. 1980'de 3 adet içme su kuyusu törenle hizmete açıldı. Böylece toplam 53 kuyudan su verilmeye başlandı²⁸⁵.

3.13.2. Elektrik İşleri

1930'lı yıllarda Adana'nın elektrik ihtiyacı Berlin menşeli E.L.G. firmasına bağlı Adana Elektrik Şirketi TAŞ tarafından karşılanıyordu. Elektrik şirketinin hisseleri 7 Temmuz 1939'da devlet tarafından satın alındı. 1942'de 4325 sayılı kanunla Adana Elektrik İşletmesi Müessesesi kuruldu. Adana ve çevresinin elektrik sorunu 1953'te Çukurova Elektrik A.Ş.'nin faaliyete geçmesiyle çözüme kavuşturuldu²⁸⁶. Şirkete bağlı 5 santral vardı. Bunlar; Seyhan Hidroelektrik Santrali, Kadıncık 1 Hidroelektrik Santrali, Yüreğir Hidroelektrik Santrali, Kadıncık 2 Hidroelektrik Santrali ve Mersin Termik santrali²⁸⁷.

1956'da Seyhan Barajında kurulan Seyhan Hidroelektrik santralinden oluşturulan Çukurova Elektrik Belediye ile anlaşarak Adana'ya elektrik vermeye başladı. Anlaşma gereğince Adana Elektrik İşletmesi şehir elektriğinin istihsal, dağıtım ve aydınlatma işlerini yerine getirilecekti²⁸⁸.

1964 yılı İlçel'de 10, Adana'da 5 köy Türkiye Köy Elektriklendirmesi'nde pilot bölge seçildi. Pilot uygulamasına alınan 5 köy ahalinin yatırımlara katılmasıyla elektriğe kavuşacaktı. Adana'da isimleri tespit edilen köyler Buruk, Büyükdikili, Küçükdikili,

²⁸⁴ Adana 1973 İl Yıllığı, s.242, 246.

²⁸⁵ Yeni Adana, 29 Mayıs 1975 sayı 15267; Yeni Adana, 3 Eylül 1980, Sayı:16894.

²⁸⁶ Varlık, Adana Sanayi Tarihi, s.105.

²⁸⁷ Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.101.

²⁸⁸ Adana İmar Komisyonu Raporu, s.46; Aktan, Dünkü ve Bugünkü Adana, s.38.

İncirlik ve Zeytinlik idi. Elektrik İşleri Etüt İdaresi tarafından projeleri tamamlanmış olan bu köylerin elektrikleştirilmesi Etibank tarafından gerçekleştirilecekti²⁸⁹.

Çukurova Elektrik Anonim Şirketi yatırım faaliyetlerine göre Adana-Karataş-Tuzla havai hatlarının inşaatı Eti-Taş şirketine verildi. İnşaat 1967 yılı içinde tamamlanarak Yüreğir Ovası'nın bütün köylerine elektrik verilmesi sağlandı. Projesi hazır olan Adana-Karaisalı havai hattı için Adana-Karaisalı belediyesi ve şirket arasında bir anlaşma yapıldı. Böylece Adana ve Karaisalı'nın 42 köyü elektriğe kavuşacaktı. Ceyhan-Yumurtalık havai hattın inşasını ise İller Bankası üzerine aldı²⁹⁰.

Bölge Müdürlüğü tarafından Ceyhan ilçesine bağlı İnceyer, Akdam köyü ve Avcılar mahallesinde elektrik tesisleri tamamlanarak törenlerle hizmete açıldı. Böylece 1975'te elektrikli köy sayısı 279'a ulaştı²⁹¹.

1976'da Karaisalı'nın Körük ve Karayusuflu; Bahçe'nin Karna; Kadirli'nin Yeniköy; Kozan'ın Dikilitaş, Aslan ve Işıklı; Osmaniye'nin Sarpınağazı ve Karataş'ın Himmetli hüyük köyünde açılışı yapılan elektrik tesisatı toplam 5.229.000 liraya mal oldu²⁹².

1970'lerin sonuna doğru sanayinin gelişmesiyle birlikte elektrik üretimi, tüketimi karşılamakta yetersiz kalmaya başladı. Enerji tüketiminde merkez ilçe % 80-85'lik bir paya sahipti. Bunu % 8 ile Ceyhan izliyordu. Enerji tüketiminde % 45 ile konutlar ilk sırayı alıyorken onu % 25-27 ile sanayi kuruluşları, % 15 ile ticarethaneler takip ediyordu. Bunlar içinde en ucuz elektriği sanayi kuruluşları kullanıyordu. 1980'e gelindiğinde elektriksiz kalan bölge daha çok gecekondü mahalleleriydi²⁹³.

3.14. Yapılaşma

1930'da çıkarılan yasayla bütün belediyelere 50 yıllık gelişme dönemini içerecek şekilde imar planı yaptırma zorunluluğu getirildi. Buna rağmen Adana Belediyesi imar planını 1939 yılında gerçekleştirebildi. Prof. Dr. Hermann Jansen'e yaptırılan imar planına göre şehrin kuzeye, eşik alanlara kaydırılarak gelişmesi amaçlandı.

²⁸⁹ **Yeni Adana**, 17 Ağustos 1963, Sayı:11577.

²⁹⁰ **Yeni Adana**, 1 Mart 1967, Sayı:12662.

²⁹¹ **Yeni Adana**, 16 Haziran 1975, Sayı:15282.

²⁹² **Yeni Adana**, 1 Haziran 1976, Sayı: 15582.

²⁹³ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.102; Aktan, **Dünkü ve Bugünkü Adana**, s.38.

1943'te Karşıyaka Mahallesi'ni içine alan ek bir plan yapıldı. 1948'de ikinci bir ek plan yapıldı²⁹⁴. Planın olumsuz yönü sanayi bölgesinin ayrılmamış olmasıydı. Buna rağmen şehirde bulunan fabrikaların çoğu toplu bir halde bulunuyordu.

Sanayileşmenin hızla artması sonucu şehir hizmetleri aksamış ve şehir büyükşehir görünümüne sahip olamamıştı. Bu durumun ortaya çıkmasına şehrin eski imar planının yeni ihtiyaçları karşılayacak nitelikte olmaması, sanayi ve yerleşmenin gelişigüzel yapılması neden oldu²⁹⁵. Bütün bu nedenler yeniden imar planı yapılmasını zorunlu kılıyordu. Bu doğrultuda 1966'da başlayan Nazım İmar Planı çalışmaları 1969'da tamamlanarak yürürlüğe girdi²⁹⁶. 1969 İmar Planı'nın esasları şu şekildeydi: Kuzeyde baraja doğru gelişen konut alanlarını, doğu ve batıda oluşan gecekondu mahallelerini her yolun merkeze açıldığı modele göre düzenliyordu. Misis, sanayi bölgesi olacaktı. Seyhan Barajı'nın iki yakası dinlenme tesislerine ayrıldı. Küçük sanayi siteleri merkezden çıkarıldı. Toptancı hali, otogar E-5 karayolu üzerinde kurulacaktı. Kuzey-güney yönünde yol yapımı, kentin güneyinden geçecek tarımsal ürün toplayacak karayolu açılacaktı. Şehri ikiye bölen E-5'in kuzeyden geçirilip toplu konut alanlarının açılması öngörüldü²⁹⁷.

Kızılay Caddesi, Ziyapaşa Bulvarı, Cemal Gürsel Caddesi, Gazipaşa Bulvarı, Kenedi Bulvarı bu plana göre açıldı. Tepebağ yolu, Kanal Köprü yolu, Çakmak Caddesi, Sarıyakup ve Alidede mahallelerinden geçecek yolların istimlak hazırlıkları yapıldı²⁹⁸.

Şehrin nüfusunun hızla artması ve sosyo-ekonomik yapının değişme hızı beklenenin üzerinde olunca 1969 planının yenilenmesi zorunluluğu ortaya çıktı. Buna göre üç Revizyon Nazım İmar Planı hazırlandı. Bu planların ilki 1974 yılında Kuzeybatı Adana yönünde, 1976'da Seyhan Nehri doğu yakasında, 1980'de Güneybatı Adana yönünde uygulanması için hazırlanarak onaylandı²⁹⁹.

²⁹⁴ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.115.

²⁹⁵ **Çukurova Bölgesi (Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni)**, s.69.

²⁹⁶ M. Faruk Altunkasa, **Adana'nın Kentsel Gelişim Süreci ve Yeşil Alanlar**, Adana Kent Konseyi Çevre Çalışma Grubu Bireysel Raporu, Adana 2004, s.4-5; Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.115.

²⁹⁷ Altunkasa, **Adana'nın Kentsel Gelişim Süreci ve Yeşil Alanlar**, Adana Kent Konseyi Çevre Çalışma Grubu Bireysel Raporu, s.4-5; Yurt Ansiklopedisi, Adana, s.115.

²⁹⁸ **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.398.

²⁹⁹ Altunkasa, **Adana'nın Kentsel Gelişim Süreci ve Yeşil Alanlar**, Adana Kent Konseyi Çevre Çalışma Grubu Bireysel Raporu, s.7.

Şehir 1950-1970 yılları arasında merkez çevresinde gelişimi devam etse de asıl gelişme yollar doğrultusunda batıda Tarsus, kuzeyde Karaisalı yolu, Seyhan'ın batı kıyısındaki kanal ile nehir yakınında gerçekleşti. Güneybatı'da bulunan havaalanı şehrin bu yönde gelişmesini engelledi. Sanayi doğu ve batı yönlerine doğru yayıldı³⁰⁰.

Şehir, ovalık ve tarım arazisi olan güney bölgesi hariç üç tarafa doğru genişlemesini sürdürüyordu. Asıl genişleme kuzeyde baraj gölüne kadar olan sahada meydana geldi. Şehrin en fazla ıslaha muhtaç mahalleleri başta Denizli Mahallesi olmak üzere, gecekondulaşmanın en fazla olduğu Narlıca, Mirzaçelebi, Hürriyet, Güneşli, Seyhan ve Yavuzlar idi³⁰¹.

1964 yılında şehrin çeşitli bölgelerindeki arazinin metre kare fiyatı gelişmişlik derecesine göre farklılık gösteriyordu. Ticari merkezlerde bulunan Özler, Alimünif, Abidinpaşa, Çakmak caddelerinde bulunan arsaların metrekare fiyatı 1000-2000 lira; Saydam, Hükümet, İnönü caddeleri üzerinde bulunan arsaların metrekare fiyatı 750-1250 lira; merkezi durumda bulunan mahalle içlerindeki arsaların metrekare fiyatı 100-200 lira; civar mahalle içindeki arsaların metrekare fiyatı 20-70 lira; şehir dışındaki arsaların metrekare fiyatı 5-20 lira arasında değişiyordu³⁰².

Adana'da şehirleşme hızının ani şekilde yükselmesi sonucu gecekondulaşma ortaya çıktı. İlk gecekondu 1953'te havaalanının batı kısmında; Tarsus yolunun güneyinde bulunan Şakirpaşa mahallesi ile Kozan yolunda bulunan Kiremithane mahallesinde görüldü³⁰³. 1967 yılında 3 adet önleme, 19 adet ıslah, 4 adet tasfiye bölgesinde 45.000 kişi ikamet ediyordu³⁰⁴. 1967 programında Adana iline; 1.200.000 lira istimlâk, 50.000 lira teknik yardım, 500.000 lira konut kredisi, 1.500.000 lira önleme bölgeleri kamu tesisleri, 1.230.000 lira ıslah bölgeleri kamu tesisleri, 476.000 lira Ceyhan ıslah bölgeleri kamu tesisleri için olmak üzere toplam 4.956.000 lira

³⁰⁰ Çanak, **Tarihi, Siyasi, Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.143.

³⁰¹ **Adana İmar Komisyonu Raporu**, Adana, Tuğrul Matbaası, 1964, s.46.

³⁰² **Adana İmar Komisyonu Raporu**, s.45.

³⁰³ *Adana'da 1960'lı yılların başında yaklaşık 10.000 gecekondu, 18.000 ev, 2.661 ticarethane ve dükkân ile 225 umumi müessesesi bulunuyordu. Bu yapıların çoğu kârgirdir.* Erdem Çanak, **Tarihi, Siyasi, Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, Ankara, AAM, 2017, s.141,143; Fehmi Yavuz, **Kentsel Topraklar (Ülkemizde ve Başka Ülkelerde)**, Ankara, SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1980, s.91.

³⁰⁴ **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.398.

ayrıldı³⁰⁵. Bakanlık, belediye yol, su, kanalizasyon hizmetlerine gerekli yatırımı yapsa da alt yapı hizmetleri gecekondulaşmanın hızlı artışından ötürü tamamlanamadı³⁰⁶.

³⁰⁵ BCA, 30.1.0.0.73.464.2.

³⁰⁶ Adana 1973 İl Yılığı, s.399.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ VE İDARİ YAPI

4.1. İdari Yapı

1918’de Adana Vilayeti 4 sancak ve 15 kazadan oluşuyordu. Adana Sancağında; Adana, Ceyhan, Karaisalı ve Yumurtalık kazaları, Kozan Sancağında; Kozan, Haçin, Feke ve Kars-ı Zülkadriye kazaları, Cebelibereket Sancağında; Cebelibereket, Dört Yol, Bahçe, Hassa ve Islahiye kazaları, Mersin Sancağında; Mersin ve Tarsus kazaları bulunuyordu¹.

Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldığı günlerde ülkede 15 vilayet, 17’si bağımsız 36’sı mühlhak olmak üzere toplam 53 liva, 302 kaza ve 679 nahiye vardı. Adana vilayetinde ise Adana, Cebelibereket/Osmaniye, Kozan ve Mersin livaları bulunuyordu. 31 Mayıs 1920 tarihli İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Ekim 1920’den itibaren Cebelibereket ve Kozan vilayetten çıkarılarak idaresi bağımsız bir yapıya kavuşturuldu².

1924’te Mersin, Kozan ve Cebelibereket vilayet yapıldı. Vilayet sisteminin ekonomik anlamda ciddi yük getirdiği görülerek 1926 tarihli Teşkilatı Mülkiye Kanunu ile Kozan’ın da aralarında bulunduğu 11 il ihtiyaçlarını karşılayamadığı, coğrafi, iktisadi, nüfus bakımından il kalmasının imkânsız olduğu gerekçesiyle kaza statüsüne düşürüldü³. Adana’ya bağlı Yumurtalık kazası ile Cebelibereket’e bağlı Hassa kazası nahiyyeye dönüştürülürken Ceyhan kazası Cebelibereket’e bağlandı⁴. Böylece Adana Vilayeti Adana merkez, Saimbeyli, Karaisalı, Kozan, Feke ve Kars kazalarından meydana getirildi⁵.

¹ Musa Şaşmaz, **Türkiye’nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, 1. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu 2014, s.15.

² Nuray E. Keskin, “Cumhuriyet Döneminde Toprağa Dayalı Örgütlenme: İl Yönetimi Sisteminin Kuruluşu”, **Memleket Siyaset Yönetim**, Cilt:2 5(2007/5), s.121, 122, 128.

³ Keskin, “Cumhuriyet Döneminde Toprağa Dayalı Örgütlenme: İl Yönetimi Sisteminin Kuruluşu”, s.143,145.

⁴ “Teşkilatı Mülkiye Kanunu”, **Resmi Ceride**, 26 Haziran 1926, Numara:404.

⁵ Erdem Çanak, **Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, Ankara, ATAM, 2017, s. 67.

Cumhuriyetin ilk yıllarında vilayetlerin idari yapılanmasının yanı sıra isimlerinde de değişiklikler yapıldı. 30 Aralık 1923'te Adana İl Genel Meclisi'nde milli mücadele döneminde şehit olan Saim Bey'e ithafen Haçın kazasının ismi Saimbeyli olarak değiştirildi. Bir başka isim değişikliği ise Kozan Sancağına bağlı Kars kazasının isminin 1928'de Kadirli olarak değiştirilmesiyle yaşandı⁶.

İdari alanda en önemli değişikliklerden biri 20 Mayıs 1933 tarihinde yapıldı. Geliri masrafını karşılamayan vilayetlerin ilgası ve birleştirilmesi ülkenin menfaati için gerekli addedilerek Cebelibereket Vilayeti lağvedildi. Vilayetin merkez kazası olan Osmaniye, Bahçe, Dört Yol ve Seyhan kazaları Adana Vilayetine, Islahiye kazası Gaziantep vilayetine bağlandı. Bu şekilde kurulan Adana Vilayeti, merkezi Adana olmak üzere "Seyhan" adını aldı⁷.

1940'da Seyhan vilayeti; Adana, Bahçe, Ceyhan, Feke, Kadirli, Karaisalı, Kozan, Osmaniye ve Saimbeyli olmak üzere dokuz kazadan oluşuyordu. Seyhan vilayetinde toplam 702 köy vardı. Seyhan merkez kazası Adana'da merkez nahiyesinde 85, Karataş nahiyesinde 32, Misis nahiyesinde 13 ve Tuzla nahiyesinde 16 olmak üzere toplam 146 köy bulunuyordu⁸. 1945'de Seyhan vilayetinin idari yapısında herhangi bir değişiklik söz konusu değilken köy sayısı 702'den 688'e düştü⁹.

1950 itibarıyla Seyhan vilayetinin kazalarında bir değişiklik yoktu. Fakat Adana'ya Mihmandar adında yeni bir nahiye bağlanmasıyla nahiye sayısı 5'e yükseldi. Bir önceki sayımda vilayetteki köy sayısı 694'e ulaştı¹⁰.

1955'de nahiye olan Pozantı'nın ilçe yapılmasıyla Seyhan vilayetinin kaza sayısı 10'a yükseldi¹¹. Bir yıl sonra; 25 Ocak 1956 tarih ve 6444 sayılı kanunla Seyhan

⁶ Çanak, **Tarihi, Siyasi, Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)**, s.67-68; Osmanlı döneminde Adana'ya bağlı Kars kazası, Elviye-i Selasedeki Kars kazasıyla isim olarak benzediği ve resmi işlerde karışıklığa yol açtığı için Adana'ya bağlı Kars kazasının ismi "Kars-ı Zülkadriye" olarak değiştirilmişti. **BCA**, 051.8.65.23.

⁷ "Bazı Vilayetlerin İlgası Ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun", **Resmi Gazete**, 27 Mayıs 1933, Sayı: 2411; **TBMM**, **ZC**, Devre:4, C:15, İçtima:2, s.198-199.

⁸ **BİGM**, **21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı**, Yayın No:286, C: 65, Ankara, DİE Matbaası 1950, s.45; **BİGM**, **20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı (Vilâyetler, Kazalar, Nahiye ve Köyler İtibarıyla Nüfus ve Yüzey Ölçü)**, Ankara, DİE Matbaası, 1941, s.544.

⁹ **BİGM**, **21 Ekim 1945, Genel Nüfus Sayımı, (İl, İlçe Bucak ve Muhtarlıklar İtibarıyla Nüfus Miktarı ve Yüzey Ölçü)**, Ankara, DİE Matbaası, 1945, s.517; **BİGM**, **21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı**, Yayın No:286, C: 65, s.45.

¹⁰ **BİUM**, **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı (Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibarıyla Nüfus)** Neşriyat No: 359, Ankara DİE Matbaası, 1954, s.325-332.

vilayetinin adı tekrar Adana olarak değiştirildi. Bahçe, Ceyhan, Feke, Kadirli, Karaisalı, Kozan, Merkez, Osmaniye, Pozantı ve Saimbeyli olmak üzere toplam 10 kazanın Adana'ya bağlı olduğu belirtildi¹².

1959'da Adana toplam 12 ilçesi, 16 bucağı ve 723 köyü bulunan bir vilayete dönüştü. Merkez ilçe merkez ve Misis bucağından oluşurken ilçeye bağlı 85 köy vardı. Bahçe ilçesine merkez bucağı ve Haruniye bucağı bağlıydı. İlçeye bağlı köy sayısı 42 idi. Ceyhan ilçesi merkez, Kırmıt ve Kösreli bucaklarından oluşuyordu. İlçeye 79 köy bağlıydı. Kadirli ilçesinin bir merkez bucağı ve 66 köyü vardı. Feke ilçesinin merkez ve Mansurlu bucakları olup köy sayısı 34 idi. Karaisalı ilçesi, merkez, Çatalan ve Karsantı bucaklarından oluşuyordu. İlçeye bağlı köy sayısı 101 idi. Karataş ilçesinin Merkez, Mihmandar ve Tuzla (Hakkıbey) olmak üzere 3 bucağı 72 köyü vardı. Kozan ilçesine merkez, Tepecikören bucakları bağlıydı. İlçenin 94 köyü bulunuyordu. Mağara ilçesine bağlı köy sayısı 31 idi. Osmaniye ilçesine merkez, Kaypak, Tecirli, Toprakkale ve Yarpuz bucakları bağlıydı. İlçenin 52 köyü mevcuttu. Pozantı ilçesinin merkez ve Kamışlı olmak üzere iki bucağı vardı. İlçenin 15 köyü bulunuyordu. Saimbeyli ilçesinin merkez bucağına bağlı köy sayısı 21, Yumurtalık ilçesinin merkez bucağına ise 28 köy bağlıydı¹³.

¹¹ BİGM, 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı,(Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus), Yayın No: 412, Ankara, DİE Matbaası, 1961, s.452-454.

¹² “Seyhan Vilâyeti Adının (Adana) Olarak Değiştirilmesi Hakkında Kanun”, Resmi Gazete, 2 Şubat 1956, Sayı:9223; TBMM, ZC, Devre:10, C:9, İçtima:2, s.179.

¹³ İl, İlçe ve Bucaklarımız İdare Taksimatındaki En Son Değişikliklere Göre 1959, Tertipleyenler: B. Güncüler, N. Genç, M.S. Eyuboğlu, Ankara, Gürsoy Basımevi, 1959, s.1-2.

Tablo 4.1: 1960-1980 Yılları Arasında Adana'ya Bağlı İlçelerin Bucak ve Köy Sayısı

İlçeler	1960	1965	1970	1975	1980
	Bağlı Bucak	Bağlı Bucak	Bağlı Bucak	Bağlı Bucak	Bağlı Bucak
Merkez	Merkez, Misis	Merkez, Misis(Yakapınar)	Merkez, Yakapınar	Merkez, Yakapınar	Merkez, Yakapınar
Bahçe	Merkez, Haruniye	Merkez, Haruniye	Merkez,Haruniye	Merkez,Haruniye	Merkez, Haruniye
Ceyhan	Merkez, Köşreli, Kırmıt	Merkez, Köşreli, Sağkaya (Kırmıt)	Merkez, Köşreli, Sağkaya	Merkez, Köşreli, Sağkaya	Merkez, Köşreli, Sağkaya
Feke	Merkez, Mansurlu	Merkez, Mansurlu	Merkez, Mansurlu	Merkez, Mansurlu	Merkez, Mansurlu
Kadirli	Merkez	Merkez	Merkez	Merkez	Merkez
Karaisalı	Merkez, Çatalan, Karsantı	Merkez, Çatalan, Karsantı	Merkez, Çatalan, Karsantı	Merkez, Çatalan, Karsantı	Merkez, Çatalan, Karsantı
Karataş	Merkez, Mihmandar Tuzla	Merkez, Doğankent(Mihmandar), Tuzla	Merkez, Doğankent, Tuzla	Merkez, Doğankent, Tuzla	Merkez, Doğankent, Tuzla
Kozan	Merkez, İmamoğlu, Sırkıntı	Merkez, İmamoğlu, Tepecikören(Sırkıntı)	Merkez, İmamoğlu, Tepecikören	Merkez, İmamoğlu, Tepecikören	Merkez, İmamoğlu, Tepecikören
Osmaniye	Merkez, Kaypak, Tecirli, Toprakkale	Merkez,Kaypak, Tecirli, Toprakkale, Yarpuz	Merkez, Kaypak, Tecirli, Toprakkale, Yarpuz	Merkez,Kaypak, Tecirli, Toprakkale, Yarpuz	Merkez, Kaypak, Tecirli, Toprakkale, Yarpuz
Pozantı	Merkez, Kamışlı	Merkez, Kamışlı	Merkez, Kamışlı	Merkez, Kamışlı	Merkez, Kamışlı
Saimbeyli	Merkez	Merkez	Merkez	Merkez	Merkez
Tufanbeyli	Merkez	Merkez	Merkez	Merkez	Merkez
Yumurtalık	Merkez	Merkez	Merkez	Merkez	Merkez
Toplam Köy Sayısı	718	725	733	739	739

1960 itibariyle Adana'nın kaza sayısı nahiye merkezi olan Yumurtalık, Karataş ve Mağara'nın ilçe haline getirilmesiyle 13'e yükseldi. Bu durumda vilayet genelinde köy sayısı 718'e yükselirken ilçelere bağlı köy sayısı da büyük oranda etkilendi¹⁴. Adana Vilayetinin Merkez ilçesine bağlı Karataş nahiyesi ilçe yapılarak Mihmandar ve Tuzla bucaklarından oluşturuldu. Yumurtalık ve Mağara ilçelerinin ise birer tane bucağı vardı¹⁵. 1965'te Osmaniye hariç diğer ilçelerin bucak sayısında değişiklik söz konusu değildi. Osmaniye'ye Yarpuz bucağının bağlanmasıyla bucak sayısı 5'e

¹⁴ Merkez ilçenin köy sayısı bir önceki sayıma göre 157 iken 1960 yılında 89'a düştü. Ayrıca vilayete bağlı nahiyelerin sayısında da değişiklikler meydana geldi. Merkez ilçe Merkez bucağı ve Misis bucağı olarak düzenlendi. Merkez bucağına bağlı köy sayısı 63, Misis bucağına bağlı köy sayısı 26 idi. BDİE, **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı (İl, İlçe, Bucak ve Köyler), Yayın No: 444**, Ankara DİE Matbaası 1963, s.4-13.

¹⁵ 1962'de Karataş İlçesinin Merkez Bucağına bağlı 31 köy, Mihmandar (Doğankent) Bucağına bağlı 24 köy, Tuzla (Hakkıbey) Bucağına bağlı köy sayısı 17'idi. Mağara İlçesinin Merkez Bucağına bağlı köy sayısı 30 iken Yumurtalık ilçesinin Merkez Bucağına bağlı köy sayısı 20'dir. **Mülki İdare Taksimatı 1962**, İçişleri Bakanlığı Yayınları Sayı:1, Ankara, Karedeniz Matbaası 1962, s.52-53.

yükseldi. 1975'e kadar sürekli artan köy sayısında 1975 ve 1980'de herhangi bir değişiklik olmadı.

1968'de Adana Vilayetinde 13 ilçe, 16 bucak, 18 belde vardı¹⁶. 1977'de ise ilçe ve bucak sayısında bir değişiklik olmazken 30 belediye bulunuyordu¹⁷.

4.1.1. Merkez İlçe

Vilayetin güney kısmında olup, Karataş, Yumurtalık, Ceyhan, Kozan, Karaisalı ve İçel'in Tarsus ilçesiyle çevrili idi. Mondros Mütarekesi'nden sonra Adana'nın Fransız işgaline uğramasıyla vilayet merkezi Pozantı'ya alındı. İşgalin sona ermesinden sonra vilayet merkezi tekrar Adana kazasına taşındı¹⁸.

1960'da ilçenin Merkez ve Misis olmak üzere iki bucağı vardı. Merkez'in 63, Misis'in 26 olmak üzere toplam 89 köyü bulunuyordu. Misis (Yakapınar) Bucağında Posta, Telgraf ve Telefon merkezi bulunuyordu. 1965'de Merkez Bucağına bağlı köy sayısı 68'e yükselirken Misis Bucağına bağlı köy sayısı 25'e düştü. 1970 yılı itibariyle Merkez Bucağına bağlı köy sayısı 70'e, Yakapınar (Misis) Bucağına bağlı köy sayısı da 27'ye yükseldi. 1980'de ise ilçenin köy sayısı 95'e çıktı. 1970 yılıyla kıyaslandığında ilçenin köy sayısı 2 azalmış oluyordu. Bütün bunlar köy sayısının nüfus artış oranına bağlı olarak artmadığını işaret ediyordu. Köylerin nüfusu artmakla birlikte 20 yıl içinde sadece 6 yeni köyün kurulduğunu veya bağlandığını

¹⁶ 1968'de Merkez ilçenin 97 köyü, Bahçe ilçesinin 39 köy ve 3 beldesi vardı. Ceyhan ilçesinin 49 köyü, 1 beldesi vardı. Feke ilçesinin 34 köyü varken belde sayısı 1'di. Kadirli'ye bağlı köy sayısı 67, belde sayısı 1'di. Karaisalı ilçesinin köy sayısı 99 idi. Karataş ilçesinin köy sayısı 72, belde sayısı 1'di. Kozan ilçesinin köy sayısı 96 iken belde sayısı 3'tü. Osmaniye ilçesinin 50 köyü 2 beldesi vardı. Pozantı ilçesinin köy sayısı 16 belde sayısı 1'di. Saimbeyli'ye bağlı köy sayısı 23, belde sayısı 1'di. Tufanbeyli (Mağara) ilçesinin köy sayısı 31, belde sayısı 1'di. Yumurtalık ilçesine bağlı köy sayısı 19, belde sayısı 1'di. **Mülki İdare Bölümleri 1968**, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Sayı:10, Ankara, J. Basımevi, 1968, s.69-70.

¹⁷ Merkez ilçenin köy sayısı 95, Belediye sayısı 2 idi. Bahçe ilçesinin köy sayısı 36, belediye sayısı 5 idi. Ceyhan ilçesinin 4 belediye teşkilatı varken bağlı köy sayısı 80'di. Feke İlçesinin köy sayısı 35 olup 1 belediyesi vardı. Kadirli ilçesinin 1 belediyesi ve 72 köyü vardı. Karaisalı ilçesinin 3 belediye, 97 köy bulunuyordu. Karataş ilçesinin 1 belediye, 72 köy vardı. Kozan ilçesinin 4 belediye, 98 köy vardı. Osmaniye ilçesinin 4 belediye, 48 köy vardı. Pozantı ilçesinin 1 belediye 16 köyü bulunuyordu. Tufanbeyli ilçesine bağlı köy sayısı 30 belediye sayısı 1'di. Yumurtalık ilçesinin köy sayısı 18, belediye sayısı 2'yd. **Türkiye Mülki İdare Bölümleri (Belediyeler Köyler 1 Ağustos 1977 durumu)**, İçişleri Bakanlığı Seri: II, Sayı:5, Ankara, Başbakanlık Basımevi 1978, s.19.

¹⁸ **Adana 1967 İl Yıllığı**, s. 28.

gösteriyordu¹⁹. İlçeye Bıcılkanlı²⁰ 1961’de, Çelemlî²¹ ve 1966’da Hakkıbeyli köyleri bağlandı²².

4.1.2. Bahçe İlçesi

748 km² alanı kapsayan ilçe, doğusunda İslâhiye, batısında Osmaniye, kuzeyinde Kadirli ve Andırın, güneyinde Osmaniye ilçeleriyle çevrilir²³. Çukurova’yı doğuya bağlayan Gavur Dağı geçidi üzerinde olduğu için ayrı bir önemi vardı²⁴.

Kuruluşu Selçuklular zamanına kadar giden Bahçe’nin eski adı kayıtlarda Bulanık olarak geçse de Kızılyer olarak anılıyordu²⁵.

Bahçe, 1878’de Cebelibereket sancağına kaza olarak bağlandı. 1924’te Cebelibereket’in vilâyet olunca yine bu vilayete bağlandı. 1933’de Cebelibereket Vilâyeti ortadan kaldırılınca yeniden Adana Vilâyetine bağlandı²⁶.

Adana’nın ilçeleri arasında toprak genişliği ve tarıma elverişli toprak bakımından en yoksul olanıydı. Toprakları genellikle dağlıktı. Vadilerin tabanları tarıma elverişli olsa da dardı. Buralarda tahıl, pamuk, fasulye, patates, keten, susam yetiştirildi²⁷.

¹⁹ **Mülki İdare Taksimatı 1962**, s. 52; BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı (İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus), s.5; BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.6; BDİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.5; BDİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş(İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.5; BDİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, s.4.

²⁰ Ceyhan Kazasının Kırmıt Nahiyesine bağlı Bıcılkanlı Köyü, Ceyhan ile köy arasında ulaşımın mesafeli olması, Ceyhan’a gitmek isteyen bir vatandaşın Adana-Kozan yolunu takip ederek önce Adana’ya sonra Ceyhan’a gitmek zorunda oldukları fakat Adana merkeze her türlü vasıta ile daha kolay gidileceği, resmi işlerini zamanında halledebilecekleri gerekçesiyle 13 Temmuz 1961’de Adana Merkezine bağlanması uygun bulundu; **BCA**, 030.11.1.0.286.19.8.

²¹ Yumurtalık İlçesi Merkez Bucağına bağlı olan Çelemlî Köyü Yumurtalık İlçesine 76, Merkez İlçeye 42 Km. mesafede bulunduğu, idari, iktisadi, coğrafi ve içtimai ve zirai bakımlardan bu köyün Adana ili Merkez İlçesinin Yakapınar Bucağına bağlanmasına 30 Haziran 1966’da karar verildi. **BCA**, 030.11.1.00.319.26.11.4; **BCA**, 030.11.1.00.319.26.11.2.

²² Ceyhan İlçesinin Sağkaya (Kırmıt) Bucağına bağlı Hakkıbeyli Köyü Ceyhan ilçesine 26, Adana Merkezine 25 km mesafede bulunduğundan Ceyhan’a direk yol olmadığı için Adana yoluyla Ceyhan’a gidildiğinden ve bu sebeple Ceyhan’la idari irtibatın zor olduğundan Adana Merkez ile irtibatlarının kolay olması sebebiyle Hakkıbeyli Köyü idari, adli, iktisadi, coğrafi ve sosyal bakımlardan dolayı Adana ili Merkez Bucağına bağlanmasına 18 Ekim 1966’da karar verildi. **BCA**, 030.11.1.322.38.3.

²³ **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.80.

²⁴ **Adana**, Kültür Ofset Ankara 1994, s. 104.

²⁵ Selma Aktan, **Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri**, Adana, Yeni Cenup Ofset, s. 91; Osman Yalçın, **Adana**, Özyürek Yayınevi, İstanbul 1959, s.22.

²⁶ Tahir Sezen, **Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın Nu:21, Ankara 2006, s.58; Şaşmaz, **Türkiye’nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, 1. Cilt, s.2,16.

İlçeye bağlı Merkez ve Haruniye bucakları vardı. 1960'da ilçenin 42 köyünün 17'si Merkeze, 25'i Haruniye'ye bağlıydı. 1980'e kadar yapılan sayımlarda köy sayısında değişiklik yaşanmadı. 1965 yılı itibariyle Haruniye Bucağı belediye teşkilatı ve PTT merkezi olan bucaklardandı. Merkez Bucağına bağlı Hasanbeyli köyünde PTT merkezi vardı. 6.034 nüfuslu Hacılar köyünde de belediye teşkilatı vardı. 1970 sayımlarına göre merkez bucağına bağlı Hasanbeyli ve Kızlaç köylerinde PTT teşkilatı, Haruniye'nin bucak merkezinde, Ellek ve Hacılar köyünde hem belediye teşkilatı hem de PTT bulunuyordu. 1975 itibariyle Hasanbeyli köyünde belediye, Haruniye bucağına bağlı Alibozlu ve Yarbaşı köylerinde de PTT teşkilatı faaliyete geçti²⁸.

4.1.3. Ceyhan İlçesi

İlçe, doğuda Osmaniye, batıda Adana, kuzeyde Kozan ve Kadirli, güneyde Yumurtalık ilçeleriyle komşudur. İdari sınırları 1.525 km² olup Adana'nın en büyük ilçesiydi. 1893'ten 1926 yılına kadar Cebelibereket Sancağının kazası olarak varlığını devam ettirdi. 1 Haziran 1933'te çıkarılan kanunla Adana vilayetine bağlandı²⁹.

1864'ten itibaren Kırım'dan gelen Nogay Türkleri Ceyhan'a iskân edildi ve bu bölgeye “Yarsuvat” adı verildi. Nogayların ardından Rumeli göçmenleri de bu bölgeye yerleştirildi. Sultan II. Abdulhamit döneminde “Hamidiye” sonra “Ürfiye”, 3 Mayıs 1926'da Ceyhan Nehrinden dolayı Ceyhan adını aldı³⁰.

Nüfus bakımından Adana'nın en kalabalık ilçelerinden biri olan Ceyhan'ın vilayet merkezine uzaklığı 47 km olup merkeze karayolu ve demiryoluyla bağlıydı. Bu durum Ceyhan'ın iktisadi ve sosyal yönden büyük gelişme göstermesine, bölgenin önemli bir ticaret merkezi haline gelmesini sağladı³¹. Modern binaları, çeşitli

²⁷ M. Hadi Altay, *Adım-Adım Çukurova*, Adana, Kemal Matbaası, 1965, s.46.

²⁸ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı (İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus), s.5; BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.6; BDİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.5; BDİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş(İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.5; BDİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, s. 4; Mülki İdare Taksimatı 1962, s.52.

²⁹ Ceyhan 2000, Ceyhan Kaymakamlığı Yay., Ankara, Kültür Ofset, 2000, s.60; Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, s.107; Adana 1973 İl Yıllığı, s.84.

³⁰ Ünsal Özmen, *Kent Kent Türkiye, Adana*, Ankara, Öz Yayınevi, 1968, s.96; Adana 1973 İl Yıllığı, s. 84.; Adana, s.104.

³¹ Aktan, *Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri*, s.96.

fabrikaları, okullarıyla önemli bir merkezdi. Ceyhan Nehri'nin meydana getirdiği alüvyonlu ovasında pamuk ekimi çok gelişmişti. Tahıl, tütün, susam, keten ekimi de yapılmaktaydı³².

İlçenin Merkez, Kırmıt (Sağkaya) ve Kösreli olmak üzere üç bucağı vardı. 1960 sayımına göre var olan 81 köyden Merkez Bucağa 46 köy, Sağkaya Bucağına 18 köy, Kösreli Bucağına 17 köy bağlıydı. 1970'de Sağkaya Bucağının köy sayısı 17'ye düştü. Merkez Bucağa bağlı Kurtkulağı, Mustafabeyli, Sarımazı, Narlık köylerinde posta teşkilatı bulunurken Doruk köyünde hem posta teşkilatı, hem belediye teşkilatı kuruldu. Kösreli Bucağının merkezinde ve Tatarlı Köyünde posta teşkilatı bulunuyordu. Sağkaya Bucağının Gümürdülü köyünde de posta teşkilatı açıldı. 1975'te Merkez Bucağa 47 köy, Kösreli ve Sağkaya Bucaklarına 17'şer köy bağlandı. Merkez Bucağa bağlı Büyükmangıt'ta posta teşkilatı, Kurtkulağı ve Mustafabeyli'de belediye teşkilatı, Kösreli Bucağına bağlı Yenikent'te PTT teşkilatı kuruldu. 1980'de ise Sağkaya Bucak merkezinde belediye teşkilatı tesis edildi³³.

4.1.4. Feke İlçesi

Güneyde Kadirli, Kozan, Karaisalı, kuzeyde Saimbeyli, Kayseri, doğuda Maraş, batıda Niğde ve Kayseri vilayetleriyle çevriliydi. Yüzölçümü 1.333 km² idi. Feke, Adana'yı Kayseri'ye bağlayan karayolu üzerinde bulunmasına karşı tarıma elverişsiz toprakları ve engebeli arazisi yüzünden gelişme gösteremedi³⁴. Tarım arazisi az olsa da buğday, arpa, olmak üzere mısır, çavdar, yulaf, nohut, fasulye, patates ekimi yapılıyordu. Üzüm, incir, elma, armut, ayva gibi meyveler de yetiştiriliyordu. İlçe orman bakımından zengindi. Çoğunluğunu çam ve meşenin oluşturduğu ormanlarda kızılçam ve karaçam ağaçlarına da rastlanılıyordu³⁵. Halk geçimini genellikle hayvancılıktan sağlarken ilçede krom, çinko ve linyit işletmeleri mevcuttu³⁶.

³² Altay, *Adım Adım Çukurova*, s.40.

³³ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı (İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus), s.6; BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.6-7; BDİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s. 5-6; BDİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş(İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.5-6; BDİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, s. 5.

³⁴ Yalçın, *Adana*, s.23; Özmen, *Kent Kent Türkiye Adana*, s.97-98; *Adana 1973 İl Yıllığı*, s.89.

³⁵ Altay, *Adım Adım Çukurova*, s.70.

³⁶ Aktan, *Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri*, s.112.

İlçenin merkez ve Mansurlu adıyla iki bucağı vardı. 1960'da Merkez Bucağına 25 köy, Mansurlu Bucağına 9 köy bağlıydı. 1965'te Merkez bucağın köy sayısı değişmezken Mansurlu Bucağının köy sayısı 8'e düştü. 1980 yılına bu rakamlarla girerken Merkez Bucağından sonra Mansurlu Bucağına da PTT şubesi açıldı³⁷.

4.1.5. Kadirli İlçesi

Yüzölçümü 1.815 km² olan ilçenin toprakları Adana'nın kuzeyinde ve Adana'ya 94 kilometre mesafededir. Ceyhan Nehrinin kollarından Savrun Çayı üzerinde kurulan ilçenin doğusunda Andırın(Maraş), Bahçe, batısında Kozan, kuzeyde Kozan ve Feke güneyde Osmaniye ve Ceyhan ilçeleri bulunmaktadır³⁸.

İlçenin eski adı Kars idi. 1923'te Elviye-i Selasedeki Kars livasıyla isim benzerliğinin yanı sıra resmi ve özel postaların gidiş gelişinde karışıklık meydana geldiği görülünce Kars Livası için "Kars", kaza içinde "Kars-Zülkadir" isminin verilmesine karar verildi. 19 Kasım 1928'de Kars-Zülkadir ismi Kadirli olarak değiştirildi³⁹.

İlçenin geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı. Kadirli'nin verimli ovasında ekilen ürünlerin başında pamuk ve tahıl geliyordu. Bunları pirinç, susam, yulaf, keten, yerfıstığı takip ediyordu. Pirinç ekiminde sulu tarım yapılıyordu. Ceyhan nehrinin üzerinde yapılmakta olan Kesiksuyu barajı tamamlandığında ilçede tamamen sulu tarım yapılabilecekti⁴⁰.

İlçenin Merkez Bucağına bağlı köy sayısı 1960-1980 yılları arasında 67 ila 72 arasında değişiklik gösterdi. 1965'te Karatepe köyünde, 1970'de Mehmetli köyünde, 1975'te Aşağıçayanlı, Hardallık, Küçükçınar, Kümbet, Yalnızdut, Yoğunluk

³⁷ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı (İl. İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus), s.6-7; BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.8; BDİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.7; BDİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş(İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.7; BDİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, s.6.

³⁸ Aktan, Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri, s.120; Altay, Adım Adım Çukurova, s.49.

³⁹ Şaşmaz, Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013), 1. Cilt, s.16, 59; Özmen, Kent Kent Türkiye Adana, s.98; Adana 1967 İl Yıllığı, s.31; Adana, s.105.

⁴⁰ Aktan, Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri, s.121.

köylerinde, 1980’de ise Halitağalar ve Karaömerli köylerinde posta teşkilatı kuruldu⁴¹.

4.1.6. Karaisalı İlçesi

2.306 km² yüzölçümü ile Adana’nın en büyük ilçesidir. İlçenin doğusunda Kozan ve Merkez, kuzeyinde Feke ve Niğde, batısında Pozantı ve Tarsus, güneyinde Merkez bulunuyordu⁴². Karaisalı Adana’ya karayoluyla 45 km mesafededir. İlçenin demiryolu bağlantısı Hacıkırı istasyonu ile sağlanıyordu⁴³.

Tarihi Romalılara dayanan eski bir yerleşim yeri idi. Eski adı “Çeçeli”dir. Karaisalı adı Oğuz Türklerinden aşiret beyi olan Kara İsa’dan gelir. Tarım bakımından zengin bir ilçedir. Seyhan nehrinin kollarından olan Çakıt Çayı ilçenin güneyinden geçerek sulama imkânını artırır. Bu sayede ilçenin toprakları verimli ve her türlü meyve sebze yetiştirilir⁴⁴. Elde edilen başlıca ürünler buğday, arpa, yulaf, mısır, nohut, fasulye, susam ve pamuktu⁴⁵.

İlçenin Merkez, Karsantı ve Çatalan adında üç bucağı vardı. 1960’da merkeze 50, Çatalan’a 23, Karsantı’ya bağlı 26 köy mevcuttu. 1980 yılına kadar bu sayılar çok değişmeden geldi. Yalnız bu tarihte Karsantı’ya bağlı köy sayısı 23’e düştü. 1970’te Merkeze bağlı Salbaş köyünde, Çatalan’a bağlı Cevherli köyünde, Karsantı Bucak merkezinde ve Akören köyünde posta teşkilatı kuruldu. 1975’te Karsantı Bucak Merkezi ve Akören’de belediye teşkilatı tesis edildi⁴⁶.

⁴¹ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı (İl. İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus), s.7-8; BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.8-9; BDİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.7-8; BDİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş(İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.7-8; BDİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, s.5-6.

⁴² Altay, Adım Adım Çukurova, s.65.

⁴³ Aktan, Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri, s.129.

⁴⁴ Yalçın, Adana, s.23; Adana 1973 İl Yıllığı, s.96; Özmen, Kent Kent Türkiye Adana, s.100; Adana, s.105-106.

⁴⁵ Altay, Adım Adım Çukurova, s.65.

⁴⁶ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı (İl. İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus), s.8-9; BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.9-10; BDİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.8-9; BDİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş(İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.8-9; BDİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, s.6.

4.1.7. Karataş İlçesi

Doğusunda Ceyhan Nehri ve Yumurtalık, batısında Seyhan Nehri ve Tarsus kuzeyinde Adana merkez ilçesi, güneyinde Akdeniz olan Karataş, 802 km²'lik bir alana sahipti⁴⁷.

Adana'ya uzaklığı 49 km'dir. Halkın geçim kaynağı tarım, hayvancılık ve balıkçılıktır. Tarım ürünlerinin başında pamuk gelir. Buğday, arpa, yulaf, soya, kavun, karpuz üretilen diğer ürünlerdi⁴⁸.

Karataş 1924'te Adana Vilayetinin Merkez ilçesine bağlı bir nahiye iken 19 Temmuz 1957'de merkezi İskele Kasabası olmak üzere ilçe statüsüne getirildi. 1960'da Merkez, Mihmandar ve Tuzla olmak üzere 3 bucağa sahip olup ilçenin köy sayısı 72'dir. 1960'ta Merkez bucağa 31, Mihmandar'a 24 ve Tuzla'ya 17 bağlı köy vardı. 1980 yılına kadar köy sayılarında ciddi bir değişiklik görülmedi. 1970'te Doğan kent (Mihmandar) Bucak merkezine, Tuzla'ya bağlı Hakkıbey köyüne, 1975'te Merkez Bucağa bağlı Yemişli köyüne posta teşkilatı kuruldu. 1980'de Doğan kent Bucağına bağlı Havutlu'da Belediye teşkilatı meydana getirildi⁴⁹.

4.1.8. Kozan İlçesi

2.265 km²'lik bir alanı kaplayan ilçenin güneydoğusunda Kadirli, güneyinde Ceyhan, batısında Karaisalı, kuzeyinde Feke, güneybatısında Adana ilçesi bulunuyordu. Kozan 1918'de vilayet merkezi iken 1926'da Adana'ya bağlı kaza haline getirildi. Eski adı "Sis" olan ilçe zengin bir tarihe sahipti⁵⁰.

Halkın başlıca geçim kaynağı tarımdı. En çok yetiştirilen ürünler arpa, buğday ve pamuktu. Bunların yanı sıra pirinç, patates, susam, yerbıstığı, kavun, karpuz da yetiştirilirdi. Kuru ve sulı tarım uygulanmakla birlikte tarımda modern araçlar ve

⁴⁷ Adana 1967 İl Yıllığı, s.31-32; Özmen, Kent Kent Türkiye Adana, s.100.

⁴⁸ Aktan, Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri, s.134.

⁴⁹ "Yeniden (78) Kaza Kurulması ve İzmir Vilâyetine Bağlı Kuşadası Kazasının Aydın Vilâyetine Bağlanması Hakkında Kanun" Resmi Gazete, 27 Haziran 1957, Sayı: 9644; BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı (İl. İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus), s.9-10; BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.10-11; BDİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.9-10; BDİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş(İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.9-10; BDİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, s.6-7.

⁵⁰ Sezen, Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla), s.323; Adana 1973 İl Yıllığı, s.105; Adana, s.106.

gübre kullanımı yaygındı. Dağ köylerinde hayvancılık ve kümes hayvancılığı gelişmekteydi. Maden açısından zengin olan ilçede demir, çinko, krom, kurşun, bakır yatakları bulunuyordu. Bu madenlerden demir ve çinko işletilmekteydi⁵¹.

İlçenin Merkez, Tepecikören (Sırkıntı) ve İmamoğlu Bucağı olmak üzere üç bucağı vardı. 1960'da Merkez Bucağı 72, İmamoğlu Bucağına 13, Sırkıntı Bucağına 9 köy bağlıydı. 1962'de Ceyhan ilçesinin Kırmıt Bucağına bağlı Danacılı ve Saygeçit (Çarkıpare) köyleri İmamoğlu Bucağına bağlandı. 1980'de Merkez Bucağına bağlı Arslanlı köyünde posta teşkilatı, Gazi ve Hacıbeyli köylerinde hem posta teşkilatı hem de belediye teşkilatı bulunuyordu. İmamoğlu Bucak merkezinde hem Belediye hem de posta teşkilatı, Ayvalı köyünde ve Sırkıntı Bucak merkezinde posta teşkilatı mevcuttu⁵².

4.1.9. Osmaniye İlçesi

Yüzölçümü 973 km² olan ilçenin doğusunda İslâhiye (Gaziantep), batısında Ceyhan, kuzeyinde Kadirli ve Bahçe, güneyinde Dört Yol (Hatay) ilçeleri bulunuyordu⁵³. Demiryolu ve karayolları sayesinde bütün komşu şehir ve kasabalarla bağlantısı olan ilçe Adana'ya 90 km, İskenderun'a 75, Antakya'ya 130 km mesafede bulunuyordu⁵⁴.

Halkın geçim kaynağı tarım ve orman ürünlerdi. Verimli tarım arazisinde pamuk, buğday, arpa, yerbıstığı, mısır, susam yetiştirilirdi. Dağlık bölgelerde halkın bir kısmı ormanda işçilik, odun ve kömür ticareti yaparak geçimini sağlıyordu⁵⁵.

Eski dönemlerde birçok kavim tarafından otlak, yayla ve yerleşim merkezi olarak kullanılan ilçe Fırka-i İslâhiye tarafından Hacıosmanlı köyünün Haraz bölgesinde kuruldu⁵⁶. 1865'te köy, 1890'da Adana Vilayetine bağlı Cebelibereket Sancağına

⁵¹ Aktan, *Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri*, s.140.

⁵² BDİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş(İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.10-12; BDİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, s.7-8.

⁵³ *Adana 1973 İl Yıllığı*, s. 108.

⁵⁴ Altay, *Adım Adım Çukurova*, s.44.

⁵⁵ Aktan, *Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri*, s.149.

⁵⁶ “Fırkanın kuruluşu 1853 Kırım savaşına dayanır. Bu savaş sırasında çekilen asker sıkıntısı, Cebelibereket ile (Gavur dağları, bugünkü Amanos dağları) Kazan dağları arasındaki bölgelerden de asker istenmesine yol açtı. Ancak bu istek bu bölgelerdeki aşiretlerin devlete muhalefeti sebebiyle gerçekleşmemişti. Savaşın sonra Osmanlı hükümeti hem orduya yeni asker kaynakları temin etmek, hem de bölgeyi itaat altına alıp güvenliğini sağlamak, eşkıyalığa son vermek, vergileri düzenli bir şekilde almak ve birçok karışıklığa yol açan konar-göçer teşekkülleri yerleşik hayata geçirip ziraatı teşvik etmek için bir askeri güç oluşturma kararı almış ve bu güce de Fırka-i İslahiyye

kaza oldu. Fakat Cebelibereket'in 1924'te vilayet yapılmasıyla merkez ilçe konumuna getirildi. 1933'de Cebelibereket vilayeti ortadan kaldırılınca Osmaniye ilçesi Adana Vilayetine bağlandı⁵⁷.

İlçenin Merkez, Kaypak, Tecirli, Yarpuz ve Toprakkale adında beş bucağı vardı. 1975'te Merkez bucağına 16, Kaypak bucağına 9, Tecirli bucağına 15, Toprakkale'ye 6 ve Yarpuz'a 1 köy bağlıydı. 1965'te Toprakkale bucak merkezinde belediye ve PTT teşkilatı bulunuyordu. 1970'te Tecirli bucağının Kiritli Köyünde PTT teşkilatı Cevdetiye köyünde hem PTT, hem belediye teşkilatı kuruldu. 1975'te Merkez bucağına bağlı Tençi köyünde, Kaypak bucak merkezinde posta teşkilatı, 1980'de Tecirli bucağının Kiritli köyünde belediye teşkilatı, Toprakkale bucağının Tüysüz köyünde PTT teşkilatı meydana getirildi⁵⁸.

4.1.10. Pozantı İlçesi

İlçenin doğusunda Karaisalı, batısında Ulukışla (Niğde), güneyinde Tarsus (İçel), kuzeyinde Çamardı (Niğde) vardır. Toroslardan Orta Anadolu'ya geçişi sağlayan yeni bir yerleşim merkeziydi. Yüzyıllarca bir geçit ve konaklama merkezi olarak kullanıldı. Demiryolunun bölgeye gelmesiyle daimi yerleşim halini aldı. Fransızların Adana'yı işgal etmeleri neticesinde vilayet merkezi kısa bir süre Pozantı'ya taşındı. 1924'de Karaisalı'ya bağlı nahiye iken, 1954'te ilçe merkezi seviyesine getirildi⁵⁹. Adana'nın kuzey batısında 1.200 km²'lik alanı kaplayan ilçenin tarıma elverişli arazisi yok denecek kadar azdır. Halk geçimini ormancılık, nakliyecilik, hayvancılıkla sağlardı. Bölge krom yatakları itibariyle oldukça zengindir. Kromdan sonra linyitin bulunmasıyla bu madde işletilmeye başlandı⁶⁰.

denilmiştir". Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i Islâhiyye", TDV İslam Ansiklopedisi, C.13, İstanbul, TDV Yayınları, 1996, s.35.

⁵⁷ Yusuf Halaçoğlu, "Cebelibereket", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:7, İstanbul TDV Yayınları, 1993, s.185; Sezen, Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla), s.393; Adana 1973 İl Yıllığı, s.108.; Adana, s.107.

⁵⁸ BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.14; BDİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.13; BDİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş(İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.13; BDİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, s.8.

⁵⁹ Adana 1967 İl Yıllığı, s.33; Sezen, Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla), s.411; Adana, s.107.

⁶⁰ Altay, Adım Adım Çukurova, s.67-68.

İlçenin Merkez ve Kamışlı adıyla iki bucağı vardı. Merkez bucağına 8, Kamışlı bucağına 7 köy bağlıydı⁶¹.

4.1.11. Saimbeyli İlçesi

Adana'nın kuzeyinde bulunuyordu. İlçenin güneyinde Feke, doğusunda Göksun (Maraş), batısında Pınarbaşı, Kayseri, kuzeyinde Tufanbeyli vardı. Adana'nın en uzak ilçelerinden biriydi. Vilayet merkezine uzaklığı 165 kilometredir. İlçenin eski adı Haçin'di. 30 Aralık 1923'te Milli Mücadele döneminde büyük kahramanlık göstererek şehit olan Haçinli Saim Bey'in hatırasını yaşatmak üzere bu adı aldı⁶².

İlçe toprakları az ve verimsiz olması bakımından halk dar topraklarda tarımla uğraşır. Buğday, arpa, çavdar, mısır, patates, nohut, mercimek başlıca ürünlerdendi. Üzüm en çok yetiştirilen meyve olup onu elma, armut, erik, kiraz izliyordu. Bölgede hayvancılık önemli bir geçim kaynağıydı. Saimbeyli'de maden kömürü, demir, çinko ve kurşun bulunmakla birlikte bu madenler işletilmiyordu⁶³.

İlçenin 1960'da Merkez Bucağına bağlı 23 köyü vardı. 1970'de köy sayısı 24'e, 1975'te 26'ya yükseldi. 1975'te Değirmenciuşağı köyünde posta teşkilatı kuruldu⁶⁴.

4.1.12. Tufanbeyli İlçesi

Doğuda Göksun ve Sarız (Maraş), batıda Develi (Kayseri), kuzeyde Tomarza (Kayseri), güneyde Saimbeyli ilçesi bulunmaktadır. İlçenin yüzölçümü 962 km²'dir. Tufanbeyli, Saimbeyli'ye Höketçe adıyla bağlı bir bucak iken 28 Nisan 1958'de ilçe merkezi haline getirilerek Mağara ismini aldı. 14 Temmuz 1967'de Adana'nın

⁶¹ BDİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, s.8.

⁶² Özmen, Kent Kent Türkiye Adana, s.104; Adana 1973 İl Yıllığı, s.116.

⁶³ Aktan, Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri, s.162-163.

⁶⁴ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı (İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus), s.13; BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.14-15; BDİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.13; BDİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş(İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.13; BDİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, s.8.

kurtuluşunda büyük hizmetleri geçen Osman Tufan Bey'in adına itafen Tufanbeyli ismi verildi⁶⁵.

Vilayetin kuzeyinde bulunan ilçenin Adana'ya 196, Kayseri'ye 207, Kahramanmaraş'a uzaklığı 160 km'dir. İlçede iklim epey serttir. Halk tarımla ve hayvancılıkla geçinir. İlçede büyük tarlalar olmasa da tarıma elverişli yerlerde tahıl, baklagiller, pancar, nohut, mercimek, fasulye gibi ürünler elde edilirdi. Maden bakımından zengin olan ilçede maden kömürü, kurşun, barit, çinko işletilmekteydi⁶⁶.

1960'da ilçe Merkez bucağına bağlı köy sayısı 30 idi. Kayseri'nin Sarız ilçesine bağlı Elemanlı köyü 25 Mayıs 1962'de ilçeye bağlandı⁶⁷.

4.1.13. Yumurtalık İlçesi

İlçenin doğusunda İskenderun Körfezi ile kısmen Ceyhan, batısında Karataş, kuzeyinde Ceyhan ve Adana Merkez, güneyde Akdeniz ve Karataş ilçesi vardır. Yüzölçümü 501 km²'dir. 1 Nisan 1959'da Ceyhan'dan ayrılarak ilçe haline getirildi⁶⁸.

İlçede nüfus yaz aylarında artış gösteriyordu. Çünkü Ayas'taki deniz kıyısı ve doğal güzellikleri yerli ve yabancı turisti kendine çekmekteydi. İlçenin başlıca geçim kaynağı tarım ürünleri olup bazı köylerde hayvancılık yapılırken deniz kenarında bulunan bazı köylerde de balıkçılık yapılmaktadır⁶⁹.

1960'da Merkez Bucağına bağlı 20 köy bulunuyordu. Bu sayı 1970'de 19'a düştü. 1970'te Zeytinbeli'de belediye ve posta teşkilatı bulunuyordu⁷⁰.

⁶⁵ “Yeniden (78) Kaza Kurulması ve İzmir Vilâyetine Bağlı Kuşadası Kazasının Aydın Vilâyetine Bağlanması Hakkında Kanun” **Resmi Gazete**, 27 Haziran 1957, Sayı: 9644; Özmen, **Kent Kent Türkiye Adana**, s.105; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s. 119; **Adana 1967 İl Yıllığı**, s.32.

⁶⁶ Aktan, **Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri**, s.199-201.

⁶⁷ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı (İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus), s.11-12; BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.13; BDİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.13.; BCA, 030.11.1.291.14.5.

⁶⁸ “Yeniden (78) Kaza Kurulması ve İzmir Vilâyetine Bağlı Kuşadası Kazasının Aydın Vilâyetine Bağlanması Hakkında Kanun” **Resmi Gazete**, 27 Haziran 1957, Sayı: 9644; Özmen, **Kent Kent Türkiye Adana**, s.105-106; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s. 121; **Adana 1967 İl Yıllığı**, s.33.

⁶⁹ Aktan, **Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri**, s.204, 206.

⁷⁰ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı (İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus), s.13; BDİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, s.14.

4.2. Adana’da Görev Yapan Valiler

Fransız işgali sırasında vilayet merkezi Pozantı’ya nakledildi. Fransızların idareyi 5 Ocak 1922’de Türklere bırakmalarından sonra Adana tekrar vilayet merkezi oldu. Cumhuriyet döneminin ilk valisi 1923-1925 yılları arasında görev yapan Hilmi Bey (Uran) idi. 1925’ten 1960’a kadar Adana’da 20 vali görev yaptı. 1960 darbesi olduğunda Adana’da görevli vali Turhan Kapanlı’ydı. Kısa bir süre görevden alınarak yerine Gaffur Soylu atandı. Soylu birkaç ay görevde kaldıktan sonra yerine Mukadder Öztekin atandı. Valiler arasında vilayete en çok hizmet eden Mukadder Öztekin’di. Eğitim ve sağlık alanlarında yaptığı hizmetlerle vilayete büyük katkılar sağladı.

Valiler, genellikle Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu olup işlerinde tecrübe sahibiydiler. Fakat kısa süre görevde kalmaları sebebiyle vilayete daha çok vekâleten atamaların yapıldığı görülmekteydi. Bu durum vilayete yapılan hizmetleri aksattığı için yerel basında şikâyet konusu oldu.

Valiler hakkında İçişleri Bakanlığı’na yapılan müracaattan bir sonuç alınamazken Adana Valiliği’ne yapılan başvuruda sadece valilerin görev süreleri ve isim listeleri elde edildi. Elde edilen bilgiler ışığında valiler ve çalışmaları şöyledir:

4.2.1. Turhan Kapanlı

Hukuk Fakültesi’nden mezun olduktan sonra çeşitli yerlerde Cumhuriyet Savcısı ve vali olarak görev yaptı. 26 Ekim 1959- 8 Haziran 1960 tarihleri arasında Adana’da görev yaptı. 1961’de parlamentoya senatör olarak girdi. Tarım, Köyişleri, Orman, Sosyal Güvenlik ve Milli Savunma bakanlıkları görevinde bulunmuştur⁷¹.

4.2.2. Gaffur Soylu

14 Haziran 1960’da Adana valiliğine atandı. 5 Ekim 1960’da bu görevden ayrıldı.

4.2.3. Mukadder Öztekin

1919’da Niğde’de doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Galatasaray Lisesi’nde yaptı. 1940’da girdiği Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden 1944’te mezun oldu. Sırayla Zara,

⁷¹ “Eski Bakanlardan Turhan Kapanlı Öldü”, **Milliyet**, 21 Kasım 1980, Sayı:11874.

Şebinkarahisar, Şereflikoçhisar, Elmalı kaymakamlıklarında bulunmuş, 1952’de Mülkiye Müfettişliğine atandı. 1954-56 yılları arasında Fransa’da Milli İdarecilik Okulunda ihtisasını yaptı. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra İçişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü görevine devam etti. 7 Kasım 1960’da Millî Birlik Komitesi İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu tarafından Müfettişlik kadrosuyla vekâleten, 21 Ağustos 1961’de de asaleten Adana Valiliğine getirildi. 26 Ocak 1966’da merkez emrine alındı. Merkez Valiliği sırasında görevlendirildiği sırada 5 Haziran 1966 Kısmî Senato Seçimleri’nde CHP adayı olarak Adana’dan Cumhuriyet Senatosu Üyeliğine seçildi.

Öztekin, Milli eğitim alanındaki çalışmalarıyla ön plana çıktı. İlköğretim çağında bulunan 134 bin çocuğun 126 bini okula kavuşturuldu. Feke, Haruniye, Karataş ortaokulları ile Adana merkezde Vehbi Necip Savaşan, Hürriyet, İkinci Milli Mensucat ortaokulları ile Kozan Osmaniye ve Ceyhan Liseleri ve Karşıyaka Lisesi Öztekin’in zamanında halk ve devlet işbirliğiyle ikmal edildi⁷².

4.2.4. Ömer Lütfi Hancıoğlu

1919’da İstanbul’da doğdu. Harp Okulunu bitirdi. Sırasıyla Ağrı, Kars, İçel, Konya, Trabzon Valiliği görevlerinde bulundu. Adana’da 26 Ocak 1966’da göreve başladı. İçel Valisi Etem Recep Baysan ile birlikte Çiftçi Birliği tarafından Meksika’dan getirilen yüksek verimli buğday çeşitleriyle yakından ilgilenmeleri dolayısıyla 15 Haziran 1967’de takdimname ile ödüllendirildi. 15 Eylül 1970 tarihinde Adana’daki görevinden ayrıldı. 11 Aralık 1971’de emekli oldu⁷³.

4.2.5. Ali Rıza Aydos

1926’da Balıkesir’in Manyas ilçesine bağlı Kızıksa köyünde doğdu. Ortaokul ve liseyi Bursa’da tamamladı. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden mezun oldu. Çeşitli kademelerden sonra Türkiye’nin en genç valilerinden biri olarak ilk defa 1966’da Malatya’da göreve başladı. Daha sonra Konya ve Malatya’da bulundu.

⁷² Yeni Adana, 20 Mayıs 1966, Sayı: 12424;

⁷³ BCA, 030.18.01.02.208.50.10; Mustafa Yazıcı, **Fetihden Günümüze Trabzon Valileri Albümü (1461-2003)**, Trabzon, Esen Ofset Matbaacılık, 2003, s.70.

Buralarda ikişer yıl valilik yaptıktan sonra 17 Eylül 1970'te Adana'ya tayin edildi. Adana'daki görevinden 23 Haziran 1971'de ayrıldı⁷⁴.

4.2.6. Osman Meriç

1919'da Bulgaristan'da doğdu. İlk ve orta tahsilini Bulgaristan'ın Kırcaali İlçesi'nde tamamlayan Meriç, Türkiye'ye iltica ederek Balıkesir'e yerleşti. Liseyi Balıkesir'de bitirdi. 1944'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne kaydoldu. 1949'da mezun olduktan hemen sonra Hukuk Fakültesi'ni kazanarak hukuk diploması aldı. Karaisalı ilçe kaymakamlığında görev yaptı. Karaisalı'dan sonra Hekimhan, Yenişehir ve Sivrice ilçelerine kaymakam olarak atandı. 1954'te Mülkiye müfettişliğine atandı. Yedi yıl Mülkiye Müfettişliği yapan Meriç, 1961'de Gaziantep'e vali olarak görevlendirildi. Burada bir yıl valilik yaptıktan sonra tekrar dört yıl Mülkiye Müfettişliği görevine alındı. 1966'da Eskişehir valisi olarak tayin edildi. Eskişehir'deki valiliği sırasında spora büyük önem veren Meriç Eskişehir'i birinci lige çıkaran vali olarak ün yaptı. 1967'de İçişleri Bakanlığı Müsteşarlığı'na atanan Osman Meriç buradan da 2 Temmuz 1971'de Adana'ya vali olarak tayin edildi. Buradan 29 Aralık 1971'de ayrıldı⁷⁵.

4.2.7. Nezih Okuş

1923'te İzmir'de doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini İzmir'de yaptı. 1946'da Siyasal Bilgileri bitirdikten sonra İzmir Maiyet memurluğu görevinde bulundu. 1959'da bir yıllığına mahalli idareler ve amme idaresi konusunda ihtisas yapması için Amerika'ya gönderildi. Kaymakamlık kursunu bitirdikten sonra 1964'e kadar Karlıova, Kadınhan, Hacıbektaş, Urla, Bodrum, Fethiye, Şefaatlı, Bandırma ve Kadıköy kaymakamlıkları görevinde bulundu. 1964'te Denizli valiliğine getirildi. Sonra Rize ve Kütahya valiliklerinde bulundu. 4 Şubat 1972'de Adana valiliği görevine başladı. 4 Eylül 1974'te buradaki görevinden ayrıldı⁷⁶.

⁷⁴ **Yeni Adana**, 17 Eylül 1970, Sayı: 13757.

⁷⁵ **BCA**, 030.18.01.02.267.40.9; **Yeni Adana**, 4 Temmuz 1971, Sayı: 14025.

⁷⁶ **Adana 1973 İl Yıllığı**, s. 443.

4.2.8. Alaattin Özkiper

1924'te Çanakkale'de doğdu. Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezun olarak Seydişehir kaymakamlığına atandı. Çanakkale'de Emniyet Müdürlüğü görevinde bulundu. 1964-1967 yılları arasında Adana Emniyet Müdürlüğü görevini yerine getirdi. Sırasıyla Sivrihisar, Çine, Bozhüyük, Mengen ve Gülnar ilçelerinde kaymakamlık yapan Selahattin Özkiper 1972'de Kars valiliğine tayin edildi. Son olarak Bakanlar Kurulu kararıyla 18 Şubat 1974'te Adana Valiliği'ne atandı. Buradaki görevinden 19 Temmuz 1975'te ayrıldı⁷⁷.

4.2.9. Lütfü Fikret Tuncel

Afyon Lisesi'nden mezun olduktan sonra Siyasal Bilgiler Fakültesini bitiren Tuncel, çeşitli kazalarda kaymakam vekilliği yaptıktan sonra kaymakamlık stajını tamamlayarak kaymakamlık görevlerini yerine getirdi. Mülkiye Müfettişliği'ne atandı. İlk valilik görevi Adana'ydı. 23 Temmuz 1975'te atandığı bu görevden 16 Şubat 1978'de ayrıldı⁷⁸.

4.2.10. Tahir Genççağa

Antakya doğumlu olup 1955-1956 yılları arasında Ceyhan'da kaymakamlık yaptı. 16 Şubat 1978'de Adana valiliğine atandı. 4 Haziran 1979'da bu görevinden ayrıldı⁷⁹.

4.2.11. Aydemir Ceylan

1939 yılında İzmit'te doğdu. Aslen Bilecikli olan Ceylan, ilk ve orta tahsilini Bilecik'te tamamladı. 1962 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi. Mezun olduktan sonra sırayla Sincanlı, İdil, Kulp ve Elmadağ kaymakamlıkları yaptı. İdil kaymakamı iken Amerika'ya giderek kamu yönetimi konusunda ihtisas yaptı. Amerika'dan döndükten sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde doktorasını tamamladı. 19 Şubat 1979'da Adana valiliğine atandı. Buradan 9 Kasım 1979'da ayrıldı⁸⁰.

⁷⁷ **Yeni Adana**, 18 Aralık 1974, Sayı:15132; **Yeni Adana**, 19 Aralık 1974, Sayı:15133.

⁷⁸ **Yeni Adana**, 24 Temmuz 1975, Sayı: 15315.

⁷⁹ “Yeni Vali Görevine Başladı”, **Yeni Adana**, 17 Şubat 1978, Sayı:16109; “Vali de İlk İş Olarak Sıtma'ya El Attı”, **Yeni Adana**, 18 Şubat 1978, Sayı:16110.

⁸⁰ Vali Tahir Genççağa'nın kendi isteğiyle 40 günlük izne ayrılmasından sonra vekâleten atandı. “Valinin Özgeçmişi”, **Yeni Adana**, 23 Şubat 1979, Sayı: 16423.

4.2.12. Metin Dirimtekin

1927’de Eskişehir’de doğdu. 1948 yılında Siyasi Bilimler Fakültesini bitirerek sırayla Kütahya Maliye memurluğu, Darende, Kelkit, Sivas, Suşehri, Kilis kaymakamlıkları, İçişleri Bakanlığı Zat İşleri Genel Müdürlüğü’nde, Bilecik ve Bingöl valiliklerinde, Sivil Savunma İdaresi Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Gaziantep Valiliği görevinde bulundu. 20 Kasım 1979’da Adana valiliğine atandı. Buradan 24 Ekim 1980’de ayrıldı⁸¹.

4.3. 1960-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Siyasi Yapı

1950’li yılların sonlarına doğru ülkede ekonomik, toplumsal ve siyasi bunalım had safhada yaşandı. Bu durumun meydana gelmesinde Demokrat Parti’nin aldığı kararların etkisi büyüktü. Demokrat Parti, 1954 seçimlerinden sonra seçim yasasını kendi lehine değiştirdi. Radyonun imkânlarından muhalefetin yararlanmasını engelledi. İktidara karşı politika güden bürokrasi ve üniversiteler üzerinde nüfuz kurmak için devlet memurları güvencesini kaldırdı. Üniversitelerin özerkliğini Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlayarak kaldırdı. Hükümeti eleştiren gazeteciler tutuklandı⁸². 1957 seçimlerini Demokrat Parti kazansa da hükümet ile muhalif partiler arasındaki ilişkiler kötüleşmeye devam etti. Siyasi şiddetin arttığı ortamda ekonomik sıkıntılar ön plana çıkmaya başladı. Birçok tüketim maddesi karaborsaya düştü. Dış ödemeler dengesindeki açık, tarımdan sanayiye yetersiz kaynak temini gibi sorunlar ekonomik durumu daha da kötüleştirdi. Türkiye Köylü Partisi Cumhuriyetçi Millet Partisi’ne, Hürriyet Partisi, CHP’ye katılarak hükümete karşı birleşti. Bu duruma karşı DP de Vatan Cephesi’ni kurdu⁸³.

18 Nisan 1960’da TBMM’de muhalefet ve basının denetlenmesi için hazırlanan Tahkikat Önergesi gündeme getirildi. *“Halkı hükümete, idari ve adli mercilere karşı galeyana ve fiili tecavüze teşvik ve tahrik etmek, memlekette kanlı kardeş kavgalarına müncer olan tertiplere başvurmak”* ile suçlanan CHP’nin faaliyetlerinin önlenmesinin amaçlandığı önerge kabul edildi. Tahkikat Komisyonu ile 15 DP’li

⁸¹ “Dirimtekin Kimdir”, **Yeni Adana**, 21 Kasım 1979, Sayı:16651.

⁸² Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1998, s.153.

⁸³ Sedef Bulut, “27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19(Mayıs 2009), s.78-79; İlyas Topçu, **1946-1960 Yılları Arası Kars’ta Siyasi ve Sosyal Hayat**, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kars 2014, s.147.

milletvekili itiraz edilemeyecek derecede geniş yetkilerle donatıldı⁸⁴. TBMM’de yaşanan bu olayların üzerine öğrenci gösterileri başladı. Üniversiteler kapatıldı. Sıkıyönetim ilanına rağmen olayların sürmesi üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri 27 Mayıs 1960’da yönetime el koydu⁸⁵.

Darbeden sonra kurulan, Milli Birlik Komitesi’nin amacı ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için yasal önlemler almak, yeni bir anayasanın hazırlanmasından sonra yapılacak genel seçimlerin ardından iktidarı kazanan partiye devrederek sivil yönetime geçmektir. Bu amaçla ilk girişim 30 Mayıs’ta İstanbul’da bulunan hukuk profesörlerini yeni anayasayı hazırlamaları için görevlendirmek oldu⁸⁶. Uzmanlar DP’nin anayasa ve demokrasi ilkelerini bozduğu gerekçesiyle askeri eylemin meşru olduğuna dair rapor verdiler. 17 kişiden oluşan kabine 12 Haziran’da 1 numaralı yasayı Geçici Anayasa olarak yayınladı. Böylece Milli Birlik Komitesi’nin hukuksal temelleri oluşturularak komitenin meclisin yetkilerini devralması sağlandı⁸⁷.

Darbenin ardından Hükümet üyeleri ve Demokrat Partililer tutuklanarak Yassıada’ya nakledildi. Siyasetin dışında ordu ve üniversitelerde tasfiyeler yaşandı. Ağustos’ta ordu bünyesinde yirmi beş fiili yılını dolduran subaylar emekliye ayrıldı. Ekim’de 147 öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırıldı. 147’ler olayı olarak da anılan tasfiye hareketi darbeyi destekleyen sivil kesimler arasında tepkiyle karşılandı⁸⁸.

14 Ekim 1960’da Yassıada’da kurulan “Yüksek Adalet Divanı” adında olağanüstü yetkilere sahip mahkemede duruşmalar başladı. 11 ay süren duruşmalarda 588 kişi yargılandı. Aralarında Bayar, Menderes, Zorlu, Koraltan, Polatkan, Eski Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun’un da bulunduğu 15 kişi hakkında idam, 31

⁸⁴ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s.154.

⁸⁵ Topçu, **1946-1960 Yılları Arası Kars’ta Siyasi ve Sosyal Hayat**, s.147.

⁸⁶ Halis Çetin, **Türk Siyasal Hayatında Krizler Kahramanlar ve Hainler, Vesayet Gölgesinde Siyaset:1960-1980, V. Cilt**, Ankara, Orion Kitapevi, 2016, s.79.

⁸⁷ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s.157; Geçici Anayasa dört bölümden oluştu. Birinci bölüm genel hükümler, ikinci bölüm Milli Birlik Komitesi’nin kuruluşu ve görevleri, üçüncü bölüm Devlet Başkanı’nın seçimi ve görevleri, dördüncü bölüm Bakanlar Kurulu’nu tanımlayan, görev ve yetkilerini belirleyen maddelerden oluşmaktadır. Ayrıca Bkz. Çetin, **Türk Siyasal Hayatında Krizler Kahramanlar ve Hainler, Vesayet Gölgesinde Siyaset:1960-1980, V. Cilt**, s.79.

⁸⁸ Ayfer Özçelik, “1960’dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı”, **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, Edit.Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, Ankara, Anı Yayıncılık, 2011, s.154; Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s.158.

kişi hakkında müebbet, 402 kişi hakkında ise çeşitli cezalar verilirken 135 kişi beraat edecekti⁸⁹.

13 Kasım 1960'da MBK'nın 14 üyesine çeşitli suçlar isnad edilerek bu şahıslar yurt dışına sürgüne gönderildi. Bundan bir ay sonra MBK, DP hariç kapatılan siyasi partilerden ve meslek kuruluşlarından seçilen temsilcilerinden Kurucu Meclis oluşturarak anayasa çalışmalarını başlattı⁹⁰.

Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel yönetimi sivil idareye devretmek için 1961'in ilk günlerinden seçim hazırlıklarını başlattı. Bu doğrultuda 12 Ocak 1961'de siyasi parti faaliyetlerine izin verildi. 11 Şubat'ta Ragıp Gümüşpala başkanlığında Adalet Partisi, 13 Şubat'ta Ekrem Alican başkanlığında Yeni Türkiye Partisi, 13 Şubat 1961'de Kemal Türkler ve Rıza Kuas liderliğinde Türkiye İşçi Partisi kuruldu⁹¹.

15 Ekim 1961 genel seçiminden önce seçim sisteminde değişikliğe gidilerek 26 Nisan 1961'de "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" ve 25 Mayıs 1961'de "Milletvekili Seçimi Kanunu" kabul edildi.

26 Nisan 1961 tarihli kanunla seçimler serbest, eşit, tek dereceli ve genel oy esaslarına göre yapılacaktı. Gizli oy-açık tasnif ilkesi kabul edildi. Seçimlerde her muhtarlık bir seçim bölgesi olarak kabul edildi. Her seçim bölgesine gerektiği kadar sandık ayrılıp bir sandık bölgesinin esas itibarla 300 seçmeni kapsadığı belirtildi. Seçmen sayısının dört yüzü aşmadığı bölgelerde seçmenler oylarını bir sandıkta verebilecekti. Seçmen yaşı 21 olarak kabul edildi⁹².

⁸⁹Özçelik, "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", s.154; Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s.157.

⁹⁰Adem Çaylak, Hüseyin Baran, "Türkiye'de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa İle Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem (1960-1970)", Edit. Adem Çaylak- Seyit Ali Avcı, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2018, s.438; Özçelik, "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", s.155.

⁹¹Ayşe Erkmen, "Türkiye'de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 18(3), s.1231; **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı**, Edit. Adem Çaylak vd., Ankara, Savaş Yayınevi, 2018, s.422,425. Ayrıca Bkz. Adalet Partisi'nin Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, Milli Birlik Komitesi tarafından gerçekleştirilen subay tasfiyesi içerisinde yer almış emekli edilerek görevine son verilmiş eski Genelkurmay Başkanı'dır. Çetin, **Türk Siyasal Hayatında Krizler Kahramanlar ve Hainler, Vesayet Gölgesinde Siyaset:1960-1980, V. Cilt**, s. 91.

⁹²https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc044/kanunmbkc044/kanunmbkc04400298, Erişim tarihi: 23.09.2018

25 Mayıs 1961 tarihli kabul edilen çevre barajlı nispi temsil seçim sistemi 15 Ekim 1961’de uygulandı. 1961 seçiminde ilk kez milletvekili sayısı sabitleştirilip 450 olarak belirlendi. Milletvekilliği süresinin 4 yıl olmasına karar verildi. Seçim tek dereceli, genel, eşit, gizli oy, açık sayım usulüyle yapıldı. Seçim sonucuna göre Türkiye’de ilk kez koalisyon hükümeti kuruldu⁹³.

Kurucu Meclis tarafından hazırlanan yeni anayasa Mayıs 1961’de kabul edilerek 9 Temmuz 1961’de halkoyuna sunuldu. 12.735.009 seçmenin % 61,74’ünün evet oyuyla kabul edildi. 1961 Anayasasına göre TBMM; Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olarak iki gruptan meydana geliyordu⁹⁴.

Seçimden önce sağ partilerin seçim kampanyalarını 27 Mayıs karşıtlığı üzerine kurma girişimleri MBK’yı rahatsız etti. Bunu engellemek amacıyla seçime katılacak partilerden Milli Deklerasyon’u kabul etmeleri istendi. CKMP dışındaki diğer partiler Atatürk devrimlerini korumayı ve Yassıda mahkemelerinin sonuçlarını etkileyecek beyanlarda bulunmamayı kabul ettiler⁹⁵.

Adalet Partisi (AP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) Meclise girmeyi başardı. Seçime katılım oranı % 81,4’idi. CHP 173, AP 158, CKMP 54, YTP 65 milletvekili çıkardı⁹⁶. Çoğunluk sisteminin uygulandığı Cumhuriyet senatosunda AP 71, CHP 36, YTP 27, CKMP 16 koltuk kazandı⁹⁷.

10 Ekim 1965’te yapılan seçimde milletvekili seçim kanununda değişiklik yapılarak milli bakiye sistemi uygulandı. Katılım oranı % 71,3’tü. Seçimin galibi AP oldu. Bir önceki seçime göre milletvekili sayısını 82 arttırdı. Seçim sonuçlarına göre AP 240,

⁹³ “Milletvekili Seçimi Kanunu”, **Resmi Gazete**, 30 Mayıs 1961, Sayı:10815; Erkmen, “Türkiye’de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi”, s.1230; TÜİK, **Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011**, Yayın No:3685, Ankara 2012, s.XII-XIII.

⁹⁴ Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, **1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.87.

⁹⁵ Çetin, **Türk Siyasal Hayatında Krizler Kahramanlar ve Hainler, Vesayet Gölgesinde Siyaset:1960-1980**, V. Cilt, s.91-92.

⁹⁶ AP 3.527.435 oy alarak % 34,8 oy oranıyla 158, CHP 3.724.752 oy alarak % 36,7 oy oranıyla 173, CKMP oyların 1.415.390’ını alarak %14,0 oy oranıyla 54, YTP 1.391.934 oy alarak % 13,7 oy oranıyla 65 milletvekili kazandı. TÜİK, **Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011**, s.25.

⁹⁷ Çetin, **Türk Siyasal Hayatında Krizler Kahramanlar ve Hainler, Vesayet Gölgesinde Siyaset:1960-1980**, V. Cilt, s.92.

CHP 134, Millet Partisi 31, Türkiye İşçi Partisi (TİP) 14, YTP 19, CKMP 11 milletvekili kazandı⁹⁸.

Darbe sonrası başlayan koalisyon hükümetleri dönemi böylece kapandı. AP tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğu elde etti. Milli bakiye sistemi sayesinde TİP meclise 14 milletvekili sokabildi⁹⁹.

1965-1971 yılları arasında liberal gelişmeler topluma ve ekonomiye yeni boyutlar kazandırdı. 1961 Anayasasıyla birlikte işçi sınıfı devlet tarafından desteklendi¹⁰⁰.

Milli Şef döneminden kalan izlenim, halkı AP'ye yönlendirdiğinden CHP bunun önüne geçmek için ortanın solu kavramı ile halka yaklaşma siyaseti izledi¹⁰¹. Bu düşüncenin mimarlarından olan Bülent Ecevit 1966'da yapılan kurultayda partinin Genel Sekreterliğine getirildi. Ortanın solu ilkesinin benimsenmesiyle CHP'de bölünmeler yaşandı. Turhan Feyzioğlu'nun başında olduğu 47 milletvekili CHP'den ayrılarak 12 Mayıs 1967'de Güven Partisini kurdu¹⁰². Türkiye İşçi Partisi de mecliste etkin şekilde sol anlayışla hareket ediyor, partinin faaliyetleri ve görüşlerini

⁹⁸ AP 4.921.235 oy alarak % 52,9 katılım oranıyla 240, CHP 2.675.785 oy alarak % 28,7 katılım oranıyla 134, Millet Partisi 582.704 oy alarak % 6,3 katılım oranıyla 31, TİP 276.101 oy alarak % 3,0 katılım oranıyla 14, YTP 346.514 oy alarak % 3,7 oy oranıyla 19, CKMP 208.696 oy alarak % 2,2 katılım oranıyla 11 milletvekili kazandı. TÜİK, **Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011**, s.25; Milli Bakiye Sistemi; “Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamı, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünerek seçim sayısı adı verilen bir sayı elde edilir. Elde edilen seçim sayısının o seçim çevresinde seçime katılan siyasi partilerin aldıkları geçerli oy sayısına bölünmesi suretiyle siyasi partilerin o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısı hesaplanır. Hesaplamadan sonra tüm seçim çevrelerinde siyasi partilerden artan geçerli oylar milli seçim çevresi içinde toplanır. Elde edilen bu toplam ilk hesapta seçim çevrelerini bölüştürülemeyen milletvekili sayısına bölünerek milli seçim sayısı hesaplanır. Daha sonra her siyasi partinin milli seçim çevresi içinde bulunan geçerli oy sayısının milli seçim sayısına bölünmesi suretiyle de artan milletvekilliklerinin siyasi partilere dağıtımı yapılır. Bu işlem sonucunda da artan milletvekillikleri olursa bu milletvekillikleri artık geçerli oyların büyüklük sırasına göre siyasi partiler arasında paylaştırılır. Son milletvekilliğinin dağıtımında siyasi partilerin artık geçerli oy sayıları birbirine eşitse en fazla geçerli oy alan siyasi parti tercih edilir”.

⁹⁹ Çaylak, Baran, “Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa İle Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem (1960-1970)”, s.457; Özçelik, “1960’dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı”, s.157.

¹⁰⁰ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s.165.

¹⁰¹ Ortanın solu düşüncesi şu şekilde ortaya çıktı; 1960 darbesinden sonra Türk siyasi hayatında büyük değişiklikler yaşandı. DP’nin kapanmasıyla sağda birden fazla parti kuruldu. Solda CHP’nin yanına TİP katıldı. TİP’in kendini sol bir parti olarak tanımlaması, dünya siyasetinde sol akımların güçlenmesi, ABD karşıtlığının ortaya çıkması gibi nedenler CHP’nin politik çizgisini gözden geçirmesine neden oldu. Bu anlayış 1961 Anayasası’nın içinde yer alan sosyal devlet ilkesinin geliştirilmesi düşüncesinden ortaya çıktı. CHP, böylece sosyal ve ekonomik reformları gerçekleştireceğini düşündü. 1965 seçimlerinde partinin söylemlerine katılmış olan ortanın solu halka yaklaşmanın, halkla diyalog kurmanın sloganı olarak belirlendi. Gürcan Bozkır, “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, IV /11, (2005), s.233-234.

¹⁰² Özçelik, “1960’dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı”, s.157.

kamuoyuna yansıtıyordu. Yaşanan bu gelişmelere karşı ortaya koyulan tepkiler toplumda şiddet olaylarına dönüştü. TİP'in bazı şubeleri saldırıya uğradı. 1968'de öğrenci eylemleri başladı. Eğitim olanaklarının yetersizliği ve işsizlik korkusuyla başlayan eylemler siyasal bir nitelik kazandı. Adam kaçıрма, öldürme, soygun gibi şiddet eylemleri yaygınlaşarak devam etti¹⁰³.

1969 genel seçimine böyle bir kargaşa ortamında gidildi. Seçimde barajsız d'Hondt sistemi uygulandı¹⁰⁴. 14.788.552 kayıtlı seçmenden 9.516.035'i oy kullandı. Seçime katılım oranı % 64,3'tü. AP 256, CHP 143, CGP 15, TBP 8, YTP 6, Millet Partisi 6, TİP 2, MHP 1 milletvekili çıkardı¹⁰⁵. Bu seçimde milli bakiye sistemi uygulanmadığı için AP ve CHP milletvekili sayısını arttırırken TİP olumsuz etkilendi. Bir önceki seçimde 15 milletvekili çıkaran parti bu seçimde 2 milletvekili çıkarabildi. Tek başına iktidar olan AP, 12 Mart 1971'e kadar yönetimde kaldı.

Demirel'in başbakanlık yaptığı dönemde dünyada yayılan öğrenci hareketleri ve işçi eylemleri Türkiye'de de yaygınlaştı. 1968-1971 arasında çok sayıda protesto ve işgal hareketleri yaşandı. Topraksız köylüler başkalarının toprağını ele geçirdi. Öğretmen ve memurlar boykot ve mitinglerle hak arayışına girdi. Sağ-sol görüşlü örgütlerin karşılıklı faaliyetlerinde çok sayıda kişi hayatını kaybetti¹⁰⁶. Ülkede can ve mal güvenliği kalmazken bu duruma son vermek üzere Silahlı Kuvvetler bir kez daha yönetime müdahale etti.

12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının imzaladığı "Muhtıra" Cumhurbaşkanına, Senato ve Meclis Başkanlarına verildi. Radyodan muhtıranın okunmasının ardından Demirel Hükümeti istifa etti. 17 Martta ordu içerisinde tasfiyeler oldu. Beş general, bir amiral, otuz beş albay emekliye ayrıldı. 26 Mart'ta sıkıyönetim ilan edildi. Çeşitli dernekler, TİP ve Erbakan'ın liderliğindeki Milli Nizam Partisi kapatıldı¹⁰⁷. 26 Mart 1971'de Nihat

¹⁰³ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s.167.

¹⁰⁴ D'hondt sistem; milletvekili seçimlerinde partiler ve bağımsız adayların aldıkları oyların seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısına ulaşana kadar sırasıyla bölünmesidir. Ortaya çıkan rakamlar büyükten küçüğe doğru sıralanarak en büyük sayıdan başlanılarak milletvekillikleri partilere dağıtılmaktadır.

¹⁰⁵ TÜİK, **Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011**, s.25.

¹⁰⁶ Çetin, **Türk Siyasal Hayatında Krizler Kahramanlar ve Hainler, Vesayet Gölgesinde Siyaset:1960-1980, V. Cilt**, s.169.

¹⁰⁷ 12 Mart Muhtırası şöyleydi; "Meclis ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize

Erim hükümeti kurdu. Ordunun isteğiyle başa gelen Nihat Erim'in ilk kabinesi üyelerinin uyumsuzluğu ve anlaşamamaları yüzünden 3 Aralık 1971'de son buldu. 11 Aralık 1971'de kurulan ikinci kabinenin de ömrü uzun olmadı. 28 Nisan 1972'de Suat Hayri Ürgüplü hükümeti kurmakla görevlendirildi. Cumhurbaşkanı onaylamayınca 22 Mayıs 1972'de Ferit Melen hükümeti kuruldu. 12 Mart döneminin son hükümetini 15 Nisan 1973'te Naim Talu kurarak ülkeyi seçimlere götürdü¹⁰⁸. Bu hükümetlerin yaptığı en önemli icraat şiddet olaylarına karşı 1961 Anayasasındaki değişikliklerle yürütmenin ve ordunun etkinliğini arttırmak oldu. Yürütmenin güçlendirilmesiyle temel hak ve hürriyetlere getirilen kısıtlamalar, yargı denetimine getirilen sınırlamalar, ordunun yasama, yürütme, yargı organları üzerindeki vesayetini güçlendirdi¹⁰⁹.

12 Mart muhtıra döneminde en ciddi devlet krizi cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşandı. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresinin dolması üzerine Sunay'ın görevinin genel seçimlerin sonuna kadar uzatılması için verilen kanun teklifi kabul edilmedi. Cumhurbaşkanlığına aday olmak için Faruk Gürler emekli olarak kontenjan senatörlüğüne atandı. Demirel, Meclis ve milletvekillerinin zorlanarak Gürler'i seçmesinin halka anlatılamayacağı gerekçesiyle karşı çıktı. CHP de oylamaya katılmama kararı aldı. Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilemeyeceği anlaşılmaya partiler kendi arasında anlaşarak Fahri Korutürk'ü 6 Nisan 1973'te Cumhurbaşkanı seçti¹¹⁰.

12 Mart 1971 ile 26 Eylül 1973 arasında hükümetler asayişini temin etmek için kanunlarda değişiklik yaptı. Sıkıyönetim uygulamaları şiddeti durdurmanın yanı sıra et fiyatlarını dahi kontrol ederek günlük hayata dair her olayla da ilgilendi.

hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın Kendi ülkesini işgal eden ordu öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliğini giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır"; Özçelik, "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", s.159.

¹⁰⁸ Özçelik, "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", s.160-161; Çetin, **Türk Siyasal Hayatında Krizler Kahramanlar ve Hainler, Vesayet Gölgesinde Siyaset:1960-1980, V. Cilt**, s.186.

¹⁰⁹ Özçelik, "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", s.195.

¹¹⁰ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s.178-179; Özçelik, "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", s.161.

Sıkıyönetim uygulamaları basın üzerinde de uygulandı. Birçok gazeteci çeşitli nedenlerle tutuklanarak yargılandı. Olağanüstü Haller Kanunu değiştirilerek sıkıyönetim bir aydan iki aya çıkarıldı. Sıkıyönetim ilanı kolaylaştırıldı¹¹¹.

1973 seçimlerinde 16.798.164 kayıtlı seçmen bulunuyordu. Seçime katılım oranı % 66,8'di. Barajsız d'Hondt sisteminin uygulandığı seçime sekiz parti katıldı. Millet Partisi dışında AP, CHP, CGP, DP, MHP, MSP, TBP meclise girmeyi başardı. Partilerin aldıkları oy oranına bakılacak olursa bu seçimin galibi % 33,3 katılım oranıyla 185 milletvekili elde eden Bülent Ecevit liderliğindeki CHP'ydı. Son iki seçimin galibi olan AP % 29,8 ile 149 milletvekili elde etti¹¹². Seçim sonuçlarına göre hiçbir parti tek başına iktidar olabilecek çoğunluğa sahip değildi. Üç ay süren hükümet bunalımı 7 Şubat 1974'te CHP-MSP koalisyon hükümetinin kurulmasıyla aşıldı¹¹³. Koalisyon kimlik, temsil ve uyum sorunu yaşarken uluslararası alanda da Kıbrıs sorunu ile yüzleşmek zorunda kaldı. Yunanistan ile Ege adalarından dolayı artan gerginlik, Kıbrıs'ta EOKA'cılarının faaliyetlerine karşı Türklerin haklarını koruma zorunluluğu krizlere dönüştü. 12 Mart 1971'de yasaklanan haşhaş ekimine Ecevit hükümetinin izin vermesi ABD ile sorunlar yaşanmasına ve ABD'nin askeri yardımı keserek Türkiye'ye ambargo uygulamasına yol açtı. Bu durum ülkede Amerikan aleyhtarlığını körükledi. Adada Türklere karşı artan saldırılar üzerine Ecevit hükümeti dış etkenlere rağmen 20-22 Temmuz 1974 ve 14-16 Ağustos 1974 tarihlerinde iki defa adaya askeri harekât düzenledi. Kıbrıs Barış Harekâtı Ecevit'e büyük bir prestij kazandırdı. CHP şartlar lehine olmasına rağmen Kıbrıs'ta kalıcı çözüm için çaba göstermek yerine koalisyonun bozulmasını sağlayarak erken seçime gitmek istedi. MSP koalisyonu bozmak istemeyince 18 Eylül'de istifa etti¹¹⁴. Yeni hükümet için partiler arasında uzun süre görüş birliğine varılamadı. Sadi Irmak'ın kurduğu hükümet güvenoyu alamayınca 31 Mart 1975'te AP, CGP, MSP ve MHP'nin desteklediği 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruldu.

¹¹¹ Özçelik, "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", s.191.

¹¹² CGP % 5,3 katılım oranıyla 13, Demokratik Parti % 11,9 katılım oranıyla 45, MHP % 3,4 katılım oranıyla 3, MSP % 11,8 katılım oranıyla 48, TBP % 1,1 katılım oranıyla 1 milletvekili çıkardı. TÜİK, **Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011**, s.25.

¹¹³ Koalisyon ortağı olan Milli Selamet Partisi'nin (MSP) lideri 1969 seçimlerinde Konya'dan bağımsız milletvekili seçilen Necmettin Erbakan'dır; Özçelik, "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", s.162.

¹¹⁴ Çetin, **Türk Siyasal Hayatında Krizler Kahramanlar ve Hainler, Vesayet Gölgesinde Siyaset:1960-1980, V. Cilt**, s.216-217.

Siyasi bunalım devam ederken ekonomik sorunlar da baş gösterdi. 1973-1974 yıllarında petrol fiyatları uluslararası piyasada dört kat artış gösterdi. İthal edilen ürünlere yansıyan bu durum ödemeler dengesinde açığa, iç piyasada fiyatların artmasına neden oldu. ABD'nin uyguladığı ambargo da ekonomiye büyük zarar vermektedir. 1974'te savunma alanına yapılan harcamaların etkisiyle bütçe açığı ciddi boyutlara ulaştı. Ekonominin bozulmasıyla birlikte toplumsal huzursuzluk da gitgide arttı ve bu durum 1980'li yıllara kadar devam etti.

12 Mart 1971'de yayınlanan muhtıranın etkisiyle bir süre şiddet olayları dursa da ekonominin ve siyasi istikrarsızlığın artmasıyla olaylar yeniden patlak verdi. 1977'de düzenlenen işçi bayramında göstericilerin üzerine ateş açılması sonucu 36 kişi hayatını kaybetti. Böyle bir ortamda erken seçim kararı alındı¹¹⁵.

5 Haziran 1977 seçimlerinde kayıtlı seçmen sayısı 5 milyon artarak 21.207.303'e ulaştı. Katılım oranı % 72,4'tü. Seçimin galibi bir önceki seçimde olduğu gibi CHP'ydı. Oyların 6.136.171'ini alan CHP 213 milletvekili kazandı. CHP'yi ikinci sırada AP takip ediyordu. AP 5.468.202 oy ve % 36,9'luk katılım oranıyla 189 milletvekili kazandı¹¹⁶. Seçim sonucuna göre hükümeti tek başına kurmak için gerekli çoğunluk sağlanamadı. CHP ve AP hükümeti kurmak için koalisyona yanaşmadı. Hükümeti kurma görevi Ecevit'e verildi. Ecevitin kurduğu hükümet meclisten güvenoyu alamadı. Hükümeti kurma görevi bu sefer Demirel'e verildi. Demirel 2. Milliyetçi Cephe hükümetini kurdu¹¹⁷. Sosyal olayların arttığı bir dönemde hükümet muhalefetin 26 Aralık 1977'de verdiği gensoruyla düşürüldü. Ocak 1978'de 3. Ecevit hükümeti kuruldu. Bu dönemde de temel konularda ilerleme sağlanamadı. Yokluk ve kıtlığın hâkim olduğu ülkede tüp, gaz, şeker, elektrik gibi temel tüketim malları bulunamaz duruma geldi. Siyasal cinayetler, kutuplaşma ve çatışmalar şiddetini arttırdı. Bütün bu olaylar üzerine Ecevit hükümeti istifa etti. AP lideri Demirel, MHP ve MSP'nin dışarıdan desteğiyle azınlık hükümeti kurdu. Bu hükümet aldığı "24 Ocak kararları" ile ülkeyi ekonomik olarak iyileştirmeye çalıştı.

¹¹⁵ Özçelik, "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", s.163-165.

¹¹⁶ CGP % 1,9 katılım oranıyla 3, Demokratik Parti % 1,8 katılım oranıyla 1, MHP % 6,4 katılım oranıyla 16, MSP % 8,6 katılım oranıyla 24 milletvekili çıkarmayı başardı. TİP ve TBP meclise giremedi. TÜİK, **Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011**, s.25.

¹¹⁷ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s.185.

Ekonomik alanda önemli adımlar atan hükümet siyasi ve sosyal alanda başarılı olamadı. Anarşi gün geçtikçe artmaya devam etti¹¹⁸.

1980’de silahlı kuvvetler yönetime bir kez daha el koydu. Darbenin lideri Genelkurmay Başkanı Kenan Evren idi. Genelkurmay Başkanlığı’nda kuvvet komutanları MGK oluşturdu. Sıkıyönetim ilan edilerek 13 bölgeye general düzeyinde sıkıyönetim komutanları atandı. Komutanların görevi devlet otoritesini tesis etmek, asayiş, emniyet, huzur, can ve mal güvenliğini sağlamaktı. Siyasi parti faaliyetleri, dernekler, sendikalar kapatıldı, grevler durduruldu¹¹⁹.

Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu hükümeti kurmakla görevlendirildi. Başbakan yardımcılığına Turgut Özal getirildi. Bakanlar Kurulu göreve başladıktan sonra MGK kendi çalışma usullerini düzenlemek üzere içtüzük hazırladı. Tüzüğe göre yasama yetkileri tamamen MGK’ya geçti¹²⁰.

25 Eylülde bütün il genel meclis üyeleri ve belediye başkanlarının görevlerine son verildi. MGK’ya yakın kişiler üst düzey bürokrasiye atandı. İl merkezinde olan belediye başkanlıklarına İçişleri Bakanlığı, il merkezi dışında olanlara valiler atama yaptı. Çeşitli meslek gruplarından 160 kişilik Danışma Meclisi oluşturuldu. Prof. Dr. Orhan Aydın başkanlığındaki komisyon anayasayı hazırlamakla görevlendirildi¹²¹. 27 Ekim 1980’de geçici Anayasa kanunu kabul edildi¹²².

4.4. Adana’da Siyasi Parti Teşkilatları

4.4.1. CHP

9 Eylül 1923’te Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin devamı olarak Halk Fırkası adıyla kuruldu¹²³. Cumhuriyetin

¹¹⁸Cemal Fedayi, “Türkiye’nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi (1971-1980), Edit. Adem Çaylak-Seyit Ali Avcı, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’nin Siyasal Hayatı**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2018, s.506-508.

¹¹⁹Birol Akgün, “12 Eylül Döneminde Türkiye (1980-1983)”, Edit. Adem Çaylak- Seyit Ali Avcı, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’nin Siyasal Hayatı**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2018, s.531-534.

¹²⁰ Özçelik, “1960’dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı”, s.169.

¹²¹ Akgün, “12 Eylül Döneminde Türkiye (1980-1983)”, s.535; Özçelik, “1960’dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı”, s.169.

¹²² Akgün, “12 Eylül Döneminde Türkiye (1980-1983)”, s.535-536.

¹²³ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul, Boyut Yayıncılık 2012, s.74-75; Mehmet Akif Tural, “Barış İçinde Cumhuriyet’e”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s.395.

ilanından sonra yeniliklerin yukarıdan aşağıya inmesi usulü toplumda zamanla büyük huzursuzluklara yol açtı. Bu durum zamanla muhalif partilerin ortaya çıkmasına neden oldu. Muhalefetin partileşme sürecinde Cumhuriyet adını kullanması üzerine Halk Fırkası 10 Kasım 1924'te Cumhuriyet Halk Fırkası adını aldı¹²⁴. 1935'te Arapça olan fırka kelimesi kaldırılarak Fransızca kökenli Parti kelimesi getirildi¹²⁵. 1923'ten 1950'ye kadar ülkenin tek partisi olarak görev yaptı. Bu dönem içerisinde önemli siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeler yaşandı. 1950 seçimlerinde iktidarı kaybeden CHP, muhalefet partisi konumuna düştü. İlk yıllarda durağan bir muhalefet partisiyken sonraki yıllarda etkili bir siyaset yürüttü. 1950'lerin ikinci yarısından 1960 askeri darbesine kadar geçen sürede partinin söyleminde özgürlük ve demokrasi kavramları üzerine açılımlar ön planda yer aldı¹²⁶. Türkiye genelinde yapılan seçimlerde başarısız olan CHP, darbeden sonra daha çok çalışarak bu durumu aşma zorunluluğu hissediyordu. Bu sebeple yapılacak seçimlere hazırlanarak kısa sürede il ve ilçe teşkilatlanmasını tamamladı¹²⁷.

Darbeden önce yapılacak il kongresinin hazırlıkları Karaisalı ve Feke'de ilçe seçimlerinin yapılmasıyla sona erdi. İl kongresinin 17 Ocak 1960'da yapılmasına karar verildi¹²⁸.

Adana İl Başkanlığı tarafından Adana CHP il kongresine CHP Genel başkanı İsmet İnönü ve Genel Sekreter İsmail Rüştü Aksal davet edilmişti. Fakat Büyük Millet Meclisi'ndeki bütçe müzakereleri nedeniyle İnönü ve Aksal kongreye katılamadı. Buna karşın kongrede okunmak üzere iki mesaj gönderdi. CHP Genel Başkanı mesajında Adana'nın önemini belirtmiş ve karşılaşılan siyasi meselelerin vatandaşın salim bir muhakeme istediğini, demokratik rejimin kurulması için başta kendisi olmak üzere CHP'nin vazifesini ciddiyetle yerine getireceğini belirtti¹²⁹.

¹²⁴ Muharrem Turp, **Demokrasi Sürecinde Dokuzuncu Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi**, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kars 2017, s.8.

¹²⁵ Kemal Karpat, **Türk Siyasi Tarihi (Siyasal Sistemin Evrimi)**, İstanbul Timaş Yayınları, 2017, s.49,94.

¹²⁶ Gazanfer Kaya, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Özgürlüklere Yaklaşımları (1960-1980)**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sivas 2009, s.115,118.

¹²⁷ Nebahat Oran Arslan, Selçuk Ural, **Kars Tarihi (1960-1980)**, Ankara, Sonçağ Yayınları, 2018, s.191.

¹²⁸ **Yeni Adana**, 7 Ocak 1960, Sayı 10485; **Yeni Adana**, 9 Ocak 1960, Sayı:10487.

¹²⁹ **Milliyet**, 17 Ocak 1960, Sayı:3481.

17 Ocak 1960'da Asri sinema salonunda düzenlenen kongre diğer kongrelerin aksine çok hareketli geçti. Sinema salonunun önü meraklı vatandaşlarla doluydu. Kalabalık salona sığamadığından dışarıda beklemeye başladı. Polis kalabalığı dağılmaya zorladı. Kongrede zaman zaman sataşmalar yaşansa da yoklamanın ardından divan seçimine gidildi. Başkanlığa Kasım Gülek, ikinci başkanlığa Milletvekili Ali Menteşoğlu, kâtipliklere de Abdurrahman Musabalı, Cevdet İnan, Naci Görgün, Selahattin Çingı ve Kenan Karamüftüoğlu, Hamza Kaya seçildi. Yapılan seçimlerde il başkanlığına yeniden N. Güven seçildi¹³⁰.

1961 CHP Adana il kongresi Erciyes sinemasında yapıldı. Kongre başkanlığına Kasım Gülek, ikinci başkanlığa Avukat Kemal Sarıibrahimoğlu seçildi. İlk olarak çalışma raporu okundu ve delegeler tarafından şiddetle eleştirildi. Seçim sonucu başkanlığa Dr. Ali Menteşoğlu getirildi¹³¹. İdare Heyetini; Turgut Yeğenağa, Saffet Ulus, İbrahim Günay, Süleyman Oğuz, Vehbi Batuman, Bekir Velioğlu, Lami Yazan, Niyazi Cevherbucak, Mesut Savcı, Cevdet Beriker oluşturuyordu. Haysiyet Divanı'na Ekrem Çalıcıoğlu, İbrahim İšoğlu, Sait Ateşmen, Yunus Sarıgül, Abdulhadi Özpağda seçilirken delegelerin isimleri şöyleydi; Kasım Gülek, Süleyman Oğuz, İbrahim Günay, Mehmet Keçioğlu, Osman Saygılı, Rifat Korkmaz, Kemal Çelik, Oğuz Yazıcıoğlu, İbrahim Algan, Yunus Karaca, Nevzat Arman, Ahmet Şimşek, Cevdet İnan, Rıza Tekeli, Cabbar Sever, Hüseyin Pelit, Hamdi Öner, Fazıl Güleç, Melih Kemal Küçüktepepınar, Ali Kılılı, Kazım Bozdoğan, İbrahim Burduroğlu, Kazım Batuman, Kemal Sarıibrahimoğlu, Ahmet Naşal, İsmail Güveloğlu, İbrahim Sarıibrahimoğlu, Niyazi Cevherbucak, İsmail Kütük, Murat Dalli, Hasan Öztürk, Turgut Yeğenağa¹³².

İdare kurulu merkezde 7 toplantı yaptı. Kazalara gönderilen tamimle partililer çalışmaya davet edildi. Tespit edilen programa göre özel ekipler halinde kaza ziyaretleri yapıldı. Bu ziyaretlere gençlik koluna mensup üyeler de katıldı¹³³.

1964 yılı CHP Adana İl Kongresi Asri Sinema salonunda yapıldı. 15 Martta yapılan kongrede Genel Sekreter Yardımcısı ve Ulus Başıyazarı Cihat Baban da bulundu ve

¹³⁰ **Yeni Adana**, 18 Ocak 1960, Sayı:10494.

¹³¹ **Milliyet**, 31 Temmuz 1961, Sayı: 4014.

¹³² **Yeni Adana**, 31 Temmuz 1961, Sayı: 10945.

¹³³ **Yeni Adana**, 22 Ağustos 1961, Sayı:10964.

bir konuşma yaptı. Nevzat Güven'in divan başkanlığına seçilmesiyle kongre başladı. Eski il idare kurulunun raporu sosyal konulara ve Adana'yı yakından ilgilendiren toprak ve vergi reformlarına değinmediği gerekçesiyle eleştirildi. Kongrede dikkat çeken hususlardan biri Belediye Başkanı Ali Sepici'nin kongreyi bir locadan izlemesi ve CHP içinde siyasi ağırlığı bulunan Kasım Gülek'in kongreye gelmemesi ve hatta delege dahi seçilmemiş olmalarıydı¹³⁴.

Kongre Divanı oluşturulduktan sonra okunan faaliyet raporu Ali Baltacı, Cemal Çınar, Rıfat Korkmaz ve Hacı Mustafa Yüksel adlı delegeler tarafından eleştirildi. Nezihi Okur adlı bir başka delege de parti içinde şahsi çıkar peşinde koşanları hedef alan konuşması şöyledir; *“Adanamızda parti teşkilatındaki bencil politikacılar, sağduyu istikametine çevrilememişler veya çevrilmek istememişlerdir. CHP içinde yıllarca kalmış olan bu bencil politikacılar, partide yalnız kendi çıkarlarını düşünmüşler, memleket hizmetleri bahis konusu olunca, partiyi yalnız bırakmışlardır. Kişisel çıkarlarını parti ve memleket çıkarlarından önde tutmuşlardır. Reform kanunları çıkarılırken bu eski bencil partililerle, bu halkın sırtından geçinmeyi, partiyi istismar etmeyi alışkanlık haline getirenler, bu gericiler takımıyla yeteri derecede mücadele edilmemiştir. Bunlar fırsat buldukça parti aleyhine çalışmışlar ve konuşmuşlardır”*¹³⁵.

İl Kadınlar Kolu Başkanı Leman Kartal ve Memduh Görgün'ün konuşmalarının ardından Muzaffer Terliksiz adlı delege söz alarak reform çalışmalarına ve mahalli konularla ilgili şu şekilde konuşma yaptı; *“Tapulama kanunu çıkıyor. Tapulama kanunu toprak reformunun ilk şartıdır. Tapulama aksaklıkları ve yolsuzlukları bu memleketin derin bir yarasını teşkil etmektedir. Tapulama kanunu şimdiye kadar hazineyi boğmuş köylüyü, vatandaşı boğmuştur. Bunun zararını bütün ilçelerimizde hissediyoruz. Dertlere eğilmek zorundayız. Bundan sonraki İl İdare Kurulunun bu konular üzerinde çalışmasını ve sosyal meselelerle eğilmesini, sen ben davasıyla ilgilenmek yerine içtimai meselelerimize ışık tutmasını temenni ediyorum. Sen, ben devri artık CHP içinde kapanmış, bir fikir ve prensipler devri başlamıştır. Buna ayak uydurulmasını istiyoruz”*¹³⁶.

¹³⁴ **Yeni Adana**, 16 Mart 1964, Sayı: 11757.

¹³⁵ **Yeni Adana**, 16 Mart 1964, Sayı: 11757.

¹³⁶ **Yeni Adana**, 16 Mart 1964, Sayı: 11757.

Ulus Başıyazarı Cihat Baban kongrede demokrasinin faziletinden bahsederek sözü reformlar konusuna getirerek şöyle konuştu; “*Artık yağmacılık yok, partizanlık, adam kayırma, tahsislerle adam zengin etme yok. Birkaç yılda bir hamalın milyoner olma devri kapanmıştır. Bu memlekette 30 milyon insana yaşama yolu aramaya mecburuz. Vergi reformu, müşterek hayat için vatandaşın kazancının bir kısmını devletine hasretmesi demektir. Bu yapılmadığı takdirde devletin de, milletin de payidar olması mümkün değildir. Köy köy dolaşıp vergi ve toprak reformu aleyhinde konuşmaktadırlar. Boş ve beyhude bir gayrettir bu. Öyle bir toprak reformu kanunu çıkaracağız ki, hiçbir vatandaşın burnu kanamayacak ve her vatandaş haysiyetli bir yaşama yolu bulacak. Devlet de kalkınan vatandaşlarla birlikte kalkınabilecek*”¹³⁷.

Seçimler sonucunda İl Başkanlığına Abdurrahman Musabalı getirildi. İl Yönetim Kuruluna ise Kemalettin Dikici, Yalçın Ceylanoğlu, Vahit Kantel, Turan Arun, Bekir Velioğlu, Mehmet Deniz, Kemal Yazıcıoğlu, Aydın Yılmaz Tansal, Selim Baysan, İsmail Evcı, Kazım Bozdoğan, Abdulhadi Özpağda, Fazıl Güleç, Fethiye Eşrefoğlu seçildi. Haysiyet Divanı’na Necati Eken, Şeref Karamüftüoğlu, Hüseyin Yiğenoğlu, Memduh Görgün, Ekrem Çalıcıoğlu seçildi. Kurultay delegeliklerine ise seçilen isimler şunlardı; Hamdi Öner, Remzi Kurt, Şevket Çay, Hüseyin Pelit, Ali Demiray, Mehmet Ceritoğlu, Tekin Tarhan, Kazım Bozdoğan, Hasan Çenet, Osman Saygılı, Hacı Bozdoğan, İbrahim Sarıaslan, Azmi Yazıcıoğlu, Salim Alkan, Yunus Karaca, Fazıl Güleç, İbrahim Aydın, Hasan Cerit, Remzi Cığır, Bekir Velioğlu, Vahit Kantel, Yalçın Ceylanoğlu, Halil Tuygun, Hacı Atalay, Duran Gürışık, Kemal Dikici, Bahri İncesoy, Cemal Çınar, Enver Şimşek, Metin Topaloğlu, Cevdet İnce, Hacı Öztürk¹³⁸.

1969 CHP il kongresinde başkanlığa Avukat Salim Karaömerlioğlu seçildi. 400 delegenin katıldığı kongrede Divan Başkanlığına Kadirli Belediye Başkanı Osman Nuri Saygılı, İkinci Başkanlığa Osman Çıtırık, kâtipliğe Hakkı Kaya getirildi. Çalışma raporunu İl Başkanı Melih Kemal Küçüktepepınar okudu. Raporda özetle 2 Haziran 1968 seçimleri üzerinde durulmuş, iktidar partisi ile mahalli idarenin baskı ve yolsuzluklar yaptığı ileri sürülmüş, Türkiye’nin ana problemleri ile Adalet Partisi’nin tutumu eleştirilmiştir¹³⁹.

¹³⁷ **Yeni Adana**, 16 Mart 1964, Sayı: 11757.

¹³⁸ **Yeni Adana**, 16 Mart 1964, Sayı: 11757.

¹³⁹ **Yeni Adana**, 24 Mart 1969, Sayı:13297.

1972 CHP Adana İl kongresinde Ecevitçilerin adayı avukat Emin Bilen Tümer il başkanlığına seçildi. Kongre sonunda yönetim kuruluna Adnan Seyhan, Kenan Karamüftüoğlu, İlhan Ulusçu, Yalçın Azınç, Kemal Hakgüder, Kenan Ergül, Özcan Altınoğlu, Niyazi Yücesu, Abdulkadir Sıpkı, Hasan Çiçek, Abdulkerim Haskaya, Mehmet Yıldız ve Ahmet Alpay seçildi¹⁴⁰.

1 Aralık 1974'te yapılan il kongresinde ise iki ayrı liste de başkanlığa tek aday olarak gösterilen Adnan Seyhan seçildi. Kongrenin divan başkanlığını Hasan Cerit, kâtiplikleri ise Osman Saygılı, İsmen Cengizoğlu ve Mustafa Ceraldı yürüttü. Kongrenin ilk konuşmasını yönetim kurulu adına başkan Adnan Seyhan yaptı. Seyhan, yönetim kurulu raporunu okuyarak çalışmalar hakkında bilgi verdi. Raporda CHP'nin kuruluş yıllarından bu yana geçirdiği aşamaları özetleyerek günümüzün ekonomik ve sosyal problemlerine değindi¹⁴¹. İl yönetim kurulu yaptığı işbölümünde genel sekreterliğe İlhan Alkış, saymanlığa Yalçın Azınç getirildi¹⁴².

1976'da Erciyes sinemasında yapılan il başkanlığı seçiminde Melih Kemal Küçüktepepınar grubu, Vehbi Batman grubuna karşı üstün gelerek Adana CHP il yönetim kurulu başkanlığını aldı. Talip Çetin, Ali Galip Akan, Halil Han, Hüseyin Taşkesen, Süleyman Akkapılı, Özcan Altunoğlu, Burhan Özkara, Duran Özdemir, Mehmet Tosunoğlu, Fetva Yazıcıoğlu, Süheyla Gökbuket, Gani Ekmen ve Hilmi Özgül CHP Adana il yönetim kurulu üyeliklerine getirildi¹⁴³.

1979'da Erciyes Sinema salonunda yapılan CHP il kongresinde ise divan başkanlığına Belediye Başkanı Selahattin Çolak, başkan Yardımcılığına Şekip Şahin ve kâtipliklere İlhan Şahan, İsmet Sapmaz ve Salim İpekbayrak getirildi. Tezahüratla başlayan kongrede seçimlerde Ahmet Albay, Vehbi Batuman karşısında galip gelerek il başkanlığını kazandı. Yönetim kurulu üyeliklerine ise Halil Han, Kemal Hakgüder, Teberdar Özdoğan, Erdoğan Çolak, Mustafa Altınal Mehmet Deniz, Osman Balcı, Kazım Barışık, Zeki Kişial, H. Ali Kaya, Orhan Topal, Erden Arat getirildi¹⁴⁴.

¹⁴⁰ "Adana İl Kongresini Ecevitçiler Kazandı", **Milliyet**, 10 Ocak 1972, Sayı:8686.

¹⁴¹ **Yeni Adana**, 2 Aralık 1974, Sayı: 15118.

¹⁴² **Yeni Adana**, 7 Aralık 1974, Sayı: 15123.

¹⁴³ **Yeni Adana**, 13 Eylül 1976, Sayı:15668.

¹⁴⁴ "Ahmet Albay CHP İl Başkanı Seçildi", **Yeni Adana**, 7 Mayıs 1979, Sayı: 16485.

4.4.2. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (Milliyetçi Hareket Partisi)

Demokrat Parti içinde parti yönetimiyle anlaşamayan bir grub ayrılarak 1948’de Millet Partisini kurdu. Kurucuları arasında Yusuf Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan, Kenan Öner ve Mareşal Fevzi Çakmak gibi isimler vardı. 1954’te parti DP tarafından kapatılınca eski kurucularının bir kısmı birleşerek Cumhuriyetçi Millet Partisi’ni kurdu. Partinin başına Osman Bölükbaşı getirildi. 1957 seçimlerinde mecliste dört milletvekili ile temsil edilme hakkı kazanan parti 1958’de Türkiye Köylü Partisi’nin kendisine katılmasıyla Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını aldı. Parti, kurulduğu yıllarda Anayasa Mahkemesi’nin kurulmasını ve yargı bağımsızlığını savunuyordu. Darbeden sonraki dönemde de yine bu temel iddialarını savunan liberal sağ bir parti görünümündeydi. Zamanla milliyetçi bir çizgiye kaydı¹⁴⁵.

1961 yılında CKMP Adana İl İdare Kurulu toplanarak aralarında işbölümü yaptı. Başkanlığa Fevzi Özşahin, başkan vekilliğine Ramazan Güleç, muhasipliğe Ali Kaya, Sekreterliğe Dr. Numan Güreli seçildi. Diğer üyeler Avukat Celal Tekiner, Dr. Kemal Selimoğlu, Avukat Kemal Kelekçi, Diş Tabibi Ekrem Tümsa, Arif Türkmen, Bahri Büyükköse ve Kemal Yağlıcı idi¹⁴⁶. Yeni İdare Kurulu hemen faaliyete geçerek Ceyhan, Osmaniye, Kozan, Kadirli, Yumurtalık kazalarını ziyaret ederek çalışmalarına başladı¹⁴⁷.

CKMP 1967 yılı il kongresinin seçim sonuçlarına göre başkanlığa Faruk Akkühah, yönetim kurulu üyeliklerine Ahmet Sofuoğlu, Hasan Çulhaoğlu, Kemal Aray, İsmet Aytekin, Hülâgu Balcılar, Cengiz Şenel, Mahmut Özkan, Necmettin Bilgin, Ali Altürk ve Ömer Şekerli seçildi¹⁴⁸.

1969 seçimlerine doğru CKMP’de önemli bir değişiklik oldu. Milli Birlik Komitesi’nden tasfiye edilip yurtdışına sürgüne gönderilen subayların bir kısmı yurda döndükten sonra Alparslan Türkeş’in liderliğinde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ne katılarak partiyi milliyetçi bir çizgiye çektiler. Komünizmi bir tehdit olarak gören Alparslan Türkeş buna karşı önlemler almak amacıyla kurumsal yapılanmalara

¹⁴⁵ Aydın-Taşkın, 1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi, s.84.

¹⁴⁶ **Yeni Adana**, 28 Mart 1961, Sayı:10841.

¹⁴⁷ “Adana’da Siyasi Faaliyet”, **Adalet**, 17 Nisan 1961, Sayı:1.

¹⁴⁸ “CKMP İl Yönetim Kurulu Belli Oldu”, **Yeni Adana**, 28 Haziran 1967, Sayı:12761.

ihtiyaç duyulduğunu öne sürerek 1968’de Ülkü Ocakları Birliği’ni kurdu. İdeolojik bir dönüşüm yaşayan parti 8 Şubat 1969’da Adana’da düzenlediği İl Kongresinde adını “Milliyetçi Hareket Partisi” olarak değiştirdi. Milliyetçilik düşüncesiyle yeni boyut kazanan parti, Türkeş’in liderliği altında örgütlenmeye başladı¹⁴⁹.

Milliyetçi Hareket Partisi Adana il kongresi 6 Temmuz 1969’da Belediye Tiyatro Salonu’nda yapıldı. Kongre başkanlığına Halil Keskin, kâtipliklere Ali Aktürk, Ali Erat, Mustafa Telli’nin seçilmesinden sonra çalışma raporu okundu. Seçimlerde il başkanlığına açık oyla Ekrem Tümsa seçildi. Yönetim kuruluna Ömer Şekerli, Hamza Karaörs, Muammer Türe, Muhsin Tüfekçioğlu, Mehmet Ünaldı, Ali Aktürk, Kemal Aray, Mithat Üstü, Necmi Bilgin, Sürdil Kalyoncuoğlu, Özer Revanoğlu ve Nuri Yıldırım Deliçay getirildi. İl İdare Kurulu aralarında yaptığı iş bölümüne göre başkan yardımcılığına Özer Revanoğlu, sekreterliğe Muammer Türe, sekreter yardımcılığına Kemal Aray, muhasipliğe Nuri Yıldırım Deliçay uygun bulundu¹⁵⁰. Milliyetçi Hareket Partisi’nin 27 Nisan 1975’te yaptığı Adana il kongresinde ise il başkanlığına Avukat Hülagu Balcılar yeniden seçildi¹⁵¹.

4.4.3. Adalet Partisi

27 Mayıs darbesinden sonra siyasal partilerin kurulmasına izin verilmesi sonucu 11 Şubat 1961’de kuruldu. Partinin kurucu başkanı 27 Mayıs’tan sonra emekli edilen Orgeneral Ragıp Gümüşpala idi. Partinin kurucu listesinde; Tahsin Demiray (Yayımcı), Şinasi Osma (Emekli Kurmay Albay), İhsan Önal (Tıp Doktoru), Ethem Menemencioğlu (Prof. Dr.), Mehmet Yorgancıoğlu (Tüccar), Muhtar Yazır (İktisatçı), Necmi Ökten (Emekli General), Cevdet Perin (Doç. Dr. Yazar), Emin Acar (Avukat), Kamuran Evliyaoğlu (gazeteci) gibi isimler yer alıyordu¹⁵².

Gümüşpala, Milli Birlik Komitesi tarafından ordunun içinden gelen biri olarak güvenilir bulunuyordu. Bu sebeple partinin başında olması memnuniyetle karşılandı. Adalet Partisi, Demokrat Parti geleneğine dayanmakla birlikte geniş bir toplumsal

¹⁴⁹ Aydın-Taşkın, **1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi**, s.175; Çaylak, Baran, “Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa İle Pekişmesi”, s.473.

¹⁵⁰ “ MHP İl Kongresi Çok Olgun Geçti”, **Milliyetçi Hareket**, 18 Temmuz 1969, Sayı: 15.

¹⁵¹ **Yeni Adana**, 28 Nisan 1975, Sayı: 15240.

¹⁵² Tanel Demirel, **Adalet Partisi (İdeoloji ve Politika)**, İstanbul, İletişim Yayınları 2017, s.29.

zemin oluşturma iddiasındaydı¹⁵³. 6 Haziran 1964'te Ragıp Gümüşpala'nın ölümüyle parti başkanlığı için yapılan kongrede Süleyman Demirel oyların çoğunluğunu alarak genel başkanlığa seçildi. Süleyman Demirel'in başkanlığı parti için bir dönüm noktası oldu. Adalet Partisi kendini daha net tanımlayabilen bir sürece girdi¹⁵⁴.

Mart 1961'de oluşturulan Adana İl İdare Kurulu üyelerinin bazıları DP'li bazıları tarafsız isimlerden meydana geliyordu. Kurul üyeleri arasında; Avukat Ali Bozdoğanoglu, Tüccar Zahit Akdağ, Dr. Cemil Öztekin, Avukat Yalçın Köymen, Dr. Faruk İlker, Dr. Haşim Altınok, İktisatçı Mehmet Kemal Eren, Mali Uzman Kazım Terliksiz, Avukat Kamil Tekerek ve Mühendis İsmail Kulak bulunuyordu¹⁵⁵.

Adana Merkez, Ceyhan ve Osmaniye olmak üzere üç ilçe teşkilatı kuran partinin Adana il idare heyetinde birinci başkanlığa Ali Bozdoğanoglu, ikinci başkanlığa Zahit Akdağ, kâtipliğe Yalçın Köymen, muhasipliğe Mehmet Kemal Eren ve teşkilat işlerine Fethi Atıl getirildi¹⁵⁶.

1963 yılı Adana İl Kongresinde il yönetim kuruluna Kamil Tekerek'in başkanlığında Hikmet Savaklı, Cahit Akdağ, Alp Kılıç, Şevket Kapılı, Makbule Dıblan, Yalçın Köymen, Süleyman Ramazanoğlu, Zahit Güngör, Mehmet Yüce ve Ömer Ulukütük seçildi¹⁵⁷.

1966'da gerçekleştirilen Adalet Partisi Adana il kongresi seçimlerini Eski Tarım Bakanı Cavit Oral'ın kardeşi Nihat Oral'ın listesi kazandı. Yönetim Kurulu'na; Nihat Oral, Kemal Çetinsoy, Sait Akdağ, Yusuf Aktimur, Ömer Ulusçutürk, Himmet Savatlı, Şevket Kapılı, Remzi Zeytinli, Haşim Altınok, Hüsamettin Uslu, Ali Doğan Ekmekçi girdi¹⁵⁸.

1968'de Asri Sinemada düzenlenen il kongresi öncekilerden çok farklı niteliğe sahipti. Zira kongreye Başbakan ve Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel, Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu, Gümrük ve Tekel Bakanı İbrahim Tekin,

¹⁵³ Aydın-Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, s.83.

¹⁵⁴ Bulut, "27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası", s.80; Demirel, **Adalet Partisi (İdeoloji ve Politika)**, s.38-39.

¹⁵⁵ **Yeni Adana**, 15 Mart 1961, Sayı:10831.

¹⁵⁶ "Adana'da Siyasi Faaliyet", **Adalet**, 17 Nisan 1961, Sayı:1; **Yeni Adana**, 18 Mart 1961, Sayı:10834.

¹⁵⁷ **Milliyet**, 30 Eylül 1963, Sayı: 4790.

¹⁵⁸ **Milliyet**, 17 Kasım 1966, sayı: 6819.

Ticaret Bakanı A. Türkel, Ulaştırma Bakanı S. Bilgiç, Adana Senatörü Mehmet Ünal, Adalet Partisi Meclis Grubu Başkan Vekili Sabit Osman Avcılar ile milletvekillerinden Ali Bozdoğan, Kemal Çetinsoy, Hasan Aksoy, Tahir Yücekök ile yüzlerce delege ve on binlerce dinleyici katıldı. Kongre Başkanlığına Adalet Partisi Millet Meclisi Grup Başkan Vekili Sabit Osman Avcılar, ikinci başkanlığı Dr. Sakıp Önal, sekreterliklere Hakkı Portakal, Kemal Sertelli seçildi. Divanın teşkilinden sonra yönetim kurulu çalışma raporu okundu. Raporun okunmasının ardından Süleyman Demirel 1,5 saatlik konuşmasında iç ve dış konuları değinerek muhalefete cevap verdi. Yapılan seçim sonucunda il başkanlığına Mustafa Kasımoğlu, yönetim kurulu üyeliklerine H. Uslu, Y. Hocaoglu, H. Karataş, A. Ruhi Karakaya, H. Dağlı, F. Eker, F. Karakaya, M. Şanal, İ. Şişman, T. Tanrıverdi, İl Haysiyet Divanı üyeliklerine Cevdet Akçalı, Haşim Altınok, Selahattin Güngör, Niyazi Uyarlar, Kerim Büyük Hilal, Ziya Hasırcı ve Mahmut Aydınoglu seçildi¹⁵⁹.

İl yönetim kurulu Mustafa Kasımoğlu'nun başkanlığında toplanarak görev dağılımı gerçekleştirdi. Buna göre; İkinci başkanlığa Hüsamettin Uslu, sekreterliğe Yılmaz Hocaoglu, muhasipliğe Hamit Karataş, üyeliklere ise A. Ruhi Karakaya, Hadi Dağlı, Faik Eker, Fahri Karakaya, Mehmet Şanal, İzzet Şişman, Turhan Tanrıverdi oy birliğiyle seçildi¹⁶⁰.

Ekim 1974'te yapılan kongrede il başkanlığına Ali Bozdoğan getirildi. Kongrenin açılış konuşmasını yapan eski başkan Selahattin Çanka Adalet Partisi'nin seçimleri kaybetmesini çeşitli nedenlerle izah ederek partide mevcut disiplinin kalmadığını öne sürdü. Seçim sonucunda; il yönetim kuruluna Hadi Dağlı, Faik Eker, Hüseyin Ağagil, Zeki Sayılı, Necati Eke, Değer Özbilge, İzzet Sevgi, Naci Karaaslan ve Mehmet Baykal seçildi¹⁶¹.

Adalet Partisi'nin 1976 yılı il kongresi Erciyes Sinema salonunda yapıldı. Kongreye Orman Bakanı Turan Kapanlı, Turizm ve Tanıtma Bakanı Lütfi Tokoğlu, Adalet Partisi Bitlis Senatörü Kamuran İnan, Aydın Senatörü İskender Cenap Ege, Adana Senatörü Yılmaz Hocaoglu ve Kemal Çetinsoy katıldı. Kongrede divan başkanlığına İskender Cenap Ege, ikinci başkanlıklara Emin Kurtoğlu ile Kemal Çetinsoy,

¹⁵⁹ “Adalet Partisi İl Kongresi Tam Bir Başarıyla Sonuçlandı”, **Tel**, 18 Kasım 1968, Sayı:9.

¹⁶⁰ “Adalet Partisi İl Kongresi Tam Bir Başarıyla Sonuçlandı”, **Tel**, 18 Kasım 1968, Sayı:9.

¹⁶¹ **Yeni Adana**, 14 Ekim 1974, Sayı:15079.

Kâtipliklere Bedri Yeter, Melih Görgün, Ahmet Güney, Yusuf Ayhan ve Celal Dora seçildi. Sakin bir havada geçen kongrede il başkanlığına Ali Sepici'nin adaylığı altında altı değişik liste sunuldu. Kongredeki konuşmacılar genellikle parti içi sorunlar üzerinde tartışırken ülke sorunları üzerinde de fikir yürüttü¹⁶².

4.4.4. Yeni Türkiye Partisi

Eski Demokrat Parti milletvekili Ekrem Alican tarafından 13 Şubat 1961'de kurulan Yeni Türkiye Partisi Demokrat Parti'nin bir parçası olarak ortaya çıktı. Ekrem Alican'ın dışında Partinin kurucuları arasında İrfan Aksu, Raif Aybar, Hikmet Belbez, Esat Eğilmez, Hasan Kangal, Sırrı Ökten, Mithat San, Cahit Talas, Aydın Yalçın vardı¹⁶³. Yeni Türkiye Partisi Genel Merkez İdare Kurulu üyelikleri şu şekilde paylaşıldı; Genel Başkan Ekrem Alican, Genel Başkan Yardımcısı Rauf Aybar, Genel Sekreter İrfan Aksu, Genel Sekreter Yardımcısı Ertuğrul Alathı, Hasan Kangal, İ. Şeref Dura, Muhasip üye Celal Gündoğlu. Parti üyeleri arasında Rüknettin Birce, Hayri Domaniç, Esat Eğilmez, Zihni Ergun, F. Kerim Gökay, Muslih Görentaş, Adnan Karaosmanoğlu bulunuyordu¹⁶⁴.

4.4.5. Türkiye İşçi Partisi

Sendika başkanlarının da içinde bulunduğu bir grup işçi tarafından 13 Şubat 1961'de kuruldu. Kurucu başkan Avni Erakalın'dı. 1962'de sol görüşlü aydın ve akademisyenlerin davet edilmesi sonucunda Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Adnan Cemgil, Nazife Cemgil, Cemal Hakkı Selek, Yunus Koçak ve Fethi Naci başta olmak üzere çok sayıda kişinin katılımıyla partinin yönetimi değişti. Bu aşamada Mehmet Ali Aybar parti başkanlığına seçildi. Türkiye Komünist Partisi'nden bağımsız olarak siyaset yapan sosyalist nitelikli bir partiydi¹⁶⁵.

5 Mart 1967'de Türkiye İşçi Partisi'nin Adana merkez ilçe kongresi Durak kıraathanesinde yapıldı. Divan başkanlığına Cenani Bıçakçı, başkanvekilliğine Selahattin Uyar, kâtipliklere İhsan Aydın Yılmaz ve Sabri Eralp seçildi. Divanın teşekkülünden sonra gündemdeki maddelerin müzakeresine geçildi. Gündem

¹⁶² **Yeni Adana**, 8 Ekim 1976, Sayı:15689.

¹⁶³ **BCA**, 030.01.00.00.48.286.1.1; Aydın-Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, s.84-85.

¹⁶⁴ **BCA**, 030.01.00.00.48.286.1.4.

¹⁶⁵ Aydın-Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, s.85.

maddelerinin görüşülmesinden sonra da birçok delegenin onar dakika süren konuşmasında genellikle iktidarın tutumundan ve son zamlardan şikâyet edildi. Ayrıca Türk-İş eleştirilerek yeni bir kuruluş olan DİSK savunuldu. Bundan sonra seçimlere geçildi. Bu doğrultuda yönetim kuruluna Muzaffer Çelik, İhsan Aydın Yılmaz, Ferit Ilıkoba, Abbas Topçu ve Nurettin Çetin Kıran uygun bulundu¹⁶⁶.

4.4.6. Güven Partisi

1965 seçimlerinde CHP'nin oy kaybı ve “ortanın-solu” söylemi parti içinde muhafazakâr kesim tarafından kabul görmeyerek bölünmelere neden oldu. Seçimlerden sonra yapılan CHP kurultayında ortanın solu söylemini destekleyen Ecevit ve arkadaşlarının başarıyla çıkmaları sonucu 33 kişi, Kayseri milletvekili Turhan Feyzioğlu öncülüğünde 12 Mayıs 1967’de Güven Partisi’ni kurdu¹⁶⁷. Feyzioğlu basın mensuplarına verdiği demeçte partilerinin kuruluş hazırlıklarını tamamlayarak resmen kurulduğunu, adının Güven Partisi olduğunu ve Türkiye’de herkesin bugününden ve yarınından emin olmasını sağlayacağını vaat ediyordu¹⁶⁸. Yayımlanan kuruluş bildirgesinde “*Yolumuz Atatürk’ün gösterdiği yoldur*” diyerek liberalizme ve sosyalizme karşı olduğunu, ülke ve millet bütünlüğünü savunacağını, Türkiye’yi Atatürkçülüğe düşman akımlara karşı koruyacağını belirtiyordu¹⁶⁹.

Güven Partisi Adana il teşkilatı 23 Mayıs 1967’de resmen kuruldu. İl yönetim kurulu başkanlığına eski CHP İl Başkanı Avukat Turan Arun getirildi. Turan Arun’un dışında yönetim kurulunda Dr. Ali Kuddusi Ulukan, Avukat Yunus Sarıgül, Çiftçi Turgut Topaloğlu, Ziraat Mühendisi Mehmet Sisli, Tüccar Erdoğan Arıkoğlu, Çiftçi Kazım Bozdoğan, Yüksek Mühendis Demir Ursavaş, Makine Mühendisi Faruk Gülek, Çiftçi Duran Gürışık, Muhasebeci Necmettin Arat, Tüccar Abdulhadi Özpağ’da Esnaf Bekir Velioğlu, Mali Müşavir Ali Turan, ev hanımı Fetiye Eşrefoğlu bulunuyordu. Güven Partisi İl Yönetim Kurulu Başkanı Avukat Turan Arun basına verdiği demeçte; “*Yönetim kurulumuzun teşkil edildiğini genel merkezimize vilayete*

¹⁶⁶ **Yeni Adana**, 6 Mart 1967, Sayı: 12666.

¹⁶⁷ Çaylak, Baran, “Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa İle Pekişmesi”, s.467-468.

¹⁶⁸ “Yeni Partinin Adı Güven, Başkanı Turhan Feyzioğlu Oldu”, **Yeni Adana**, 13 Mayıs 1967, Sayı:12722.

¹⁶⁹ Aydın-Taşkın, **1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi**, s.156-157.

bildirdik. İnşallah partimiz tüzüğü çerçevesinde çalışarak memlekete ve millete yararlı olacaktır” diyordu¹⁷⁰.

Güven Partisi’nin yedinci bölge toplantısı Saadet Düğün Salonu’nda yapıldı. Toplantıya Genel Başkan Turan Feyzioğlu ile Adana, İçel, Gaziantep, Hatay il ve ilçe başkanları katıldı. Genel başkan Turhan Feyzioğlu konuşmasında Güven Partisi’nin Türk milletinin hürriyet içinde hızla kalkındırmak azminden doğduğunu, ırk, mezhep, sınıf kavgaları ile milleti bölmek isteyenlere karşı milli beraberlik ve milli bütünlüğü korumak isteyenlerin partisi olduğunu belirtti¹⁷¹.

4.4.7. Demokratik Parti

Adalet Partisi küçük tüccar sınıfına dayanarak iktidar oldu. Sonraki zamanlarda büyük sanayi sermayesinin yanında yer aldı. Parti içinde geleneksel orta sınıfı temsil edenler Demirel’i halktan uzaklaşmakla suçluyorlardı. Bu sebeple ortaya çıkan anlaşmazlık sonucunda 1970 yılı bütçe görüşmelerinde 41 milletvekilinin ret oyu vermesiyle Demirel hükümeti düşürüldü. Yeni hükümeti kurma görevi tekrar Demirel’e verildi. Türkiye Birlik Partisi’nin desteğiyle güvenoyu alan Demirel yeni kabinede “Yeminliler” olarak bilinen ve kendine yakın isimlere yer verdi. Hükümeti kurduktan sonra bütçeye ret oyu veren milletvekillerini haysiyet divanına sevk etti. Bir kısmını partiden ihraç etti. Bunun üzerine parti içinde büyük bir muhalefet ortaya çıktı. Muhalif milletvekilleri Ferruh Bozbeyli öncülüğünde kurulan Demokratik Partiye geçti. 1969 seçimlerinden önce seçim sisteminin değişmesiyle etkili bir siyaset yapamadan partinin siyasi hayatı son buldu¹⁷².

4.4.8. Milli Nizam Partisi (Milli Selamet Partisi)

1969 seçimlerinde bağımsız olarak Konya milletvekili seçilen Necmettin Erbakan, 26 Ocak 1970’te 17 arkadaşıyla birlikte Türkiye’nin dokuzuncu partisi olan Milli Nizam Partisi’ni kurdu. Necmettin Erbakan partinin programıyla ilgili şu bilgileri verdi; “*Partimiz, milletimizin fitratında mevcut olan yüksek ahlak ve faziletin kuvveden fiile çıkarılmasını, inkişafını ve cemiyetimize nizam, huzur, içtimai adalet ve vatandaşlarımıza saadet ve selamet getirmesini gaye edinmiştir. Partimiz,*

¹⁷⁰“Güven Parti’sinin Adana Yönetim Kurulu Kuruldu”, **Yeni Adana**, 24 Mayıs 1967, Sayı:12731.

¹⁷¹ **Yeni Adana**, 23 Ekim 1967, Sayı: 12861.

¹⁷² Çaylak, Baran, “Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa İle Pekişmesi”, s.469-470.

*milletimizin bu manevi kalkınma yanında müsbet ilimlerde ve teknikte taklitçilikten kurtulmuş, yapıcı, keşif ve icad edici, gerçek bir ilmi inkişafa ve her sahada büyük şahsiyete erişmesini gaye edinmiştir*¹⁷³.

Partinin kurucuları yaptıkları görev bölümünde parti genel başkanlığına Konya milletvekili Necmettin Erbakan'ı seçti. En yaşlı üye Ömer Faruk Ergin'in başkanlığında düzenlenen toplantıda yapılan seçim sonuçlarına göre Parti Başkanlık Divanı şu şekilde tespit edildi: Teşkilatlanma Başkanı Hasan Aksay, Genel Sekreter Süleyman Arif Emre, Genel Sekreter Muavini İsmail Müftüoğlu, Genel Sayman Ömer Faruk Ergin, Genel Sayman Yardımcısı Bahaddin Çarhoğlu¹⁷⁴.

Milli Nizam Partisi'nin ilk şubesi Şubat 1970'te Adana'da kuruldu. Partinin Adana şubesini; "Mahmut Mühür, Abdulkadir Gürpınar, B. Sıtkı Küçükoğlu, Bahri Büyükköse, Remzi Çomu, Ahmet Gürsöz, A. Rıza Paksoy, Halim Kar, Ayhan Kaytancı, Mehmet Gürler, Hasan Gülek, Yaşar Öztürk, Musa Bal Kocaoğlu, Ahmet Çetinel, İbrahim Şahin" oluşturunuyordu¹⁷⁵.

12 Mart dönemiyle birlikte İslamcı eğilimleri gerekçe gösterilerek kapatılan Milli Nizam Partisi'nin kadrosu 14 Ekim seçimlerine katılabilmek için yeniden örgütlenme çabasına girdi. Milli Nizam Partisi'ne üye olmayan siyasetçilerin başvurusuyla 11 Ekim 1972'de Milli Selamet Partisi kuruldu. Genel başkanlık görevine Süleyman Arif Emre getirildi. 42 ilde örgütlenen partinin perde arkasındaki lideri Necmettin Erbakan 1973 yılının Mayıs ayında partiye katıldı. Parti 14 Ekim 1973 genel seçimlerine hazır hale geldi. MSP kendi programını "Milli Görüş" başlıklı bir bildiri ile kamuoyuna sunarak Türkiye'de milli görüş düşünce geleneğini başlatmış oldu¹⁷⁶.

Milli Selamet Partisi'nin 14 Ağustos 1977'de yapılan Adana il kongresinde başkanlığa Mustafa Çevik getirildi. Sakin bir havada geçen kongrenin divan başkanlığını MSP Adana milletvekili Hasan Aksay yaptı¹⁷⁷.

¹⁷³ "Erbakan ve 17 Arkadaşı Tarafından Milli Nizam Partisi Kuruldu", **Yeni Adana**, 27 Ocak 1970, Sayı: 13561.

¹⁷⁴ "Milli Nizam partisinde Görev Bölümü Yapıldı", **Yeni Adana**, 28 Ocak 1970, Sayı: 13562.

¹⁷⁵ "N. Erbakan İl Teşkilatını Kurdu", **Yeni Adana**, 14 Şubat 1970, Sayı:13576.

¹⁷⁶ Aydın-Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, s.248-249.

¹⁷⁷ **Yeni Adana**, 15 Ağustos 1977, Sayı: 15952.

4.5. Cumhuriyet Senatosu

1961 Anayasası'na göre yasama yetkisi kendi içinde ikiye ayrılıyordu. 5. maddeye göre Yasama yetkisi TBMM'ye ait olup kontrol mekanizması tesis etmek üzere yasamada çift meclisli sisteme geçilmesi öngörülüyordu ve bunlardan birincisi olan 450 üyenin oluşturduğu Millet Meclisi'nde üyeler 4 yıllığına seçilecekti. İkincisi ise Cumhuriyet Senatosuydu. 150 üyeden oluşan Senatonun üyeleri 6 yıllığına seçiliyordu. Seçilmiş üyelerin dışında Cumhurbaşkanı tarafından da atanan 15 üye görev alacaktı. Bunun dışında Milli Birlik Komitesi Başkanı ve MBK üyeleri ile eski Cumhurbaşkanı Senatonun doğal üyesi kabul edildi¹⁷⁸.

1961-1980 yılları arasında 26 tabii üye senatoya girdi. 60 üye Cumhurbaşkanı tarafından seçildi. 412 üye genel oyla seçilerek senatör olma hakkını elde etti. Senato seçimlerinde ülke A, B ve C olmak üzere 3 seçim bölgesine ayrıldı. Her çevre 50'şer üye seçmekte ve toplam 150 üye olmaktaydı. Ankara, İstanbul ve İzmir kendi içlerinde de seçim bölgelerine ayrılmıştı 1961'den 1980'e kadar toplam Cumhuriyet Senatosuna 498 üye seçildi. Bunlar içinde 4'ü başlamadığı için 494 üye görev yaptı¹⁷⁹.

Cumhuriyet Senatosu faaliyette bulunduğu 19 yıl boyunca üyeleri tarafından 1.150 sözlü, 2.662 yazılı soru önergesi verildi. Soruların cevabı en çok başbakanından istendi. Ayrıca 32 genel görüşme açılması için verilen önergelerden 5'i görüşme yapılmadan geri alınmış, 9'u reddedilmiş ve 18'i kabul edilmişti¹⁸⁰.

19 yıllık faaliyet sürecinde Senato'da AP'de 640, CHP'de 405, YTP'de 39, CKMP'de 21, MSP'de 21, CGP'de 21, MP'de 6, MHP'de 3, TİP'de 2 üye görev

¹⁷⁸ **Türk Parlamento Tarihi TBMM-XIII. Dönem (1965-1969) C:1**, Yay. Haz. Menderes Çınar, Ankara, TBMM Basımevi, 2012, s.2; Karpaz, **Türk Siyasi Tarihi (Siyasal Sistemin Evrimi)**, s.197. Cumhuriyet Senatosunun kurulmasının birçok nedeni vardı. Bunlardan biri yasamanın etkili ve verimli şekilde işletilmesini sağlamak, diğeri modern demokrasilerde siyasi tercihlerin, kararların oluşturulması sürecinde başka bir organın önünde tartışılmasının yararlı olacağı, ayrıca yasalara, hükümet çalışmalarına teknik olarak mükemmeliyet getireceği düşüncesiyle oluşturuldu. Senatörler TBMM binası içerisinde kendilerine ayrılan bölümde çalışmalarını yürüttüler. **Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu**, Yay. Haz. Tunca Özgişi, Ankara, TBMM Basımevi, 2012, s.57, 59.

¹⁷⁹ Arslan, Ural, **Kars Tarihi (1960-1980)**, s.185; Tunca Özgişi, "Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri", **Türkiyat Mecmuası**, C.21(Güz 2011), s.300-302.

¹⁸⁰ Özgişi, "Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri", s.304-305.

yaptı. 12 Eylül 1980 ve öncesi Cumhuriyet Senatosunda AP ve CHP, kontenjan ve Milli Birlik Grubu (MBG) olmak üzere toplam 4 grup vardı¹⁸¹.

1961-1980 arasında faaliyet gösteren senato, kendinden beklenen yararı gösteremediği gerekçesiyle 1982 Anayasasının yürürlüğe girmesiyle resmen kapatıldı¹⁸².

4.5.1. Cumhuriyet Senatosu'nda Adana Senatörleri

4.5.1.1. Mehmet Nuri Ademoğlu

1913'te Adana'da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini bitirdikten sonra 1935'te Adana Lisesinden mezun oldu. Yükseköğrenimini İ.Ü. Tıp Fakültesinde yaparak 1942'de Tıp doktoru oldu. 12 Mayıs 1949'da Toprak Mahsulleri Ofisi İstanbul Bölge Müdürlüğü görevine getirildi. Adana Verem Dispanser Tabipliği görevinde bulundu. 1954'te bu görevinden istifa ederek serbest hekimlik yaptı. 12 Ocak 1957'de İl Daimi Encümen Üyeliği yaptı. 15 Ekim 1961 Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde Adalet Partisinden üyeliğe seçildi. 5 Haziran 1966 ve 12 Ekim 1975 seçimlerini tekrar kazandı. Tarım ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri komisyonlarında görev yaptı. Değişik konularda 5 öneri, 8 sözlü, 81 yazılı soru önergesi, 106 konuşması vardır. 28 Aralık 1984'te hayatını kaybetti¹⁸³.

4.5.1.2. Ali Galip Afşar

1906'da Adana'nın Kadirli ilçesinde doğdu. İstanbul Yüksek Orman Okulundan mezun oldu. 29 Eylül 1929'da Devrek Orman Mühendisliğine atandı. Sırayla Kozan, Mut, Bartın ve Trabzon'da görevlendirildi. 1938'de Orman Genel Müdürlüğünde şef mühendis, şube müdür yardımcısı ve müfettiş olarak görev yaptı. Ceyhan ve Adana belediye meclisi üyeliğine seçildi. 1957'de Adana Belediye Başkanlığı'na seçildi. 15 Ekim 1961'de AP listesinden Senatoya seçildi. Sanayi ve Tarım Komisyonunda üye olarak çalıştı. Değişik konularda 5 konuşma yaptı. 21 Temmuz 1979'da öldü¹⁸⁴.

¹⁸¹ Özgişi, "Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri", s.309-310.

¹⁸² Arslan, Ural, **Kars Tarihi (1960-1980)**, s.186.

¹⁸³ **Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964)**, Yay. Haz. Fahri Çoker, TBMM Vakfı Yayınları No:16, s.61-62.

¹⁸⁴ **Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964)**, Yay. Haz. Fahri Çoker, s.63-64.

4.5.1.3. Mehmet Ünalı

1919'da Adana'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Adana'da, yüksek öğrenimi İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulunda yaptı. Devlet Deniz Yollarında ve Osmanlı Bankasında çalıştı. 1946'da Türkiye Ziraat Kurumunda müfettişlik yaptı¹⁸⁵.

15 Ekim 1961'de yapılan seçimlerde Adalet Partisi adayı olarak Senato üyeliğine seçildi. 5 Haziran 1966 ve 12 Ekim 1975'de tekrar seçildi. İlk seçimde Başkanlık Divanı için idareci üye oldu. 1966'dan itibaren Başkanvekili görevini yaptı. 1965-1966 yılları arasında Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonunda üye olarak çalıştı. 10 kanun önerisi, 6 sözlü, 24 yazılı soru önergesi değişik konularda 156 konuşması vardı. 4 Haziran 1991'de İstanbul'da öldü¹⁸⁶.

4.5.1.4. Mehmet Sakıp Önal

1918'de Tarsus'ta doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Tarsus'ta, liseyi 1937'de Adana'da bitirdi. İ.Ü. Tıp Fakültesine girdi. 1944'te mezun olduktan sonra Adana Trahım Kursu Tabipliğine atandı. 16 Nisan 1945'te istifa ederek serbest çalışmaya başladı. 1950'de Demokrat Parti'den siyasete girerek belediye meclisi üyeliğine seçildi. On yıl bu görevi yaptı. 1961 genel seçimlerinde Cumhuriyet Senatosu'na girdi. Milli Eğitim Komisyonu üyesi oldu. 1962'de Başkanlık Divanı Kâtip üyeliğine atandı. 1965'te Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu Üyeliğine seçildi. Genel Kurulda değişik konularda 55 konuşma yaptı. Üç sözlü ve bir yazılı soru önergesi verdi. 1979'da emekliye ayrıldı¹⁸⁷.

4.5.1.5. Muslihittin Yılmaz Mete

1922'de Ceyhan ilçesine bağlı Burhaniye Köyünde doğdu. 1942'de Ankara Hukuk Fakültesinden mezun oldu.

1945'te Mersin Maiyet memurluğu, Manavgat, Köyceğiz, Fethiye, Savur kaymakamlığı görevlerinde bulundu. 1954-1957 yılları arasında Mersin ve Adana

¹⁸⁵ TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kâğıdı, Mehmet Ünalı, Dönem:10, Sicil No:217.

¹⁸⁶ Çoker, Türk Parlamentarizm o Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964), s. 65-66; Adana 1973 İl Yıllığı, s.434.

¹⁸⁷ Çoker, Türk Parlamentarizm o Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964), s.67-68.

barolarına kayıtlı olarak avukatlık yaptı. 1957 seçimlerini kazanarak CHP'den Adana milletvekili seçildi¹⁸⁸.

5 Haziran 1966'da Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçiminde CHP'den Adana üyeliğine seçildi. Dilekçe Karma, Dışişleri, Turizm ve Tanıtma, İçişleri ve Gençlik ve Spor Komisyonunda üye ve sözcü olarak görev yaptı. 26 Ocak 1974'te Ecevit'in MSP ile kurduğu koalisyon hükümetinde Gençlik ve Spor Bakanlığına atandı. Kasım ayında bu görevinden ayrıldı. Genel kurulda 78 konuşması vardı.

5 Haziran 1977'de yapılan genel seçimlerde CHP'den ikinci kez Adana milletvekili seçildi. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra milletvekilliği görevi son buldu¹⁸⁹.

4.5.1.6. Kasım Gülek

1906'da Adana doğdu. İlk ve orta öğrenimini Adana Turan Mektebi, İstanbul Galatasaray Sultanisi ve lise tahsilini Robert Koleji'nde tamamladı. Yükseköğrenimini 1928'de Fransa'da Paris Siyasal Bilgiler Okulunda yaptı. Hukuk Fakültesinden lisans diploması aldı¹⁹⁰. Doktora çalışmasını Colombia Üniversitesinde yaptı. Londra İktisat Okulu ve Cambridge üniversitesinde Maliye öğrenimi gördü. 6. ve 7. Dönem Bilecik, 8. Dönem Adana milletvekili seçildi. Hasan Saka hükümetinde 1947'de Ulaştırma Bakanlığına atandı. CHP 8. Kurultayında Genel Sekreter seçildi. Bu görevini 1959'a kadar sürdürdü. 1957 seçimlerinde yeniden Adana milletvekili seçildi. 12. ve 13. genel seçimlerde CHP'den Adana milletvekili seçildi. 3 Kasım 1969'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçildi. 10 Ekim 1971'de senatodan ayrıldı. 19 Ocak 1996'da öldü¹⁹¹.

4.5.1.7. Mukadder Öztekin

1919'da Niğde'de doğdu. İlk ve ortaöğreniminden sonra 1940'ta İstanbul Galatasaray Lisesini, 1944'te Siyasal Bilgiler Okulundan mezun oldu. 1944'te

¹⁸⁸ TBMM Arşivi, **Tercüme Hal Kâğıdı, Muslihittin Yılmaz Mete**, Dönem:11, Sicil No: 2218.

¹⁸⁹ **Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri II. Cilt (1966-1980)**, Yay. Haz. Fahri Çoker, TBMM Vakfı Yayınları No:20, s.15-16; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.434.

¹⁹⁰ TBMM Arşivi, **Tercüme Hal Kâğıdı, Kasım Gülek**, Dönem:1, Sicil No:5.

¹⁹¹ **Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri II. Cilt (1966-1980)**, Yay. Haz. Fahri Çoker, s.768-769.

İstanbul-Burgazada Bucak Müdürlüğü ile İçişleri hizmetine girdi. 1946'da İstanbul İl Maiyet Memurluğuna atandı. Sırayla Zara, Şebinkarahisar, Şereflikoçhisar, kaymakamlık görevlerinde bulundu. 1952'de Merkezde Mülkiye Müfettişliğine atandı¹⁹². 1958'de Çine Kaymakamlığına atandı. Merkeze alınarak Mülkiye Müfettişi olarak görevlendirildi. 7 Kasım 1960'da Adana Valiliğine atandı. Adana valisi iken üç yıl Adana Belediye Başkanlığı görevini yürüttü.

5 Haziran 1966'da Cumhuriyet Senatosunda yapılan üçte bir yenileme seçiminde CHP'den Adana üyeliğine seçildi. 1971'de partisinden istifa ederek üyeliğini bağımsız olarak devam ettirdi. Nihat Erim ve Ferit Melen kabinesinde Bayındırlık Bakanlığına atandı. 1973'te Naim Talu'nun kurduğu kabinede İçişleri Bakanlığına getirildi. 1974'te Başbakan Sadi Irmak'ın döneminde İçişleri Bakanı oldu.

Senatoda Bayındırlık, Ulaştırma, İmar ve İskân ve İçişleri komisyonlarında çalıştı. Genel kurulda bakan ve üye olarak 39 konuşması vardı. 30 Ocak 1995'te vefat etti¹⁹³.

4.5.1.8. Hayri Öner

1935'te Adana'nın Tufanbeyli ilçesi Taşpınar Köyünde doğdu. 1954'te Kahramanmaraş Lisesi'ni, 1961'de A.Ü. Hukuk Fakültesinden mezun oldu. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Elektrik İşleri Etüd İdaresinde memur, Göksun İlçesinde öğretmen vekili olarak çalıştı. 1961'de Ankara Adliyesinde hâkim adayı oldu. 1964'te Gaziantep'te hâkim adaylığı, Cumhuriyet Savcı Yardımcılığı ve Hâkimlik görevlerinde bulundu.

12 Ekim 1975'te yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçiminde CHP'den Adana üyeliğine seçildi. Senatoda Milli Eğitim- Gençlik ve Spor Kültür Komisyonunda üyelik yaptı. Genel kurulda 9 konuşması vardı¹⁹⁴.

¹⁹² Adana 1973 İl Yıllığı, s.433.

¹⁹³ Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri II. Cilt (1966-1980), Yay. Haz. Fahri Çoker, s.17-18.

¹⁹⁴ Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri II. Cilt (1966-1980), Yay. Haz. Fahri Çoker, s.387-388.

4.5.1.9. Kemal Sarıbrahimoğlu

1923'te Adana'nın Kadirli İlçesine bağlı Karaömerli köyünde doğdu. 1941'de Adana Lisesini, 1946'da A.Ü. Hukuk Fakültesinden mezun oldu. 1950'de Adana Barosuna kayıtlı olarak Ceyhan İlçesinde serbest avukatlık yaptı. 1957 seçimlerinde CHP'den Adana milletvekili seçildi. 1960 darbesiyle TBMM kapatılınca Ankara'da serbest avukatlık yaptı. 1961 seçimlerinde CHP adayı olarak Adana'dan ikinci kez milletvekili seçildi. 1971-1972'de Ankara Barosu Başkanlığı yaptı¹⁹⁵.

12 Ekim 1975'te Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçiminde CHP adayı olarak Adana üyeliğine seçildi. Senatoda Mali ve İktisadi İşler Komisyonunda üye ve başkanvekili, Tarım Orman ve Köyişleri Komisyonunda üye olarak görev aldı. 7 kanun önerisi, 11 araştırma ve soruşturma önergesi, 68 yazılı soru önergesi verdi. 50 konuşma yaptı. 27 Nisan 1995'te Ankara'da öldü¹⁹⁶.

4.6. Adana'da Genel Seçimler

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra hazırlanan yeni anayasa 9 Temmuz 1960'da halkoylamasına sunuldu. Adana'da 1.287 sandıkta 220.550 seçmen oy kullandı. Bunların 121.451'i evet 98.507'si hayır oyu verdi¹⁹⁷.

1960'da yapılan referandum dışında 1980'e kadar beş genel seçim yapıldı. 1961, 1965 ve 1969 seçimlerini AP önde götürdü. 1973 ve 1977 yıllarında seçimlerin galibi CHP oldu. 1961 ve 1965 seçimlerinde 12, 1969 ve 1973 seçimlerinde 13, 1977 seçimlerinde ise 14 vekil Adana'yı temsil etti¹⁹⁸.

15 Ekim 1961 seçimlerinde seçmen sayısı 298.096'ya ulaştı. Katılma oranı % 85'ti. AP oyların % 51,3 (126.365) alıp 7 milletvekili kazandı. CHP oyların % 43,9'unu (108.161) kazanarak 5 vekil çıkardı. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ise % 4,2'de

¹⁹⁵ TBMM Arşivi, **Tercüme Hal Kağıdı, Kemal Sarıbrahimoğlu**, Dönem: 1, Sicil No:9.

¹⁹⁶ **Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri II. Cilt (1966-1980)**, Yay. Haz. Fahri Çoker, s.389-390.

¹⁹⁷ BDİE, **1960-1962 İstatistik Yıllığı**, Yayın No: 460, Basım yeri ve yılı yok, s. 199.

¹⁹⁸ 1961 seçimine Adana'da AP ve CHP katıldı. 1965 seçiminde AP, CHP ve TİP; 1969 seçiminde AP, CHP, GP, MHP; milletvekili 1973 seçiminde AP, CHP, DP, MHP ve MSP; 1977'de ise AP, CHP, MHP, MSP Adana'dan milletvekili çıkardı.

kaldı¹⁹⁹. Buna göre AP listesinden; Hasan Aksay, Yusuf Aktimur, Ali Bozdoğanoglu, Cavit Oral, İbrahim Tekin, Ahmet Topaloğlu ve Ahmet Savrun; CHP listesinden; Mehmed Geçioğlu, Kasım Gülek, Kemal Sarıbrahimoğlu, Ahmet Karamüftüoğlu ve M. Kemal Küçüktepepınar TBMM’de Adana’yı temsil etti²⁰⁰.

1965 seçimlerinde ön seçim kararı aldı. Ön seçim 29 Ağustosta Şehir Stadı’nda yapıldı²⁰¹. 1965 seçimlerinde Adana’da 335.055 seçmen bulunuyordu. Seçime katılım % 77,1’e geriledi. AP, aldığı 133.799 oyla 7, CHP, 88.229 oyla 4, TİP ise 1 milletvekili çıkardı²⁰². AP listesinden; Tahir Yücekök, Ahmet Topaloğlu, İbrahim Tekin, Hasan Aksay, Ali Bozdoğanoglu, Sabahattin Baybura, Turhan Dilligil; CHP listesinden; Mahmut Bozdoğan, Kasım Gülek, Kemal Sarıbrahimoğlu, Bekir Tünay; Türkiye İşçi Partisinden Ali Karcı Adana milletvekili seçildi²⁰³.

1969 seçimlerinde kayıtlı seçmen sayısı 380.236’ya yükseldi. Katılım oranı % 68,6 olarak gerçekleşti. Seçimlere AP, CHP, CGP, Millet Partisi, MHP, TBP, TİP, YTP, Bağımsızlar katıldı. AP 106.443 oyla 6, CHP 84.335 oyla 5, CGP 16.570 oyla 1, MHP, 21.641 oyla 1 milletvekili çıkarmayı başardı²⁰⁴. AP milletvekilleri; Salahattin Kılıç, Cevdet Akçalı, Ali Cavit Oral, Ahmet Topaloğlu, Hüsamettin Uslu, Şevket Yılmaz; CHP milletvekilleri; Ali Rıza Güllü, Fazıl Güleç, M. Kemal

¹⁹⁹ BDİE, **1960-1962 İstatistik Yıllığı**, s.204-206; TUIK, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Yayın No: 3685, Ankara 2012, s.26.

²⁰⁰ **TBMM Albümü, 1920-2010, (2. Cilt 1950-1980)**, Ankara 2010, s.773-774.

²⁰¹ CHP Adayları önseçim listesi; Kasım Gülek 3.144, Mahmut Bozdoğan 1.454, Kemal Sarıbrahimoğlu 1.208, Bekir Tünay 1.112, Muslihittin Mete 982, Vahit Kantel 972, Yunus Karaca 899, Osman Çıtırık 875, Ali Rıza Güllü 873, Kâzım Bozdoğan 852, Hasan Cerit 753, Azmi Yazıcıoğlu 737, Ahmet Karamüftüoğlu 688, Saim Karaömerlioğlu 636, Hamdi Öner 631, İbrahim Günay 613, Mehmet Geçioğlu 577, Fethiye Eşrefoğlu 576, Fazıl Güleç 571, Cevdet İnan 564, Emin Bilen Tümer 547, Osman Doğan 495, M. K. Küçüktepepınar 439, Nevzat Güven 429, Yalçın Ceylanoğlu 327, Mustafa Kaya 312, Remzi Kurt 303, Abdurrahman Musabalı 160. AP Adayları önseçim listesi; Ahmet Topaloğlu 1.516, Ali Bozdoğanoglu 1.323, Tahir Yücekök 941, Hasan Aksay 904, İbrahim Tekin 652, Cavit Oral 596, Zahit Güngör 552, Hacı Mehmet Öztürk 484, Şevket Gedik 474, Yusuf Aktimur 464, Ahmet Savrun 444, Ziya Bilge 135, Nabi Çiftçi 274, M. Kemal Çetinsoy 493, Kemal Sertelli 433, Makbule Dıblan 139, İrfan Ekmekçi 459, Müzeyyen Olgun 201, Fikret Yalçınbaş 415, Yusuf Çenet 390, Cevdet Akçalı 435, Mehmet Yüce 251, Ömer Ulusçutürk 222, Necat Ersoy 292. CKMP Adayları önseçim listesi; Hasan Culhaoğlu 55, Halil Keskin 51, Ömer Çömelekoğlu 48, İhsan Güsel 38, İbrahim Dilcioğlu 38, Lütfi Onay 22, Hasan Sümbüllü 28, Suphi Taşkent 25, Orhan Tipi 26, Mehmet Türkoğlu 31, İsmail Tufan 29. YTP Adayları önseçim listesi; Veli Eser 21, İbrahim Onare 19, Ercan Pıkdöken 18, Tosun Balta 14, Şerafettin Yalaz 14, Mehmet Demiray 13, Hasan Keskin 13, Cemile Kocalp 13, Feyzi Tabandöken 12, M. Lütfiye Aktenli 10, Hikmet Kemaloğlu 5, Kemal Yavuzel 5. **Yeni Adana**, 31 Ağustos 1965, Sayı: 12203.

²⁰² TUIK, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, s.26.

²⁰³ **TBMM Albümü, 1920-2010, (2. Cilt 1950-1980)**, s.837-838.

²⁰⁴ TUIK, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, s.26.

Küçüktepepınar, Emir Halil Postacı, Kemal Satır; MHP milletvekili Alparslan Türkeş ve GP milletvekili Turgut Topaloğlu meclise girmeyi başardı²⁰⁵.

1973 seçimlerinde 471.331 kayıtlı seçmenden 334.512 kişi oy kullanırken katılım oranı % 70,9 oldu. AP önceki seçimlerin gerisinde kalarak 74.264 oyla 3 milletvekili çıkarırken, CHP 128.076 oyla 6 milletvekili çıkarmayı başardı. Demokratik Parti 40.627 oyla 2; MHP 26.077 oyla 1; MSP 26.270 oyla 1 milletvekili çıkardı²⁰⁶. CHP listesinden; Erol Çevikçe, Osman Çıtırık, Mehmet Can, Hasan Cerit, İlter Çubukçu, Emin Bilen Tümer; AP listesinden; Selahattin Kılıç, Yılmaz Hocaoglu, Ahmet Topaloğlu; MHP'den Alparslan Türkeş; DP'den Battal Köksal, İbrahim Tekin; MSP'den Mehmet Hulusi Özkul meclise girdi²⁰⁷.

1977 seçimlerinde kayıtlı seçmen 673.430 idi. Oy kullananların sayısı 462.806, katılım oranı % 68,7 idi. CHP 210.026 oyla 7, AP 144.709 oyla 5, MHP 51.146 oyla 1 ve MSP 28.490 oyla 1 milletvekili çıkardı²⁰⁸. CHP'den Mehmet Can, Hasan Cerit, Melih Kemal Küçüktepepınar, Muslihittin Yılmaz Mete, Nedim Tarhan, İsmail Hakkı Öztörün, Oğuz Yazıcıoğlu; AP'den Hasan Gürsoy, Mehmet Halit Dağlı, Cevdet Akçalı, Selahattin Kılıç, Ahmet Topaloğlu; MSP'den Hasan Aksay; MHP'den Alparslan Türkeş mecliste Adana'yı temsil etti²⁰⁹.

Ülkede artan istikrarsızlık ve ekonomik sorunlar siyasi alana da yansıyor. Sorunlar arttıkça ve derinleştikçe seçmen de siyasete güven azalıyordu. 1960-1970 arasında AP, 1970-1980 döneminde ise CHP'nin Adana seçmeni üzerinde etki bıraktığı söylenebilir. 1969'dan itibaren MSP ve MHP'nin de Adana'da taban bulunduğu görülmektedir.

4.7. Milletvekilleri (1960-1980)

4.7.1. Ahmet Karamüftüoğlu

1924'te Kadirli'de doğdu. İlköğrenimi Kadirli'de, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. 1957 yılı sonuna kadar

²⁰⁵ BCA, 30.1.0.0.47.283.4.; TBMM Albümü, 1920-2010, (2. Cilt 1950-1980), s.901-902.

²⁰⁶ TUIK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, s.26.

²⁰⁷ TBMM Albümü, 1920-2010, (2. Cilt 1950-1980), s.965-966.

²⁰⁸ TUIK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, s.26.

²⁰⁹ TBMM Albümü, 1920-2010, (2. Cilt 1950-1980), s.1029-1030.

12. dönemde 33 defa söz aldı, 13. dönemde 2 önerge verdi, 17 defa kürsüye çıktı. 14. dönemde 10 defa konuşma yaptı²¹⁸.

4.7.4. Ali Bozdoğanoglu

1925’de Adana’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Adana’da, lise öğrenimini İstanbul’da tamamladı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. Adana Barosuna kayıtlı serbest avukat olarak çalıştı. Demokrat Parti Adana Vilayet İdare Heyeti üyeliğinde bulundu. Adana Belediye Başkanlığı yaptı. Adalet Partisi’nin kuruluşunun ardından Adalet Partisi Adana Vilayet İdare Heyeti başkanlığına getirildi. 12 ve 13. Dönem (1961–69) Adana milletvekili seçildi²¹⁹. Turizm ve Tanıtma Bakanı hakkında bir gensoru açılmasına dair önerge münasebetiyle söz aldı (25.7.1967)²²⁰.

4.7.5. Ali Cavit Oral

1904 yılında Adana’da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Adana’da yaptı. Almanya Würtemberg’de Hohenheim Yüksek Ziraat Okulu’nda öğrenim gördü. Ayrıca Almanya’da Siyasal Bilgiler Yüksekokulu’ndan mezun oldu. Adana Belediyesi Azası, Adana Çiftçiler Birliği Başkanlığı, Adana Pamuk Müstahsilleri Satış Kooperatifi Müdürü, Adana Halkevi Neşriyat Komitesi Reisi, Sümerbank İdare Meclisi üyeliği görevlerinde bulundu. 5. ve 6. Dönemde CHP’den Niğde milletvekili, 7. ve 8. Dönem CHP’den Adana milletvekili, 10. Dönem DP’den, 12. ve 14. Dönem AP’den Adana milletvekili seçildi²²¹. 5 ve 6. Dönem TBMM Başkanlık Divanı’nda kâtip üyeliği görevinde bulundu. 17, 18 ve 26. dönem hükümetlerinde Tarım

²¹⁸https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=AHMET%20TOPALO%D0LU&v;

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=2&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=AHMET%20TOPALO%D0LU&v;https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=3&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=AHMET%20TOPALO%D0LU&v; 28.08.2018.

²¹⁹ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Ali Bozdoğanoglu**, Sicil No:3., Dönem 1.

²²⁰ MM, TD, 2. Dönem, C:21, B:147, s.635-636.

²²¹ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Ali Cavit Oral**, Sicil No:8, Dönem 1.; **TBMM Albümü 1920-2010, 2. Cilt, 1950-1980**, s. 773; **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VIII. Dönem (1946-1950)**, III. Cilt, Yay. Haz. Mustafa Çufalı, 2012, s.943.

seçildi²²⁸. Genel Kurulda 19 defa söz aldı. 2 genel görüşme ve 4 yazılı önergesi vardı²²⁹.

Mecliste Adana ile ilgili faaliyetleri şöyledir; Su taşkınları dolayısıyla Ceyhan ovasındaki zarar gören köylere gerekli yardımların yapılması hakkında gündem dışı demeci²³⁰, Adana’da vuku bulan sel felâketi konusunda gündem dışı demeci²³¹ Adana hudutları dâhilinde inşa edilmesi plânda öngörülen spor tesislerine dair Gençlik ve Spor Bakanı’ndan sorusu²³².

4.7.8. Alparslan Türkeş

1917’de Lefkoşa’da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Kıbrıs’ta tamamladı. Ailesiyle birlikte Türkiye’ye göç ederek İstanbul’a yerleşti. 1936’da Kuleli Askeri Lisesi’ne girdi. Liseden sonra sırayla Harp okulunu, Piyade Atış Okulunu ve Harp Akademisini bitirerek kurmay subay oldu. 1948’de ABD’ye gitti; Amerikan Piyade Okulu ve Amerikan Harp Akademisi’nde eğitim gördü. 1955-1957 yıllarında Washington’da Daimi Grup nezdinde Türk Genelkurmay temsil heyeti üyeliğine atandı. Bu sürede Amerikan Üniversitesi’ne devam ederek International Economic öğrenimi gördü²³³. 1959 yılında Almanya Atom ve Nükleer Okulu’na devam etti²³⁴. 1960’da NATO toplantılarına katıldı ve askeri manevralarda Genelkurmay Başkanlığı’nın temsilciliğini yaptı. 27 Mayıs’ta Milli Birlik Komitesi üyesi ve Başbakanlık müsteşarı oldu. Hükümet Müşaviri sıfatıyla Yeni Delhi’de üç yıl kaldı²³⁵. 31 Mart 1964’te CKMP’ye girdi. 30 Temmuz 1965 kurultayında CKMP Genel Başkanlığına seçildi²³⁶. 13. Dönem Ankara, 14, 15 ve 16. Dönem Adana, 19. Dönem MHP Yozgat milletvekili olarak TBMM’de görev yaptı. Başbakan

²²⁸ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Ali Rıza Güllüoğlu**, Sicil No:710, Dönem 3.

²²⁹ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=3&v_yas_ama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=AL%DD%20RIZA%20G%DCLL%DCO%D0LU&, 29.08.2018

²³⁰ MM, TD, 3. Dönem, C:13, B:91, s.6-8.

²³¹ MM, TD, 3. Dönem, C:38, B:118, s.45-46.

²³² MM, TD, 3. Dönem, C:10, B:45, s.408-411.

²³³ “Alparslan Türkeş Kimdir”, **Milliyetçi Hareket**, 23 Mayıs 1969, Sayı: 8.

²³⁴ **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XV. Dönem (1973-1977) C:III**, Yay. Haz. H. Emre Bağçe, s.1638.

²³⁵ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Alparslan Türkeş**, Sicil No:480, Dönem 3.

²³⁶ “Alparslan Türkeş Kimdir”, **Milliyetçi Hareket**, 23 Mayıs 1969, Sayı: 8.

Yardımcılığı görevinde bulundu. MHP ve MÇP Genel Başkanlığı görevlerini yürüttü. 4 Nisan 1997’de yaşamını yitirdi²³⁷.

4.7.9. Battal Köksal

1928’de Kadirli’nin Tozlu Köyü’nde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Adana’da tamamladı. 1952’de Ankara Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Demokratik Partinin kuruluşunda görev aldı. 1973’te Demokratik Parti’den Adana milletvekili seçildi. 15 Şubat 1987’de vefat etti²³⁸. Mecliste 15. Dönemde 5 defa söz aldı²³⁹.

4.7.10. Bekir Tünay

1914’te Osmaniye’de doğdu. İlkokulu Osmaniye’de okudu. Ortaokulu Konya Askeri okulunda ve 1936’da Bursa Askeri Lisesi’ni bitirdi. 1938’de Harp okulundan Topçu Subayı olarak mezun oldu. 1947’de Harp Akademisini birincilikle bitirdi. 1953–56 yıllarında Bağdat Ataşemiliterliğine atandı. 1959-1960 Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsünden mezun oldu. Emekli olduktan sonra Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğüne getirildi. Bu görevi sırasında İsrail-Kıbrıs-Türkiye Anlaşmasında, İsviçre’de Uluslararası Turizm Kongresinde ve İtalya’da Uluslararası Radyo-Televizyon Kongresinde Türkiye’yi temsil etti²⁴⁰. Zafer Mühendislik Mimarlık Yüksek Okulu Başmüdür Yardımcılığı ve Azot Sanayi Genel Müdürlüğü denetçiliği görevlerinde bulundu. Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği Kamuoyu Oluşturma ve Koordinasyon Proje Müşavirliği yaptı. Milli Güvenlik Konseyi tarafından Danışma Meclisi üyeliğine getirildi. Aynı mecliste Başkanlık

²³⁷ **Türk Parlamento Tarihi : TBMM - XVI. Dönem (1977-1980) Cilt:3**, Yay. Haz. Esat Arslan, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2012, s.1167. Meclisteki faaliyetleri şöyledir; Hükümet Programı münasebetiyle konuşması (10.11.1969), İsmet İnönü’nün tarihî kişiliğini ve hizmetlerine ilişkin konuşması (27.12.1973), 1974 yılı Bütçe Kanunu tasarısı münasebetiyle konuşması (30.5.1974), Bakanlar Kurulu programının görüşülmesi münasebetiyle konuşması (27.11.1974), 1975 Yılı Bütçe Kanunu tasarısı münasebetiyle konuşması (27.2.1975), Bakanlar Kurulu programının görüşülmesi münasebetiyle konuşması (9.4.1975), Bozkurt sembolüne ilişkin Başbakan’dan yazılı soru önergesi (16.4.1974), Dördüncü Beş Yıllık (1979-1983) Kalkınma Planı münasebetiyle (MHP Grubu adına) konuşması (23.11.1978). MM, TD, 5. Dönem, C:7, B:9, s.353-357.

²³⁸ **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XV. Dönem (1973-1977) C:III**, Yay. Haz. H. Emre Bağçe, s.1632.

²³⁹ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=4&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabasluk=&v_altbaslik=&v_mv=BATTAL%20K%D6KSAL&, 29.08.2018.

²⁴⁰ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Bekir Tünay**, Sicil No:554, Dönem 2.

Divanı İdare Amiri olarak görev aldı²⁴¹. 13. Dönem CHP Adana milletvekili seçildi. Mecliste 10 defa söz aldı. 6 adet yazılı soru önergesi vardı²⁴².

Mecliste Adana ile ilgili faaliyetleri şöyledir: Ceyhan'la ilgili barajların biran önce yapılması ve gerekli yardımların artırılması hakkındaki demeci, Adana'nın Kadirli ilçesine bağlı bazı köylerin yollarının yapımına dair Köy İşleri Bakanından yazılı sorusu, Adana'nın Kadirli ilçesine bağlı Melirli köyü yolunun yapımına dair Köy İşleri Bakanından yazılı sorusu, Adana'nın Kadirli ilçesine bağlı Kösepınar köyünde orman yolunun geri bırakılma sebebine dair Tarım Bakanından yazılı sorusu.

4.7.11. Cevdet Akçalı

1925'te Kozan'da doğdu. İlkokul, ortaokul ve liseyi Adana'da tamamladı. 1946 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. İki yıl İstanbul Hukuk Fakültesi Amme Kürsüsü'nde fahri asistanlık yaptı. Paris Sorbonne Üniversitesi'nde Fransız Medeniyeti seminerlerine katıldı. 1950 yılından itibaren avukatlık yaptı. 1963-1964 yıllarında Devlet Planlama Teşkilatında araştırmacı olarak çalıştı. 1950'de Kozandağı ve Bügelek 1962-1965 yılları arasında ise Adana'da günlük Dirlik Gazetesi'ni çıkardı. Çeşitli gazetelerde siyasi makaleler yazdı. Bu makalelerden bir kısmını "Kıyma Makineleri" adı altında kitap halinde yayınladı. 14. Dönem Adana Milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Anayasa Komisyonu Başkanlığı yaptı. 1970-1973 yılları arasında Avrupa Konseyi Başkan Vekilliğinde bulundu. 1973 genel seçimlerini kazanamayınca tekrar avukatlığa ve gazeteciliğe başladı. 5 Haziran 1977 milletvekili genel seçimlerinde 16. Dönem AP Adana milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Ayrıca 18. Dönem İstanbul, 20. Dönem Adana ve 21. Dönem Kütahya Milletvekili olarak tekrar TBMM'ye girdi. Avrupa Konseyi Üyesi ve Başkan Vekili, Türk Delegasyonu Başkanlığı yaptı²⁴³. Meclis'te yaptığı 16 konuşması vardı²⁴⁴.

²⁴¹ **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIII. Dönem (1965-1969), C:IV**, Yay. Haz. Menderes Çınar, Ankara 2012, s.1597-1598.

²⁴² https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=2&v_yas_ama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=BEK%DDR%20T%DCNAY, 29.08.2018; MM, TD, 2. Dönem, C:28, B:87, s.782.

²⁴³ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Cevdet Akçalı**, Sicil No:708, Dönem 5; **Türk Parlamento Tarihi : TBMM - XVI. Dönem (1977-1980) Cilt:3**, Yay. Haz. Esat Arslan, s.1154.

²⁴⁴ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem 28.08.2018

4.7.13. Emir Halil Postacı

1926'da Adana'da doğdu. İlk ve orta tahsilini Adana'da yaptı. Bir müddet çiftçilikle ve çeşitli müesseselerde işçi olarak çalıştı. 1963 yılında Adana İncirlik Hava alanı işçilerini hizmetinde toplayan Harp-İş Sendikası Başkanlığına seçildi. 1952'den itibaren CHP'nin çeşitli kademelerinde görev aldı. 12 Ekim 1969 genel seçimlerinde CHP Adana kontenjan adayı olarak milletvekili seçildi²⁴⁸.

4.7.14. Erol Çevikçe

1937'de Amasya'da doğdu. İlk ve Ortaokulu Amasya'da okudu. Liseyi İstanbul Kabataş Erkek Lisesi'nde tamamladı. 1963 yılında İstanbul İktisat Fakültesinden mezun oldu. Devlet Planlama Teşkilatına girdi. Almanya'da ekonomik gelişme üzerine ihtisas yaptı. Amerika'da Ekonomik Planlama üzerine master diploması aldı. 1973 ve 1977'de Adana milletvekili seçildi. Ulaştırma Bakanlığı, SHP Genel Sekreter Yardımcılığı ve CHP Merkez Yönetim Kurulu Üyeliği görevlerinde bulundu²⁴⁹.

4.7.15. Fazıl Güleç

1923'te Adana'nın Ceyhan kazasında doğdu. İlk tahsilini Ceyhan'da, ortaokulu Adana'da, liseyi İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı. İstanbul İktisat Fakültesini tamamlamayıp yarıda bıraktı. 1969 genel seçimlerinde Adana milletvekili seçildi²⁵⁰.

Mecliste Adana ile ilgili faaliyetleri şöyledir; Güney bölgelerinde buğday alım fiyatlarına ve Ziraat Bankasının plasman sıkıntısı çektiğine dair gündemi dışı demeci²⁵¹, Buğday fiyatlarının ilân edilmemesinin sakıncaları ve Çukurova'da vuku bulan sel felâketi konularında gündem dışı demeci²⁵², Feke Ortaokuluna dair Milli

²⁴⁸ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Emir Halil Postacı**, Sicil No:711, Dönem 3.

²⁴⁹ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Erol Çevikçe**, Sicil No:953, Dönem 4; Meclisteki faaliyetleri şöyledir; Muş Milletvekili Ahmet Hamdi Çelebi'nin, Muş-Bulanık karayoluna dair sorusuna cevabı (12.2.1974), 1974 yılı Bayındırlık Bakanlığı Bütçesi münasebetiyle sözleri (24.5.1974). MM, TD, 4. Dönem, C:4, B:84, s.772-777; MM, TD, 4. Dönem, C:1, B:39, s.571-572.

²⁵⁰ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Fazıl Güleç**, Sicil No:709. MM, TD, 3. Dönem, C:4, B:75, s.556; MM, TD, 3. Dönem, C:4, B:78, s.625-626; MM, TD, 3. Dönem, C:7, B:114, s.279; MM, TD, 3. Dönem, C:13, B:96, s.190-191; MM, TD, 3. Dönem, C:2, B:22, s.33.

²⁵¹ MM, TD, 3. Dönem, C:4, B:78, s.625-626.

²⁵² MM, TD, 3. Dönem, C:13, B:96, s.190-191.

Eğitim Bakanından sorusu²⁵³, Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğünce Adana'da yaptırılacak olan işçi konutuna dair Çalışma Bakanından sorusu²⁵⁴.

4.7.16. Hasan Aksay

1931 yılında Haruniye'de doğdu. İlkokulu Haruniye'de, Ortaokul ve liseyi Kahramanmaraş'ta tamamladı.²⁵⁵ 1955 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Türkiye Milli Talebe Federasyonunda ve Ankara Üniversitesi Talebe Birliği idare heyetinde çalıştı. İki yıl Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Talebe Cemiyeti Başkanlığı yaptı. Adana İmam Hatip Okulu Müdür Muavinliği, Osmaniye Özel Lisesi Müdürlüğü, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Başkanlığı, Osmaniye Öğretmenler Derneği Başkanlığı görevlerinde bulundu.²⁵⁶ Milli Nizam Partisi'nin Kurucu Başkanlığını yaptı. 12. ve 13. Dönem Adana, 14. Dönem İstanbul ve 16. Dönem Adana milletvekili olarak TBMM'ye girdi. MSP Grup Başkanvekilliği ve Devlet Bakanlığı görevlerinde bulundu²⁵⁷.

Mecliste 12. Dönemde 2 sözlü, 3 yazılı önergesi ile farklı konularda yaptığı 12 konuşması, 13. Dönemde 2 konuşması, Orta Doğu Teknik Üniversitesi kanununun ikinci maddesinin değiştirilmesi hakkında bir teklifi, 15. Dönemde 13 konuşması, 16. Dönemde 17 konuşması vardı²⁵⁸.

4.7.17. Hasan Cerit

1923'te Ceyhan'da doğdu. 1948 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Ceyhan'da serbest avukatlık yaptı²⁵⁹. CHP İlçe Yönetim Kurulu ve İl Yönetim Kurulu Üyeliklerinde ve CHP Ceyhan İlçe Başkanlığı görevinde bulundu.

²⁵³ MM, TD, 3. Dönem, C:2, B:22, s.33.

²⁵⁴ MM, TD, 3. Dönem, C:4, B:75, s.556.

²⁵⁵ TBMM Albümü 1920-2010, 2. Cilt, 1950-1980, s.773.

²⁵⁶ TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kâğıdı, Hasan Aksay, Sicil No:1, Dönem 1.

²⁵⁷ Türk Parlamento Tarihi : TBMM - XVI. Dönem (1977-1980) Cilt:3, Yya. Haz. Esat Arslan, s.1155.

²⁵⁸ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem1&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=4&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=2&v_yasama_yili=&v_cilt; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=5&v_yasama_yili=&v_cilt=&v, 28.08.2018

²⁵⁹ TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kâğıdı, Hasan Cerit, Sicil No:952, Dönem 5.

Üç dönem Çukobirlik Pamuk Tarım Satış Kooperatifi Başkanlığı yaptı. 15 ve 16. Dönem CHP Adana milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 27 Haziran 1994 tarihinde yaşamını yitirdi²⁶⁰. Genel Kurulda 15. Dönemde 4 defa söz aldı ve 22 yazılı soru önergesi verdi. 16. Dönemde ise 1 kere söz aldı ve 3 yazılı önergesi verdi²⁶¹.

Mecliste Adana ile ilgili faaliyetleri şöyledir; Adana bölgesinde görevli bir memurun Akdeniz Gübre Sanayii A.Ş. de yönetim kurulu üyesi olup olmadığına ilişkin Bayındırlık Bakanından sorusu²⁶², Adana Merkez ilçesine bağlı bazı köylerin elektrik ve su durumlarına ilişkin Köy İşleri Bakanından yazılı soru önergesi²⁶³, Ceyhan-Sarıbahçe ve Kıvrıktı köylerinin su ihtiyaçlarına ilişkin Köy işleri Bakanından yazılı soru önergesi²⁶⁴, Adana Merkez ilçe Başkanının polis memurlarınca tehdit edildiği iddiasına ilişkin İçişleri Bakanından yazılı soru önergesi²⁶⁵, Adana Milletvekili Hasan Cerit'in Adana Ticaret Lisesinde ve diğer okullarda Dokuz Işık Kitabının ev ödevi olarak verilip verilmediğine ilişkin Millî Eğitim Bakanından yazılı soru önergesi²⁶⁶, Adana Milletvekili Hasan Cerit ve 10 arkadaşının Ceyhan Hayati ve Sosyal Bilimler Yüksek Meslek Okulunda meydana gelen olayları ve sorumlularını saptamak amacıyla Anayasanın 88. Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 102 ve 103. maddeleri uyarınca bir Meclis Araştırması açılmasına ilişkin önergesi²⁶⁷.

4.7.18. Hasan Gürsoy

1941'de Adana'nın Çelemlı Köyü'nde doğdu. 1962 yılında Adana İmam-Hatip okulundan, 1963 yılında Kayseri Lisesinden ve 1967 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1971 yılından itibaren Eskişehir merkez vaizi olarak görev aldı. 5 Haziran 1977 milletvekili genel seçimlerinde 16. Dönem AP

²⁶⁰ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Hasan Cerit**, Sicil No:952, Dönem 4; **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XV. Dönem (1973-1977) C:III**, Yay. Haz. H. Emre Bağçe, s.1626.; **Türk Parlamento Tarihi : TBMM - XVI. Dönem (1977-1980) Cilt:3**, Yay. Haz. Esat Arslan, s.1157.

²⁶¹ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=5&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=HASAN%20CER%DDT&v_; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=4&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=HASAN%20CER%DDT, 28.08.2018

²⁶² MM, TD, 4. Dönem, C:18, B:70, s.3.

²⁶³ MM, TD, 4. Dönem, C:20, B:136, s.744.

²⁶⁴ MM, TD, 4. Dönem, C:20, B:139,s.821.

²⁶⁵ MM, TD, 4. Dönem, C:26, B:58, s.2.

²⁶⁶ MM, TD, 4. Dönem, C:19, B:91, s.4.

²⁶⁷ MM, TD, 4. Dönem, C:22, B:21, s.220.

Adana milletvekili olarak TBMM'ye girdi²⁶⁸. Mecliste 16. Dönemde 5 defa söz aldı. 16 yazılı soru önergesi verdi²⁶⁹.

4.7.19. Hüsamettin Uslu

AP İl İdare Kurulu ikinci başkanlığı yaptı. AP listesinden İl Genel Meclisine 1963'te girdi. 1968 seçimlerinde tekrar il genel meclisine AP listesinden birinci sırada girdi. Milletvekili seçilinceye kadar il daimi encümen üyeliği görevinde bulundu. 14. Dönem AP Adana milletvekili seçildi. 29 Kasım 2009'da vefat etti²⁷⁰.

4.7.20. İbrahim Tekin

1923'te Adana'da doğdu. ilk ve ortaokulu Adana'da bitirdi. Diyarbakır Lisesinden mezun oldu. 1950 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. Almanya'da ihtisas yaparak "Hukuk Doktoru" unvanını aldı. 1955'te avukatlığa başladı. 1960'dan itibaren Adana'da Vatandaş Gazetesi mesul müdürlüğü yaptı. Milletvekili seçilinceye kadar mesul müdürlüğe devam etti. 1955 yılında Demokrat Parti Adana Vilayet İdare heyetine seçilerek politikaya başladı. Parti fesh edilinceye kadar idare heyetinde görev aldı²⁷¹. 12, 13 ve 15. Dönem Adana milletvekili seçildi. 1965'te Gümrük ve Tekel Bakanlığı görevine getirildi. 1968'de bu görevden istifa etti. 1969'da yapılan seçimlerde Parlamente'ye giremedi. AP Genel Kurul Üyeliğinden ve daha sonra partiden ihraç edildi. 1970'te Demokratik Partinin kurucuları arasında yer aldı. Partinin Genel Kurul Üyeliğine seçildi. 1973'te Adana milletvekili seçildi²⁷².

²⁶⁸ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Hasan Gürsoy**, Sicil No:1214, Dönem 5; **Türk Parlamento Tarihi : TBMM - XVI. Dönem (1977-1980) Cilt:3**, Yay. Haz. Esat Arslan, s.1159.

²⁶⁹ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=5&v_yas_ama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabasluk=&v_altbaslik=&v_mv=HASAN%20G%D CRSOY&, 28.08.2018.

²⁷⁰ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Hüsamettin Uslu**, Sicil No:713, Dönem 3; TBMM Albümü, 1920-2010 (2. Cilt 1950-1980), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1, 2010, s.902

²⁷¹ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, İbrahim Tekin**, Sicil No:11,, Dönem 1.

²⁷² TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, İbrahim Tekin**, Sicil No:11,, Dönem 4.; **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XV. Dönem (1973-1977) C:III**, Yay. Haz. H. Emre Bağçe, s.1635; TBMM Albümü, 1920-2010 (2. Cilt 1950-1980), s.966.

öğretmenliği yaptı. 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde 14. Dönem CHP Adana milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 21 Haziran 1986 tarihinde yaşamını yitirdi²⁷⁹.

4.7.23. Kasım Gülek

1906'da Adana'da doğdu. İlk tahsilini Adana Sultanisinden orta tahsilini Galatasaray ve liseyi Robert Kolejinde tamamladı. Paris Siyasal Bilgiler Okulunu bitirdi. Ayrıca Hukuk Fakültesinden lisans diploması aldı²⁸⁰. New York Columbia Üniversitesinde iktisat doktorası, Berlin Üniversitesinde hukuk doktorası yaptı. Londra İktisat Okulu ve Cambridge Üniversitesinde maliye öğrenimi gördü. Yurda döndükten sonra bir süre tarım ve ticaretle uğraştı. Cumhuriyet Halk Partisi saflarında siyasete atıldı. Türk siyasal yaşamına Amerikan tarzı propagandayı getiren politikacı oldu²⁸¹. Cumhuriyet Halk Partisinde İsmet İnönü'ye karşı muhalefetini sürdürmesi sonucu Aralık 1962 tarihinde bir yıl süreyle partiden ihraç edildi. Avrupa Konseyi Kurucu üyeliği ve İktisat Komisyonu Başkanlığı, NATO Parlamenterleri Kurulu Kurucu üyeliği ve Siyasi Komisyon Başkanlığı yaptı. Birleşmiş Milletler Kore Komisyonu Başkanlığı ve Atlantik Konseyi üyeliği görevlerinde bulundu. Birinci Hasan Saka hükümetinde Bayındırlık, ikinci Hasan Saka hükümetinde Ulaştırma ve Devlet Bakanlığlığına getirildi. 27 Mayıs 1960'tan sonra oluşturulan Kurucu Mecliste Adana temsilcisi olarak görev aldı. Cumhurbaşkanlığı kontenjanından Cumhuriyet Senatosu üyesi oldu. 6. ara seçimlerde ve 7. Dönem Bilecik; 8. Dönem Seyhan/Adana, 11, 12 ve 13. dönem Adana milletvekili seçildi²⁸².

²⁷⁹ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, İsmail Hakkı Öztörün**, Sicil No:1216, Dönem 5; **Türk Parlamento Tarihi : TBMM - XVI. Dönem (1977-1980) Cilt:3**, Yay. Haz. Esat Arslan, s.1163. Meclisteki faaliyetleri şu şekildedir; 1978 yılı Ticaret Bakanlığı Bütçesi münasebetiyle sözleri (23.2.1978), 9 Ocak 1980 günü geçici statüsü sona erecek olan Amerikan üs ve tesislerinin yeni bir anlaşma ile varlıklarının sürdürülmesi konusunda gündem dışı konuşması (9.1.1980), 1980 Yılı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Bütçesi münasebetiyle sözleri (25.2.1980) Pamuk taban fiyatına ilişkin Başbakan'dan yazılı soru önergesi (29.11.1977), Öztörün'un Gima Anonim Şirketine ilişkin yazılı soru önergesi (8.4.1980). MM, TD, 5. Dönem, C:16, B:70, s.181; MM, TD, 5. Dönem, C:3, B:114, s.637; MM, TD, 5. Dönem, C:1, B:70, s.408; MM, TD, 5. Dönem, C:15, B:53, s.164; MM, TD, 5. Dönem, C:13, B:27, s.617-619.

²⁸⁰ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Kasım Gülek**, Sicil No:5, Dönem 1.

²⁸¹ **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIII. Dönem (1965-1969), C:IV**, Yay. Haz. Menderes Çınar, s.1589

²⁸² TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Kasım Gülek**, Sicil No:5, Dönem 1; **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIII. Dönem (1965-1969), C:IV**, Yay. Haz. Menderes Çınar, s.1590; TBMM Albümü, 1920-2010 (2. Cilt 1950-1980), s.837.

tesisini düşünmekte bulunduğu Tarım Fakültesinin Adana’da kurulmasının yetkili kurulca beyan edildiği halde bugüne kadar kurulmayışının sebebine dair Milli Eğitim Bakanından yazılı sorusu, Ceyhan’ın ve Adana’nın son yağmurlar ve dolu sebebiyle zarar gören ilçe ve köylerine gerekli yardımların yapılması hususunda ne düşünüldüğüne dair Tarım Bakanlığı’ndan yazılı soru önergesi yapılması düşünülen kâğıt hamuru fabrikalarından birinin Ceyhan ilçesinde inşasının düşünülüp düşünülmediğine dair Sanayi Bakanlığı’ndan yazılı soru önergesi²⁸⁷, Ceyhan Ticaret Borsası Meclisi ve Ticaret Borsası Yönetim Kurulunun kanunsuz olarak feshedilmesi sebeplerine dair Ticaret Bakanından sözlü sorusunu geri aldığına dair önergesi²⁸⁸, Adana Milletvekili Kemal Sarıibrahimoğlu’nun Adana’da Çukobirlik’te ve Ceyhan ile Maraş’ta Ticaret Bakanlığının onamasıyla meydana çıkan atama ve aziller dolayısıyla konuşması²⁸⁹, Ceyhan ve kolları üzerinde yapılacak barajların ele alınamaması yüzünden Adana ovasındaki sel felâketlerinin devam ettiği, son meydana gelen taşkınların da büyük kayıplara sebep olduğu, Hükümetçe alınan tedbirlerin yetersiz bulunduğu yolundaki sözleri²⁹⁰, Adana çiftçisinin yağmur, sel ve dolu afetleri dolayısıyla uğradığı zararlara, pamuk tohumuna ve pamuk böcekleriyle mücadele konusunda gerekli yardımların yapılmasına dair sözleri²⁹¹, Ceyhan’da yapılması gereken ticaret borsası seçimlerinin partizan baskılar yüzünden uzun bir süreden beri yapılamadığına, bu yüzden işlerin geciktiğine, bu konuda tedbirler alınması gerektiğine dair sözleri²⁹², Adana ilinde vukua gelen sel felâketi ve Hükümetçe alınması gerekli tedbirlere dair demeci²⁹³, Kozan’ın İmamoğlu bucağının ilçe haline getirilmesine dair kanun teklifinin İçtüzüğü’nün 36. maddesi gereğince gündeme alınmasına dair önergesi münasebetiyle sözleri²⁹⁴, Adana Üniversitesi adı altında Adana ilinde tam teşekküllü bir üniversite kurulması hakkındaki kanun teklifinin, İçtüzüğü’nün 36. maddesi gereğince gündeme alınmasına dair önergesi münasebetiyle sözleri²⁹⁵, Adana Üniversitesi adı altında Adana ilinde tam teşekküllü

²⁸⁷ MM, TD, 1. Dönem, C:31, B:119, s.511-512; MM, TD, 1. Dönem, C:34, B:41, s.875; MM, TD, 1. Dönem, C:42, B:125, s.9; MM, TD, 1. Dönem, C: 38, B:93, s.273; .

²⁸⁸ MM, TD, 2. Dönem, C:9, B:18, s.595.

²⁸⁹ MM, TD, 2. Dönem, C:1, B:24, s.578-579.

²⁹⁰ MM, TD, 2. Dönem, C:2, B:33, s.298-300.

²⁹¹ MM, TD, 2. Dönem, C:17, B:103, s.200-201.

²⁹² MM, TD, 2. Dönem, C:18, B:119, s.586-587.

²⁹³ MM, TD, 2. Dönem, C:27, B:63, s.356-357.

²⁹⁴ MM, TD, 2. Dönem, C:27, B:64, s.404.

²⁹⁵ MM, TD, 2. Dönem, C:36, B:91, s.325-328.

bir üniversite kurulması hakkında kanun teklifi²⁹⁶, Kozan'ın İmamoğlu nahiyesinde Sarıçam adı ile bir ilçe kurulmasına dair kanun teklifi²⁹⁷, Adana'da birkaç Amerikalı çavuşun sebebiyet verdiği müessif olayın doğuş sebebiyle tahkikatın vardığı neticeye ve varsa suçlularının kimler olduğuna dair içişleri Bakanından sorusu²⁹⁸, Adana'nın hangi köy ve mahallesinde içme suyu olduğuna ve bunlardan hangilerinin sıhhi şartlara uygun bulunduğu dair sorusuna Köy İşleri Bakanından sorusu²⁹⁹, Adana Radyosunun, Mersin'e naklolunacağı söylentilerinin doğru olup olmadığına dair Turizm ve Tanıtma Bakanı'ndan soru önergesi³⁰⁰, Ceyhan nehrinin anakolu ile Savrun, Sünbaz adını taşıyan kolları ve Kozan'ın Kilgen ve Deliçay suları üzerinde daha evvel yapılmakta olduğunu bildiğimiz baraj ve sulama etütlerinin ne safhada olduğuna dair Bayındırlık Bakanından yazılı sorusu³⁰¹, Adana'nın bazı ilçe, bucak ve köylerinin yol ihtiyacına dair Köy İşleri Bakanından yazılı sorusu³⁰², Adana'nın bazı ilçelerinde mahsulü hasara uğrayan çiftçilere yardım edilmesi konusunda ne gibi tedbirler alındığına dair Ticaret ve Tarım Bakanlarından yazılı sorusu³⁰³, Meksika menşeli buğday tohumu ile Ceyhan nehri ve kolları üzerinde yapılacak baraj ve sulama tesislerine dair Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanından, Ticaret Bakanından ve Tarım Bakanından sorusu³⁰⁴, Adana'nın Gerdan ve Yemişli köyü arazilerinin sulanmasına dair Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanından sorusu³⁰⁵, Adana Demirspor Kulübünün galibiyetinin iptal edileceği ve stadyumun kapatılacağı söylentilerine dair Devlet Bakanlığından yazılı soru önergesi, Adana köylerinin ilköğretim ihtiyacının hangi yıl programına alındığına dair Millî Eğitim bakanından sorusu³⁰⁶, Adana'nın Karsanti bucağının hastane ve doktor ihtiyacına dair Adalet, Sağlık ve Sosyal Yardım, Köy İşleri, Çalışma ve Tarım bakanlarından yazılı sorusu³⁰⁷, Adana'nın Tufanbeyli ve Kozan ilçelerinde yapılan tecavüzlere dair Adalet Bakanından yazılı sorusu, Adana'nın Ceyhan ilçesinde spor tesisleri inşasına dair Devlet Bakanından sorusu, Adana'ya bağlı ilçe ve köylerin, içme suyu, yol, okul, öğretmen ve öğretmen

²⁹⁶ MM, TD, 2. Dönem, C:1, B:14, s.379

²⁹⁷ MM, TD, 2. Dönem, C:15, B:78, s.397.

²⁹⁸ MM, TD, 2. Dönem, C:9, B:18, s.557

²⁹⁹ MM, TD, 2. Dönem, C:9, B:18, s.557.

³⁰⁰ MM, TD, 2. Dönem, C:14, B:63, s.442.

³⁰¹ MM, TD, 2. Dönem, C:19, B:122, s.95.

³⁰² MM, TD, 2. Dönem, C:19, B:126, s.363.

³⁰³ MM, TD, 2. Dönem, C:21, B:149, s.691.

³⁰⁴ MM, TD, 2. Dönem, C:28, B:86, s.614.

³⁰⁵ MM, TD, 2. Dönem, C:27, B:71, s.657.

³⁰⁶ MM, TD, 2. Dönem, C:29, B:5, s.97-98.

³⁰⁷ MM, TD, 2. Dönem, C:30, B:22, s.284.

lojmanı ihtiyacının karşılanması ile Arslantaş Barajının ihalesine dair Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanından yazılı sorusu³⁰⁸.

4.7.25. Kemal Satır

1911'de Adana'da doğdu. 1936 da Tıp Fakültesini bitirdi. İl Genel Meclisi ve Belediye Meclisi üyelikleri, Kızılay İdare Heyeti üyesi Halkevi Başkanı, CHP Vilayet İdare heyeti üyesi oldu. 1943'te Adana vekili seçildi. Aynı sene CHP İzmir bölge müfettişliği yaptı. 1945'de Ankara Bölgesi CHP Müfettişi 1947'de CHP Merkez İdare Kurulu üyesi, 1949'da Ulaştırma Bakanı oldu. 1957'de Adana milletvekili ve Genel Sekreter Yardımcısı seçildi³⁰⁹. 14. Dönemde 9 defa söz aldı. 2 yazılı önerge ve 3 genel görüşme önergesi verdi³¹⁰.

4.7.26. M. Kemal Çetinsoy

1923'te Ceyhan'da doğdu. İlk tahsilini Ceyhan'da, orta ve liseyi Adana'da bitirdi. 1944'te Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Adana hâkim adaylığı, Malazgirt ve Bitlis Sulh Hâkimlikleri ve Hopa Hâkimliğinden sonra Adana Cumhuriyet Savcı Başyardımcılığı, Pazarcık Cumhuriyet Savcılığı, İskenderun savcılığı ve son olarak Adliye Müfettişliği görevlerinde bulundu. 1957'de devlet hizmetinden ayrılarak avukatlık yapmaya başladı. Siyasi hayata 1957'de Demokrat Parti saflarında başladı. 1961'de Adalet Partisi kurulduktan sonra değişik kademelerde görev aldı. 1963'de Adana Belediye Meclisi üyesi seçildi. Bir dönem Adana Belediye Reis Vekilliği ve iki dönem Belediye Meclisi Başkanlığı görevlerinde bulundu³¹¹. 1970'den itibaren serbest avukatlık yaptı. Sokrates'in Müdafaası adlı eseri yayınlanarak Milli Eğitim Bakanlığı Ödülü'nü kazandı (1944).

³⁰⁸ MM, TD, 2. Dönem, C:36, B:84, s.43-44.

³⁰⁹ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Kemal Satır**, Sicil No:146, Dönem 1.

³¹⁰ [https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=3&v_yas_ama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabasluk=&v_altbasluk=&v_mv=KEMAL%20SATIR%20\(%20DDSMA%20DDL%20KEMAL%20SATIR\)&](https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=3&v_yas_ama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabasluk=&v_altbasluk=&v_mv=KEMAL%20SATIR%20(%20DDSMA%20DDL%20KEMAL%20SATIR)&), 29.08.2018.

³¹¹ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, M. Kemal Çetinsoy**, Sicil No:704, Dönem 2.

13. dönem ara seçimlerinde Adana milletvekili seçildi³¹². Mecliste 10 defa söz aldı³¹³.

4.7.27. Mahmut Bozdoğan

1925'te Kadirli Yusuf İzzettin köyünde doğdu. 1945 yılında Düziçi Köy Enstitüsünden mezun oldu. 1957 yılına kadar Köy öğretmenliği yaptı. Aynı yıl liseyi dışarıdan bitirerek Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydını yaptırdı. 1958'de Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Şube Müdür Yardımcılığı görevinde bulundu. 1960 yılında Kadirli İlköğretim Müdürlüğüne atandı. 1963'de Osmaniye İlköğretim Müfettişliğine atandı. Adana Milli Eğitim Müdür Yardımcılığına getirildi ve tekrar müfettişliğe döndü. 10 Ekim 1965 seçimlerinde CHP'den Adana milletvekili seçildi³¹⁴. Parlamento görevinden sonra öğretmenlik görevinde bulundu. 1973'te emekli oldu³¹⁵.

Mecliste Adana ile ilgili faaliyetleri şöyledir; Adana ilçe ve bucaklarının ihtiyacı olan orta dereceli okullarla yatılı bölge okulları hakkında demeci³¹⁶, Çukurova ve memleketin bazı yerlerinde görülen kızamık hastalığı dolayısıyla tedbirlerin alınması ve halkın hastalıklara karşı uyandırılmağı hususunda demeci³¹⁷, Adana'nın Haruniye bucağına bağı köylerde vukua gelen depremde zarar gören vatandaşlara gerekli yardımların yapılması ve tedbirlerin alınması konusundaki demeci³¹⁸, Adana'nın, Bahçe ilçesinin Haruniye bucağına en kısa mesafeden bağlayacak stabilize bir yol yapılmasının düşünülüp düşünülmediğine dair sorusu ve Bayındırlık Bakanı Orhan Alp'in sözlü cevabı münasebetiyle sözleri³¹⁹, Adana'nın Kadirli ilçesine bir lise yapılmasının düşünülüp düşünülmediğine dair sorusu ve Millî Eğitim Bakanı İlhami Ertem'in sözlü cevabı münasebetiyle sözleri³²⁰, Adana'nın Kadirli ilçesine bağı bâzı

³¹² **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIII. Dönem (1965-1969), C:IV**, Menderes Çınar, s.1585-1586.

³¹³https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=2&v_yas_ama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=KEMAL%20%C7ET%DDNSOY&, 28.08.2018.

³¹⁴ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı**, **Mahmut Bozdoğan**, Sicil No:451,, Dönem 2.

³¹⁵ **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIII. Dönem (1965-1969), C:IV**, Yay. Haz. Menderes Çınar, s.1582-1583.

³¹⁶ MM, TD, 2. Dönem, C:8, B:123, s.850.

³¹⁷ MM, TD, 2. Dönem, C:9, B:14, s.350-351.

³¹⁸ MM, TD, 2. Dönem, C:16, B:93, s.433.

³¹⁹ MM, TD, 2. Dönem, C:19, B:122, s.129-130.

³²⁰ MM, TD, 2. Dönem, C:19, B:122, s.131-132.

köylerde vuku bulan dolu afetine ve bu afetten zarar görenlere yardım yapılmasına dair demeci³²¹, Ankara Üniversitesi kuruluş kadroları hakkındaki 5239 sayılı Kanuna ek Adana Ziraat Fakültesi kuruluş kadroları kanunu tasarısı münasebetiyle sözleri³²², Kadirli ilçesinde dolu afetinin mahsule yaptığı zararlara ve alınması gerekli tedbirlere dair konuşması³²³, Çukurova pamuk üreticilerinin güç duruma düştüklerine ve gereken tedbirlerin alınmasına dair konuşması³²⁴, Çukurova sel felâketi yüzünden ekilemeyen buğday tohumlarına ve Hükümetin, çiftçinin maruz bulunduğu güçlüklerden kurtulması için, tedbir alınmasına dair demeci³²⁵, Çukurova’da üretilen buğday mahsulünün fiyatlarına dair demeci³²⁶, Ceyhan ilçesi köylerindeki su baskınlarına ve bu konuda gereken tedbirlerin alınmasına dair demeci³²⁷, Adana’nın Pozantı ilçesine bağlı Gökbez köyüne iskân edilenlere dair İmar ve İskân Bakanından sorusu³²⁸, Adana’nın Bahçe ilçesine tütün uzmanı verilmesine ve tütün alım yeri yapılmasına dair Gümrük ve Tekel Bakanından sorusu, Adana’nın Bahçe ilçesinde bir askerlik; şubesi binası inşasına dair Millî Savunma Bakanından sorusu, Adana’nın Bahçe ilçesinde bir sağlık binası inşa edilmesine dair Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanından sorusu, Adana’nın Ceyhan, Yumurtalık ve Saimbeyli ilçelerine bağlı bazı köylerin yol, su ve elektrik enerjisi ihtiyacının karşılanması ile sel baskınlarından kurtarılmasına dair Köy İşleri Bakanından yazılı sorusu³²⁹, Adana’nın Misis bucağına bir ortaokul yapılmasına dair Millî Eğitim Bakanından sorusu³³⁰, Kadirli-Osmaniye arasındaki yolun asfaltlanmasına dair Bayındırlık Bakanından sorusu, Adana’nın bazı ilçelerinde selden zarar görenlere yardım yapılmasına dair Tarım Bakanından yazılı sorusu³³¹, Adana ili Hacılar bucağına bağlı Çerçioğlu köyünün bazı obalarına içme suyu temin edilmesine dair Köy İşleri Bakanından sorusu³³², Adana’nın Pozantı ilçesinde hastane veya bir sağlık merkezi açılmasına dair Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanından sorusu³³³, Adana’nın Ceyhan, Karataş ve

³²¹ MM, TD, 2. Dönem, C:20, B:135, s.500.

³²² MM, TD, 2. Dönem, C:23, B:30, s. 544.

³²³ MM, TD, 2. Dönem, C:28, B:78, s.231.

³²⁴ MM, TD, 2. Dönem, C:28, B:87, s.788-789.

³²⁵ MM, TD, 2. Dönem, C:31, B:37, s.513-514.

³²⁶ MM, TD, 2. Dönem, C:35, B:80, s.638,669.

³²⁷ MM, TD, 2. Dönem, C:36, B:97, s.582-583.

³²⁸ MM, TD, 2. Dönem, C:22, B:17, s.527.

³²⁹ MM, TD, 2. Dönem, C:28, B:91, s.874.

³³⁰ MM, TD, 2. Dönem, C:29, B:8, s.179.

³³¹ MM, TD, 2. Dönem, C:31, B:30, s.44-45.

³³² MM, TD, 2. Dönem, C:31, B:40, s.672.

³³³ MM, TD, 2. Dönem, C:32, B:42, s.57.

Kadirli ilçesine bağlı bazı köylerin içme suyu ve yol ihtiyacının karşılanması ile sel baskınlarından korunmasına dair Köy İşleri Bakanı'ndan yazılı sorusu³³⁴.

4.7.28. Mehmet Can

1927 yılında Adana'nın İslâhiye İlçesi'nde doğdu. İlkokulu Fevzi Paşa'da, ortaokulu Osmaniye'de, liseyi Kütahya'da tamamladı. Siyasal Bilimler Fakültesi'nden mezun oldu. 1950 yılından itibaren Adana'da Maiyet Memurluğu yaptı. Uluborlu, Ünye, Bahçe, Kadirli, Tuğluca ve Söke kaymakamlıklarında bulundu. İçişleri Bakanlığı'nda Nüfus İşleri Genel Müdürlüğü'nde Şube Müdürlüğü yaptı. 15. Dönem CHP Adana milletvekili olarak TBMM'de bulundu. 16. ve 18. Dönem Adana Milletvekilliği yaptı. Gümrük ve Tekel Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı görevlerinde bulundu³³⁵. Genel Kurulda 7 defa söz aldı³³⁶.

4.7.29. Mehmet Geçioğlu

1317'de Karaisalı'da doğdu. Karaisalı kazasında 27 yıl Belediye Başkanlığı, iki dönem vilayet genel meclis üyeliği yaptı. Kızılay ve Ziraat Odası başkanlığı, CHP ilçe başkanlığı, ilkokul yaptırma dernek başkanlığı gibi hizmetlerde bulundu³³⁷. 12. Dönemde mecliste 35 defa söz aldı. 1 sözlü, 5 yazılı önerge verdi³³⁸.

Mecliste Adana ile ilgili yaptığı konuşmalar şöyledir; Adana ve havalisini tehdit eden sel felâketi dolayısıyla tedbir ve yardım tavsiye eden gündem dışı demeci, Adana'nın, Karaisalı ilçesine bağlı Dorak bölgesinde bir bucak kurulmasına dair İçişleri Bakanlığı'na sorusu³³⁹.

³³⁴ MM, TD, 2. Dönem, C:35, B:77, s.512.

³³⁵ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Mehmet Can**, Sicil No:951, Dönem 4.; **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XV. Dönem (1973-1977) C:III**, Yay. Haz. H. Emre Bağçe, s.1625.

³³⁶ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=5&v_yas_ama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=MEHMET%20CAN, 28.08.2018.

³³⁷ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Mehmet Geçioğlu**, Sicil No:4, Dönem 1.

³³⁸ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=1&v_yas_ama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=MEHMET%20GE%20C7%20DDO%20DLU&, 29.08.2018; MM, TD, 1. Dönem, C:1, B:27, s.407; MM, TD, 1. Dönem, C:1, B:28, s.460-461.

³³⁹ MM, TD, 1. Dönem, C:1, B:27, s.407; MM, TD, 1. Dönem, C:1, B:28, s.460-461.

4.7.30. Mehmet Hulusi Özkul

1928 yılında Haymana'da doğdu. İlkokulu Haymana'da ortaokul ve liseyi Ankara'da bitirdi. 1953'te Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olduktan sonra İzmir İmam Hatip Okulu meslek dersleri öğretmenliğine tayin edildi. Trabzon İmam Hatip Okulu ve Adana İmam Hatip Okulu'nda görev aldı. 1965 yılında kendi isteğiyle Ankara İmam Hatip Okulu'na nakledildi. Milli Eğitim Bakanlığı Din Eğitimi Genel Müdürlüğü Eğitim Şubesi Müdürlüğüne, bir müddet sonra Genel Müdür Yardımcılığına atandı. İki yıla kadar Din Eğitim Genel Müdürlüğünde Genel Müdür Vekili olarak görev yaptı. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Öğretim Üyesi olarak çalıştı. 1973'te MSP'den Adana milletvekili seçildi³⁴⁰. Farklı konularda olmak üzere genel kurulda 9 konuşma yaptı³⁴¹.

4.7.31. Melih Kemal Küçüktepepınar

1923 Adana'da doğdu. Adana Erkek Lisesi'ni bitirdi. Siyasal Bilgiler Okulu'ndan mezun oldu. Toprakkale Bucak Müdürlüğü ve Kadirli Kaymakam Vekilliği'nde bulundu ve stajını tamamladı. Askerlik sonrası Kemaliye Kaymakamı ve Emniyet Genel Müdürü olarak çalıştı. 1954 yılında siyasete girerek CHP'ye katıldı³⁴². 11. ve 12. Dönem CHP Adana milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 1967 yılında CHP Adana İl Başkanı görevini yürüttü. 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde 16. Dönem CHP Adana milletvekili olarak TBMM'de bulundu. Ocak 2004 tarihinde yaşamını yitirdi³⁴³. Genel kurulda 14. Dönemde 4 konuşma yaptı³⁴⁴.

4.7.32. Memet Halit Dağlı

1945'de Kozan'da doğdu. İlk ve ortaokulu Kozan'da, liseyi Adana Erkek Lisesi'nde tamamladı. Üniversiteyi İstanbul Mühendislik ve Mimarlık Yüksek Okulu kazanmasına rağmen eğitimini yarıda bıraktı. 1974-1977 yılları arasında Kozan AP

³⁴⁰ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Mehmet Hulusi Özkul**, Sicil No:958, Dönem 4; **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XV. Dönem (1973-1977) C:III**, Yay. Haz. H. Emre Bağça, s.1633-1634.

³⁴¹ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=4&v_yasama.28.08.2018.

³⁴² TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, M. Kemal Küçüktepepınar**, Sicil No:7, Dönem 1.

³⁴³ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, M. Kemal Küçüktepepınar**, Sicil No:7, Dönem 5; **Türk Parlamento Tarihi: TBMM - XVI. Dönem (1977-1980) Cilt:3**, Yay. Haz. Esat Arslan, s.1161.

³⁴⁴ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=4&v_donem=3&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=S%20z%20Alanlar, 28.08.2018.

İlçe Başkanı olarak görev yaptı. 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde AP Adana Milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 18., 19. ve 20. Dönemlerde tekrar TBMM'de bulundu. Devlet ve Orman Bakanlığı yaptı³⁴⁵. Mecliste 5 defa söz aldı ve 1 yazılı soru önergesi verdi³⁴⁶.

Mecliste Adana ile ilgili faaliyetleri şöyledir; Adana-Karataş İlçesi Hurmaboğazı Dalyanının kiralanmasına ilişkin Maliye Bakanından yazılı soru önergesi³⁴⁷, Adana Valisine ilişkin sorusu ve İçişleri Bakanı Hasan Fehmi Güneş'in yazılı cevabı³⁴⁸.

4.7.33. Muslihittin Yılmaz Mete

1920'de Ceyhan'da doğdu. 1942'de Ankara Hukuk Fakültesini bitirdi. 1945 yılının Ekim ayında İçel'de Maiyet Memurluğu'na başladı. Manavgat, Köyceğiz, Fethiye, Savur Kaymakamlıklarında bulundu. 1955 yılında avukatlığa ve çiftçiliğe başladı. 1957'de CHP Adana Milletvekili seçildi. 1960 devriminden sonra TBMM Anayasa ve Adalet Komisyonu Raportörlüğüne, 1963'de Türkiye Ziraat Odaları Birliği Hukuk Müşavirliği görevine başladı. 1966 yılının Ekim ayında Adana'dan C. Senatosu üyeliğine seçildi. CHP Parti Meclisi, Merkez Yönetim Kurulu Üyeliğinde bulundu. 1974 yılında B. Ecevit hükümetinde Gençlik ve Spor Bakanlığı yaptı. Ankara Kültür ve Gençlik Birliği Spor Kulübü, Ankara Eskrim Kulübü Başkanlığı ve Gençler Birliği Spor Kulübü başkanlıklarında bulundu³⁴⁹. 3 Ekim 2002'de yaşamını yitirdi³⁵⁰. Devletçe işletilecek madenler hakkında kanun tasarısı münasebetiyle ilgili söz aldı (21.9.1978)³⁵¹.

4.7.34. Nedim Tarhan

1946'da Ceyhan'ın Mustafa Beyli Köyü'nde doğdu. 1965'de Düziçi İlk Öğretmen Okulu'nu bitirdi. 9 yıl ilkokul öğretmenliği yaptı. Bu süre içinde Bingöl Lisesi'ni ve

³⁴⁵ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Mehmet Halit Dağlı**, Sicil No:1213, Dönem 5; **Türk Parlamento Tarihi : TBMM - XVI. Dönem (1977-1980) Cilt:3**, Yay. Haz. Esat Arslan, s.1158

³⁴⁶ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=5&v_ya_sama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=MEHMET%20HAL%20DDT%20DA%20, 28.08.2018.

³⁴⁷ MM, TD, 5. Dönem, C:6, B:166, s.630.

³⁴⁸ MM, TD, 5. Dönem, C:12, B:80, s.282.

³⁴⁹ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Kemal Sarıbrahimoğlu**, Sicil No:1215, Dönem 5.

³⁵⁰ **Türk Parlamento Tarihi : TBMM - XVI. Dönem (1977-1980) Cilt:3**, Yay. Haz. Esat Arslan, s.1162.

³⁵¹ MM, TD, 5. Dönem, C:6, B:168, s.805-806.

daha sonra Adana İTİA İşletme Bölümü'nü dışarıdan tamamladı. Yerriskobirlik Genel Müdür Yardımcılığı, Adakobirlik Genel Müdürlüğü ve Başkanlığı, Köy-Koop Yönetim Kurulu Üyeliği ve Genel Başkan Yardımcılığı görevlerinde bulundu. Ticaret liselerinde ders kitabı olarak okutulan “Köy Kooperatifleri Temel Kitabı” ve “İlçemiz Osmaniye” adlı eserleri telif etti. “Atılım” adlı derginin sahipliğini ve sorumlu yazı işleri müdürlüğünü yaptı³⁵². 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde 16. Dönem CHP Adana Milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 20 Haziran 1986 tarihinde yaşamını yitirdi³⁵³.

4.7.35. Oğuz Yazıcıoğlu

1936'da Adana'nın Saimbeyli İlçesinde doğdu. İlkokulu Saimbeyli'de, ortaokulu Adana'da, liseyi İstanbul Vefa Lisesinde, yüksek öğrenimini Ankara Hukuk Fakültesi'nde tamamladı. 1965'de Adana'da avukatlığa başladı³⁵⁴. 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde 16. Dönem CHP Adana milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 22 Temmuz 2003 tarihinde yaşamını yitirdi³⁵⁵. 1978 yılı Başbakanlık Bütçesi münasebetiyle söz aldı (19.2.1978)³⁵⁶.

4.7.36. Osman Çıtırık

1930'da Osmaniye'de doğdu. İstanbul Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Avukatlık yaptı. 14 Ekim 1973'te CHP'den Adana milletvekili seçilerek TBMM'ye girdi³⁵⁷. Genel Kurulda 10 defa söz aldı. 3 yazılı önerge verdi³⁵⁸.

Mecliste Adana ile ilgili faaliyetleri şu şekildedir; Adana Mühendislik Yüksek Okulunun eğitim bakımından içinde bulunduğu durum hakkındaki gündem dışı

³⁵² TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Nedim Tarhan**, Sicil No:1217, Dönem 5.

³⁵³ **Türk Parlamento Tarihi : TBMM - XVI. Dönem (1977-1980) Cilt:3**, Yay. Haz. Esat Arslan, s.1164. Mecliste, Dördüncü Beş Yıllık (1979-1983) Kalkınma Planı münasebetiyle sözleri (24.11.1978) Yer Fıstığı Tarım Satış Kooperatifleri Birliğine ilişkin Ticaret Bakanına yazılı soru önergesi (29.11.1977) verdi. MM, TD, 5. Dönem, C:1, B:70, s.406; MM, TD, 5. Dönem, C:7, B:10, s.422-424.

³⁵⁴ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Oğuz Yazıcıoğlu**, Sicil No:1218, Dönem 5.

³⁵⁵ **Türk Parlamento Tarihi : TBMM - XVI. Dönem (1977-1980) Cilt:3**, Yay. Haz. Esat Arslan, s.1168.

³⁵⁶ MM, TD, 5. Dönem, C:3, B:110, s.171-174.

³⁵⁷ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Osman Çıtırık**, Sicil No:954, Dönem 4.

³⁵⁸ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=4&v_yas_ama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=OSMAN%20%C7I%20TIRIK&, 29.08.2018

demeci³⁵⁹, Düziçi Öğretmen Okulu Müdürü ve bazı öğretmenlerine ilişkin Millî Eğitim Bakanından yazılı soru önergesi³⁶⁰, Adana İli Defterdarlığı, Ziyapaşa Vergi Dairesi şehit gece bekçisi Abdi Erdoğan'ın, eşi Sabriye Erdoğan ile çocukları Mustafa Erdoğan ve Abdi Erdoğan'a vatanî hizmet terkiibinden aylık bağlanmasına dair kanun teklifi³⁶¹.

4.7.37. Sabahattin Baybura

1911'de Üsküdar'da doğdu. Hukuk Fakültesini bitirdi. Hâkimlik yaptı, avukat olarak çalıştı. 12. Dönem AP Tokat, 13. Dönem AP Adana milletvekili seçildi³⁶².

4.7.38. Selahattin Kılıç

1922'de Osmaniye'de doğdu. 1946'da İTÜ'den İnşaat Yüksek Mühendisi olarak mezun oldu. DSİ'de Etüt ve Plan Dairesi Başkanlığı yaptı. 1955-1956 yılları arasında ABD'de sulama alanında eğitim aldı. EDI (Economic Development ns.) İktisadi Kalkınma Enstitüsü'nden mezun oldu. 1960-1961 yılları arasında Uluslararası Sulama ve Drenaj Komisyonu, Türk Milli Komitesi Genel Sekreterliği görevinde bulundu. 13. Dönem Samsun; 14, 15, 16, 18 ve 19. Dönem Adana milletvekili olarak TBMM'de bulundu. Köy İşleri, Sanayi, Enerji ve Tabii Kaynaklar ve Bayındırlık Bakanlığı görevlerinde bulundu. NATO Türk Parlamento Grubu Başkanlığı ve DYP Genel Başkan Yardımcılığı yaptı. 28 Ağustos 2008 tarihinde vefat etti³⁶³. Mecliste 15. Dönemde 9 defa, 16. Dönemde 4 defa söz aldı, 1 yazılı soru önergesi verdi³⁶⁴.

4.7.39. Şevket Yılmaz

1929'da Rize'de doğdu. 1945-1948 arasında merinos fabrikasında püvantörlük, 1950 Ekim ayında Merinos Müessesesi mensupları kooperatifine muhasip olarak görev yaptı. 1957 yılında Bursa Mensucat Sanayi İşçi Sendikasının Başkan Vekilliğine,

³⁵⁹ MM, TD, 4. Dönem, C:1, B:30, s.173-174.

³⁶⁰ MM, TD, 4. Dönem, C:14, B:33, s.267, 272.

³⁶¹ MM, TD, 4. Dönem, C:20, B:142, s.922,924

³⁶² TBMM Arşivi, , Tercüme-i Hal Kâğıdı, Sabahattin Baybura, Sicil No:405,, Dönem 2; **Türk Parlamento Tarihi : TBMM - XVI. Dönem (1977-1980) Cilt:3**, Yay. Haz. Esat Arslan, s.1581.

³⁶³ **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XV. Dönem (1973-1977) C:III**, Yay. Haz. H. Emre Bağçe, s.1631; **Türk Parlamento Tarihi : TBMM - XVI. Dönem (1977-1980) Cilt:3**, Yay. Haz. Esat Arslan, s.1160.

³⁶⁴ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=4&v_yas_ama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabasluk=&v_altbaslik=&v_mv=MEHMET%20SELAH%20DDTT%20DDN%20KILI%C, 28.08.2018.

1964'ten itibaren aynı sendikanın başkanlığına, 1965 tarihinde de Türkiye Tekstil, Örme Ve Giyim Sanayi İşçileri Sendikası Genel Başkanlığına, 1966 yılında Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Başkan Vekilliğine seçildi³⁶⁵. 14. Dönem AP Adana milletvekili seçildi. Mecliste 14 defa söz aldı. 17 Ağustos 1999'da yaşamını yitirdi³⁶⁶.

4.7.40. Tahir Yücekök

1921'de Ceyhan'da doğdu. İlk ve ortaokulu Ceyhan ve Adana'da okudu. Bursa Orman Okulundan Orman Mühendis Yardımcısı olarak 1942 yılında mezun oldu. Ceyhan Kitapseverler Cemiyeti, Ceyhan Ortaokul Aile Birliği ve Ceyhan Kızılay Şubesi Başkanlıklarında bulundu. Siyasi hayata Demokrat Parti ile başladı. Bu partinin Gençlik Kolunda, İlçe İdare Kurullarında ve ilçe Başkanlıklarında bulundu. 1955-60 yılları arasında İl Genel Meclisi ve İl Daimi Encümen üyeliklerinde bulundu. 1961 yılında Adalet Partisi kurulunca bu partiye geçti ve hakem heyetinde görev aldı. 1963 yılında Adalet Partisi'nden tekrar Adana İl Genel Meclisi ve İl Daimi Encümen üyeliklerine seçildi³⁶⁷. 13. Dönem AP Adana milletvekili seçildi. Milletvekilliğinin ardından Orman Bakanlığında Bakanlık Müşaviri olarak çalıştı. 12 Eylül 1980'den sonra siyasi hayattan çekildi³⁶⁸.

4.7.41. Turgut Topaloğlu

1928'de Kozan kazasında Arslanlı köyünde doğdu. İlkokulu köyünde, ortaokulu Kozan'da, liseyi İstanbul'da bitirdi. 1969 seçimlerinde Adana'dan Güven Partisi milletvekili seçildi³⁶⁹. Genel kurulda 21 defa söz aldı, 8 adet yazılı soru önergesi verdi³⁷⁰.

³⁶⁵ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Şevket Yılmaz**, Sicil No:714, Dönem 3.

³⁶⁶ TBMM Albümü, 1920-2010 (2. Cilt 1950-1980), s. 902. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=3&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=%DEEVKET%20YILMAZ&, 29.08.2018

³⁶⁷ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Tahir Yücekök**, Sicil No:455, Dönem 2; **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIII. Dönem (1965-1969), C:IV**, Yay. Haz. Menderes Çınar, s.1599.

³⁶⁸ **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIII. Dönem (1965-1969), C:IV**, Yay. Haz. Menderes Çınar, s.1600; TBMM Albümü, 1920-2010 (2. Cilt 1950-1980), s.838.

³⁶⁹ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Turgut Topaloğlu**, Sicil No:712, Dönem 3.

³⁷⁰ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=3&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=TURNUT%20TOPALU%20, 28.08.2018

4.7.42. Turhan Dilligil

1920’de Kafkasya’da doğdu. Ailesi Trabzon Vilayetinin Vakfıkebir Kazasının yerlisi olduğu için çocukluk çağı Samsun’da geçti. 1940’da Ankara Atatürk Lisesini bitirdi. Sivil Havacılık Okulundan planör ve motorlu uçak pilotu olarak yetişti. 1946-50 yılları arasında Radyoda ve İzmir Şehir Tiyatrosunda çalıştı. Bu arada “Tiyatro” adlı bir dergi çıkardı, ayrıca İzmir gazetelerine röportajlar yazdı. 1951’de İstanbul Ekspres gazetesinde çalıştı. Yeni İstanbul, Ege Güneşi, İstiklâl, Türkiye İktisat, Zafer, Haber, Kudret, Son Havadis gazetelerinde istihbarat şefliği ve Yayın Müdürlüğü görevlerinde bulundu. 1962 yılında Adalet gazetesini kurdu, sahipliğini ve genel yayın müdürlüğünü yaptı. Zafer Gazetesi Genel Yayın Müdürü iken 27 Mayıs 1960’ta tutuklanarak Demokrat Parti ileri gelenleriyle birlikte Yassıada’ya gönderildi. Altı ay tutuklu kaldıktan sonra tahliye edildi. 1962’de bir yazısından dolayı Kızılcahamam Cezaevi’nde iki ay kaldı. 1965 seçimlerinde meclise girmeyi başardı³⁷¹.

Mecliste 13. Dönemde 3 defa söz aldı. 265 sayılı Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkında teklifi vardı³⁷².

4.7.43. Yılmaz Hocaoglu

1941’de Adana’da doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimini Adana’da tamamladı. 1964-1965 ders yılında Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinden mezun oldu. 1962-64 yıllarında Ankara Yüksek Okullar Talebe Birliği Başkanlığı ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu Başkanlığı yaptı. Kasım 1968 tarihinde Adalet Partisi Adana İl yönetim Kurulu sekreter üyeliğine, Eylül 1970’de Adalet Partisi Adana Merkez İlçe Başkanlığına seçildi. Çukurova Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri

³⁷¹ TBMM Arşivi, **Tercüme-i Hal Kâğıdı, Turhan Dilligil**, Sicil No:452, Dönem 2; **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIII. Dönem (1965-1969), C:IV**, Yay. Haz. Menderes Çınar, s.1587-1588.

³⁷² https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=2&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=TURHAN%20D%DDL%DDG, 28.08.2018.

Birliğı Müfettişı olarak görev aldı. 14 Ekim 1973 seçimlerinde AP listesinden Adana milletvekili seçildi³⁷³.

4.7.44. Yusuf Aktimur

1907’de Adana’da doğdu. Maliye Vekâleti Varidat Kâtipliğı, Tahakkuk memurluğı, İstanbul Mercan Maliye Şubesi Tahakkuk Başmemur Muavinliğı, Adana Varidat Mümeyyizliğı, Tahakkuk Şubesi Şefliğı, Vergi Dairesi Müdür Muavinliğı Kontrol Memurluğı ve Vergi Dairesi Müdürlüğü görevlerinde bulundu. Serbest Mali Müşavirliğı yaptı. 1961 seçimlerinde AP milletvekili olarak meclise girdi. 19 Kasım 1988 tarihinde vefat etti³⁷⁴. Genel Kurulda 7 defa söz aldı, 7 tane yazılı soru önergesi verdi³⁷⁵.

4.8. Adana Belediyesi

19. yüzyılın ilk yarısında dağınık yerleşimden dolayı Adana’da düzenli belediye hizmeti olduğu söylenemez. Belediye hizmetlerini hayır kurumu olarak görev yapan vakıflar yerine getiriyordu. Vakıflar din, eğitim, kültür, sosyal hizmet, sosyal yardım ve belediye hizmet alanlarında faaliyetlerini sürdürüyordu. Vakıf sayısı vilayetin nüfusuyla doğru orantılı şekilde artmış ve her alanda toplumun ihtiyaçlarına cevap verebiliyorlardı. 1839-1923 arasında Adana’da toplam 149 vakıf bulunuyordu. Belediye hizmeti veren vakıflar genel olarak ulaşım, konaklama, temizlik, çeşme, kuyu ve su yollarının bakımı, mezarlık bakımı ve yardıma ihtiyacı olan ailelere sosyal güvence sağlanması gibi hizmetleri yerine getiriyordu³⁷⁶.

19. yüzyılın son çeyreğinde; Vali Halil Paşa döneminde Adana’da belediye teşkilatı kuruldu ve 1870’de Gözlüklü Süleyman Efendi belediye başkanlığına atandı. Mütareke döneminde ise belediye başkanlığı görevini Dıblanzade Mehmet Fuad Bey yerine getiriyordu.

³⁷³ TBMM Arşivi, *Tercüme-i Hal Kâğıdı*, Yılmaz Hocaoglu, Sicil No:956, Dönem 4.

³⁷⁴ TBMM Arşivi, *Tercüme-i Hal Kâğıdı*, Yusuf Aktimur, Sicil No:2, Dönem 1; *TBMM Albümü 1920-2010, 2. Cilt, 1950-1980*, s.773.

³⁷⁵ [https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=YUSUF%20AKT%DDMUR&](https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_hazirla_mv?v_meclis=4&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=YUSUF%20AKT%DDMUR&v_mv=YUSUF%20AKT), 29.08.2018.

³⁷⁶ Mustafa Alkan, *Adana Vakıfları İnsan, Vakıf ve Şehir*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s.32, 37, 256-265; İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011, s.199.

Cumhuriyetin ilanından sonra Adana'nın ilk belediye başkanı Ali Münif Yeğenağa idi. 1926-1938 yılları arasında belediye başkanlığını yürüten Turhan Cemal Beriker döneminde ise şehrin elektrik ihtiyacı, içme suyu, Atatürk Parkı, Atatürk Anıtı, sebze hali, buzhane ve kasap dükkânları faaliyete geçirildi. Bu dönemde şehrin ana planları çıkarılarak modern bir görünüm kazandırılmaya çalışıldı³⁷⁷. 1938-1946 yılları arasında başkanlık yapan Kasım Ener dönemi II. Dünya Savaşı yıllarına denk geldiği için sıkıntılarla geçti. Bu dönemde yiyecek, giyecek gibi eşyalar vesikayla dağıtılarak herkese eşit davranılmaya çalışıldı. 18 otobüsle “Belediye Otobüs İşletmesi” kuruldu. Almanların elinde bulunan elektrik imtiyazı satın alınarak genişletildi. Şehrin içmesuyu bu dönemde işletmeye açıldı. Atatürk Parkında bulunan yüzme havuzu, itfaiye ve belediye lojmanları, modern düşkünler yurdu bu dönemde yaptırıldı. 1946-1947 yıllarında görev yapan Fazlı Meto döneminde sokak ve caddelerin betonlanması projesi hayata geçirildi³⁷⁸. 1947-1950 yıllarında görev yapan Hazım Savcı otobüslerin hareket saatlerini halkın ihtiyacına cevap verecek şekilde düzenledi. Kanalizasyon, içme suyu ve yol işlerinin yanı sıra Karşıyaka'da bulunan sarıçam deresinin taşkınları önlendi. Karşıyaka çarşısı ıslah edildi. 1950 yılında kısa süreli görev yapan Danış Arıkoğlu döneminde Pehlivan Palas önünden Karaisalı'ya giden cadde genişletilerek betonlaştırıldı. Danış Arıkoğlu'nun vefatından sonra başkanlığa getirilen Numan Güreli döneminde (1950-1951) Çınarlı ve Mestanzade mahallelerine beton yaya kaldırımı yapıldı³⁷⁹. 1951-1954 yıllarında görev yapan Zahit Akdağ döneminde Tepebağ civarındaki geçiş yolları ve küçüksaat meydanı açıldı. Salcılar ve Reşatbey mahalleleri betonlandı. Akkapı ve Mıdık mahallelerinde elektririk tesisatı tamamlanarak elektriğe kavuşturuldu. 1955-1956 arasında görev yapan Ali Bozdoğanoglu zamanında Tepebağ eteklerinde ve Seyhan nehrinin karşısındaki dar yol genişletildi. Özler caddesinde işyeri yıkılan işyeri sahiplerine İnönü caddesinde 17 işyeri yapıldı. Seyyar satıcılar kaldırıldı. 1956-1958 arasında görev yapan Hilmi İncesulu döneminde görülen Asya gribini önlemek için kahvehane ve sinemalar kapatıldı. Sanayi çarşısı kuruldu. 1958-1959 arasında görev yapan Galip Avşaroğlu döneminde ağaçlık bölgeler oluşturuldu ve 3 kat üstü inşaaata izin verilmedi. Ali Sepici, 1954-1955, 1959-1960 yılları arasında başkanlık

³⁷⁷ Adana 1973 İl Yıllığı, s.394.

³⁷⁸ Selma Aktan, *Dünkü ve Bugünkü Adana*, Adana, Güney Basımevi, 1967, s.20.

³⁷⁹ *Geçmişten Günümüze Adana Belediyesi ve Başkanları*, Yay. Haz. Candan Yaygın, v.d., Adana, Ulusoy Ofset, 2009, s.86-89.

görevinde bulundu. İlk başkanlık döneminde başlatılan Ziyapaşa bulvarı ikinci başkanlık döneminde tamamlandı. Ekmek işleriyle ilgilendi. Vakıflar çarşısı yaptırıldı³⁸⁰.

Belediye teşkilatı Fen İşleri Müdürlüğü, Hesap İşleri Müdürlüğü, Sular Müdürlüğü, Haller Müdürlüğü, İktisat Müdürlüğü, Zabıta Müdürlüğü, İtfaiye Müdürlüğü, Belediye Otobüs İşletmesi Müdürlüğü, Bakım Tamir Atölyesi Müdürlüğü, Baştabiplik, Temizlik İşleri Müdürlüğü, Yazı İşleri Müdürlüğü, Zat İşleri Müdürlüğü, Hukuk İşleri Müdürlüğü, Veteriner İşleri Müdürlüğü, Mezarlık Müdürlüğü, Kanara İşletme Müdürlüğü, Park ve Bahçe Müdürlüğü, Elektrik İşletme Müessesesi Müdürlüğü ve Evlendirme Müdürlüğünden meydana geliyordu³⁸¹.

1960 yılında belediyenin bütçesi 11.597.108 lira iken 1970'te 47.800.000 liraya, 1980'de 98.527.000 liraya yükseldi. Bütçedeki artış yaşanması muhtemelen Adana'da nüfusun artış hızıyla, belediye hizmetlerine duyulan ihtiyaçtan kaynaklanıyordu³⁸².

1980 yılının sonunda Adana'da 13 ilçe, 5 bucak ve 12 köy olmak üzere toplam 30 belediye bulunuyordu. Bu belediyeler;

Bahçe; Bahçe merkez, Haruniye Bucağı, Hasanbeyli, Hacılar, Ellek köy,

Ceyhan; Ceyhan merkez, Sağkaya Bucağı, Mustafabeyli, Kurtkulağı, Doruk köyü,

Karaisalı; Karaisalı merkez, Karsantı Bucağı, Akören köyü,

Kozan; Kozan merkez, İmamoğlu Bucağı, Gazi, Hacıbeyli köyü,

Osmaniye; Osmaniye merkez, Toprakkale bucağı, Cevdetiye, Kırmıtlı köyü,

Yumurtalık; Yumurtalık merkez, Zeytinbeli köyü,

Feke, Kadirli, Karataş, Pozantı, Saimbeyli ve Tufanbeyli merkezde bulunuyordu³⁸³.

³⁸⁰ Ünsal Özmen, **Kent Kent Türkiye, Adana**, Ankara, Öz Yayınevi, 1968, s.90; Aktan, **Düñkü ve Bugünkü Adana**, s.16; **Geçmişten Günümüze Adana Belediyesi ve Başkanları**, s.90-94.

³⁸¹ **Adana Belediyesi 1969-1970 Yılına Ait Çalışma Raporu**, Adana, Kemal Matbaası, 1970, s.21-72.

³⁸² Aktan, **Düñkü ve Bugünkü Adana**, s.15; **Adana 1973 İl Yıllığı**, s.395; Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.114.

³⁸³ Yurt Ansiklopedisi, **Adana**, s.113.

4.8.1. Belediye'nin Faaliyetleri

Belediye faaliyetleri kapsamında öncelik içme suyuna verildi. 1961 yılı içerisinde 31 köyün içme suyu meselesi programa alındı³⁸⁴.

1962 Ağustos ayında Fen İşleri Müdürlüğü tarafından sarf edilen paranın % 30'u mahalle sakinlerinden olmak üzere Reşatbey mahallesinin iki sokağı, Cumhuriyet mahallesi ile bazı ana caddelerin tamir ve yeniden yapımı tamamlandı. Yollar için 90.000 liraya yakın bir para sarf edildi³⁸⁵.

Ekim 1962'de belediye faaliyetleri kapsamında; Yeşiloba civarında büyük gazhane binasının inşaatına başlandı. Böylece şehir içindeki bütün gazhaneler buraya taşınacaktı. Belediye Baştabipliğine bağlı faaliyet gösteren ve altı ekip başı 34 ameleden oluşan sivrisinek ve karasinekle mücadele ekipleri tarafından 7.492 kg ilaç kullanılarak 619 işyeri, çöplük, ahır ve helâ ilaçlandı. 126 cenazeye defin ruhsatı verildi. Şehirde kuduz hastalığına karşı gereken önlemler alındı. Halkın ihtiyacını karşılamak üzere kasaplık 11.985 baş hayvan kesildi. 18.349 kalıp buz üretildi. İtfaiye 31 yerde çıkan yangına müdahale etti. Sıhhi imdat arabalarıyla 227 hasta çeşitli hastanelere sevk edildi³⁸⁶.

1962 yılı Kasım ayında 30.000 lira keşif bedeli Madeni Sanatlar Çarşısının betonlanması işi bitirildi. Çınarlı Mahallesi'ndeki Atatürk Caddesi ile bulvar yolunu birleştiren bir kaç yol tamamlanarak hizmete açıldı. 65 dönüm üzerine kurulmuş ve etrafı tel örgülerle çevrili Gazhane binası inşaatının diğer binası tamamlandı.

Kuruköprü-Havaalanı arasında yapılmakta olan 349.365 lira keşif bedelli beton kanalizasyon inşaatı tamamlanma aşamasına geldi. Şehrin muhtelif semtlerinin ışıklandırılması amacıyla trafo merkezlerinin takviyesine başlandı. Bunun için ödenek ayrıldı.

Barajda üçüncü türbün yerine konulana kadar şehirde yeni tesislerin yapılmaması ve eskilerinin de genişletilmemesi kararı alındı. Çünkü yeni tesislerin yapılması halinde

³⁸⁴ **Yeni Adana**, 9 Mayıs 1961, Sayı:10877.

³⁸⁵ **Yeni Adana**, 8 Eylül 1962, Sayı:11287.

³⁸⁶ **Yeni Adana**, 9 Ekim 1962, Sayı:11313.

şehrin karanlıkta kalma tehlikesi vardı. Kanarada (mezbahane) 797 büyükbaş 13.421 küçükbaş kasaplık hayvan kesildi.

Şehrin muhtelif yerlerinde meydana gelen 22 yangın itfaiyenin müdahaleleriyle söndürüldü. Sıhhi imdat arabalarıyla 244 hasta, 69 yaralı ve zehirlenen 17 kişi hastanelere kaldırıldı³⁸⁷.

1963 Nisan ayında Fen İşleri Müdürlüğüne İstiklal, Reşatbey, Mirzaçelebi, Cumhuriyet ve Şakirpaşa mahallelerindeki sokakların betonlanması işi bitirildi. Hanedan-Mirzaçelebi mahallesi çevre yolu parkelendi. Eski Tarsus Caddesi Kuruköprü arası ve Yeşilyuvanın kanalizasyon inşaatları ihaleye çıkarıldı. Yeşilevler ve Kiremithane mahallelerine su boruları döşendi³⁸⁸.

1963 Ekim ayında görevden ayrılmak üzere olan Vali ve Belediye Başkanı Mukadder Öztekin 3,5 yıllık belediye başkanlığında yaptığı hizmetleri ortaya koyan bir basın toplantısı düzenledi. Öztekin belediye başkanlığı esnasında 2.671.192 lira harcanarak 131 sokak, beton ve parke olarak yaptırıldı. Sokakların bir iki yılda çökmemesi için bakımına ilişkin tedbirler alındı. Su tesisleriyle şehrin birçok semtine içme suyu verildi. Bunun için sarf edilen miktar 1.500.807 liraydı. Şehrin önemli bir sorunu olan kanalizasyon konusuna gerekli önem verilerek 6.431 metrelik muhtelif semtlere alt yapı götürüldü. Bu iş için 1.000.000 lira sarf edildi. Şehrin elektrik şebekesine 5.348.000 lira harcanarak yüksek ve alçak gerilim işleri tamamlandı. İstimlâk bazlı tıkanık yolların açılması, mezarlık tevzi ve geçmiş yıllarda yapılan istimlaklar için üç yıl içinde 1.120.000 TL harcandı. Şehrin yeşil saha ve park ihtiyacını karşılamak için Hürriyet mahallesinde bir çocuk parkı, Hükümet caddesinde Ziyapaşa Parkı yeniden yaptırıldı. Santral garajı, gazhane ve mezarlık gibi tesisler tamamlandı. Özellikle Santral Garajı Orta Anadolu'nun en güzel garajlarından biri oldu. Hal sitesi, toptancı ve perakendeci 328 dükkânla Türkiye'nin en büyük ve modern tesislerinden biri haline getirildi³⁸⁹.

³⁸⁷ **Yeni Adana**, 13 Kasım 1962, Sayı: 11343.

³⁸⁸ **Yeni Adana**, 9 Nisan 1963, Sayı: 11467.

³⁸⁹ **Yeni Adana**, 28 Ekim 1963, Sayı: 11638.

1969 Ekim ayında 24 adet yeni otobüs alınarak otobüs işletmesinde yeniliğe gidildi. Temizlik işleri için 3 adet sıkıştırılmalı ve 5 adet sıkıştırmasız çöp kamyonu ile 3 adet vidanjör alındı.

Gecekondu kanunu ve uygulama yönetmeliği gereğince Adana'da 19 adet ıslah, 4 adet tasfiye, 3 adet gecekondu önleme bölgesi bulunuyordu. Bu bölgelerde yapılan uygulamalar üç grupta toplanılıyordu. Birinci grup ıslah bölgesi; 14.595 meskenden oluşup 72.978 nüfusun barındığı bu grupta mevcut yol, su ve kanalizasyon işleri programa alınarak projeleri yaptırılırdı. İkinci grup gecekondu önleme bölgeleri; Köprülü mahallesi Kozan yolu batısında iki adet, kışla ile Balcalı yolunun batısında bir adet olmak üzere 166.3 ha arazinin kapladığı üç adet önleme bölgesi mevcuttu. Üçüncü grup gecekondu tasfiye bölgeleri; program gereğince buralarda ikamet eden vatandaşlar önleme bölgelerine nakledilmekteydi. Nakil işlemleri yapıncaya kadar buralarda oturanların ihtiyaçları karşılanıyordu³⁹⁰.

1970'de su ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla şebekelerin iyileştirilmesine çalışılırken mevcut motorlar derin kuyu pompalarıyla değiştirildi. Karşıyaka'da iki derin kuyu pompası konuldu. Demirköprü'de bulunan iki motopomp derin kuyu pompalarıyla değiştirildi. Şakirpaşa ve Demirköprü'ye birer kuyu açılarak su kaynaklarının sayısının artırılması yoluna gidildi³⁹¹.

Şakirpaşa'da 43 dönümlük sahada 10 milyon liraya mal olacak bir ekmek fabrikasının kurulmasıyla ilgili çalışmalar son aşamasına geldi. Günde 240.000 ekmek üretecek olan fabrikanın bina inşaatı tamamlanmış olup makinelerin kurulması için Almanya'dan uzman bekleniyordu³⁹².

1969-1970 yılları arasında belediye tarafından 41 apartman, 27 dükkân, 4 işhanı, 28 ev, 14 depo, 15 kat ilavesi ve bahçe duvarı, 5 garaj, 4 tadilat, 2 otel, 2 fabrika, 1 imalathane, 2 okul, 2 atölye, 1 lojman, 1 cami, 1 resmi daire, 1 hastane, 1 dispanser ve 1 adet öğrenci yurdu inşaatı için ruhsat verildi. Ayrıca 108 inşaat için de iskân izni verildi.

³⁹⁰ Adana Belediyesi 1969-1970 Yılına Ait Çalışma Raporu, Adana, Kemal Matbaası, 1970, s.33-36.

³⁹¹ Adana Belediyesi 1970-1971 Yılına Ait Çalışma Raporu, s.17.

³⁹² Adana Belediyesi 1970-1971 Yılına Ait Çalışma Raporu, s.17; Yeni Adana, 24 Ocak 1968, Sayı:12939.

Geçen bir yıl içinde belediye sınırları içerisinde 55 mahalleye ait 1.100 sokak ile yeniden oluşturulan 300 sokağın tespiti yapıldı. 20 mahalleye sokak ve kapı numaraları verildi. 55 mahallenin haritaları ayrı bir şekilde yapılarak yeni oluşturulan sokaklar haritalarda belirtildi. Şehrin bazı semtlerinde rastlanılan 84 ruhsatsız ve kaçak inşaatın 5'i yıkıldı. Dördüne ise ruhsat verilirken 75 inşaaata ise 6785 Sayılı İmar Kanunu'na göre işlem yapıldı. 775 sayılı Gecekondu Kanunu gereğince değişik semtlerde 20 adet baraka, 15 adet ev, 40 adet duvar, 8 adet çit olmak üzere toplam 83 adet kaçak yapı tespit edilerek yıkıldı.

775 sayılı gecekondu ıslah bölgesinde dört mahalleye toplam 294.579 liralık içme su şebekesi yapıldı. Karşıyaka kuyuları yanına ve kanara bölgesine dört adet yeni su kuyusu açıldı. 20 Nisan 1970 tarihine kadar 3.746 yeni abone kaydı yaparak abone sayısı 31.788'e yükseltildi. 145 abonenin kaçak su kullandıkları tespit edilerek içmesuyu kapatıldı.

İtfaiye Müdürlüğü 1 Haziran 1969-20 Nisan 1970 tarihleri arasında belediye sınırları içerisinde meydana gelen 265 yangına müdahale etti. Kış aylarında aşırı yağışlardan dolayı bazı mahallelerde meydana gelen 650 su baskınına karşı tahliye yapıldı³⁹³.

Belediye tabipliğinde 610 gebenin muayenesi yapılırken 686 doğum gerçekleştirildi. 787 hasta muayene edildi. 2.597 iş yerinin sıhhi kontrolü kapsamında 740 gıda numunesi alınarak tahlil ettirildi. Yapılan tahliller sonucunda 250 numunenin sağlığa uygun olduğu tespit edildi. Sağlığa uygun olmayan numune örnekleri hakkında cezai işlem uygulandı. 1.713 cenazeye defin ruhsatı verildi. 3.550 adet aşı yapıldı.

Temizlik İşleri Müdürlüğü tarafından şehrin genel temizliği taşıt ve işçi azlığına rağmen düzenli olarak yapılıyordu. Bütün cadde ve sokaklar 3 arazözle sulanıyordu. İçme suları şebekesi bulunmayan bazı mahallelere günlük ya da gün aşırı içme suyu veriliyordu. Müdürlük, çöp toplayan 3 sıkıştırıcı, 7 kamyon ve kamyonet, 8 römork çeken traktör olmak üzere 18 motorlu çöp arabasıyla hizmet veriyordu.

Veteriner İşleri Müdürlüğü tarafından şehir genelinde yapılan başıboş hayvanlardan 32 köpek, 4 kedi, 1 at ve 1 maymun kuduz şüphesiyle müşahade altına alındı. Kaçak

³⁹³ Adana Belediyesi 1969-1970 Yılına Ait Çalışma Raporu, s. 36-37, 40-41, 51.

kesim yapan yerlerde 2.467 kilo ete el konularak cezai işlem uygulandı. Ayrıca belediye kanarasında toplam 14.976 küçükbaş, 98.765 büyükbaş hayvan kesildi.

Park ve Bahçeler Müdürlüğü'nde Parklar Müdürü başta olmak üzere 1 teknisyen, 1 başbahçıvan, 2 şoför, 14 ücretli bahçıvan ve 73 işçi çalışıyordu. Atatürk Parkı merkez olmak üzere, Ulus Parkı, Turan Emeksiz Parkı, Ziyapaşa Parkı, Şehir Parkı, Köprübaşı Parkı, Kanara Fidanlığı, Karşıyaka Çiçek Yetiştirme Bahçesi ve Fidanlığı, Atatürk Parkı içerisindeki çiçek yetiştirme sahası, Yeşiloba şehitliği, şehir caddelerindeki refüjler, altı adet çocuk oyun bahçesi Parklar Müdürlüğüne bağlıydı. Müdürlük emrindeki işçilere temizlik, sulama, çapalama, gübreleme, budama, çim biçme, ağaç yetiştirme, çiçek yetiştirme işleri günlük düzenli şekilde yaptırılıyordu³⁹⁴.

Elektrik İşletme Müessesesi Müdürlüğü'ne 1968'de 34.473 kilovat gücünde 124 trafo bağlıyken bu sayı 1969'da 43.493 kilovat gücünde 164 trafoya çıkarıldı. 1968'de mesken, işyeri ve sanayi olmak üzere şebekeye bağlı 50.357 adet abone bulunuyorken, 1969'da bu sayı 57.151 aboneye çıkarıldı³⁹⁵.

1970-1971 yıllarında Adana'da günde 200-250 ton civarında olduğu tahmin edilen çöplerin taşınması ve yer temini meselesi uzun süredir üzerinde durulan bir konuydu. Ayrıca çöplerden gübre elde edilmesi yolları aranıyordu. Bu konuda çeşitli firmalardan alınan teklifler belediye heyeti tarafından titizlikle incelenerek bazı temaslar sağlandı. Ayrıca İtalya, İspanya, Fransa ve Almanya'da firmalara ait çeşitli tesisler yerinde ziyaret edildi. Şehir çöplerinden bahçecilik ve çiçekçilik de kullanılabilen kompost gübre imal edilebileceği müsaade edildi. 250-300 ton kapasiteli çöp kompost fabrikasının kurulmasıyla şehirde çöp sorunu ortadan kalkacağı gibi belediye yeni bir gelir kaynağına da kavuşmuş olacaktı.

Karataş plajının modern tesislere kavuşturulması turizmin gelişmesi bakımından büyük önem taşıyordu. 1970'de Belediye başkanlığı bu konuda proje yarışması

³⁹⁴ Adana Belediyesi 1969-1970 Yılına Ait Çalışma Raporu, s.56-67.

³⁹⁵ Adana Belediyesi 1969-1970 Yılına Ait Çalışma Raporu, s.72-73.

düzenlemek amacıyla ön hazırlıklara başladı. Modern turistik otelin yapılması için 15.000.000 liralık kredi temin edildi³⁹⁶.

1971'de nüfusun hızla artmasına karşılık şehrin artan su ihtiyacını karşılamak amacıyla içmesu kuyuları ve şebekelerin takviyesine devam edildi. Demir Köprü yanında bulunan kuyulara saniyede 60 litrelik bir adet, saniyede 30 litrelik iki adet derin kuyu pompası ihalesi yapıldı. Hizmet götürülemeyen bazı mahallelere alt yapı projesi kapsamında 15.000.000 liralık yol, su, kanalizasyon ihalesine başlandı³⁹⁷.

Ruhsat Memurluğu tarafından 1 Haziran 1971- 15 Nisan 1972 arasında 95 apartman, 38 ev, 2 dükkân, 2 atölye, 1 imalathane, 7 tadil ruhsatı verildi. 109 apartman, 24 ev, 6 depo, 2 yazlık sinema, 19 dükkân, 1 fabrikaya kullanma raporu verildi. 197 adet mezarlık yapı ruhsatı verildi. 154 adet gecekondü yıkıldı. Karşıyaka'da kitle halindeki gecekondü yapımı engellendi³⁹⁸.

1971-1972 yıllarında 1.955.142 lira harcanarak 8.471 km beton yol; 909.066 lira harcanarak 8.650 km büz kanal, 1.788.000 lira harcanarak 3.130 km beton kanal, 688.734 lira harcanarak 6.870 km yol tanzim işleri yapılırken 1.492.771 lira müteferrik işlere harcandı³⁹⁹.

Hal Müdürlüğü, 80 Sayılı Hal Kanunu'na aykırı hareket eden üretici ve komisyonculara çeşitli cezalar verdi. Hal'in fenni ve sıhhi tesisatının kontrolü yapılarak sorunlar giderildi. Halde yapılan satışlar kontrol altında tutularak 1970'de % 2 Hal vergisi alınmasıyla 1.935.260 lira gelir elde edildi. 1971'de ise vergi % 3'e çıkarılarak 4.069.217 lira gelir tahsil edildi. Toprak Mahsülleri Ofisi, şehrin ekmek ihtiyacını karşılamak amacıyla her ay 3.500 ton buğdayı un fabrikasına vermesi üzerinde anlaşma sağlanarak ekmek sorununun yaşanmasının önüne geçildi.

İtfaiye Müdürlüğü belediye sınırları içerisinde 344 yangına müdahale etti. Yangınların 46'sı fabrikada, 81'i işyeri ve imalathanede, 122'si meskende, 20'si resmi dairede, 46'sı kara nakil vasıtalarında, 23'ü ormanda, 6'sı elektrik tellerinde

³⁹⁶ Adana Belediyesi 1970-1971 Yılına Ait Çalışma Raporu, Adana, Kemal Matbaası 1971, s.16-17.

³⁹⁷ Adana Belediyesi 1971-1972 Yılına Ait Çalışma Raporu, Adana, Kemal Matbaası 1972, s.16.

³⁹⁸ Adana Belediyesi 1971-1972 Yılına Ait Çalışma Raporu, s.22.

³⁹⁹ Adana Belediyesi 1971-1972 Yılına Ait Çalışma Raporu, s.24.

meydana geldi. Keresteciler sitesinde meydana gelen yangın dışında diğer yangınlar zamanında söndürüldü.

Belediye tabipliğinde 563 gebe muayene edildi. 792 doğum gerçekleştirildi. 1.538 cenazeye defin ruhsatı verildi. 280 kişiye koruyucu aşı, 2.514 kişiye kolera, 600 kişiye çiçek aşısı yapıldı. 2.785 kişiye sağlık raporu verildi. Tahlili yapılan gıda maddelerinden 340 gıda maddesinin sağlığa uygunluğu, 125'inin ise bozuk olduğu tespit edildi.

Veteriner İşleri Müdürlüğü tarafından kasaplarda ya da mahalle arasında kaçak olduğu tespit edilen etler imha edildi. Tavuk eti satış yerleri günlük kontrol ve muayene edildikten sonra satışlarına müsaade ediliyordu⁴⁰⁰.

1973 yılına ait çalışma raporu incelendiğinde içmesu meselesinin belediyenin birinci önceliğini oluşturduğu görülmüyordu. İçmesu kuyuları tamamen yatık pompalarla teçhiz edildi. Verimin artırılması amacıyla mevcut pompaların bazıları derin kuyu pompaları haline getirildi. DSİ 6. Bölge Müdürlüğü tarafından yeni kuyular açıldı. Kuyuların kuruması sonucu şehirde su sıkıntısı yaşanmaması için açılan 32 kuyunun 7 tanesi yatık pompa ve 15'i derin kuyu pompası ile teçhiz edildi. Diğer 10 adet kuyunun pompa ihalesi yapıldı⁴⁰¹. Karataş Plajı tesis projeleri için 343.041 lira, şehir parkının ışıklandırılması için 255.220 lira ve yeni yaptırılacak çöp fabrikasının ön çalışması için 80.000 lira harcama yapıldı⁴⁰².

1 Haziran 1972-15 Nisan 1973 tarihleri arasında toplam 397 yangın çıktı. Yangınların 69'u fabrikalarda, 75'i iş yeri ve imalathanelerde, 178'i meskende, 17'si resmi dairelerde 35'i kara nakil vasıtalarında, 15'i ormanlarda ve 8'i de elektrik şebekesinde meydana geldi.

Belediye Baştabipliğinde 511 gebenin kontrolü yapılırken 1.328 doğum gerçekleştirildi. 1.624 cenazeye defin ruhsatı verildi. 4.934 koruyucu aşı uygulandı. 4.448 kişiye sağlık raporu verildi. Gıda maddelerinden alınan numunelerin incelenmesi sonucu 310'unun sağlıklı, 79'unun sağlıklı olmadığı tespit edildi. Çocuk

⁴⁰⁰ Adana Belediyesi 1971-1972 Yılına Ait Çalışma Raporu, s.39-63.

⁴⁰¹ Adana Belediyesi 1972-1973 Yılına Ait Çalışma Raporu, Adana, Kemal Matbaası, 1973, s.16-17.

⁴⁰² Adana Belediyesi 1972-1973 Yılına Ait Çalışma Raporu, s.19.

dispanserinde 4.440 çocuk muayene edilerek 50 çocuğa kolera, 420 çocuğa polio aşısı yapıldı⁴⁰³.

1974'ün ilk aylarında Belediye zabıta ekipleri tatlıcı, pastacı ve lokantacılara gece baskınları düzenleyerek fiyat denetlemeleri yaptı. Belediyenin verdiği zamlar dışında fiyat uygulayan esnafa cezai işlemler yapıldı⁴⁰⁴.

Temmuz 1974'te masalarına hesap fişi koymayan sekiz esnafa, müşteriden fazla para isteyen on beş esnafa, ruhsatsız iş yeri çalıştırdığı için dört esnafa, sıhhi noksanlıklardan dolayı bir esnafa çeşitli cezalar yazıldı⁴⁰⁵. Yaya kaldırımı ve geçitleri işgal eden 29 esnafa para cezası verilerek tekrarında dükkânlarının kapatılacağı uyarısı yapıldı. Dumlupınar Mahallesi yasalara aykırı hareket eden 13 esnafa para cezası ve çeşitli kapatma cezaları verildi. Yolu bozacak şekilde hareket eden bir garaj sahibine para cezası uygulandığı gibi, bozulan yolu tamir ettirmesi talimatı verildi. Taklit ve tağşiş ekmek üreten altı fırın hakkında da yasal işlem uygulandı⁴⁰⁶.

Belediye Başkanı Ege Bağatur döneminde halkın şikâyet ve dileklerini iletebileceği basın ve halkla ilişkiler şubesi kuruldu. Ege Bağatur imzasıyla yayınlanan bildiride Seyhan Nehri'nin Taşköprü ile eski baraj arasında kalan her iki yakasına herhangi bir şekilde inşaat yapılmasının imar planı gereği yasak olduğu, Yeni barajdan açılan ikinci kanalın kuzey kesimine-Kurttepe-Karşılar köylerinin yönlerine doğru inşaat yapmanın yasak olduğu, yasağa uymayanlara kanuni işlem yapılarak şehir suyu ve elektriğin verilmeyeceği açıklandı. Kaçak su alanlar, kaçak elektrik ve kanalizasyon bağlayanlar, ruhsatsız iş yeri çalıştıranlar, ruhsat dışı yüksek beygir güçlü trifaze elektrik kullananların 15 Mart 1974 tarihine kadar belediyeye başvurarak işlemlerini hukuki duruma getirmeleri aksi durumda su ve elektriğin kesileceği, işyerleri ve kanalizasyonun kapatılarak, iki misli harca tabi olacakları belirtildi. Lokanta, pastane, meşrubatçı, otel, berber, hamam gibi işyerlerinin halkın sağlığına uygun hale getirilmesi, fiyat tarifelerinin müşterinin göreceği yere asılması gerektiği bildirildi. Seyyar satıcıların belediyeden seyyar satıcı plakası alma zorunluluğu olduğu uyarısı yapılarak belli bir yerde yol veya kaldırımı işgal etmemeleri istendi.

⁴⁰³ **Adana Belediyesi 1972-1973 Yılına Ait Çalışma Raporu**, s.21-37.

⁴⁰⁴ **Yeni Adana**, 22 Mart 1974, Sayı:14906.

⁴⁰⁵ **Yeni Adana**, 11 Temmuz 1974, Sayı:15000.

⁴⁰⁶ **Yeni Adana**, 24 Temmuz 1974, Sayı:15011.

Kaldırımlara araç-gereç, sandalye, masa gibi eşyaları koymanın yasak olduğu ayrıca halk sağlığını olumsuz etkilediği için açıkta yiyecek satılması da yasaklandı⁴⁰⁷.

Mayıs 1974'te Kocavezir Mahallesi, Hacı Bayram Karakolu ve pazar yolunda uzun süreden beri bozulmuş ve bakımsız bırakılmış yollar asfaltlanmaya başlandı⁴⁰⁸. Belediye, trafik işaretlerinin yetersiz olduğunu, mevcut trafik kadrosunun ihtiyacı karşılamadığı, trafik kurallarına uyulmadığı, kurallar konusunda bilgisizliğin had safhada olduğu ve trafik sıkışıklığını gidermek üzere taksi ve dolmuş plakalarına sınırlama getirmesinin ardından at arabası plakalarına da sınırlama getirilmesine karar verdi. At arabası sahiplerine kamu kesiminde iş imkânları sağlanarak at arabası miktarının azaltılmasına çalışıldı⁴⁰⁹.

Ağustos 1974'te belediye şantiyesindeki görevliler tarafından mevcut olanaklar değerlendirilerek Adana'nın en büyük yol süpürme makinesi üretildi. Bu makine 50 işçinin iş gücüne bedel bir hizmet üretecek ve zaman tasarrufu sağlanacaktı⁴¹⁰. 1974 yılı sonlarında Cumhuriyet Mahallesi ve Debboy Caddesi'nde iki semt pazarı kurulmasına karar verilerek hazırlıklara başlandı. Semt pazarları faaliyete girdiğinde Adana'daki semt pazarı sayısı 8'e çıkacaktı⁴¹¹.

1975 yılı içerisinde şehirdeki su sıkıntısını azaltmak amacıyla Akkapı'ya saniyede 300 litrelik kapasitede dört yeni kuyu açılması, Barajyolu'na bir yeraltı gömme deposu yapılması kararlaştırıldı⁴¹². Belediye ekipleri sinekle mücadele kapsamında Haziran ayında uçakla şehri ilaçlamaya başladı. Yiyecek ve içecek maddelerinin açıkta bırakılmaması, açıkta bırakılan yiyecek ve içeceklerin ilaçlama sonucu zehirli hale geleceğinden ani ölümlere yol açabileceği konusunda vatandaşlar sık sık uyarıldı. Ayrıca sinek üremesine neden olan yerlerin kapatılması hususunda belediyeye yardımcı olunması için halka çağrıda bulunuldu⁴¹³. 1975 yılı içerisinde meydana gelen yangınların 77'si fabrikalarda, 228'i işyerlerinde 228 meskenlerde,

⁴⁰⁷ **Yeni Adana**, 24 Nisan 1974, Sayı:14933.

⁴⁰⁸ **Yeni Adana**, 8 Mayıs 1974, Sayı: 14945.

⁴⁰⁹ **Yeni Adana**, 14 Mayıs 1974, Sayı:14950.

⁴¹⁰ **Yeni Adana**, 22 Ağustos 1974, Sayı:15036.

⁴¹¹ **Yeni Adana**, 6 Aralık 1974, Sayı: 15122.

⁴¹² **Yeni Adana**, 29 Mayıs 1975, Sayı 15267.

⁴¹³ **Yeni Adana**, 5 Haziran 1975, Sayı: 15273.

21'i resmi dairelerde, 45'i motorlu taşıtlarda, 1'i akaryakıt istasyonlarında, 3'ü elektrik hava hatlarında ve 26'sı otlak ve ormanlarda meydana geldi⁴¹⁴.

1976 yılının ilk günlerinde belediye yetkilileri yaptıkları denetimlerde 35 büyük inşaatta uyarı ve yasalara uymayan 18 inşaata elektrik ve sularını kesme cezası verdi. Bunun dışında şehir içi geçiş yolu çevresinde ruhsatsız inşaat yapanlara cezai işlemler uyguladı. Denetlenen 21 esnaftan kurallara uymayanlara 4.790 lira para cezası kesildi. Bakkallarda gizlice satılan kaçak üretilmiş 487 kg sucuk imha edildi. 102 sucuk ve pastırma numunesi sağlık kontrolünden geçirilerek bozuk ürün satan 42 esnafa ceza yazıldı. Yağmurlardan etkilenen mahallelerde belediye tarafından kurulan ekipler, kanalizasyon onarım ve temizleme çalışmaları yürüttü⁴¹⁵.

1976 yılı içerisinde Otobüs İşletmesi Müdürlüğü tarafından 34 belediye otobüsünden ikisi Kurttepe'ye ikisi Kanal'a biri Döşeme-Ziyapaşa'ya, ikisi Döşeme-Sümer mahallesine, ikisi Yeşiloba'ya ikisi Yeşilevler'e, ikisi Denizli-Narlıca'ya, ikisi mühendislik okuluna çalışıyor, biri fakülte lojmanlarına, üçü göz hastanesine, biri ziraat fakültesine, biri Yavuzlar-Köprüköy'e, biri Yavuzlar askeri lojmanına, ikisi PTT cezaevine, biri Anadolu Mahallesine ikisi Yarbaşı Mahallesine, biri Seyhan Mahallesine biri Yamaçlı Mahallesine, biri Hadırlı Mahallesine, üçü Akkapı Mahallesi'ne ve biri Toros okuluna tahsis edildi⁴¹⁶.

Atatürk Caddesi, Vali Yolu, Pazarlar Caddesi, Kocavezir Mahallesi, Sular Yolu ve Stadyum Caddesi'nde asfalt kaplama; Fuzuli, Ordu, Baraj, Abidinpaşa, Seyhan, Kurtuluş, Mücahitler, Karaisalı Caddeleriyle Ziyapaşa Bulvarı, Çınarlı Mahallesi 129 sokak, Küçüksaat, Kuruköprü meydanlarında asfalt onarım çalışmaları tamamlandı⁴¹⁷. Yeşilyuva ve Yurt Mahallesine beton yol ve büz kanal yapımı, Dumlupınar Mahallesi'nin 14 sokağına kanalizasyon yaptırma işi ihaleleri gerçekleştirildi. Ayrıca Kültür Sitesi önündeki alana havuz yaptırılması kararlaştırıldı. Park ve Bahçeler Müdürlüğü tarafından 90 gün içinde bitirilecek olan havuz inşaatından sonra çim ve çiçeklendirme çalışmaları yapılacaktı⁴¹⁸. Belediye, 4.500.000 liraya bir greyder, bir yükleyici ve on çöp römorklu traktörün satın alma

⁴¹⁴ **Yeni Adana**, 26 Şubat 1976, Sayı: 15500.

⁴¹⁵ **Yeni Adana**, 26 Ocak 1976, Sayı:15473.

⁴¹⁶ **Yeni Adana**, 26 Şubat 1976, Sayı:15500.

⁴¹⁷ **Yeni Adana**, 20 Nisan 1976, Sayı: 15545.

⁴¹⁸ **Yeni Adana**, 24 Temmuz 1976, Sayı: 15626.

işlemlerini tamamladı. Araçların gelmesiyle belediyenin araç sıkıntısı kısmen de olsa giderilmiş olacaktı⁴¹⁹.

1977'de Adana'nın güney mahallelerinden Alidede, Sucuzade, 5 Ocak, Hurmalıbahçe, Eski Bey, Yeni Bey ve Akkapı'da kanalizasyon işleri tamamlanarak yol çalışmalarına başlandı. Üç etapta yapılan ihalelerle parke döşeli olan 1800 metre uzunluğundaki Saydam caddesinin devamı olan ama yetersiz ve bozuk 2.000 metre uzunluğundaki Mıdık caddesi tamamen betonla kaplandı⁴²⁰.

1978'de Adana Belediyesi tanzim satışlardan sağlanan gelirle piyasa değeri 7.000.000 lira olan, 25-30 tonluk iki tanker aldı. Tankerlerden biri asfalt, diğeri akaryakıt taşıyacaktı. Böylece yılda yaklaşık 25.000.000 lira tasarruf sağlanacaktı⁴²¹. Aynı yıl zabıta müdürlüğü çeşitli denetimlerde 240 iş yerine 3 ila 10 gün arasında kapama cezası uyguladı. Hâlde esnaflar kontrol edilerek eksik tartı ve ölçü aleti kullanan, açıkta gıda maddeleri satanlara çeşitli cezalar kesti. Ocak-Mart 1978 arasında 64 fırın, 33 bakkal, 42 kasap, 19 lokanta, 8 kahvehane, 3 berber, 3 pastahane, 4 yoğurtçu, 3 otel, 9 gazino ve 49 çeşitli işyerine geçici kapama cezası uygulandı⁴²².

Halkın ucuz et yemesi için Kuruköprü, Yeşilevler, Kozan yolu ve Hürriyet'in de içinde bulunduğu 12 semtte Et ve Balık Kurumu tarafından satış reyonu açıldı⁴²³. Belediye kendi personelinin yanı sıra yoksul vatandaşların çocukları için Haziran 1978'de toplu sünnet töreni gerçekleştirdi⁴²⁴.

1979 yılında havaların ısınmasıyla Fen İşleri Müdürlüğü bozuk yolların onarılması için yoğun bir çalışma içerisine girdi. Öncelikle kenar semtlerde ve trafiğin yoğun olduğu bölgelerdeki caddelerin onarımlarına çalışıldı. Bilahare kentin diğer cadde ve sokakların bakım ve tamirine geçildi. Belediyenin asfaltladığı ana caddelerde kamyon ve tır geçişleri yasaklandı⁴²⁵.

⁴¹⁹ **Yeni Adana**, 17 Temmuz 1976, Sayı:15620.

⁴²⁰ **Yeni Adana**, 4 Haziran 1977, Sayı:15891.

⁴²¹ **Yeni Adana**, 10 Şubat 1978, Sayı:16103.

⁴²² **Yeni Adana**, 24 Mart 1978, Sayı:16139.

⁴²³ **Yeni Adana**, 3 Mayıs 1978, Sayı:16173.

⁴²⁴ **Yeni Adana**, 24 Haziran 1978, Sayı: 16218.

⁴²⁵ **Yeni Adana**, 20 Ocak 1979, Sayı:16394.

1980’de 3 adet içme su kuyusu törenle hizmete açıldı. Böylece Adana’da toplam 53 kuyudan şehre saniyede 2.650 litre su verilmeye başlandı. Turan Emeksiz Parkı içinde açılan su kuyusu aracılığıyla Tepebağ Mahallesi’nin, iki kuyudan Yurt ve Yeşilyuva, Meydan ve Dumlupınar mahallelerinin su ihtiyacının karşılanması hedefleniyordu. Belediye, elektrik kesintilerinden dolayı elektriksiz kalan bölgelere su gitmediği için sorunun merkezi bir depolama sistemi ile halledilmesi için çalışma başlattı⁴²⁶.

Belediyeye bağlı Şehir Tiyatrosu Müdürlüğü’nün 1980 yılı yaz dönemi açtığı tiyatro kursuna 9 bayan 78 erkek olmak üzere toplam 87 kişi katıldı. Başlangıçta 80 saat olarak programlanan kurslar gördüğü ilgi nedeniyle 90 saate çıkarıldı. Kurs süresince kursiyerler tiyatro müdürü veya kurs öğretmeninin denetimi ve değerlendirmesi altında keman, tiyatro bilgisi, sahne pratiği, sahne tekniği, diksiyon gibi ders ve uygulamalardan geçirildi. Günlük yapılan değerlendirmeler sonucunda 87 kişiden 6’sı bayan 10’u erkek olmak üzere toplam 16 kişi kursu başarıyla tamamladı⁴²⁷.

Canlı Hayvan Alım Satım ve Besiciler Derneği ile Belediyenin işbirliği gerçekleştirilen yeni hayvan pazarı ihtiyaçlara uygun yapılarak güvenli ortamda alışveriş yapılması sağlandı. Etrafı beton direkli, tel örgülerle çevrili olan yeni pazarın içerisine esnaf ve müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak için sosyal tesisler inşa edildi⁴²⁸. Turan Emeksiz Parkı, Girne Köprüsü, Adanaspor Kulübü ve yüzme havuzu yakınlarında dört otopark hizmete sokularak cadde ve sokaklarda gelişigüzel araç park edilmesinin yanı sıra trafik yoğunluğunun da önüne geçilmiş oldu⁴²⁹.

4.8.2. Belediye Seçimleri

1963 yerel seçimi, 27 Mayıs darbesi ve 1961 Anayasasının kabulünden sonra yapılan ilk yerel seçim olması ve seçim mevzuatının birçok yenilik içermesi bakımından Türk siyasi tarihinde ayrı bir yere sahipti. Belediye meclisi ve il genel meclisi seçimlerinde nispi temsil sistemi uygulandı. Belediye başkanlığı seçimi ilk kez tek

⁴²⁶ **Yeni Adana**, 3 Eylül 1980, Sayı:16894.

⁴²⁷ **Yeni Adana**, 4 Eylül 1980, Sayı:16895.

⁴²⁸ **Yeni Adana**, 8 Eylül 1980, Sayı:16898.

⁴²⁹ **Yeni Adana**, 16 Aralık 1980, Sayı:16978.

dereceli olarak yapıldı. Yerel seçimler Yüksek Seçim Kurulu'nun gözetiminde gerçekleştirildi⁴³⁰.

AP'de Ali Sepici tek başkan adayı olarak aday yoklamasını kazanırken, CHP'de Vahit Kantel, Enver Arsava karşısında önde çıkarak belediye başkanlığına aday oldu⁴³¹. Genel seçim havasında geçen seçimler 17 Kasım 1963'te yapıldı⁴³². Seçime ilişkin yapılan tetkiklerde merkez mahallelerden çok kenar mahallelerde katılımın %80'i bulunduğu tespit edildi. Sonuçta yarışı AP'den Ali Sepici kazandı. İl genel meclisinde AP 7, CHP 5, Belediye Meclisinde AP 25, CHP 16 üye elde etti⁴³³.

1968 yerel seçiminde adayların çalışmaları sakin geçti. Buna karşın CHP ve AP teşkilatları yoğun bir seçim çalışması yürüttü. Bunların yanı sıra TİP il teşkilatı da kampanyaya katıldı. Seçim kampanyası daha ziyade sohbetler ve mahallelerde kapalı salon toplantıları şeklinde yürütüldü. CHP Belediye Başkan Adayı Erdoğan Özlüsen daha çok halka inen temaslara ağırlık verirken Sepici mahallelerde kanaat lideri kişilerin evlerinde aile toplantıları şeklinde çalışmalarını sürdürdü. Adalet Partisi milletvekili Çetinsoy da seçim çalışmalarında köy gezilerine önem verdi⁴³⁴.

2 Haziran 1968'de belediye başkanı seçimleri 627 sandıkta yapıldı. 194.129 kayıtlı seçmenden 112.410'u oy kullandı. Seçime katılma oranı %57,9'du. Sonuçlara göre CHP 40.437, AP 40.423, Bağımsızlar 7.900, BP 3.446, GP 2.425, CKMP 1.587, TİP 1.563 oy aldı. Buna göre CHP adayı Erdoğan Özlüsen başkan seçildi. Belediye Meclisi Üyelerinin belirlenmesi noktasında AP 37.385, CHP 36.282, GP 3.656, BP 3.565, CKMP 1.724, TİP 1.430, Bağımsızlar 746 oy aldı.

⁴³⁰ Ö. Akbulut Örsan, "Ulusal Siyaset-Yerel Siyaset İlişki Bağlamında 1963 Yerel Seçimleri", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, 10/4 (Ekim 2001), s.40.

⁴³¹ **Yeni Adana**, 14 Ekim 1963, Sayı:11626.; AP'den İl genel meclisine üye olan isimler şöyledir; Zahit Akdağ, Hüsamettin Uslu, Makbule Dıblan, Semih Görgün, Tahsin Güneysu, İbrahim Şahbaz, Hadi Gökınar, Şevket Kapılı, Ömer Lütükoca, Emin Ağaoğlu, Mahmut Aydınoglu, Enver Arca.

⁴³² Ali Arslan, "1963'ten Günümüze Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C:4, 1(2007), s.6.

⁴³³ **Yeni Adana**, 19 Kasım 1963, Sayı: 11657.

⁴³⁴ **Yeni Adana**, 14 Mayıs 1968, Sayı:13031.

İl Genel Meclisi seçiminde katılım oranı % 66,1 idi. AP 111.933 (% 47.7), CHP 78.293 (% 33.3), GP 22.690 (% 9.7), TİP 7.717 (% 3.3), CKMP 6.960 (% 3.0), BP 5.017 (% 2.1) oy aldı⁴³⁵.

1973 yerel seçimini CHP'li Ege Bağatur kazandı. CHP, merkezin yanı sıra Karaisalı, Feke, Ceyhan, İmamoğlu ve Saimbeyli ilçelerinde belediye başkanlıklarını kazanırken AP ise Karataş, Kozan, Bahçe, İncirlik, Pozantı ve Kadirli'de seçimi önde tamamladı⁴³⁶.

Belediye Başkanlığı seçiminde 282.807 seçmenden 156.112 kişi oy kullandı. Seçime katılma oranı % 55,2 olarak gerçekleşti. Buna göre; CHP 60.643 (% 42.8), AP 34.105 (% 24.1), Demokratik Parti 26.461 (% 18.7), bağımsızlar 2.934 (% 9,1), MHP 3.325 (% 2.3), MSP 3.222 (% 2.3), CGP 1.080 (% 0.8), ve TBP 26 oy aldı⁴³⁷.

İl Genel Meclisi seçiminde ise 770.862 kayıtlı seçmenden 298.937'si oy kullandı. Seçime katılma oranı %38,8'di. CHP 114.853 (% 41.3), AP 68.736, (% 24.7), DP 44.455 (% 16.0), MHP 17.732 (% 6.4), CGP 16.504 (%5.9), MSP 12.138 (% 4.4), TBP 1.824 (% 0.7) bağımsızlar 1.748 (% 0.6) oy kazandı⁴³⁸.

Belediye Meclis Üyeleri 145.907 oy kullanıldı. Seçilme katılma oranı % 51.6 idi. Seçim sonuçlarına göre CHP 52.457 (% 41.1), AP 30.321 (% 23.7), Demokratik Parti 21.283 (% 16.7), bağımsızlar 7.600 (% 5.9), MHP 5.481, (% 4.3), MSP 4.617 (% 3.6), CGB 4.443 (% 3.5), BP 1.567 (% 1.2) oy aldı⁴³⁹. Buna göre Belediye Meclis'inde CHP 25, AP 5, DP 12, MHP 1, MSP 1, TBP 1 ve Bağımsızlar 1 üye elde etti⁴⁴⁰.

⁴³⁵ BDİE, 2 Haziran 1968 Mahalli Seçimler Sonuçları (İl Genel Meclisi, Belediye Başkanı Belediye Meclisi Üyeleri Muhtar Ve İhtiyar Heyeti Seçimleri), Yayın No: 555, Ankara, DİE Matbaası, 1969, s.1-3.

⁴³⁶ Yeni Adana, 10 Aralık 1973, Sayı: 14822.

⁴³⁷ BDİE, 9 Aralık 1973 Mahalli Seçimler Sonuçları (İl Genel Meclisi Üyeleri, Belediye Başkanı, Belediye Meclisi Üyeleri, Seçimleri I), Yayın No: 716, Ankara, DİE Matbaası, 1974, s.46.

⁴³⁸ BDİE, 9 Aralık 1973 Mahalli Seçimler Sonuçları (İl Genel Meclisi Üyeleri, Belediye Başkanı, Belediye Meclisi Üyeleri, Seçimleri I), s.2-3.

⁴³⁹ BDİE, 9 Aralık 1973 Mahalli Seçimler Sonuçları (İl Genel Meclisi Üyeleri, Belediye Başkanı, Belediye Meclisi Üyeleri, Seçimleri I), s.46, 132-133.

⁴⁴⁰ CHP; Hüseyin Çolak, Çetin Remzi Yüreğir, Yalçın Azınç, Özcan Altınoğlu, Kemal Hakgüder, Mehmet Özdemir, M. Ali Adil, Süheyla Samra, Ahmet Albay, Feyzi Acımuş, Cevlani Önal, Fehmi Arazlı, Ömer Özü, Zeki Kişisi, Tahir Güner, Hacı Doğan, Hasan Batuman, Süleyman Akkapılı, Celalettin Gökberk, Halil Şen, Kamil Tugal, Kemal Köymen, Apti Yalçın, Remzi Cığır, DP; Aytaç Durak, Resime Eşelioğlu, Nuri Şengüler, Yalçın Erdoğan, Fahri Karakaya, Mehmet Özüyaman, Ali

11 Aralık 1977’de yapılan seçime 10’u siyasi partilere mensup, 4’ü bağımsız olmak üzere 14 aday katıldı. Siyasi partilerin 9 Kasım 1977’de ilçe seçim kuruluna Adalet Partisi Ali Sepici, CHP Selahattin Çolak, MHP Ersay Kılıhoğlu, MSP Mümtaz Fettahoğlu, Demokratik Parti Şevket Gedik, CGP Ayten Turhanoğlu, TİP Ceyhun Can, TSİP Akay Sayılır, BP Molla Kırar, SDP Nihat Çakır’ı aday gösterdi. Bağımsız adaylar ise; İbrahim Metiner, Reşat İskenderoğlu, Osman Karatop, Hasan Soydoğan idi⁴⁴¹.

11 Aralık 1977’de icra edilen mahalli seçimde oy kullanma işlemi oldukça sakin bir havada geçti. Herhangi bir üzücü olay yaşanmadı. Seçimlerin başladığı andan itibaren Vali Lütfi Fikri Tuncel ve Emniyet Müdürü süreci yakından takip etti⁴⁴².

Belediye başkanlığında 448.539 kayıtlı seçmenin 214.077’si oyunu kullandı. Seçime katılma oranı % 47,7 oldu. CHP 103.702 (% 50.8), AP 71.030 (% 34.8), MHP 14.444 (% 7), MSP 5.792 (% 2.8), bağımsızlar 5.418 (% 2.7), DP 1.848 (% 0.9), CGP 689 (% 0.3), DP 339, TBP 32, TİP 393, TSİP 389 oy aldı⁴⁴³.

Seçim sonuçlarına göre; Merkez’in Belediye Başkanı Selahattin Çolak (CHP), Bahçe Belediye Başkanı Abdurrezzak Kadioğlu (Bağ.) Ceyhan Belediye Başkanı Şahin Özbilen (CHP) Kadirli Belediye Başkanı O. Nuri Saygılı (CHP) Karaisalı Belediye Başkanı Ahmet Sapan (AP), Karataş Belediye Başkanı Naci Balıkçı (AP) Kozan Belediye Başkanı Mustafa Azgın (CHP), Osmaniye Belediye Başkanı Güner Dinçer (CHP), Pozantı Belediye Başkanı Kemal Arıkan (CHP), Saimbeyli Belediye Başkanı Mahir Yazıcıoğlu (CHP), Tufanbeyli Belediye Başkanı Abdurrahman Kahraman (AP), Yumurtalık Belediye Başkanı Bekir Kocadağ (DP) oldu⁴⁴⁴.

İl Genel Meclis seçiminde 671.226 kayıtlı seçmenin 382.729’u oy kullandı. Seçime katılma oranı % 57.0 idi. CHP 170.173 (% 46.0), AP 124.893 (% 33.8), MHP 48.447 (% 13), MSP 15.367 (% 4.2), Demokratik Parti 5.083 (%1.4), CGP 1.169 (% 0.3),

Yaman, Dede Karaaslan, Şahin Kayra, Hüseyin Aydoğan, Nuri Kayra, Erdoğan Derici, AP; Mehmet Ali Soydan, Ömer Hıdırefe, İsmet Yoğurtcuoğlu, Fahri Kiper, Kemal Özüğür. MHP; Mehmet Ali Aktimur. MSP; Abdullah Andı. TBP; Hasan Artuk. Bağımsız; Sait Karaççek. Yeni Adana, 13 Aralık 1973, Sayı: 14825.

⁴⁴¹ **Yeni Adana**, 10 Aralık 1977, Sayı:16048.

⁴⁴² **Yeni Adana**, 12 Aralık 1977, Sayı:16049.

⁴⁴³ BDİE, 11 Aralık 1977 Yerel Seçim Sonuçları (İl Genel Meclisi Üyeleri Belediye Başkanı Belediye Meclisi Üyeleri Muhtar Ve İhtiyar Heyeti Seçimleri), s.40-41.

⁴⁴⁴ **Yeni Adana**, 13 Aralık 1977, Sayı:16050.

TBP 919, TİP 773, DP 487, TSİP 505, oy aldı⁴⁴⁵. İl Genel Meclisi'nde merkez ilçede CHP 12, AP 5, MHP 1 sandalye kazandı⁴⁴⁶.

Belediye Meclisi seçiminde katılma oranı % 47.3 olarak gerçekleşti. CHP % 51.2, AP % 33.9, MHP % 9.0, MSP % 3.2, Demokratik Parti % 1.0, CGP % 0.6 oranına göre kazandı⁴⁴⁷.

4.8.3. Belediye Başkanları

4.8.3.1. Ali Sepici

1922'de Adana'da doğdu. 1955, 1960 ve 1969 yıllarında toplam üç dönem belediye başkanlığına seçildi. Demokrat Parti'nin önde gelen isimlerindendi.

İlk belediye başkanlığı esnasında Ziyapaşa Bulvarı'nı şehre kazandırdı. Bulvar, İnönü Caddesine kadar plan gereğince düzgün olarak gelmiş bundan sonra tadilata uğrayarak yol kamburlaşmış olarak ikmal edildi. İnönü Meydanı'ndaki şehir parkını yaptırdı. Abidin Paşa Caddesini İnönü Caddesine bağlayan yeni bir cadde açtı. Romanlara yerleşim imkânı sağladı ve bugün oturdukları mahalleye adını verdi. Set yolunu ıslah ettirdi. Parke taş ve asfalt sistemini geliştirdi. Düzensiz binaların onarımını yaptırdı. 27 Mayıs 1960'ta TSK tarafından görevine son verildi⁴⁴⁸.

4.8.3.2. Albay Talat Sungur

27 Mayıs 1960 darbesini takiben 27 Mayıs- 6 Temmuz 1960 tarihleri arasında Milli Birlik Komitesi'nin askeri belediye başkanı olarak görev yaptı. Geçmiş idarenin suistimal tahkikatına ait evrak bu dönemde hazırlandı⁴⁴⁹.

⁴⁴⁵ BDİE, 11 Aralık 1977 Yerel Seçim Sonuçları (İl Genel Meclisi Üyeleri Belediye Başkanı Belediye Meclisi Üyeleri Muhtar Ve İhtiyar Heyeti Seçimleri), Ankara, DİE Matbaası, Yayın No: 859, 1979, s.2-3.

⁴⁴⁶ Yeni Adana, 13 Aralık 1977, Sayı:16050.

⁴⁴⁷ BDİE, 11 Aralık 1977 Yerel Seçim Sonuçları (İl Genel Meclisi Üyeleri Belediye Başkanı Belediye Meclisi Üyeleri Muhtar Ve İhtiyar Heyeti Seçimleri), s.122-123.

⁴⁴⁸ Yeni Adana, 14 Aralık 1973, Sayı:14826; Geçmişten Günümüze Adana Belediyesi ve Başkanları, s.91.

⁴⁴⁹ Yeni Adana, 9 Kasım 1963, Sayı:11649.

4.8.3.3. Gaffur Soylu

6 Temmuz-7 Ekim 1960 tarihleri arasında Adana Valiliği ve Belediye Başkanlığı yaptı. Onun döneminde suistimal tahkikatına devam edildi⁴⁵⁰.

4.8.3.4. Mukadder Öztekin

Milli Birlik Komitesi tarafından göreve getirildi. Hem vali hem belediye başkanlığını yürüttü⁴⁵¹. Üç buçuk yıl süren hizmet süresi içerisinde 131 sokak beton ve parke olarak yapıldı. Şehrin birçok semtlerine giden içme su tesisleri için 500.807 TL harcandı. Ayrıca 6.431 metre kanalizasyon yapıldı. Şehrin elektrik şebekesi tamamlandı. Bazı tıkanık yolların açılması için istimlâk çalışması başlattı. Şehrin yeşil saha ve park ihtiyacının karşılanması için Hürriyet Mahallesi'nde çocuk parkı, Hükümet Caddesi'nde Ziyapaşa parklarını yeniden tesis etti. Ayrıca bir Santral Garajı, Buzhane, mezarlık gibi tesisler tamamladı. 328 dükkânlı Hâl Sitesini hizmete soktu⁴⁵².

4.8.3.5. Erdoğan Özlüßen

Adana'da doğdu. 1968 yılında CHP'nin adayı olarak seçimi kazandı. Başkanlık döneminde Film Arşivi, Sinema Tek Kulübü ve Altın Koza Film ve Sanat Festivalini sanat hayatına kazandırdı⁴⁵³.

4.8.3.6. Ege Bağatur

22 Şubat 1937'de Adana'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Adana'da tamamladı. 1957-61 yıllarında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Avukatlık stajını Ankara'da tamamlayarak mesleğini yapmak üzere Adana'ya yerleşti. 1968-1973 yıllarında CHP Merkez İlçe Başkanlığı, Belediye Meclis Üyeliği, grup sözcülüğü ve Belediye Başkan Vekilliği görevlerinde bulundu.

10 Aralık 1973'te aday olduğu seçimlerde belediye başkanı seçildi. Başkanlığı döneminde Adana İç Geçiş Yolu olarak hizmet veren Turhan Cemal Beriker

⁴⁵⁰ Yeni Adana, 9 Kasım 1963, Sayı:11649.

⁴⁵¹ Yeni Adana, 9 Kasım 1963, Sayı:11649.

⁴⁵² Yeni Adana, 14 Aralık 1973, Sayı: 14826.

⁴⁵³ Geçmişten Günümüze Adana Belediyesi ve Başkanları, s.98.

Bulvarının açılması, Buruk mezarlığının istimlakı, kentin kuzeye doğru imarlı gelişiminin ilk adımlarını atmak gibi önemli hizmetlerde bulundu. 16 Kasım 1990'da kalp krizi geçirerek vefat etti⁴⁵⁴.

4.8.3.7. Selahattin Çolak (1977-1980)

9 Kasım 1941'de Adana'da doğdu. İlköğrenimini Sakarya ve İnkılâp İlkokullarında, Orta öğrenimini Tepebağ Ortaokulu ve Erkek Lisesi'nde yaptı. 1963'te Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Yedek subay olarak askeri görevini yerine getirdikten sonra emniyet teşkilatında görev aldı. Emniyet Genel Müdürlüğünde çeşitli kademelerde çalıştıktan sonra 1973 yılında görevinden istifa ederek Adana'ya yerleşti ve CHP'nin kayıtlı üyesi olarak partide çeşitli görevler üstlendi⁴⁵⁵.

1977'de seçimleri kazanarak belediye başkanı oldu. Başkanlığı döneminde Atatürk, Cevat Yurdakul, Fuzuli ve Barajyolu Caddelerini genişleterek bulvara dönüştürdü. Adana Otogar ve Hal Kompleksi, Yüreğir Hal Kompleksi inşaatlarını tamamladı. Yüreğir Otogarını yaptı. Mimar Sinan Açık Hava Tiyatrosu, Galleria gibi tesisleri döneminde tamamlayarak hizmete açtı⁴⁵⁶.

⁴⁵⁴ Abdullah Hacıoğulları, **Adana'ya Yön Verenler**, İstanbul, Ares Kitap, 2009, s.44; **Geçmişten Günümüze Adana Belediyesi ve Başkanları**, s.99-100.

⁴⁵⁵ **Yeni Adana**, 1 Aralık 1977, Sayı:16039.

⁴⁵⁶ **Geçmişten Günümüze Adana Belediyesi ve Başkanları**, s.101; Hacıoğulları, **Adana'ya Yön Verenler**, s.45.

SONUÇ

Coğrafi bölgeler itibariyle Akdeniz bölgesinde bulunan Adana nüfus bakımından bölgenin birinci vilayeti konumundaydı. 1960'da 760.803 olan nüfusu 1970'de 1.000.000 barajını geçerek Türkiye'de İstanbul, İzmir, Ankara ve Konya'dan sonra beşinci büyükşehir konumuna yükseldiği görülmektedir.

Tarım ve sanayi sektöründeki gelişim ve iş bulma ümidi Adana'yı cazibe merkezi haline getirdi. Bu durumun Adana'da köyden kente, mevsimlik işçi ve çevre şehirlerden göçleri hızlandıran bir etki meydana getirdiği gözlemlendi. Merkez daha kalabalık olmakla birlikte şehrin dış semtleri yeni yerleşim yerleri haline geldi. Hızlı nüfus artışı şehrin kuzey, batı ve doğu yönünde büyümesini sağladı. Merkezden sonra en fazla nüfus artışının ekonomik ve ticari imkânların iyi olduğu Ceyhan ve Osmaniye ilçelerinde olduğu gözlenmektedir. Adana'nın kuzeyinde bulunan Saimbeyli, Feke, Tufanbeyli gibi ilçeler en az nüfus artışının yaşandığı ilçelerdi. Bu durumun nedeni bu ilçelerin dağlık bir yapıya sahip olmaları ve tarıma elverişli arazilerin azlığı olarak yorumlanabilir. Genç nüfus yapısına sahip olan vilayette 1970'lerin sonunda şehir nüfusunun kırsal nüfusun önünde olduğu dikkati çekmektedir. Türkçe dışında en çok konuşulan dillerin Arapça ve Kürtçe olduğu göze çarpmaktadır. Müslümanların dışında Musevi ve Hristiyan gibi dini unsurların bulunması Adana'yı kültürel açıdan zengin kılmaktadır. Nüfus cinsiyet olarak değerlendirildiğinde en fazla erkeklerin olduğu görülmektedir. Bunun nedeni muhtemelen çalışmak için vilayete gelen erkeklerin eşlerini yanlarında getirmemelerinden kaynaklıdır. Medeni durum içerisinde en fazla evliler bulunmaktadır. İktisadi faaliyet alanını belirleyen temel unsur tarım olduğu için çalışan nüfusun ziraat, ormancılık, avcılık ve balıkçılık kolunda çalıştığı tespit edildi.

Adana'nın sosyal ve ekonomik hayatını etkileyen en önemli olaylardan biri Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin kış aylarında aşırı yağışlardan dolayı taşmasıydı. En fazla görülen doğal afetlerin başında sel baskınları geliyordu. Bölgenin günlerce sular altında kalmasına ve tarım arazilerinin zarar görmesine neden oldu. Su taşkınlarını önlemek amacıyla 1956'da Seyhan üzerine kurulan barajla taşkınlar önemli ölçüde önlemlendi. Bununla birlikte Adana'da taşkınlar en fazla 1960'lı yıllarda görüldü. Yerleşim yerleri günlerce sular altında kaldı. Tarım arazileri zarar gördü. Sele maruz

kalan vatandaşlara Kızılay aracılığıyla çadır, nakdi yardım, battaniye, çamaşır, çocuk eşyası, kadın-erkek giyim eşyası yardımında bulunuldu. Bunların dışında olası salgın hastalıkların görülmemesi için aşı başta olmak üzere her türlü sağlık önlemlerinin alındığı görülmektedir.

Eğitim konusuna gelince; eğitimde II. Dünya Savaşı'nda görülen sorunlar planlı yatırımlar sonucunda giderildi. Okul sayısının artmasıyla okullaşma ve okuma-yazma oranının arttığı görüldü. Okuma-yazma oranlarına bakıldığında 1960 yılında okuma-yazma bilmeyenler çoğunlukta iken 1970 yılında okuma-yazma bilenlerin oranının arttığı görülmektedir. Bu durumun okullaşma oranıyla aynı paralelde arttığı anlaşılmaktadır. Kalkınma planlarında eğitim alanında büyük yatırımlar yapıldı. Özellikle köy okullarının yapılmasına büyük önem verildi. Adana'da sanayi ve ticaretin gelişmesi sonucu hızlı nüfus artışının yaşanması, beraberinde okul sayısının artmasını ve çeşitlilik göstermesini zorunlu kıldı. Bu kapsamda ortaokul ve lise düzeyinde İmam Hatip Ortaokulu, Öğretmen Okulu, Yapı-Sanat Enstitüsü, Kız Sanat Ortaokulu ve Ticaret Lisesi gibi mesleki eğitim veren birçok okulun açıldığı tespit edildi. Örgün eğitimin yanı sıra yetişkinler ve okuma çağında olup okumayan kişiler için faaliyette olan yaygın eğitimde giyim, nakış, beslenme, el sanatları, çıraklık ve yöneticilik gibi birçok mesleki ve teknik kursların açıldığı görülmektedir. Resmi okulların yanı sıra eğitim veren özel okullar da bulunuyordu. Bu okullar ilkokul-ortaokul veya ortaokul-lise şeklindeydi. Resmi ve özel ilkokulların yanında ilköğretim alanında halk dershaneleri, birer adet yetiştirme yurdu, yatılı bölge okulu ve sağırılar ilkokulunun hizmet verdiği tespit edildi.

Adana'nın tarım, ticaret, sanayi potansiyeli sayesinde 1972'de Adana'da yükseköğretim kurumu olarak Ziraat Fakültesi, Tıp Fakültesi, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Mühendislik Yüksek Okulu ve Eğitim Enstitüsü bulunuyordu. 1973 yılında Çukurova Üniversitesi açılınca Ziraat ve Tıp Fakültesi üniversiteye bağlandı.

Adana, kültür alanında gelişme gösteren bir potansiyele sahipti. Kültüre hizmet eden kuruluşların başında kütüphane, müze, sinema, tiyatro, radyo, televizyon, basın ve dernekler geliyordu. Kültürel açıdan önemli unsurların başında müzeler geliyordu. Adana'nın daha önce yaşamış uygarlıkları ve ulusları yansıtan eski eserleri

barındırması vilayeti tarihi, arkeolojik ve turizm açısından zengin kıldı. 1960-1980 yılları arasında Adana'da Bölge Müzesi, Etnografya Müzesi, Karatepe Müzesi, Misis Mozaik Müzesi, Atatürk Bilim ve Kültür Müzesi'nin hizmet verdiği tespit edildi. Toplumsal eğitim ve gelişim açısından önemli diğer bir kuruluş kütüphaneler idi. Vilayette her yaştan her kesime hizmet veren kütüphaneler farklı konularda zengin kitaplığa sahipti. Adana'da 1969 yılı itibariyle Ceyhan, Feke, Osmaniye, Kozan, Saimbeyli ve Merkezde toplam 6 tane Halk Kütüphanesi bulunuyordu. Kütüphane sayısı 1973'te 7'ye ve 1979'da iki yeni kütüphanenin açılmasıyla 9'a yükseldi. Ayrıca biri gezici 3'ü merkezde, 1'i Ceyhan'da diğeri Kozan'da olmak üzere beş çocuk kütüphanesi mevcuttu. Vilayette Halk kütüphanelerinin yanı sıra Müze İhtisas Kütüphanesi, Atatürk Gençlik Sarayı Kütüphanesi ve Amerikan Kütüphanesi bulunuyordu. Adana'da faaliyet yürüten derneklerin gelişimi 1950'li yıllarda başladı. 1950'de 48 olan dernek sayısı 1960'da 593'e yükseldi. 1970'lerde 1000'in üzerindeydi. Dernekler daha çok spor, din, sağlık ve kültür alanında faaliyet yürütüyordu. Adana'da kültürün gelişmesine aracı olan en önemli derneklerin başında Halkevleri geliyordu. Adana Halkevi ve Akkapı Halkevi adında iki derneğin hizmet verdiği tespit edildi. 1963'te açılan Adana Halkevi, Gösteri Kolu, Folklor Kolu, Plastik Sanatlar Kolu, Müzik Kolu, Dil, Tarih ve Edebiyat Kolu, Köycülük Kolu, Kitaplık ve Yayın Kolu dallarında hizmet verdi. Halkevi'nin açtığı flüt, nota, tiyatro, bağlama, resim ve heykel kursları vilayette büyük ilgi gördü. Kurs sonunda başarılı olanlara sertifikaları verildi. Böylece yetenekli kişiler sanat ve kültür hayatına kazandırılmış oldu. Halkevlerinde kültürel faaliyetlerin yanı sıra sağlık alanında verilen hizmetler kapsamında bir dispanser açıldı. Hastalar ücretsiz muayene edilerek ilaçları karşılıksız verildi.

Adana'nın eğlence alanında en çok hizmet veren kuruluşlarından birisi sinemalardı. Sinemalar yazlık ve kışlık olarak hizmet verdi. Yaz sıcaklarından dolayı halk en çok yazlık sinemayı tercih ettiği için yazlık sinema sayısı fazlaydı. Artan gecekondulaşmayla birlikte yazlık sinemalara ayrılan alanların azaldığı görülmektedir. 1980 yılında vilayet genelinde 31 kışlık, 6 yazlık toplam 37 sinema hizmet veriyordu. Sanata katkı sağlamak ve Adana'yı sanatın merkezi haline getirmek amacıyla 1963'te Adana Festivali ve 1969'da Altın Koza Film Festivali düzenlendi. Altın Koza Film Festivali 1973 yılına kadar aralıksız devam etti. Bir

diğer eğlence unsuru tiyatrolardı. Adana'nın 1956 yılında 550 kişilik tiyatro salonuna kavuştuğu tespit edildi. 1965 yılına kadar birçok tiyatro topluluğuna ev sahipliği yapan salonun bu tarihte kapatıldığı görüldü. Tiyatro salonu bir müddet Ankara ve İstanbul'dan gelen tiyatro topluluklarına perdelerini açtı.

Basın hayatında çıkarılan gazete ve dergiler siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda günlük, haftalık veya aylık olarak yayınlanıyordu. Şehir haberlerinin geniş yer tuttuğu gazetelerde ulusal ve uluslararası haberler de sıkça yer alıyordu. Geniş kitlelere hitap etme özelliğinden dolayı Radyo ve televizyon kültüre hizmet eden önemli kuruluşların başında geliyordu. Adana İl Radyosu, Nisan 1962'de Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Basın-Yayın Genel Müdürlüğüne bağlı olarak hizmete girdi. Adana Radyosu 1964'te kurulan Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu'na bağlandı. TRT, 1965 yılında Adana, Mersin, Gaziantep, Kahramanmaraş, Hatay ve Niğde'yi içine alan bir bölgede radyo istasyonu kurmak için hazırlıklara başladı. 3 Mart 1968'de TRT Çukurova Bölge Radyosu'nun yayına başlamasıyla Adana İl Radyosu'nun faaliyetine son verildi.

Spor alanında atıcılık, atletizm, güreş, boks, tenis, bisiklet, futbol, yüzme gibi spor dallarında ilerleme yaşandı. İklimden dolayı en fazla yüzme ve sutopu dallarında dereceler alınarak Türkiye birincilikleri elde edildi. Ayrıca halter, futbol, voleybol ve basketbol dallarında da dereceler kazanıldı. Boks, tenis, atıcılık, güreş, jimnastik dallarında derece almış başarılı sporcular yetiştirildi.

Adana, eskiçağlardan beri sahip olduğu verimli topraklarıyla pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştı. Bir tarafı denizle çevrili Adana, içinden geçen Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin oluşturduğu alüvyal topraklar sayesinde Akdeniz havzasının en verimli ovasına sahipti. Tarımsal üretime elverişli toprakların kaderi sulama, gübreleme ve makineleşmeyle birlikte değişti. Üretilen tarım ürünlerinin en başında pamuk ve buğday geliyordu. Sulama ve gübrelemeyle birlikte tarımda çeşitlilik yakalandığı gözlenmektedir. 1980 yılında bütün ilçelerde buğday, arpa üretilirken pirinç üretiminin Merkez, Ceyhan, Kadirli, Karataş ve Kozan ilçelerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Vilayetin dağlık ilçeleri olan Feke, Saimbeyli, Tufanbeyli ve Pozantı'da pamuk üretiminin yapılmadığı gözlenmektedir. Adana'da tarımla ilgili çalışmaları Adana Bölge Ziraat Mücadele Başkanlığı, Zirai Donatım Kurumu Teknik

Ziraat Müdürlüğü, Ziraat Odaları Birliği ve Ziraat Bankası koordineli şekilde yürüttü. Tarımsal faaliyetler kapsamında Adana'da önemli bir gelir kaynağı olabilmesi için zeytinciliği geliştirmek amacıyla çalışmalar yapıldı. Pamuk ve hububat ekimine elverişli olmayan arazilerin zeytinlik haline getirilmesi planlandı. Fideliklere zarar veren fide çürüklüğüne karşı yetiştiricilerin mücadele etmesini teşvik ve kolaylaştırmak için çeşitli programlar düzenlendiği görülmüştür. Tarımsal konularda tarım uzmanları köylerde seminer, konferans ve kurslarda arıcılık, tavukçuluk, pamuk, Meksika menşeli buğday ve çeşitli mahsulün ekimi, sulanması, toprak karakteri, ıslahı ve çeşitli zararlılarla mücadele gibi teknik konularda bilgi vererek dergi ve broşürler dağıttı. Pamuk ekimine büyük zararlar veren beyazsineğe karşı tedbirler alınarak teknik düzeyde konferanslar verildiği tespit edildi. Adana'da modern tarım araçlarının kullanıldığı görüldü. Modern tarım araçlarında önemli artışlar yaşanırken döven, karasaban, hayvan pulluğu gibi tarım aletlerinde de azalma meydana geldiği tespit edildi. 1979'da Adana'da 15.000'i aşan çeşitte tarım makinesi vardı. Aşağı Seyhan ve Ceyhan ovaları makineli tarımın çok geliştiği bölgeler olduğu gözlemlendi. Ayrıca Misis-Toprakkale-Osmaniye ve Kozan-Kadirli arasında kalan ovanın kuzey kısmında da makineleşme oranı yüküydü.

Seyhan Barajının yapımından sonra sulanan arazi miktarında önemli artış meydana geldi. Sulama karık, salma suyu, kanal ve nehirlerden motopomplarla su çekme, yer altı sularından pompaj ve artezyen yoluyla yapılıyordu. Etkili sulama faaliyetlerini DSİ, YSE, Toprak-Su gibi devlet kuruluşları yürütüyordu. Gübre kullanımı, tarımda makineleşmenin başlamasıyla artış gösterdi. Gübrelemenin etkisinin ürün çeşidine ve diğer etmenlere göre değiştiği tespit edilmiştir. Adana'da gübre kullanımının son yıllarda arttığı görüldü. Bu durum 1980'de devlet desteğinin çekilmesiyle olumsuz etkilendi.

Adana'da tarımda yaşanan ilerlemenin hayvancılık alanında olmadığı görüldü. Bu, hayvancılığın tarıma elverişli olmayan dağlık bölgelerde geçim kaynağı olarak yapılıyor olması şeklinde yorumlanabilir. Sanayinin gelişmesiyle birlikte nüfusun hızlı bir şekilde yükselmesi şehir ve kasabalarda hayvansal ürünlere olan ihtiyacı arttırdı. Böylece Adana'da hayvan yetiştiriciliğinin ön plana çıkmasını sağladı. Et, süt, yumurta, tavuk eti tüketiminin artması süt inekçiliği, besi hayvancılığı ve tavukçuluğu geliştirerek modern tarzda tavukhanelerin ve mandıraların kurulmasına

katkıda bulundu. Adana'da hayvancılıkla ilgili kuruluşlar Veteriner İşleri Müdürlüğü, Çukurova Harası, Subtropikal Hastalıklar ve Gıda Kontrol Bölge Laboratuvarı, Hayvancılığı Kalkındırma ve Proje Müdürlüğü ve Zirai Araştırma İstasyonu idi.

Sanayide 1945-1950 arasında tarım ve ticaretten sağlanan yeni kaynaklar sanayileşme için gerekli sermaye gücünü yarattı. Adana'nın devlet bütçesinden geniş pay alması, ulaşım olanaklarının iyi olması, tarımda verimlilik artışı, 1956'da Seyhan Hidroelektrik Santrali'nin faaliyete geçmesi ve alt yapı hizmetlerinin iyileştirilmesi, tarım ve sanayideki gelişmenin ana kaynaklarıydı. Özel sektör yatırımlarına önem verilmesi, bankacılık sistemi ile sanayi arasındaki ilişkinin kuvvetlenmesi ve holdingleşmenin yaygınlaşması Türkiye'de olduğu gibi Adana'da da önemli değişikliklerin yaşanmasına neden oldu. Sanayide dokuma sektörünün yanı sıra başka sektörler de gelişti. 1970'lerde Adana'da bankacılık sisteminin büyümesi sonucu bütün sanayi kolları önceki yıllara göre daha da gelişti. Dokuma sanayi önemini korumaya devam ederken, kimya ve madeni eşya, makine-taşıt araçları sanayilerinde önemli gelişmeler yaşandı. Özellikle kimya sanayine yoğun bir yatırım yapılarak kısa sürede büyük bir gelişme sağlandığı görüldü. 1980'li yılların başlarında Adana, Türkiye geneline göre işyeri sayısı bakımından altıncı, çalışan sayısı bakımından beşinci, özel sektörün yarattığı katma değer açısından dördüncü, firma büyüklüğü açısından dördüncü sırada bulunuyordu. Adana sanayisinde özel sektörün payı büyüktü. 1973-1976 yılları arasında Adana'da 4 adet sanayi sergisi düzenlendi. Sergilere katılan firmaların oluşturdukları reyonlarda çelik döküm sanayi, montaj sanayi, tekstil sanayi, seramik, makina imalatı, sıhhi tesisat ve klima sanayine ait binlerce ürün sergilendi.

Tarım ve ticaretin merkezi konumunda olan Adana, Avrupa ve İstanbul'u Ortadoğu'ya bağlayan Bağdat demiryolu üzerinde olduğu için önemli bir ticaret merkezi işlevini yerine getiriyordu. Bu demiryolu Afyon, Eskişehir, Konya, Kayseri gibi ticareti en gelişmiş illerle bağlantı sağlıyordu. Adana'da ticaretin büyük bir kısmı Mersin ve İskenderun limanlarından denizyolu vasıtasıyla Avrupa'ya, karayoluyla Ortadoğu ülkelerine yapılıyordu. Adana'nın ticaret merkezi olmasının en önemli nedeni pamuk başta olmak üzere tarım ürünlerinin üreticisi, toplayıcısı ve pazarlayıcısı olmasıydı. Adana'da ticaret işleri Ticaret Borsası'nın çalışmalarıyla

gelişme gösterdi. Borsa ve Çukobirliğin kurulmasından sonra Adana pamuğun pazarlama merkezi durumuna geldi. Borsa'da yapılan alım-satımlar hızlı bir şekilde gelişti. Ticaret hacmi 1963'te 526 milyon iken, 1976'da 3,5 milyara ulaştı. Bunun % 70'ten fazlasını pamuk, kütü ve çiğit alım-satımı oluştuyordu. Pamuk en fazla İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Belçika ve Portekiz'e ihraç ediliyordu. İhraç mallar içinde pamuktan sonra çiğit, küspe, canlı hayvan, narenciye, bakliyat ve maden cevherleri geliyordu. İthal edilen mallar ise daha ziyade makine ve aksamı, kimyevi madde, lastik, sargılık kaba bez, jüt ve çuval, sac ve suni elyaftı. İthal yapılan ülkeler arasında Batı Almanya, İtalya, İngiltere, ABD, Fransa, İsviçre, Hindistan, Avusturya, İspanya ön sırada geliyordu.

Ticaret ve sanayiyle ilgili kurum ve kuruluşlar Adana Ticaret Odası, Adana Sanayi Odası, Adana Ticaret Borsası, Çukobirlik idi. Bu kuruluşların yanı sıra güçlü bankacılık sistemi de mevcuttu.

Adana, tarihi çağlar boyunca stratejik bir konumda yer aldı. Doğal bir kesişme noktasında bulunan vilayetin kara, hava, deniz ve demir yolları vasıtasıyla yurt içine ve yurt dışına bağlantısı bulunuyordu. Onun bu özelliği ticaretin gelişmesinde ve üretilen ürünlerin kolayca pazarlanmasında önemli rol oynadı. Karayolları, kuzey-güney ve doğu-batı olmak üzere iki yönlü uzanmıştır. Kuzey-güney yönünü oluşturan hattın kuzeyi Pozantı'dan başlar Adana'ya, oradan güneye Tarsus'a uzanarak doğu-batı yoluyla birleşmekteydi. Kuzey-güney hattının güneyini Toprakkale-İskenderun hattı oluştuyordu. Doğu-batı hattı ise Mersin'den başlar Adana-Ceyhan-Osmaniye üzerinden devam ederek Bahçe'nin doğusuna uzanırdı. Cumhuriyet döneminde kuzeyde yer alan demiryolu Mersin Limanı ile Ortadoğu arasında önemli bir bağlantı noktasıydı. Bu demiryolu hattı ilk zamanlarda yoğun olarak kullanılmadı. Şehirde tarımsal üretimin artması ve ticaretin gelişmesi demiryolunun önemini arttırdı. Adana'nın denize kıyısı olmasına karşın limanı bulunmuyordu. Deniz yolu bağlantısı İskenderun ve Mersin limanları vasıtasıyla temin ediliyordu.

Adana'da PTT hizmetlerini Bölge PTT Başmüdürlüğü yürütüyordu. 1973'te Adana'da 20 merkez, 26 şube, 19 acente, 59 pul satıcısı ve 46 köy dağıtıcısı bulunuyordu. Adana'da Büyük Postane ile Gar, Eski İstasyon, Adliye müdürlükleri

haricinde Adana Posta Müdürlüğüne bağlı Hükümet, Karşıyaka, Sebze Hali şubeleri mevcuttu. Bunlar haricinde ilçelerde, köy ve bucaklarda da posta teşkilatı kuruldu. Adana'da şehirlerarası ve uluslararası telefon konuşmaları kuranpörtör ve radyolink sistemden faydalanarak Ankara-İstanbul-Adana ve İzmir arasında yapılıyordu. 1 Ekim 1973'te radyolink sistemlerden yararlanılarak televizyon yayınına başlandı.

Adana'da yaşanan hızlı nüfus artışı birçok sıkıntıyı da beraberinde getirdi. Bunlardan biri sağlık alanında görüldü. Koruyucu sağlık önlemlerinin alınamaması, uygunsuz çevre koşulları, beslenme yetersizliği gibi nedenler Adana'da ciddi sağlık sorunlarının yaşanmasına neden oldu. Sağlık konusunda yaşanan sorunların sağlık hizmetlerinin gelişimini zorunlu kıldığı görüldü. Bu bakımdan 1970'li yıllarda sağlık kurumları bakımından önemli gelişme yaşandı. Merkezde Numune Hastanesi, Devlet Hastanesi, Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesi, Askeri Hastane, Adana Doğum ve Çocuk Bakımevi hastaneleri bulunuyordu. Ceyhan, Kozan ve Osmaniye merkezlerinde birer Devlet Hastanesi hizmet veriyordu. Hastanesi olmayan ilçelerin kendilerine yakın olan sağlık kuruluşuna gittiği görüldü. Artan nüfus karşısında sağlık personelinin yetersiz kaldığı tespit edilmektedir. İlçelere gidildikçe sağlık personelinin sayısında bir düzensizlik ve yetersizlik söz konusuydu. Merkezden sonra Ceyhan ve Osmaniye'nin sağlık personeli konusunda diğer ilçelere göre iyi durumda olduğu gözlenmektedir. Koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında sağlık ekipleri merkez ve ilçelere giderek tifo, difteri, boğma ve çiçek aşısı yapmaktaydı. Kan örnekleri alınarak hastalık şüphesi bulunanlar tedavi altına alınıp olası salgın hastalıkların önüne geçiliyordu. Salgın olarak en fazla kızamık, sıtma ve kolera hastalıklarının görüldüğü tespit edildi. En yaygın görülen hastalıklar sağlık koşullarına uygun olmayan kuyulardan elde edilen içmesuyundan kaynaklı hastalıklardı. Bunu önlemek için sağlık ekipleri kuyuların denetimini sık sık yaparak düzenli olarak klorluyordu.

Bayındırlık faaliyetleri kapsamında ele alınan içmesuyu kuyular, menbalar ve suni göllerden sağlanıyordu. Bölgenin fiziki ve jeolojik yapısı yeraltı sularının oluşumu için uygun bir ortama sahipti. Şehir suyundan yararlanan konutların oranı Adana'da % 65 civarındaydı. Suyu bulunmayan konutlarda oturanlar ihtiyaçlarını genelde çeşmelerden ya da kuyulardan temin ediyordu. Şehir içme suyu 20-30 metre

derinlikteki kuyulardan çekiliyordu. Kuyu suları santrifüj tulumbalarla ve 4-5 atmosfer basınçla ve font borularla şehre ulaştırılıyordu.

Sanayinin gelişmesi Adana'da köyden kente, mevsimlik işçi ve çevre şehirlerden göçleri hızlandıran bir etki meydana getirdi. Göçlerle birlikte şehrin sosyal yapısında büyük bir değişim meydana geldi. Şehrin eski imar planının yeni ihtiyaçları karşılayacak nitelikte değildi. Bu durum yeniden imar planı yapılmasını zorunlu kıldı. Bu doğrultuda 1966'da başlayan Nazım İmar Planı çalışmaları 1969'da tamamlanarak yürürlüğe girdi. Şehrin nüfusunun hızla artması ve sosyo-ekonomik yapının değişme hızı beklenenin üzerinde olunca 1969 planının yenilenmesi zorunluluğu ortaya çıktı. Buna göre üç Revizyon Nazım İmar Planı hazırlandı. Bu planların ilki 1974 yılında Kuzeybatı Adana yönünde, 1976'da Seyhan Nehri doğu yakasında, 1980'de Güneybatı Adana yönünde uygulanması için hazırlanarak onaylandı.

1960'lı yıllarda Adana'nın kaza sayısı Yumurtalık, Karataş ve Mağara'nın ilçe haline getirilmesiyle 13'e yükseldi. Bu durumda ilçelere bağlı köy sayısı da büyük oranda etkilendi. 1968'de Adana vilayetinde 13 ilçe, 16 bucak, 18 belde vardı.

1960-1980 yılları arasında Adana'da görev yapan 12 vali bulunuyordu. Valiler, genellikle Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu olup işlerinde tecrübe sahibiydiler. Fakat kısa süre görevde kalmaları sebebiyle vilayete daha çok vekâleten atamaların yapıldığı görülmekteydi. 1960 darbesinden sonraki süreçte Adana'da CHP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Güven Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Demokratik Parti, Milli Nizam ve Milli Selamet Partisi il ve ilçe teşkilatlanmalarını tamamlayarak seçimlere girdi. 1960'da yapılan referandum dışında 1980'e kadar beş genel seçim yapıldı. 1961 ve 1965 seçimlerinde 12, 1969 ve 1973 seçimlerinde 13, 1977 seçimlerinde ise 14 vekil Adana'yı temsil etti. Milletvekilleri seçiminde seçimi önde bitiren parti 1970 yılına kadar AP idi. 1970 yılından 1980'e kadar bu üstünlük CHP'ye kaydı. 1969'dan itibaren ise MSP ve MHP Adana'da seçmen tabanını oluşturmuş yapılan seçimlerde milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Mecliste Adana'yı temsil eden milletvekilleri vilayetin sorunlarıyla yakından ilgilenerek sık sık meclis gündemine taşımıştır. Ülkede artan istikrarsızlık ve ekonomik sorunlardan dolayı seçime katılım oranında

azalmalar yaşandı. Adana’da 9 senatör Senato Meclisi’nde görev yaptı. Bu mecliste görev yapan senatörler ağırlıklı olarak AP grubundaydı.

Sanayileşmenin hızla artması sonucu hizmetler aksamış ve vilayet büyükşehir görünümüne sahip olamamıştı. Gecekondu önleme ve ıslah bölgeleri oluşturularak kaçak yapılaşmayla mücadele edildi. Bu çalışmaların yanı sıra içmesuyunun temini, kanalizasyon ve yol çalışmalarına devam edildi. Bu çalışmaların yanı sıra çocuk parkı, santral garajı, gazhane, mezarlık, hal sitesi gibi tesisler tamamlanarak halkın hizmetine sunuldu. Nüfusun hızla artmasıyla belediyenin yerine getirmesi gereken hizmetlerde aksaklıklar yaşandı. Belediye bütçesine ayrılan ödenekler her yıl artış gösterse de ihtiyacı karşılayacak miktarda değildi. Belediye teşkilatı; Fen İşleri Müdürlüğü, Hesap İşleri Müdürlüğü, Sular Müdürlüğü, Haller Müdürlüğü, İktisat Müdürlüğü, Zabıta Müdürlüğü, İtfaiye Müdürlüğü, Belediye Otobüs İşletmesi Müdürlüğü, Bakım Tamir Atölyesi Müdürlüğü, Baştabiplik, Temizlik İşleri Müdürlüğü, Yazı İşleri Müdürlüğü, Zat İşleri Müdürlüğü, Hukuk İşleri Müdürlüğü, Veteriner İşleri Müdürlüğü, Mezarlık Müdürlüğü, Kanara İşletme Müdürlüğü, Park ve Bahçe Müdürlüğü, Elektrik İşletme Müessesesi Müdürlüğü ve Evlendirme Müdürlüğünden meydana geliyordu.

1963’te yapılan belediye seçimlerini AP’den Ali Sepici kazandı. İl genel meclisinde AP 7, CHP 5, Belediye Meclisinde AP 25, CHP 16 üye elde etti. 1968 yerel seçiminde CHP adayı Erdoğan Özlüsen başkan seçildi. 1973 yerel seçimini CHP’li Ege Bağatur kazandı. 1977’de yapılan seçime 10’u siyasi partilere mensup, 4’ü bağımsız olmak üzere 14 aday katıldı. Bu seçimde CHP adayı Selahattin Çolak kazandı.

KAYNAKÇA

1. Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE)

2. Resmi Yayınlar

Adana Belediyesi 1969-1970 Yılına Ait Çalışma Raporu. (1970). Adana: Kemal Matbaası.

Adana Belediyesi 1970-1971 Yılına Ait Çalışma Raporu, (1971). Adana: Kemal Matbaası.

Adana Belediyesi 1971-1972 Yılına Ait Çalışma Raporu. (1972). Adana: Kemal Matbaası.

Adana Belediyesi 1972-1973 Yılına Ait Çalışma Raporu. (1973). Adana: Kemal Matbaası.

Adana İmar Komisyonu Raporu. (1964). Adana: Tuğrul Matbaası.

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (Nisan 1977). *1965-1970 Döneminde İller Arası Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri*, Yener, S. (Haz.).

Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü (1937). *20 İlkteşrin 1935, Genel Nüfus Sayımı, Seyhan Vilayeti.* İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü. (1929). *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül I, Mufasssal Neticeler.* Ankara: Hüsnütabiat Matbaası.

Bazı Vilayetlerin İlgası Ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun. (1933). *Resmi Gazete.* 2411. 27 Mayıs 1933.

BDİE (1962). *23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, Yayın No: 452.* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

BDİE (1963). *23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı (İl, İlçe, Bucak ve Köyler)*, Yayın No: 444, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

BDİE (1963). *Zirai Bünye ve İstihsâl (1959-1961)*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın No: 445.

BDİE (1967). *Zirai Bünye ve İstihsal 1965*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın No 501.

BDİE (1968). *24.10.1965 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş (İl, İlçe, Bucak ve Köy(Muhtarlık) Nüfusları* Yayın No:537. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

BDİE (1969). *2 Haziran 1968 Mahalli Seçimler Sonuçları (İl Genel Meclisi, Belediye Başkanı Belediye Meclisi Üyeleri Muhtar Ve İhtiyar Heyeti Seçimleri)*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No 555.

BDİE (1969). *24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Yayın No:568. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

BDİE (1969). *Türkiye İstatistik Yıllığı 1968*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No 580.

BDİE (1973). *25 Ekim 1970, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri)*, Yayın No:690, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

BDİE (1973). *25 Ekim 1970, Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş (İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları)*, Yayın No:672. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

BDİE (1974). *9 Aralık 1973 Mahalli Seçimler Sonuçları (İl Genel Meclisi Üyeleri, Belediye Başkanı, Belediye Meclisi Üyeleri, Seçimleri I)*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No: 716.

BDİE (1975). *Tarımsal Yapı ve Üretim (1970-1972)*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No:725.

- BDİE (1976). *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No 750.
- BDİE (1977). *26 Ekim 1975, Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş (İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları)*, Yayın No: 813. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- BDİE (1978). *Tarımsal Yapı ve Üretim (1973-1975)*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No 827.
- BDİE (1978). *Tarımsal Yapı ve Üretim (1974-1976)*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No 858.
- BDİE (1979). *11 Aralık 1977 Yerel Seçim Sonuçları (İl Genel Meclisi Üyeleri Belediye Başkanı Belediye Meclisi Üyeleri Muhtar Ve İhtiyar Heyeti Seçimleri)*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No 859.
- BDİE (1979). *26 Ekim 1975, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri)*, Yayın No:843. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- BDİE (1979). *Tarımsal Yapı ve Üretim (1976-1978)*. Ankara: Yayın No 895.
- BDİE (1980). *Spor İstatistikleri 1978*, Yayın No:899. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- BDİE (1981). *12 Ekim 1980, Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş*, Yayın No:954, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- BDİE (1981). *Tarımsal Yapı ve Üretim (1979)*. Ankara: Yayın No 941.
- BDİE (1981). *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No 960.
- BDİE (1982). *Tarımsal Yapı ve Üretim (1980)*. Ankara: Yayın No: 985.

BDİE (1983). *12 Ekim 1980, Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, s.XX; BDİE, 12 Ekim 1980, Genel Nüfus Sayımı, Adana (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri), Yayın No: 990-52, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.*

BDİE(1962). *1960-1962 İstatistik Yıllığı.* Ankara: Yayın No: 460.

BDİE, *Hayati İstatistikler, İl ve İlçe Merkezlerinde Ölümler 1974, Yayın No:794, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.*

BİGM (1941). *20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı (Vilâyetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarile Nüfus ve Yüzey Ölçü).* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

BİGM (1945). *21 Ekim 1945, Genel Nüfus Sayımı, (İl, İlçe Bucak ve Muhtarlıklar İtibariyle Nüfus Miktarı ve Yüzey Ölçü),* Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

BİGM (1950). *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı.* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No:286.

BİGM (1961). *23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı,(Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus).* Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın No 412.

BİUM (1954). *22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı (Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus).* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Neşriyat No: 359.

Ceyhan 2000. (2000). Ankara: Ceyhan Kaymakamlığı Yayınları.

Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri (1998). İstanbul: Bayrak Matbaası.

Çukurova Üniversitesi Kuruluş kanunu. (1973). *Resmi Gazete,* 14728, 30 Kasım 1973.

Devlet Planlama Teşkilatı (Ocak 1963). *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl), 1963-1967.*

Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.

DİE (1965). *Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim 1960-61, Yayın No:466*. Ankara.

DİE (1964). *Zirai Bünye ve İstihsal 1960-1962*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü MatbaasıYayın No 455.

DİE (1965). *Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1960-1961, Yayın No:465*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

DİE (1967). *Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1961-1965, Yayın No:530*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

DİE (1968), *Sanayi ve İşyerleri Sayımı: İmalât Sanayii 1964*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No 547.

DİE (1969). *Hayati İstatistikler, İl ve İlçe Merkezlerinde Ölümler 1968, Yayın No:599*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

DİE (1973). *Kültür ve Eğlence Yerleri İstatistikleri, 1970, Yayın No:665*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

DİE (1973). *Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973), Yayın No:691*. Ankara.

DİE (1974). *Milli Eğitim İstatistikleri, 1972-1974*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

DİE (1976). *Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim 1967-1971, Yayın No: 761*, Ankara.

DİE (1977). *Hayati İstatistikler, İl ve İlçe Merkezlerinde Ölümler 1970*.

DİE (1977). *Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1967-1972, Yayın No:818*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

DİE (1977). *Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1974-1975, Yayın No:812*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

DİE (1977). *Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1970-74, Yayın No: 805.* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

DİE (1978). *Kültür ve Spor İstatistikleri Müzeler 1975-1976, Yayın No: 844.* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

DİE (1979). *Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1976-1977, Yayın No:868.* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

DİE (1980). *Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1974-78, Yayın No:902.* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

DİE (1981). *Milli Eğitim İstatistikleri, ilköğretim, 1979-1980, Yayın No:961.* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

DİE (1982). *Kültür İstatistikleri 1979.* Yayın No:984, Ankara.

DİE (1982). *Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1980-81, Yayın No: 1016.* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

DİE (1984). *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1980-81, Yayın No:1082.* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Geçmişten Günümüze Posta. (2007). Ankara: PTT Genel Müdürlüğü Yayınları.

İl, İlçe ve Bucaklarımız İdare Taksimatındaki En Son Değişikliklere Göre 1959, B. Güncüler, N. Genç, M.S. Eyuboğlu (Haz.). Ankara: Gürsoy Basımevi.

İlköğretim ve Eğitim Kanunu.(1961). *Resmi Gazete*, 10705, 12 Ocak 1961.

İmar ve İskân Bakanlığı, *Çukurova Bölgesi (Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni), (1970).* Ankara.

Kararnameler. (1961). *Resmi Gazete*, 10794, 28 Nisan 1961.

Korunmaya muhtaç çocuklar hakkında Kanun. (1957). *Resmi Gazete*. 9615, 24 Mayıs 1957.

Milli Eğitim Temel Kanunu. (1973). *Resmi Gazete*. 14574. 24 Haziran 1973.

Mülki İdare Bölümleri 1968. (1968). İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Sayı:10, Ankara: J. Basımevi.

Mülki İdare Taksimatı 1962 (1962). Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayınları Sayı:1.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (1973). *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl.* Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Seyhan Vilâyeti Adının (Adana) Olarak Değiştirilmesi Hakkında Kanun. (1956). *Resmi Gazete.* 9223, 2 Şubat 1956.

Sezen, T. (2006). *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla).* Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın Nu:21.

Stratejik Plan 2013-2017. (Aralık 2012). Sağlık Bakanlığı Yayınları.

TBMM (2012). *Türk Parlamento Tarihi : TBMM - XVI. Dönem (1977-1980) Cilt:3,* E. Arslan (Haz.). Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

TBMM (2012). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-XIII. Dönem (1965-1969) C:1. M.* Çınar (Haz.). Ankara: TBMM Basımevi.

TBMM (2012). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VIII. Dönem (1946-1950), III. Cilt.* M. Çufalı (Haz.). Ankara.

TBMM (2012). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIII. Dönem (1965-1969), C:IV. M.* Çınar (Haz.). Ankara: TBMM Vakfı Yayınları

TBMM (2012). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XV. Dönem (1973-1977) C:III. H.* E. Bağçe (Haz.) Ankara.

TBMM (2012). *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu.* T. Özgişi (Haz.). Ankara: TBMM Basımevi.

TBMM Albümü-1920-2010, 1. Cilt-1920-1950, Edit. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, Gökçe Ofset Matbaacılık, Ankara 2010.

TBMM Albümü-1920-2010, 2. Cilt-1950-1980, Edit. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, Gökçe Ofset Matbaacılık, Ankara 2010.

TBMM Milletvekillerine Ait Tercüme-i Hal Kâğıtları

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM. *Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964)*. F. Çoker (Haz.). Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No:16.

TBMM. *Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri II. Cilt (1966-1980)*. F. Çoker (Haz.). TBMM Vakfı Yayınları No:20.

Teşkilatı Mülkiye Kanunu. (1926). *Resmi Ceride*. 404, 26 Haziran 1926.

TÜİK (2008). *Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2007)*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

TÜİK (2012). *Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011*. Ankara: Yayın No:3685.

Türkiye Mülki İdare Bölümleri (Belediyeler Köyler 1 Ağustos 1977 durumu). (1978). İçişleri Bakanlığı Seri:II, Sayı:5, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Yeniden (78) Kaza Kurulması ve İzmir Vilâyetine Bağlı Kuşadası Kazasının Aydın Vilâyetine Bağlanması Hakkında Kanun. (1957). *Resmi Gazete*. 9644, 27 Haziran 1957.

Yurtsever vd., C. *Adana'da Cumhuriyet Öncesi ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim*. Adana: Adana Valiliği Yayını.

Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu. (1957). *Resmi Gazete*, 9615, 24 Mayıs 1957.

3. Süreli Yayınlar

Adalet

Akşam Postası

Altın Yurt

Bayrak

Dernek

Milliyet

Milliyetçi Parti

Tel

Ülkü

Yansıma

Yeni Adana

4. Ansiklopediler

İslam Ansiklopedisi

Türkler Ansiklopedisi

Yurt Ansiklopedisi

5. Yıllıklar

Adana 1967 İl Yıllığı

Cumhuriyetin 50. Yılında Adana 1973 İl Yıllığı

Adana 1991 İl Yıllığı

6. Tezler

Adıgüzel, F. (2014). *Kentsel Gelişme İle Ulaşım Etkileşimi: Adana Örneği*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

Can, S. (2006). *Cumhuriyet Dönemi Adana'da Eğitim (1923-1950)*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

Cengiz, F. (2004). *Türk Pamuklarının Fiziksel Özelliklerinin Araştırılması ve Dünya Pamukları İle Karşılaştırılması*. Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

- Güneş, E. (1993). *Çukurova’da Pamuk Üretimi, Üretim Maliyeti, Fiyat Oluşumu ve Pazarlaması Üzerine Bir Araştırma*. Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kaya, G. (2009). *Türkiye’de Siyasal Partilerin Özgürlüklere Yaklaşımları (1960-1980)*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sivas.
- Topçu, İ. (2014). *1946-1960 Yılları Arası Kars’ta Siyasi ve Sosyal Hayat*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kars.
- Turp, M. (2017). *Demokrasi Sürecinde Dokuzuncu Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kars.
- Yayman, H. (2005). *Türkiye’nin İdari Reform Politikası*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Yurtoğlu, Ü. (2018). *1923-1960 Yılları Arası Hükümet ve Siyasal Parti Programlarında Tarım*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat.

7. Kitap ve Makaleler

- Adana Bankacılar Derneği Tüzüğü*. (1964). Adana: Kemal Matbaası.
- Adana Bölgesi Amatör Sporcuları Koruma ve Spor Tesislerini Yaptırma Derneği*, Basım yeri ve yılı yok.
- Adana Rotary Kulübü, Kuruluşundan Bugüne Kadar Adana Rotary Kulübü Yönetim Kurulu*, Basım yeri, yılı ve sayfa numarası yok.
- Adana Türk-Amerikan Derneği Tüzüğü*, Adana: İpek Matbaası.
- Adana Verem Savaşı Derneği Tüzüğü*. (1974). Adana: Kemal Matbaası.
- Adana*. (1994). Ankara: Kültür Ofset.

- Adıgüzel, F., Toroğlu, E., Kaya, Ö. (2015). “Kentsel Gelişme İle Ulaşım İlişkisi: Adana Örneği”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 10 (6):27-46.
- Ak, B. (2002). “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sağlık Hizmetleri”, *Türkler Ansiklopedisi* (C17:419-435). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Akalın, G. (2000). “Adana’nın Gazili Günleri”. Erman Artun, M. Sabri Koz (Haz.). *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı* (136-141). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akay, T. (2016). “Osmanlı Devleti’nde Tiyatro ve Sinemanın Yaygınlaşması: Adana Vilayeti Örneği”, Yılmaz Kurt vd. (Haz.). *Tarihte Adana ve Çukurova Cilt:III, Osmanlı Döneminde Adana ve Çukurova II*. (265-277). Adana: Akademisyen Kitapevi.
- Akbıyık, Y. (1999). *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Akbulut Örsan, Ö. (Ekim 2001). “Ulusal Siyaset-Yerel Siyaset İlişki Bağlamında 1963 Yerel Seçimleri”. *Çağdaş Yerel Yönetimler*. 10 (4):36-60.
- Akdoğan, R.(2017). “ Hititler Döneminde URU Adaniya”. *Archiyum Anatolicum*.11(1):1-28.
- Akgün, B. (2018). “12 Eylül Döneminde Türkiye (1980-1983)”, Adem Çaylak- Seyit Ali Avcı (Edit.). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’nin Siyasal Hayatı* (525-552), Ankara: Savaş Yayınevi.
- Aktan, S. (1967). *Dünkü ve Bugünkü Adana*. Adana: Güney Basımevi.
- Aktan, S. *Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri*. Adana: Yeni Cenup Ofset.
- Akyüz, Y. (1988). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Alkan, M. (2014). *Adana Vakıfları İnsan, Vakıf ve Şehir*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Altay, M. H. (1965). *Adım-Adım Çukurova*. Adana: Kemal Matbaası.
- Altunkasa, M. F. (2004). *Adana'nın Kentsel Gelişim Süreci ve Yeşil Alanlar, Adana Kent Konseyi Çevre Çalışma Grubu Bireysel Raporu*. Adana.
- Arslan, A. (2007). "1963'ten Günümüze Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı". *Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi*. C:4, (1):1-32.
- Arslan, G. (2015). "Varlık Vergisi Kanunu'nun Çıkarılması, Uygulanması ve Sonuçları", *Tarih Dergisi*, 61:119-152.
- Aslan, K. (2008). *Milli Mücadelede İlk Kurşun ve Dört Yol*. İskenderun: Dört Yol Belediyesi Kültür Yayınları.
- Atılgan, H. (2000). "Çukurova Türküleri", Erman Artun, Sabri Koz (Haz.). *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı* (454-473). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aydın, S. (2006). "Toroslarda Yaylacılık ve Çukurova'nın Önemi", *Kebikeç*, (21):111-134.
- Aydın, S., Taşkın, Y. (2015). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayhan, Y. (1963). *Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu*. Adana: İpek Matbaası.
- Ayhan, Y. (7 Ekim 1968). "Tiyatrosuz Adana", *Dernek*, Sayı:5.
- Balcı, M., Karadeniz, Y. (Temmuz 2018). "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalif Oluşuma Etkisi ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (57): 271-279.
- Başçetinçelik, A. (2000). "Sabandan Uyduya: Çukurova'da Tarım", Erman Artun, M. Sabri Koz (Haz.), *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı* (582-589). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Baykara, T. (2015). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş 1, Anadolu'nun İdari Taksimatı*. İstanbul: Bilge, Kültür Sanat.
- Bezaz, Y. G. (2006). *Haberleşme ve Tarihçesi*. Ankara: Türkiye Haber İş Sendikası Yayınları.
- Bıyıklıoğlu, T. (1962). *Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Bildirici, Y. Z. (Haziran 2018). “Adana’da Mübadele ve Mülteci Sorunları”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, XXXIV: 687-709.
- Bildirici, Y., Z. (Kasım 1996). “Çukurova’da Fransız-Ermeni İlişkileri ve 1919 Yılı Katliamları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XII (36): 755-764.
- Birbiri, M. (20 Şubat 1969). “37. Yılında Halkevleri”, *Yeni Adana*. Sayı:13272.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Boyacı, E. K. (Nisan 1975), “Çukurova’da Tarım İşçileri ve Endişe”, *Yansıma*. 40:15.
- Bozdoğan, M.(1969). *Adana İli (Coğrafyası-Tarihi-Turizmi-İlçeleri)*. Adana: Kemal Matbaası.
- Bozer, M. (7 Ekim 1968). “Tiyatro Mevsiminde Devlet Tiyatrosu”, *Dernek*, Sayı:5.
- Bozkır, G. (2005). “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. IV /11:231-248.
- Bozkurt, B. (2016). “Demokrat Parti’nin Adana’da Örgütlenmesi”, Yılmaz Kurt vd. (Haz.). *Tarihte Adana ve Çukurova Cilt: IV, Milli Mücadele’den Günümüze Adana ve Çukurova* (345-361), Adana: Akademisyen Yayınevi.
- Bulut, S. (Mayıs 2009) “27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (19):73-90.

- Bülbül, İ. (Ekim 2012). “İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye’de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*. 0/9:1-51.
- Cankaya, . (2003). *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT (1927-2000)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Coşkun, T. (1967). *Kadirli Milli Mücadelesi ve Hatıralar*. Kadirli.
- Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)*. (2010). Ercan Türk, Meral Katırcı (Haz.) Ankara.
- Çağının Tanığı: Yeni Adana (25 Aralık 1918- 25 Aralık 1996)*, 79. Yıl. Yeni Adana Yayını.
- Çanak, E. (2017). *Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çanak, E. (Kasım 2014). “Atatürk’n Adana Ziyaretleri”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Cilt:XXX, (90):49-81.
- Çarıkcı, E. (2002). “Menderes Döneminde Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler”. Hasan Celal Güzel v.d. (Edit.) *Türkler Ansiklopedisi* (C17:621-630). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Çaylak, A., Baran, H. (2018). “Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa İle Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem (1960-1970)”, Adem Çaylak- Seyit Ali Avcı (Edit.) *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’nin Siyasal Hayatı (437-483)*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çeçen, A. *Halkevleri*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Çelik, K. (1999). *Milli Mücadele’de Adana Ve Havalisi (1918-1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çelik, K. (2000). “Milli Mücadele Yıllarında Adana ve Çevresi”, Erman Artun, M. Sabri Koz (Haz.). *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı* (108-121). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Çelik, M. (2006). “Adana’da Varlık Vergisi Uygulamaları (1942-1944)”, *Kebikeç*, (21):197-210.
- Çelik, S. (1973). *Adana 50. Yıl Spor Yıllığı (1923-1973)*. Adana: Kemal Matbaası.
- Çetin, H. (2016) *Türk Siyasal Hayatında Krizler Kahramanlar ve Hainler, Vesayet Gölgesinde Siyaset:1960-1980*, V. Cilt. Ankara: Orion Kitapevi.
- Delikoca, Y. (2006). *Çukurova Kahramanları*. Adana: Ekrem Matbaası.
- Delikoca, Y. (2011). *Pozantı’nın Kurtuluşu ve Şehit Kasım Hoca*. Adana: Ekrem Matbaası.
- Demirel, T. (2017). *Adalet Partisi (İdeoloji ve Politika)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dernek, Z. (2006). “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi*. 1(1):1-12.
- Dikkaya, M., Özyakışır, D. (2008). “Türkiye Ekonomisinde Radikal Dönüşüm: 1980-2007 Dönemi”, Mehmet Dikkaya vd., (Edit.). *Türkiye’nin Ekonomi Politikası (1923-2007 (139-168))*. Ankara: Orion Kitapevi.
- Dikkaya, M., Özyakışır, D. (2008). “Türkiye Ekonomisinde Yeni Arayışlar: 1946-1960 Dönemi”. Mehmet Dikkaya vd., (Edit.). *Türkiye’nin Ekonomi Politikası (1923-2007) (105-122)*. Ankara: Orion Kitapevi.
- Dört Bin Yıllık Öykü; Adana*. (2006). S. Haluk Uygur (Edit.). Adana: Ulusoy Ofset.
- Düzgüneş, O. (1972). *Çukurova Hayvancılığını Geliştirme İmkânları*. Adana: Adana Ziraat Fakültesi Halk Konferansları No:21.
- Ege, R. (1998). *Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri (1923-1998)*. Türk Hava Kurumu Basımevi.
- Ener, K. (1993). *Tarih Boyunca Adana Ovasına Bakış*. Adana.
- Ener, K. (1996). *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Eraslan, C.vd., (2011). *Milli Mücadelede Pozantı ve Pozantı Kongresi*. Pozantı: Ankara Dizgievi.
- Erdal, A., Dilek, Ö. (2008). “Kamu Müdahaleciliğinin Yeni Evresi ve Planlı Ekonomi: 1960-1980 Dönemi”. Mehmet Dikkaya vd., (Edit.). *Türkiye’nin Ekonomi Politikası (1923-2007) (123-138)* Ankara: Orion Kitapevi.
- Erdeha, K. (1975). *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Erdem, S. (1988). “Adana”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C1:348-349). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erkmen, A. (2018). “Türkiye’de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(3):1225-1247.
- Fedayi, C. (2018). “Türkiye’nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi (1971-1980), Adem Çaylak- Seyit Ali Avcı (Edit.). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’nin Siyasal Hayatı (485-522)*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Geçmişten Günümüze Adana Belediyesi ve Başkanları*. (2009). Candan Yaygın, v.d., (Haz.). Adana: Ulusoy Ofset.
- Gençer, O. (2000). “Penbeden Pamuğa”, Erman Artun, M. Sabri Koz (Haz.). *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı (590-599)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gençer, O. (30 Kasım 1974). “Türkiye’de Pamuk Çeşitleri ve Standardizasyonu”. *Yeni Adana*. Sayı:15117.
- Girici, A. (2011). *1920 Adana Ermeni Mezalimi Hatıraları*. Yusuf Turan Günaydın (Der.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Goloğlu, M. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III, Milli Şef Dönemi (1939-1945)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Gönlübol, M. vd. (1996). “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965 Yılları)”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*(191-334), Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Güner, Z. (2007). “Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin İskân Politikası”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICENAS*. (38): 1453-1466.
- Güneş, İ. (Mart 1987). “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden Halk Fırkası’na Geçiş”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C:III, (8):427-442.
- Gürün, K. (1985). *Ermeni Dosyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hacıoğulları, A. (2009). *Adana’ya Yön Verenler*. İstanbul: Ares Kitap.
- Hacıoğulları, A. (2012). *Adana’nın Simgeleri*. Adana: Ekrem Matbaası.
- Halaçoğlu, Y. (1988). “İslami Devir”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C1:349-353). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1993). “Cebelibereket”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C7:185-186). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1996). “Fırka-i Islâhiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (C13:35-37). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2000). “Adana Tarihçesi”, Erman Artun, M. Sabri Koz (Haz.). *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı* (10-17). İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Hatipoğlu, S. (2001). *Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- İdem, T. (Haziran 2015). “Ahmet Remzi Yüreğir’in Hayatı ve 8. Yasama Dönemi Meclis Faaliyetleri”. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*. (XXII): 323-351.

- İnci, İ. (2012). “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Varlık Vergisi Uygulaması”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt:10, (2):272-290.
- Kâhya, E., Erdemir, A. D. (2000). *Osmanlı’dan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kalaba, H. (1974). *Bütün Cephesiyle Adana*. İstanbul: İtimat Matbaası.
- Kara, H. (1988). “Çukurova’da Kentleşme ve Sanayileşmenin Tarım Topraklarına Etkisi”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih, Coğrafya-Fakültesi Dergisi*. C:32, (1-2): 267-281.
- Kara, H. (1989). “Cumhuriyet’e Kadar Çukurova Nüfusu”, *A.K.D.T.Y.K., Coğr. Araşt.*, (1):115-122.
- Karabulut, U. (2007). “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)”, *ÇTTAD*. VI (15): 151-160.
- Karaman, M. A. (2016). “1925 Adana Pamuk Kongresi ve Cumhuriyet’in Kuruluş Dönemi Pamuk Politikaları”. Yılmaz Kurt, vd. (Edit). *Tarihte Adana ve Çukurova Cilt:IV, Milli Mücadele’den Günümüze Adana ve Çukurova* (229-245). Adana: Akademisyen Kitapevi.
- Karpat, K. (2017). *Türk Siyasi Tarihi (Siyasal Sistemin Evrimi)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kasarcı, R. (1996). “Türkiye’de Nüfus Gelişimi”, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (5): 247-266.
- Keser, U. (2016). “Milli Mücadele’de Adana ve Ermeni Doğu Lejyonu”. Yılmaz Kurt, M. Fatih Sansar (Edit.). *Tarihte Adana ve Çukurova Cilt:IV, Milli Mücadeleden Günümüze Adana ve Çukurova* (29-51). Ankara: Akademisyen Kitapevi.

- Keskin E. N. (2007/5). “Cumhuriyet Döneminde Toprağa Dayalı Örgütlenme: İl Yönetimi Sisteminin Kuruluşu”. *Memleket Siyaset Yönetim*. Cilt:2, (5):119-174.
- Kılıç, Z., Güven, S. (2018). “Türk Milli Eğitim Şuralarında Alınan Kararların İncelenmesi”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt:10, (53): 589-599.
- Kılıçbay, A. (1991). *Türk Ekonomisi (Modeller, Politikalar, Stratejiler)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kırpık v.d., G. (2012). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Otorite Yayınları.
- Kısakürek, M. H. (Mayıs-Haziran 2011). “Adana Belediye Şehir Tiyatrosu Tarihçesi”, *Altın Şehir Adana Kent Kültürü ve Sanat Dergisi*. 2: 102-104.
- Koçak, C. (2013). Siyasal Tarih (1923-1950). Sina Akşin (Yay. Yön.). *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kongar, E. (1998). *21. Yüzyılda Türkiye (2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı)*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Kuruluşunun 80. Yılında Adana Ticaret Odası. (1974)*. Adana: Kemal Matbaası.
- Meşeci Giorgetti, F., Batır, B. (Ekim 2012). “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*. (13-14): 27-56.
- Onar, M. (2009). *Kuruluşundan Kurtuluşuna Bağlantıları İle Saimbeyli*. Adana: Ulusoy Ofset Matbaacılık.
- Oran Arslan, N., Topçu, İ. (2012). “Cumhuriyet Dönemi Kars’ta Nüfus”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (12):87-124.
- Oran Arslan, N., Ural, S. (2018). *Kars Tarihi (1960-1980)*. Ankara: Sonçağ Yayınları.

- Ortaylı İ. (2011). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Oskay, Ü. (1971). *Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Ökten, A. İ. (Temmuz-Ağustos 2011). “Adana Tarımı Nasıl Eski Yıllardaki Gibi Olur”. *Altın Şehir Adana Kent Kültürü ve Sanat Dergisi*. 3: 42-48.
- Özacun, O. (1996). “Halkevlerinin Dramı”, *Kebikeç*. 3:87-96.
- Özaydemir, S. (7 Kasım 1973). “Adana Ekonomisinin Önemi”, *Yeni Adana*, Sayı: 14794.
- Özçelik, A. (2011). “1960’dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı”. Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu (Edit.) *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, (145-189). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özçelik, İ. (2005). *Milli Mücadele’de Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa 1919-1921)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Özçelik, Ö., Tuncer, G. (2007). “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(1):253-266.
- Özgişi, T. (Güz 2011). “Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri”, *Türkiyat Mecmuası*, C.21: 291-323.
- Özkaya, Y. (2011). *İstiklâl Harbi’nde Yararlı ve Zararlı Cemiyetler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Özmen, Ü. (1968). *Kent Kent Türkiye, Adana*. Ankara: Öz Yayınevi.
- Özoğuz, E. (1934). *Adana’nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları*. İstanbul.
- Öztoprak, İ. (Kasım 1991). “Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C:VIII (22):117-139.

- Öztürk, Y. (15-17 Mayıs 1992). “Yerel Anadolu Basını”, *Yerel Basın Kurultayı Bildiriler*, Adana.
- Pamuk, Ş. (2015). *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pınar, M. (Aralık 2015). “Adana Türk Ocağı ve Faaliyetleri (1923-1931)”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt:8, (41):537-552.
- Ramazanoğlu, G. (2006). *Adana’da Tarih, Tarihte Adana*. İstanbul: Çetin Matbaacılık.
- Ramazanoğlu, G. (2018). *Kurum ve Kuruluşlarıyla Adana’da Sağlık (1560-1960)*. Ankara: Akademisyen Kitapevi.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sarmaşık, J. (2000). *Türkiye’de Radyo ve Televizyon Düzeni, (1927-2000)*. İstanbul: SAFA Tanıtım ve Matbaacılık.
- Şahin, F., Tuğcu, İ. (2000). “Karatepe ve Efsanevi Arkeolog Prof. Dr. Halet Çambel”, Erman Artun, Sabri Koz (Haz.). *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı* (86-91). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şahin, H. (2002). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Şalvuz, İ. F. (2002). *Kurtuluş Savaşında Kahraman Çukurovalılar (Adana, Tarsus, Mersinliler)*. Halil Atılğan (sad.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şaşmaz, M. (2014). *Türkiye’nin İdari Taksimatı (1920-2013), 1. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Şölen, R. K. (7 Ekim 1968). “Tiyatro Mevsimi Başlarken”. *Dernek*, Sayı:5.
- Takım, A. (Ocak-Haziran 2011). “Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları”, *Maliye Dergisi*. 160:154-176.

- Tamer, A., Bozbeyoğlu Çavlin, A. (2004). “1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar”, *Nüfusbilim Dergisi*, (26):73-88.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (1974). *1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (2004). *Cumhuriyetin Harcı C3, (Modernitenin Altyapısı Oluşturulurken)*. İstanbul.
- Tekerek, N. (1992). *Cumhuriyet Döneminde Adana’da Batı Tarzı Tiyatro Yaşamı (1923-1990)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tekinalp, Ş. (2003). *Radyo ve Televizyon*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Tokdemir, M. A. (2012). “1960’tan Günümüze Ülkemizde Eğitim”. *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Otorite Yayınları.
- Toros, T. (1981). *Atatürk’ün Adana Seyahatleri*. Adana: Çukurova Gazeteciler Cemiyeti.
- Toros, T. (2001). *Kurtuluş Savaşında Çukurova*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tuğcu, İ. (Kış 2016). “Karatepe-Aslantaş (Azatiwataya) Tasvir Sanatında Tekne Betimlemeleri”, *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 2:39-53.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Tural, M. A. (2004). “Barış İçinde Cumhuriyet’e”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I (395-421)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Turp, M. (2019). “Demokrat Parti Döneminde Tarım Alanında Yapılan Kanuni Düzenlemeler (1950-1960)”. Arzu Güvenç Saygın, vd. (Haz.). *Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları, Uluslararası Sempozyumu Bildirileri(109-127)*. Ankara: ATAM Yayınları.
- Türk İstiklal Harbi IV. Cilt, Güney Cephesi*. (1966). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

- Türk, E.(1999). *Milli Eğitim Bakanlığında Yapısal Değişmeler ve Türk Eğitim Sistemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Türkoğlu, A., Uça, S. (Aralık 2011). “Türkiye’de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri”. *Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2:48-62.
- Türkoğlu, Ö. (1996). “Halkevlerinin Kuruluş Amaçları, Örgütsel Yapısı ve Bazı Uygulamaları”. *Kebikeç*, 3:97-106.
- Uçarol, T. (20 Kasım 1963). “Adana İl Halk Kütüphanesi Açıldı”, *Yeni Adana*. Sayı: 11658.
- Uçman, A. (2000). “Ziya Paşa ve Adana”,. Erman Artun, Sabri Koz (Haz.). *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana:Köprü Başı* (396-405). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ural, S. (2008). *Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ural, S., Arslan, N. (2016). “Atatürk Dönemi Iğdır’da Nüfus Sayımları (1923-1938)”. *Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18):503-529.
- Ural, S., Oran Arslan, N. (2015). *Cumhuriyet Devri Kars Tarihi (1923-1950)*. Kars: Eser Basın Yayın Dağıtım Matbaacılık.
- Ural, S., Soyer, N. (Sonbahar 2012). “Atatürk Dönemi Adana’da Yerel Basın 1923-1938”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10):165-204.
- Ural, S., Turp, M. (2016). “Adana’da Yerel Basın (1923-1965)”, Yılmaz Kurt, vd. (Edit.),*Tarihte Adana ve Çukurova Cilt IV, Milli Mücadele’den Günümüze Adana ve Çukurova* (209-227). Adana: Akademisyen Kitapevi.
- Ural,S., Hangül, N. (2019) “Demokrat Parti Hükümet Programlarında Tarım 1950-1960”, Arzu Güvenç Saygın, vd.,(Haz.). *Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları, Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (79-94). Ankara: ATAM Yayınları.

- Uyar, H. (2012). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Ünal, A.(2000).“Çukurova’nın Antik Devirlerde Taşıdığı İsimler İle Fiziki ve Tarihi Coğrafyası”. Erman Artun, M. Sabri Koz. (Haz.). *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı* (18-41). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ünal, R., Şahin, M. (Temmuz 2018). “Türkiye’de Bölge Radyoculuğu Deneyimi: TRT Çukurova Radyosu Örneği”, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (29):332-352.
- Varlık, M. B. (2008). *Adana Sanayi Tarihi*, Adana: Yeniden Grup Matbaacılık.
- Vural, A. M. (1999). *Yerel Basın ve Kamuoyu*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yaktı, Ö. (2017). *Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana’nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Yalçın, O. (1959). *Adana*, İstanbul: Özyürek Yayınevi.
- Yavuz, B. (1994). *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yavuz, F. (1980). *Kentsel Topraklar (Ülkemizde ve Başka Ülkelerde)*. Ankara: SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- Yaygın, C. (2000). “Adana’da Bir Kültür-Sanat Işığı: Altın Koza”, Erman Artun, Sabri Koz (Haz.). *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprü Başı* (562-569). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yazıcı, M. (2003). *Fetihden Günümüze Trabzon Valileri Albümü (1461-2003)*. Trabzon: Esen Ofset Matbaacılık.
- Yetiz, F. (Nisan 2016). “Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi”. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt:9 2:107-117.

Yiğit, A. A. (1992). *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950)*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Yiğit, A. A. (2002). “İnönü Döneminin Köye Özel Öğretmen Yetiştirme Projesi: Köy Enstitüleri”. Hasan Celal Güzel v.d. (Edit.). *Türkler Ansiklopedisi* (C17:446-454), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yurt Ansiklopedisi, *Adana*. (1981). İstanbul: Anadolu Yayıncılık.

Yurt Ansiklopedisi, *Türkiye Genel*, C11, İstanbul: Anadolu Yayıncılık.

Yurtsever, C. (2013). *Çukurova’da Tarımın Tarihi, Adana Ticaret Borsası (1913-2013)*. Favori Basım.

Yüreğir, A. R. (5 Ocak 1953). “Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nasıl Kuruldu”. *Yeni Adana*, s.2-3.

Zürcher, E. J. (1999). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. Yasemin Saner Gönen (çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

8. İnternet Kaynakları

Yaşar Akyol, “Türkiye’de Halkevleri’ne İlişkin Çalışmalar ve Değerlendirmeler Üzerine”, http://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/pdf/dergisayi6-7/cilt2_sayi6_7_yasar_akyol.pdf. Erişim Tarihi: 12.06.2019.

<http://www.adanafilmfestivali.org.tr/sayfalar/tarihce>. Erişim Tarihi: 9.08.2018.

<http://www.adanaspor.com.tr/adanaspor>, Erişim Tarihi: 13.09.2018.

<http://adanamusikidernegi.com/?SyfNmb=1&pt=Anasayfa>, Erişim Tarihi: 3.5.2019.

<http://www.adanarotary.org.tr/rotary-hakkinda.html>, Erişim Tarihi: 3.5.2019.

<https://www.cu.edu.tr/cu/institutional/university/tarihce>, Erişim Tarihi: 13.05.2019.

<https://fen.cu.edu.tr/cu/our-faculty/hakkinda>, Erişim Tarihi, 13.05.2019.

<https://muhendislik.cu.edu.tr/cu/fakultemiz/tarihce>, Erişim Tarihi: 13.05.2019.

Erişim Tarihi:18.05.2019.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=Eriřim
Tarihi:19.05.2019.

<https://temsa.com/tr/tr/temsa>, Erişim Tarihi:19.05.2019.

<http://www.adaso.org.tr/adaso/tarihce>, Erişim Tarihi: 20.10.2018.

<http://www.cukobirlik.com.tr/?tekd=2&syf=Tarihce>, Erişim Tarihi: 6.10.2018.

<http://cgc.org.tr/tarihce/> Erişim Tarihi: 04.08.2019.

EKLER

EK 1: Bahçe'ye Bağlı Çitli Mahallesinin Afet Bölgesi İlan Edilmesi

(BCA, 30.18.1.2.378.215.10)

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR ve KARARLAR TETKİK
DAİRESİ BAŞKANLIĞI

BAKANLAR KURULU KARARI

Sayı : 7/ 17290

Adana İlinin Bahçe İlçesine bağlı Çitli Köyünün Karası Mahallesi-
de bulunan ve ilişik krokide sınırları belirtilen alanın, heyelan olayı
nedeniyle "afete maruz bölge" olarak kabulü; İmar ve İskan Bakanlığının
6/2/1979 tarihli ve L-05-02/1-47/3706 sayılı yazısı üzerine, 15/5/1959
tarihli ve 7269 sayılı Kanunun 2/7/1968 tarihli ve 1051 sayılı Kanunla
Değişik 2 nci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 27 / 2 /1979 tarihinde
kararlaştırılmıştır.

Ekl
10

Başbakan
B. ECEVİT

Cumhurbaşkanı
F. S. KORUTÜRK

Devlet Bak. - Başbakan Yard. O. EYİBOĞLU	Devlet Bak. - Başbakan Yard. F. SÜKAN	Devlet Bak. - Başbakan Yard. H. ÇETİN	Devlet Bakanı E. AKOVA	Devlet Bakanı L. DOĞAN
Devlet Bakanı S. YILDIZ	Devlet Bakanı A. R. SEPTİOĞLU	Devlet Bakanı M. KILIÇ	Devlet Bakanı A. SENE	Adalet Bakanı M. ZAN
Milli Savunma Bakanı N. AKMANDAR	İçişleri Bakanı H. F. GÜNEŞ	Dışişleri Bakanı G. OKÇON	Maliye Bakanı MÜZZİNOĞLU	Milli Eğitim Bakanı N. UĞUR
Bayındırlık Bakanı S. ELİ	Ticaret Bakanı T. KÖPRÜLÜ	Sağ. ve Sos. Yar. Bakanı M. TAN	Güm. ve Tekel Bakanı T. MATARACI	Ulaştırma Bakanı G. ÖNGÖT
Gıda, Tarım ve Hay. Bakanı M. YÜCELER	Çalışma Bakanı A. B. ERDOĞAN	Sanayi ve Teknoloji Bakanı O. ALP	İşletmeler Bakanı M. ULUTOĞLU	Enerji ve Tabii Kay. Bakanı D. BAYRAL
Turizm ve Tanıtma Bakanı A. COŞKUN	İmar ve İskan Bakanı K. KARAYAKAR	Köy İşleri ve Koop. Bakanı A. TOPUZ	Orman Bakanı V. İLHAN	Gençlik ve Spor Bakanı Y. ÇAKMUR
Sosyal Güvenlik Bakanı H. İSGÜZAR	Kültür Bakanı A. K. KISILIK	Yerel Yönetim Bakanı M. ÖZDEMİR		

Dosya No :
108-98
212

5.1.1960 gün ve 1 sayılı Başvekâlet
notuna cevabî not:

A D A N A V İ L A Y E T İ

Pozantı:

Elektrik tesisatının keşif bedeli (607.600,47) lira 11.5.1959 tarihinde fon'dan tahsis edilmiştir. İller Bankası'nın plâsman ve malzeme temini imkânları hasıl olduğu takdirde ele alınacak işleri meyanındadır.

İçmesuyu tesisinin keşif bedeli (611.082,39) lira 23.11.1959 tarihinde fon'dan tahsis olunmuştur. Tesis İller Bankası'nın 1960 yılı tasdikli iş programına dahil olup pek yakında ihalesi cihetine gidilecektir.

İmar plânı 31.12.1959 tarihinde tasdik edilmiştir.

T. Emlâk Kredi Bankası'nın kaynak ve imkânlarının müsait olmaması dolayısıyla, Niğde şubesinden Pozantı'ya kredi verilmesine imkân görülmüştür.

Karataş:

İçmesuyu projesine esas olacak ilk etüdün mahallen yapılması için İller Bankası'nca ilgili Bölge Kontrol Amirliği'ne talimat verilmiştir. Hazırlanıp Vekâletimize verilecek etüd raporuna göre proje bedeli emsali beldeler gibi fon'dan tahsis olunacaktır.

Elektrik projesinin etüd edilmesi, İller Bankası'nın etüd programına ithal edilmiştir. Hazırlanacak etüd raporu Sanayi Vekâleti'nce uygun mütalâa edildiği takdirde, projenin keşif bedeli fon'dan karşılanmak suretile yaptırılacaktır.

Karataş kazası civarındaki 400 dönüm arazi mihmanlar Radyo istasyonu için istimlak edilmiştir. Mezkûr arazi üzerinde radyo istasyonunun kurulup kurulmayacağı ve istimlâkten sarfınazar edilip edilmeyeceği mevzuunda alâkalı Vekâletle temasa geçilmiş olup, varılacak kat'î neticeye göre köylüye toprak dağıtımı hususunda gereken işlem yapılacaktır.

Yumurtalık:

Belediye teşkilâtı 1959 senesinde teşekkül etmiştir. İller Bankası'na henüz ortaklık payı ödememektedir. Bankanın 1960 yılı iş ve plâsman programı 1959 senesi içinde hazırlandığından imarişleri için talep olunan (2.000.000,-) liranın 1960 yılında ikrazına imkân görülememektedir. Bankanın malf durumunun müsait olacağı ilk imkânda bu talebin

030 01

./.

EK 3: Yatırımcı Dairelerin Çalışmaları Hakkında Valiliğin Hazırladığı Basın Bülteni
(BCA, 30.1.114.722.5.)

İLİMİZ İCRACI DAİRELERİNİN ARALIK 1964 SONU
İTİBARIYLA ÇALIŞMALARINI GÖSTERİR RAPORDUR.

Millî Eğitim Müdürlüğünün çalışmaları:

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının 1964 yılı programında, ilimiz için ayrılan 3 milyon 100 bin lira ile ilkokul yapımı ve donatımı öngörülmüş, yapılacak ilkokulların dersane toplamı ise 88 olarak hesaplanmış bulunmaktadır.

Teşkilâtın vatandaşlarla yaptığı işbirliği gayet olumlu sonuçlar vermiş ve şimdiye kadar 9 u merkezde, 85 i köylerde olmak üzere dersane toplamları 186 ya ulaşan 94 ilkokul hizmete açılmıştır.

Ayrıca program fazlası olarak Karataş ilçesinin Havutlu Bucağı, Çavuşlu, İnnaplı, Yumurtalık ilçesine bağlı Sugözü, Ceyhan ilçesine bağlı Dokuztekne ve Kozan ilçesine bağlı Gaziköy köylerinde ilkokul inşaatlarına başlanmıştır.

Bu suretle, 1964 yılı içerisinde ilimizde yapılan ilkokulların dersane toplamı 200 ün üstündedir. Bu inşaatların mali değeri 10 milyon 536 bin 14 lira, ödenen miktar ise 5 milyon 396 bin 952 liradır.

Maliyet değeri ile ödenen miktar arasındaki 5 milyon 139 bin 62 liralık fark, idare ile vatandaşın elbirliğiyle çalışması sonunda, halkın yatırımlara nakdi ve maddi yardımlarda bulunması ve emanet usulünün sağladığı tasarruftan doğmuştur.

1964-1965 öğretim yılında ilimize yeniden verilerek tayinleriyapılan öğretmenler ihtiyacı karşılayamadığından 90 kadroda vekil öğretmenler görevlendirilmiştir.

Ortaöğretimdeki dersane sıkıntısını önlemek üzere Bakanlıkça gönderilen 4 er derslikli üç barakanın inşaatı yılı içerisinde tamamlanarak tedrisata açılmıştır. Baraka okulların kurulması için 90 bin lira harcanmıştır.

Ayrıca, Millî Eğitim Bakanlığından gönderilmiş bulunan 50 bin lira ile Adana müzesinin onarılmasına başlanmış olup çalışmalara devam edilmektedir.

Sağlık ve Sosyal Yardım Müd. çalışmaları:

Aralık 1964 ayı içerisinde Merkez ilçe ve köylerinde 11503 kişiye tifo aşısı, 11876 kişiye difteri aşısı, 2223 kişiye boğmaca aşısı ve 2615 kişiye çiçek aşısı tatbik edilmiştir.

Keza aynı ayda 342 çiftin evlenme muayeneleri yapılmış ve raporları tanzim edilmiştir. 317 vatandaşa adli, 81 kişiye ise çeşitli sebeplerle rapor verilmiştir.

Çevremizde bulaşıcı ve salgın hastalıklara rastlanmamış olmakla beraber sağlık memurlarımız tarafından köyler gezilerek halka sağlık konusunda öğütler verilmiştir.

030	01			114	722	5
-----	----	--	--	-----	-----	---

Gizli

EK 4: Adana'nın İhtiyaçları (BCA, 030.01.115.728.3.7.)

DEVLET ACIYILARI GENEL MODERLUSU
CUMHURİYET ARŞİVİ

- 5 -

ADANA
(Bin TL)

SEKTÖR	PROJE SAHİBİ	PROJE ADI	1966 Program	Proje Tutarı	Bitiş Tarihi
KONUT	İçişleri Bakanlığı	Jandarma subay ve astsubay lojmanları	300	423	1966
	İmar İskân Bakanlığı Mesken Gn. Md.	Adana gecekondu ıslah uygulaması Merkez, Ceyhan	500	9 313	1966
	İmar İskân Bakanlığı Afet İşl. Gn. Md.	Kendi evini yapana yardım çalışmaları : Merkez-Karahan Köyü	112	900	1966
	İmar İskân Bakanlığı Afet İşl. Gn. Md.	Karaisalı, Fethiye Köyü	169	310	1966
	İmar İskân Bakanlığı Afet İşl. Gn. Md.	Ceyhan, Marcinek Köyü	200	420	1967
	İmar İskân Bakanlığı Afet İşl. Gn. Md.	Karataş, Adalı Köyü	105	300	1967
	Millî Eğitim Bakanlığı	İlkokul yapımı ve donatımı (123 derslik)	6 470	6 470	1966
	Millî Eğitim Bakanlığı	Ana Okulu yapımı	250	250	1966
	Millî Eğitim Bakanlığı	İhtisaf ortaokuluna yeni bina	600	800	1966
	Millî Eğitim Bakanlığı	Ziyapasa ortaokulundan yeni bina	1 350	1 350	1966
EĞİTİM	Millî Eğitim Bakanlığı	Kurtuluş Binasında bir ortaokul	825	825	1966
	Millî Eğitim Bakanlığı	Yumurtalık İlçesinde yapılan ortaokulun ikmali	500	500	1966
	Millî Eğitim Bakanlığı	Atatürk ortaokuluna yeni bina	1 350	1 350	1966
	Millî Eğitim Bakanlığı	Atatürk Mesnevi ortaokuluna yeni bina	1 350	1 350	1966
	Millî Eğitim Bakanlığı	Atatürk tarım okulu onarımı	146	146	1966
	Millî Eğitim Bakanlığı	Devlet hastahanesi	2 500	9 027	1967
	Millî Eğitim Bakanlığı	Annede inşaatı	3 250	4 000	1966
	Millî Eğitim Bakanlığı	Adana Hastanesi	2 000	22 000	1967
	Millî Eğitim Bakanlığı	Dispanser (Ceyhan)	(2 000)	(2 000)	1968
	Millî Eğitim Bakanlığı	Dispanser (Ceyhan)	(2 000)	(2 000)	1968
SAĞLIK	Millî Eğitim Bakanlığı	Atatürk tarım okulu onarımı	146	146	1966
	Millî Eğitim Bakanlığı	Devlet hastahanesi	2 500	9 027	1967
	Millî Eğitim Bakanlığı	Annede inşaatı	3 250	4 000	1966
	Millî Eğitim Bakanlığı	Adana Hastanesi	2 000	22 000	1967
	Millî Eğitim Bakanlığı	Dispanser (Ceyhan)	(2 000)	(2 000)	1968
	Millî Eğitim Bakanlığı	Dispanser (Ceyhan)	(2 000)	(2 000)	1968
	Millî Eğitim Bakanlığı	Dispanser (Ceyhan)	(2 000)	(2 000)	1968
	Millî Eğitim Bakanlığı	Dispanser (Ceyhan)	(2 000)	(2 000)	1968
	Millî Eğitim Bakanlığı	Dispanser (Ceyhan)	(2 000)	(2 000)	1968
	Millî Eğitim Bakanlığı	Dispanser (Ceyhan)	(2 000)	(2 000)	1968

1. İller tashifine girmeyen "2,6 milyar lira" tutarındaki yatırımlar "muhtelif" listesinde gösterilmiştir.

2. Parantezli rakamlar iki veya daha fazla il'e ait toplam rakamlardır.

030 01 115 728 3

EK 5: 1966 Yılı Adana İle İlgili Genel Bilgi (BCA, 030.01.115.728.9.1.)

DEVLET ARŞİVLERİ GENELİ
SÜREKLİ VE GEÇİCİ BELGELERİN KAYIT VE KURULUŞU

[1966]

T.C.			
ADANA VİLAYETİ			
GENEL BİLGİ			
İlimizin Yüzölçümü: 20.050 Km. ²		Şehir Nüfusu: 422.636	
İlin Genel Nüfusu : 904.457		Köy Nüfusu : 481.821	
Kaza Adedi	: 13		
Bucak Adedi	: 16		
Köy Adedi	: 724		
Resmî sicil kayıtlarına göre Nüfusun yaş ve cins gruplarına göre			
ayırımı:			
0-14: Erkek 126.247	20-45: Erkek 115.639	66 ilâ: Erkek 19.775	
Kadın 116.282	Kadın 118.564	Kadın 18.868	
15-19 Erkek 57.624	46-65: Erkek 63.665	Yaş Grupları Toplamı:	
Kadın 58.427	Kadın 62.753	Erkek: 382.955	
		Kadın: 374.894	
EĞİTİM DURUMU:			
Okuma çağı	Okula devam eden	Okul dışı kalan	Şehir ve Köy Okulları
180.869	134.729	46.172	807
İlkokullarda			
Öğretmen Durumu il Toplamı 3228			
Şehirde çalışan Kadın: 894, Erkek: 734			
Köyde çalışan Kadın : 497, Erkek: 1103			
Orta Öğretimde			
Öğretmen sayısı Toplam: 949			
Resmî okullardaki Öğretmen sayısı: 857			
Özel Okullarda Öğretmen sayısı: 92			

030 01 115 728 9

EK 6: 1963'ten 1966'ya Kadar Yapılan Planlı Çalışmalarla İlgili Bilgi
(BCA,30.01.115.728.9.8.)

00

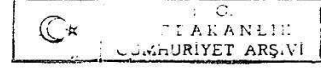
CEL...

SAYFA: 8					
BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANIMIZIN UYGULANMASINA BAŞLANILDIĞI 1963 YILINDAN BU YANA YAPILAN PLANLI ÇALIŞMALAR HAKKINDAKİ ÖZET B İ L G İ					
Yatırımı Yapan Daire	Yılı	Toplam yatırım Tutarı.	Yıllık toplam Harcama	Gerçekleşme Durumu	İZAHAT
Gepel ve kutma Bütçe Döner sermaye ve ik- tisadi Devlet teşek- külleri.	1963	79.919.616	51.382.412	64	Yatırımları Gn.Müdürlük- lerince ya- pılanlar alı- namamıştır.
	1964	91.970.007	57.672.854	63	
	1965	163.469.429	118.499.077	72	
	1966	172.111.845	83.017.207	48	3.üç aylık dönem sonu harcamaları dahil.
1966 son dönem sonu yapılan harcamaların sektörler itibarıyla dağılışı:					
Sektör	Proje Sayısı		Dönem sonu harcamaları		
Tarım	76		56.184.261		
Gıda Sanayii	1		359.864		
Enerji Elektrik	10		10.651.000		
Kara ulaştırması	11		3.574.483		
Konut	10		1.697.041		
Eğitim	8		5.019.663		
Sağlık	2		2.388.895		
Harita Tapu Kadastro	2		241.000		
İmar Planı	7		89.000		
İçme Suyu	5		2.812.000		
GENEL TOPLAM	132		83.017.207		

001 115 728 98

**EK 8: Vali Mukadder Öztekin'in Orman Yangınlarıyla İlgili Çalışmaları Sonucu
Aldığı Takdirname (BCA, 030.18.01.02.181.64.16)**

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

Sayı: 3811

Eki

İl çevresinde orman yangınlarının önlenmesi ve zuhur edenlerin söndürülmesinde çok yakın ilgi gösteren Pozantı ve Kozan yangınlarında her türlü tedbirin alınmasında şuurlu, ferağatli ve olağanüstü çalışmasıyla temayüz eden Adana Valisi Mukadder Öztekin'in takdirname ile taltifi; Tarım Bakanlığının 8/10/1964 tarihli ve 15001/Ks.1/16223/18527 sayılı yazısı üzerine, 5442 sayılı Kanunun 9 uncu maddesinin (A) fıkrasına göre, Bakanlar Kurulunca 19/10/1964 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

030 18 01 181 64 16

Dosya No :

29-3
1469

Başbakan
Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı ✓
Devlet Bakanı
Adana Bakanı
Milli Savunma Bakanı
İçişleri Bakanı
Dışişleri Bakanı ✓
Maliye Bakanı
Milli Eğitim Bakanı
Bayındırlık Bakanı
Ticaret Bakanı
Sağ. ve Sos. Y. Bakanı
Güm. ve Tekel Bakanı
Tarım Bakanı
Ulaştırma Bakanı
Çalışma Bakanı
Sanayi Bakanı
Enerji ve Tabii Kay. Bakanı
Turizm ve Taniye Bakanı
İmar ve İskân Bakanı
Köy İşleri Bakanı
A. İhsan

[illegible]

[illegible]

3 Aralık 1960

Cuma

9

AĞUSTOS 1968

YIL 1 — Sayı 3

Fiatı 50 Kuruş

Sayın, Milli Eğitim Bakanlığı
Derleme Müdürlüğü

Birlik

AYNI AMAÇ ÜÇRÜNDA

Resmî Nüshası

KARAM

Rafine Nebati Yağları
Nefis
Leziz
Kokusuz

Tarvut Telefon: 1156
Mersin: 1914-2557

HAFTALIK TARAFSIZ SIYASİ TİCARİ AKTÜALİTE GAZETESİ

BAŞ YAZI

Türklük Borcu

★ ★ ★

Bugün en sık işitilen ve konuşulan konulardan bir tanesi belki de en mühimi gençlik sorunudur. Bu sorun yalnız bizleri ilgilendiren ve düşündürten bir konu değil, bütün dünya ilgililerinin aynı mevzu üzerine eğildikleri ve ciddi şekilde çözümler aradıkları bir problemdir.

Bir ara Dünya gençliğinde Motorsiklet modası almış yürümüştü. Çeşitli taşkın hareketler ve bunun acı sonuçları olmuştu. Daha sonra Beatnikler ortaya çıktı. Birçok iyi aile gençleri yersiz yurtsuz serenceriler halinde bir orada bir burada çılgınlar gibi başıboş yaşamaya başladılar.

Bunu takiben de Hippie denen bir takım ne yaptığını bilmeyen, alıncı cemiyyet meş'uliyetinden kurtulmak, gönlüne vur patlasın çal oynasın yaşamak isteyen bir akımın varlığına şahit olmaya başlıyoruz.

Dünya'da bütün bunlar cereyan ederken yan etkenler de bizleri tesiri altına almaya başlıyor. Son zamanlarda sık sık rastladığımız dar pantolonlu, geniş kemerli, traş görmemiş top enseli, uzun favorili, biçimsiz gözlüklü, hoppa tavırlı bir takım gençlik bozuntusu bu cemiyyet dışkılarının birer örneğinden başka birşey değildir.

Atamızın Cumhuriyeti, Vatani, Milleti ve Milletine ait her şeyi gönül rahatlığı ile emanet ettiği gençlik bu değildir. Türk genci her şeyden önce ciddi, vakur ve ağırbaşlı olmalı, ne yaptığını, hangi yola gittiğini veya sürüklendiğini bilmeli, idrak etmeli, bir takım art düşünceli gizli maksatlı çıkarıcı (Devamı 4. ncu Sahifede)

İŞÇİ EĞİTİMİ PLANLANACAK

YENİ YÖNETMELİKLE İŞ GÜVENLİĞİ ve İŞÇİ Sağlığı Sağlam Esaslara bağlanıyor

Çalışma Bakanlığı ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı arasında yapılagelen ortak çalışmalar sonucu hazırlanmış bulunan bir tüzük basına açıklanmıştır. Tüzük hükümlerine göre 50'den fazla işçi çalıştırılan işyerlerinde İşverenler; İşçi Sağlığı ve Güvenliğini temin edecek Kurullar ihdas etmekle yükümlü bulunmaktadır.

Bu Kurullar, İşyeri Güvenlik Şefi, Doktoru, görevli Ustabaşısı ve işyerinde çoğunluğa sahip sendikadan Temsilcilerinden (Devamı 4. ncu Sahifede)

SEBZE KOMİSYONCULARI

«Belediye Verdiği Sözü Tutmadı» Diyor
Alıcıdan Rüsum Alınmasın Diyen Komisyoncular
Özlüsen'den Alaka Beklediklerini İfade Ediyorlar

Adana Belediyesi Topatan Sebze Halinde satılan narenciye, sebze ve meyve'den, hale giriş sırasında Kamyon ve araba hesabı ile Müstahsil'den, ayrıca da satışını müteakip halden çıkış sırasında Müstehlik alıcıdan yüzde 2 oranında Rüsum denilen prim almaktadır. Bu prim Karpuz ve Kavun satışlarında % 3 (Devamı 4. ncu Sahifede)

BELEDİYE MECLİSİ

BUGÜN OLAĞANÜSTÜ TOPLANIYOR

Adana Belediye Meclisi bugün, Belediye Başkanı Erdoğan Özlüsen'in vaki talebi üzerine olağanüstü bir toplantı yapacaktır. Saat 15,30'da yapılacak toplantıda İmar Planı için İller Bankasından 600 bin lira alınması, Şehir ilave haritası için 1. milyon 113 bin 824 lira temini ve Otobüs, Çöp Arabası, Vidanjör, Arazöz satın alınması için Riyasete yetki verilmesi konuları görüşülecektir.

Ayrıca yine aynı toplantıda, yola isabet ettiği (Devamı 2. ncu Sahifede)

Daha önceden Arap Ülkelerine kaçırılan sigaralar ihraç olacak

Bariz şekilde hissedilen filtrelili sigara sıkıntısının, sigaralarımızın yurt dışına kaçırlımasından meydana geldiğine inanan yetkililer yakında geliştirecekleri beklenen sigara ve filtre imal tesislerinden elde edilecek fazla üretimin ihraç imkânlarını araştırılmaktadır. Gıallice, bilhassa Arap Memleketlerine kaçırılan sigaralara rağbet (Devamı 3. ncu Sahifede)

ÇUKUROVADA İKİNCİ MAHSUL ÜRETİMİ GERÇEKLEŞTİ

Cumhuriyetin ilanından sonraki Adana'yı ziya-reti sırasında Büyük Atatürk'un; "Bastonumu diksem yeşerecek" diyerek verimini ve bereketini ifade etmek istediği Çukurova toprağında yılda iki mahsul artık rüya olmaktan çıkarak tatlı bir hakikat haline gelmiştir.

Bir süre önce hasadı (Devamı 4. ncu Sahifede)

Jet bakan işçi güvenliği sağlam olacak

Başkan Özlüsen

Tekel Bakanı İbrahim Tekin

DERNEK

Gazetesi

Sahibi :
Adana Öğretmenleri
Yardımlaşma
Derneği Adına
Mustafa YOGURTÇU
Yan İşleri ve
Mes'ul Müdür
Mustafa BOZER
İdare Yeri :
Dernek Merkezi
Telefon : 43 48

ADANA ÖĞRETMENLERİ YARDIMLAŞMA DERNEĞİ YAYIN ORGANI

YIL : 1 — SAYI : 7FIATİ : 50 Kurustur.7/OCAK/1969

Başvazı

Öğretmen Cenazesi

Mustafa Bozer

Gün gelince biz değil miyiz ölen? Cenazemiz yerde kalmasın dostlar!

C. Sıtkı Tarancı

Bazı konularda eskinin özlemini duyuyor, eskinin özlemini çekiyor kişi. Geçmişlerde arıyor mutluluğu, kıvanç. Örneğin eskinin öğretmenliğinde, eski öğretmenlerin birlik ve beraberlik sırasında.

Çıkarcılar, mutlu günlerinde bir araya gelmelerine sed çektiği öğretmenleri kederli günlerde de birbirinden iyice uzaklaştırmaktadır. Uzaklaşma kusur dernek ve sendikası anlayışı ile de o değerin yoğunlaşmıştır ki ölen meslektaşımıza bile son görev öğretmene yakışır şekilde yapılamaz olmuştur. Bu hüznün verdiği durum büyük kentlerde özellikle Adana'mızda daha belirgin bir hâl almıştır. Oysa eskiden öğretmen cenazesi öğretmene yakışır şekilde kalkan, tabut öğretmene yakışır biçimde sokaktan geçirdi. Cenazenin arkasından bambaska gidilir. Bambaska gözyaşı döktürdü.

Günümüzde, bir subaya, bir devlet demir yolları memur ya da işcisine düzenlenen cenaze törenlerinde lokomotiflerin dağdağlara çaldığı acı duyuyorduk öğretmen; kendi durumlarından utanıp üzülüyor. Oysa öğretmen de onlar kadar geniş topluluk. Yurda topluma hizmet grafiğindeki yeri onlar kadar yüksektir.

(Devamı Sayfa 2 de)

HACIOĞLU — Adanalılara Yeni Yıl mesajı yayınladı

Hacıoğlu'nun Yeni Yıl Mesajı

Vali Ömer Lütfi Hacıoğlu, Yeni Yıl dolayısıyla Adanalılara aşağıdaki mesajı yollamıştır.

«1969 yılının, yurdu-
(Devamı Sayfa 3 de)

13. Genel Kurulca Değiştirilen

S. S. Y. S. Yönetmeliği Uygulanmaya Başladı

1 Ocaktan itibaren 10 lira olan aidat yanında yardım miktarlarında da büyük ölçüde artışlar yapıldı.

İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı 13. genel kurulunun yeniden düzenlediği ana statü karşılıklı ve karşılıksız yardımlar yönetmeliği yürürlüğe konularak 1 Ocak 1969 tarihinden itibaren uygulanmasına başlanmıştır.

Yeni ana statü aidatları 10 liraya çıkarmakta, buna karşılık, karşılıklı ve karşılıksız yardım miktarlarında büyük ölçüde artış getirmektedir. Özellikle karşılıksız yardımlardan tabii afetler, emeklilik, eğitim ve dış memleketlerde tedar-

İlgilileri Uyarıyoruz

Eğitim Ödenegi ve Ders Ücretleri Artık Verilmelidir

Öğretmenlerin Mali Yönü Tamamen Sarsılmıştır

Öğretmenlere yıllardır normal olarak verilmesi bir türlü sağlanamayan eğitim ödeneği ve ders ücretlerinin ödenmesi bu yılda aksamıştır. Milli Eğitim Bakanlığınca aksamamın ödenek yokluğundan ileri geldiği belirtilmiş ve ek bütçe yapılarak T.B.M. Meclisi ne sevk edildiği açıklanmıştır.

Eğitim ödeneği ve ders ücretlerinin verilmeyişi her zaman olduğu gibi bu yılda ilk ve orta öğretim öğretmenlerinin çoğunun bütçesini altüst etmiştir. Bayram ve yılbaşı'nın araya girmesi öğretmenlerin sıkıntısını daha da artırmıştır.

Bayramda bazı kurum memurlarının ve işçilerinin ikramiye almaları ya (Baştarafı Sayfa 3 de)

5 Ocak'ta şuuruna ermiş geleceğin büyükleri. Ne mutlu onlara

5 Ocak Kutlandı

Adana'nın düşman istilasından kurtuluşunun 47. yıldönümü pazar günü şehrimizde düzenlenen büyük törenlerle kutlanmıştır.

Kutlama törenine bir çokbakan, milletvekilleri ve senatör katılmıştır. (Devamı Sayfa 3 de)

S.S.Y. Sandığı il temsilcileri Milli Eğitim Bakanı Ertemle

27 Ocak 1970

5 Adet 1363 Serisi

Devlet Nâzâret

MAARİF

Milliyetçi HAREKET

Yıl: 1 — Sayı: 10 Milliyetçi, Muhafazakâr, Siyasî Haftalık Halk Gazetesi CUMA GÜNLERİ ÇIKAR 6 - Haziran - 1969 Fiyatı: 25 Kır.

ALPASLAN TÜRKES ŞEHRİMİZDE

ÖRSÜN SESİ

Bütün ahlâkî hareketlerin temizliğini üzerinde taşıyan M.H.P.'nin kervanına katıldım. Kendimi bütün bir günah çamuru yükünden kurtulmanın sevinç ve mutluluğu içerisinde görmekteyim.

Hanma Karaörs

Gayelerin Gayesi

Gazetemizin küçük ve haftalık oluşu, şahsıma gönderilen mektup sahiplerine, ayrı ayrı cevap verme imkânı olmadığı için üzgünüm. Gelen mektuplar içerisinde Beni tatir ve tebrikten başka, bana söven ve tehdit edenlerde vardır. Suçum aşırı milliyetçilik, Suçum Milleti aldatanları ve Allahsızları yermektir.

Ben bu yarıda kanatlarına uymayan fikirlere, başkalarını memnun etmek için iştirak edenleri lanetlerim. Bunlar şahsi menfaatlarının kölesidirler.

Milleti için vâzifesini yapmadan ölen, vâzifesinin ne olduğunu anlamadan Çarpınan çekirge ruhlu insanlardan nefret ederim.

Yaşamak için Hürriyet için, kendi kendisini efendisin olmak için ölüme göze alan bir millet asıyıyorum...

Bu topraklarda bir dakikalık hayal lezzeti için kendilerini, fikir ve imanlarını Satmış aşağılık insanların düşünürüm.

Zira onların, hiçbir işe yaramıyan bilgi ve sehkâları, bizim saf dilligimizden ve sükutumuzdan vücuda geliyor...

Kafalarından çıkan yalanları bu millete asılamakta başka gayeleri yoktur. Halbuki kendileride nadiren kendi söylediklerine inanırlar.

Bu milletin kaderinde, rol alan böylece insanları bir vatan haini olarak suçlarım Yüksek eserler, medeni vasıtlar keşfetme vasfında olmıyıp, çeşitli ahlâksızlıklar icat etmekte mahir olan bu sefiller kervanından ayrıldım.

Vatanın selameti için, milletin saadeti için, alem için, hayır için, Allah'ın varlığı, islam dininin refahı için, anayasamıza milletten başka hiç bir kuvvetin Hâkimetmemesi için. Bütün

Devamı Sahife 2 de

M.H.P. genel Başkanı Alparslan Türkeş dün 5 Haziran 1969 perşembe günü İstanbul'dan hareketle 12.00 de uçakla şehrimize gelmiştir. Havanın sıcak olmasına rağmen erken saatlerden itibaren civar ilçe ve köylerden gelen partili partisiz vatandaşlarında katıldığı bekleyici kitlesi Hava alanını hınca hıncı doldurmuştu geliş büyük tezahürata vesile olan Türkiye Büyük bir konvoy halinde şehirden geçmiş ve doğrudan parti binasına gelmiştir. Bu gün saat 9.00da M.H.P. nin ceyhan ilçe kongresinde bir konuşma yapacağı söyleniyor Türkiye bu arada 600 seçmeni ile A.P. ve C.H.P. ye paydos diyecek M.H.P. saflarına geçen dokuz tekne köynü ziyaret edeceği dokuz teknelerin ayrı ayrı bulgur pilavını yiyeceği ifade edilmektedir. Gazetemiz adına sayın Alparslan Türkeş hoş geldiniz deriz.

M.H.P. Karaisalı İlçe Kongresi Yapıldı

Geçtiğimiz Cuma günü M.H.P. Karaisalı İlçe kongresi Adana il mehter Takımında iştiraki ile yapıldı. Delegelerden gayri diğer partili ve partisiz büyük bir dinleyici kitlesinin katıldığı kongrede divan başkanlığına Mahmut Özkan ikinci Başkanlıklara Muammer Türe ve Bedri Hucent'in Katipliklerinde Ahmet Yavuz ile Türker Çulha'nın seçildikçe seçildikleri kongre ilçe Başkanı Bahattin Akdoğan ve ciz bir konuşmasıyla açıldı yine ilçe Başkanı tarafından Devamı sahife 3 de

MHP. Kozan Gençlik Kolu nun Kadirşinas hareketi.

Kozandan bildirildiğine göre 1 Haziran 1969 pazar günü M.H.P. Kozan gençlik kolu bir polis tarafından yaralanarak kadirşinde tedavi altında bulunan ülküdaşlarına topluca geçmiş olsun ziyaretinde bulunmuşlardır Kadirşinde halkın büyük sevgisine mazhar olan gençler ilçe merkezinde sohbet toplantısı yapmışlardır gazetemiz yaralı ülküdaşına acil şifalar temenni eder Kadirşinas Kozan gençlik kolu mensupların hareketini takdir eder.

Lafe Uzatmadan Verilen Söz

RUHİ ÜNALIR

Bir şahıs diğer bir şahsa birşey yapmak, veya vermek gibi bir vâdde bulunursa, bu tek taraflı sözlü bir akit olur. Burada vâdin yapılmaması halinde bir müeyyide olmamakla beraber, söz veren şahsın cemiyet içerisindeki şerefi ve haysiyeti mevzu bahis olur. Onun için şereflili namuslu insanlar verdikleri sözü tutarlar. Yapamayacakları hususlar içinde söz vermezler.

Bu sözlü Akit iki şahıs (hüküm şahıs hakiki şahıs) arasında olduğu gibi insan toplulukları ve hatta devletler arasında da olur.

Hukuka bağlı devlet demek olan Demokratik rejimlerde bu akit halkla siyasi partiler arasında olur. Partiler seçimden önce beyanname program ve tüzüklerinde iktidara geldikleri zaman neler yapacaklarını halkla bildirirler.

Bunu bildirirken de çok ölçülü olmaları yapamayacakları hususları bildirmemeleri gerekir. Vatan ve Millete hizmet aşkı ile yanan ciddi faziletli siyasi kadrolar bu hususa bilhassa itina gösterirler. Ciddilik ve faziletten nasibini almamış siyasi teşekküller iktidara gelebilmek için çeşitli yalan ve yanlış vaatlerle vatandaşları aldatırlar. Bu tip siyasi teşekküller içerisinde menfaat grupları ve sandalyacılar bulunur bu tür siyasi teşekküller sel suyu gibi birden yükselir fakat kısa zaman sonra siyaset sahnesinden silinirler. Neticede yalnız kendileri silinmekle kalmazlar memlekette demokratik rejiminde dejenere olmasına sebebiyet verirler. Siyaset adamları halkın nazarında yalancı sahtekar durumuna düşer haklı olarak halkın siyasilere itimadı kalmaz. Onlara kem gözle bakılır.

İşte Milliyetçi Hareket Partisi bu tip siyasi teşekkül ve zihniyetin karşısında mücadele eden ciddi faziletli bir siyasi kadrodur. Bu kadro her şeyden evvel Türklük gurur ve şuurı ile İslam Ahlak ve Faziletini kendine bayrak yapmıştır. Ben ve benim gibi düşünen prensip sahibi Milliyetçi İmanlı insanlar içte bundan dolayı M.H.P. saflarında mücadele ediyoruz.

Cenab-ı Hak bu yoksul Milleti demagoğlardan korusun.

Hürses

Haftalık Sosyal-Edebi ve Kültürel Gazete

Kurucular : Ahmet ve Pakize YILMAZ

16 HAZİRAN 1969

PAZARTESİ

GAZETEMİZ

4 Sayfa 25 Kır.

Yıl : 1 Sayı : 1/2

BAŞYAZI

BAŞLARKEN

Tuncay YILMAZ

Yazar pozisyonunda olan herkes herhangi bir gazetede yazı yazmaya başladığında olayları ve düşüncelerini hangi açıdan okuyucusuna sunacağını açıkça söylemelidir kanatındayız. Dolayısıyla bu zaviyeden hareket ederek hangi yolun yolunu aldığımızı yazmakta fayda mülakata ediyoruz.

Bütün değerlendirmelerimizi kesinlikle lafı patafadan söylemek gerekirse milliyetçilikle bağdaşık bulcağısınız. Buna inanıyoruz ki : bağımsız bir devlet olduğumuzu dünya milletlerine duyurmuşuz o halde her derdimizi kendi öz benliğimize sarılmakla halledebiliriz. Ne Rusya'nın komünizmi ve ne de Amerika'nın emperyalizmi bizim derdlerimizi halledebilecek bir çözüm yolu değildir. Zaten Türk'ün Türkten başka dostu olmacağı gerçeğini kabullenmişiz. Bu sert gerçek karşısında "de nize düğün yılanı sarılır" görüşünü benimsemek başka bir devlete yanaşarak bir medet beklemek boşunadır.

Her zaman övündüğümüz bir tarihimize ve bize böyle bir tarihi armağan eden caddemize var. Onların çağına göz atacak olursak benliğimizden birşey kaybetmeden dünya milletlerini peşimizde sürüklediğimizi görürüz. Sadece kuvvetimizle değil, çeşitli medeniyet yaratmışlığımızla da dünya milletleri üstünlüğümüzü kabul etmiş. Sonra devir değişmiş, her gelen bize birşeyini vermiş ve biz büyüklüğümüzü unutarak hiç bir şey yapamamanın acı içinde yabancı milletlere hayran olmuşuz. Hala içinde bulunduğumuz bu aşşılık buhranına işt bu yeris hayranlık seşep olmuşuz.

İşte bir böyle bir ertanda dünyaya gelen mahvolmuş fakat gışaksız bir nesil olarak görüyoruz kendimizi. Şarayı da hermen ilave etmek zorundayız Çüşkü inancımız, Türklüğümüzü haykırmak ve ona sarılmak içinde bulunduğumuz yüz kıartıcı dorumdan kurtulabileceğimiz merkezindenidir.

Okuyucularımıza bir de milliyetçiliğin tarifini vermek isteriz. Buna mecburuz, çünkü herkesin milliyetçisi diye geçindiği bu devirde bizim milliyetçiliğimizin ne şekilde olduğunu bilmek haklarıdır. Milliyetçilik: "Hareket noktası kendi öz benliğimiz olmak üzere fertler arasında milliyet bağıni kuvvetli tutmak ve milletini medeni milletler seviyesine yükseltmek için yapılan her türlü çalışmalardır" Bu tarifin meselere tatışacağımız için mahiyetini gösterceğimize inanıyoruz.

Bizim bu görüşümüzü benimseyenler elbetteki yazılarımıza okuyucuları olacaklardır. Yazılarımıza ilgi göstermeyenlerde, ya görüşümüzün karşısında olanlardır, ya da yazılarımızı sayıl bulanlardır. Her ne hal ne, biz yazımızın sonunda okuyucularımıza başarı temennilerini iletirken, artık HÜRSES'de sizlerle buluşabileceğiniz mutluluğu içindeyim

Yardım Severler Derneği

Emel Sayın'ı ve Hüseyin Gökmen'i Getirdi

Yardım severler derneği, sosyal faaliyetlerini yaz süresince de devam ettirmeyi karar altına almıştır. Tiyatrolardan sonra Dernek, bu defa da Ankara Radyosunun en kıymetli solisti Emel SAYIN ile Hüseyin GÖKMEN'i getirmiştir. Yıllık köşk Sinemasında iki gece üst üste konser vermişlerdir.

Bu sosyal faaliyetleri ile Adanalıların güzel ve neşeli gece geçirmelerini sağlayan Dernek başkanı büyük memnurluk duyduklarını belirtmekte ve Emel Sayın için şu sözleri eklemektedir.

Adana Akademisinde başarı nispeti

Düşük

Adana Akademisinde bir süredir devam eden sene sonu imtihanları nihayete ermiştir. Öğrencilerin çoğu imtihanlarda başarı gösteremediklerini, başarısızlığın yegane sebebinin sene ortasında, Akademilerde ve Adana akademisinde meydana gelen "BOYKOT" nedeniyle ders çalışamadıklarını belirtmişlerdir.

SUSUZ YAZ'A

PAYDOS

(Mehmet Beklen - NİÇDE)

Adana - Mersin - Tarsus - Ceyhan ve Kozan yaylalarımıza müjdelers olsun, artık susuz yaz'a paydos

Senelerden beri Adana yaylalarımız, şehrimizin su sıkıntısından şikayetçi olmaktadır. Fakat Niğde Belediye Başkanı Dr. Sami Yağız'ın gayretli ve başarılı çalışmaları sonucu 17 km. mesafede bulunan yeşilburç içme suyunu şehrimize getirmeyi başarmıştır.

Bundan böyle yaylalarımız ve şehrimiz susuz kalmayacaktır. Belediye Başkanı Dr. Sami Yağız'ı bu başarılı çalışmasından dolayı tebrik ederiz

haberleşme klübü

Halil Çelikoğlu
ÇELİKOĞLU YAYINLARI
Düzce

Türk müziği ve Edebiyatı seven gençlere yardımcı olabiliyorum. İlgilerle mektuplaşmak istiyorum.

Mehmet ÇINAR
Nuri Has Pasajı No. 12
ADANA

Gençler her konuda mektuplaşmak istiyorum.

Akın KOROÇ
1 Tml. Tb. Krb.
SİVAS

21 yaşında vatani vazifesini yapan bir gencim. Her konuda mektuplaşmak istiyorum.

Nilgün ÖZÜTAŞ
Sanayi Çarşısı Çamlık sitesi Aydınlık Sok. No. 15
BURSA

Ajda Pekkan, Selçuk Ural ve Tom Jones hayranıyım. mektuplaşmak istiyorum

YARIŞMA

Gazetemizin sol üst köşesindeki boşluğa bir amblem arıyoruz. En güzel Amblemi çizen 1.2.3. üçüncü gazetemiz tarafından zengin hediyeler verecektir. Ancak yarışmaya gireceklerin eserlerini 30 - 6 - 1969 tarihine kadar göndermeleri gereklidir.

52 Yaşındaki Kadın İkiz Doğum Yaptı

Senelerden beri çocuk hasreti duyan 52 Yaşında bir kadın, bir batında ikiz çocuk dünyaya getirmiştir.

Köy imamı Mustafa Sucu, doğan iki erkek çocuklarından birisine Hüda, ötekine ise Verdi isimlerini koymuştur.

EK 17: Küçük Saat Meydanı (1973 İl Yıllığı, s.45)

EK 18 : Türk Anneler Derneği Adana Şub. İdare Heyeti (1973 Adana İl Yıllığı, s.266)

EK 19: Dosteller Cemiyeti İdare Heyeti (1973 Adana İl Yıllığı, s.267)

EK 20: 1970'li Yıllarda Tarlada Çalışan İşçiler (Aile Albümünden)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Nesrin HANGÜL
Doğum Yeri	Adana
Doğum Tarihi	19.01.1983

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Kafkas Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Tarih

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	YDS (63,75) YÖKDİL (70,00)
-----------	----------------------------

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Kafkas Üniversitesi /Fen-Edebiyat Fakültesi
Görevi/Pozisyonu	Arş. Gör.
Tecrübe Süresi	1.5 Yıl

KATILDIĞI

Projeler	BAP
----------	-----

İLETİŞİM

Adres	Merkez Mah. İsmail Aytemiz Cad. No:30 Kat:2 Merkez Kars
E-mail	nesrin_soyer@hotmail.com